INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA DE DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA, VIII

XAVIER FAVÀ I AGUD

DICCIONARI DELS NOMS DE CEPS I RAÏMS

L'AMPELONÍMIA CATALANA

PREMI JOAN COROMINES 1999

BARCELONA
2001

DICCIONARI DELS NOMS DE CEPS I RAÏMS

L'AMPELONÍMIA CATALANA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA DE DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA, VIII

XAVIER FAVÀ I AGUD

DICCIONARI DELS NOMS DE CEPS I RAÏMS

L'AMPELONÍMIA CATALANA

PREMI JOAN COROMINES 1999

BARCELONA
2001

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Favà i Agud, Xavier
Diccionari dels noms de ceps i raïms : l'ampelonímia catalana. —
(Biblioteca de dialectologia i sociolingüística ; 8)
Bibliografia. — Premi Joan Coromines 1999
ISBN 84-7283-559-6
I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol
III. Col·lecció: Biblioteca de dialectologia i sociolingüística ; 8
1. Vinya — Diccionaris — Català 2. Raïms — Varietats — Diccionaris — Català
3. Català — Etimologia — Diccionaris
634.8(038)

© Xavier Favà i Agud
© 2001, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: febrer de 2001
Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-559-6
Dipòsit Legal: B. 7156-2001

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

A proposta de la ponència formada pels senyors Germà Colón i Domènech, Aina Moll i Marquès i Pere Verdaguer i Juanola, membres de la Secció Filològica, l'Institut d'Estudis Catalans, en sessió plenària tinguda el dia 22 de març de 1999, acordà per unanimitat de concedir el Premi Joan Coromines a Xavier Favà i Agud pel seu treball *Lèxic català dels noms de ceps i raïms.*

Així mateix, la Secció Filològica, en la sessió del dia 14 de gener de 2000, prengué l'acord de publicar la dita obra, la qual, amb el títol *Diccionari dels noms de ceps i raïms*, és editada a cura del senyor Joan Veny i Clar, membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

A tota la bona gent dels Països Catalans
que va accedir a respondre les meves preguntes,
començant pel meu avi Francisco,
que encara em parlava de la seva vinya de la Sorollera
poc abans de morir.
Sense tantes generoses col·laboracions,
aquest llibre no hauria estat possible

A Joan Veny, per haver-me fet de mestre

TAULA

1. Introducció 11

2. El lèxic de l'ampelonímia 17
   2.1. Observacions al lèxic 19
   2.2. Enquestes 22
   2.3. Abreviacions 27
   2.4. Lèxic 29

3. Altre lèxic de la vinya: la planta 385

4. Classificació semàntica 393
   4.1. Motivació agronòmica 395
   4.2. Motivació biològica 396
      4.2.1. Associació anatòmica 396
      4.2.2. Associació botànica 396
      4.2.3. Associació zoològica 396
   4.3. Motivació cromàtica 396
      4.3.1. Associació amb tons clars: del blanc al ros 397
      4.3.2. Associació amb tons foscos: del bru al negre 397
      4.3.3. Associació amb tons intermedis: del verd al gris 397
      4.3.4. Associació amb tons rojos: del rosa al vermell 398
   4.4. Motivació cronològica 398
      4.4.1. Associació estacional 398
      4.4.2. Associació amb el santoral 398
   4.5. Motivació econòmica 398
      4.5.1. Associació qualitativa 398
      4.5.2. Associació quantitativa 399
   4.6. Motivació enològica 399
   4.7. Motivació fisiològica 399
      4.7.1. Associació amb el cep 400

4.7.2. Associació amb la cua 400
4.7.3. Associació amb els grans de raïm 400
4.7.4. Associació amb les llavors 400
4.7.5. Associació amb els pàmpols 401
4.7.6. Associació amb la pellofa 401
4.7.7. Associació amb els raïms 401
4.7.8. Associació amb les sarments 401
4.8. Motivació onomàstica 402
4.8.1. Associació antroponímica 402
4.8.2. Associació gentilícia 402
4.8.3. Associació toponímica 403
4.9. Motivació tecnològica 403
4.9.1. Associació amb l'alimentació 403
4.9.2. Associació amb la conservació 403
4.9.3. Associació amb la fermentació 404
4.10. Motivació vària 404
4.10.1. Associació eclesiàstica 404
4.10.2. Associació escatològica 404
4.10.3. Associació ètnica 404

5. Conclusions 405

6. Bibliografia 417
6.1. Monografies vitivinícoles: enologia, història, etc. 419
6.2. Altres monografies agràries 421
6.3. Estudis lingüístics vitivinícoles 422
6.4. Altres estudis lingüístics (o literaris) 424
6.5. Lexicografia catalana: diccionaris, vocabularis, etc. 426
6.6. Altra lexicografia romànica 427

7. Glossari 431

1

INTRODUCCIÓ

Qualsevol introducció que llegiu als tractats vitivinícoles acabarà sent invariablement una lloança de l'art de beure vi i una reflexió sobre la importància social i cultural d'aquest costum gastronòmic. Com que no veig fàcil obviar l'apologia vinícola, intentaré ampliar l'objecte de les meves lloances. Parlaré també del productor: els sovint oblidats ceps i raïms, matèries primeres sense les quals no tindríem el vi. Producte, de vegades sacre, de vegades profà, que tants rius de tinta (i del que no és tinta) ha fet vessar.[1]

Una sorpresa que espera qui vulgui introduir-se en el lèxic de la vinya i del vi és que ni informants ni lexicògrafs no poden deixar de reflectir la importància cultural del vi. Com si fossin conscients del valuós producte que tenen entre mans, no s'estan de demostrar-ho.[2]

Tanmateix, que la vinya no solament ha estat un plaer, sinó que també ha esdevingut un negoci i una manera de viure és fora de tot dubte als països mediterranis. Fixem-nos, per exemple, en aquesta altra dita valenciana que palesa l'omnipresència de la vinya en la realitat social catalana: «*Com hia parres*: se usa para asegurar la verdad de una cosa evitando el juramento» [DMGa].

Tot i això, l'estudi dels noms dels vins i dels seus productors, ceps i raïms, no ha rebut dins de la lingüística catalana la consideració que mereix una matè-

1. Per a il·lustrar-ho, una reflexió d'estil eiximenià sobre el profit de beure vi (sense perdre la sobrietat!): «Primum salvat memoriam, acuit sensum, sincerat mentem, dirigit vultum, integrat pudorem, mitigat vitium, curat faciem, limat aures, exonerat cerebrum, expedit linguam, explicat sermonem, confirmat sanguinem, curat venas, astringit nervos, contemnit libidinem, fruitur sommo, recreat corpus, propagat senectutem» [*ap*. HERNANDO, 284].

2. A tall d'exemple, un refrany empordanès per a il·lustrar aquesta complaença popular envers el vi: «Tots els mals són dolents, llevat de la *mal*vasia» [DCVB, s. *malvasia*].

ria de tanta transcendència cultural i econòmica.[3] Llevat d'un estudi recent de Joan Veny («Aproximació a la història lingüística dels vins catalans», dins *Mots*, p. 46-67), el panorama és encara ben poc satisfactori.[4] Però les mancances no són, en absolut, exclusives del català, i podem estendre-les a bona part de les llengües romàniques. Així, en el cas de l'espanyol,[5] no hi ha cap mena d'estudi global sobre aquesta qüestió llevat de monogràfics insuficients sobre vinyets locals. Una cosa semblant passa en el cas del sard i del francès,[6] tot i que la informació dialectal és més extensa i antiga.[7] I podríem dir el mateix de l'occità i del portuguès; i, encara pitjor, del retoromànic i del romanès. Únicament en el cas de l'italià la situació és diferent, i no hi manquen estudis lingüístics específics (ni una completa informació lexicogràfica) sobre el camp lèxic de la vinya i del vi.[8]

Confio, doncs, que aquest meu treball serà una aportació més per tal de col·locar el català com a llengua romànica capdavantera en l'estudi de l'ampelonímia: sens dubte, la finalitat última de tots els meus esforços. Per al compliment d'aquest objectiu he dissenyat un diccionari català, tan complet com m'ha estat possible, de tots els noms catalans de ceps i de raïms. En definitiva: he fet un diccionari ampelonímic.[9]

3. Aquesta percepció de la importància econòmica i cultural de la vinya mediterrània m'ha obligat a observar-ne l'aspecte històric. L'oblit d'aquest apartat hauria estat un error, en la mesura que no es poden entendre les motivacions semàntiques que generen els noms si no es coneix la realitat social que les va provocar, per no parlar de la importància de la història en el cas dels ampelònims d'origen toponímic.

4. Certament, tenim un llibre monogràfic, quasi un diccionari ampelonímic [VVV]; però la seva qualitat lingüística és tan migrada, i són tantes les errades que hi detecto en la forma i en el fons, que val més no donar per bona cap de les informacions que hi aporta si no és contrastada en unes altres fonts.

5. En posaré un exemple. El DRAE (s. *uva*) recull escassament una dotzena de noms de varietats, oblidant ampelònims tan significatius com *botón de gallo*, *montúo/-a*, *perruno/-a*, *quebranta tinajas*, *tempranillo*, *uva de rey* o *verdejo/-a*, etc., per esmentar uns quants exemples recollits ja a la canònica ampelografia andalusa del 1807 (v. la bibliografia: Rojas) o a diversos vocabularis de Navarra i d'Aragó: DAn, DPar, VNav, etc.

6. Hi he d'afegir que el recent DncF (a. 1997), consultat a darrera hora, és una aportació cabdal per a l'ampelonímia francesa. De fet, la seva bibliografia [p. 379-407] facilita molt la recerca de les fonts documentals del francès (i, subsidiàriament, de l'occità).

7. La informació dialectal sí, però no pas la lexicogràfica. Vegem, per il·lustrar-ho, les recents reflexions d'un lexicòleg francès: «La place que les lexicographes consentent aux noms des vins dans les dictionnaires du français n'est certainement pas à proportion de la célébrité mondiale de beaucoup de ces vins [...]. Mais si l'on examine les articles de ces dictionnaires consacrés aux cépages dont sont tirés ces vins, on demeure encore plus perplexe sur les critères qui ont présidé à l'établissement de la nomenclature, sur la pauvreté des exemples ou la manière parfois étrange dont sont interprétés certains textes quant à l'histoire et à l'étymologie» [Rézeau, 115].

8. Trobareu un resum complet dels estudis lèxics vitivinícoles italians a la bibliografia de l'actual estudi de THBuc [p. 225-247].

9. Algun expert m'ha suggerit que inclogui una introducció prèvia sobre el conreu de la vinya i sobre la producció del vi, sense oblidar els aspectes històrics de la cultura vitivinícola.

Vull aclarir que, quan uso el terme *ampelonímia* (o els seus derivats: *ampelònim*, *ampelonímic*, etc.), creo un cultisme compost a partir del grec AMPELOS 'vinya' i del també grec ONOMA 'nom'.[10] Per tant, l'*ampelonímia* és el *conjunt dels noms de ceps i de raïms* (aquests darrers, indissolublement lligats a les seves plantes).[11]

Seguint criteris lexicogràfics, explicats a bastament en un apartat d'observacions, he redactat una fitxa per a cadascun dels ampelònims catalans estudiats. El resultat han estat quatre-centes cinc entrades diferents, entre formes principals (323) i formes secundàries (82).[12] I de les fitxes, en vull destacar dos apartats: l'etimologia i la comparació romànica. De fet, l'un no pot anar sense l'altre. Veig, de vegades, etimologistes romànics que se centren en una llengua i la seva diacronia oblidant l'origen comú de totes les llengües neollatines.[13] Al meu estudi he intentat no caure en el mateix parany; en conseqüència, hi explico sempre les diferents etimologies des d'un punt de vista global.[14]

Pel que fa a les solucions etimològiques, potser trobareu alguna explicació incompleta, ja que, obligat pel rigor científic, no hi he volgut deixar d'incloure cap ampelònim català conegut, per fosc i marginal que fos. En fi, l'etimologia no és una ciència exacta: inevitablement sempre quedaran preguntes sense resposta.

Després del diccionari ampelonímic, autèntic nucli del meu estudi, hi he afegit dos capítols més. El primer serveix per a resumir breument el lèxic (no ampelonímic) principal de la vinya, probablement un bon ajut per a entendre millor el capítol següent; mentre que aquest segon intenta establir una classificació de la motivació semàntica. O sigui, vol ser una divisió bàsica de les di-

---

Modestament, penso que la majoria dels hipotètics lectors d'aquest diccionari especialitzat ja deuen conèixer prou bé el tema. A la resta, només em cal recomanar-los qualsevol de les abundoses obres sobre aquesta temàtica. Al primer apartat de la meva bibliografia, per exemple, trobaran diverses obres generalistes sobre la vinya i el vi, fàcils de comprar a les llibreries i publicades en el darrer decenni (en català, espanyol, italià, anglès, etc.)

10. Es tracta d'un nou neologisme en el cas català, perquè el terme ja existeix en francès (tot i que també hi deu ser molt recent, perquè sols l'he localitzat en publicacions d'aquesta dècada).

11. Una altra cosa seran els noms dels vins, la relació dels quals amb els seus productors pot no ser sempre equivalent (cf. la sinonímia de la meva entrada maçanet o la de salsa).

12. I parlo solament de les entrades lexicogràfiques, perquè el nombre total de variants catalanes fitxades és quasi el quàdruple: aproximadament, unes mil cinc-centes (v. la meva nota 1332).

13. En el fons, no és un contrasentit reivindicar la unitat del català i oblidar la unitat supralingüística de la Romània?

14. Això no implica cap descurança envers la variació dialectal, ans al contrari. Els ampelònims analitzats van des de Salses fins a Guardamar i des de Fraga (millor, Aiguaviva de Bergantes) fins a l'Alguer. I no parlo pas metafòricament, perquè aquestes cinc localitats catalanes (i uns quants centenars més) apareixen esmentades al llarg de l'estudi.

ferents motivacions que, al llarg del temps, han portat els pagesos catalans a anomenar d'una manera determinada cadascun dels ceps, dels raïms i dels vins que produïen.

Aquesta divisió no té en compte l'èxit, la popularitat *per se* d'un nom concret, sinó que cerca el camp semàntic en què es mouen els parlants a l'hora d'anomenar, de concebre, els diferents ampelònims. I ho aprofitaré per a aclarir que, quan parlo de vi, s'entén que em refereixo a la secular associació lèxica entre una classe de cep (i raïm) i la mena de vi que fa. No parlo, doncs, dels moderns noms comercials amb què s'empaperen actualment ampolles de varietats barrejades.[15] L'intent de classificació semàntica no és, però, cap idea original; ja des de temps antic va ser assajada per tractadistes com Columel·la (*De re rustica*), Plini el Vell (*Historia Naturalis*) i Pal·ladi (*De re rustica*). Aquests van intentar, en la mesura de les seves possibilitats, d'agrupar motivacionalment una cinquantena d'ampelònims llatins. Els qui els han seguit també han fet agrupacions lexicosemàntiques, moguts segurament per un afany classificador que no els aturava en el seu estricte camp del saber naturalístic. Però de tots els possibles precursors el més proper a mi tant pel que fa a la intenció com al contingut és Joan Veny,[16] amb l'estudi lingüístic ja esmentat.

A continuació el llibre presenta unes conclusions, on detallo exhaustivament les aportacions lingüístiques del meu estudi. Després hi ha la bibliografia, on, per facilitar-ne la consulta, he dividit les obres esmentades en sis parts (o en tres parelles temàtiques, si voleu): monografies vitivinícoles i altres monografies agràries, estudis lingüístics vitivínicoles i altres estudis lingüístics, lexicografia catalana i altra lexicografia romànica. I, finalment, el llibre s'acaba amb un glossari, on apareixen totes les variants ampelonímiques (catalanes i romàniques) esmentades al corpus del treball.

15. Seria de tota manera interessant estudiar les raons d'aquests noms comercials, els quals s'allunyen, de vegades fins a l'absurd, de la realitat cultural i lingüística en què van ser generats.

16. De fet, va ser ell qui em va suggerir el tema, qui m'ha facilitat material i m'ha orientat bibliogràficament i qui, en fi, ha supervisat tot el treball.

2

EL LÈXIC DE L'AMPELONÍMIA

2.1. OBSERVACIONS AL LÈXIC

El corpus del meu treball és un fitxer concebut amb estructura de diccionari etimològic, però també descriptiu. En primer lloc, escric en majúscula aquella variant ampelonímica que considero l'entrada lexicogràfica principal.[17] Es tracta, doncs, de la meva proposta normativa per a designar l'ampelònim en qüestió; la qual cosa no sempre coincideix amb les tries ja fetes per la lexicografia catalana.

En segon lloc, hi incloc, ordenada cronològicament, la documentació catalana antiga de cadascun dels ampelònims recopilats. En aquest apartat no sóc gens estricte a l'hora d'incloure els mots catalans, tot i que provinguin de textos on la llengua global és una altra. El motiu d'aquesta tolerància documental és que, si no ho fes així, reduiria moltíssim el nombre i l'antigor dels mots documentats. De fet, la majoria de tractadistes especialitzats en aquesta matèria científica no usaven el català, sinó llengües més habituals en aquest camp, com poden ser el francès, l'espanyol o altres.[18]

Arbitràriament, he decidit incloure a l'apartat de documentació totes aquelles variants catalanes anteriors al segle XX. Això reflecteix prou bé els ampelònims tradicionals abans del daltabaix agronòmic que va representar la

17. En els casos en què accepto més d'una forma, considero que es tracta de variants amb prou entitat documental per a figurar en un diccionari descriptiu, almenys com a entrades secundàries.

18. Un cas especialment envitricollat és el que planteja França amb les seves llengües «regionals». La majoria d'antics tractadistes il·lustrats d'Occitània i de la Catalunya Nord feien servir exclusivament el francès. Especialment en el cas occità, l'afrancesament ha estat tan sistemàtic que, sense l'estandardització lexicogràfica del Felibrige, esdevindria impossible saber quines eren les autèntiques formes nadiues.

fil·loxera.[19] Així i tot, cal tenir present que en aquest camp vitivinícola sempre hi ha hagut un afany d'innovació i de renovació força gran, amb la qual cosa els empelts i les hibridacions (i també els manlleus lingüístics) són força antics.[20]

El tercer apartat és l'àrea dialectal catalana. Aquí incloc, per ordre alfabètic, totes les variants fonètiques, morfològiques i lèxiques recollides en el present segle. Dins de cada variant, les localitats són ordenades en funció de la data de publicació de les fonts respectives.[21] La informació de les enquestes inèdites de l'ALDC (*Atles lingüístic del domini català*) i la de les meves pròpies enquestes van sempre al final.[22]

Hi vull afegir que, havent estat concebut el meu estudi bàsicament des d'una perspectiva lexicosemàntica, no hi he trobat necessària la transcripció fonètica sistemàtica de les variants dialectals. Hi he tendit a la regularització ortogràfica.[23] Tot i això, el treball sí que s'estén a detallar, un per un, tots els fenòmens fonètics d'interès que poden aparèixer en les diferents variants.

El quart apartat inclou totes les variants precedents sobre les quals tinc alguna mena de descripció.[24] Aquí faig sovint un esporgament selectiu per tal de triar la informació que considero pertinent.[25] Malgrat la tria, aquest apar-

19. Encara que la fil·loxera aparegui pel nord en la dècada dels setanta (Rosselló, Empordà), no comença a causar estralls fins a la dècada següent (1880). De fet, al País Valencià no hi ha cap focus de la malaltia fins al 1900. Així, doncs, la important substitució de plantacions a què va obligar la fil·loxera no es va donar, en termes generals, fins al començament d'aquest segle (vegeu-ne una cronologia aproximada a la meva entrada planta americana).

20. Així, a mitjan segle XIX, plagues de fongs com la *malura nova* o la *cendrada* ja havien fet veure als agrònoms europeus els perills de les epidèmies i la necessitat de l'experimentació agronòmica.

21. Sempre dono prioritat a la indicació de localitats concretes, per moltes que n'hi hagi, més que no pas a l'agrupació en zones més àmplies i generals, ja que mai no són tan exactes.

22. Totes les meves enquestes, indicades amb el cognom propi [FAVÀ], han estat realitzades personalment al llarg de l'any 1996 (la de la Sorollera, un any abans; la de Sant Lluís, un després), llevat d'un parell que em van fer dues bones amigues (i bones filòlogues). Agraeixo, doncs, a Sílvia Catasús i a Mercè Espuny les enquestes respectives a familiars de la Granada i de Santa Bàrbara. Posteriorment, Xavier Terrado, professor de la Universitat de Lleida, em va facilitar una enquesta pròpia, feta el 1998, a la localitat ribagorçana d'Areny de Noguera.

23. Amb l'excepció evident de l'apartat documental, on transcric el text amb la grafia original. A la resta dels apartats lexicogràfics, però, les variants apareixen adaptades a la normativa actual.

24. Seguint també l'ordenació alfabètica per a les variants geogràfiques i l'ordenació cronològica (per ordre de publicació) pel que fa a les descripcions respectives. Llevat d'alguna excepció molt puntual (per facilitar-ne la comprensió), no he traduït les llengües originals dels autors ni n'he adaptat les grafies arcaïtzants.

25. Insistiré, perquè quedi ben clar, que les descripcions d'altres autors han estat esporgades; fins i tot n'he fet mínimes adaptacions (afegir-hi nexes gramaticals o mots elidits, canviar

tat permet constatar nombrosos casos de transfusió lèxica. Només esporàdicament hi faig comentaris, perquè l'objectiu principal d'aquest capítol és una descripció ampelonímica completa i pertinent.[26]

El cinquè apartat, l'etimològic, és capital, ja que intento establir-hi l'etimologia de cadascun dels ampelònims catalans sense oblidar els possibles manlleus o préstecs lingüístics. A més, he mirat d'agrupar semànticament els ampelònims en funció de les possibles motivacions, aspecte al qual he acabat dedicant un capítol específic.

En el sisè apartat, el sinonímic, m'ha calgut ser especialment prudent a causa de la seva complexitat. De fet, he donat per bones (i he cartografiat[27]) sols aquelles sinonímies de què tinc més certesa.[28] Encara que no ho sembli, aquest és l'aspecte lexicogràfic més difícil per la quantitat de vacil·lacions i contradiccions que s'acompleixen entre les diverses fonts d'informació.

I, en setè lloc, hi ha l'apartat dels paral·lelismes romànics, que esdevé, de fet, una suma dels apartats anteriors; però no pas referida al català, sinó a la resta de llengües romàniques (ordenades alfabèticament): espanyol, francès, italià, occità, portuguès, retoromànic, romanès i sard,[29] a més del llatí clàssic i del llatí medieval.

Aquest apartat és fonamental no solament per a establir amb més fiabilitat l'etimologia dels ampelònims catalans, sinó també per a tractar d'esbrinar

---

formats d'escriptura, abreujar alguns termes, etc.) per adaptar-les a les meves fitxes lexicogràfiques, respectant sempre amb escrúpol, això sí, el sentit originari de cada definició. Per tant, malgrat que la meva citació reflecteix les descripcions ampelonímiques de cada autor, no és necessàriament una citació literal *stricto sensu*. Però, com que sempre incloc l'obra i la pàgina citades, qualsevol qui hi estigui interessat podrà confrontar la font original.

26. Pel que fa als meus criteris de descripció lexicogràfica, tinc ben present les encertades reflexions de Rézeau: «Il est difficile, et même inutile dans un dictionnaire de langue, de donner définitions trop détaillées de ces réalités. Le lecteur doit pouvoir se contenter de quelques indications sommaires répondant par exemple à quelques questions: le raisin dont il s'agit est-il habituellement blanc ou noir ou indifféremment l'un et l'autre? de table ou de cuve? les grappes sont-elles petites et compactes ou grosses et lâches? les grains sont-ils petits et ronds ou gros et oblongs? Ici ou là, quand elle est vraiment pertinente, une indication sur la maturité précoce ou tardive du raisin [...]» [p. 119].

27. Finalment he preferit inserir els mapes dins de les fitxes en lloc de crear un apartat annex. Em penso que això és més il·lustratiu i pot facilitar la comprensió sinonímica.

28. Ho aprofito per a precisar que, a l'apartat sinonímic, l'abreviatura *cf.* 'confronteu' (que a la resta d'apartats pot tenir un sentit de relació incerta, de comparació) s'hi utilitza per a relacionar les sinonímies més dubtoses, sovint descartades.

29. Aquesta llista no deixa de ser una còmoda simplificació de la complexa realitat lingüística romànica. Cf. Gargallo [p. 114-120], que ha escrit sobre això: «En el fons, tot és una pura qüestió d'exercici d'abstracció. Els humans (i particularment aquella raça d'humans que es dediquen a la lingüística) necessiten fer trossos de realitat i donar-los nom. Igual que es fan mapes de la terra i dels oceans, ens calen denominacions per acomodar-les als trossos de realitats lingüístiques de la Romània» [p. 114].

l'origen i el recorregut dels mots en qüestió. O sigui, es tracta de saber si els nostres ampelònims tenen un origen romànic comú o si van ser manllevats (tant antigament com modernament) d'una llengua romànica a l'altra.

A més, estic convençut que aquesta recerca romànica, realitzada amb tota l'exhaustivitat possible, pot servir a uns altres romanistes per a aprofundir en el camp ampelonímic de les llengües respectives. Aquest és, doncs, el motiu pel qual sempre hi he inclòs la màxima informació disponible sobre paral·lelismes romànics,[30] encara que a l'hora de fer la proposta etimològica per al català sovint no necessités tanta informació.

2.2. ENQUESTES

La rellevància de les enquestes pròpies, fonamental per a la fiabilitat dels resultats finals, m'obliga a dedicar un capítol específic a explicar-ne el mètode i l'abast. D'entrada, totes les preguntes han estat realitzades a localitats on em constava que la vinya era (o havia estat recentment) un conreu important. Igualment, l'àmbit de les enquestes ha estat com més extens millor: des de les Balears fins a la Franja aragonesa, i des de la Catalunya Nord fins al País Valencià, passant pel Principat de Catalunya. Com que també hi he inclòs mapes dels ampelònims més significatius, he preferit no repetir enquestes a les localitats de l'ALDC per tal de facilitar la cartografia.[31]

Per no descompensar territorialment el resultat de les enquestes, n'he fet a gairebé totes les comarques vitivinícoles dels Països Catalans. Fins i tot he seguit el criteri de combinar localitats de costa, de plana i de mitja muntanya per tal d'obtenir una representació ben àmplia dels diferents tipus de vinyets. Sols hi falten, lògicament, les comarques de muntanya, on no es conrea vinya.[32]

30. En posaré un exemple extrem: a la meva entrada *moscatell* incloc 141 variants gràfiques romàniques, sense comptar la vintena de fomes catalanes.

31. Tot i que en el cas concret de l'Alguer una excepció de la regla hauria estat del tot justificada (sobretot sabent que allà de vinya no n'hi falta), no m'ha calgut fer-la per dos motius. Primer, perquè la pregunta de l'ALDC ja va ser especialment detallada a l'Alguer, única localitat on l'enquestador va demanar una descripció dels ampelònims recollits. I, segon, perquè d'aquest municipi sard en tinc més informació del que és habitual a la majoria de zones vitivinícoles de l'àmbit lingüístic català. Gràcies, sobretot, a l'acurat estudi documental d'Andreu Bosch (UB, tesina del 1997).

32. Avui en dia, és clar, perquè abans pràcticament tota l'àrea catalanòfona va arribar a ser vitícola en un moment o un altre. Coromines ha escrit: «en l'aspecte geogràfic, ecològic i toponímic, serà bo d'observar que les zones on hi havia hagut conreu de vinya s'han restret molt en el Princ. i el P. Val., com ho revelen els NLL derivats de *vinya* en comarques on avui no n'hi ha [...]. Climes massa freds perquè avui s'hi conreïn ceps, que prosperarien ben poc; però la vida medieval afavoria (i àdhuc la dels segles de la pau post-remença) un règim municipal d'economia closa» [DECat, IX, 254].

Tots els meus informants han estat pagesos,[33] entre seixanta-cinc i noranta anys, que es declaraven bons coneixedors de la vinya a les localitats respectives. Tot i que sempre he preferit pagesos modestos o jornalers, en algun cas he fet enquestes a propietaris vitícoles d'una certa importància. Potser aquests darrers no són els més indicats quant a puresa dialectal, però m'aportaven més informació sobre la descripció vinícola.[34]

El meu mètode d'enquesta ha estat diferent del de la pregunta número 935 de l'ALDC (número 1036 en el nou qüestionari publicat el 1993). Els enquestadors d'aquesta obra es limitaven a demanar les «classes de raïm», sense donar pistes als seus informants.[35] Això té avantatges, perquè evita qualsevol efecte mimètic de l'enquestat. Però també té inconvenients, ja que crea força buits a les àrees dialectals que cal completar amb unes altres fonts no tan fiables. Personalment, he preferit una enquesta més dirigida, amb informació específica sobre les característiques del cep, dels raïms i del seu vi. Un cop els informants havien fet memòria, també preguntava sobre aquells ampelònims que no havien recordat espontàniament però que unes altres fonts situaven a la zona.[36]

El model de qüestionari que vaig emprar correspon aproximadament a l'esquema següent:

a) Enumeració dels ampelònims coneguts per l'informant (o informants) de cada localitat.

b) Descripció, sovint per oposició, de les característiques principals de cada ampelònim:

— la mida de la planta (cep/parra);
— l'època de maduració ([molt] primerenca / [molt] tardana);
— la mida dels seus raïms ([molt] grossos / mitjans/ [molt] petits);
— la compactació dels raïms ([molt] apinyats / [molt] esparsos);

33. Resulta obvi que, donada la divisió tradicional del treball, calia enquestar principalment homes. Tot i això, en més d'un cas, la presència de la dona de l'enquestat m'ha estat força útil. Sobretot pel que fa als raïms de taula, ja que les mestresses acostumen a descriure millor les varietats de la plaça.

34. Un pagès que sols hagi tingut una vinya per al consum propi pot no saber, per exemple, la mena de vi que fa una varietat concreta o el grau òptim de maduració. Al cap i a la fi, ell barreja al cup tots els raïms alhora. (Sobre aquest costum secular de fer vins barrejats, vegeu les documentades observacions del DncF [p. 22-23].) En canvi, l'amo d'un celler sap molt millor el color, el grau, etc., de cadascuna de les varietats que es vinifiquen.

35. De fet, es tractava d'un acte de memòria col·lectiva, que en alguna localitat concreta ha pogut donar resultats escadussers; però que, ampliat a 190 poblacions catalanòfones, dóna una visió completa de conjunt.

36. Malgrat tot, reconec que en algun cas aquesta insistència ha pogut provocar distorsions a l'àrea dialectal, perquè l'informant pot acabar donant per bons geosinònims d'unes altres zones. Es tracta d'ampelònims que no li són propis, però dels quals ha sentit a parlar.

— la destinació dels raïms (per a menjar / per a pansificar / per a vinificar/ per a destil·lar).
— la mida dels seus grans ([molt] grossos / mitjans / [molt] petits);
— a forma dels grans (rodons/llargaruts);
— el color dels grans (blanc/verdós/daurat/ros/roig/grisenc/morat/negre);
— el seu sabor (excel·lent/bo/passador/dolent/immenjable);
— la consistència de la carn (cruixent/molla);
— el gruix de la pellofa ([molt] gruixuda / [molt] fina);
— la mida de les llavors ([molt] grosses / inexistents);
— la duresa de la cua (forta/tendra).[37]

c) Descripció dels vins en cadascuna de les varietats viníferes: tonalitat, grau alcohòlic, gust, etc.

d) Possibles geosinònims coneguts per l'informant.

A l'hora de cartografiar, solament represento els resultats de l'ALDC (amb el permís corresponent), els meus propis i els d'altres autors que, de manera més o menys sistemàtica, fan servir la transcripció fonètica.[38] Igualment, a l'hora d'oferir les descripcions fruit de les meves enquestes, sols incloc aquelles dades que, al meu parer, he pogut contrastar suficientment. De tota manera, cal entendre-les com a dades relatives. Els conceptes *gros* o *primerenc*,[39] per exemple, poden variar d'un parlant a un altre, depenent de múltiples factors quasi impossibles d'objectivar: les característiques del vinyet, les necessitats concretes del vinyataire, l'edafologia de cada terreny, la benignitat meteorològica, etc.

Tot seguit enumero, agrupades per comarques,[40] les localitats on vaig realitzar una enquesta completa: Parestortes, Cotlliure (Rosselló); Vilajuïga (Alt Empordà); Calonge de Mar (Baix Empordà); Santa Coloma de Farners (Selva); Artés (Bages); Alella (Maresme); Esparreguera (Baix Llobregat); la Granada (Alt Penedès); Creixell de Mar (Tarragonès); Sarral (Conca de Barberà); Riudoms (Baix Camp); Sant Lluís (Menorca); Consell, Porreres, colònia de Sant Pere [Artà] (Mallorca); Santa Agnès de Corona [Sant Antoni de Port-

37. Algunes d'aquestes dades secundàries (també podria esmentar la forma dels pàmpols, per exemple) no són destacades pels informants per a totes les varietats, sinó que són atribuïdes a alguna classe específica (de cua marcadament dura, especialment fina de pellofa, etc.).

38. Faig servir puntualment dades d'Alcover-Moll, Coromines, Sistac, Bosch, etc. De tota manera, les enquestes principals són les de l'ALDC i les meves; gràcies, sobretot, a l'homogeneïtat diacrònica i diatòpica.

39. En la pràctica, sols destaco la maduració d'una varietat quan és manifestament primerenca (15 de juliol - 15 d'agost) o manifestament tardana (15 d'octubre - 15 de novembre).

40. Les localitats que no són cap del seu municipi el tenen escrit entre claudàtors. I ho aprofito per a avisar que ni el petit llogaret dels Hostalets (al terme de Montoriol) ni els barris de Sants (Barcelona) o de la Fonteta de Sant Lluís (València) no apareixen com a tals a l'*Atles* de la GEC, model emprat per a la normalització toponímica d'aquestes llistes de localitats catalanes.

many], Sant Agustí des Vedrà [Sant Josep de sa Talaia] (Eivissa); Belianes (Urgell); Vilves [Artesa de Segre] (Noguera); Figuerola d'Orcau [Isona] (Pallars Jussà); el Campell (Llitera); Torrent de Cinca (Baix Cinca); Porrera (Priorat); Gandesa (Terra Alta); la Sorollera (Matarranya); Santa Bàrbara (Montsià); Traiguera (Baix Maestrat); Torreblanca (Plana Alta); les Useres (Alcalatén); Llíria (Camp de Túria); Montserrat d'Alcalà (Ribera Alta); l'Alforí, Aielo de Rugat (Vall d'Albaida); Castalla (Alcoià); Jesús Pobre [Dénia] (Marina Alta); Polop (Marina Baixa); Monòver (Valls del Vinalopó).

També hi inclouré separadament les localitats d'on sols tinc informacions fragmentàries, per diverses raons:[41] Vallmoll (Alt Camp); Torredembarra (Camp de Tarragona); Mont-roig del Camp, Montbrió del Camp (Baix Camp); Sant Llorenç des Cardassar (Mallorca); Sant Antoni de Portmany (Eivissa); Corbera d'Ebre (Terra Alta); Conques [Isona] (Pallars Jussà); Areny de Noguera (Alta Ribagorça); la Pobla de Vallbona (Camp de Túria); Montixelvo (Vall d'Albaida).

Finalment hi inclouré les localitats enquestades per l'ALDC respectant-ne la pròpia ordenació,[42] però eliminant-ne els indrets on els parlants no coneixien les classes de raïm: Salses, Estagell, Perpinyà, Sant Cebrià de Rosselló, els Hostalets [Montoriol] (Rosselló); Mosset, Jóc, Cornellà de Conflent (Conflent); Ceret, Prats de Molló (Vallespir); Maçanet de Cabrenys, Bassegoda, Oix [Montagut de Fluvià] (Garrotxa); Llançà, Roses, Lladó, Camallera (Alt Empordà); Alp (Cerdanya); Queralbs, Planoles, les Llosses (Ripollès); Banyoles (Pla de l'Estany); l'Esquirol, Prats de Lluçanès, Santa Eulàlia de Riuprimer (Osona); Girona, Llagostera (Gironès); Begur, Cruïlles [Sant Sadurní de l'Heura], Palamós (Baix Empordà); Peracamps [Llobera de Solsonès] (Solsonès); Cardona, Moià, Balsareny, Sant Salvador de Guardiola (Bages); Campins, Cànoves (Vallès Oriental); Tossa de Mar (Selva); Castellfollit de Riubregós, Calaf, Sant Jaume Sesoliveres [Piera] (Anoia); Tordera, Sant Andreu de Llavaneres (Maresme); Freixenet de Segarra [Sant Guim de Freixenet], Cervera, Sanaüja (Segarra); Vacarisses, Sentmenat, Barberà del Vallès (Vallès Occidental); Aguiló [Santa Coloma de Queralt], Santa Coloma de Queralt, Vimbodí (Conca de Barberà); Cervelló, Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat); Sants [Barcelona] (Barcelonès); Sant Jaume dels Do-

41. Les raons d'aquesta fragmentació són diverses: un canvi de localitat per a trobar subjectes més escaients, la col·laboració de nadius de pobles veïns, etc. Lògicament, no podia ignorar aquestes dades d'interès i les aprofito sempre que puc per a completar les àrees dialectals i millorar les sinonímies.

42. No respecto, però, els municipis de l'època, sinó que m'atinc a les municipalitats dels anys noranta. Crec que això facilita la localització geogràfica actual, encara que es donin casos com el de Bassegoda, municipi de la Garrotxa en el moment de fer-se l'entrevista de l'ALDC, que poc després (a. 1969) va passar a pertànyer al terme d'Albanyà (Alt Empordà).

menys (Baix Penedès); la Febró, Cambrils (Baix Camp); Alió (Alt Camp); Sant Pere de Ribes (Garraf); Tarragona (Tarragonès); Ciutadella, es Migjorn Gran, Maó (Menorca); Pollença, Sóller, Alaró, Sineu, Son Cervera, Montuïri, Llucmajor, Felanitx, Santanyí (Mallorca); Sant Josep de sa Talaia, Eivissa (Eivissa); l'Alguer (Sardenya); les Paüls, Sopeira (Alta Ribagorça); Sort (Pallars Sobirà); Arfa [Pla de Sant Tirs], Peramola (Alt Urgell); Sarroca de Bellera, Palau de Noguera [Tremp], Isona (Pallars Jussà); la Pobla de Roda, Tolba, Estanya [Benavarri] (Baixa Ribagorça); Àger, Cubells (Noguera); Peralta de la Sal (Llitera); Almenar, Lleida (Segrià); Agramunt (Urgell); Linyola (Pla d'Urgell); Saidí, Fraga, Mequinensa, Favara de Matarranya (Baix Cinca); Arbeca, Granyena de les Garrigues, Vinaixa (Garrigues); Margalef, la Torre de Fontaubella, Marçà (Priorat); Riba-roja d'Ebre, Móra la Nova (Ribera d'Ebre); Vilalba dels Arcs, Horta de Sant Joan (Terra Alta); Massalió, Valljunquera, la Codonyera, la Torre Velilla,[43] Vall-de-roures, Bellmunt de Mesquí, la Ginebrosa, Aiguaviva de Bergantes (Matarranya); l'Ametlla de Mar, Roquetes (Baix Ebre); Mas de Barberans, Amposta, Ulldecona (Montsià); Sorita de Morella, Xiva de Morella [Morella] (Ports); Rossell, Vinaròs, Sant Mateu del Maestrat, Alcalà de Xivert (Baix Maestrat); Albocàsser, Vilafranca del Maestrat (Alt Maestrat); Atzeneta del Maestrat (Alcalatén); Cabanes de l'Arc, Castelló de la Plana (Plana Alta); Fondeguilla, la Llosa de la Plana (Plana Baixa); Algímia de la Baronia, Benifairó de les Valls (Camp de Morvedre); Casinos, Vilamarxant (Camp de Túria); el Puig de Santa Maria, la Fonteta de Sant Lluís [València], Alfafar, Picassent (Horta); Torís, l'Alcúdia de Carlet, Alzira, Alberic, Sallent de Xàtiva (Ribera Alta); Sollana, Albalat de la Ribera (Ribera Baixa); Simat de Valldigna, l'Alqueria de la Comtessa (Safor); Benigànim, Ontinyent (Vall d'Albaida); Montesa, la Font de la Figuera (Costera); Pego, Xàbia (Marina Alta); Muro del Comtat (Comtat); Tàrbena, Altea (Marina Baixa); Beneixama (Alcoià); la Torre de les Maçanes, Alacant (Alacantí); Novelda, el Pinós de Monòver (Valls del Vinalopó); Crevillent, Guardamar (Baix Segura).

43. L'ALDC utilitza el topònim de la GEC: *la Torre de Vilella*; però jo m'estimo més atenir-me a la pronúncia local: *la Torre Velilla*, tal com ja han fet Rafel [p. 27-28] i uns altres estudis posteriors sobre la Franja aragonesa (alguns la grafien amb guió: *Torre-Velilla*). De tota manera, la regularització toponímica escapa a les meves intencions, perquè es podrien qüestionar uns altres noms com l'arcaisme *la Torre de les Maçanes*, vila que avui dia tothom anomena *Torremançanes*. També ha caigut en desús el topònim *l'Alforí*, poble conegut modernament pel nom de *Fontanars*.

2.3. ABREVIACIONS

<	forma que prové de
>	forma que ha donat
←	forma relacionada amb
→	forma relacionada amb
%	per cent
§	paràgraf
a.	any, anys
a. dial. / À. DIAL.	àrea dialectal
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
alg.	alguerès
ANT.	[emprat] antigament
ap.	*apud* 'segons'
Bal.	Balears
Barc.	Barcelona
c.	*circa* ('al voltant de')
cat.	català
Cat.	Catalunya
cf. / Cf.	compareu [amb]
dC	després de Crist
descr. / DESCR.	descripció
doc. / DOC.	documentació
ed.	edició
eiv.	eivissenc
Eiv.	Eivissa
esp. / *ESP.*	espanyol
etim. / ETIM.	etimologia
f.	femení
fasc.	fascicle
fig.	figura
fr. / *FR.*	francès
ha	hectàrees
hl	hectolitres
IEC	Institut d'Estudis Catalans
it. / *IT.*	italià
kg	quilograms
ll.	llatí
ll. cl. / *LL. CL.*	llatí clàssic
ll. med. / *LL. MED.*	llatí medieval
m.	masculí
mall.	mallorquí
Mall.	Mallorca
men.	menorquí
Men.	Menorca

occ. / *OCC.*	occità
p.	pàgina, pàgines
p. romàn. / P. ROMÀN.	paral·lelismes romànics
per ex.	per exemple
pl.	plural
port. / *PORT.*	portuguès
rèt. / *RÈT.*	retoromànic o rètic
rom. / *ROM.*	romanès
ross.	rossellonès
Ross.	Rosselló
s.	segle, segles (seguit o precedit d'un nombre en xifres romanes)
s.	sota [l'entrada]
sin. / SIN.	sinonímia
sing.	singular
UB	Universitat de Barcelona
v.	vegeu
val.	valencià
Val.	València

2.4. LÈXIC

A

1 **abeller** *m.* À. DIAL.: **abeier** (Calonge de Mar) [FAVÀ]. | **beier negre** (Alella) [FAVÀ].[44]

DESCR.: **abeller** «cep molt primerenc que carrega força els sarments. Gra negre clar, petit i llargarut. De pell ben fina, és molt dolç per a menjar» [FAVÀ]. | **abeller negre** «cep de raïms apinyats i primerencs. Gra negre, rodó i petit. De pell fina i molt dolç, fa un vi molt fi» [FAVÀ].

ETIM.: Tant els informants d'Alella com el de Calonge m'expliquen que aquesta varietat, molt dolça i fina de pell, és una de les preferides per les abelles. | Sens dubte, l'ampelònim *abeller* s'explica per la insistent presència d'aquests insectes al voltant del seus raïms primerencs i ensucrats. Ja en el s. I dC es documenta aquesta mateixa explicació: «*Apianes*. Doivent leur surnom aux abeilles (*apes*) qui en sont très friandes» [PLINE, XIV, 31].[45] | Els únics dubtes apareixen en l'etimologia italiana. Però això no implica unes altres explicacions coherents, únicament demostra la falta d'enquestes sobre el terreny a l'estudi de THBuc,[46] que ha escrit: «*vespaiolo*. Dal it. *vespaio* 'nido di vespe' it. *vespa* ← lat. VESPA forse perchè ha un sapore pungente o, come afferma il Veronelli, un odore intenso come un *nido di vespe*. Ma forse è una varietà di uva che attirava particolarmente le vespe» [p. 200]. | A l'últim, destacaré que la presència d'aquest ampelònim (*apiana*) a l'obra llatina de Plini el Vell així com

44. Variant ioditzada arcaïtzant del cat. central (*beier* < *abeller*). L'afèresi de la vocal inicial ha estat provocada segurament per fonosintaxi a causa de l'ús habitual de l'article determinat (cf. DECat, I, 9).

45. Més modernament, el TdF (s. *abihié*) ha escrit per a l'occità: «variété de raisin qui attire les abeilles». També llegeixo al DRAE (s. *uva*): «*abejar*. Variedad de uva, que apetecen con preferencia las abejas i avispas».

46. A les meves enquestes sovintegen les poblacions catalanes on els parlants han relacionat alguns raïms amb les apetències de les abelles (o de les vespes). Són, entre altres, el cas de Riudoms, on es relacionen amb les *belles* 'abelles', o el de Monòver, amb les *vispes* 'vespes'.

les antigues i diferenciades variants romàniques (esp. *abejar*, *abejera*; fr. *abellaine*; occ. *abihano*, *abihié*; port. *abelhal*, *abelheiro*, etc.) impliquen necessàriament l'existència d'un semantisme comú en el llatí vulgar, mantingut fins avui en diverses llengües romàniques.[47]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **abejar** «variedad de uva, de grano más grueso, menos jugoso y con hollejo más duro que la *albilla*» [DRAE, s. *uva*]. | **abejera** «(Andalucía, 1807) Uvas muy apiñadas trasovadas verdes muy jugosas» [ROJAS, 116]. ◊ *FR.*: **abeillane** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]. ◊ *IT.*: Cf. **vespaiolo** «(a. 1754) Specie di vino della zona di Breganze; **vespolina/-o** (a. 1839; b. piem.) Specie di vitigno coltivato nel Piemonte e nell'Oltreppò Pavese; (piem.) **vespoulina**; (roman., 1825; cal. sett.; cal. centr.) **vesparola**; (sic.) **visparola**; (sic., 1696) **vispalora**» [*ap*. THBuc, 200]. ◊ *LL. CL.*: **apianes** «(a. 77 dC) Il en est deux variétés, également tomenteuses. L'une mûrit plus rapidement, bien que l'autre aussi soit hâtive. Leurs vins, d'abord doux, prennent de l'âpreté avec les années» [PLINE, XIV, 31]. ◊ *OCC.*: «**abihano**, **abelhano** (languedocien) (a. 1878) Cépage cultivé dans l'Ardèche» [TdF]. | **abihié**, **abelhè** (languedocien), **abelhèi** (bordelais) «(a. 1878) Variété de raisin» [TdF]. ◊ *PORT.*: **abelhal** «(Lamego, 1531) Casta do vino de peesam de muita soma» [*ap*. CTal, 521]; «Casta de uva muito doce cultivada nas regiôes duriense e transmontana | Vinho fabricado com essa uva» [NDCLP]; «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*]. | **abelhas**, **abelheiro** «(Galizia) Uva tinta» [POSADA, 247]. | **abelleiro** «(Pontevedra, s. XVIII) Uvas» [MSar, 300].

2 **afartabous** *m*. À. DIAL.: **afartabous** (Conques) [FAVÀ].

DESCR.: **afartabous** «cep de raïms grossos i esparsos. Gra blanc, gros i rodó; de pell aspra. Poc bo per a menjar i fluix per a fer vi, encara que molt productiu de suc» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim segurament manllevat a l'occità, com apunta l'isolament de la variant pallaresa,[48] enfront dels nombrosos paral·lelismes occitans: *(as)sadoulo-bouié*, *saulo-bouie*, *gounflo-bouié*, *couflo-bouié*. De tota manera, la presència sarda (*sazza-bovus*) també permet pensar en un semantisme romànic comú.[49] Referit a una varietat molt productiva, encara que de poca qualitat, que valdria per a afartar, fins i tot, els bous. Per un desplaçament semàntic, el compost hauria passat dels *bous* als *bovers*; almenys en occità, en què popularment s'anomenen *bouiés* els pagesos més humils. Es tracta, doncs, d'una forma sardònica d'atribuir la mateixa

47. Encara que pugui canviar la motivació, uns altres vegetals han rebut en català aquesta mateixa derivació adjectiva (de *abella*): la *carabassa abellera o beiera* (a Sant Antoni d'Eivissa, segons el DCVB, s. *carabassa*) i el *blat abellar* (a Llucena, segons el DCVB, s. *blat*).

48. Tot i això, hi puc afegir una altra fruita d'idèntica motivació en cat. nord-occidental: la *pruna afartabèsties* (a la Ribagorça, segons el DCVB, s. *pruna*).

49. En el qual podríem incloure, fins i tot, l'antic i estès raïm *boval* (= dels bous) del cat. occidental.

fam als qui els atenen que als animals.[50]

SIN.: A Conques consideren *afartabous* un nom alternatiu de *pansot* (v. pansa).

P. ROMÀN. ◊ *OCC.*: «**assadoulo-bouié** (= sadollabover), **sadoulo-bouié**, **saulo-bouie** (dauphinois) (a. 1878) Variété de raisin blanc à gros grains très serrés. V. *gounflo-bouié*» [TdF, s. *assadoulo-bouié*]. | Cf. «**gounflo-bouié** (= inflabover), **couflo-bouié** (languedocien) (a. 1886) Variété de raisin blanc, à grosses grappes et à grains serrés. V. *assadoulo-bouié*» [TdF, s. *gounflo-bouié*]. ◊ *SARD*: **sazza bovus** (= sadollabous) «(Quarto, 1897) Uva rossa da vino e da pasto che può maturare il frutto tre volte in un anno» [SCet, 44].

aforcallat *m.* → forcallada.

3 **albu-radunis** *m. ANT.* DOC.: (l'Alguer, 1738) «budronis de aruredunis [*sic*]» [BOSCH, 364]. | (l'Alguer; 1785, 1810) «alburadunis, arburadunis» [BOSCH, 364]. | (l'Alguer, 1823) «albrudunis» [*ap*. BOSCH, 619].[51]

DESCR.: **arburadunis** «varietat de raïm de la fi d'agost» [*ap*. BOSCH, 633].

ETIM.: Segons BOSCH [p. 632], es tractaria «d'una denominació d'origen sard, esp. nuorès, per deformació fonètica de *alvu de Tunis* o *àrvu 'e Tunis* 'blanc de Tunis' (CARA, 1910, 10)». No dubto de l'origen sard, ni del caràcter compost del mot a partir de l'epítet *albu* (< ll. cl. ALBUS 'blanc').[52] De fet, el cat. *alb/-a* té un ús exclusivament literari (i onomàstic) a tota l'àrea lingüística. Cf. l'ampelònim alg. *brancal* (dissimilació de *blancal* ← *blanc*). | El segon terme d'aquesta proposta, però, ja m'inspira més desconfiança. No trobo enlloc cap referència als raïms *de Tunis*. A més, la definició sarda del 1780 destaca que es tracta d'una varietat de gra rodó. Potser cal considerar una deturpació a partir de l'adjectiu sard *redunis* (< ll. ROTUNDU 'rodó').[53] Sobretot, tenint en compte que la variant més antiga de què hi ha constància a l'Alguer és *ar<v>uredunis*, del 1738. | Aprofitaré aquest ampelònim aparegut en una llista manuscrita algueresa (feta pel canonge Urgias l'any 1823 i usurpada per TODA el 1888)[54] per a observar, tal com ja ha fet algun especialista modern [CAU, 58], que no és possible l'existència de quaranta-sis ampelònims en un sol municipi com és

50. Un cas més explícit encara és el de l'ampelònim cat. *fartapobre*.

51. L'aglutinació del compost provoca, en aquest cas, una síncope de la vocal pretònica: *alb(u)-rudunis*.

52. Segons el DEI (s. *árbu, árvu*): «ALBUS si è conservato anche in alcuni nomi di varietà d'uve: *arbumánnu* [...] *albarèga*, *arvarèda* [...] la parola generalmente usata è → *biánku* in tutta l'Isola; ma *albu* era l'antico vocabolo sardo e como tale figura esclusivamente e frequentemente negli antichi documenti.»

53. Enfront del nuorès *Redunis* (explicable pel conservadorisme del sard respecte a la Ŭ llatina), l'alguerès hauria evolucionat, per assimilació de líquides, en *ruró*.

54. V. sobre això, l'esclaridor estudi de BOSCH [p. 619-621], que demostra la falsa atribució d'aquest manuscrit pel catalanòfil Eduard Toda. Aquest darrer menteix quan escriu: «vaig entretenirme un jorn en fer la llista dels rahims que 's conrean per allá» [TODA, 16].

l'Alguer. L'experiència enquestadora em diu que a cap població no coneixen més de vint-i-cinc classes diferents de raïms. A partir d'aquí, els enquestats comencen a esmentar, si de cas, geosinònims veïns que puguin conèixer més o menys bé. Suposo que això és el que devia passar a Urgias amb aquest ampelònim sard (i amb uns altres que sols esmentaré: *cutunat*, *gardaré*, *grixera*, *malasissa* i *nieddu porcu*).[55]

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **arvudunis** «(a. 1780) Uve bianche. Primitiva, di grani rotondi» [MANCA, 27].

4 **aledo** *m.* DOC.: (Alacant, 1885) «Aledo» [ABELA, 314].

À. DIAL.: **aledo** (Val.) [GVal, 21]; (Algímia de la Baronia, Casinos, Picassent, Novelda, Crevillent, Guardamar) [ALDC]; (Torreblanca, Montserrat d'Alcalà, Monòver) [FAVÀ]. | **ledo** (Cabanes de l'Arc) [ALDC].[56]

DESCR.: **aledo** «variedad de uvas blancas» [ABELA, 314]; «cep de raïms emparrats, grossos i esparsos; de maduració molt tardana. Gra blanc, ben gros i llargarut. Raïm de taula dolç i de pell fina» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim provinent de la localitat murciana del mateix nom: Aledo.[57]

SIN.: Tant PÉREZ [p. 62] com la GVal [p. 21] consideren *aledo* un sinònim de *real*. L'ALDC, però, recull a Novelda una subvarietat de *aledo real* que diferencien de *aledo* (comú).[58]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **aledo** «(Murcia) Uva de mesa» [SERRANO, 184]; «variedad blanca y con semillas. Es de maduración tardía. Presenta racimos de buen tamaño y sueltos, bayas grandes» [PÉREZ, 62].

5 **alicant** o **alicante** *m.* DOC.: (a. 1871) «Alicant» [RevSI, XX, 314]. | (Garraf, 1890) «Darrerament s'han fet en aquesta comarca algunas plantacions de tintorers híbrits Petit Bouchet y Garnatxas tintoreras, Alicant-Bouchet...» [ROIG, 51].

À. DIAL.: **alacant** (Ross.) [GUITER, 100].[59] | **alicambuixer** (Petra) [DCVB,

55. Un parell d'observacions. Primera: el *cutunat* sembla un mot sard equivalent al nostre 'codonyat' (del ll. COTONEATUS). En italià, trobo documentat l'adjectiu *cotognino* 'codonyat' per a qualificar el gust d'un vi (GDLI, III, 919). També vull recordar l'existència medieval del *vi de codonys*, un dels possibles succedanis del raïm. Segona: sobre el *nieddu porcu*, v. la meva entrada nieddu mannu. Cf. també BOSCH, 649.

56. Afèresi provocada per una aglutinació de l'article amb la vocal següent a causa d'una associació amb el femení (*l'aledo* > *la ledo*). ROMERO [p. 74], fins i tot, situa a Castelló un cep híbrid *edo*; però potser és una nova afèresi, en aquest cas ja sobre *ledo* (*ledo* > *l'edo*).

57. Segons els informants de Monòver, no es tracta d'una varietat tradicional, ja que fa pocs anys que es conrea a la comarca.

58. Se suposa que es tracta d'una subvarietat de més qualitat. És lògic, per tant, que sovint acabi desplaçant la varietat comuna, tant en el camp agronòmic com en el lingüístic. Cf. *imperial* (← *calop imperial*).

59. Variant que sembla haver estat ultracorregida per a adaptar-la a la normativa catalana. (La raó d'aquesta preferència s'explica pel fet que així l'anomenen els mateixos parlants del val. meridional, però no la resta de l'àrea lingüística catalana). Tant l'ALDC com jo recollim sempre al cat. septentrional el castellanisme *alicante*, sense cap mena d'adaptació; o bé la forma pròpia de tot el cat. oriental: *alicant*.

s. *raïm*].[60] | **alicant** (Oix) [ALDC]; (Vilajuïga) [FAVÀ]. | **alicant boixer** (Girona, Cassà de la Selva) [TrL]. | **alicante** (Salses, Estagell, Mosset, Sant Cebrià de Rosselló, Jóc, els Hostalets [Montoriol], Cornellà de Conflent, Ceret) [ALDC]; (Parestortes) [FAVÀ]. | **alilcante** (Prats de Molló) [ALDC].[61]

DESCR.: **alacant** «el més corrent i el més apreciat dels raïms tintorers. El seu vi és espès, i deixa un color vermell» [GUITER, 100]. | **alicambuixer** «raïm llarguer, de grans negres i poc espessos; no és bo per a menjar i dóna molta negror al vi» [DCVB, s. *raïm*]. | **alicant** «cep primerenc de raïms mitjancers. Gra rodó i molt negre, emprat per a donar més color al vi» [FAVÀ]. | **alicant boixer** «tintorer híbrit de bona graduació alcohólica» [ROIG, 51]; «raïm negre que fa el vi de color negre» [TrL]. | **alicante** «raïm negre que fa el vi molt negre» [ALDC].

ETIM.: L'origen toponímic de l'*alicant* és prou evident, però cal explicar sobretot la presència d'una variant castellana *alicante*, especialment en una zona catalanòfona tan poc propícia com és el Rosselló. | Per a resoldre l'origen d'aquest ampelònim, cal tenir en compte que cep i raïm, a diferència del vi originari, són fruit d'una creació híbrida del s. XIX. Per tant, el nom devia ser posat pel seu creador i, posteriorment, els parlants en devien fer adaptacions. És un fet que un famós agrònom francès, Henry Bouschet, va dur a terme un gran nombre d'hibridacions amb l'objectiu principal d'augmentar la coloració del vi.[62] Entre aquestes va reeixir la del cep *garnatxa*, base del famós vi d'Alicant,[63] amb una varietat ja encreuada que el creador havia anomenat *petit bouschet* [*ap*. TLF, II, 508]. Aquest patrimonial origen alacantí de l'antic vi de *garnatxa* va portar Bouschet a batejar el nou híbrid com a *Alicant(e)-Bouschet*. La forma es va reduir aviat i es va popularitzar en *Alicant(e)*.[64] | De tota manera, mentre que el TLF

60. Tant aquesta forma aglutinada *alicambuixer* com la imaginativa forma desdoblada *alicant boixer* no són res més que una adaptació al català de l'híbrid fr. *alicant-bouschet*, el qual deu el nom a un especialista d'empelts i hibridacions a la França fil·loxèrica del segle passat: M. Bouschet (v. *infra*).

61. Forma recollida en una població muntanyenca (i, per tant, no gaire vitícola), provocada per una propagació sil·làbica alveolar.

62. Segons el DncF [p. 38]: «*Alicante Bouschet* désigne un hybride, obtenu en 1855, à partir d'un croisement de Petit Bouschet [Teinturier du Cher × Aramon] × Grenache, par Henry Bouschet, vigneron-pépiniériste à La Calmette, commune de Mauguio (Hérault)». A Catalunya, les hibridacions de Bouschet ja són esmentades a final del XIX [RevSI, XXV, 100].

63. Segons explica un historiador agrari: «Els primers vins alacantins comercialitzats el segle XV eren justament imitacions del vi de Malvasia [...] el raïm de garnatxa va servir, abans de ser substituït pel monastrell, per a l'elaboració del primer Fondellol, més conegut als seus orígens amb el genèric vi *d'Alacant*» [*Vins*, 21].

64. Aquest caràcter recent del manlleu ajuda a entendre també per què trobem el nom acastellanat en el rossellonès. Ho podem comprovar, per exemple, en la lexicografia dialectal italiana: el VCors (s. *alicante*) parla, al tombant d'aquest segle, d'un «termine nuovo, perchè recente è l'introduzione di questa specie di vitigno spagnuolo». Semblantment, el vocabulari sicilià de MICHEL [p. 202] documenta l'*alicànti* al 1930.

(s. *alicante*) parla d'un vi d'Alicante en la segona meitat del XVII,[65] jo, en canvi, trobo documentat el 1667 un «cépage alican [d'Espagne]» [*ap*. CTal, 530], i el 1690 una «vigne d'Alican» [*ap*. DncF, 37]. Igualment, la forma tradicional d'Occitània, on aquesta varietat és molt conreada, sempre és *alicant*, per no parlar del vi *licanto* de la Loira. Així, doncs, cal posar en quarantena el fet que la forma antiga francesa fos *alicante* des d'un origen. Segurament, la variant castellanitzant és posterior i vinculada a la consolidació i la difusió estatal d'unes llengües romàniques enfront d'unes altres.[66]

SIN.: Força complexa és la sinonímia de *alicant* (o *alicante*), el qual sovint ha estat associat amb la *granatxa* (cf. garnatxa). Així llegeixo al TLF francès [II, p. 508]: «alicante, appelé aussi grenache». Un segle abans RENDU ja havia escrit: «granatxa negre, appelé aussi Alicante dans le Roussillon» [I, p. 1*r*].[67] En espanyol, el DHLE (s. *alicante*) escriu: «(a. 1939) Variedad de vid llamada también Garnacha». Així mateix, HIDALGO [p. 151] hi afegeix una nova sinonímia: «garnacha tinta; en Francia: Roussillon o Alicante». V. rosselló. | Un ampelògraf gallec també s'ha preguntat sobre tanta complexitat sinonímica: «Asegúrase tamén ás veces que o Alicante cultivado na Galizia é o mesmo existente no País Valenciá (Alicante Bouschet), namentras que noutras ocasións é coa caste Garnacha coa que se identifica. Son o Alicante Bouschet e a Garnacha castes similares? Ainda que tamén nalgunhas zonas da Fráncia se utiliza o nome de Alicante como sinónimo de Grenache ou Garnacha, diferencia-se ben este "Alicante" do Alicante Bouschet, entre outras cousas diferencia-se da Garnacha porque nesta caste o xugo de polpa é branco (pode-se facer o viño en branco de feito) e no Alicante Bouschet a polpa ten unha fortísima cor tinta» [MASA, 4]. | Per a aclarir aquesta controversia, cal primer entendre el fenomen agronòmic de la hibridació. M'explico: a mitjan s. XIX, la demanda de vins amb molt color va posar de moda els raïms *tintorers*; és a dir, d'un negre intens. Aquests es van obtenir mitjançant inflorescències i empelts de varietats nobles (com la *garnatxa*) amb varietats nigèrrimes inferiors (com el *teinturier* francès). D'aquests encreuaments van néixer varietats híbrides com la *garnatxa tintorera* o l'*alicant-bouschet*. Així, doncs, l'*alicant* podria equiparar-se com a híbrid amb la *garnatxa tintorera* (v. tintorera), però mai amb el cep originari.[68]

65. Sobre les raons històriques que expliquen la fama antiga d'un vi provinent de la ciutat portuària d'Alicant, v. l'etim. de benicarló.

66. Tot i això, a terres castellanes el raïm *alicante* té una datació prou antiga. Hi apareix dos cops en espanyol a finals del XVIII (v. p. romàn.) un segle abans de fer-ho a l'àrea lingüística catalana.

67. També puc esmentar sinonímies en català, com les de Piqueras: «*garnatxa*: vidueño conocido también como *Alicante* en Cataluña, *vernassa* en Sant Mateu» [*Guía*, 119].

68. Això és molt clar a Cotlliure. En aquesta població de la Marenda, famosa pels seus vins de postres, en diferencien tres subvarietats: el *granatja blanc*, el *granatja gris* i el *granatja negre*. També coneixen l'*alicante*, però no l'han conreat mai perquè es tracta d'una varietat mediocre pròpia de la plana rossellonesa.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **alicante** «(a. 1789) La uva de este vidueño es muy menuda, negra y áspera; no sirve para comer, y solo para dar color a otros vinos tintos | Cierto vino tinto, espeso, de sabor dulce y ligeramente áspero | (Chile) Cierta clase de vino» [DHLE]; «(El Bierzo) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128]. | **d'Alicante** «(Llano) Uva tintorera de color sangre, importada a Asturias a fines del siglo XIX» [AVes, 303]. ◊ *FR.*: **alican** «ou Gros noir d'Espagne. (a. 1667) Cépage» [*ap*. CTal, 530]. | **alicante** «(a. 1877) Cépage du Midi, qui est cultivé en Algérie» [DLF]; «(2e moitié XVIIe s.) Vin liquoreux très réputé, de couleur rouge sombre, d'un degré alcoolique assez élevé, produit par la province d'Alicante, en Espagne; vin du même type produit en Algérie et dans le Midi de la France | Cépage d'où provient le vin d'Alicante; nom donné, dans le Midi de la France et en Algérie, au cépage à fruits rouges» [TLF, II, 508]; «(a. 1755; Aveyron, 1784) Grappe grande, bien garnie de grains ronds, leur peau est dure et noire» [*ap*. DncF, 37]. | **alicant(e) bouschet** «Cépage teinturier hybride (croisement de *grenache* et de *petit bouschet*) cultivé dans le Midi de la France et en Algérie» [TLF, II, 508]; «(a. 1874, 1879) Cépage assez productif, à grappes moyennes, à grains moyens, sphériques, noirs, à jus rouge très coloré» [DncF, 36 i 38]. | **d'alican** «(a. 1690) Grosse grape, fort garnië de gros grains bons à manger, & meilleurs à faire du vin» [*ap*. DncF, 37]. | Cf. **licanto** «(Croix) Qualité de vin rouge» [FEW, XXI, 497]. ◊ *IT.*: **alicante**[69] «specie di vitigno spagnuolo» [VCors]; «(XIX sec.) Pregiato vino spagnolo di Alicante, città della Catalogna» [DEI, 122]. | **alicànti** «(Sicilia, 1930) Varietà d'uva pregiata introdotta dalla Spagna» [MICHEL, 202].[70] ◊ *OCC.*: **alicant** «(Lot, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «Variété de raisin noir. v. *carcassès*, *catalan*, *granacho*. Parce que ce cépage, qui produit beaucoup, ne devient pas vieux» [TdF]; «(Gard, 1784; la Drôme, 1804) Petit grain rond, noir, grappe longue» [*ap*. DncF, 37]. ◊ *PORT.*: **alicante** «(Algarve) Casta de uva preta | Vinho dessa casta. De Alicante» [DdeF]; «(Galizia) Uva tinta con mucha flojedad» [POSADA, 248]. | **alicante-vermelho** «casta de uva avermelhada, variedade de *alicante*» [DdeF].

6 **alicantí** *m*. DOC.: (a. 1871) «alicantí» [RevSI, XX, 293].

À. DIAL.: **alacantí** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*]. | **alicantí** (Falset) [TrL]; (Mall.) [ROSES, 33].[71] | Cf. **pansa alicantina** (Creixell de Mar) [FAVÀ].

69. El GDLI no inclou cap entrada del cep *alicante*. No caldria, en principi, qüestionar la manca d'aquest préstec modern si no fos perquè (s. *granazzo*) parla del *vitigno alicante* com a sinònim.

70. Tractant-se d'una varietat d'introducció recent, no veig gens clar que es tracti d'un préstec espanyol. Més aviat cal pensar en un mot manllevat al francès, llengua en què es coneix principalment aquest ampelònim i des de la qual suposo que s'ha estès als parlars italians.

71. Aquesta duplicitat entre *alicant(í)* i *alacant(í)* no és estranya a Mallorca, on habitualment se sent el topònim *Alicant*, però on també es coneix una varietat de figues anomenades popularment *alacantines* (DCVB, s. *figa*).

DESCR.: **alacantí** «varietat de cep i de raïm blanc, de gra gros, tendre i cruixent» [DCVB]; «raïm de grans negres i atapeïts» [DCVB, s. *raïm*].[72] | **alicantí** «cep que produeix un raïm blanc, de gra gros, tendre i cruixent» [DAg]; «cep de parra, blanc rosat, els raïms del qual maduren poc al cep» [TrL]. | **pansa alicantina** «cep de raïms llargs i primerencs, de taula. Gra blanc-rosat, llargarut i sucós» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim que prové del gentilici *Alacant* (o *Alicant*). Per les descripcions, aquest *alicantí* sembla una varietat diferenciada del famós *alicant(e)*. El compost de Creixell sembla esclarir la raó toponímica: es tracta d'una referència a les conegudes panses alicantines (cf. alicant). Aquesta varietat devia ser importada de la Marina d'Alacant per a pansificar, segons els sistemes que han donat fama a la regió: v. pansa valenciana.

7 **al·leluia** *f.* DOC.: (a. 1871) «Aleluya [...]. Laluyé» [RevSI, XX, 260 i 262].

À. DIAL.: **aleluia** (Manacor, Mancor, Binissalem) [DCVB]; (Petra) [DCVB, s. *raïm*]; (Mall.) [*Sureda*, 167];[73] (Montuïri) [ALDC]. | **al·leluia** (Mall.) [TrL, s. *raïm*]. | **al·leluia blanca, al·leluia negra** (Marratxí) [TrL]. | **laluier** (Felanitx) [TrL, s. *raïm*].[74]

DESCR.: **aleluia** «casta de raïm negre, de gra gros i apinyat, de gust bastant passador per fer-ne vi» [DCVB]; «raïm, no és bo per a menjar i fa un vi ordinari i de poc grau» [DCVB, s. *raïm*]. | **aleluier** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*]. | **al·leluia blanca, al·leluia negra** «classe de raïm» [TrL].

ETIM.: Deixant de banda l'etimologia hebrea d'aquest mot eclesiàstic (*halleluiah* → ALLELUIA 'alabeu Déu'), cal tenir present que l'al·leluia és un cant d'alegria (amb toc de campanes) que s'interpretava a les esglésies el Dissabte de Pasqua. Es tracta, per tant, d'un ampelònim vinculat amb la Pasqua, època en què no hi ha evidentment cap raïm madur, però en la qual es consumien tradicionalment les panses (v. pascali). Suposo que el raïm *al·leluia* va ser antigament conreat amb aquesta finalitat pansificadora, malgrat que no puc certificar-ho per les descripcions incompletes que obtinc sobre aquesta varietat.

8 **almadrà** *m.* DOC.: (l'Alguer; 1684, 1697) «almadrá» [BOSCH, 364].

72. Definicions contradictòries, les del DCVB, que s'expliquen pel fet que (s. *alacantí*) copia la descripció del DAg (s. *alicantí*). En canvi, s. *raïm*, sense tenir en compte l'entrada principal, dóna una definició més pròpia de l'híbrid *alicant(e)* que no pas d'aquesta diferenciada varietat blanca.

73. Aviso que la traducció espanyola que fa L. Sureda de l'arxiduc Lluís Salvador no és gaire fidedigna (ni en el fons ni en la forma). En el cas concret dels raïms, inclou unes altres varietats, a més de les de la fi del s. XIX esmentades per *Die B*. Les considero, doncs, una aportació heterodoxa del traductor i, sols quan les puc contrastar amb unes altres fonts, les afegeixo a l'estudi (sota el nom de *Sureda*), sense oblidar que són aportacions de mitjan s. XX.

74. Derivat adjectiu de *aleluia*. Aquesta afèresi inicial no és desconeguda a Mallorca (el DCVB, s. *aleluia*, per ex., menciona la locució *perdre s'aleluia*, però la transcriu ['pɛrdrə sələ'luə]).

À. DIAL.: **almadrà** (alg.) [DCVB].[75] | **esmadrà** (l'Alguer) [BOSCH, 632].

DESCR.: **almadrà** «uva da tavola bianca» [SCet, 45]; «varietat de raïm» [DCVB]; «varietà di vite producente grappoli sparti, con acini come di color d'oro» [*ap*. BOSCH, 632]. | **esmadrà** «varietat de raïm» [BOSCH, 632].

ETIM.: Ampelònim manllevat al sard, però d'etimologia fosca.[76] Tot i això, suposo que els paral·lelismes sards (i, de retruc, les variants algereses) deuen estar emparentats amb *mádria*: «(log. sett.) Vite» [*ap.* DES].[77]

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **almadras** (Sàsser), **almandrau** (Sorso) «(a. 1897) Uva da tavola bianca» [SCet, 45]. | **almandras** «vitigni a uve bianche» [CHERCHI, II, 304]. | Cf. **mandras bianca**, **mandras niedda** «forse è una diminuzione di *almandras*» [SCet, 47].[78]

americà *m.* → planta americana.

9 **aragonès** *m*. À. DIAL.: **aragonès** (Montblanc) [TrL].

DESCR.: **aragonès** «raïm negre, de gra rodó, semblant al macabeu negre» [TrL].[79]

ETIM.: Gentilici que fa referència a la provinença d'Aragó d'aquesta varietat. De tota manera, es tracta d'una variant molt secundària i recent en català. L'absència d'aquest *aragonès* en qualsevol altra font catalana ja evidencia la modernor i el localisme d'aquest préstec castellà. En l'espanyol, en canvi, l'ampelònim *aragonés* hi és força arrelat, com demostren una important presència lexicogràfica (incloent-hi el DRAE) i una documentació prou antiga (a. 1513).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **aragonés** «(a. 1513) Uva prieta, tiene los racimos grandes y muy apretados y la uva gruessa; cargan sobremanera y hacen un vino muy retinto, escuro y espesso» [HERRERA, 54]; «(Palencia, Salamanca) Variedad de uva» [ABELA, 314]; «especie de uva tinta, cuyos racimos son muy grandes, gruesos y apiñados, y también de las vides y veduños de esta clase» [DRAE]; «(a. 1814) Uvas muy negras, de un dulce remiso» [*ap*. COMENGE, 65]; «(Badajoz, Cáceres) Cepa tinta para vino» [MARCILLA, 108]. | **aragonés blanco**, **aragonés tinto** «(Toledo, 1885) Variedad de

75. Vista la terminació dels paral·lelismes sards [*-dras*], sembla que la *-s* final formava part del lexema, malgrat que l'alguerès modern l'ha interpretada com un simple morfema de plural.

76. No em convencen gaire les hipòtesis apuntades per BOSCH [p. 632]: ni la derivació amb la llunyana ciutat de *Madràs* (Índia); ni la derivació de *Almadrà*, topònim menor de Mallorca; ni tampoc la relació amb *madràs* 'sarja, batàvia'.

77. El qual afegeix una possible relació de *mádria* amb l'it. *madre* o *madrevite* 'cep, vinya'.

78. Segons BOSCH [p. 632], aquesta varietat produïa un vi dolç que va ser etiquetat en el segle passat amb el nom de *madras*.

79. Definició molt poc afortunada del TrL. L'establiment de comparacions amb unes altres varietats és un mal plantejament lexicogràfic, però fer-ho amb una variant com el *macabeu negre* encara és més desencertat. Tot i tractar-se d'una varietat capital dins de l'àrea lingüística catalana, aquesta és l'única vegada que trobo una referència al *macabeu negre*. Tots els meus informants (i els de l'ALDC) parlen sempre d'un raïm blanc (o roig, en algun cas aïllat).

uva» [ABELA, 314]. | **aragonesa** «variedad negra de racimos grandes y muy apretados» [DUso, s. *uva*]. | **aragonesa blanca, aragonesa negra** «(Segovia, 1885) Uvas blancas y negras» [ABELA, 314]. ◊ OCC.: **aragounés** «(a. 1878) Variété de raisin noir, v. *catalan*» [TdF]. ◊ PORT.: **aragonesa** «casta de uva preta» [NDCLP]; «(Alentejo, Algarve, Douro) Casta de videira de uvas pretas» [DLP].

10 **aramon** o **armou** *m.* DOC.: (Ross., 1866) «Aramon» [ROUFFIA, 134].[80]

À. DIAL.: **agramon** (Alcalà de Xivert) [ALDC]; (Torreblanca) [FAVÀ].[81] | **aramó** (Blancafort) [DCVB]; (els Hostalets [Montoriol]) [ALDC]; (el Campell) [FAVÀ].[82] | **aramon** (Gandesa, Penedès) [DCVB]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Cornellà de Conflent, Prats de Molló, la Pobla de Roda, la Torre Velilla, Aiguaviva de Bergantes, Casinos, la Torre de les Maçanes) [ALDC]; (Parestortes, Cotlliure, Artés) [FAVÀ]. | **aramunt** (Figuerola d'Orcau) [FAVÀ].[83] | **armon** (Jóc, Ceret) [ALDC].[84] | **armou** (Maçanet de Cabrenys, Bassegoda, Oix) [ALDC]; (Vilajuïga) [FAVÀ].[85] | **gramunt** (Isona) [FAVÀ].[86]

DESCR.: **agramon** «cep de raïms grossos i espessos. Gra negre, gros i rodó, de pell aspra» [FAVÀ]. | **aramó** «casta de cep procedent de França, que serveix per formar ceps híbrids resistents a la fil·loxera» [DCVB]; «cep ben productiu de raïms mitjancers i apinyats. Gra gros, negremorat i rodó, de pell fina. Val per a fer vi» [FAVÀ]. | **aramon** «raisin noir. Grain rond, gros, peau fine, juteux, assez sucré, bon à manger, fait du vin léger, peu chargé en couleur. Grappe grosse. Le cep est puissant et très-productif» [ROUFFIA, 134]; «classe de cepatges que donen graus alcohòlics molt baixos i vins de poc color. Raïms molt llargs de color rosada. És agradable com a raïm de taula» [GUITER, 100]; «cep vinífer de la regió del Llenguadoc» [DIEC]; «cep de raïms gros-

80. Veny ha escrit: «D'introducció relativament moderna a Catalunya és l'*aramon* (o *aramó*), arribat després dels estralls de la fil·loxera» [*Mots*, 52]. Evidentment, aquesta afirmació, vista la datació de ROUFFIA, no inclouria la Cat. Nord; però sí que la podem ampliar a tota l'àrea lingüística peninsular (cf. els paral·lelismes hispànics).

81. Explicable per un encreuament amb *agràs* 'suc de raïm verd' (cf. grassera).

82. Variant catalanitzada pel rebuig dels parlants a la terminació *-on*, del tot inexistent en català. No ens ha d'estranyar, però, que dialectalment encara hi predominin les variants amb la *-n* etimològica pel caràcter modern del préstec.

83. Forma deturpada probablement per una interferència amb el topònim *Aramunt*: propera població de la mateixa comarca (Pallars Jussà). Curiosament, aquest *aramunt* ja és mencionat com un raïm dels Pirineus pel TdF [darrer terç del s. XIX]. Com que també dóna unes altres variants occitanes més esteses, suposo que caldrà acceptar la difusió de l'ampelònim pallarès malgrat els dubtes que em planteja l'extensió d'una variant tan local.

84. Explicable per una síncope de la vocal pretònica.

85. Explicable també per reducció pretònica; amb l'afegiment d'una caiguda de la nasal final, però ara a partir d'una forma diftongada de probable origen occità.

86. Forma també interferida probablement pel topònim pallarès *Aramunt*. En aquest cas, però, també podríem suposar un encreuament amb *gra*; o, fins i tot, amb un altre topònim lleidatà: *Agramunt*.

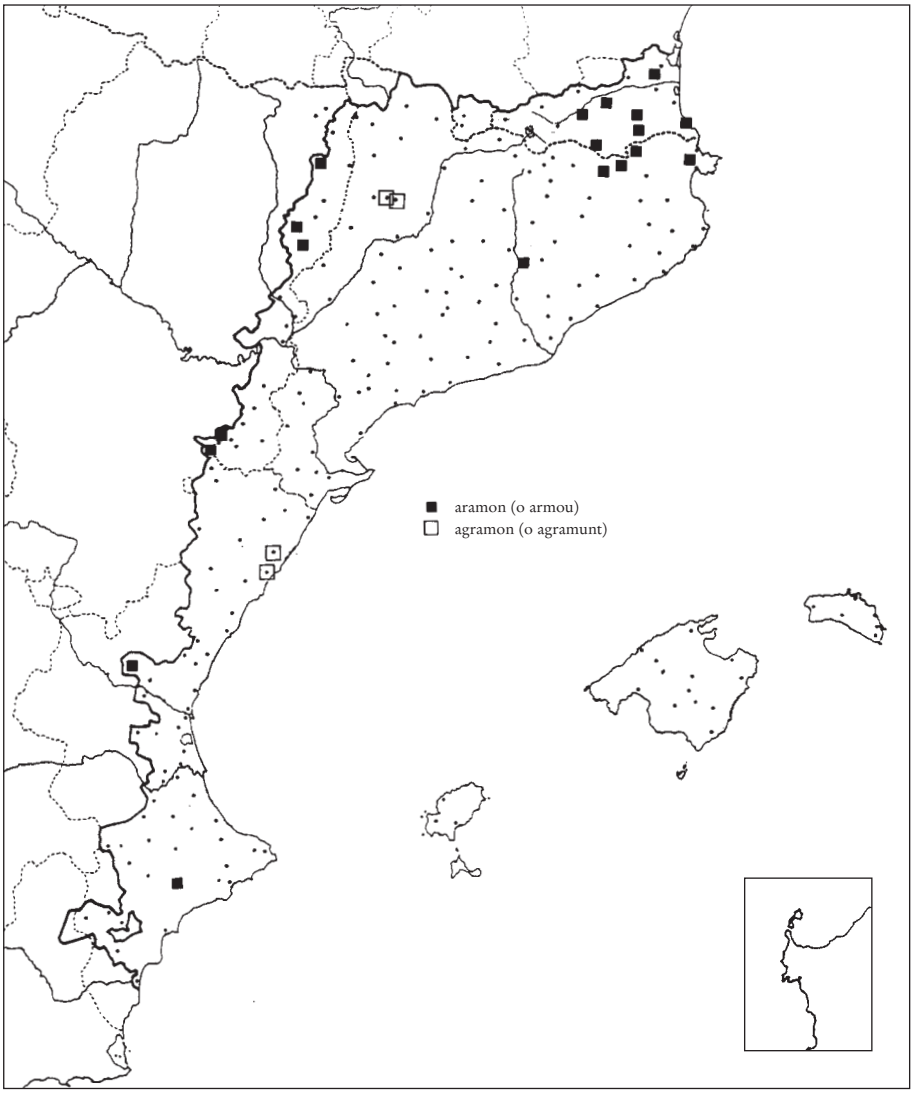

FIGURA 1. Mapa de l'*aramon*.

sos i esparsos. Gra rosat, gros i rodó. Fa un vi fi de poc grau i val també per a menjar» [FAVÀ]. | **aramunt** «cep de raïms llargs, bons per a donar color. Poc productiu, fa un vi fluix. Grans negres i grossos, de cua tendra, la qual cosa els fa caure sovint a terra» [FAVÀ]. | **armou** «raïm de gra gros» [ALDC]; «cep productiu de raïms molt grossos. Gra negre, gros i rodó. De pell dura, no val per a menjar i fa el vi fluix» [FAVÀ]. | Cf. **aramont** «arbust que arriba a fer dos metres d'alçada i fa raïm» [TrL].[87]

ETIM.: Coromines [DECat, I, 134] cerca un llunyà origen indoeuropeu per als *aramons*, però no aclareix si es tracta d'ampelònims. Sí que hi ajuda, en canvi, aquesta explicació francesa sobre el seu paral·lelisme ampelonímic: «Issu de *Aramon*, nom d'une commune du Gard» [TLF, III, 383].[88] | El DncF també destaca aquest origen toponímic encara que mencioni una proposta etimològica anterior, ben poc sòlida, que acaba rebutjant: «on donnait autrefois le nom de *Ramonen*, *Aramonen*, à divers cépages rameux, à sarments longs et étalés comme l'Aramon [...]. Mais il s'agit là sans doute d'une fausse piste: on voit mal, en effet, un passage de *ramonen* à *aramonen* et, surtout, *aramonen* semble bien un ethnique en *-en* (< *-enc*) sur *Aramon*; une telle dénomination semble plutôt conforter et non pas infirmer l'hypothèse déonomastique» [p. 46].

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **aramón** «racimos cilíndricos; uvas negras, con jugo rojo» [COMENGE, 64]; «clases de cepas híbridas empleadas en la Rioja como portainjertos. Son de gran producción, pero de vida corta» [VvR]; «(Olite) Variedad de vid americana que se emplea como pie» [ECHAIDE, 155]; «(Abiego) Variedad de una uva oriunda de Francia» [DAn]; «o **alamón**. (Requena) Classe de portainjertos o planta borde» [BRIZ, 138]; «(El Bierzo) Clase de uva tinta» [ARIAS, 128]. | **aramón francés** «(Zaragoza, 1885) Cepa muy rústica. De extraordinaria producción» [ABELA, 314-315]. ◊ *FR.*: **aramon**[89] «(région de Nîmes) Variété de raisin; vin qu'on en tire | Cépage très resistant» [TLF, III, 383]; «(a. 1829) Cépage noir, très productif, à grosses grappes, à très gros grains d'un beau noir bleuté, à chair juteuse, au jus incolore et très abondant» [DncF, 44-45]. | **aramont** «(Aude, Gard; 1847) Plant riche» [*ap*. DncF, 45]. ◊ *OCC.*: **aramoun** «(Hérault, 1827) Plants qui produissent les meilleurs vins rouges» [CAVOLEAU, 364-365]; «(Celleneuve, 1873) Cépage» [DLF]; «(a. 1878) Variété de raisin noir à longues grappes traînantes» [TdF]. | **aramoun blanc** «(Hérault, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales» [*ap*. DPF, s. *rasin*];[90] «(a. 1878) Cépage à raisin blanc» [TdF,

87. Estranya descripció de Griera, on no queda gens clar si es tracta d'un cep vinífer o d'una altra mena de planta.

88. Per al cat., v. també Veny, *Mots*, 52.

89. El fr. *aramon* és un préstec de l'occ. *aramoun*, si s'ha de jutjar per l'exclusiu conreu meridional, ja destacat pel DLF (a. 1873): «cépage cultivé seulement dans le midi de la France».

90. El DPF afrancesa quasi sempre les grafies. En aquest cas: *aramon blanc*.

s. *aramoun*]. | **aramunt** (Pyrénées, 1878) [TdF, s. *aramoun*]. ◊ *PORT.*: **aramom** «(Galizia) Uva tinta» [POSADA, 248]. ◊ *SARD*: **aramò(n)** «(sassarese) Vitigno» [CAU, 58].

11 **arcos** o **miquel d'Arcos** *m.* DOC.: (a. 1883) «miqueldárcos» [DSau].

À. DIAL.: **arco** (l'Alforí) [FAVÀ]. | **arcos** (Montesa, Ontinyent) [ALDC]; (Torreblanca) [FAVÀ]. | **de Arcos** (Muro del Comtat) [ALDC]; (Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | Cf. **meldierco** (Alcalà de Xivert) [ALDC].[91]

DESCR.: **arco** «cep de raïms llargs i esclarissats. Gra negre, gros i rodó, de pell gruixuda. Fa un vi de poc grau» [FAVÀ]. | **(de) Arcos** «raïm per fer vi» [ALDC]; «cep de parra amb raïms apinyats, molt grossos i productius. Gra negre, grosset i rodó, emprat per a fer vi o per a menjar» [FAVÀ]. | **miqueldarcos**[92] «Especie de rahim. *Lairén*» [DSau]; «raïm de gra gros, pell dura, bo per a guardar; el cep que el produeix» [DCVB].

ETIM.: Ampelònim d'origen aragonès.[93] Es tracta d'un préstec tardà de l'espanyol, com demostra l'escassa adaptació lèxica en català. A la majoria de localitats enquestades, aquest ampelònim ha reduït el compost en *arcos*. | Certament, l'origen antroponímic no nega que, a banda del nom propi *Miguel*, hi hagi un segon element toponímic: *(de) Arcos*. Aquest terme deu fer referència a la serra d'*Arcos*, situada al nord de la província de Terol.[94]

SIN.: V. salzenc.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **Arcos** o **Miguel del Arco** «(La Rioja) Los racimos son grandes. Los granos son gruesos, muy unidos entre sí, con un color negro de cierto tono azulado; el hollejo es grueso, y la pulpa consistente. Produce mostos de poco color y escasa riqueza alcohólica» [MAgr, 52 i 56]. | **Miguel d'Arco** «(aragonés) Clase de uva poco espesa y muy dulce, de grano gordo y colorado» [DAn]. | **Miguel de Arco(s)** «o Salceño. (Zaragoza, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 315]; «Granos gruesos, apretados en el racimo, negros, de piel gruesa y carne crujiente, sabrosos» [MARCILLA, 112 i 294]; «(Olite) Variedad de uva, basta, de grano gordo y poco grado» [ECHAIDE, 168].

12 **argamussa** DOC.: (a. 1871) «Argamus<s>as» [RevSI, XX, 260].

À. DIAL.: **agramussa** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*]. | **argamussa** (Felanitx) [DCVB].

DESCR.: **agramussa** «raïm negre, de grans mitjancers, no gaire bo per a menjar, un poc millor per a fer-ne vi» [DCVB, s. *raïm*]. | **argamussa** «raïm» [DAg]; «casta de raïm» [DCVB].

91. Variant fortament deturpada, amb caiguda sil·làbica i metàtesis vocàliques (potser perquè l'informant no la coneix prou bé). Segurament deriva de *miguel d'Arco*.

92. Entenc que el manteniment de l'aglutinació (*miqueldarcos*) no té gaire sentit, sobretot si tenim en compte els paral·lelismes espanyols (*Miguel de Arcos*, etc.) als quals el català ha manllevat aquest ampelònim.

93. Així ho explica MARCILLA: «*Miguel de Arcos*, cepa frecuente en Huesca, Teruel y Zaragoza, de donde fué importada a Rioja» [p. 112].

94. Es tracta d'una zona vinícola d'ondulacions suaus. Al peu de la serra hi ha, per exemple, la vila d'Ariño; topònim emprat com a ampelònim al Matarranya aragonès (v. arinyo).

ETIM.: Segons Coromines, *argamussa* provindria «molt possiblement d'una forma arabitzada **arraqamûs*, que l'àrab de Mallorca hauria aportat ja d'Orient, presa des d'antic del ll. RACEMUS 'gotim, raïm'» [DECat, I, 377]. | Sembla probable en aquest cas la llunyana equivalència entre *argamussa* i *raïm*, però no veig tan clara quina és la raó motivacional. Potser l'abundor o la bona mida dels gotims d'aquesta varietat (cf. carinyena gotimosa). | L'explicació motivacional esdevé més fàcil en el cas de la metàtesi *agramussa*, afavorida per una associació amb *agràs* 'suc de raïms verds'. El fet que es tracta d'un raïm aspre, no gaire bo, deu haver fomentat la interferència.

13 **arinyo** *m.* À. DIAL.: **arinyo** (Aiguaviva de Bergantes) [ALDC].

DESCR.: **arinyo** «raïm negre» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim de la Franja aragonesa que fa servir un topònim del nord de la província de Terol. (Cf. arcos.)

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **Ariño** «(el Duero) Cepa tinta» [MARCILLA, 109].

armou *m.* → aramon.

14 **arsalí** *m.* À. DIAL.: **arsalí** (Casinos) [ALDC]; (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **arsalí** «cep de raïms esparsos. Gra mitjà, blanc i allargat. De pell prima i prou dolç, és molt fi per a menjar. També és molt bo per al vi» [FAVÀ].

ETIM.: Probablement caldrà emparentar l'*arsalí* amb el famós vi sicilià de Marsala (ja esmentat pel DFa, s. *marsala*).[95] Em penso que la importació al Camp de Túria d'un raïm (per a fer vi) de *Marsala* o *marsalí*[96] va generar l'ampelònim a causa de la caiguda, per fonosintaxi, de la bilabial inicial: **raïm marsalí* > *raïm arsalí*.

95. Segons la GEC (s. *Marsala*): «Ciutat portuària [...] té indústries del vi que porta el seu nom i que l'ha fet cèlebre.»

96. Sovinteja, sobretot al sud del País Valencià, el sufix *-i* (< ll. -INU) per a la creació de gentilicis.

B

babarrès *m.* → barba-rossa.

balancí *m.* → valencí.

15 **barbal** *ANT.* DOC.: (Val., 1791) «barbal» [JAVal, 28]. | (Castelló, 1885) «Barbera» [ABELA, 315].

À. DIAL.: cf. **barballera** (Porrera) [TrL].

DESCR.: **barbal** «uva blanca rosa ó tirante á rubia, de racimo grande y largo con el grano largo de hollejo fuerte y jugo un poco áspero. Es buena para guardar y con otras hace buen vino» [JAVal, 28]. | **barballera** «classe de cep» [TrL].[97] | **barbera** «variedad de uva» [ABELA, 315].

ETIM.: Crec que la motivació de *barbal* o de *barbera* s'explica a partir de *barbats* 'sarments per a plantar'. El 1797, el tractadista català NAVARRO va escriure: «las cepas se pueden multiplicar por medio de sarmientos con raices, llamados *barbados* o *barbudos*» [p. 21]. Una informació quasi idèntica ja apareixia al 1513 en l'obra castellana d'HERRERA [p. 57]: «de plantones, otros hay *barbados* que tienen sus raicicas».[98] | Així, doncs, *barbal* i *barballera* eren originàriament una mena de planters que van acabar designant (almenys en el primer cas) una espècie concreta de ceps i, per extensió, de raïms. Semblantment com passa amb *brocada* (v. brocada).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **barbera** «(Argentina) Clase de vino áspero y de color oscuro» [DRAE, s. *vino*]. | Cf. **barbés** «(Navarra, 1791) Uvas apreciadas para vino [...] negras, de singular dulzura y de hollejo muy delicado» [JAVal, 24]. ◊ *IT.*: **barbéra** «(XIX sec.) Vitigno piemontese che produce un vino rosso-cupo; probabilmente deformaz. del lomb.

97. Malgrat el laconisme de la definició, sembla que faci referència més aviat a un planter de cep que no pas a una classe de raïm.

98. Igualment tenim l'antic fr. *barbue*: «[s. XVII] la bouture, quand elle a poussé des racines fines comme des cheveux, et qu'elle est bonne à transplanter» [ROLLAND, 231-232]; i la definició portuguesa del NDCLP (s. *barbado*): «videira tenra com raiz para plantação».

'albéra', dal lat. *albuelis*, cfr. 'albiglio', forse con raccostamento al nome di luogo Barberi, frazione di Villafranca Sabauda in provincia di Torino» [DEI, 433];[99] «(genovese) Grappoli allungati; gli acini ovali, nere e pruinosi. Il vino di questo vitigno è vermiglio; è di molta durata)» [DGI, s. *uga*]. ◊ *SARD*: **barbera** «(campidanese) Uva da vino comune» [DISC, s. *vite*]; «(gallur.) Specie di uva e di vino rosso» [*ap.* THBuc, 174].

16 **barba-rossa** o **babarrès** *m.* DOC.: (l'Alguer; 1802, 1810) «babarrossa» [BOSCH, 364]. | (men., 1869) «Babarrès» [VHos, 62]. | (a. 1871) «Barba ros<s>a de Italia» [RevSI, XX, 260]. | (Men., 1897) «baberrès» [*Die B.*, II, 342].

À. DIAL.: **baba-rossa** (l'Alguer) [BOSCH, 632].[100] | **barba-rossa** (Men.) [DAg]; (l'Alguer) [ALDC].[101] | **ba(r)barrès** (Sant Lluís) [FAVÀ].[102] | **bavarrès** (Maó) [ALDC].[103] | Cf. **babanès** (Men.) [DCVB].[104]

DESCR.: **babanès** «varietat de raïm blanc» [DCVB]. | **barba-rossa** «raïm» [DAg]; «grans llongs i vermells, de budronis [= raïms] grossos, sols per menjar» [ALDC]. | **babarrès** «rem [= raïm]» [VHos, 62]; «cep de raïms molt apinyats. Gra groguenc i petit, molt dolç per a menjar. També val per a fer un vi amb grau» [FAVÀ].

ETIM.: La motivació semàntica d'aquest ampelònim compost *barba-rossa* s'explica, segons l'etimologia italiana, per la forma piramidal del raïm, com si es tractés d'una *barba*, i pel color roig dels grans: «comp. di "barba" richiamato dalla forma del grappolo, e "rósso" per il colore» [DEI, s. *barbaróssa*]. | L'origen italià és ben clar per a la variant algueresa,[105] però també crec que les formes menorquines són manllevades. Fixem-nos, d'entrada, en la documentació catalana del 1871, en què una publicació especialitzada escriu textualment «Barba rosa de

99. No estic d'acord amb aquesta etimologia del DEI. La derivació de *albéra* és, al meu parer, totalment injustificada, igual que la relació amb un topònim tan minúscul. Més aviat relacionaria aquesta *barbera* amb la del català i la justificaria pels seus barbats.

100. BOSCH [p. 634] ha recollit, molt recentment, les variants [babba'rrusa] i [babba-'rrosa], amb una «dissimilació eliminatòria, tal vegada afavorida per una homonimització amb *bava*», com ell mateix explica [BOSCH, 635].

101. La variant algueresa de l'ALDC presenta un canvi de líquides (*r* > *l*) característic d'aquest parlar: *balba-rossa*.

102. Mentre que un informant de Sant Lluís em parla del *babarrès*, un segon enquestat encara articula *barbarrès*, amb manteniment etimològic de la vibrant simple [*bar-*]. Compareu-ho amb les variants precedents de l'Alguer.

103. Variant associada amb un derivat de *bava*, potser per la viscositat del seu most. Més difícil seria tractar de relacionar-la amb el gentilici *navarrès* malgrat l'existència d'algun paral·lelisme romànic en aquest sentit. Cf. *navarre*: «(Dordogne, 1827) Plants qui produisent le vin de Bergerac» [CAVOLEAU, 366].

104. Canvi articulatori (*-rrès* > *-nès*), induït potser per una associació amb el també men. *babè/-ena* 'babau'.

105. Els informants algueresos de l'ALDC atorguen a la seva *balba-rossa* un color vermell. Això coincideix semànticament amb l'italià *rosso* 'vermell', però no pas amb el cat. *ros/rossa*.

Italia».[106] També el caràcter lateral de l'àrea dialectal, als extrems més orientals de l'àmbit catalanòfon, referma la possibilitat d'un préstec italià. | Però tampoc no falten notícies d'Occitània, en aquest cas sobre una variant masculina (*barbarous rous*, *barbarous negre*, *barberoux*), la qual pot ajudar a explicar les variants menorquines més deturpades. Com que la documentació occitana (i francesa) ja apareix en el s. XVII, pot plantejar-se la qüestió sobre la procedència romànica d'aquest ampelònim. | Personalment m'inclino per un origen italià, vista la confusió cromàtica que s'observa també a les variants occitanes,[107] tal com passava en el cas alguerès. Suposo que, des del Piemont i la Ligúria, aquesta varietat s'hauria estès cap a Provença i adaptat morfològicament pel forçat canvi de gènere en la traducció (*uva barbarosa* → *rasin barbarous*). A més, el DncF [p. 66], referint-se al fr. *barbaroux*, ha escrit: «Du fr. de Provence, emprunté au provençal, lui même d'italien *barbarossa* (attesté au XVIe s.).»[108] | Pel que fa a la forma menorquina *ba(r)barrès*, el canvi *-rrès* < *-ros* crec que s'explica per una assimilació vocàlica, provocada per la tendència neutralitzadora d'una part del vocalisme menorquí.

SIN.: Diversos tractadistes francesos estableixen la sinonímia occitana entre *barbarous* i una varietat rosada del *grè* (o *grec*). Per ex., el TdF (v. *infra*) o RENDU: «les Barbaroux ou Grecs roses» [II, p. 23]. No puc, però, certificar aquesta sinonímia per al respectiu paral·lelisme català.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **barbarou** «(a. 1751, 1770) Raisin violet, qui a des grappes d'une grosseur extraordinaire, & dont le grain est gros, rond & dur» [*ap*. DncF, 65]. | **barbaroux** «(Aix-en-Provence, 1625; a. 1715) Uvâ peramplâ, acinis ruffescentibus, rotundis & dulcissimis» [*ap*. DncF, 65]. | **barberoux** «(a. 1676; Bouches-du-Rhône, 1772) Gros raisin, grains gros et rouges et ronds, la grappe assés longue, il donne du bon vin mais clair» [*ap*. DncF, 65]. ◊ *IT.*: **barbarossa** «vino prodotto da una vite dall'uva rosso corallo; v. oggi usata a Pisa» [DEI, 433]; «uva di color rosso ciliegia, da tavola (assai pregiata la *barbarossa di Piemonte*)» [GDLI]; «(genovese) La regina delle uve da serbo, ed una delle migliori fra le uve da vino [...] gratissima in istato da frutto da mensa» [DGI, s. *uga*]; «(lig. centr., gen., tosc.; a. 1738) Varietà de vite | (a. 1597) Specie di uva di color rosso ciliegia | (tic. alp. occ.) Sorta di uva rossiccia | (tic. merid., emil. occ.) Una delle migliori fra le uve da vino | (tosc., pis.) Uva rossa molto dolce | (àpulo bar.) Uva rossiccia» [LEI, IV, 1211]. | **barbarúsu** «(lig. occ.) Specie di uva di color rosato; **barbaroussa** (a. 1795); **varvarrussa** (palerm. or.); **barbarrusse** (gen.,

106. Certament, no hi ha dubte de l'extensió i de l'antigor de les variants italianes (conegudes des del Piemont fins a Sicília i documentades ja a finals del s. XVI [v. *infra*]).

107. El TdF occità inclou una subvarietat negra. Això, lògicament, no passa en italià, en què l'adjectiu *rossa* s'usa en el lèxic vitivinícola per a referir-se al raïm o vi negre. Per a més informació sobre els matisos cromàtics del ll. RUSSUS 'rogenc' a la Romània, v. DECat, VII, 458.

108. També BOSCH [p. 635] veu plausible per a Sardenya una penetració piemontesa de l'it. *barba-rossa*.

piem., tosc.; a. 1666) Vino da pasto prodotto con uve dell'omonimo vitigno» [LEI, IV, 1211].[109] | **barba russa** «(Sicilia, 1696) Vitis uva barbata, seu e rutunda acuminata majori, rubra, ex acidula-dulci» [CUPANI, 232]. | **barbiròssa** «(corse) Variété» [DCF, s. *ua*]. ◊ OCC.: **barbarous** «variété de raisin rougeâtre, marbré de blanc. v. *grè*» [TdF].[110] | **barbarous negre** «(a. 1878) Variété du *barbarous*, de couleur noire» [TdF, s. *barbarous*]. | **barbarous rous** «(Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains gris ou roses» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1878) Variété du barbarous» [TdF, s. *barbarous*].

17 **barriadorja** *f*. *ANT*. DOC.: (l'Alguer; 1743, 1746, 1752) «barriadorgia» [BOSCH, 362]. | (l'Alguer, 1897) «Barriadolza» [SCet, 45].

DESCR.: **barriadorgia**[111] «molti grappoli, è un'uva bianca, di buon gusto e leggerissima [...] per conservare, e mangiare fresque [...] uva gentile, tardiva, di grani rotondi e delicati» [*ap*. BOSCH, 624-625]. | **barriadolza** «uva bianca da vino» [SCet, 45].[112]

ETIM.: Com ha escrit BOSCH: «es tracta d'una denominació de procedència sasseresa —que també comparteix el logudorès—, del sass. i gall. *barrià* 'carregar' < CARRICARE, d'on *barriadorgia* 'carregadora, que carrega'.[113] És clara, doncs, la motivació semàntica: es tracta d'un tipus de raïm de bona productivitat» [p. 624]. Cf. carrega-rucs (especialment el raïm blanc port. *carrega* [DdeF]).

P. ROMÀN. ◊ *IT*.: Cf. **carcajola**[114] «(Sartène, 1822; île de Corse, 1845) Cépage blanc» [*ap*. DncF, 102]. | Cf. **carcajolo nero** «(Tallano, 1876) Cépage assez productif, à grappes moyennes et compactes, à gros grains, ellipsoïdes, noirs» [DncF, 102]. ◊ *SARD*: **bariadorgia** «(a. 1882) Varietà bianca» [*ap*. VODRET, 9]; «(sassarensis, 1837) Praecox valdeque sapida uva» [*ap*. BOSCH, 625]. | **barriadorgia** «(a. 1780) Bianche. Uva gentile, tardiva, di grani rotondi e delicati» [MANCA, 27]; «(Orri, 1847) Vitis bianca mangiereccia e vino fino» [*ap*. CHERCHI, IV, 205]; «(Sàsser, 1670) Budrones» [*ap*. BOSCH, 624]. | **barriadorja** «(campidanese) Uva da vino comune» [DISC, s. *vite*]. | **barriadorgia niedda** «varietat negra» [*ap*. BOSCH, 625]. | Cf. **arriadolza** (Bosa, Ozieri), **barriadroxia** (Iglesias), **garrica-**

109. Faig una seleccio simplificada del LEI (s. *barbarossa*) perquè, al meu parer, la seva copiosíssima informació, les nombroses abreviatures i l'arbitrària puntuació fan difícil una lectura clara de les dades.

110. Mistral, com uns altres lexicògrafs del s. XIX, es deixa emportar massa sovint per tronades etimologies populars, com aquesta del TdF (s. *barbarous*): «On attribue son introduction au corsaire Barbe-Rousse.»

111. Segons BOSCH, la grafia *barriadorgia* és italianitzant: «el dígraf it. *gi-* = cat. *j-* fon. *tj-*» [p. 624].

112. Potser aquesta terminació *-dolza* (i el sard *-dorza*, amb canvi de líquides) ha estat produïda per una associació semàntica amb l'adjectiu *dolça*.

113. En alguerès, segons l'entrada del DAlg, s'anomena *bàrriu* la càrrega de dues portadores de raïm. (V. una explicació més detallada a BOSCH, 624-625.)

114. Com explica, per al modern manlleu francès, el DncF (s. *carcajolo*): «littéralement "(vigne) qui charge, qui produit beaucoup"» [p. 103].

dorza (Nuoro) «uva bianca da vino» [SCet, 45]. | Cf. **ua caricagghjóla** (= carregadora), **ua barriatògghja** «(gallurese) Uva che cresce bene e in grande abbondanza» [VIG, s. *uva*].

18 **bastard** *m.* *ANT.* DOC.: (l'Alguer; 1818, 1827) «bastard» [BOSCH, 365].

DESCR.: **bastard** «uva» [SCet, 46]; «varietat de raïm primerenc» [*ap.* BOSCH, 635].

ETIM.: Sobre l'adjectiu *bastard*, llegeixo al DECat [I, p. 718]: «"bord", mot bàsicament estrany a la nostra llengua, manllevat de l'occità (id.) o del fr. antic *bastart* (avui *bâtard*), d'origen incert, en tot cas adjectiu format a França amb el sufix despectiu *-ard*, però derivat d'una arrel dubtosa». | Per al raïm que ens ocupa, BOSCH [p. 635-636] ha observat que «no creiem que es tracti pròpiament d'un raïm bord, sinó més aviat d'una varietat d'escàs valor» (v. sobre això l'etim. de planta borda). | D'altra banda, sembla evident que aquest *bastard* alguerès deu ser un préstec sardoitalià, ja que no apareix enlloc més de l'àrea lingüística catalana. Sí que es troba, en canvi, en el sard i en altres llengües romàniques.[115]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **bastardillo** «(León) Clase de uva tinta» [ARIAS, 128]. | **bastardo blanco**, **bastardo negro** «(Canarias) Uvas blancas o negras» [COMENGE, 219]. ◊ *FR.*: **bâtarde** «(Isère, 1900) Cépage noir» [*ap.* DncF, 337]. ◊ *IT.*: **bastardo** «(a. 1548) Vini» [*ap.* THBuc, 24]. ◊ *PORT.*: **bastardeira** «casta de uva preta, semelhante ao bastardo» [DdeF]. | **bastardinho** «espécie de uva, o mesmo que *bastardo*» [DdeF]. | **bastardo** «(Lamego, 1531) Casta do vino de peesam de muita soma» [*ap.* CTal, 521]; «espécie de uva preta, de bagos pequenos e muito juntos» [DdeF]; «(Galicia) Uvas tintas» [DEGC, s. *uvas*]. | **bastardo-branco**, **bastardo-roxo** «(Azeitão) Variedades de uva» [DdeF]. ◊ *SARD*: **bastardo** «(a. 1882) Varietà nera o rossa» [*ap.* VODRET, 9]. | **bastardu** «(a. 1780) Uve nere. Di grani rotondi, solti e morbidi» [MANCA, 27].

19 **batista** *m.* DOC.: (a. 1871) «Batista» [RevSI, XX, 260]. | (mall., 1892) «del most / de moscatells y batistes, / pansals, granatxes, girons» [*ap.* DCVB, s. *pansal*].

À. DIAL.: **batista** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Cassà de la Selva, Llucmajor, Artesa de Segre, Marratxí) [TrL]; (Petra) [DCVB, s. *raïm*]; (la Marina) [CABRERA, 59]; (Sineu, Llucmajor) [ALDC]; (Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà, Sant Agustí des Vedrà) [FAVÀ].

DESCR.: **batista** «raïms negres apreciats per al vi» [*Die B.*, I, 257];[116] «raïm de gra negre i dolç. Dura molt temps i es pot penjar» [TrL]; «raïm gros i ben dolç, encara que no tant com el *calop*» [DCVB]; «raïm bo per a menjar i per a fer-ne vi» [DCVB, s. *raïm*]; «cepa de rendimiento más bien escaso, dando en cambio mostos muy aceptables y de

115. Amb la grafia *bastardo*, ja puc documentar-lo en espanyol, italià, portuguès i sard. De tota manera, en el cas sard és probable que es tracti d'un italianisme [cf. BOSCH, 636].

116. Per facilitar la comprensió, tradueixo al català l'original alemany de *Die B.* quan descriu classes de raïms balears.

graduación» [MARCILLA, 117]; «cep primerenc de producció irregular, amb raïms grossos i esparsos. Gra negre, grosset i rodó, de cua trencadissa. Val per al vi (i per al xampany), però no fa gaire grau; és millor per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Suposo que cal relacionar motivacionalment aquest *batista* amb un dels ampelònims més estesos de la Romània: el *raïm de Sant Joan* (v. sant Joan).[117] La raó és que sant Joan va rebre també el sobrenom de *Baptista* ('batejador', en ll. eclesiàstic). De fet, segons Coromines [DECat, I, 727]: «*Batista* predominà del tot com a epítet del nom de Sant Joan, i modernament com a nom del sant mateix, sobretot en terra valenciana.» | Així, doncs, la forma vulgaritzada *batista*, fruit del desplaçament del nom original del sant, ha acabat també esdevenint un ampelònim; òbviament, per la maduració molt primerenca d'aquesta varietat, cap a Sant Joan (24 de juny).

20 **beba** *f.* DOC.: (a. 1871) «beva» [RevSI, XX, 293].

À. DIAL.: **beba** (Calonge de Mar) [FAVÀ].

DESCR.: **beba** «cep de raïms de taula molt grossos. Gra molt gros, blanc i llargarut. Dolç i de pell fina» [FAVÀ].

ETIM.: L'ampelònim *beba* provindria, segons SMITH [p. 52], «de *beber*, del latín BIBERE, con el significado actual de 'tomar en la boca un líquido y deglutirlo'. Nos encontramos con un cambio metonímico, dado que una acción abstracta ("beber") ha pasado a significar algo concreto ("uva")». Certament puc compartir la seva derivació, però trobo a faltar un motiu semàntic que justifiqui aquest canvi metonímic.[118] | Vistos els paral·lelismes hispànics (port. *beba*, esp. *beba*, *bebo/bebu*), dono per suposat que l'ampelònim català ha estat manllevat a l'espanyol.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **beba** «(Andalucía, 1807) Uvas algo apiñadas grandes casi redondas blancas» [ROJAS, 118]; «(Andalucía occ.) Uva de mesa, conservable por cuelga [...]. Cepa de brotación temprana. Racimos bastante grandes con uvas duras, carnosas, muy sabrosas» [MARCILLA, 107 i 293]; «(Jerez) Variedad de uva gorda, ovoidea, basta, pero jugosa y algo ácida» [SMITH, 52]. | **beba**, **bebo**, **bebu** «o teta de vaca. (Condado de Huelva) Uva» [ROLDÁN, 140]. ◊ *PORT.*: **beba** «(Algarve) Casta de uva branca» [DdeF].

21 **benadic** *m.* À. DIAL.: **benadic** (la Ginebrosa) [ALDC]. | **benedit** (la Torre Velilla) [ALDC].

DESCR.: **benadic**, **benedit** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: En occità, *bèn-adus*, a més de ser un ampelònim (v. *infra*), té aquest altre significat: «bèn-adus, celui qui apporte du bien, qui apporte beaucoup» [TdF]. Som davant, doncs, d'un raïm que deu el

117. D'aquest ampelònim tenim en català derivats com *joanenc*, o també diminutius afectius com *joanet* i *joanillo* (v. joanillo).

118. No m'atreveixo a associar motivacionalment la *beba* amb un raïm destinat a la vinificació perquè justament les descripcions parlen sols d'un raïm de taula (cf. coma).

seu nom a l'alta producció, al fet de carregar els sarments amb molts raïms. Aquest significat i l'existència de diverses variants occitanes no deixen dubtes sobre l'origen ultrapirinenc dels ampelònims del Matarranya. | De fet, la velar final *-c* de *benadic* s'explica per l'articulació uvular occitana (i francesa) de la *-u* final de *bèn-adu*.[119] Els parlants del Matarranya van adaptar aquest so uvular, inexistent en català, amb una addició velar, l'articulació del nostre sistema fonètic que més s'apropa a una articulació tan postpalatal. | Pel que fa al *benedit*, la manca de significat del manlleu devia provocar aviat una adaptació lèxica.[120] Aquesta associació semàntica va ser facilitada per la pervivència al Matarranya de l'arcaic participi del verb *beneir*: *benedit*.[121] S'imposa, doncs, la *lectio difficilior*.[122]

P. ROMÀN. ◊ OCC.: **bèn-adus**, **benadu**, **banadu** «(a. 1878) Variété de raisin noir, à grains ronds, peu serrés et à pellicule épaisse, v. *mourvede*, *negret*» [TdF, s. *bèn-adus*].

22 **benicarló** *m.* À. DIAL.: **benicarlo** (Parestortes) [FAVÀ]. | **benicarló(s)** (Ross.) [GUITER, 100]. | **carló** (Baix Maestrat) [*Mots*, 55].[123]

DESCR.: **benicarlo** «cep de raïms clars i resistents. Gra rosat i rodó, de pell forta. Val per al vi, però és millor per a menjar» [FAVÀ]. | **benicarló(s)** «classe de cepatges que poden portar quantitats extraordinàries de raïm, però que donen graus alcohòlics molt baixos i vins de poc color» [GUITER, 100]. | **carló** «vi elaborat a base del raïm macabeu» [*Vins*, 30].

ETIM.: El *benicarló* no planteja cap dubte etimològic, com ja indica el DRAE (s. *carló*): «vino tinto que se produce en varios lugares, así llamado por ser imitación del de Benicarló, al norte de Castellón de la Plana». Si hem de jutjar per la descripció, la variant reduïda *carló* s'ha d'interpretar com un terme genèric, referit a una classe de vi; mentre que la forma més propera a l'ètim, *benicarló* (o *benicarlo*), es refereix a un cep i un raïm concrets. | Encara que avui en dia el Baix Maestrat hagi minvat força la seva producció viti-

119. Noteu l'adaptació catalana (*ü* > *i*) en casos com *pitiminí*, del fr. *petit menu*.

120. Tot i que l'addició d'una oclusiva final *-t* (equivalent acústicament a la *-k*) no té res estrany en el sistema fonològic català. N'hi ha nombrosos exemples dialectals: *vímet/-mec* per *vime*, *àpit* per *api*, *prèmit* per *premi*, etc. (cf. escorçac).

121. Potser l'ús litúrgic del vi i el seu caràcter religiós han afavorit l'adaptació. Pensem, per ex., en el *vi de missa*.

122. La Ginebrosa i la Torre Velilla són dues viles amb termes confinants, a ben pocs kilòmetres de distància. Així, doncs, no té gaire sentit pensar que dues variants, fonèticament prou semblants i sense cap més paral·lelisme a la resta de l'àrea catalanòfona, no estan necessàriament emparentades.

123. Reducció del topònim aràbic *Benicarló*. El que no acabo de veure clar és que al Baix Maestrat s'arribés a pronunciar mai aquesta forma reduïda, ja que en aquesta comarca precisament s'esperaria que els parlants no alteressin el nom d'un dels seus pobles veïns. En tot cas, haurien d'haver estat terres castellanes, on aquest nom de vi va arrelar, el lloc en què es devia acomplir la reducció. Potser per la interpretació d'aquesta *-i-* com un nexe de noms diferenciats: *Ben y Carló*? Cf. el paral·lelisme occ. *Beni Carlo*.

vinícola, en els s. XVI i XVII havia estat una de les principals zones d'aprovisionament de la Mediterrània.[124] | Gràcies a Piqueras, podem entendre millor el motiu de la tria toponímica espanyola: «*carló*, corrupció abreujada de Benicarló, on tingué el seu origen i el seu punt d'embarcament. En acabant el XVIII aquest carló era exportat a diferents indrets d'Europa i d'Amèrica, encara que la seua fama i acceptació li pervingueren de la semblança amb els bons vins francesos, de la servitud dels quals no se'n podria alliberar fins a la primera meitat del segle XIX» [*Vins*, 26]. | La raó bàsica per la qual els principals ports exportadors de vi acabaven donant nom a diversos ampelònims crec que s'explica a partir del fet següent, relatat pel mateix historiador valencià: «Los cosecheros de ciudades portuarias como Alicante, Benicarló y Vinaròs, en el afán de proteger sus vinos, habían conseguido privilegios de embarque que excluían taxativamente a los posibles competidores de los pueblos vecinos. Ante este panorama era lógico que sólo en torno a los grandes núcleos de población y de los puertos con privilegio de embarque llegaran a formarse viñedos medianamente extensos orientados hacia el comercio» [*Guía*, 36-37].

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **carló** «vino tinto» [DRAE].[125] | **carlón** «(Argentina) Vino tinto, de vieja tradición criolla» [DECH, I, 875]; «(Andalucía, Argentina) Vino» [DRAE]; «(Uruguay) Vino tinto, ligeramente dulce» [NDU, s. *vino*]. ◊ *OCC.*: **beni carlo** «(Dordogne, 1859) Cépage a raisin noir» [ODART, 454].

23 **blaiet** *m.* À. DIAL.: **blaiet** (Vall-de-roures) [ALDC].

DESCR.: **blaiet** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim diminutiu que deriva de l'antropònim *Blai*. El nom, molt local, devia correspondre al seu introductor a la comarca.

24 **blancal** *ANT.* DOC.: (l'Alguer, 1897) «brancal» [SCet, 46].

DESCR.: **brancal** «uva bianca da vino» [SCet, 46].

ETIM.: Ampelònim, amb l'habitual dissimilació algueresa de líquides (*l* > *r*), provinent de *blancal* 'de color més blanc que les altres coses de la mateixa espècie' (segons el DCVB, s. *blancal*). | En principi, el fet que aquest raïm *blancal* només aparegui a l'Alguer, esmentat per un autor italià del tombant de segle, pot fer pensar que es tracta d'un sardisme adaptat. | Hi ha, però, uns quants indicis que em fan pen-

124. Cal, segons FELIPO, «destacar las cosechas del Baix Maestrat en sus tres núcleos tradicionales más importantes: Vinaròs, escala obligatoria en la navegación de cabotaje y mercado abastecedor de las tripulaciones de las marinas mercantes con una media anual de 127 litros por habitante; Peñíscola (426 l/hab.), famosa ya en el siglo XVI por sus bodegas excavadas en la misma roca del peñón sobre el que se asienta; y Benicarló (280 l/hab.), puerto de aprovisionamiento para la Armada Real» [p. 613-614].

125. Que es tractava d'un vi per a l'exportació és fora de tot dubte si tenim en compte que la presència significativa del mot en la lexicografia castellana contrasta amb la seva absència total en qualsevol dels diccionaris catalans.

sar que segurament deu ser un arcaisme català. En primer lloc, no trobo cap informació sarda (o italiana) dels hipotètics ampelònims sards. En segon lloc, segons el DES (s. *Biánku*), ja fa temps que a Sardenya s'ha imposat l'italianisme *bianco* i, en tot cas, antigament havia estat *árvu* (← ll. ALBUS). Cf. **alburadunis**. En tercer lloc, recordo que en l'àrea lingüística catalana tinc ben documentats diversos ampelònims que lexicalitzen epítets cromàtics: *rojal*, *ne(g)ral* o *verdal(a)*. I, en quart lloc, puc aportar exemples catalans de l'epítet *blancal* referits a uns altres vegetals. El DCVB (s. *blancal*), per ex., explica que «es diu especialment dels fruits i cereals: *figues blancals*, *cireres blancals*».[126] Fins i tot, hi ha la *cirera brancala*, al Priorat i al Camp de Tarragona (segons el DCVB, s. *cirera*), variant femenina amb una dissimilació de líquides idèntica a la de l'alguerès.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: Cf. **biancolella** «(Cap Corse, 1857) Meilleurs cépages» [RENDU, II, 155]. ◊ *SARD*: **bianchedda** «uva da vino comune» [COSSU, 258].

25 **blanquet** *m.* o **blanqueta** *f.* DOC.: (Ross., 1785) «Blanquette» [MARCÉ, 106]. | (Val., 1791) «Blanqueta» [JAVal, 28]. | (val., 1797) «blanquét» [AJCav, II, 319]. | (Ribesaltes, 1827) «blanquette» [CAVOLEAU, 264]. | (Alacant, 1878) «blanqueta» [*Estud.*, 84].

À. DIAL.: **blanquet** (Picassent) [ALDC]. | **blanqueta** (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*]; (Jóc, els Hostalets [Montoriol], Bassegoda, Oix, Eiv.) [ALDC]; (Parestortes, Santa Agnès de Corona, Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ].[127] | Cf. **blanc** (Sant Salvador de Guardiola, la Codonyera, Xiva de Morella) [ALDC].[128]

DESCR.: **blanquet** «uva de granos casi esféricos» [AJCav, II, 319]; «raïm blanc i aspre» [DFa].[129] | **blanqueta** «Raisin | Vin» [MARCÉ, 106]; «racimo claro, de hollejo tierno y jugo muy dulce. Mezclada su uva con otras hace buen vino» [JAVal, 28]; «Cépage de grains ovales-allongés; grains croquants, saveur sucrée; peau épaisse; madurité tardive. Il donne un vin fin» [RENDU, I, 3*v*]; «variedad de uvas blancas» [ABELA, 315]; «Cep de raïms mitjans per a vinificar i per a penjar. Gra blanc, ovalat i petit; de gust dolç. Fa un bon vi blanc, amb grau alcohòlic | Cep primerenc i molt productiu. Raïms petits i apinyats. Gra blanc, rodó i menut, de pell forta. De gust

126. També hi puc afegir el *forment blancal* valencià (DCVB, s. *forment*) o el *blat blancal* de Castelló i de Mallorca (DCVB, s. *blat*).

127. Forma femenina probablement induïda per l'associació amb *vinya*. La presència eivissenca i valenciana em fan desestimar l'acceptació d'un manlleu tardà (← fr. *blanquette*).

128. El fet que tant a Sant Salvador de Guardiola com a la Codonyera afegeixen el substantiu *raïm* davant l'epítet *blanc* fa suposar que aquest no és un nom específic. Segurament, en aquestes localitats l'anomenen així perquè en la pràctica sols conreen una varietat blanca. A més, descarto aquest dubtós ampelònim d'algunes poblacions enquestades per l'ALDC. La raó és que són localitats de muntanya on esmenten quasi per compromís el *raïm blanc* i el *raïm negre*, coneguts només passivament.

129. No deixa de ser curiós (i molt discutible) que el normatiu DFa reculli un ampelònim tan local i poc documentat.

poc dolç, no és gaire bo per a menjar. S'usa per a fer vi, malgrat la falta de grau» [FAVÀ]. | **blanqueta blanca** «Grains ovoïdes, de grosseur moyenne, saveur douce et agréable, peau fine, très-bonne à manger et à conserver; produit un vin bon. Cep assez gros» [ROUFFIA, 134]. | **blanqueta roja** «mêmes qualités que la blanche, de laquelle elle ne diffère que par la couleur du grain» [ROUFFIA, 135].[130]

ETIM.: Diminutiu de *blanc*, perquè es refereix a una varietat de grans petits i, sobretot, blancs. | Lògicament, un ampelònim cromàtic tan generalista com *blanqueta* ha de provenir de zones on el conreu tradicional ha estat de varietats negres i, en la pràctica, sols coneixen una varietat tan clara.

SIN.: Segons el DLF i el TLF [IV, p. 569], la *blanquette* francesa és un geosinònim del *chasselas doré*.[131] Suposo que puc donar per bona aquesta sinonímia, almenys entre la blanqueta de la Cat. Nord i el *xasselà* de l'Empordà i del Rosselló (v. xasselà).[132] | V. valent.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **blanquilla** «(Burgos, Soria, Segovia, Ávila) Vidueño de uva blanca» [MARCILLA, 109]. ◊ *FR.*: **blanchette** «(Vaud) Cépage qui se couvre de grappes dans les premières années, mais vieillit rapidement» [DLF]. | **blanquet** «(a. 1600) Sorte de vin blanc» [*ap*. TLF, IV, 569]. | **blanquette** «(a. 1667) Cépage» [*ap*. CTal, 536]; «Sorte de raisin | (Languedoc) Petit vin blanc et pétillant | (Midi) Sorte de vignoble produisant un vin blanc» [DLF]; «Variété de raisin blanc; vin blanc mousseux que l'on fait avec ce raisin» [TLF, IV, 569]; «(Limoux, 1544; Hérault, 1546) Vin | (a. 1675; Languedoc, 1736) Raisin blanc dont la grappe est longue & assez grosse, qui chargue beaucoup, & qui a un jus très-doux & delicieux [...] grain pointu et rond» [*ap*. DncF, 78]. ◊ *IT.*: **biancheta** «(Brissago) Qualità d'uva bianca; *üga bianchèta* (Sant'Abbondio), uva bianca a grappoli serrati; *vin da bianchèta*, vino bianco di tale vitigno. Da → *bianch*» [VSvi]. | **bianchétto** «vitigno che dà vino bianco (è denominazione generica che designa varietà di vini bianchi nelle diverse regioni)» [GDLI]; «(a. 1679) Vitigno dell'Italia settentrionale e l'uva che produce; **bianchet** (piem.). Etimo: da it. *bianco* ← germ. BLANK per il colore degli acini» [THBuc, 175]. | Cf. **bianchiuo** «*Bianchétto*. Vitigno diffuso nell'Emilia e nella Romagna; da 'bianco'» [DEI, 506]. ◊ *OCC.*: **blanqueto** «(Tarn, 1878) Variété de raisin blanc» [TdF]. ◊ *RÈT.*: **bla(n)txie** «(Suisse

130. ROUFFIA fa servir grafies afrancesades (*blanquette blanque*, *blanquette rouge*), com quasi tots els estudis de la Cat. Nord. En aquest cas, les adapto al català, però sols les incloc en la descripció.

131. Trobo, en canvi, una altra sinonímia rossellonesa de MARCÉ [p. 106], més antiga però no gens fiable: «je croirois volontiers que ce raisin [Pedro Ximenes] est le même que celui que nous appelons *Blanquette*: du moins la couleur de ce vin le fait soupçonner». És evident que el color del vi és un argument del tot circumstancial per a establir sinonímies ampelonímiques.

132. Noteu que he inclòs dues definicions diferenciades de la *blanqueta* perquè la descripció obtinguda al Rosselló (Parestortes) no coincidia amb les d'Eivissa (Santa Agnès de Corona) i de la Ribera valenciana (Montserrat d'Alcalà).

Romande) Plant de vigne dont le bois et les feuilles sont blânchatres. Etym. a. germ. *blank* + ITTU» [GIGNOUX, 25]. | **vid bianchàte** «(friul.) Vitigno che dà vino bianco» [*ap*. THBuc, 175]. ◊ *SARD*: **bianchedda** «(a. 1837) Vitis decolor» [*ap*. CHERCHI, IV, 205]; «(meridionale, 1889) Vite bianchetta» [CARA, 90]; «uva bianca da vino» [SCet, 46].

26 **bobó** *m*. À. DIAL.: **bobó** (Sort) [ALDC].

DESCR.: **bobó** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim concret que cal derivar de *bagó*, un dels geosinònims de 'gra de raïm'. Segons l'ALEANR [II, p. 239], a l'Aragó catalanòfon podem sentir les variants següents: *babó* (Tolba, Albelda), *bobón* o *gra* (Vall-de-roures) i *babón* (la Pobla de Roda). | Recollit només d'una manera puntual en el cat. nord-occidental, aquest terme esdevé a l'Aragó una variant generalitzada (segons DAn, s. *bobó*), per la qual cosa podem suposar que l'ampelònim *bobó* deu ser un préstec aragonès. | De tota manera, anomenar *bagó* (o *gra*) una varietat de raïm no explica cap mena de motivació semàntica, llevat que els parlants hagin pogut associar la terminació *ba-/bobon*[133] amb l'augmentatiu espanyol *-ón* (o sigui, equivalent a 'gra gros').

P. ROMÀN. ◊ *ESP*.: **bobó** «(Bonansa) Uva» [DAn].

27 **bona llavor** *f*. DOC.: (a. 1871) «Bona llavó. Bonas llavós» [RevSI, XX, 260]. | (Baix Llobregat, 1878) «Bonas llabós» [*Estud*., 306]. | (Barcelona, 1890) «Bonas llavors. Bastant resistent á les enfermetats criptogámicas, puig sa fulla es forta» [ROIG, 37].

À. DIAL.: **bona llavor** (Sant Vicenç dels Horts) [TrL]; (Alella) [FAVÀ].

DESCR.: **bona llavor** «uvas para vinos tintos» [*Estud*., 306]; «raïm negre, de gra rodó, i molt productiu» [TrL]; «cep de raïms molt apinyats. Gra roig rodó i gros, molt sucós. Fa un vi fluixet, però en quantitat» [FAVÀ]. | **bones llavors** «varietat negra que no dona gayre forsa alcohólica, peró es de bon gust son ví. Rahím rodó y apretat y grá molt gros y rodó» [ROIG, 37].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a un raïm amb llavors de mida considerable. Evidentment això no és cap al·licient a l'hora de menjar-lo. Aquests pinyols grossos (de constitució llenyosa) en minven considerablement la qualitat com a raïm de taula.

SIN.: Una publicació del 1870 fa sinònims *bona llavor* i *escanyacà*: «Bonas llavós (escanya cans)» [RevSI, XX, 260]. No ho puc confirmar per la manca de dades sobre l'antic *escanyacà*, però certament un nom tan expressiu encaixa molt bé amb un raïm de pinyols grossos, que, sens dubte, fan de mal empassar.

bonicària *f*. → embolicaire.

28 **borret** *m*. À. DIAL.: **burret** (Alcalà de Xivert) [ALDC].[134] | **terret-borret**

133. Terminació potser etimològica: del ll. *BACONE, segons el DCVB (s. *bagó*). Cf. DECat, I, 544.

134. Clar préstec de l'occità (o del francès) *bourret*. No s'hi ha esdevingut cap mena d'adaptació fonètica perquè els d'Alcalà de Xivert el deuen haver associat amb un diminutiu

(Ross.) [GUITER, 100]. | Cf. **borrut** (Torredembarra) [TrL, s. *raïm*].

DESCR.: **terret-borret** «raïms molt apinyats. Color de mel» [GUITER, 100].

ETIM.: Ampelònims de clar origen occità. Segons el TLF [IV, p. 832]: «*bourret*. Mot du dial. gasc. qui semble se rattacher à *bourre** comme *bourru** de l'expr. *vin bourru*, plutôt qu'au prov. *bourre* 'brun' issu directement du lat. *burrus* (FEW, I, 647)». | Veig probable que el *vin bourru* 'vi novell' s'expliqui per associació cromàtica amb el ll. BURRUS 'bru',[135] però no crec que això valgui per al cep *bourret* de l'occità. | Per a entendre la motivació semàntica de *borret*, cal fixar-se en unes altres variants ampelonímiques. Per ex., en el *borrut* de Torredembarra, en la *bourre longue* del Migdia francès o en el més explícit de tots, la *vernatxa de pampa borruda* (v. granatxa peluda). Tots fan referència a una mena de cep de pampes borrudes, peludes.[136] Per translació, el nom s'hauria acabat estenent també al raïm (i potser al vi).

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **bourret** «(a. 1842) Vin nouveau. Variété de raisin» [TLF, IV, 832]. | Cf. **bourru** «Vin nouveau qui a fermenté mais qui n'est pas encore dépouillé de sa lie» [GIGNOUX, 50]. | Cf. **bourre longue** «(a. 1857) Variété qu'on préfère du cépage *brun-fuorca*. Ses belles grappes pourvues de gros grains [...]» [RENDU, II, 23]. ◊ OCC.: **bourret** «(a. 1878) Variété de raisin [...]» [TdF]. | **terré-bourret** «(Gard, 1809; a. 1816) [...] tardif; vin plat» [*ap*. DncF, 353]. | **terret-bourret** «(Hérault, Gard; 1857) Grains serrés, ovalaires, gros, d'un blond-rose; grains juteux, d'une saveur fade, revêtus d'une peau épaisse. C'est le plus tardif des cépages; il fournit un vin absolutament incolore, destiné presque exclusivement à la chaudière» [RENDU, I, 7*r*]; «variété de raisin rouge, très productive» [TdF, s. *terret*]; «(Nîmes, 1782) Cépage» [*ap*. DncF, 352]. | Cf. **picopoul bourret** «(a. 1886) Variété de raisin rouge, tardif, à grains médiocres et ronds» [TdF].

29 **botellal** *m*. DOC.: (a. 1871) «Botayal. Botayol [...]. Botellat» [RevSI, XX, 260 i 311]. | (Barcelona, 1890) «Botayal. Se cultiva en distintas classes de terrenos, serveix pera taula» [ROIG, 37].[137]

À. DIAL.: **bodelló** (Tordera) [ALDC]. | **botaiol** (Sant Pol de Mar) [TrL, s. *raïm*].[138] | **botallol** (Montblanc) [TrL].

de *burro* 'ruc'. Al meu encapçalament prefereixo adaptar-lo en *borret*, com ja fan els rossellonesos amb el *terret-borret*.

135. GIGNOUX també ha escrit sobre el *vin bourru* de Suïssa: «Étym. dérivé de BURRU (= roux) à cause de la couleur rousse du vin nouveau» [p. 50].

136. Encara trobo uns altres ampelònims per als quals proposo una motivació molt semblant (cf. cardador). Per ex., RENDU [II, p. 23], a més de la *bourre longue*, menciona una altra subvarietat provençal: el *farnous* 'enfariné', que també es destacaria per la seva borra blanquinosa.

137. Les grafies de ROIG i de la RevSI reflecteixen encara una pronunciació ioditzada, tal com passa també amb el paral·lelisme occ. *bouteian* (v. *infra*).

138. El TrL (s. *raïm*) parla d'un *botaiol* a Sant Pol de Mar, mentre que la RevSI [XX, p. 260] havia descrit un conreu del «botayal» a la mateixa vila. Es tracta d'una de les nombroses errades de còpia d'aquesta potinera entrada del TrL.

DESCR.: **bodelló** «raïm blanc o negre» [ALDC]. | **botallol** «raïm negre, de gra gros, semblant al *tarragoní*. Fa el vi més fluix» [TrL]; «raïm negre de gra gros» [DFa]. | **botellal** «serveix pera taula, se converteix en pansa, fácilment se conserva tot l'any. Rahím gros, gens apretat. Fruyt gros, quasi rodó, saborós, negre» [ROIG, 37]; «cep que produeix un raïm de gra morat, gros i dolç» [DAg].

ETIM.: Ampelònim que deriva de *botella*[139] perquè aquesta mena de recipients eren el lloc on prioritàriament es conservaven els raïms de guardar.[140] Aquest sistema no era exclusiu de l'àrea catalana, com demostren els paral·lelismes del francès (*bouteillan*), de l'occità (*bouteian*) i del portuguès (*botelheira*). Això no implica, és clar, que es tracti d'un ampelònim llatí (ni tan sols medieval). Aquesta mena de recipient es va posar de moda en temps més moderns.[141] | No comparteixo, en absolut, les explicacions del DncF sobre el *raisin bouteian* occità: «littéralement "qui est en grappes serrées (en forme de bouteille)" par allusion à l'aspect compact des grappes» [p. 89]. Des de quan els raïms tenen forma d'ampolla, per molt compactes que siguin? | A continuació, tot i abandonar l'anàlisi estricta del *botellal*, aprofitaré el mot fantasma **botallol* (v. *supra*), generat per la descurança del TrL de Griera, per a fer-hi algunes observacions lexicogràfiques. L'obra en qüestió fluixeja molt, especialment a l'entrada *raïm*, on detecto una quantitat elevadíssima de pseudoampelònims que comentaré breument. A banda del poc rigor en la transcripció,[142] hi apareixen sovint formes sense descripció i sense localització geogràfica[143] de les quals ni tan sols sé trobar paònims al llarg de l'àmbit lingüístic català o romànic: **arbequí*, **avinyonet*, **casol*, **confitura*, **conxivera*, **culroig*, **cua de guilla*, **dai-*

139. Etimològicament, doncs, no té res a veure amb *bóta*, encara que a Montblanc (segons la grafia del TrL, copiada pel DFa) es pugui haver establert aquesta associació posterior (*botellol* × *bóta* → *botallol*).

140. Així ho feien almenys a Castalla amb el raïm *boto de gall* (v. botó de gall), segons em van explicar. També la definició de ROIG [p. 37] confirma aquest ús en conserva: «se converteix en pansa, fácilment se conserva tot l'any y quant vol menjar-se'n basta posar-lo en aygua, pera que sos grans s'inflin y tornin á adquirir la mateixa grandaria primitiva».

141. Com a ampolla de vidre no té una documentació gaire antiga. Segons el TLF: «*bouteille* 'flacon de verre' a au contraire été empr. au fr. par le cat., esp., port.» [IV, p. 858]. El mot ja apareix en llatí vulgar però amb un altre sentit: «*Buticula* est le dimin. du b. lat. *buttis* [...] largement attesté en lat. médiév. au sens de 'tonneau' et de 'outre'» [TLF, IV, 858].

142. Hi falla, fins i tot, l'ordenació alfabètica. De fet, prefereixo incloure sols aquí, a peu de pàgina, les derivacions estranyes: *fogoneres* o *fogonetxo* (de *fogoneu*?), *mollerassa* (de *mollar*?), *huió* (de *ullada*?) o *xaralassa* (de *xarel·lo*?). Faig el mateix amb les flagrants errades ortogràfiques: *castellàs* (per *castellà*), *gorgollessa* (per *gorgollassa*), *granitxa* (per *granatxa*), *llorà* (per *llora*), *manses de Tibet* (*sic*) (per *manset*), *martorea* (per *martorella*), *mollenc* (per *mollinc*), *montanuc* (per *montònec*), *picapilla* (per *picapolla*), *poparaques* (per *popa-vaca*), *rossell* (per *rosselló*), etc.

143. Certament, algunes de les varietats esmentades tenen una indicació geogràfica: Fortianell, Horta, Llançà, Sant Miquel de la Barca, Sants; però la meva desconfiança augmenta quan detecto que són localitats on hi havia, a principis de segle, estacions d'experimentació enològica.

descu d'Itàlia, **embeca*, **errales*, **esmirna*, **esparraller*, **esquinçarobes*, **felanitxer*, **grossenc*, **llambrusca*, **llistà*, **mallorquí*, **moraga*, **musac*, **nadal*, **nasal*, **pastoret*, **sabuc*, **tripes de frare*, **xanella*, etc.[144] I podria perfectament estendre la meva desconfiança al cos del seu diccionari esmentant ampelònims tan insòlits com el *jasserano*:[145] un raïm blanc molt productiu de Sant Vicenç dels Horts [TrL, s. *jasserano*]; o com els *mamians*: una classe de raïms de Cervera [TrL, s. *mamians*].[146]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **bouteillan** «(a. 1857) Cépage de raisins noirs. Il charge beaucoup, aussi ses produits ont-ils peu de qualité [...] pour les vins rouges, est le cépage plus productif» [RENDU, II, 22 i 23]; «(Aix, 1715) Raisin de grains gros, d'un noir rougeâtre, peau tendre, saveur un peu austère et acerbe | (Var, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(Basses Alpes) Cépage rouge» [DLF]; «(a. 1755, 1772) Cépage de production irrégulière, à grappes moyennes, compactes, à gros grains sphériques, noirs» [DncF, 88]. ◊ *OCC.*: **bouteian** «(a. 1878) Variété de raisin à grains gros, d'un noir rougeâtre, à peau tendre et d'un goût un peu austère» [TdF]. ◊ *PORT.*: **botelheira** «casta de uva branca» [DdeF].

botó de gall *m.* → colló de gall.

30 **boval** *m.* DOC.: (Val., s. XV) «planta trià / stranya, pus sana, / de muntalbana, / *boval* negrella— / no ferrandella / ni monestrell— / mallol novell / volent plantar» [*ap*. DECat, II, 184].[147] | (Val., 1854) «Bobalet de Requena» [NIEVA, 64].

À. DIAL.: **boal** (Mall.) [ROSES, 33]; (Montuïri) [ALDC]; (Consell) [FAVÀ].[148] | **bogal** (Belianes) [FAVÀ].[149] | **bovadal** (Sallent de Xàtiva) [ALDC]. | **boval** (Montblanc, l'Espluga de Francolí, Falset, Tortosa, Guimerà, Albaida, Bocairent) [TrL]; (Ribera d'Ebre, Val., Alacant, Mall.) [DCVB]; (Montroi) [DECat, II, 184]; (Margalef, Rossell, Fondeguilla, la Llosa de la Plana, Algímia de la Baronia, Casinos, el Puig de Santa Maria, Vilamarxant, Picassent, Torís, Montesa, Xàbia, Beneixama) [ALDC]; (Llíria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Castalla, Jesús Po-

144. Com es pot veure, una barreja injustificable de noms d'unes altres plantes, com *arbequina*, *moraga* o *sabuc*; de manlleus romànics sense gens de tradició: *llambrusca* (de l'it. *lambrusco* [GDLI]), *llistà* (de l'esp. *listán* [COMENGE, 60-61]) o *mallorquí* (del fr. *mayorquin* [DncF, 223-224]); i de moltes més errades.

145. Sols m'atreveixo a dir que, si existeix, es tracta d'una forma castellanitzant (com demostra la terminació morfològica *-ano*, pròpia de l'espanyol). Potser l'arrel originària ha sofert una associació formal amb *jàssera*.

146. Deu ser una metàtesi dels raïms mallorquins *maimons* (cf. maimó)? O una mera errada de transcripció?

147. Tal com jo interpreto aquests versos, el *boval* és un sinònim de la *muntalbana*, planta importada en l'edat mitjana des d'Itàlia (v. montalbana), però que hauria triomfat a l'àrea lingüística hispànica amb el nom de *bo(v)al*.

148. Variant reduïda, explicable per una caiguda de la *-v-* intervocàlica.

149. Variant amb dissimilació d'oclusives (*b-'b* > *b-'g*).

bre) [FAVÀ].[150] | **boval blanc, boval negre** (les Useres) [FAVÀ]. | Cf. **giró boval** (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*]. | Cf. **regeno boval** (Gandesa) [FAVÀ].

DESCR.: **boal** «cep de raïms per fer vi. Gra negre, rodó i mitjancer, de pell forta» [FAVÀ]. | **bogal** «cep de raïms grossos i apinyats, de maduració tardana. Gra negre, gros i rodó. Fort de pell, sucós i de gust dolç. Es tira al vi per a donar-li color» [FAVÀ]. | **boval** «raïm negre de gra rodó i dolç que dóna un vi molt fluix» [DAg]; «grans negres, molt grossos, esfèrics o llargaruts. Tarda a madurar» [TrL]; «classe de raïm de grans negres, grossos i sucosos, que fa el vi fluix» [DCVB]; «raïms atapeïts, no gaire bo per a menjar, però sí per a fer-ne vi» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de raïm negre» [GCat, 25];[151] «cep de raïms grans i apinyats. Gra negre, molt gros i rodó, amb la pell forta. S'usava per a fer vi, al qual donava color encara que no gaire grau» [FAVÀ]. | **bovalet de Requena** «uva negra de poco mosto» [NIEVA, 64].

ETIM.: En principi, sembla lògic relacionar la motivació del *boval* amb la d'un altre ampelònim català (i occità): *afartabous*. Aquest formaria part d'un conjunt d'ampelònims que es destaquen per una producció abundosa, però mancada de qualitat (*carrega-rucs*, *fartapobres*, etc.).[152] | Malgrat això, crec que cal matisar aquesta motivació. El primer indici m'arriba gràcies a l'ampelònim formenterenc *giró boval*. Essent inviable la relació sinonímica entre els dos elements del compost, com demostren les respectives àrees dialectals (cf. giró), sols resta la possibilitat que aquí *boval* 'propi dels bous' mantingui encara la funció adjectiva. M'ho confirma la meva enquesta a Gandesa, on els parlants em diferencien el *requeno boval* del *requeno* fi.[153] No hi ha dubte, doncs, que la motivació ampelonímica fa referència a una varietat basta,[154] de gust poc fi (i, per

150. L'ALDC recull a diverses poblacions valencianes (Fondeguilla, Xàbia i Beneixama) variants fonètiques labiodentals /-*val*/, fet que confirma el significat etimològic (v. la nota següent). Jo també ho constato a Castalla, enfront d'unes altres variants betacistes. Com ha escrit MORAN: «Probablement el betacisme del valencià apitxat respon a una influència forana, castellana o aragonesa. Al País Valencià, fora de l'àrea apitxada, la distinció pot haver estat afavorida per la tendència al manteniment de la *b* oclusiva en posició intervocàlica» [p. 41].

151. La GCat tria una desencertada grafia *bobal*, desconeixedora de l'origen etimològic (*boval* ← bou). Probablement, els autors han estat influenciats per la grafia betacista «*bobal*» de l'espanyol (terme, per cert, manllevat antigament al català).

152. Aquesta hipòtesi compta amb el suport de nombrosos paral·lelismes catalans i romànics. Si es vol, la relació entre *afartabous* i *boval* pot ser equiparable a la relació entre *escanyagós* i *raïm de gos*.

153. En aquest cas, el compost *requeno boval* sí que és format per dos geosinònims (v. requena). Tal com devia passar a Formentera, aquesta subvarietat *boval* va tenir més èxit que la *fina*. Un cop esdevinguda la varietat predominant, per metonímia, va perdre el gentilici substantivat.

154. Quasi totes les descripcions romàniques en destaquen un gust aspre, poc delicat. Això no obstant, es tracta d'un cep molt resistent a la secada i a les malalties que fa vins prou bons [segons *Guía*, 116-117].

tant, escaient per a les bèsties més grosses).[155] | L'origen de l'ampelònim sembla genuïnament català, ja que només en aquesta llengua el puc documentar des de temps medievals (s. XV). | L'ampelònim s'hauria estès des del català fins al sard, com ja apuntava un estudiós italià el 1897: «vitigni che hanno probabile derivazione iberica, quale il Tintillo, il Bovale, ecc.» [SCet, 41].[156] Tampoc no tinc cap dubte de la seva extensió cap a l'est. Per ex., en l'espanyol es documenta molt més tardanament, sobretot a l'àrea peninsular més oriental. | Més arriscat, però, és afirmar la seva importació pel portuguès, llengua en què *boal* és ben documentat des dels s. XVII i XVIII i s'estén fins al dialecte brasiler (v. *infra*). Tot i això, crec que, gràcies a l'ampelònim d'Azeitão: *boal-de-alicante* [DdeF],[157] es pot assegurar en aquest cas l'origen valencià de tots els paral·lelismes romànics.

SIN.: V. requeno.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **bobal** «(a. 1814) Racimos muy prietos; uvas redondas, negras | (Cuenca) Cepa robusta. Racimos grandes, apretados. Uvas globosas, de sabor astringente; hollejo violeta oscuro. Su mosto de mucho color» [*ap*. COMENGE, 68 i 86]; «(Sax, Villena) Uva de color negro y granos gruesos, buena para hacer vino» [MTor, 213]; «(Almudévar, Sarrión) Clase de uva negra que hace un vino seco» [DAn]. | **bobal blanco**, **bobal negro** (Requena) «no hacen buen vino. Se caracterizan por tener la piel áspera» [BRIZ, 210]. | **boval** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra» [LLATAS, I, 138]. ◊ *FR.*: Cf. **bouvette** «(a. 1867) Variété de raisins» [FEW, fasc. 138, 65]. ◊ *PORT.*: **boal** «variedade de uva branca e doce. (Provàvelmente do árabe)» [DdeF];[158] «(s. XVII) Castas de videiras» [DELP]. | **boal blanco**, **boal pardo** «(Lisboa, 1712) Cépages» [*ap*. CTal, 533]. | **boal-de-alicante** «(Azeitão) Casta de uva» [DdeF]. | **boal-roxo** «(Azeitão) Casta de uva» [DdeF]. | **boal-tinto** «(Algarve) Casta de uva preta» [DdeF]. | **bobal** «(Brasil) Espécie de videira» [DdeF].[159] ◊ *SARD*: «**bovàle** (logudorese), **bovàli (mànnu)** (meridionale) o muristèllu. (a. 1889) Vite moraiola maggiore» [CARA, 90]; «specie di uva nera. Se ne distinguono varie specie» [DES, s. *bovàle,-i*]. | **bovale grande** «Grappolo medio, con acini medi, buccia consistente, nera o viola cupo, e succo abbondante di sapore neutro [...] maturazione è piuttosto tardiva» [DEIDDA, 285]. | **bovale mannu** (= gros) «uva rossa [...] dà vino di color intenso, di sapor

155. Fins i tot puc documentar en català un *nap de bou* o *nap boal* «de menys qualitat com a comestible», segons el DCVB (s. *nap*).

156. Ho sembla confirmar la subvarietat del sard campidanès coneguda com a *bovali de Spannya* (vegeu p. romàn.).

157. Per no parlar de l'absència de variants lusitanes labiodentals (**bo[v]al*); explicable potser per una penetració a través de l'espanyol, llengua que va perdre des de temps antic aquesta articulació sonora.

158. Evidentment, l'origen àrab és impossible, però serveix per a refermar que es tracta d'una varietat ben arrelada a Portugal. Algun cop, els meus enquestats catalans m'han parlat de «raïms que venien dels moros» per referir-se als ceps patrimonials.

159. La forma brasilera és més arcaïtzant (pel caràcter conservador dels dialectes consecutius) i manté encara la *-b-* intervocàlica.

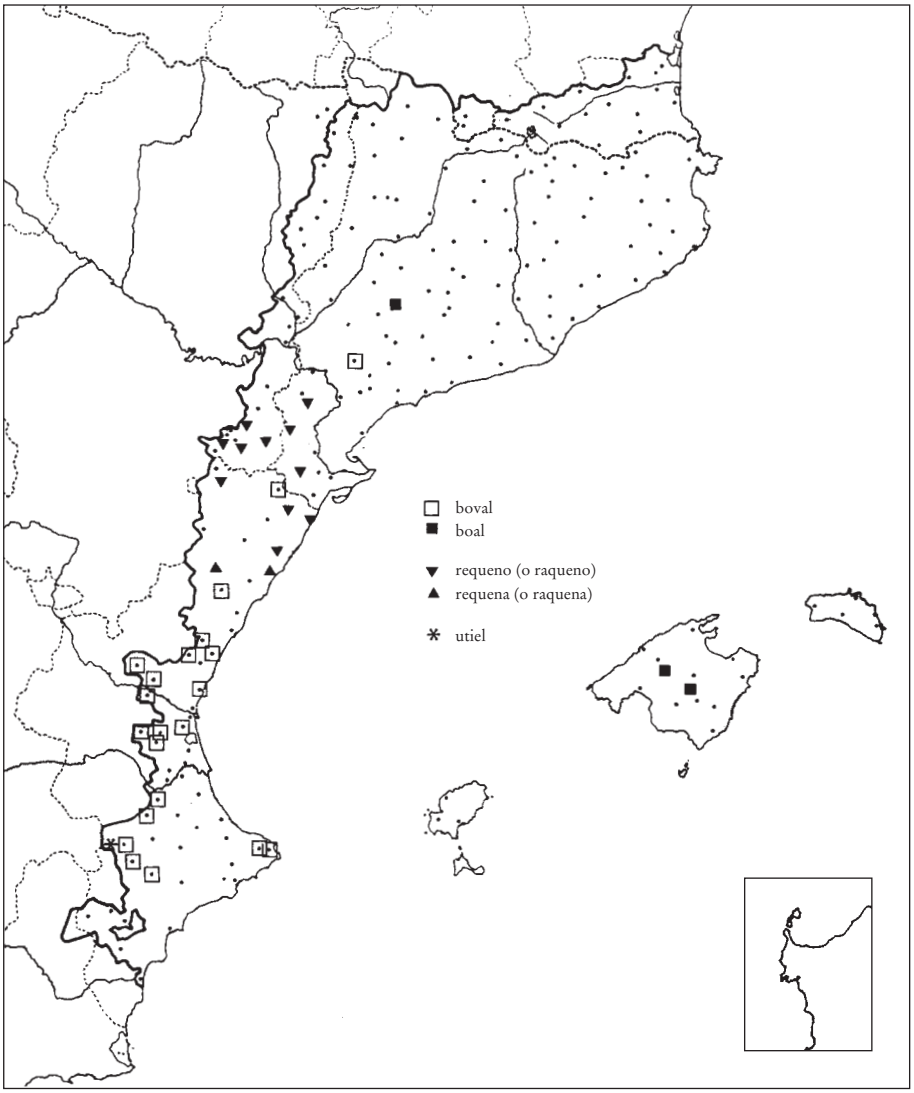

FIGURA 2. Mapa del *boval*.

pieno, ma non molto fine» [SCet, 45-46]. | **bovaleddu** «(meridionale, 1889) Vite moraiola minore. Diminutivo di *Bovàli*» [CARA, 90]; «o **bovale peticco.** Uva rossa» [SCet, 45]; «(a. 1847) Vitis nera da vino comune» [*ap*. CHERCHI, IV, 205]. | **bovali** «(a. 1866) Spezia di axina niedda sa prus mustosa» [DSI]; «(a. 1837) Vitis» [*ap*. CHERCHI, IV, 204]. | **bovali de Spannya** «(campidanese) Uva da vino comune» [DISC, s. *vite*]. | **bovali pitticu** «o bovaleddu. Uva utilizzata prevalentemente di vini rossi da pasto» [DEIDDA, 286].

31 **brocada** *f*. DOC.: (Lleida, 1878) «Brocadas» [*Estud.*, 86].

À. DIAL.: **brocada** (Gil) [TrL]; (Isona, Palau de Noguera) [ALDC]; (Figuerola d'Orcau) [FAVÀ]. | **brocada blanca** (Figuerola d'Orcau) [FAVÀ].[160]

DESCR.: **brocada** «raïm negre, de grans forts» [TrL]; «cep molt productiu, de raïms grossos i negres. Gra mitjancer, rodó i sucós, de pell cruixent. Fa un vi negre, de poc grau, però gustós. Val per a guardar, i també és bona per a menjar» [FAVÀ]. | **brocada blanca** «cep de raïms blancs molt forts. Gra blanc, sucós i cruixent. Raïms bons per a guardar i per a fer panses» [FAVÀ].

ETIM.: Griera ha escrit sobre l'ampelònim *brocada*: «és un derivat de broc» [VVV, 98].[161] No sembla, al meu entendre, una explicació gaire encertada. De fet, el TrL del mateix Griera dóna una altra accepció de *brocada*, molt més general en l'àmbit lingüístic continental: es tracta d'aquells sarments que es deixen sense podar i d'on brotaran nous sarments i raïms.[162] Sembla millor, doncs, suposar que aquesta mena de plantació, realitzada al Pallars sols per a una varietat concreta, va acabar esdevenint un ampelònim específic, semblantment al que passa amb el *barbal*.

bromet *m*. → grumet.

32 **bronzet** *m*. À. DIAL.: **bronzet** (Alcarràs) [TrL].

DESCR.: **bronzet** «raïm blanc de postre i de gra llarg» [TrL].

ETIM.: Ampelònim provinent d'un diminutiu de *bronze*. S'explicaria pel color rogenc dels seus grans, a semblança del bronze. La motivació és paral·lela a la del raïm *ferrà* i el color del ferro (v. ferrana), encara que hi pugui variar la tonalitat.

33 **brunet** *m*. DOC.: (plana del Rosselló, 1866) «Brounet» [ROUFFIA, 142].

À. DIAL.: **brunet** (Mas de Barberans) [ALDC]; (Gandesa) [FAVÀ]. | Cf. **bruneret** (Corbera d'Ebre) [FAVÀ].

DESCR.: **bruneret** «cep de raïms mitjancers, ben dolços per a fer vi. Gra blanc, petit i llargarut» [FAVÀ]. | **brunet** «le plus tardif de tous les raisins. Cep très-puissant. Grappes très-grosses, bien remplies. Grains

160. A Figuerola ja sobreentenen que, quan parlen sols de la *brocada*, es refereixen a la *negra*, que és la varietat més estesa.

161. També havia escrit al TrL (s. *brocada*) aquesta estranya comparació: «té la figura de broc de càntir».

162. Aquesta accepció la recull el normatiu DFa (s. *brocada*). I, de fet, la puc documentar el 1797 [NAVARRO, 46].

gros, croquants, juteux, mais peu sucrés, d'une couleur grisâtre. Raisin qui n'existe qu'en treilles» [ROUFFIA, 142]; «cep de raïms de taula ben dolços. Gra negre, mitjà i llargarut» [FAVÀ].

ETIM.: L'ampelònim *brunet* sembla un simple diminutiu de *bru*. La motivació té a veure amb el color enfosquit, moreno, dels seus grans. Malgrat la sinonímia de ROUFFIA (v. *infra*), no és necessari cap mena d'encreuament per a explicar aquest ampelònim, del qual no falten paral·lelismes romànics: *bruno* i *petit brun* en francès, *bru* o *brun* en occità, etc. | Idèntica motivació cromàtica té, per ex., el raïm *morenillo* del cat. occidental (v. morenillo).

SIN.: ROUFFIA [p. 142] considera un mateix raïm el ross. *brumet* (v. grumet) i el *brunet*.[163] No en tinc, però, cap més dada fiable.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **brun** «(Mées) Cépage» [RENDU, II, 26]; «(a. 1732) Bons plants» [*ap*. DncF, 70]. | **petit brun**[164] «(a. 1859) Cépage méridionale» [ODART, 482]. ◊ *IT.*: **brunello** «vini toscani» [THBuc, 129]. ◊ *OCC.*: **brun** «(Aix, 1715) Raisin de grains noirs, ronds, très-mous» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «ou **bru**. (Corrèze, 1878) Variété de raisin noir, à grains ronds et très mous» [TdF]. | **bruno** «(a. 1770) Cépage noir» [*ap*. CTal, 538].

163. No cal donar gaire transcendència a la grafia afrancesada dels estudis rossellonesos del s. XIX. De fet, ROUFFIA escriu *broumet* i *brounet*.

164. El DPF (s. *rasin*) documenta també un *brun gros* el 1835.

C

34 **cagat** *m.* DOC.: (a. 1871) «Cagat» [RevSI, XX, 260].

À. DIAL.: **cagat** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Martorell, Cassà de la Selva, Girona) [TrL]; (Anoia) [SADURNÍ, 18]; (Porreres) [FAVÀ]. | **cagat femella** (colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **cagat mascle** (colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **quigat** (Mall.) [MARCILLA, 117]; (Son Cervera) [ALDC]; (Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ].[165]

DESCR.: **cagat** «rehim convenient pe'l comers» [CERDÀ, 111]; «classe de raïm blanc, que produeix molt i fa el vi blanc» [TrL]; «raïm blanc i apinyat, de grans grossets i pellerofa gruixuda» [DCVB]; «de gra blanc, rodó, no gaire gros, poc agradable per a menjar, però bo i retent [*sic*] per a vi» [DCVB, s. *raïm*]; «raïms blancs, indígenes, que produïen un vi de poca qualitat» [SADURNÍ, 18]; «cep de raïms apinyats i molt productius que fan un vi de poc grau. Gra blanc, mitjà i rodó, de pell fina» [FAVÀ]. | **cagat femella** «cep de raïms esparsos i molt productius. Gra blanc, rodó i de pell fina. Val per a fer vi, però no pas per a menjar» [FAVÀ]. | **cagat mascle** «cep de raïms apinyats i molt productius. Gra blanc, rodó i de pell fina. Val per a fer vi, però no pas per a menjar» [FAVÀ]. | **quigat** «racimos numerosos muy compactos, de granos ligeramente ovalados, de color pajizo, siendo su producción abundante. Los mostos son de poca graduación» [MARCILLA, 117]; «cep de raïms espessos i grossos. Gra blanc, rodó i petit. Fa un vi bo de molt grau» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a una certa classe de raïm, de cua trencadissa, els grans del qual fàcilment caurien del cep, segons m'expliquen diversos enquestats.[166] En-

165. Segons el DCVB, *quigar* és un dialectalisme mallorquí per *cagar*. No cal pensar en cap eufemisme: s'explica per un tancament de la vocal neutra, assimilada a les consonants palatalitzades entre les quals es troba.

166. També les fonts antigues recullen aquesta peculiaritat. Així, HERRERA [p. 52] escriu el 1513 del *torrontés* castellà: «tiene el pezón tanto tierno que por la mayor parte se cae toda y al tiempo de la vendimia se ha de coger toda del suelo».

cara ho precisa més el TrL (s. *cagar-se*) en explicar que a la Selva del Camp parlen de *cagar-se el raïm* quan els grans de raïms cauen un cop feta la florida i deixen solament la rapa. Així, doncs, el *cagat*, en caure sovint a terra, faria la sensació (certament escatològica) d'haver-se «cagat».[167] | L'explicació cromàtica, que podria semblar *a priori* més evident, resta impossible, ja que totes les definicions parlen d'un raïm i d'un vi blancs, però mai foscos. | Fetes ja les propostes sobre el raïm *cagat*, cal ara plantejar-se la raó dels adjectius *mascle* i *femella*.[168] Crec que poden ser força aclaridors una sèrie de fenòmens paral·lels que documento en sicilià de finals del XVII: *mantonicu masculu / mantonicu fumineddu* (v. montònec); en gascó: *duraze mâle / duraze femelle* [PAeb, 16] i *ruffiac femelle / ruffiac mâle* [*ap*. DncF, 52]; o en asturià modern: *menzía macho / menzía fema*.[169] Tant la descripció del *mantonicu* com la d'aquest *menzía* ens aclareixen que les subvarietats femenines són d'una pellofa i d'un sabor menys aspres que les masculines.[170] Aquesta característica podria molt bé haver provocat popularment la diferenciació sexual, tot i que també la mida i la densitat haurien pogut ser els referents de la personificació. Però crec que hi ha un detall que pot afavorir aquesta hipòtesi enfront de les altres: el fet que precisament és el *mantonicu* una de les classes sobre les quals els sicilians diferenciaven dues varietats sexuades. Si comparem la forma italiana amb el paral·lelisme cat. *mantònic fi / mantònic aspre* (v. montònec), constatarem que aquesta variant tortosina, precisament la més propera a l'ètim originari, coincideix plenament amb el sentit de la diferenciació siciliana. | De fet, CUPANI [p. 232] també parla de les varietats *greca fimminina* i *grecu masculinu* (v. grec), la primera de les quals és més fina que la segona. Tot plegat fa pensar que aquesta adjectivació sexuada era una forma habitual, en la Sicília del XVII, per a distingir la diferent finesa d'algunes classes de raïm. Em penso, doncs, que el fet que a sa colònia de Sant Pere d'Artà encara diferenciïn una varietat masculina i una de femenina del *cagat*[171] pot ser perfectament

167. No veig gens clara, doncs, l'explicació que dóna el VvR de la *uva cagazal* (v. *infra*), un probable paral·lelisme de l'espanyol: «Sin duda la dieron este nombre por el efecto que suele causar de mover el vientre.»

168. Aquest epítets no s'apliquen exclusivament per al raïm. En català valen per a diferenciar espècies arbòries, com el *bruc mascle* i el *bruc femella* [DCVB, s. *bruc*], o com el *pi mascle* i el *pi femella* [DCVB, s. *pi*]. Però també els trobo en la fruita, com és el cas de la *metla mascle* (de Manacor, segons el DCVB, s. *ametlla*).

169. Segons AVes [p. 304], la *menzía macho* (= mascle) es caracteritza per un gra de raïm gros, de pellofa dura; mentre que la *menzía fema* (= femella) té un gra de mida menor, amb la pellofa més fina i suau.

170. El 1295, Llull ja va escriure: «En la espècia del porro en què el porro femella és pus digestible que'l masculí» [*ap*. DCVB, s. *porro*].

171. Dic «encara» perquè només vaig trobar un informant de vuitanta-nou anys que recordés aquestes dues subvarietats prefil·loxèriques. Modernament, la varietat femenina ha deixat de ser conreada a Mallorca.

un préstec adjectival del sicilià. Aquesta circumstància compta amb el suport històric de la dominació catalana sobre les terres de l'antic Regne de Nàpols.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **cagalona** «(Mo - guer, 1807) Uva» [ROJAS, 247]. | **cagazal** «variedad de vinífera blanca riojana de grano grueso» [VvR]. | **uva cagalera** «(La Rioja) Uva blanca que tira un poco a dorada y que tiene los granos pequeños» [VvR]. ◊ *PORT.*: **cagarrizo** «(Galizia) Uva blanca» [POSADA, 248].

35 **calabrès** *m.* DOC.: (a. 1381-6) «Per tal bech d'estiu <vi> calabresch» [EXIMENIS, 143].

À. DIAL.: **calabrès** (Santa Bàrbara) [FAVÀ].

DESCR.: **calabrès** «raïms de parra grossos, de cua forta. Raïm de taulà de maduració tardana. Gra roig, gros i rodó; de gust dolç» [FAVÀ]. | Cf. **calabresc** «vi de Calàbria» [DCVB].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a la seva provinença de Calàbria. Els seus comerciants van tenir en temps medievals la mala fama d'adulterar els vins (segons DECH, I, 748). No és estrany, doncs, que, a causa de la llarga dominació catalana sobre els regnes meridionals italians, AGUSTÍ [p. 100] definís, el 1614, el «vi de calabriada» com una barreja de vins.[172] | Molt probablement, la penetració d'aquest ampelònim en el castellà i en el brasiler va acomplir-se a través del català, ja en temps antics.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **calabrés** «(Salamanca, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 316]. ◊ *IT.*: **calabrese** «(a. 1363) Vino» [*ap.* THBuc, 134]. | **calavrist** «(Sicilia, 1696) Vitis bifera praecox, nigro rotundo fructu, medio prope finem minuto, decidivo nigerrimo, succo perdulci estuante» [CUPANI, 234]. ◊ *PORT.*: **calábria** «(Brasil) Espécie de videira brava» [DdeF]. ◊ *SARD*: **calabresu/-a** «(a. 1897) Bella uva bianca» [SCet, 46].

36 **calderer** *m.* À. DIAL.: **calderer** (es Migjorn Gran) [ALDC]. | **estorell calderer** (Mall.) [DAg, s. *cruxó*].

DESCR.: **calderer** «raïm negre» [ALDC]. | **estorell calderer** «mena de raïm *cruixó*» [DAg, s. *cruxó*].

ETIM.: Ampelònim adjectival derivat de *caldera*. En la cultura del vi aquest recipient està especialment destinat a fer bullir el vi amb la finalitat d'obtenir-ne aiguardents.[173] En francès és ben conegut el *vin de chaudière* (v. *infra*), del qual es pot destacar la graduació alcohòlica, més indicada per a l'aiguardent que per als vins refinats.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **vin de chaudière** «(Hermitage, 1829) Vins d'une couleur très-foncée et assez spiritueux. La dernière qualité» [CAVOLEAU, 135]; «vin destiné a être distillé pour donner de l'eau-de-vie» [TLF, s. *vin*]. ◊ *PORT.*: Cf. **caldelas** «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*].

172. Cf. uns altres derivats posttoponímics com *calabriar* 'barrejar vins' [DCVB] o *calabra* 'vi resultant de bullir molt el most' [TrL]. També en sard, segons el DES (s. *kalabriai*): «[camp.] Medicare il vino.»

173. A les meves enquestes no falten informants que destaquen alguna varietat específica per a la destil·lació d'aiguardents. Fins i tot hi ha algun ampelònim que s'hi refereix clarament (v. calop aiguardenter).

◊ *SARD*: **caldareddu** «(Gallura) Grappolo serrato, con acini medi, rotondi, di color nero, e polpa di sapore neutro, dolce. Vitigno con produttività elevata» [DEIDDA, 288].

37 **callet** *m.* À. DIAL.: **callet** (Mall.) [DCVB]; (Son Cervera, Felanitx) [ALDC]; (Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **gallet** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ].[174]

DESCR.: **callet** «classe de raïm negre, semblant al fogoneu, però amb els grans molt atapeïts» [DCVB]; «raïm rodó, dur, de gust regular per a menjar i millor per a vi» [DCVB, s. *raïm*]; «racimos grandes y compactos, grano grueso, ovalado, de color rojizo. Variedad muy fructífera» [MARCILLA, 117]; «varietat de raïm, de gra rogenc, pròpia de Mallorca» [DIEC]; «cep de raïms grossos i apinyats. Gra negre, mitjà i rodó, de pell forta. Gustós i cruixent a l'hora de menjar-lo, i bo per a fer un vi amb grau» [FAVÀ]. | **gallet** «variedats de parres convenients pe'l comers» [CERDÀ, 111].

ETIM.: Ampelònim mallorquí que no ha rebut fins ara cap explicació convincent.[175] | Es podria pensar que *gallet*, més que una simple realització sonora, fos la variant primitiva. Llavors podríem emparentar-la amb els ampelònims occitans *galet*, *galhet* o *gaiet* [TdF, s. *galet*]. En realitat, es tracta d'una paronímia casual. Tot plegat, els nombrosos paral·lelismes romànics de *gall* (v. picapoll) es poden relacionar amb *colló de gall*, però no pas amb *callet*. | Al meu parer, penso que efectivament *callet* té un origen occità, però provinent, en canvi, de l'adjectiu provençal *caiet* (*calhet* en llenguadocià).[176] Sempre segons el TdF (s. *caiet*), una de les seves accepcions defineix una tonalitat grisa, referida als vins.[177] També pot fer referència a diverses plantes a mig madurar o que ja rossegen, entre les quals hi ha el *blad caiet* i l'*oulivié caiet*.[178] | En últim terme, doncs, és la motivació cromàtica el que explica més satisfactòriament aquest ampelònim, avalada pel color del gra, probable productor d'un vi claret (entre groc i ros).

calop *m.* → palop.

38 **calop moscatell** o **calop aiguardenter** *m.* DOC.: (mall., 1858) «calop moscatell, calop moscatell nêgre» [DAm].

À. DIAL.: **calop aiguardenter** (Manacor) [DCVB, s. *raïm*]. | **ca-**

174. Un informant secundari de Sant Llorenç prefereix *callet* en lloc de *gallet*. També detecto alguna alternança aïllada *ca-/ga-* a Consell. Suposo que es tracta simplement d'una sonorització, tal com passa amb vulgarismes del tipus *gabina* (per *cabina*).

175. No puc donar gens de crèdit al restrictiu origen toponímic que apunta dubitativament MARCILLA [p. 117]: «originaria de Mallorca, nacida en el Puig des *Call* de Felanitx (?)».

176. I *galhat* en gascó, també segons el TdF: variant amb velar sonora que podria servir com a explicació alternativa per a justificar la forma secundària *gallet* del mallorquí.

177. L'accepció principal també és de caràcter cromàtic. Cito textualment del TdF: «[b. lat. *calhus* 'nuancé'] adj. Tacheté de blanc et de noir comme le plumage des cailles, grivelé» (cf. DECat, II, 436).

178. O sigui, *blat* i *olivera*. D'aquesta última sortirien tres subvarietats d'olives: *caiet blanc*, *caiet negre* i *caiet rouge* [TdF, s. *caiet*].

lop moscatell (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Bal.) [TrL]; (colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | Cf. **calop de malvasia** (Manacor) [DCVB, s. *raïm*].[179]

DESCR.: **calop aiguardenter** «raïm: té un poc de gust d'aiguardent» [DCVB, s. *raïm*]. | **calop moscatell** «uva blanca, gorda y parecida al moscatel en el sabor. El racimo es largo y ralo. Se da el mismo nombre á la vid y al veduño que la produce» [DAm]; «raïm de grans grossos, clars, i de gust semblant al d'aiguardent» [DCVB]; «raïm blanc groguenc, molt dolç» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms blancs; excel·lents per a menjar, malgrat un fort sabor de mesc. També fan un vi molt bo» [FAVÀ]. | **calop moscatell negre** «uva negra. *Palomina*» [DAm]. | Cf. **calop de malvasia** «raïm dolç» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: Clara referència al gust alcohòlic d'aquesta subvarietat de *calop* (v. palop), com indica més d'una descripció. Alguns parlants l'associen amb l'aiguardent, mentre que uns altres ho fan amb el vi moscatell. | Aquesta denominació genuïnament vitivinícola ha passat, per translació, a unes altres fruites dolces.[180] | D'altra banda, en espanyol, trobo paral·lelismes ampelonímics en què el qualificatiu ja s'ha substantivat: *aguardentera*, *de aguardiente*. Igualment, caldrà considerar el *calop de malvasia* com la mateixa subvarietat que, en aquest cas, deu fer referència a un dels més famosos vins dolços de la Romània: la malvasia.[181]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **aguardentera** «(aragonés) Clase de uva blanca y temprana, la llaman así por el gusto de moscatel que deja» [DPar]. | **de aguardiente** «o morabia. (Condado de Huelva) Uva» [ROLDÁN, 141].

39 **calop tomàtiga** *m.* À. DIAL.: **calop tomàtiga** (Mall., Men.) [DCVB, s. *calop*].[182]

DESCR.: **calop tomàtiga** «raïm vermell, de grans grossos i espessos» [DCVB, s. *calop*].

ETIM.: *Tomàtiga* és una estesa forma balear d'anomenar el *tomàquet* (v. DCVB, s. *tomàquet* o *tomata*).[183] És evident, doncs, que l'ampelònim

179. Malgrat que el DCVB (s. *calop*) recull a Manacor tant el *calop aiguardenter* com el *calop de malvasia*, suposo que es tracta del mateix tipus de *calop*. En realitat, les dues definicions del DCVB vénen a destacar el mateix gust: d'aiguardent (cf. la nota següent).

180. Com les *peres moscatelles*: «(Men.) [...] de gust de raïm moscatell», segons el DCVB (s. *pera*). O com un *albercoc moscatell* (a Mall., segons el DCVB, s. *albercoc*); com la *poma moscatella* (a Mancor, segons el DCVB, s. *poma*); i com la *pruna moscatell* (a Tortosa) o *pruna moscatella* (a Porreres), segons el DCVB, s. *pruna*. Fins i tot he documentat el *meló aiguardenter*, «de gust que aiguardenteja (Mall.)», segons el DCVB (s. *meló*).

181. Llegeixo al GDLI (s. *malvasìa*): «ma esistono altre varietà con frutto nero e rosso, e anche con sapore aromatico simile a quello moscato [...] è quella che si chiama "moscadellata" e può chiamarsi ancora "malvagìa di Piemonte"».

182. De fet, el DCVB dóna aquesta àrea de Mallorca i Menorca per al *calop* en general, però no concreta a quines poblacions es coneixen algunes de les subvarietats.

183. Puc ampliar la mateixa motivació cromàtica a més fruits: la *pruna domàtiga* (a sa Pobla, segons el DCVB, s. *pruna*) o el *pebre-domàtiga* (a Sant Joan de Sóller, segons el DCVB, s. *pebre*).

fa referència al color vermell del gra de raïm.[184] (V. també palop.)

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **atomatada** «(Guadix, 1885) Racimos grandes, algo claros; uvas grandes muy achatadas, muy blancas, algo duras, de hollejo muy delgado y muy sabrosas» [ABELA, 315].

40 **cama de perdiu** *f.* À. DIAL.: **cama de perdiu** (Guimerà) [TrL]. | **pota de perdiu** (Penedès) [GIRALT, 19].

DESCR.: **cama de perdiu** «raïms negres» [TrL]. | **pota de perdiu** «vid de uva tinta» [GIRALT, 19].

ETIM.: Ampelònim que relaciona la seva *cama* 'peduncle de raïm' amb les cames d'una perdiu, au de característiques potes rogenques. | Diversos enòlegs francesos del XIX ja atribueixen una motivació cromàtica al seu paral·lelisme *pèd-de-perdis*: 1) «Ainsi nommé, parce que son pédoncule est rouge» [CAVOLEAU, 181]; 2) «des pédicelles d'un rouge-vineux éclatant à la complète maturité, caractère qui a valu à ce cépage le surnom de Côtes Rouges, de Pied-de-Perdrix» [RENDU, I, 26*r*]. Tenint en compte que aquestes i unes altres obres hi afegeixen encara més sinònims occitans per reforçar-ne la motivació cromàtica (per ex.: *pèd-rouge* [TdF]), crec que cal acceptar la seva proposta.[185]

SIN.: V. cames de garsa.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **pata (de) perdiz** «(Asturias occ.) Subespecie de uva menzía, con el tálamo colorado» [AVes, 304]. ◊ *FR.*: **pied-de-perdrix** «(Lot, 1827) Plant qui assure la bonne qualité des vins» [CAVOLEAU, 365]; «(Garonne, 1857) Grains très-lâches, arrondis, de moyenne grosseur, bleu-noîratres, supportés pas des pédicelles d'un rouge-vineux. Grains très-juteux, très-sucrés, peau assez fine. Raisin précoce; il fournit un vin de belle couleur, très-alcoolique» [RENDU, I, 26*r*]; «(Lot-et-Garonne, 1784) Raisins» [*ap*. DncF, 84]. | **pied perdrix** «(Lot, 1784) Espece que l'on prefère pour nos vins noirs» [*ap*. DncF, 61]. ◊ *OCC.*: **pè (de) pèrdi** «(Corrèze, Lot) Variété de la vigne» [ROLLAND, 302]. | **pèd-de-perdis** «variété de raisin noir, v. *pèd-rouge*, *uiado*» [TdF]. ◊ *PORT.*: **pe-de-perdiz** «(Doiro, Beira, Minho) Casta de uva branca» [DdeF].

41 **cambril** *m.* DOC.: (val., 1891) «cambril» [DMGa].

À. DIAL.: **cambril** (Finestrat) [valMB, 137]; (Polop) [FAVÀ]. | **de cambril** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **cambril** «uva de postre muy temprana» [DMGa]; «raïm vermellet, menut, no tan dolç com el de garnatxa» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms mitjancers, emprats per a fer vi. Gra petit i rogenc» [FAVÀ].

ETIM.: Coromines es pregunta lacònicament si aquest ampelònim no deu tenir a veure amb la vila de Cambrils: «*cambril*, com a nom d'una mena de raïm [...] (i no sé si no serà post-toponímic)» [DECat, II, 452]. | Evidentment, la reducció

184. La vermellor del tomàquet ha provocat, per ex., l'estesa comparació «vermell com un tomàquet». No acabo d'entendre, doncs, per què l'ampelònim esp. *atomatada* és descrit amb grans de raïm «molt blancs».

185. Malgrat això, l'associació amb una pota (o cama) d'ocell també implica una cua (o cama) prima i fràgil, motiu que ha generat en català diversos ampelònims: *camatendre*, *punxó tendre*, etc. (v. cuatendre).

(*Cambrils* > *cambril*) s'explicaria per la simple creació d'un fals singular analògic, desvinculat del sentit toponímic. Al meu parer, l'origen posttoponímic és l'única opció satisfactòria possible. Sobretot, després de considerar aquestes dues variants compostes: *roget de Cambrils* [DMGa, s. *raim*] i (*raïm*) *de cambril* [DCVB, s. *raïm*].

42 **cames de garsa** *f.* DOC.: (a. 1871) «Camas de garsa [...]. Cama de garsa» [RevSI, XX, 260 i 293].

À. DIAL.: **cama de garsa** (Savallà del Comtat) [TrL]; (Penedès) [SADURNÍ, 18]. | **cames de garsa** (Cardona) [DCVB].

DESCR.: **cama de garsa** «raïm inútil per fer vi» [TrL]; «vid de uva tinta» [GIRALT, 18]. | **cames de garsa** «classe de ceps, la més dolenta» [DCVB].

ETIM.: Sembla que la motivació d'aquesta *cames de garsa* no pot ser diferent de la del raïm *cama de perdiu* (recollit a la propera vila de Guimerà [v. cama de perdiu]).[186] Es tracta, en definitiva, de raïms de peduncles fràgils i foscos. Però, mentre que l'ampelònim precedent s'explicava pel color roig de les cames (o cues de raïm), això no s'ajusta per a la garsa: un ocell de potes negres [GEC, s. *garsa*]. | De tota manera, la garsa es destaca precisament per les seves coloraines. Coromines ens recorda que aquesta associació policromàtica ja apareix en algun autor llatí i escriu sobre això: «posar de relleu el color vari, les coloraines, pròpies de les garses» [DECat, VI, 531].

SIN.: SADURNÍ [p. 20], esmentant un seguit de ceps indígenes catalans, iguala la «cama de garsa o pota de perdiu». Ho veig molt probable, entre altres raons per la similitud semàntica (v. la nota anterior).

43 **candia** *ANT.* DOC.: (a. 1381-6) «bech [...] corcerch o candia o vernaça» [EXIMENIS, 143]. | (*c.* 1470) «La colacció que fou de un parell de perdius ab maluezia de Candia» [*ap.* DCVB, s. *malvasia*].

DESCR.: **candia** «vi procedent de la dita ciutat» [DCVB].

ETIM.: Nom de vi referit al topònim *Candia*, ciutat septentrional de l'illa grega de Creta.[187]

SIN.: No tinc gaires dubtes que, almenys en temps antics, el vi de *Candia* era un sinònim del vi *malvesia*. Ja ho fan pensar referències antigues, com una citació catalana del s. XV: *maluesia de Candia*, o el compost llatinitzant italià de finals del XVI *malvasia candiae*.[188] Més recentment, a finals del XIX, un am-

186. El canvi d'ocell no és gens estrany. Al contrari, ja que llegeixo a la GEC (s. *garsa*) la frase feta següent: «donar (o vendre, o fer veure, etc.) garsa per perdiu (o per colom) = Enganyar fent passar una cosa per altra», d'on interpreto que la garsa esdevé una mena de succedani, d'au de qualitat inferior, respecte a la perdiu (o al colom).

187. Veny ha escrit: «*Càndia*, ciutat de Creta i nom alternatiu de tota l'illa; [...] des del s. XIII els catalans hi van practicar transaccions comercials, amb intervenció, durant els segles XV i XVI, de sengles consolats a Càndia i Quios» [*Mots*, 52].

188. També algun diccionari antic avala aquesta relació. Per ex., el 1611, el TLE espanyol escriu (s. *malvasía*): «Házese principalmente en Candía, y también en algunas islas vezinas, y en algunas ciudades de la Morea.»

pelògraf sard estén la sinonímia al camp vitícola: «Malvasia. Uva greca, Uva di Candia» [SCet, 48].

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **candiòtto** «vino di Candia» [GDLI]. | **ua de Candia** «(ven.) Uva» [DEI, 3675]. ◊ *LL. MED.*: **malvasia candiae** «(Italie, 1596) Cépage» [*ap*. CTal, 523].

44 **canyonal** o **canonau** *m*. DOC.: (l'Alguer, 1823) «Cagnunal» [*ap*. BOSCH, 620]. | (l'Alguer, 1897) «Cagliunart» [SCet, 46].[189]

À. DIAL.: **canonau** (alg.) [DAlg].

DESCR.: **canonau** «qualitat de vi» [DAlg].[190] | **canyonal** «uva che dà vino pregevole di bel color rosso-rubino, molto alcoolico» [SCet, 46]. | Cf. **cananeu** «classe de raïm» [TrL].

ETIM.: Segons els especialistes del sard (tant de finals del Vuit-cents com contemporanis), es tracta d'un préstec català: 1) «Di tutti i vitigni ricordati, secondo alcuno, sarebbero di sicura ascendenza catalana solo il nasco, il torbato e il cannonau» [ANATRA, 542]; 2) «*cannonau*. É certo che è uva dovuta all'importazione spagnuola» [SCet, 46]; 3) «Ad alghero si chiama secondo lo stesso autore [MUZZO 41] *kal'unart*, e sarà questa, o una simile forma catalana che avrà dato il nome alla vite e al vino» [DES, s. *kannonáu*]. | En realitat, és quasi impossible que el *cannonau* sigui un raïm de procedència catalana, si més no amb aquest nom.[191] De fet, no apareix documentat enlloc de l'àrea lingüística catalana llevat de les obres sobre l'Alguer [BOSCH; DAlg].[192] Es tracta, molt probablement, d'un préstec sard, ja que en aquesta llengua sí que hi ha una sòlida documentació que confirma la presència d'aquest ampelònim a l'illa. | Tant les variants sardes (*cagnolare*, *cagnolari*, *cagnonale*, *cagnurari*, *cannonau*) com les algueresa (*canyonal*, *canonau*) semblen provenir d'un derivat adjectival de *canó*[193] (*can[y]onal/cannonau* < *CAN[N]NONALE ← ll. CANNA 'canya').[194] | Tampoc no és senzill justificar la relació

189. Cf. la forma algueresa del DES (s. *kannonáu*): *cal'unart*. Per BOSCH [p. 631], aquest *cagliunart* (que cal llegir *callunart*) és una forma encara més dubtosa que la variant algueresa *callunari* del 1909.

190. És curiós d'observar com aquest recent diccionari alguerès defineix el manlleu *canonau* sols com a mena de vi, enfront de l'antic ampelònim cat. *canyonal*, esmentat per Urgias [*ap*. BOSCH, 620] i per SCet [p. 46] al llarg del s. XIX. El GDLI italià (s. *canonao*) fa exactament el mateix amb el seu manlleu.

191. Per BOSCH [p. 630], el mot *cannonau* sembla una «solució fonètica més aviat campidanesa i nuoresa». Però alhora reconeix que «a partir de la forma alg. "Canyunal" podríem explicar les solucions del log. [kan^o'nale] i, amb dissimilació [kan^o'lare], com el sass. *cagnurari* (fon. [kan^u'rari])» [BOSCH, 630].

192. Com ja ha anotat el DES (s. *kannonáu*), hi ha el paònim *cananeu* 'classe de raïm' [TrL]; però, a banda de no estar situat geogràficament, m'inspira poca confiança. Sembla una ultracorrecció del *canonau*, errònia ment associada per Griera amb la tribu bíblica dels cananeus.

193. De fet, *canó* prové de *canya*, perquè, com explica el DECat [II, p. 498]: «Enfront de *canya* sempre ha dominat, i quasi única, la *n* en el derivat *canó* (segurament en aquest influïren decisivament la posició pretònica amb dissimilació davant la *n* de -ONE).»

194. Com ja passa amb els ampelònims italians *cannaia*, *cannaglia* i *cannaiola* (v. *infra*), els quals naturalment no tenen res a veure amb els cans perquè deriven de CANNA, no pas del ll. CANE 'gos'.

semàntica entre un ampelònim i un derivat de *canya*, tot i que probablement fa referència a una mena de cep plantat amb el suport d'estaques o canyes, d'una manera semblant a com passa amb un altre ampelònim: l'*aforcallat* (v. forcallada). Més improbable veig, en canvi, una associació amb la forma cilíndrica, com de canó, dels sarments.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **canonao** «vino rosso, di sapore delicato (del Campidano: in Sardegna)» [GDLI]. | Cf. «**cannaia** (lucch.), **cannaglia**, **cannaiola** (pis.) sorta di uva nera appetita dei 'cani'» [*ap*. DEI, 711]. ◊ *SARD*: «**cagnolari** (Capo di Sopra), **cagnonale**, **cagnovali** (a. 1897) Uva» [SCet, 45-46]. | **cagnulari** «grappolo serrato, con acini medi, rotondi, di color nero, e polpa di sapore neutro, dolce. Vitigno con produttività elevata» [DEIDDA, 288]. | **cannonadu** «(a. 1780) Uve nere. Di grani rotondi mediocri» [MANCA, 27]. | **cannonau** «(a. 1866) Sorta d'uva e di vino» [DSI]; «(meridionale, 1889) Vite cannonavo» [CARA, 90]; «(a. 1837) Vitigni a uve rosse» [*ap*. CHERCHI, II, 304, i IV, 204]; «(camp.) Vino prelibato, che si fa della vite di igual nome, per la quale si usano però anche le forme dial. *kañoláre* (Ozieri); *kañurári* (sass.)» [DES, s. *kannonáu*]; «grappolo di media grossezza, serrato, con acini nero-violacei, e succo rosato dal caratteritico aroma» [DEIDDA, 289]; «**cannonadu** (Bosa), **can<n>onatu** (Tempio). Uva che dà vino pregevole di bel color rosso-rubino, molto alcoolico» [SCet, 46].

45 **cap blanc** *m*. *ANT*. DOC.: (a. 1871) «Cap blanch» [RevSI, XX, 260].

DESCR.: **cap blanc** «variedad de uva» [ABELA, 315].

ETIM.: Ampelònim, sense localització, que deu fer referència a una varietat blanca i segurament arrodonida com un cap (cf. cap negre).

46 **cap de colom** *m*. À. DIAL.: **cap de colom** (Favara de Matarranya) [ALDC].

DESCR.: **cap de colom** «raïm de taula» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim explicable pels seus grans de raïm, semblants a un cap de colom; o sigui, grossets, rodons i més aviat foscos. Sobre la importància romànica d'aquest semantisme, v. palomino.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **teste d'oiselet** «(XVIe s.) Uvae» [*ap*. DncF, 49]. | Cf. **colombar(d)** «(a. 1716; a. 1779; Dordogne, 1784) Cépage productif, à grappes moyennes, à petits grains, ellipsoïdes, blanc doré» [DncF, 130-131]. ◊ *IT.*: Cf. **colombana** «(XVI sec.) o **colombano** (XVII sec.); uva, vitigno e vino di San Colombano, borgata in prov. di Pavia» [DEI, 1018];[195] «uva bianca e dolce da tavola (e anche da vino) che si può conservare (detta anche *verdea* o *sancolombana*)» [GDLI]. | Cf. **colombano** «vitigno che produce l'uva colombana; l'uva stessa, il vino che se ne ricava» [GDLI]. | Cf. **colombina/-o** «(XVI sec.) Sorta di uva,

195. No veig gens clar aquest origen toponímic del *colombano/-a*. Sobretot perquè un origen geogràfic tan concret es contradiu amb la documentada presència de paral·lelismes romànics, com el *colombar* o *colombaud* d'Occitània. De fet, aquesta etimologia tampoc no sembla convèncer el GDLI (v. la nota següent).

colombano» [DEI, 1018]; «Specie di vitigno. = Lat. COLOMBINUS 'del colore del colombo' | Vitigno detto anche colombano» [GDLI].[196] ◊ *LL. CL.*: Cf. **columbinae** «(a. 77 dC) Variétés à grosses grappes» [PLINE, XIV, 36]. ◊ *LL. MED.*: Cf. **columbinum** «(Italie, 1596) Cépage» [*ap*. CTal, 523]. ◊ *OCC.*: Cf. **colombal** «(Nîmes, 1782) Gros raisin blanc dont les grains sont ovales et clairement parsemés» [*ap*. DncF, 339]. | Cf. **coulombau** «(Gard, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales | (Cuges, 1847) Variété ressemblant au Pascau» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(Vaison, 1623; Var, 1784) Cépage productif, à grosses grappes compactes, à gros grains légèrement ellipsoïdes, vert clair» [DncF, 131].

47 **cap negre** *m*. À. DIAL.: **cap negre** (Cardona) [ALDC].

DESCR.: **cap negre** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim que deu fer referència a una varietat ben negra, i segurament arrodonida com un cap.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **tête noire** «(Gironde, 1816) Cépage» [*ap*. DncF, 184]. ◊ *OCC.*: **tête de nègre** «(a. 1859) Cépage de grains bien noirs, luisants, qui est à peine moyenne; leur saveur est douce et agréable; si la peau est un peu épaisse, du moins elle ne renferme que de suc» [ODART, 175].

caranyena o **caranyana** *f*. → carinyana.

48 **carcassès blanc** *m*. *ANT.* DOC.: (Ross., 1866) «carcassès blanc» [ROUFFIA, 141].

DESCR.: **carcassès blanc** «cep très-puissant. Grappe longue, bien fournie de grains assez gros, un peu ovoïdes, d'une couleur blanc mat, croquants; peau un peu épaisse; n'est pas bien juteux; ferait du bon vin» [ROUFFIA, 141].

ETIM.: Préstec ampelonímic de l'occ. *carcassés*. L'origen del mot és gentilici perquè es refereix al topònim *Carcassona*.[197] | Aprofito aquesta entrada, ja dubtosa per la manca de fonts catalanes sobre el *carcassès blanc*, per a apuntar que ROUFFIA [p. 131-142] esmenta diversos ampelònims del Rosselló que no trobo en cap més font. El problema és que els escriu amb grafia afrancesada i no semblen pas formes catalanes, ni per la morfologia ni per la tradició (inexistent). No els incloc, doncs, en cap entrada lexicogràfica, tot i que els mencionaré sumàriament: *cilla* (*blanc* i *rouge*), *garrigue*,[198] *margot* (*blanc*)[199] i *riveyrench*.[200]

196. En el fons, el GDLI (s. *colombino*) contradiu el DEI perquè, a banda de derivar el paònim *colombino* de COLUMBINUS (pel color del colom), el relaciona amb el *colombano*.

197. En català antic, segons el DCVB (s. *carcassès*), ja s'usà aquest gentilici per a referir-se al territori de Carcassona.

198. Potser es tracta d'un ampelònim molt local, relacionat amb el Mas de la Garriga, al terme de Ribesaltes, la localitat rossellonesa de més fama vinícola a França (cf. ribot).

199. Gal·licisme indiscutible (del fr. *Margot*, diminutiu de *Margarida*). L'associació semàntica deu ser pel santoral, ja que Santa Margarida se celebra el 20 de juliol, època de l'any en què sovintegen les associacions entre calendari i raïms primerencs: Sant Jaume, Santa Anna, la Magdalena, etc.

200. Ampelònim de morfologia indubtablement occitana (cf. RENDU, I, 5*v*). Recent-

P. ROMÀN. ◊ OCC.: **carcassés, carcassounés** «(a. 1878) Variété de raisin noir. V. *alicant*, *mourvedre*» [TdF].

49 **cardador** *m.* DOC.: (a. 1877) «Cardador» [*ap.* VVV, 79]. | (val., 1891) «cardador» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **cardaor** (la Torre de les Maçanes) [ALDC].[201]

DESCR.: **cardador** «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «casta de raïm que hi havia abans de destruirse les vinyes per les malalties» [DCVB]; «raïm per fer vi» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim d'origen fosc. L'única hipòtesi que veig possible és que es tracti d'una varietat de pàmpols peluts,[202] els quals s'acaben omplint d'una borra farinosa. Cf. el cep fr. *feuille-blanche* o l'*enfariné*, anomenat així perquè «le dessous des feuilles étant recouvert d'un duvet cotonneux rappelant la farine comme l'indiquent la plupart des descriptions» [DncF, 233]. | Aquest aspecte empolsinat dels pàmpols deu provocar un efecte visual semblant al que produeixen les *cardes*, estris punxeguts per a *cardar* 'pentinar la llana'.[203]

50 **cardenal** *m.* À. DIAL.: **cadernal** (Porreres) [FAVÀ]. | **cardenal** (Ulldecona, Sant Mateu del Maestrat, Alcalà de Xivert, Cabanes de l'Arc) [ALDC]; (Torreblanca, Aielo de Rugat, Monòver) [FAVÀ].[204] | **cardinal** (Val.) [GVal, 23]; (Atzeneta del Maestrat, Torís) [ALDC].

DESCR.: **cadernal** «cep de raïms de taula esclarissats i primerencs. Gra vermell, gros i de gust dolç. Fa un vi de poc grau» [FAVÀ]. | **cardenal** «uva de mesa de grandes bayas» [ROSES, 33]; «cep de raïms grossos, molt allargats i esparsos, de maduració molt primerenca. Gra roignegrós, gros i llargarut, amb la pell fina. Raïm de taula ben dolç per a menjar; també fa vi, però sense grau» [FAVÀ]. | **cardinal** «raïm de taula. Penjoll gran. Raïm roig amb to vinós i blavós. Gra gros, un poc ovalat, ben unit a la cua. Polpa cruixent» [GVal, 23]; «raïm de color fosc, d'introducció recent» [ALDC].[205]

ETIM.: Per RÉZEAU [p. 123]: «dénomination en lien avec la couleur des grains [...] *cardinal* (emprunt à l'anglais)». És a dir, de color fosc, morat, com ja apunten la majoria de descripcions. | La raó d'aquest préstec anglès s'explica per l'origen americà del *cardenal*. Segons BALDANI [p. 18]: «tale cultivar precoce, ottenuta a Fresno [California] nel 1939.

---

ment ha tornat a ser manllevat per una publicació ampelogràfica valenciana [GVal, 21], però aquest cop amb una forma més afrancesada: *Ribiere*.

201. Variant amb caiguda de la *-d-* intervocàlica, fenomen generalitzat en el val. apitxat i el meridional.

202. Malauradament, no puc comprovar aquest punt perquè no trobo entre els meus enquestats valencians cap que recordi aquesta varietat prefil·loxèrica.

203. De fet, *cardar* (*carda* i *cardador*) deriva de *card* per la necessitat de fer aquesta feina amb estris punxeguts.

204. El pas de raïm *cardinal* a *cardenal* s'explica per un possible encreuament amb *cardenal* 'prelat, purpurat'. Aquest fet permetria l'associació cromàtica amb un to roig blavós, morat (semblant a les porpres cardenalícies), tal com ja devia passar en la creació del mot originari.

205. Igual que els de l'ALDC, els meus informants de Porreres també consideren el seu *cadernal* un raïm d'introducció moderna.

Fu introdutta in Europa dopo la 2ª guerra mondiale». (V. també la detallada explicació del DncF, p. 103.) | Com ha escrit recentment un historiador valencià: «la uva de mesa en los municipios del interior se trata de un cultivo muy reciente ligado a la difusión de uva "Cardinal", importada de Francia por un vecino de Godelleta a finales de los años cincuenta» [*Guía*, 176].[206]

SIN.: V. raïm de soca; v. rojal.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **cardenilla** «variedad de uva tardía, menuda, de color amoratado» [DUso, s. *uva*]. | **cardinal** «(La Palma) Variedad moderna de uva de mesa» [GªMa, 135]; «La uva es rosada a violeta. La cepa es vigorosa y muy productiva con racimos de tamaño medio. Bayas grandes de esféricas a ovaladas. Madura muy temprano» [PÉREZ, 66]. ◊ *FR.*: **cardinal** «cépage à grosses grappes, à très gros grains, rouge foncé tirant sur le violet, à peau épaisse et à saveur légèrement muscatée» [DncF, 103]. ◊ *IT.*: **cardinal** «grappolo medio o grosso, allungato, spargolo. Acino grosso, sferoidale, dal colore rossoviolaceo. La polpa è carnosa» [BALDANI, 18-19].

51 **carinyana** o **carinyena** o **caranyena** o **caranyana** *f.* DOC.: (Ross., 1785) «carinyana» [MARCÉ, 24]. | (Cat., 1797) «Carañenas» [NAVARRO, 13]. | (a. 1871) «Cariñena. Carañena» [RevSI, XX, 260]. | (Tarragona, 1878) «Cariñena» [*Estud.*, 87]. | (a. 1890) «Carinyena ó caranyana; que dona molt en los plans y que ha deixat de cultivarse en gran escala» [ROIG, 66]. | (Men., 1897) «criñana» [*Die B.*, II, 342].

À. DIAL.: **caranyana** (Llofriu) [DCVB]; (Alt Empordà) [PUIG, 22]; (Llançà, Oix, Roses, Camallera, Begur, Cruïlles, Llagostera) [ALDC].[207] | **caranyana blanca**, **caranyana negra** (Vilajuïga) [FAVÀ]. | **caranyena** (Reus, Gandesa) [DCVB]; (la Torre de Fontaubella, Marçà, Vilalba dels Arcs, Móra la Nova, l'Ametlla de Mar, Horta de Sant Joan) [ALDC]; (Riudoms, Porrera, Gandesa) [FAVÀ].[208] | **carinyana** (Tossa de Mar, Maó) [ALDC]; (Cotlliure, Santa Coloma de Farners, Sant Lluís) [FAVÀ]. | **carinyana blanca** (Ross.) [GUITER, 100]; (Maçanet de Cabrenys) [ALDC]. | **carinyana negra** (Maçanet de Cabrenys) [ALDC]. | **carinyena** (Cat. occidental, Maó, l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Penedès) [SADURNÍ, 18]; (Cambrils, Arfa, Casinos) [ALDC]; (la Granada, Creixell de Mar) [FAVÀ]. | **corinyana** (Men.) [DAg].[209]

206. A Aielo de Rugat m'expliquen que la difusió d'aquesta varietat vinguda de Godelleta no solament ha estat recent, sinó també fugaç. Actualment el seu conreu ha estat abandonat a tota la Vall d'Albaida perquè, encara que al principi el *cardenal* fes uns fruits grossos, amb el temps la mateixa planta perdia vigor i començava a reduir la mida dels grans, fins a fer-los ben poc atractius per a la taula.

207. Variant empordanesa explicable per assimilació vocàlica a partir de la forma arcaïtzant *caranyena* (*a-a-'e-a* > *a-a-'a-a*).

208. Variant antiga fidel al nom medieval del topònim aragonès: Caranyena. Veny [*Mots*, 54] la troba sovint a la *Crònica* del Cerimoniós. També apareix en el s. XIV en un document aragonès de l'ACA [*ap.* TRENCHS, 361].

209. L'única de les formes que no documento enlloc més. Potser es tracta d'una errada de percepció del Dag, que va interpretar a Menorca *corinyana* en lloc de *carinyana*, forma, aquesta sí, ben documentada a l'illa.

| **crinyana** (Salses, Estagell, Perpinyà, Mosset, Sant Cebrià de Rosselló, Jóc, els Hostalets [Montoriol], Cornellà de Conflent, Ceret, Prats de Molló) [ALDC].[210] | Cf. **agranyena** (Sant Jaume dels Domenys) [ALDC]. | Cf. **granyena** (Sant Pere de Ribes) [ALDC].[211]

DESCR.: **caranyana** «cep productiu de raïms grossos, de maduració tardana. Gra negre, mitjancer i rodó. Fa un vi aspre» [FAVÀ]. | **caranyena** «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13]; «varietat de cep i raïm negre que fa bon vi» [DCVB]; «cep de raïms grossos i molt carregats. Gra mitjà, negre i rodó. Fa un vi de poc grau, però dóna color» [FAVÀ]. | **carinyana** «raisins noirs. Grains ronds, assez gros, sucrés, juteux, peau fine; grappe grosse; le pédoncule est fort et ligneux. Cep gros, très-productif» [ROUFFIA, 129]; «classe de raïm» [TrL]; «classe de cepatge [*sic*] que dóna vins de fort grau alcohòlic, de color vermell» [GUITER, 100]; «cep de raïms negres. Gra llarg i mitjancer, de pell fina i cua forta. Fa bon vi» [FAVÀ]. | **carinyana blanca** «varietat de carinyana» [GUITER, 100]. | **carinyena** «dona en alguns punts moltíssim y bó. Rahím gros, apretat. Fruyt mitjá, quasi rodó, negre, dols» [ROIG, 36-37]; «cep que produeix raïms de molt gra i poca rapa, de color negre i pell fina, i es destina a fer vi comú» [DAg]; «Raïm negre molt productiu. Per a menjar com a fruita no val res. Va bé per a donar color negre a la mistela | Varietat de cep» [TrL]; «casta de ceps que procedeix de Cariñena» [DCVB]; «Gra rodó. De pell gruixuda i consistent. Maduració tardana. Produeix un vi negre, astringent, amb gran cos, color i de bona graduació alcohòlica» [GCat, 23]; «varietat de vinya conreada al Principat de Catalunya, principalment al Priorat, i a Aragó» [DIEC]; «cep de raïms apinyats i mitjancers, de maduració primerenca. Gra negre que fa un vi negre, de gust aspre» [FAVÀ]. | **carinyena negra** «raïms compactes, de grans esfèrics de color morat fosc i pell gruixuda i aspra [...] varietat productiva i resistent que dóna vins de color intens, una mica aspres» [PUIG, 22-23]. | **corinyana** «mena de raïm» [DAg]. | **crinyana** «raisin dont le grain est noir, sucré, quoique très-arrondi, rude au goût» [CAVOLEAU, 263]; «plant de grappe allongée, très-garnie de grains arrondis, très-serrés, noir-bleuâtres. Il à peau assez épaisse, d'une maturité tardive» [RENDU, I, 2*r*]; «cep de raïms per a vinificar. N'hi ha de negres i de blancs, els quals fan millor vi. Gra mitjà i rodó, de pell forta» [FAVÀ]. | **granyena** «raïm negre» [ALDC].

ETIM.: A l'hora d'explicar aquest ampelònim, cal destacar que la ma-

210. Variant explicable per una caiguda de la vocal pretònica en un context favorable d'oclusiva més líquida [kəri- > kri-]. El 1785, MARCÉ [p. 24] encara escrivia la forma plena *carinyana* al Rosselló.

211. La variant precedent de Sant Jaume dels Domenys, *agranyena*, s'explica segurament per un encreuament amb *agràs*, ja observat en uns altres raïms com la *grassera* o l'*agramon* (v. aramon). Per a la variant de Sant Pere de Ribes, *granyena*, podem suposar una afèresi en favor de l'article [*l'agra-* > *la gra-*], encara que s'hagi de tenir també present la coincidència d'aquesta variant amb el topònim *Granyena*.

joria d'etimologistes s'inclinen per l'origen toponímic espanyol. Per ex., el DCVB (s. *carinyena*) escriu: «nom d'una vila aragonesa (Cariñena) i casta de ceps que en procedeix». Una afirmació idèntica havia estat feta per un ampelògraf rossellonès el 1866: «[carinyana] espèce importée en Roussillon d'une localité espagnole: Carinyena» [ROUFFIA, 129].[212] | Del mateix parer és l'obra de Coromines: «*crinyana*, s'assembla al ross. *crinyera* 'crinera' i no fóra impracticable de cercar-los algun enllaç etimològic [...]; el DAg., però, registra *crinyana* i *corinyana* com a mena de raïm menorquí i, sense localitzar, *carinyena*: això indueix a creure que es tracta de variants del nom de la vila de *Cariñena* en el Baix Aragó, gran centre productor de vi, que venint d'un *CARINIANA, derivat de nom de persona (amb -ANA > *-ena* arabitzant), pogué tenir variants en *-ana*, en data potser no gaire antiga» [DECat, II, 1060].[213] | Els tractadistes vinícoles, en canvi, n'han donat interpretacions diverses: «La varietat "carinyena", força abundant a Catalunya, és d'origen occità, i pren el seu nom de l'indret de "Carignan"» [CIURANA, 141]; «l'origen d'aquesta varietat no està massa clar ja que algú la fa originària de la regió de Carinyena a l'Aragó, mentre que altres autors la situen a Occitània on, amb el nom de Carignan, té un gran arrelament» [PUIG, 22-23]. | Veny, amb l'ajut de força més documentació, s'ha decidit per l'ascendència espanyola, amb innecessària prudència, perquè els seus arguments a favor del topònim espanyol semblen molt més sòlids que l'opció occitana: «Així, el *carinyena*, nom del raïm i del vi negre, sembla que prové de la ciutat aragonesa de *Cariñena*, que trobem sovint a les Cròniques catalanes (per ex., la de Pere el Cerimoniós) sota la variant *Caranyena*, com avui a alguns punts de Catalunya (1ª doc. Navarro 1797). En aquest sentit es manifestava Moll i també Mistral pel que fa a les variants occitanes *carignano*, *cali-*, *calignado*. Jaume Ciurana, en canvi, defensa que el nom li ve de la zona de *Carignan*, del Migdia de França. Aquesta hipòtesi té el suport fonètic de la *a* tònica present a la variant sudpirenaica (i maonesa) *carinyana*, *carenyana*, que representaria el tascó de penetració dins el català septentrional. Les influències occitanes damunt Catalunya a través dels monestirs, del Papat d'Avinyó, de les múltiples relacions polítiques, econòmiques, culturals, entre els dos països podien abonar aquesta interpretació (recordem el *picapoll* comú i l'*aramon*, que deu el seu nom a la ciutat occitana del mateix nom). Però no deixa de sobtar l'escassa i tardana documentació catalana i occitana. El prestigi del *carinyena* aragonès (tot i haver estat substituït darrera-

212. I no és l'únic ampelògraf francès del XIX que destaca l'origen espanyol de la *c(a)rinyana*; ja ho havia fet abans RENDU [I, p. 2*r*]: «plant originaire d'Espagne qui fournit essentiellement le vin sec noir dans les Pyrénées Orientales».

213. La primera part de l'explicació de Coromines, relacionant *crinyana* amb *crinyera*, em sembla molt improbable i del tot especulativa. La segona part, almenys, és bastant més sòlida.

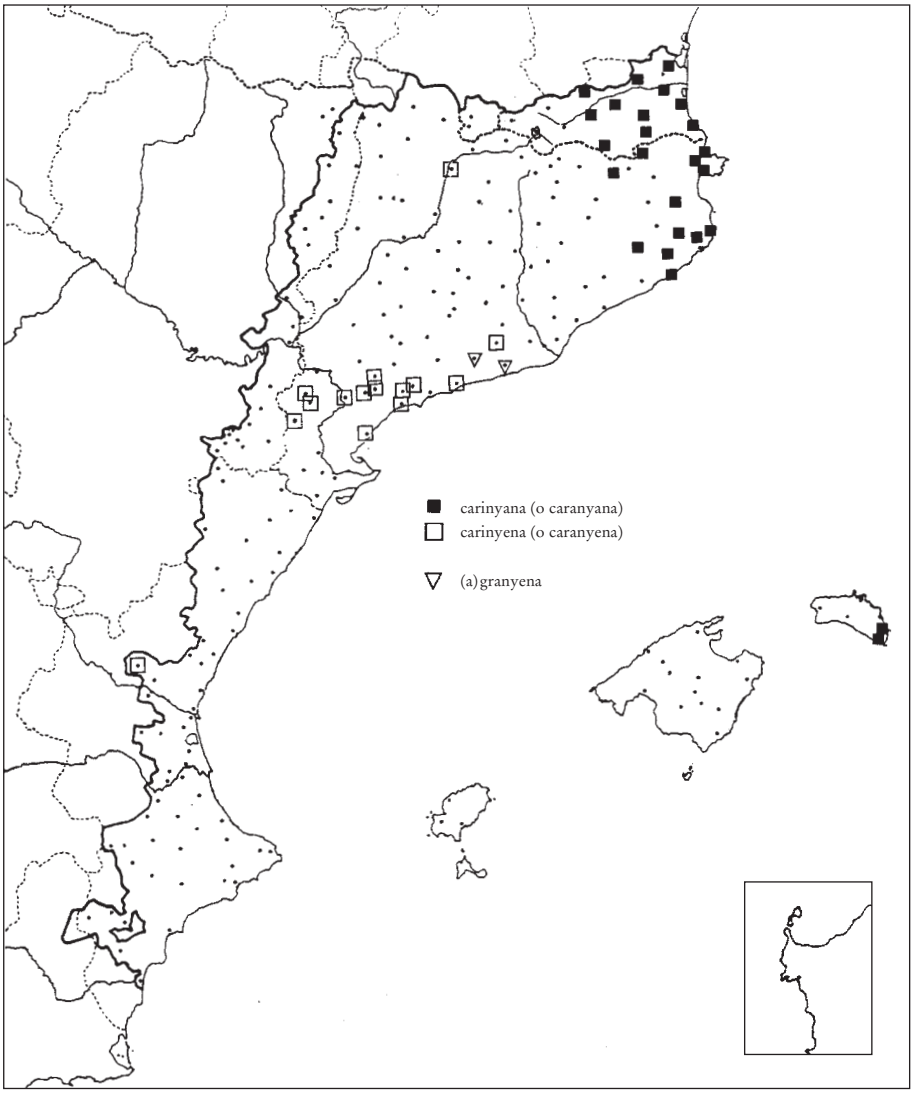

FIGURA 3. Mapa del *carinyana*.

ment aquest cep per la *garnatxa*)[214] així com la compra, a Aragó, d'aquest vi per catalans a l'època medieval em decantaria de moment pel topònim hispànic, a l'espera de noves dades històriques i documentals» [*Mots*, 54-55].[215] | Encara més recentment, un lexicògraf francès també ha preferit aquesta hipòtesi afegint-hi nous arguments: «Il faut se méfier des localisations hâtives: *carignan* vient-il de la ville de Cariñena (province d'Aragon en Espagne), comme le suggèrent *LITTRÉ Supplément* (qui donne *carignane*, n. f.) et *ROBERT*, ou de Carignan, ville de Gironde, comme le pense *FEW 2*, *375a*? Sans qu'elles soient bien anciennes, les premières attestations du mot font déjà pencher la balance du côté de l'origine espagnole, tandis que l'examen de l'aire culturale de ce cépage (on aurait pu commencer par là l'examen de la question) montre nettement qu'il est cultivé dans les régions du Languedoc-Rousillon et de Provence-Côte-d'Azur, mais nullement en Bordelais» [RÉZEAU, 122]. | Per acabar, apuntaré que, malgrat l'origen toponímic de la *carinyena* (de Cariñena), escullo *carinyana* com a primera entrada perquè la seva antigor (a. 1785) i una important àrea dialectal catalana (v. *supra*) em fan pensar que la primera, amb molt menys suport documental, pot ser una forma manllevada tardanament a l'espanyol.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **cariñena** «vino tinto muy dulce y oloroso que recibió el nombre de la ciudad de que procede perteneciente a la Pv. de Zaragoza» [DRAE]; «(a. 1814) Racimos poco apretados; uvas negrísimas, de un dulce remiso» [*ap*. COMENGE, 64] | **cariñena blanca** «(Lumbrales) Variedad de vid» [COMENGE, 221]. ◊ *FR.*: **carignan blanc** «Cépage productif, à grosses grappes compactes, à grains moyens, sphériques, blancs, à peau épaisse, à jus sucré» [DncF, 104]. | **carignan (noir)** «(a. 1829, 1835) Cépage productif, à grappes moyennes et compactes, à grains moyens, sphériques, noir bleuté, à peau épaisse, à jus sucré et incolore» [DncF, 104]. ◊ *OCC.*: **carignan** «(Gironde, Ardennes, Piémont; 1878) Variété de raisin noir, v. *carignano*» [TdF]. | **carignano**, **calignano**, **calignado** «(Hérault, 1878) Variété de raisin noir, à grains ovales, qui produit un excellent vin. Ce cépage est appelé *crignana* en Espagne et originaire, dit-on, de *Cariniano* en Aragon» [TdF, s. *carignano*]. | **caragnane** «(Aude, 1818; Narbonne, 1819) Nouvelles espèces transplantées de Roussillon et d'Espagne, depuis environ cinquante ans» [*ap*. DncF, 105]. ◊ *PORT.*: **ca-**

214. Segons explica CIURANA: «Antigament deuria ser abundant també a la D. O. "Cariñena", però és curiós de saber que avui en dia, en aquesta zona, la varietat negra gairebé exclusiva que s'hi troba és la "garnatxa" i és molt difícil de trobar-hi un cep de varietat "carinyena"» [p. 141-142].

215. FEIJÓO [p. 168] ha escrit: «Existen numerosos testimonios durante la Edad Media, en que se desarrolló el cultivo de la vid al amparo de los monasterios, de la fama del vino de la zona de Cariñena.» Com a exemple, transcric tot seguit un fragment epistolar aragonès del 1375 on es parla del vi claret de Caranyena: «Como nos embiemos a *Caranyena* e a Darocha por duas cargas de bueno vino claret et mas sabroso que trobar se pueda» [*ap*. TRENCHS, 361].

rinhena «(Galizia) Uva tinta» [POSADA, 248]. ◊ *SARD*: **carignano** «grappolo compatto, con acini medi, di colore bleu molto intenso, buccia spessa. Vitigno produttivo» [DEIDDA, 292]. | **carignanu** «uva da vino comune» [COSSU, 258].

52 **carinyena gotimosa** *f.* À. DIAL.: **carinyena gotimosa** (Penedès) [GIRALT, 18]. | Cf. **agranyena gotimosa** (Sant Jaume dels Domenys) [ALDC].[216]

DESCR.: **carinyena gotimosa** «vid de uva tinta» [GIRALT, 18].

ETIM.: Sens dubte, una subvarietat de *carinyena* (v. carinyana), caracteritzada per la particularitat de fer *gotims* 'bagots, raïms verds que no es poden collir'.

53 **carrega-rucs** *m.* o **carrega-someres** *f.* DOC.: (a. 1871) «Carrega-ruch. Carrega-ruchs [...]. Carrega-sumers ó sumeras» [RevSI, XX, 260 i 312].

À. DIAL.: **carregaburros** (Sant Vicenç dels Horts) [TrL]; (Camallera) [ALDC].[217] | **carrega-ruc** (Reus) [DAg]; (Sentmenat) [ALDC]. | **carrega-rucs** (Cardona, Cervelló) [ALDC]; (Artés, Esparreguera) [FAVÀ]. | **carrega-somer** (Cornet, Súria) [TrL]; (Sentmenat) [ALDC].[218] | **carrega-someres** (Camp de Tarragona) [TrL]; (Penedès) [GIRALT, 15]; (Sant Pere de Ribes) [ALDC].[219]

DESCR.: **carregaburros** «raïm blanc, de grans grossos, que fa el vi fluix» [TrL]. | **carrega-ruc** «cep que produeix raïms molt grossos» [DAg]. | **carrega-rucs** «raïm gros, de pell dura, que fa el vi senzill» [ALDC]; «cep de raïms llargs, molt grossos i poc apinyats. Gra blanc, rodó i gros, amb una pell dura que el fa poc comestible. Molt productiu, però fa un vi de poc grau» [FAVÀ]. | **carrega-somer** «raïm blanc» [TrL]. | **carrega-someres** «vid de uva blanca» [GIRALT, 15]; «cep indígena, molt productiu, que donava un vi destinat a la mistela» [SADURNÍ, 21].

ETIM.: Veny no dubta en aquesta etimologia: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la producció abundosa: *carrega-rucs*, *carrega-somers*, *carrega-someres*, *carregaburros*» [*Mots*, 60]. | Producció abundant que també destaquen uns altres ampelònims (encara que de nom manllevat) com *barriadorja* (v. barriadorja) o com *uva d'arrova* (v. uva d'arrova).

SIN.: Cf. panser.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: **carrega-besta** «espécie de uva branca de bagos grándos, a mesma que rabo-de-ovelha» [DdeF]. | **carrega-burro** «(Torres Vedras) Casta de uva» [DdeF]. | Cf. **burral** «(Lamego, 1531) Casta do vino de peesam de

216. Possible associació semàntica amb *agràs*. Cf. la variant *agranyena* (a la meva entrada carinyana).

217. Variant composta, posterior a les altres, que s'explica per l'èxit del castellanisme *burro*. Aquest préstec ha arraconat en part les formes pròpiament catalanes com *ruc(a)* o *somer(a)*.

218. A Sentmenat en mencionen indistintament dues variants: *carrega-ruc* i *carrega-somer*.

219. L'aparició d'aquesta variant femenina plural (*-someres*) deu tenir a veure amb el fet que, encara que *ruc* sigui el mot més popular del cat. central per a anomenar l'*ase*, el seu femení (*ruca*) no és gaire usual.

muita soma» [*ap*. CTal, 521].[220] | Cf. **carrega** «(Estremadura) Casta de uva branca. De *carregar*» [DdeF].

54 **carrellera** *f*. À. DIAL.: **carrellera** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 268].

DESCR.: **carrellera** «classe de raïm» [SISTAC, 268].

ETIM.: Ampelònim derivat de *carrell/-a*.[221] Segons el DCVB (s. *carrell*): «Enfilall, sèrie de coses unides i posades en renglera (occ., val.) [...] *Un carrell de figues*.» Malgrat la manca de descripcions, crec que es tracta d'una varietat emprada especialment per a conservar-la penjada, tal com passa amb uns altres ampelònims més evidents: per ex., el *raïm de penjar*.

55 **cartoixà** *m*. DOC.: (a. 1871) «Cartuixá [...]. Cartuxá» [RevSI, XX, 260 i 311]. | (Tarragona, 1878) «Cartuchá» [*Estud.*, 87].[222] | (a. 1890) «Xarel·lo, pansalet ó cartuixá. Pansa en la costa de Llevant» [ROIG, 34].

À. DIAL.: **cartoixà** (Camp de Tarragona, Men.) [DAg]; (Cabra del Camp, Montblanc, Tarragona, les Borges Blanques, Maó) [TrL]; (Valls) [TrL, s. *vi*]. | **cartotxà** (Tarragona) [ALDC].[223] | **cortoixà** (Creixell de Mar) [FAVÀ]. | **cortotxà** (Alió) [ALDC].

DESCR.: **cartoixà** «se cultiva en gran escala pera ví y dona molt fruyt. Rahím gros, apretat. Fruyt rodó, blanch daurat, igual y dols» [ROIG, 34]; «mena de raïm» [DAg]; «Varietat de cep | Raïm blanc, o clar, de gra petit, molt dolç, que fa el vi de molts graus | Vi» [TrL]; «variedad blanca. Sus racimos son compactos y de tamaño medio, con bayas jugosas de piel dorada» [*Enc.*, IV, 20]; «Hi ha dos tipus: el blanc i el vermell. Cep vigorós. Raïm de mida mitjana, no gaire compacte. Gra de mida gran. Vi consistent, una mica àcid» [GCat, 20]. | **cortoixà** «cep de raïms mitjans, de maduració tardana. Gra blanc-daurat, mitjà i rodó, amb la cua tendra. Gra sucós de pell forta i gust dolç; bo per a menjar i per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: Segons la definició del DCVB (s. *cartoixà*): «Mena de raïm procedent de la cartoixa de Scala-Dei.» | Aquest provinença monàstica d'un vi no ens ha de sorprendre gens. Vegem, per ex., aquesta il·lustrativa explicació històrica: «A Catalunya els cellers dels monestirs es posaren al dia ràpidament en la ciència enològica del temps [s. XIV], i vins diferents i molt més ben elaborats substituïren els primitius i rudes vins, a què fins aleshores esta-

220. En aquest cas, la motivació podria ser una altra: el color grisenc del raïm o la poca qualitat d'una varietat 'per a rucs'. Això darrer deu passar amb el *blat somerí* (< *somer*), conegut a Artà, segons el DCVB (s. *blat*).

221. Suposo que no hi deu haver cap alteració (dialectal o de transcripció) per **carrollera*; o sigui 'que fa carrolls', que és el nom que reben els *bagots* a molts punts de la Franja aragonesa (cf. DCVB, s. *carroll*)

222. Malgrat la poca confiança de les grafies castellanitzants d'aquesta publicació ministerial, és precisament un so africat [-tʃa] el que recull l'ALDC a la capital tarragonina.

223. Variant que ha sofert un africament, propi de la pronunciació popular. El mateix passa amb la variant d'Alió [kurtu'tʃa], on se li afegeix una assimilació vocàlica (*a-o-* > *o-o-*), com també passa a Creixell de Mar.

ven acostumats la majoria dels catalans [...]. Són els vinyars del Penedès, els de l'Alt Camp, amb el celler de Santes Creus com a punta de llança; de la Conca de Barberà, amb Poblet al davant; Vallbona de les Monges; Scala Dei,[224] colonitzant el Priorat i descobrint el cèlebre vi que la garnatxa dóna en aquells indrets» [CIURANA, 84].

SIN.: Diverses i variades fonts estableixen una triple sinonímia entre *cartoixà*, *xarel·lo* i *pansal(et)*: «*xarel·lo* ó *cartuixá*» [RevSI, XX, 316]; «*pansal* o *cartuchá*» [*Estud.*, 87]; «*Xarel·lo*, *pansalet* ó *cartui- xá*» [ROIG, 34]; «*pansal* o *xarel·lo*» [DECat, VI, 230]; «*xarel·lo*, conocida también con los nombres de *cartoixà* y *pansà*» [*Enc.*, IV, 20]; «Sinonímia: *Xarel·lo*, *Cartoixà*, *Pansal*, *Pansalet*, *Pansal blanc*, *Pansa rosa*» [GCat, 20].[225] | Certament, les àrees dialectals i les descripcions coincidents deixen pocs dubtes sobre aquesta triple sinonímia. Però, a més de *pansal* i de *pansalet*, també considero com un geosinònim *pansa rossa*.[226]

56 **cascavell verd** *m.* À. DIAL.: **cascavell verd** (Gandesa) [TrL].

DESCR.: **cascavell verd** «raïm negre, verdós,[227] de grans molt grossos» [TrL].

ETIM.: Ampelònim recollit sols per Griera. A falta d'unes altres fonts, es pot posar en dubte, fins i tot, la mateixa existència d'aquest *cascavell verd*.[228] | Potser cal pensar en un manlleu adaptat, perquè en l'Andalusia de principis del XIX ja es documenta una *uva cascabelona* (v. *infra*). Igualment, la RevSI [XX, p. 315] del 1871 esmenta un raïm *cascabellitu* a Vilanova i la Geltrú; préstec, amb una certa adaptació fonètica, de l'esp. *cascabelito* 'cascavellet'. | Etimològicament, però, l'ampelònim no planteja gaires problemes. Deu provenir de *cascavell*, per la forma arrodonida i grossa del gra. El qualificatiu *verd* es pot explicar pel to verdós de la varietat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **cascabelona** «(a. 1814; Granada) Variedad de vid» [*ap.* COMENGE, 221].

57 **castellà** *m.* DOC.: (a. 1617) «lo vi Castella de la vinya de rahims Castellans» [AGUSTÍ, 94]. | (Cat., 1797) «Castellanas» [NAVARRO, 13]. | (a. 1877) «Planta castellana» [*ap.* VVV, 80]. | (Girona, 1878) «Castellá» [*Estud.*, 85]. | (a. 1890) «Castellá; en tots terrenos, en emparrats y lleva molt» [ROIG, 67].

224. La indiscutible importància de la cartoixa de Scala Dei s'evidencia simplement reflexionant sobre el nom de la comarca on es troba: el Priorat.

225. La grafia catalana *rosa* és un gal·licisme innecessari, del fr. *rose*. En català sovinteja l'epítet *ros/rossa* per a referir-se a la pellofa rogenca (*mataró ros*, *monastrell ros*, *rosset*, etc.), mentre que l'epítet *rosa* sols és usat per algun autor afrancesat del Rosselló.

226. Fins i tot, la *pansa roja* o el *pansamenut* (v. xarel·lo); però no pas la *pansa blanca* o *panser* (cf. pansa).

227. En aquest cas, *verdós* deu tenir per al TrL el sentit de 'poc madur'. Personalment, he constatat que s'atribueix el qualificatiu *verdal* (= verdós) a un raïm negre: el *parrí verdal* (v. parell).

228. De tota manera, tampoc no el vull excloure del meu lèxic perquè trobo unes altres fruites catalanes que fan servir la mateixa denominació. Per ex., la *cirera cascavella* (Mall., 1782), *ap.* DCVB (s. *cirera*); o la *pruna cascavellana*, segons el DCVB (s. *pruna*).

À. DIAL.: **castellà** (Llofriu, Balaguer) [TrL]; (Fondeguilla) [ALDC]. | **castellana** (Penedès) [SADURNÍ, 18].

DESCR.: **castellà** «uvas negras» [*Estud.*, 85]; «serveix pera emparrats, dona molt fruyt, serveix pera taula y se conserva per molt temps. Rahím gros, poc apretat. Fruyt bastant gros, oval, blanch, poc dols, pell consistent» [ROIG, 35]; «raïm blanc de pell fina i prima. Els ceps que fan aquests raïms s'enfilen com les parres» [TrL]. | **castellana** «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13].

ETIM.: Ampelònim referit a una varietat provinent de terres de Castella.[229] La variant femenina *castellana* s'explica segurament per l'origen adjectiu, que qualifica com a gentilici *planta*, *vinya* o semblants. | La documentació i la variació hispàniques (v. la nota anterior) no deixen dubtes de l'origen espanyol del *castellà*, tot i l'antigor i la variació dels manlleus catalans i portuguesos (vegeu p. romàn.).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **castellana** «(a. 1513) Uvas prietas que hacen el racimo pequeño, espesso, tienen el grano menudo y muy tierno el hollejo, y las cepas son baxas. El vino dello es mejor que de ninguno otro tinto, es claro y suave y guárdase largo tiempo; esta uva madura antes que otra ninguna tinta» [HERRERA, 53]. | **castellana blanca** «(Burgos, Soria, Segovia, Ávila) Vidueño de uva blanca» [MARCILLA, 109]. | **castellano** «(a. 1814) Racimos muy prietos; uvas blanco-amarillentas» [*ap.* COMENGE, 61]. | **castellano negro** «(Canarias) Vid de uvas negras» [COMENGE, 221]. ◊ *PORT.*: **castelhana** «(Galizia) Uvas dulces, grandes, de color castaño claro» [POSADA, 249]. | Cf. **castilha** «(Galizia) Uva blanca» [POSADA, 249].

chasselas *f.* → xasselà.

58 **cinsó** *m.* À. DIAL.: **cei(n)só**[230] (els Hostalets [Montoriol]) [ALDC]; (Cotlliure) [FAVÀ]. | **cinsault** (Empordà) [PUIG, 25].

DESCR.: **cinsault** «varietat negra primerenca per vinificar» [PUIG, 25]. | **cinsó** «varietat que fa vins negres» [CIURANA, 13];[231] «cep de raïms primerencs, grossos, amb la cua forta. Gra negre, gros i rodó. Fa un vi negre de taula, amb poc grau» [FAVÀ]. | **samsó** «vinyes de vins negres» [TORRES, 50]; «raïm negre compacte. Gra rodó. De pell gruixuda i consistent. Maduració tardana. Varietat productiva. Produeix un vi negre, astringent, de bona graduació alcohòlica» [GCat, 23].

ETIM.: Per a resoldre l'etimologia d'aquest ampelònim, crec que cal tenir present les variants gràfiques més antigues. Així, segons el DncF [p. 122], el 1829 es documenta la forma *sinsâou*, i el 1845 les grafies *cinq-saou* i *cinq-sauts*. I ODART [p. 410], el 1859, encara escriu *cinq saous*. No és fins al 1870 que apareix

229. A diferència d'uns altres ampelònims d'origen gentilici (com *manxega*, *italià*, *americà*, etc.), aquest *castellà/-ana* té una antigor considerable. El documento el 1617 en català, i el 1513 en espanyol.

230. Variant de la Cat. Nord amb un diftong nasalitzat, residu potser de la *-n* etimològica.

231. Regularitzo la grafia de CIURANA, que, en realitat, escriu «simsó».

escrita la forma *cinsault* [*ap*. DncF, 122].[232] | Aquestes grafies antigues em fan suposar que l'origen del *cinsaut* es troba en l'expressió occitana *cinc sòus* (*saus*, a Llemotges). Els exemples que trobo al TdF (s. *sòu*) no tenen un sentit gaire diferent dels de la locució catalana. V. DCVB (s. *cinc*), on *cinc sous* tenia antigament el significat de 'quantitat petita, insignificant', sobretot parlant de diners. Pot sorprendre, doncs, que moltes descripcions franceses parlin d'un raïm ben productiu, però aquesta característica és precisament el que treu valor pecuniari a la varietat esmentada.[233] Per tant, la motivació semàntica s'explica per raons de baixa qualitat, no pas de quantitat. | A partir d'aquí, les vacil·lacions vocàliques (i gràfiques) catalanes: *cei(n)só*, *samsó* (millor *censó*), *cinsault*, s'expliquen per una adaptació fonètica del préstec occità a partir del superstrat francès.[234]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **cinsaut** «variedad francesa muy estimada, para vinificación. Granos negros, gruesos, elípticos y gustosos» [MARCILLA, 294]. ◊ *FR.*: **cinsaut**, **cinsault** «cépage noir, assez productif, à grosses grappes compactes, à très gros grains ellipsoïdes d'un noir bleuté et pruinés, à peau fine, craquante | Du fr. du Midi, emprunté au languedocien *cinsau*, de même sens, d'origine inconnue» [DncF, 120]. ◊ *OCC.*: **cinq-saous** «(Gard, 1859) Ses beaux grains sont noirs, oblongs, peu serrés, croquants, quoique la pellicule soit très-fine» [ODART, 410-411]. | **cinq-sauts** «(Hérault, 1845) Sous-variété d'*oeillade*, plus productive» [*ap*. DncF, 122]. | **cinsau** «(Gard) Variété de raisin noir à grains oblongs et croquants, bonne pour la table» [TdF]. | **sinsâou** «(a. 1829; a. 1857) Grains gros, noirs, ovoïdes, d'un goût douceâtre; **cinq-sâou** (a. 1845); **cinsault** (a. 1870)» [*ap*. DncF, 122]. ◊ *PORT.*: Cf. **cinzal**, **cinzão** «(Minho) Espécie de uva preta» [NDCLP, II, 48].[235]

59 **cirereta** *f*. À. DIAL.: **cirereta** (Cabanes de l'Arc) [ALDC]. | Cf. **palop cirer** (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[236]

232. En aquesta primera documentació francesa del 1870 ja apareix sota la variant *cinsault de l'Hérault*. Probablement, el freqüent acompanyament del topònim regional devia influir sobre el primitiu *cinsaut* i va generar, per analogia, una variant amb *-l* final [*-saut -rault* > *-sault -rault*].

233. Com ha escrit recentment P. Bouchet, referint-se al *cinsaut*: «sa qualité est inversement proportionnelle à son rendiment» [*ap*. DncF, 121].

234. He proposat la grafia *cinsó* al títol, com a única entrada, perquè crec que reflecteix bé l'arrel etimològica (< *cinq*) i l'actual monoftongació francesa *-ó* del diftong llenguadocià *-au*.

235. Al NDCLP apareixen amb entrades independents (s. *cinzal* i s. *cinzao*), però el parentiu entre els termes és evident.

236. Segons el DCVB (s. *cirerer*), *cirer* s'explica per una haplologia de *cirerer* (per analogia amb l'arbre, he sentit *cira* en lloc de *cirera* en alguna població eivissenca). Però resulta més convincent la documentada explicació del *Gloss.*: «Partiendo de *ceresium* la evolución fonética de la palabra parece haber sido la siguiente: *ceresium* debió de dar regularmente *ceriso*, que, tal vez por una asimilacióm, paso a *ciriso*, que es la forma aquí documentada; luego por una disimilación en sentido inverso dio *cireso*, más tarde (tal vez ya dentro

DESCR.: **calop de cireretes** «raïm vermell, de grans clars i llarguers» [DCVB]. | **cirereta** «classe de raïm» [ALDC]. | **palop cirer** «parra de raïms de taula molt grossos. Gra rosat i llargarut» [FAVÀ].

ETIM.: Conjunt d'ampelònims romànics que s'expliquen per la semblança cromàtica dels seus grans amb les cireres;[237] tal com ja apunta THBuc per al paral·lelisme siciliià *cerasuolo*: «dal lat. CERASEA per il colore dell'uva» [p. 179]. Essent el *calop de cireretes* i el *palop cirer* subvarietats evidents del *ca-/palop*, s'han de relacionar amb unes altres subvarietats com el *calop rosat* (v. palop) o el *calop tomàtiga* (v. calop tomàtiga), que també fan aquesta mateixa associació amb els tons rogencs.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: Cf. **cir(i)egiuolo** «(a. 1525) Specie di vino toscano che ha un colore simile alla ciliegia | Specie di vitigno che fa uve dello stesso colore» [*ap*. THBuc, 179]. | Cf. **cerasuolo** «(a. 1596) Specie di vino siciliano» [*ap*. THBuc, 179]. ◊ *SARD*: **axina de ceresia** «(a. 1897) Uva ciliegia» [SCet, 45].

60 **clapat** *m*. À. DIAL.: **clapat** (Tàrbena) [ALDC].

DESCR.: **clapat** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim local que fa referència a una varietat de grans tacats, amb *clapes* a la pellofa. De tota manera, sovintegen els raïms picats,[238] verolats (v. rata; v. pigotós), i no sé fins a quin punt s'ha d'interpretar aquest *clapat* com a resultat d'una motivació cromàtica. Cal suposar una motivació més fisiològica, induïda per les marques o les picades sobre la pellofa del gra.

61 **clotet** o **raïm del clotet** *m*. DOC.: (Valencià, 1791) «Cloquet» [JAVal, 28].[239] | (Marina, 1797) «clotet» [AJCav, II, 260]. | (Alacant, 1891) «raím de clotet» [DMGa].

À. DIAL.: **clotet** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*]. | **de(l) clotet** (el Comtat) [DCVB]; (Finestrat, Altea) [valMB, 137 i 257]; (Polop) [FAVÀ].[240]

DESCR.: **cloquet** «uva bermeja gorda de pulpa y hollejo firmes: hace mal vino, aunque sí buena para guardar, para lo que se la emparra» [JAVal, 28-29]. | **clotet** «viñas de uva» [AJCav, II, 260]; «raïm gros, i que madura entre el setembre i l'octubre» [DCVB, s. *raïm*]. | **de clotet** «uva exquisita, de color rojo obscuro, con un hoyuelo en la cara inferior» [DMGa]; «mena de raïm molt exquisit, de color vermell fosc, amb un petit clot a la part de baix»

del siglo XII) el final de la palabra fue modificado para adaptarlo al sufijo *-arium*, que en catalán presentan tantos nombres de árboles: de ahí el cat. ant. *cirer*» [p. 482].

237. Almenys en català, la comparació s'ha estès també a uns altres fruits, com la *pruna de cirera*, «rodona i vermella com una cirera (Ariany)», segons el DCVB (s. *pruna*); o com el *pebre de cirereta* (a Mall., segons el DCVB, s. *pebre*).

238. A Aielo de Rugat (Vall d'Albaida), per ex., em descriuen una varietat de «grans picadets».

239. Variant que probablement és una errada de JAVal més que no pas una assimilació velar. De fet, la resta de referències valencianes així ho fan suposar perquè són sempre *clotet*, incloent-hi la d'AJCav, contemporani seu (de finals del s. XVIII).

240. A Polop vaig sentir l'article contracte: «raïm de*l* clotet».

[DCVB].[241] | **del clotet** «cep de raïms espessos i carregats. Gra menut i llarg, d'un roig fosc. S'usa per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: El DMGa, copiat pel DCVB, sembla justificar etimològicament el raïm *clotet* quan parla del *hoyuelo* ('clotet') que té aquest gra a la part inferior. Suposo que cal vincular aquesta descripció amb la d'uns altres ampelònims com la *ullada*, el qual també fa referència a un gra de raïm amb un pic a la pellofa (v. ullada).[242]

62 **colassa** *f.* À. DIAL.: **colassa** (Aiguaviva de Bergantes) [ALDC]. | **colassa blanca, colassa negra** (la Ginebrosa) [ALDC].

DESCR.: **colassa** «raïm negre» [ALDC].

ETIM.: La *colassa* (adaptació fonètica, però no lèxica, de l'augmentatiu esp. *colaza* 'cua grossa')[243] ha de ser un raïm fortament subjectat als sarments gràcies al gruix de la seva cua; exactament igual com passa amb l'ampelònim *punxó gros* (de la Terra Alta). | El fet que aquestes dues localitats del Matarranya (Aiguaviva i la Ginebrosa) siguin a l'extrem més occidental de la Franja aragonesa, confinant amb la frontera lingüística amb l'espanyol, afavoreix la hipòtesi d'un manlleu recent.[244]

63 **colló de gall** o **botó de gall** o **ous de gall** *m.* DOC.: (a. 1640) «Colló de gall. Uvae dactylis» [TORRA, s. *rahim*]. | (l'Alguer; 1739, 1806) «buto de Gaill, butò de gall» [BOSCH, 363].[245] | (Val., 1791) «botó de gall» [JAVal, 32]. | (val., 1891) «de botó de gall» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **boto de gall**[246] (Casinos) [ALDC]; (Castalla) [FAVÀ]. | **botó de gall** (el Vendrell, Tarragona) [TrL]; (la Torre de les Maçanes) [ALDC]; (Polop) [FAVÀ]. | **botó de gat** (Alcalà de Xivert) [ALDC]. | **colló de gall** (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]; (Sitges) [SADURNÍ, 19]; (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[247] | **colló de gat** (Porrera, Torrent de Cinca) [FAVÀ].[248] | **co-**

241. No hi ha dubte que el DCVB (s. *clotet*) tradueix literalment la informació del DMGa. Sols a l'entrada *raïm* en dóna alguna dada nova, encara que sigui tan supèrflua com la de la maduració al setembre o a l'octubre. Quasi tots els raïms maduren en aquesta època.

242. Sols cal ser un consumidor de raïm de taula per a observar que algunes varietats fan una mena de taqueta fosca (quasi un clotet) a la pellofa, just al voltant de la unió amb el peduncle.

243. Tot i això, no n'he sabut trobar cap paral·lelisme espanyol. Suposo que es deu tractar d'una variant ampelonímica molt localitzada al Baix Aragó.

244. Es tracta, però, d'un cas curiós, perquè un dels trets fonètics característics de la zona dialectal on es recull és la substitució de la essa sorda catalana per una interdental /θ/. Si el mot fos originàriament català, s'hauria recollit aquest so a les dues poblacions del Matarranya; però, com que el mot deu ser una adaptació recent, els parlants han fet el procés invers i han adaptat el so interdental en alveolar sord [-θa > -sa], tal com hauria fet, en aquest cas, qualsevol altre dialecte català.

245. Per a una filiació romànica de la variant algueresa *botó*, v. BOSCH, 626.

246. Variant amb canvi de tonicitat vocàlica (*o-'o* > *'o-o*) que comporta la pèrdua del sentit originari del mot *botó* (= colló).

247. La pronunciació eivissenca és ioditzant; per tant, a Corona, sento «co*i*ó de gall».

248. Mentre que jo recullo al Baix Cinca el cat. *colló de gat*, l'ALDC esmenta a Favara

llons de gall (Sant Salvador de Guardiola, Vacarisses) [ALDC]; (Vilajuïga, la Granada) [FAVÀ].[249] | **de botó de gall** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*]. | **de tripó de gall** (Lleida) [ALDC].[250] | **de tripó de gat** (Gandesa) [DCVB, s. *tripó*]. | **ou de gall** (Prats de Lluçanès) [ALDC]. | **ous de gall** (Vacarisses) [ALDC];[251] (Calonge de Mar, Artés) [FAVÀ]. | **senyal de gall** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*]; (la Vall [Ciutadella]) [BONET, 187]. | **tripó de gall** (Montblanc, les Borges Blanques) [TrL]. | **tripó de gat** (la Granadella, Gandesa) [TrL].[252] | Cf. **cruixó de senyal de gall** (Mall.) [DAg].

DESCR.: **boto de gall** «cep de raïms grans, emprats per a menjar, però no gaire dolços. Gra gros, vermell i rodó. De pell forta, es conservava en ampolles» [FAVÀ]. | **(de) botó de gall** «uva casi negra, de pulpa poco dulce con el hollejo muy fuerte. Esta casta de uva es mejor para parra, además de ser tarda para madurar: puede servir para comer, pero para vino nada vale» [JAVal, 32-33]; «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «raïm gros, vermell i bo; madura pel setembre» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms per a fer vi» [FAVÀ]. | **colló de gall** «raïm per menjar» [TMan, 103]; «raïm blanc per al mercat» [SADURNÍ, 19]; «cep de producció irregular, amb raïms mitjancers. Gra negre, menut i llargarut, de pell forta i cruixent. Molt bo i dolç per a menjar; també fa un vi amb grau» [FAVÀ]. | **colló de gat** «cep de raïms rojos. Gra gros i allargat, molt dur. Val per a menjar» [FAVÀ]. | **collons de gall** «cep de raïms llargs, amb sarments indicats per ser emparrats. De gra vermellós, allargat i gros. Molt dolç per a menjar» [FAVÀ]. | **cruixó de senyal de gall** «mena de raïm» [DAg]. | **ous de gall** «cep poc productiu de raïms molt grossos. Gra roig, rodó i gros, de pell fina. Val per a menjar, però no és prou dolç | Cep de raïms grossos, per a menjar. Gra blanc, llargarut i gros, de pell dura» [FAVÀ]. | **senyal de gall** «raïm blanc de grans poc espessos, llargaruts, mitjancers, bo per a menjar i fluix per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm vermell de plaça» [BONET, 186-187]. | **tripó de gall** «varietat de raïm, que té els grans llargaruts» [TrL]; «raïms negres» [ALDC]. | **(de) tripó de gat** «raïm negre de gra llargarut» [TrL]; «raïm negre i gros, comestible» [DCVB].

---

del Matarranya l'esp. *cojón de gato*. Igualment, a principis de segle, COLL (a l'apèndix del DBor aragonès) ja havia situat el *botón de gato* a la Llitera, comarca de la Franja aragonesa, com les localitats precedents.

249. A Esparreguera un informant coneix el nom (*collons de gall*) i em descriu la varietat; però ell s'estima més, suposo que per eufemisme, anomenar-la *pepita de oro*.

250. El DCVB (s. *tripó*) explica convincentment per què aquest terme va esdevenir sinònim de *testicle*: «probablement derivat de tripa 'budell'. L'aplicació d'aquest mot a les plantes [...] deu haver-se originat de la forma ovoide que tenen les càpsules o fruits».

251. L'alternança a Vacarisses de la variant originària *collons de gall* i d'aquesta variant eufemística *ous de gall* potser s'explica per una certa vacil·lació dels informants de l'ALDC a l'hora d'explicitar clarament als enquestadors un terme de tan evident referència sexual (cf. *infra*: sin.).

252. En el fons, hi ha una certa contradicció entre el TrL i el DCVB. El primer situa a Gandesa una variant *tripó de gat*, mentre que el segon menciona a la mateixa localitat el raïm ***de** tripó de gat*.

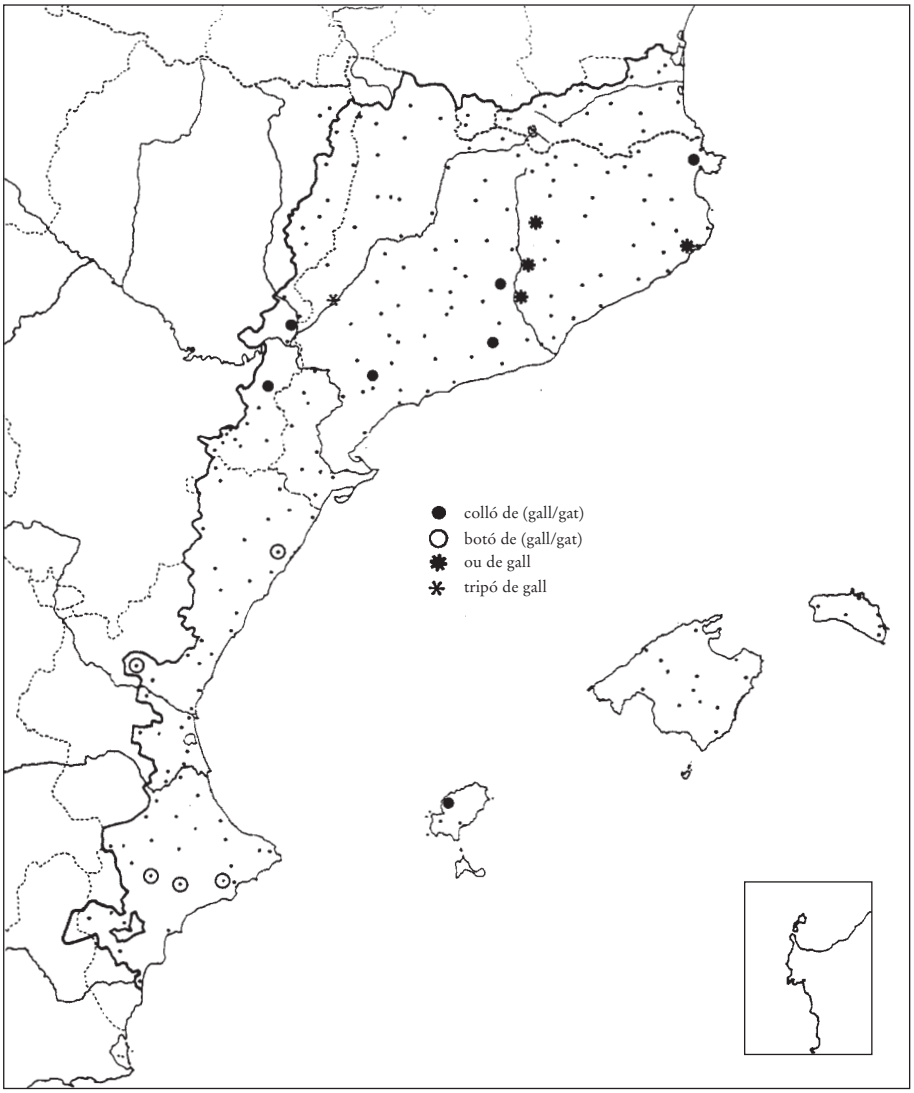

FIGURA 4. Mapa del *colló de gall*.

ETIM.: Diversos autors ja han explicat satisfactòriament la motivació d'aquest conjunt d'ampelònims romànics, sovint eufemístics.[253] Per ex., el lliterà COLL [p. 8*] va escriure: «*botón de gato*, variedad de uva cuyos granos se asemejan a los testículos del gato». En conseqüència, els grans no són rodons, sinó ovoides (com els testicles). Això explica per què les descripcions romàniques parlen generalment d'uns grans de raïm allargats. | A més de *botó*, també *senyal*,[254] *ou(s)* i *tripó* funcionen com a sinònims eufemístics per tal d'evitar la forma *colló*, d'explícit contingut sexual.[255] | La confusió homonímica entre *gall* i *gat*, ben estudiada pels romanistes,[256] no qüestiona el fet que els compostos de *gall* són de documentació més antiga i ocupen una àrea dialectal molt superior a la dels compostos de *gat*.[257] A més, resulta interessant d'observar com les variants secundàries de *gat* es concentren a les terres de l'Ebre (des del Priorat fins al Maestrat). A la Franja aragonesa apareixen sovint pronunciades en espanyol (*botón de gato*, *cojón de gato*). Si a aquest fet hi afegim que la lexicografia aragonesa sempre esmenta compostos de *gato*, des de fa almenys quatre segles, no sembla arriscat afirmar que aquestes variants ampelonímiques són d'origen aragonès.[258]

SIN.: A Artés m'expliquen que *ous de gall* és el nom més antic, però que ara en diuen sovint *pepita*. La raó del canvi, clarament eufemística, la sap el mateix parlant: la referència sexual als *ous* podia no agradar. | A la Granada devia passar una cosa semblant, però aquí l'informant fa el tradicional *collons de gall*, sinònim de *rossaqui* (v. rosseti). Les àrees hi coincideixen prou, llevat d'Alcalà de Xivert, però el *rosseti* (i la *pepita*) és descrit generalment com a blanc, mentre que el *colló de gall* acostuma a ser roig.[259]

253. Fins i tot antropomòrfics, com és el cas del paral·lelisme occ. *testicule de gau* 'testicle de gall'.

254. 'Testicle' en balear, segons el DCVB (s. *senyal*). Ho aprofitaré també per a esmentar la *tomàtiga de senyal de gall*, un tomàquet «de forma llargaruda (Petra)», segons el DCVB (s. *tomàquet*).

255. En italià, també tenim el paral·lelisme *palle di gatto* 'pilotes de gat'. Igualment, hi ha l'esp. *compañón de gato*, que vol dir ben bé el mateix (v. p. romàn.).

256. Gilliéron ja va teoritzar sobre la desaparició homonímica de GALLUS a Gascunya, per col·lisió fonètica amb *gat*. Wartburg, a banda de fer-hi algunes objeccions posteriors [*Métodos*, 230-235], ho explica així: «En el gascón, como en todo el galorrománico, desaparece la vocal final procedente de *u* latina. Pero además *-ll-*, como aquí, queda en posición final, da *t* (comp. *castellu* > gascón *castèt*). Por tanto, *gallu* debería haber dado **gat* en gascón, lo mismo que *cattu* dió en esa lengua *gat*, con la sonorización de la *c-*, que se encuentra en español *gato*, cat. *gat*, it. *gatto*» [*Métodos*, 230].

257. Observeu l'oscil·lació homonímica romànica: en els dialectes espanyols (andalús *gallo* / aragonès *gato*), en els italians (sicilià *gaddu*/*gattu*; venecià *galo* / toscà *gatto*) i en els portuguesos (gallec *galo*/*gato*).

258. Això no implica, és clar, que en català no siguin possibles unes altres associacions vegetals amb l'anatomia del gat. Cf., per ex., una «oliva de cap de gat» (a Mall., segons el DCVB, s. *oliva*).

259. Tot i que jo mateix he recollit una minoritària subvarietat blanca d'*ous de gall* (v. *supra*). Probablement sols és aquesta la que equival al *rossaqui*.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **botón de gallo** «(Andalucía, 1807) Racimos pequeños: uvas apiñadas doradas muy dulces» [ROJAS, 225]; «(Huelva, 1896) Cepa delgada. Racimos bastantes, largos. Uvas grandes, entre doradas y verdosas, carnosas. Se emplean en la fabricación de pasas, por el tamaño de sus uvas y lo temprano que maduran» [HIDALGO, 146-147]; «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva de color rojizo tirando a amoratado» [LLATAS, I, 137]; «(Sax, Villena) Uva de color rojizo y granos gruesos, buena para comer y para hacer vino» [MTor, 213]; «(Requena) Granos ovalados, utilizada como uva de mesa» [BRIZ, 212]. | **botón de gallo negro** «(a. 1814) Uvas negras, muy dulces» [*ap*. COMENGE, 57]. | **botón de gato** «(aragonés) Clase de uva de granos gordos y claros» [DPar]; «(Aoíz, Ribera) Variedad de uvas, de granos grandes y claros» [VNav]. | **cojón de gato** «(aragonés) Clase de uva de grano rojo y grande (por eufemismo, también dicen *botón de gato*)» [DAn]. | **compañón de gato** «(a. 1569) Uva dactylae» [LPal, 59*v*].[260] | **huevo de gallo** «(Cuenca, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 320]. | **overa de gallina** «(Cuevas, 1807) Uvas muy pequeñas y sabrosas, blancas» [ROJAS, 251]. ◊ *IT.*: **buttuna di gaddu**, **buttuna di gattu** «(Messina, 1696) Vitis ex candido paululum flavente, durisculo fructu maiori. Subrubro calloso, ex latiusculo in angustum obtusum, tottulumque mucronem desinente, jucundi saporis» [CUPANI, 233]. | **palle di gatto** «(Pisa) Qualità di uva con chicchi grossi e oblunghi» [GDLI, s. *palla*]. | «**vovi de galo** (venez.), **cogioni de galo** Uva gallétta» [DEI, 3968]. ◊ *OCC.*: **testicule de gau** «(a. 1715) Vitis acino oblongo, acuto, nigro-rubenti & dulce [...] des premières à meurir» [*ap*. DncF, 268]. ◊ *PORT.*: **colhão-de-galo** «(Beirão) Casta de uva pequeña, oblonga e avermellada | (minhoto) Uva ferral escura» [DdeF]. | **colhom de galo** «(Pontevedra, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472]; «Uva blanca de mesa, se da en parras. De mucha calidad, pero de poca cantidad, redonda y pequeña» [POSADA, 249]. | **collón de gato** «(Galicia) Uvas blancas» [DEGC, s. *uvas*].

64 **coma** *f.* À. DIAL.: **coma** (Val.) [GVal, 29]; (Atzeneta del Maestrat) [ALDC].

DESCR.: **coma** «Raïms grossos, poc compactes; els grans són grossos, rodons, de color verd-blanc, pell molt grossa i molla carnosa. Varietat per a la taula i per a fer vi. Cep d'alta producció. Fa vins mitjanament alcohòlics» [SIMÓ, 280]; «raïm tardà de taula i vinificació. Gra blanc mitjà» [GVal, 29-30].

ETIM.: D'origen incert. De tota manera, si és ben documentada en espanyol una *uva beba* (de *beber* 'beure'?),[261] tampoc no hi seria gens

260. LPal, lexicògraf alcanyissà del s. XVI, va escriure que el valencià *palop* equivalia a l'esp. *compañón de gato*. Suposo que l'autor, quan parlava d'un lèxic tan específic, es devia referir als ampelònims del Baix Aragó, d'on ell provenia (cf. *Panor.*, 88-89).

261. V. beba, ampelònim tan poc arrelat en català com la *coma*. El problema rau en el fet que d'aquest darrer ampelònim no en trobo ni tan sols documentació hispànica.

estranya una *uva coma* (de *comer* 'menjar'?). | Tampoc no em convenç la relació amb *cóm* 'menjadora del porc'. En aquest cas, es podria tractar d'una varietat de poca qualitat, quasi per a donar als porcs;[262] però la veig molt forçada per a un raïm de taula i no sabria ni com es pot explicar l'hipotètic canvi de gènere.

SIN.: V. planta nova.

65 **cor d'àngel** *m*. DOC.: (l'Alguer, 1823) «Raim Angelich» [*ap*. BOSCH, 619].

À. DIAL.: **cor d'àngel** (Albaida) [TrL]; (Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | **de cor d'àngel** (Albaida, Xàtiva, Gandia) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **(de) cor d'àngel** «raïm de gra vermell» [TrL]; «raïm molt gros, tendre, de molt poc pinyol, vermell i molt bo» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms grans i primerencs, però de poca producció. Gra gros, blanc i llarguet. Molt dolç per a menjar, i cruixent a causa de la seva pell forta» [FAVÀ]. | Cf. **angèlic** «uve bianche» [*ap*. BOSCH, 619].

ETIM.: Suposo que s'ha d'interpretar el mot *cor* amb el significat de 'coral'. Per tant, caldrà considerar que, a causa de la seva dolçor, aquest raïm s'ha guanyat el qualificatiu de *cor d'àngel*, gràcies a una hiperbòlica comparació amb la música angelical. | Pel que fa al raïm *angèlic* alguerès, es tracta sens dubte d'un préstec italià.[263] En aquesta llengua es troba una idèntica *uva angelica* [LEI]; però també apareixen variants occitanes coincidents, com el provençal *angélico*. Si a això hi sumem unes altres variants del sard (*axina angiolus*, *aghinangelos*, *achina de angelos*, *ua d(ell)'angeli*, *axina de àngiulus*, *axina de angelus*), del port. (*angelina*), del rèt. (*angela*) i de l'it. (*angèla*, *àngiola*), pren força la possibilitat que aquesta motivació semàntica tingui un origen comú en el conjunt de les llengües romàniques. | Tal com passa en italià, l'ampelònim català també deu fer referència al caràcter exquisit, propi dels àngels, d'aquest *raïm angèlic*. No estic d'acord, per tant, amb l'explicació religiosa apuntada per l'italià CHERCHI [I, p. 50]: «Molte uve sarde portano il nome di un santo, come l'uva [...] degli Angeli, di S. Anna, etc., che ricordano una viticoltura religiosa che ha legato l'epoca di maturità di diverse uve alle contemporanee feste religiose.»

P. ROMÀN. ◊ *IT*.: **angelica** «uva bianca di sapore piacevole» [LEI, II, 1179]. | Cf. **àngela** «(Bologna, 1651) Raisin blanc» [*ap*. CTal, 529]; «sorta d'uva bianca, squisita» [DEI, 201]; «uva con acini radi, rotondi, color ambra, dolce» [GDLI]; «(a. 1644) Uva bianca» [*ap*. THBuc, 173]. | Cf. **angiola** «(a. 1803) Uva» [*ap*. THBuc, 173]. ◊ *OCC*.: **angélico** «(Gironde, 1859) Raisins très-

262. En sard hi ha un raïm *nieddu porchinu* 'negre porcí', que BOSCH considera una «denominació despectiva en el sentit de 'raïm d'escàs valor'» [p. 649]. O sigui, 'per als porcs'.

263. Manllevat potser amb la intermediació del sard, tot i que les variants sardes, encara que molt esteses, presenten unes terminacions morfològiques diferents de les de l'alguerès.

allongés, à grains ronds, de couleur ambrée. Séparés et suspendus, ils se conservent très-bien» [ODART, 138]. ◊ *PORT.*: Cf. **angelina** «casta de uva» [DdeF]. ◊ *RÈT.*: Cf. **angela** «(friul.) Viti» [*ap*. THBuc, 174]. ◊ *SARD*: Cf. **axina angiolus** (Lanusei), **aghinangelos** (Dorgali), **achina de angelos** (Nuoro), **ua d'angeli** (Ozieri), **ua dell'angeli** (Tempio) «(a. 1897) Uva bianca da tavola» [SCet, 44]. | Cf. **axina de àngiulus** «(meridionale, 1889) Vite angiola» [CARA, 89]. | Cf. **uva de anghelos** «(a. 1780) Bianche. Di racemo grande, e grani grossi, rotondi» [MANCA, 27].

66 **cor de colom** *m*. À. DIAL.: **cor de colom** (el Vendrell, l'Espluga de Francolí) [TrL].

DESCR.: **cor de colom** «raïm vermell en forma de cor» [TrL].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a un raïm de color vermell i de forma un xic punxeguda. Sembla una variant minoritària en català, ja que només trobo aquesta menció del TrL.[264] Hi ha més ben documentats, en canvi, l'ampelònim port. *coração-de-galo* i l'esp. *corazón de gallo*. Encara que no siguin paral·lelismes idèntics, veig més clara la relació semàntica amb aquestes variants que no pas amb el cat. *cor d'àngel*. De fet, en aquest cas la referència és una *víscera*, no pas una *agrupació coral*.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **corazón de gallo** «(Gérgal, 1814) Uvas puntiagudas, negras» [*ap*. COMENGE, 222]. ◊ *PORT.*: Cf. **coração-de-galo** «casta de uva preta» [DdeF]; «variedade de uva» [NDCLP].

67 **còrcec** *m*. *ANT*. DOC.: (a. 1381-6) «Mon beure quant al vyn blanc es [...] corçerch [*sic*] o candia o vernaça» [EXIMENIS, 143].

DESCR.: **còrcec** «ant. Vi de Còrsega» [DCVB].[265]

ETIM.: Gentilici antic que reflectia clarament la provinença del vi: de Còrsega. | Tot i que, aparentment, en català aquest vi *còrcec* sols es va conèixer en temps medievals, no hi ha dubte de la supervivència romànica d'aquesta motivació onomàstica. Només cal enumerar els ampelònims romànics de finals del s. XIX o del XX: *corsa* en l'esp.; *còrso*, *còrsega* i *còrsica* en l'it.; i *corzu grussu* en el sard. I, no cal dir-ho, el paral·lelisme francès del s. XVI: *corsicque*.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **corsa** «o garnacha roja. (Aragón, 1896) Variedad que produce vinos de buena calidad» [HIDALGO, 151]. ◊ *FR.*: **corsicque** «(a. 1564) Especes de vignes» [*ap*. DncF, 49]. ◊ *IT.*: **corcesco** «(île d'Elbe, 1859) Cépage de longues grappes blanches» [ODART, 548]. | **còrso** «vitigno della Corsica (XVI sec.) | Vino della Corsica (XV sec.)» [DEI, 1125]; «Vite e uva corsa: qualità speciali, proprie della Corsica» [GDLI]; «(a. 1372) Specie di vino proveniente dalla Corsica | (a. 1597) Specie di uva. Etimo: dal lat. CORSUM agg. etnico di *Corsica*»

264. Tot i això, sí que he pogut documentar, al DCVB (s. *cirera*), una varietat vermella anomenada *cirera de cor de colom* (a Massalcoreig i a Falset).

265. Encara que el DCVB (s. *còrcech*) no ho indiqui, és clar que aquest terme català va ser primer un gentilici antic de *Còrcega* 'Còrsega' abans de referir-se específicament a una mena de vi.

[THBuc, 181]. | **còrsega, còrsica** «(Svizzera italiana) La vite che dà quest'uva, di origine americana, e coltivato per lo più come uva de mensa. Dà un'uva nera che ha forte aroma di fragola e il vino che se ne ottiene è in complesso scadente» [VSvi, s. *americana*].[266] ◊ *SARD*: **corzu grussu** «(Ogliastra, 1897) Uva rossa da vino» [SCet, 46].

68 **corinto** *m*. À. DIAL.: **corinto** (Borriana) [TrL].

DESCR.: **corinto** «raïm de gra blanc i petit, de pell fina i sense brisa» [TrL].

ETIM.: Préstec recent de l'espanyol que el TrL inclou com una classe específica de raïm. Fins fa ben poc, en català, sols havia estat una mena de pansa.[267] Així, tenim la definició següent del DELC: «*pansa de Corint*, la que procedeix de raïms propis d'aquesta regió grega: és molt petita i, generalment, mancada de llavor».[268] Malgrat tot, el *corinto* té una important extensió romànica (v. p. romàn.) sigui com a classe de pansa o de raïm.

P. ROMÀN. ◊ *ESP*.: **corinto** «cepa robusta. Racimos laxos con uvas pequeñas, blancas, sin semillas» [COMENGE, 75]; «(La Palma) Variedad moderna de uva de mesa» [GªMa, 135]. ◊ *FR*.: **corinthe** «(Bordeaux, Cadillac; 1736) Sépage blanc» [*ap*. CTal, 536]; «(a. 1690) Bons raisins» [*ap*. DncF, 53]. | **corinthe blanc** «variété de raisin nommée aussi passe ou passarelle» [DLF]. | **corinthien** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]. | **raisin de Corinthe** «(a. 1663, 1681, 1710) Raisins secs qui se conservent dans des caisses» [*ap*. ROLLAND, 292]. ◊ *IT*.: **uva di Corinto** «o sultanina. Lat. sc. *vitis apirena*» [DEI, 3675]. ◊ *LL. MED*.: **corinthium** «(Italie, 1596) Cépage» [*ap*. CTal, 523]. ◊ *OCC*.: **rasin de Courinto** «(Tarn, Haute-Garonne) Raisins secs qui se conservent dans des caisses» [ROLLAND, 292]. ◊ *PORT*.: **corinto** «variadade de uvas, de que se fazem passas» [NDCLP].

69 **cornèlia** *ANT*. DOC.: (s. XIV) «Bevedora... de bons vins de cuyt, e de vernatxe e de cornèlia e del grech e de qualsevulla altra bon vin» [*ap*. DCVB].

DESCR.: **corneià** «mena de raïms» [VVV, 99]. | **cornèlia** «bon vin» [*ap*. DCVB].

ETIM.: Els etimologistes catalans no semblen tenir gaires dubtes sobre l'origen ligur d'aquest vi: «*cornèlia*. Forma catalana del nom italià *Corniglia*, que designa una població de prop de Gènova, famosa pels seus vins» [DCVB]; «como es traducción del italiano, el citado *cornelia* no será el *Cornellà* rosellonés, aunque éste se halle en la región típica de la garnatxa, sino el *Corniglia* que se menciona también en los ejemplos italianos» [DECH, III, 102].[269] | Pel que

266. Segons aquesta definició, la *còrsega* o *còrsica* és un modern sinònim suís del raïm *americà*, probablement sense més relació que la coincidència lèxica amb l'antic raïm *corso* de l'italià.

267. A diferència del que passa en francès, en què el *corinthe* ja és força documentat com a ampelònim des del 1600.

268. Ja una publicació agrícola de 1871 [RevSI, XX, 264] havia tractat del *corinto* com un nou tipus de pansa.

269. De fet, tant l'origen del *cornèlia* com el de la *vernatxa* es troben precisament a Corniglia de Vernazza, població de la Cinqueterre italiana (v. garnatxa).

fa al *corneià*, suposo que, quan Griera el descriu lacònicament com a «mena de raïms», deu referir-se a una variant ampelònimica derivada del vi de Cornèlia medieval (*cornèlia* > **cornellà* > *corneià*).[270] Lògicament, descarto la seva proposta etimològica, sense cap ni peus: «*corneià* pot derivar de *corner*, classe d'arbust» [VVV, 99].

70 **cruixent** *m*. DOC.: (a. 1871) «cruixent [...] cruixent blanc» [RevSI, XX, 261 i 313]. | (val., 1891) «Raím cluixent ó cruixent» [DMGa, 1954].[271]

A. DIAL.: **cruixent** (Tremp, Alfarràs, Montblanc) [TrL]; (Camp de Tarragona, Priorat, Lleida) [DCVB]; (Ulldecona) [ALDC]; (Sarral) [FAVÀ]. | **cruixó** (Mall.) [DAg].[272]

DESCR.: **cruixent** «uva madura y muy dura ó recia» [DMGa, 1954]; «varietat de raïm negre» [DFa]; «raïm de grans forts que, en aixafarlos, cruixen | Raïm negre, llargarut com el sumoll i molt fort. Quan se l'aixafa, cruix» [TrL]; «cep que dóna un raïm de gra negre» [DCVB]; «cep de raïms mitjans per a fer vi. N'hi ha una varietat negra i una de blanca una mica més petita. Tots els grans són allargats i cruixents» [FAVÀ]. | **cruixidell** «varietat de raïm» [DELC, s. *raïm*].[273] | **cruixó** «mena de raïm» [DAg]; «mena de raïm. v. *cruixent*» [TrL].

ETIM.: La referència a una varietat de raïm de consistència cruixent apareix, a més del català,[274] en diverses llengües romàniques: esp. *crujidera*, *clujidera*, *crujillón*; fr. *croquant*, *cruscan*; occ. *crouchen*, *cruchinet*, *crussènt*; i sard *crapicheddu*. I les definicions, en general, en destaquen els cruixits (v. p. romàn.).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **clujidera** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra» [LLATAS, I, 174]; «(Requena) De *crujir*. Tipo de uva negra, crujiente, de mesa» [BRIZ, 211]. | **crujidera** «(a. 1738) Especie de uba comun» [DTer, s. *Uba*]; «(Castril, Lanjarón; 1814) Uvas algo oblongas, negras, muy crujientes, sabrosas» [*ap*. COMENGE, 222]; «(La Mancha) Variedad tinta [...] uvas redondas, crujientes, de carne firme» [MARCILLA, 104 i 294]. | **crujillón** «(aragonés) Clase de uva de grano duro que cruje al comerla» [DPar]. ◊ *FR.*: Cf. **croquant** «(a. 1859) [...] Grappe grande est fournie de gros grains d'une belle couleur marbrée» [ODART, 135]; «(a. 1866) [...] à peau fine, croquant sous la dent» [*ap*. DncF, 137]. | Cf. **cruscan** «(Cadillac, 1736) Sépage blanc» [*ap*. CTal,

270. L'evolució es pot explicar per un canvi de tonicitat, amb una iodització posterior.

271. La forma *cluixent* s'explica per un canvi de líquides (*r* > *l*), especialment freqüent en el valencià (cf. DECat, II, 1070). Mencionaré, a tall d'exemple, els vulgarismes *closses* per *crosses*, o *cloqueta* per *croqueta*.

272. Obra que també situa a Mallorca un curiós *cruixó d'en vermell*.

273. Variant estranya que només documenta aquest diccionari, no gens propens a incloure termes dialectals (de fet, esmenta ben pocs noms de raïm). Cal suposar que es tracta d'una forma mal interpretada, potser una adaptació del raïm fr. *cruchinet*, o bé d'una confusió semàntica amb l'ocell anomenat així: *cruixidell*.

274. Llengua en què també es coneix una *cirera cruixalenca*, a la Seu d'Urgell i Organyà (segons el DCVB, s. *cirera*).

536]. ◊ OCC.: **crouchen** «(a. 1755; Pyrénées-Atlantiques, 1784) Cépage à grappes moyennes, compactes, à petits grains, légèrement ovoïdes, blanc-vert et croquants | Du fr. des Pyrénées, emprunté au gascon *crouchen*, littéralement "craquant (sous la dent)"» [DncF, 137]. | **cruchinet** «(Bordeaux, 1736) Sépage noir» [*ap*. CTal, 536]; «(l'Entredeux-Mers, 1824; a. 1850) Grain gros, prompt à mûrir et croquant sous la dent; ce raisin, délicieux au goût, donne un vin délicat, mais peu coloré» [*ap*. DncF, 229 i 326]. | **crussènt** «(Vence) Variété de raisin noir» [TdF]; «(a. 1772) [...] qui est croquant» [*ap*. DncF, 137]. ◊ SARD: Cf. **crapicheddu** «(Barbagia) Varietà di vite. Da CREPITUM per il *crepitus dentium* che producono i semi di questa uva fra i denti» [CHERCHI, I, 378].

cua de moltó *f*. → cues d'ovella.

71 **cua-sec** *m*. DOC.: (Cat., 1869) «Cuasec» [BCas, 26].

À. DIAL.: **cua-sec** (Santa Eulàlia de Ronçana, Savallà del Comtat) [TrL].

DESCR.: **cua-sec** «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «raïm negre, de gra petit, rodó» [TrL].

ETIM.: La motivació del *cua-sec* ja queda aclarida a la definició del TrL: «raïm que, per tenir la cua seca, costa de trencar del cep».[275]

72 **cuatendre** *m*. DOC.: (a. 1871) «Cua tendre» [RevSI, XX, 310].

À. DIAL.: **camatendre** (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 146]. | **cua-tendra** (Pla d'Urgell) [DCVB, s. *raïm*]; (Palamós) [VVV, 99].[276] | **cuatendre** (Guimerà, Santa Coloma de Queralt) [TrL]; (Freixenet de Segarra, Aguiló) [ALDC]. | **punxó tendre** (Corbera d'Ebre) [FAVÀ].[277]

DESCR: **camatendre** «o *tendralet*. Classe de raïm» [FARELL, 146]. | **cuatendre** «Raïm negre | Cep indígena molt estès abans de la fil·loxera» [TrL]; «raïm negre» [DCVB].

ETIM.: Tal com explica el DCVB (s. *cuatendre*): «raïm de cua fàcil de trencar». Documento la mateixa motivació en l'occ. *queue tendre*, i probablement també en el cors *codivarta* 'cua verda', ja que, pel que fa al grau de maduració, *tendre* i *verd* volen dir el mateix. Cf. tendral.

P. ROMÀN. ◊ IT.: Cf. **codivarta** «(Corse, c. 1800) Cépage tardif, assez productif, à grosses grappes compactes au long pédoncule, à grains moyens, sphériques, à pulpe juteuse» [*ap*. DncF, 129]. ◊ OCC.: **queue tendre** «(Gironde, 1784) Cépage» [*ap*. DncF, 131].

275. Això, en la pràctica, el fa coincidir semàntic amb *punxó fort* (v. punxó gros), mentre que esdevé un clar antònim de *cuatendre*.

276. No s'entén per què el DCVB (s. *raïm*) escriu *cuatendra* quan en el cos del diccionari hi ha una entrada *cuatendre*. Val el mateix per al *camatendre* precedent [FARELL, 146], que regularitzo ortogràficament en *camatendre*. Tampoc no cal donar gaire crèdit a la no gens fiable obra vitícola de Griera: ni entenc per què canvia la grafia del TrL (s. *cuatendre*), ni tampoc no veig clara la presència de Palamós, molt allunyada de la resta d'ubicacions situades al Pla d'Urgell i a la Segarra.

277. No és estrany que a la mateixa Terra Alta, concretament a Horta de Sant Joan (ALDC), aparegui un ampelònim de motivació inversa: el *punxó fort* (v. punxó gros).

73 **cues d'ovella** o **cua de moltó** *f.*

DOC.: (Cat., 1869) «Cua de moltó» [BCas, 26]. | (a. 1871) «Cuas de Aboya» [RevSI, XX, 294].

À. DIAL.: **cua d'avoia** (Llofriu) [DCVB].[278] | **cua de moltó** (Arbeca) [ALDC]. | **cues d'avoia** (Calonge de Mar) [FAVÀ].

DESCR.: **cua d'avoia** «varietat de raïm que existia abans de la invasió de la fil·loxera, i que era de gra blanc, apinyadet, ni molt gros ni molt petit; s'empraven per a fer vi» [DCVB]. | **cua de moltó** «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «raïm que té la forma de cua de moltó, és negre i de gra gros» [DAg]. | **cues d'ovella** «cep de raïms llargs per a fer vi. Gra blanc, rodó i mitjancer, de pell fina» [FAVÀ].

ETIM.: L'explicació semàntica de tots aquests ampelònims cal buscar-la en la forma dels raïms. Així el DAg (s. *cua de moltó*) ja aclareix que el raïm «té la forma de cua de moltó». Encara més detalladament ho explica el DCVB (s. *cua [d'avoia]*): «els raïms tenien la forma d'una cua de xai, i si eren ufanosos la tenien d'una ovella grossa». | Encara que *moltó* tingui l'accepció de 'mascle castrat de l'ovella', no s'ha de veure cap sardònica referència sexual en la seva cua. *Moltó* (com també passa amb *ovella*) només és un lema escollit del món oví.[279] | Vull també destacar que la presència de variants lèxiques en tres llengües romàniques (cat., esp. i port.) apunta l'existència d'un antic semantisme comú, com a mínim en l'àmbit lingüístic de la península Ibèrica.[280]

SIN.: Cf. trobat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **rabo de cordero** «(Castril, 1807) Uva» [ROJAS, 248]. ◊ *PORT.*: **rabo de cordeiro** «(Galizia) Uva tinta» [POSADA, 249]. | **rabo de ovelha** «(Lisboa, 1712) Cépage» [*ap.* CTal, 533]; «(Doiro, Beira) Casta de uva» [DdeF].

278. Dialectalisme empordanès que suposa, segons el DCVB [VIII, p. 85], una base llatina *OVUCULA, per canvi de sufix, amb dissimilació *o-ó* > *a-ó*. V. també DECat, VI, 144.

279. Un cas totalment equiparable és el del raïm nord-occidental *popa de vaca*, anomenat a Fraga *popa de bou* (v. mamella de vaca).

280. Encara que l'antigor documental no sigui excessiva: el paral·lelisme lisboeta més antic és del 1712, hem de tenir en compte que parlem d'un camp lèxic molt especialitzat i no gaire literari; per tant, difícil de documentar.

D

74 **dacsa** *f*. À. DIAL.: **daxa** (Vinaròs) [TrL].

DESCR.: **dacsa** «raïm de parra que té els grans blancs» [TrL].

ETIM.: El TrL atorga a la mateixa població de Vinaròs dues grafies ampelonímiques diferents: (s. *daxa* i s. *datxa*).[281] El DCVB ja apunta que la segona, *datxa*, sembla una grafia defectuosa per *dacsa*. De fet, l'única explicació coherent que trobo a aquest desgavell lexicogràfic del TrL és que la font no sigui oral, sinó textual. Així, un únic grafisme antic *daxa* (-x-) hauria provocat la falsa duplicació lèxica, ja que Griera hauria interpretat en l'un cas que es tractava d'una ics (-cs-) i, en l'altre, d'una xeix africada (-tx-). | Actualment, però, la *dacsa* (< l'àrab DAKSA 'panís') ocupa exclusivament l'àrea valenciana meridional, la qual cosa pot ser un obstacle per a l'explicació etimològica, encara que també pugui servir per a reforçar la hipòtesi que es tracta d'una variant textual antiga. | A més, no sembla fàcil explicar la motivació entre *dacsa* i una classe de raïm. Suposo que la hipòtesi més versemblant deu tenir a veure amb una suposada forma apinyada d'aquests raïms, els quals recordarien les panolles de blat de moro.[282]

75 **dàtil** *m*. À. DIAL.: **dàtil** (Priorat) [DCVB].

DESCR.: **dàtil** «raïm tardà de molta durada, amb la pell fina, la carn forta i les llavors petites, i la forma i el color dels grans del qual són semblants a la dels dàtils de palmera» [DCVB].

ETIM.: Segons el mateix DCVB, el raïm *dàtil* s'explica pel fet que «la forma i el color dels grans [...] són semblants a la dels dàtils de palmera». | No ho contradic, però crec que en aquest cas la forma és molt

281. A més de la forma estandarditzada *dacsa*, a la qual el TrL remet des de l'entrada *daxa*.

282. Si, a banda de la forma, el color groc, com de panís, hagués intervingut en la motivació, segurament la descripció hauria fet referència a uns raïms hipotèticament daurats.

més important que el color. Així ho veu també la lexicografia francesa per al raïm *dattier* 'datiler': «parce que ses grains rappellent la forme de la datte» [*ap*. DncF, 141]. A continuació, aquest mateix diccionari també ens informa que el cep *dattier (de Beyrouth)* va ser importat a França el 1883, provinent de la capital del Líban. Això potser explica la poca documentació en català, ja que pot tractar-se d'un modern préstec ampelonímic del francès,[283] tot i que tampoc no es pot ignorar l'antigor dels paral·lelismes espanyols (v. *infra*). | A més de la mida llargaruda, la seva molla poc sucosa (i, per tant, amb tendència a pansir-se) també devia afavorir la semblança amb un dàtil. I encara hi afegiré que el cat. *dàtil* deriva, per via semipopular, de DACTYLUS 'dàtil' [segons DECat, III, 31], mot llatí que provenia pròpiament del grec δακτυλος 'dit' perquè la seva forma recordava les falanges dels dits humans.[284]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **datileña** (Cuevas, Vélez), **datilillo** (Timar) «(a. 1809) Uvas oblongas, blancas, de hollejo grueso, sabrosas, algo tardías» [*ap*. COMENGE, 222]. | **datilera** «(a. 1513) Variedad de vid» [*ap*. COMENGE, 222]. ◊ *FR.*: **dattier (de Beyrouth)** «Cépage blanc, à très grosses grappes ramifiées, à très gros grains ellipsoïdes, blanc doré, à peau épaisse et pulpe charnue, à saveur simple» [DncF, 140].

76 **directe** *m.* À. DIAL.: **directe** (Bassegoda, Oix, Roquetes, Cabanes de l'Arc) [ALDC]; (Alella, Traiguera, les Useres, Torreblanca) [FAVÀ].[285] | **directe blanc** (Sant Mateu del Maestrat, Albocàsser) [ALDC]. | **directe francès** (Albocàsser) [ALDC].

DESCR.: **directe** «ceps bords de petits raïms esclarissats i no comestibles. Gra petit, eixut i rodó. Amb molt de pinyol, i una pell gruixuda i aspra. El seu color negre intens el fa excel·lent per a tintar el vi» [FAVÀ]. | **directo** «cep híbrid per a colorar el vi. N'hi ha de grans blancs i de negres, tots immenjables» [FAVÀ].

ETIM.: El nom de *directe* fa referència a la peculiaritat d'aquest cep, que no necessita ser empeltat, perquè es pot plantar directament. Es tractaria, doncs, d'un cep americà bord (v. *infra*), d'arrels resistents a la plaga fil·loxèrica, el qual hauria estat hibridat amb ceps vinífers europeus.

SIN.: Un informant del Campell fa el seu *directo* 'directe' un sinònim de *americà*. D'entrada estan relacionats, tot i que els productors directes no eren simples plantes americanes bordes, sinó que havien estat hibridats amb diverses varietats de *vitis* europea (cf. híbrid). | Així ens ho explica un recent estudi gallec, el qual dóna també la clau per a entendre la desaparició gradual d'aquestes varietats: «Como queira que as espécies americanas amosaban resis-

283. Pel DncF [p. 140], el *dattier* és un sinònim del *rosaki*, un altre dels raïms de presumpte origen oriental (cf. rosseti).

284. No deu ser casualitat que, en espanyol, hi hagi un raïm anomenat *dedos de doncella* [COMENGE, 223]; i, en português, un *dedo-de-dama* [DdeF]. Ni que en napolità es conegui l'*uva fallanghina* [VNap, s. *uva*].

285. Al Campell, fregant la frontera lingüística, els parlants m'esmenten el nom en castellà: *directo*.

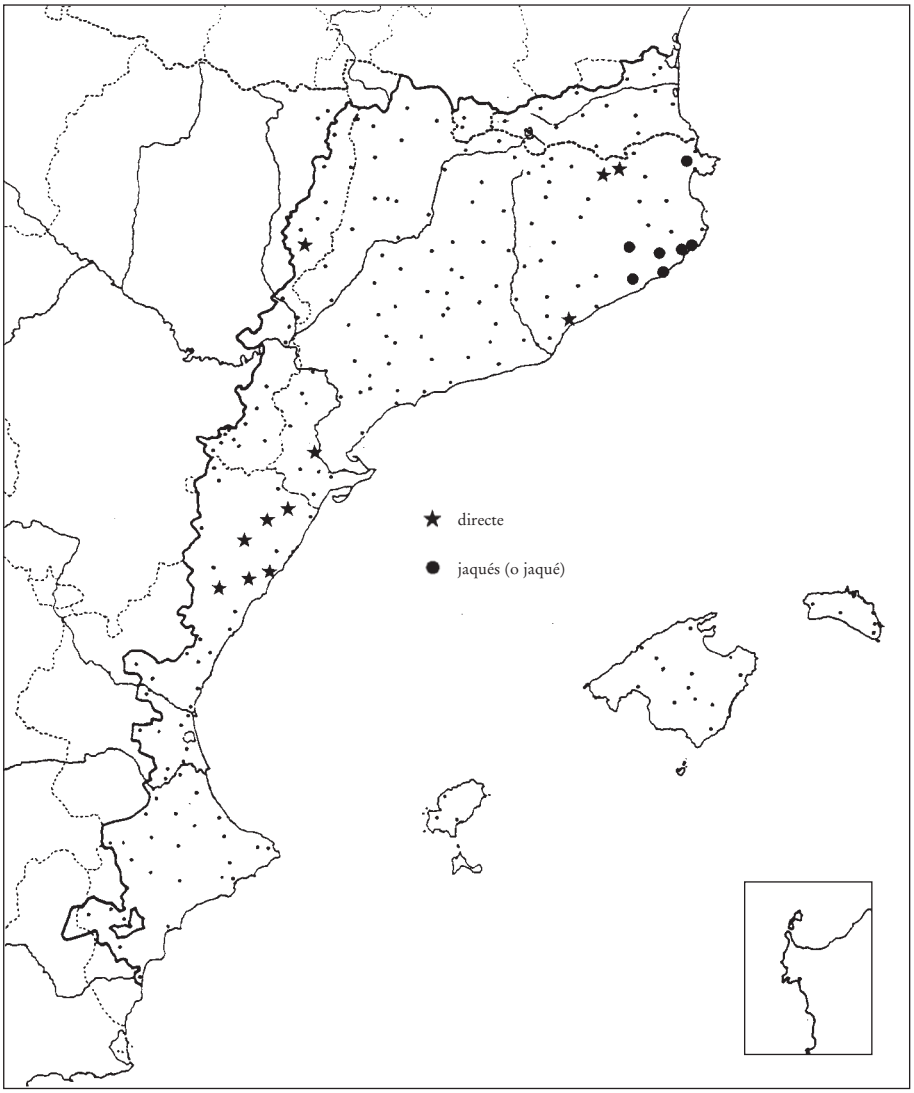

FIGURA 5. Mapa del *directe*.

téncia ao ataque da Filoxera, pensou-se na posibilidade de conquerir híbridos entre estas e a Vitis vinífera que tuveran a resisténcia das americanas e produciran viños de calidade das castes europeas. O resultado final foi ben diferente, conquerindo-se de feito na meirande parte dos casos unhas prantas híbridas que nen tiñan unha excesiva resisténcia á Filoxera nen producian viños de calidade, senón máis ben "purrelas". Chegouse pois á conclusión de que o mellor era utilizar estos Híbridos Productores *Directos* como portaenxertos e enxertar neles as castes autóctonas das diferentes zonas vitícoles galegas» [MASA, 6]. | Lògicament, haventse'n fet diversos encreuaments, no hi ha una única espècie híbrida, com es pot constatar al Maestrat.[286] Per ex., a les Useres em diferencien el *senyorito* del *directe*, però m'expliquen que el primer també era un híbrid, actualment eradicat del tot al municipi. A més, comparant-hi les definicions, veig que el *senyorito* és una varietat negra,[287] mentre que el seu *directe* es caracteritza pel fet de ser blanc. També a Santa Coloma de Farners m'expliquen que, pel que fa a híbrids, a banda del *jaqué*,[288] hi han conreat el *francès*: varietat blanca directa.[289] I encara, a Albocàsser i a Sant Mateu del Maestrat, l'ALDC ha recollit un *directe blanc*.[290] | Constato, doncs, que en algunes poblacions no diferencien els *directes* blancs dels negres (cas del Campell), mentre que en unes altres el color diferent de les subvarietats híbrides sí que hi provoca noms diferenciats (cas de Cabanes de l'Arc, Torreblanca o les Useres). | Com a conclusió proposo, amb les reserves que calguin, que es pot considerar el mot *directe* (negre) un sinònim de *jaqué(s)* i, potser, de *senyorito*, mentre que *directe blanc* pot ser equivalent a *francès*.

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **direttissima** «vitigno portainnesto e produttore diretto» [COSSU, 257].

77 **dolcerell** *m*. *ANT*. DOC.: (Ross., 1785) «Dolcerell» [MARCÉ, 105]. | (Cat. Nord, 1861) «Doulsareill» [*ap*. DncF, 192].

DESCR.: **dolcerell** «espèce du raisin» [MARCÉ, 105]; «cep vigoureux.

286. Segons Piqueras [*Vins*, 179]: «els híbrids més estesos per aquesta comarca són els *edo* i els *senyorito* que, des d'un punt de vista econòmic, mostraven clars avantatges sobre la resta de varietats no híbrides del Maestrat. Aquests avantatges rauen en la seua resistència a les malalties criptogàmiques, la seua capacitat per a rebrostar i fruitar després d'una gelada, la seua major productivitat per unitat de superfície, la seua alta graduació alcohòlica i el seu intens color vermell».

287. A Cabanes de l'Arc l'anomenen *sinyoret* (segons l'ALDC), però jo només recullo el castellanisme *senyorito*, sense cap adaptació lèxica (v. senyorito).

288. Ja el 1890, ROIG [p. 71] parlava del *Jacquez* com una «planta de producció directa». També PUIG [p. 25] ha escrit modernament: «híbrids o productors directes, ceps sense necessitat de ser empeltats, com el Jacquez».

289. De fet, el meu informant de Santa Coloma de Farners, preguntat sobre el *directe*, acaba anomenant també així el seu cep *francès*: un detall més que ajuda a confirmar la sinonímia.

290. Tot i que, a Albocàsser, el *directe blanc* es diferencia d'un altre que és anomenat *directe francès* i que, per oposició, suposo més fosc.

Grappe petite; les grains qui la garnissent sont gros, ronds, un peu dorés, peau fine, très-juteux, peu sucrés. Grande précocité» [ROUFFIA, 141-142].

ETIM.: Derivat de *dolç* (amb el sufix *-erell*), circumstància que s'explica pel gust sucrós d'aquesta varietat.[291]

SIN.: El rossellonès MARCÉ va escriure el 1785: «à Sitjas, en Catalogne, on cueille une autre espèce du raisin nommé dans le pays Xerello, qui paroit être la même espèce que nous nommons Dolcerell» [p. 104-105]. De tota manera, no dono gaire crèdit a les sinonímies d'aquest autor perquè no coneix personalment les varietats foranes i es limita a opinar sobre descripcions que ha llegit (cf. la sin. de blanqueta).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **dulzal** «(Montemayor de Pinilla) Variedad de vid» [COMENGE, 224]. | Cf. **dulzar** «(Segovia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 314]. | Cf. **dulzor** «(Valladolid) Cepa blanca para vino» [MARCILLA, 108]. ◊ *FR.*: **doucinelle noire** «(Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. ◊ *IT.*: Cf. «**duceddu** (sic.), **ducicillu** (calabr.) Uva dolce» [DEI, 1374]. ◊ *OCC.*: **douçannelle** «(Lot, Tarn) Grappe moyenne, allongée, à grains preu serrés, légèrement ovales, d'une saveur très-sucrée, un peu musquée» [ODART, 362]. | **doucinello** «(a. 1878) Variété de raisin noir, à grains ronds» [TdF]. ◊ *PORT.*: Cf. **doçal**, **doçar** «casta de uva preta. De *doce*» [DdeF]; «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*]. | Cf. **doçalbranco** «(Monção) Casta de uva» [DdeF].

78 **dolcivera** *f*. À. DIAL.: **dolcivera** (Benassal) [TrL];[292] (Atzeneta del Maestrat) [ALDC]. | **de dolcivera** (Vinaròs, Llucena) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **(de) dolcivera** «raïm negre de grans grossos i rodons» [TrL]; «raïm negre, llarguet i grosset, i dolç» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: Suposo que *dolcivera* és un ampelònim d'origen compost (*dolç(a)* + vera). Dins de l'aglutinació, l'adjectiu *vera* faria referència al caràcter genuí d'aquesta subvarietat enfront d'una altra de borda. Com ha escrit el DCVB, s. *ver*: «Indica l'exemplar o classe millor, més pur dins la seva espècie; aplicat a plantes sol significar la que produeix fruit comestible, en oposició a *bord* (que es diu de la planta que no produeix fruit o que el produeix no comestible).»[293] Poso un exemple ampelonímic: el 1437, per diferenciar dues subvarietats de *monastrell*, els barcelonins ja parlaven de «monestrel ver e bort» [FERRER, 97]. | També el sard, el 1889, feia servir aquest qualificatiu en algun ampelònim: *nighèdda bèra* 'Vite

291. Trobo sorprenent l'observació següent de ROUFFIA, tot i que potser serveix per a explicar-ne l'actual desaparició dialectal: «peu sucrés, malgré son nom *dolsereil*, qui indiquerait qu'il est doux. Ce raisin, qui n'a de valeur que par sa grande précocité, disparaît des vignobles, remplacé par des espèces de meilleure qualité» [p. 142].

292. El TrL, per errada, transcriu una *e* per una *c*: *doleivera*.

293. El mateix DCVB (s. *garrofa*) recull una *garrofa vera* a Xàtiva i una *garrofa borda* a Tortosa i Mallorca. Cf. DECat, IX, 130.

negra-vera' [CARA, 91]. Cf. julivera; i també l'aragonès *cencivera*.[294]

79 **domènec** *m.* DOC.: (a. 1871) «Domenech [...]. Dumech» [RevSI, XX, 313-314].

À. DIAL.: **domencs** (Llofriu) [TrL]. | **domènec** (Reus) [TrL, s. *raïm*]. | **domeny** (Girona) [TrL].[295]

DESCR.: **domenc** «raïms blancs de gra gros, molt semblants als moscats» [TrL]. | **domeny** «mena de raïm igual a la pansa» [TrL].[296]

ETIM.: Mot de probable origen antroponímic. El nom propi *Domènec*, documentat a Reus com a ampelònim, s'hauria reduït a l'Empordà per la caiguda de la vocal posttònica: *domenc*.[297]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **dominga** «variedad de uva» [*Enc.*, III, 59].

80 **doradillo** *m.* DOC.: (a. 1890) «Molt resistent á las maluras. Alguns creuen es lo Jaen blanch, peró se sembla més al Doradillo» [ROIG, 34].

À. DIAL.: **doradillo** (Móra la Nova) [ALDC]; (Porrera) [FAVÀ].

DESCR.: **doradillo** «Es planta que dá uvas siempre tardías, y vinos generalmente secos» [BCas, 24]; «cep de raïms de taula grossos. Gra blanc-daurat, gros i rodó. Varietat poc productiva, però molt bona per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Variant local del Priorat, manllevada recentment a l'espanyol.[298] Prové de l'epítet cromàtic *dorado* 'daurat' (amb el sufix diminutiu *-illo*) pel color d'or del seu petit gra.[299]

SIN.: V. xarel·lo.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **doradilla** «(Burgos, Soria, Segovia, Ávila) Vidueños de uva blanca» [MARCILLA, 109]. | **doradillo** «(Granada, 1807) Uvas muy apiñadas, medianas, muy doradas, duras, asperas. Tambien se cultiva para vino con mucha estimación» [ROJAS, 182]. ◊ *FR.*: Cf. **petit-plant-doré** «(a. 1859) Variété méritante par la fine qualité de son fruit» [ODART, 169]. | Cf. **plant doré** «(Marne, 1827) Raisin noir d'on tire les vins rouges et blancs les plus recherchés» [CAVOLEAU, 201]. ◊ *IT.*: Cf. **uva de oro** «(Bologna, 1651) Raisin noir» [*ap.* CTal, 529]. ◊ *PORT.*: **doiradinha** ou **douradinha** «casta de uva» [DdeF]. | **doradiño** «(Pontevedra, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472]. | Cf. **doirado** ou **dourado** «(Colares) Casta de uva preta» [DdeF].

294. Per cert, no veig gens clara l'etimologia que apunta Coromines (s. *cencivera*): «quizá del lat. *zinzíber,-eris*, 'jengibre', por comparación del gusto agridulce de las uvas tempranas con el sabor acre y picante del jengibre» [DECH, II, 28]. Em fa l'efecte que el *jengibre* no és un producte prou popular per a justificar aquesta arriscada associació.

295. Forma encreuada per una associació toponímica amb el llogarret de Domeny al Gironès. Difícilment pot tenir relació amb la població penedesenca de Sant Jaume dels Domenys, massa allunyada i secundària per a justificar una importació gironina.

296. Exemples paradigmàtics, aquest i l'anterior, de les descripcions deficients del TrL, basades sovint en la comparació amb uns altres raïms.

297. No s'hi ha de descartar, però, la possibilitat d'un simple error de transcripció.

298. El 1869, BCas [p. 24] feia equivalents el *doradillo* de l'espanyol i el *charelo* (= xarel·lo) del català.

299. El TrL (s. *raïm*) situa també un *daurat* a Reus. Si l'estranya variant fos diminutiva, pensaria que es tracta d'una ultracorrecció; però, així, potser caldrà considerar-la una adaptació del prestigiós *plant-doré* francès (v. p. romàn.).

E

eixaent *m.* → jaén.

81 **embolicaire** *m.* o **bonicària** *f.* À. DIAL.: **ambolicaire** (Vinaròs) [ALDC].[300] | **ambulicaire** (Sant Mateu del Maestrat) [ALDC].[301] | **bolicaire** (Albocàsser) [ALDC].[302] | **bonicaire** (Vall d'Albaida, la Costera) [*Vins*, 111]. | **embolicaire** (Tortosa) [TrL];[303] (Alcalà de Xivert) [COMENGE, 224]; (Maestrat) [*Vins*, 182]; (les Useres) [FAVÀ]. | Cf. **bonicària** (Ontinyent) [ALDC]; (l'Alforí) [FAVÀ].

DESCR.: **bonicaire** «cep de raïm negre» [*Vins*, 111]. | **bonicària** «cep de raïms espessos i grossos. Gra gros, llarg i d'un blanc groguenc. Raïm de pell gruixuda que carrega molt, però que fa un vi de poc grau» [FAVÀ]. | **embolicaire** «raïm de grans rogencs o negrosos, molt bo per fer vi» [TrL]; «cep de raïms grossos i molt apinyats. Carrega molt el cep, però no fa grau per al vi. Gra negre, rodó i gros» [FAVÀ].

ETIM.: Crec que l'*embolicaire* deu el nom a la facilitat enroscadora de les seves sarments, amb característics fils embolicadissos.[304] | La variant meridional *bonicària* pot ser explicada satisfactòriament a partir de la forma *bolicaire*. Els parlants haurien encreuat aquest arcaisme associant-lo amb *bonic* i generant,

300. Veny [*Parlars*, 91] ja ha explicat que, en els parlars nord-occidentals, les *e-* àtones inicials es neutralitzen sovint en *a-*; per ex.: *anciam* per *enciam* (cf. *ascanyavella* per escanyavella). El fenomen és antic en el cat. nord-occidental, com demostra el DCVB (s. *ambolicar*) quan documenta aquesta entrada a mitjan s. XVI.

301. Variant explicable pel tancament vocàlic de la *o* en *u*, afavorit pel contacte amb la bilabial precedent, tal com passa amb la variant *muscatell* (v. moscatell).

302. Segons Coromines [DECat, II, 69], aquest adjectiu *bolicaire* deriva de *bolic*, forma arcaïtzant que prové del verb postnominal *bolicar*.

303. Variant normativa del TrL. El DCVB (s. *embolicaire*), en canvi, transcriu per al cat. occidental una variant fonètica [a]*mbulicaire*.

304. L'existència d'un cep amb circells filamentosos no és un cas aïllat. Aquesta característica ja és destacada el 1866 per al cep *izaga* [ROUFFIA, 139] o en la definició del seu geosinònim *drapat* (v. trepat). Cf. també l'ampelònim gaiata.

per tant, la variant *bonicaire*.[305] A partir d'aquí, per una metàtesi consonàntica, s'hauria arribat a la variant *bonicària* (< *bonicaire* ← *bolicaire* × *bonic*); tot i que no es pot descartar tampoc la possibilitat d'una simple dissimilació de líquides (*l-r* > *n-r*).

SIN.: V. trepat.

82 **encarnat** *m.* À. DIAL.: **encarnat** (Monòver) [FAVÀ].[306]

DESCR.: **encarnat** «cep de raïms molt grossos. Gra rosat, llarg i gros. S'usava per a fer l'aiguardent guardant-lo en pots. També val per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: La motivació de *encarnat*, clarament cromàtica, té a veure amb el to rosat, amb el color carnós dels seus grans de raïm. | Coromines explica, sobre el color *encarnat*: «evidentment en català designava un matís més clar, o bé menys pujat, que el cast. *encarnado* 'vermell, enrojolat'» [DECat, II, 579]. | Encara que la meva descripció d'un raïm rosat no em permeti assegurar cap mena de manlleu entre la variant valenciana i la castellana, reprodueixo les observacions de Colomina sobre aquesta qüestió: «A Petrer, on el terme general és *vermell*, s'usa *encarnat* precisament amb el sentit de 'enrojolat'.[307] Per aquestes raons pensem que aquest *encarnat* del val. meridional alacantí deu ser una adaptació del castellà *encarnado*» [*Alac.*, 207].

SIN.: Segons un dels meus informants de Monòver, *encarnat* equivaldria al castellà *montalbán* (v. montalbana). No tinc, però, prou dades per a valorar aquesta geosinonímia.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **encarnada** «(Cuenca, Guadalajara; 1885) Variedad» [ABELA, 242].

83 **escanyacà** o **escanyagossos** *m.* DOC.: (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat, escanyaca...» [*ap.* DAg, s. *vi*]. | (a. 1871) «Escanya gos» [RevSI, XX, 261].

À. DIAL.: **escanyagossos** (Albaida) [TrL].[308]

DESCR.: **escanyacà** «vi» [DAg]; «vid de uva blanca» [GIRALT, 15]. | **escanyagossos** «raïm blanc» [TrL].

ETIM.: Segons Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms extensibles eventualment al vi respectiu [...] la baixa qualitat: ant. *escanyacà*» [*Mots*, 60-61]. De fet, la relació entre un vi «poc passador» i la sensació d'escanyar-se és força expressiva.[309] | La mateixa motivació apareix en portuguès per a una clas-

305. L'associació semàntica seria afavorida pel caràcter esponerós de la varietat; però un factor que també podria haver facilitat l'encreuament seria l'oblit dialectal de l'autèntic significat d'aquest arcaic *bolic*.

306. L'ALDC també ha recollit a Alcalà de Xivert un raïm anomenat *encarnado sin hueso*, sense cap mena d'adaptació al català.

307. Hi puc afegir també que la *poma encarnada de Reus* «és vermella», segons recull a Castelló el DCVB (s. *poma*). El mateix passa amb la *rosa encarnada*: «varietat de color vermell», segons el DCVB (s. *rosa*).

308. Variant més moderna, explicable per la substitució que el mot patrimonial *ca* (d'origen llatí) va experimentar en favor del mot expressiu *gos*.

309. A Vilallonga de Ter, per ex., al vi picat li diuen *es-coll-trenca* (segons l'ALDC).

se de raïm (*esgana can*, *esganacão*); però també val en català per a la *pera escanya-cans*: «varietat molt aspra (Plana de Vic)», segons el DCVB, s. *pera*.

SIN.: V. bona llavor; v. messeguera.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: **esgana can** «(Pontevedra, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472]. | **esgana-cão** «uva cerceal» [NDCLP]. ◊ *SARD*: Cf. **scanniola** «(a. 1897) Uva di poca importanza» [SCet, 49].

84 **escanyavella** *f.* DOC.: (a. 1871) «Escaña vellas» [RevSI, XX, 318]. | (Lleida, 1885) «Escana bella» [ABELA, 318].

À. DIAL.: **ascanavella** (Saidí, Mas de Barberans, Sant Mateu del Maestrat) [ALDC]; (Santa Bàrbara) [FAVÀ]. | **ascanavella àstiga** (= aspra) (Mas de Barberans) [ALDC].[310] | **ascanyavella** (Amposta, Ulldecona, Vinaròs) [ALDC]. | **escanadella** (Alcalà de Xivert) [COMENGE, 224]; (Alcalà de Xivert) [ALDC].[311] | **escanavella** (Roquetes, Albocàsser) [ALDC]. | **escanyavella** (Vinaròs) [DECat, II, 500]; (Maestrat) [*Vins*, 182]; (Cambrils) [ALDC]; (Porrera, Traiguera) [FAVÀ]. | **escanyavelles** (Camp de Tarragona) [DAg]; (Montblanc, Gandesa, Tortosa, Vinaròs) [TrL]; (Ribera d'Ebre) [DCVB].

DESCR.: **ascanavella** «cep de raïms grossos amb la cua forta. Gra gros, rodó i daurat. Fa un vi blanc, fluix i dolç, però els seus raïms no són comestibles» [FAVÀ]. | **escanadella** «variedad de vid» [COMENGE, 224]. | **escanavella** «variedad de uva» [ABELA, 318]. | **escanyavella** «mena de raïm propi per a fer vi» [DECat, II, 500]; «raïms de mida mitjana o petita, compactes; grans mitjans, rodons, de tonalitat verdosa. Varietat productiva, base dels vins blancs» [SIMÓ, 279]; «cep de raïms no gens bons, però força productius. Gra blanc, de pell gruixuda i molla esquitxegosa. Val per a fer vi» [FAVÀ].[312] | **escanyavelles** «cep que produeix un raïm de gra mitjà, color blanc i qualitat poc preuada» [DAg]; «de gra mitjà o petit; és molt dolç; gairebé no madura del tot. Fa molts raïms, però el vi és de poc grau» [TrL];[313] «raïm blanc, de pell dura i aspra i de gust poc saborós» [DCVB]; «varietat de cep» [DFa]; «varietat de vinya que produeix un raïm blanc, de pell aspra i dura, poc apreciat» [DIEC].

ETIM.: Veny ja ha explicat l'origen del mot primitiu, tot apuntant una de les seves deturpacions fonètiques: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus

310. L'existència d'una subvarietat qualificada d'*àstiga* 'aspra al gust' confirma la relació semàntica amb la baixa qualitat. De fet, el DCVB (s. *escanyavelles*), a banda d'un raïm, també esmenta una varietat de codony «que s'anomena *escanyavelles* segurament per la seva aspror».

311. Forma encreuada potser amb *canadella* 'setrill' (cf. el mateix canvi d'oclusiva en *macabeu* > *macadeu*).

312. Un informant de Traiguera em comenta que l'*escanyavella* és un cep relativament modern al poble. El seu èxit s'explica per l'alt rendiment. Quan els compradors van decidir pagar el mateix per qualsevol tipus de vi, aquesta mena de ceps productius hi van ser plantats amb profusió.

313. Estranya definició del TrL: no s'entén que l'*escanyavelles* sigui molt dolç si no acaba de madurar del tot. Personalment m'ha estat descrit com a «immenjable».

noms extensibles eventualment al vi respectiu [...] la baixa qualitat: *esca - nyavelles* (a voltes deformat en *escanadelles*)» [*Mots*, 60-61].[314] | Unes altres variants, com *ascanyavella* i *ascanavella*, reflecteixen la tendència del cat. occidental a neutralitzar *e*-àtones en *a*- (cf. embolicaire).[315] A més, ambdues formes són el resultat d'un tractament doble de la geminada llatina -NN-, que fluctua entre *-ny-* i *-n-*.[316] | Malgrat que el conjunt de la lexicografia catalana ha triat el plural *escanyavelles*, no tinc cap dubte a l'hora d'escollir com a forma principal *escanyavella*. De fet, tant l'ALDC (que recull l'ampelònim nou cops) com jo (cinc cops més) sempre recollim variants en singular.[317]

SIN.: V. messeguera.

85 **esclafagerres** *f.* À. DIAL.: **asclafajades** (la Font de la Figuera) [ALDC].[318] | **esclafagerra** (Novelda) [ALDC]. | **esclafagerres** (Monòver) [FAVÀ]. | **esclatagerres** (Albaida) [TrL].

DESCR.: **esclafagerres** «raïm blanc per a vinificació» [SIMÓ, 331]; «cep de raïms esparsos, primerencs. Gra blanc, gros i aplanat. S'usa per a fer vi» [FAVÀ]. | **esclatagerres** «raïm blanc» [TrL].

ETIM.: Suposo que aquest conjunt d'ampelònims de l'interior meridional del País Valencià, malgrat alguna deturpació, es refereixen a un raïm de pell forta que es pot guardar molt de temps,[319] igual com passa amb el raïm *trencatenalles* de la Franja aragonesa i els seus paral·lelismes hispànics (v. trencatenalles).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **esclafacharre** «(Murcia, 1885) Vidueño» [ABELA, 318].[320] | **esclafacherri(s)** «(Alicante, 1885) Vidueño de uvas blancas» [ABELA, 318];[321] «(Sax, Villena) Uva de granos gruesos» [MTor, 213].

86 **escorçac** *m.* DOC.: (a. 1871) «Escursag» [RevSI, XX, 261]. | (Mall., 1897) «Cursach» [*Die B.*, I, 257].

314. Relacionar un raïm molt aspre, que escanya (a l'entrada anterior amb un *gos*, aquí amb una *vella*), pot semblar una associació insòlita, però és curiós d'observar uns altres casos idèntics dins del mateix camp ampelonímic. Hi ha també un raïm *queixal de gos* (v. queixal de llop), enfront d'un *queixal de vella*, terme marcadament sardònic (v. queixal de vella).

315. Veny menciona un grapat de casos idèntics per al cat. nord-occiental: «*astel*, estel; *astar*, estar; *aspés*, espès; *ascala*, escala» [*Parlars*, 91].

316. No falten alternances dialectals com *enganyar/enganar*, *banyes/banes*, etc. V. Veny: *Parlars*, 96.

317. I encara cal observar que el TrL esmentava *escanyavelles* a Vinaròs, mentre que el DECat recull a la mateixa població *escanyavella*, amb morfema singular (v. *supra*).

318. Variant produïda segurament per una confusió dels parlants entre una forma originària **esclafagerres* i l'hipotètic adjectiu postverbal d'un fals intensiu **esclafajar* (→ *esclafajades*).

319. De la tradicional conservació en recipients d'alguns raïms, ja en parla *Busa* [p. 233] el 1507: «raïms que guarden en olles. UVE OLLATES». M'expliquen a Monòver que encara avui guarden raïm en pots per obtenir-ne aiguardent (v. encarnat).

320. Indubtable préstec català. La pronunciació africada palatal sonora que el val. meridional fa de *gerra/-es* ['dʒɛ] explica perfectament aquestes grafies espanyoles *-charre* i *-cherris* ['tʃa-, 'tʃe-] ensordides, fruit de l'adaptació fonètica.

321. Encara que la publicació en qüestió no ho indiqui, suposo que es refereix a la zona castellanòfona de la província d'Alacant.

À. DIAL.: **corçac** (colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **escursac** (Mall.) [DAg].

DESCR.: **corçac** «raïms apreciats per al vi negre» [*Die B.*, I, 257]; «cep de raïms apinyats i molt petits. Carrega molt, però fa un vi de poc grau alcohòlic. Gra negre, petit i rodó, de pell forta» [FAVÀ]. | **escorçac** «mena de cep o de vinya» [DAg]; «raïm no gaire gros, de gra mitjancer i no gaire atapeït, molt negre, no gaire bo per a menjar però boníssim per a fer vi de molt grau» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: En principi, tot fa pensar que l'ampelònims *corçac* (i *escorçac*) prové dels llinatges mallorquins homònims (*Cursach* o *Escursach*).[322] Segons el DCVB (s. *escurçac*), aquest segon seria probablement una variant aglutinada del primer, amb l'article salat *es*. Potser sí, però veig massa casualitat que al Matarranya coneguin un raïm *corcelló* o *escorcelló* amb igual oscil·lació sil·làbica i amb un lexema idèntic: *escorç-* (v. escorcelló). Suposo que deu ser preferible una explicació d'aquests ampelònims com a derivats d'*escorça*[323] per les mateixes raons que en l'altre cas: es tractaria d'uns ceps que cal *escorçar* 'escorxar' per a evitar que facin bagots. Posteriorment, el nom del cep hauria passat també a designar el raïm.

87 **escorcelló** *m.* À. DIAL.: **corcelló** (la Torre Velilla) [ALDC]. | **escorcelló** (la Ginebrosa) [ALDC].

DESCR.: **corcelló, escorcelló** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Segons el DCVB (s. *escorcellar*): «tallar rebrolls dels avellaners (Amer)». No crec, però, que això exclogui unes altres plantes com la vinya.[324] Precisament el cep és una planta que fa sovint rebrolls (cf. gavarro), els quals s'arriben a convertir en raïms bords (o bagots) nascuts a l'escorça de la soca.[325] | Aquesta necessitat de retallar, d'escorxar la soca, és, al meu parer, la causa que explica semànticament l'ampelònim *escorcelló*. Llavors, la variant *corcelló* és una simple afèresi.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: Cf. **corcello** «(Riazón, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472].

88 **esperó de gall** *m.* o **pota de gall** *f.* DOC.: (men., 1869) «D'Esperó de gall» [VHos, 62]. | (Mall., 1897) «Esperons de gall» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **esperó de gall** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Maó) [TrL]; (Mall.) [DCVB];[326] (Creixell de Mar, Con-

322. Així ho creu també el meu principal informant de la colònia de Sant Pere d'Artà (no és estrany, però, que faci aquesta observació, ja que el seu segon cognom és justament Cursach).

323. Segons això, l'associació antroponímica seria posterior i ajudaria a explicar el canvi *escorçat* > *(es)corçac*, tot i que l'equivalència acústica d'aquestes oclusives en posició final (*-k* = *-t*) és prou freqüent en català: *vímet/vímec*, *rosset/rossec*, etc. Fins i tot apareix en aquest camp lèxic: *benadic/benedit* (v. benadic).

324. Senzillament, a Amer han especialitzat el nom amb aquest conreu. En últim terme, és un clar derivat de *escorça* i deu poder aplicar-se a algunes altres plantes.

325. Segons Coromines [DECat, III, 548], la derivació de *escorça* en *escorcellar* ha estat contaminada per *escocellar*.

326. El mateix DCVB (s. *raïm*), en canvi, escriu raïm *d'esperó de gall*.

sell, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **pota de gall** (Riudoms) [FAVÀ]. | Cf. **cruixó d'esperó de gall** (Mall.) [DAg].

DESCR.: **calop d'esperó de gall** «raïm de color blanc, de grans llargs» [DCVB]. | **cruixó d'esperó de gall** «mena de raïm» [DAg]. | **esperó de gall** «rem. *Teta de vaca*» [VHos, 62]; «dues variedats blanques y una negre» [CERDÀ, 111]; «classe de cep» [DAg]; «raïm de gra llargarut i corbat» [TrL]; «varietat de raïm que fa els grans llarguers» [DCVB]; «raïm blanc, de grans grossos i molt llarguers, semblant al *calop blanc* però no tan bo» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms de taula grossos i esparsos. Gra gros, corbat i molt allargat. N'hi ha de blancs i de vermells. De carn sucosa i pell aspra. Poc productiu; madura tard i fa el vi d'escàs grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **esperons de gall** «raïms blancs i negres» [*Die B.*, I, 257]. | **pota de gall** «cep que dóna raïms de gra blanch y llargarut en forma d'esperó de cavall» [DAg, s. *pota*];[327] «cep de raïms de taula, tardans de maduració. Gra blanc, gros i llargarut» [FAVÀ].

ETIM.: Com ja ha explicat el DCVB (s. *calop*): «raïm de grans llargs a manera d'esperons de gall». Per extensió, la referència concreta a l'unglot punxegut dels galls ha acabat generalitzant-se a tota la pota de l'au: *pota de gall* (i a Occitània, *pèd-de-gau*).

SIN.: El VHos [p. 62] tradueix el *esperó de gall* balear al castellà com a *teta de vaca*. Certament, és molt probable que aquesta equivalència sigui encertada i que *esperó de gall* sigui un geosinònim del també cat. *mamella de vaca*.[328] De fet, les descripcions d'ambdós ampelònims coincideixen amb inusual exactitud. Totes dues varietats són de taula, tardanes, amb el gra llargarut i la pell forta, i totes dues diferencien una subvarietat blanca d'una de roja.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **sperone di gallo** «grappolo medio. Acino medio, caratteristicamente allungato e appuntito, ricurvo a mezza luna. Polpa carnosa o croccante, dolce e molto gradevole» [BALDANI, 41]. ◊ *OCC.*: **pèd-de-gau** (= peu de gall), **pèd-de-jau** «(Alpes, 1886) Variété de raisin à grains oblongs et roses, v. *óuliveto*» [TdF].

89 **esquiterell** *m.* À. DIAL.: **esquiterell** (Marratxí) [TrL]; (Sineu) [ALDC].

DESCR.: **esquiterell** «raïm blanc» [TrL].

ETIM.: Ampelònim derivat del dialectalisme balear *esquitar* 'esquitxar' [DCVB, s. *esquiterell*].[329] O sigui, un raïm que esquitxa quan l'aixafen; característica que emparenta semànticament *esquiterell* amb *esquitxagós*.

90 **esquitxagós** *m.* DOC.: (a. 1871) «Esquitxagos [...]. Escaxigós»

327. Evidentment hi ha una errada en aquesta definició del DAg: no es tracta d'*esperons de cavall*, sinó d'*esperons de gall*. Així ho entén el DCVB (s. *pota*), que cita el DAg però en corregeix la descripció.

328. BOSCH, per ex., en el seu estudi sobre la fruita algueresa, escriu a l'apèndix [fig. 16]: «raïm *tita de vaca*, denominació que hom identifica amb la *botó de gall* blanc».

329. De fet, el DCVB descriu un raïm mal madurat, agrasser, però no el considera cap classe específica.

[RevSI, XX, 294 i 311]. | (a. 1877) «Esquitxagossos» [*ap.* VVV, 79].

À. DIAL.: **escatxigós** (Bellpuig) [TrL]; (Balaguer) [DCVB].[330] | **esquitxagós** (Reus) [DAg]; (l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Gaià penedesenc)[331] [SADURNÍ, 20]; (Cambrils) [ALDC]; (Creixell de Mar, Riudoms, Gandesa) [FAVÀ]. | **esquitxagossos** (Valls) [DCVB]. | **esquitxós** (Pego, Benassal, Altea) [TrL].

DESCR.: **escatxigós** «raïm que quan se separa de la barrusca els grans ixen del pinyol» [TrL];[332] «varietat de raïm i el cep que el produeix» [DCVB]. | **esquitxador** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*]. | **esquitxagós** «cep que produeix un raïm de gra blanc, petit i dur, poc estimat per a fer vi» [DAg]; «raïm blanc, molt esquitxós» [TrL]; «cep indígena, negre» [SADURNÍ, 20]; «cep força carregat de raïms petits. Gra blanc, mitjà i rodó, de pell forta. S'usa per a fer panses i per a vinificar tot i la falta de grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **esquitxagossos** «raïm de gra dur, que en esclafar-lo, esquitxa» [DCVB]. | **esquitxós** «raïm dolç, amb una punta d'agror» [TrL].

ETIM.: L'origen etimològic és clar per a Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] *esquitxagós*, perquè esquitxa quan l'aixafen» [*Mots*, 60-61]. Lògicament, a causa d'una pellofa forta i d'una molla sucosa; com deu passar també amb el raïm *esguitós*, derivat substantivat del verb valencià *esguitar* 'esquitxar'. | Però, mentre que l'etimologia no deixa lloc al dubte, la correcció normativa que proposa Coromines ja pot esdevenir més discutible: «com que això mateix es diu *esquitxagós* (caldria escriure *esquitxegós*) a Reus no crec que sigui un cpt. (ben inversemblant també pel sentit) amb *gos* 'ca', com ha entès AlcM, suposant-li un plural en *-gossos*, sinó un adjectiu en *-egós*» [DECat, III, 711]. | D'entrada, no estic d'acord amb la inversemblança d'una relació entre el nom d'aquest *esquitxagossos* i el substantiu *gos*. Tant en ll. med. (*canucula*), en occ. (*rasi cagniu*), en it. (*canina*, *canaiuolo/-a*), en port. (*uva-de-cão*) i en esp. (*perruno/-a*, *uva de perro*) com en cat. (*de gos*), apareixen sovint variants que fan referència al nom del *gos* de manera ben explícita. V. raïm de gos.[333] D'altra banda, encara que acceptéssim com a forma primera una terminació adjectiva *-egós*, això no evita que els parlants l'hagin pogut relacionar i confondre amb un compost de *gos*.[334] Sols així s'explica morfològicament l'ampelònim valencià *pixagós* (cf. pixagós).

SIN.: V. messeguera; v. planta; cf. garrut.

330. Variant explicable per una metàtesi vocàlica, no gens infreqüent segons el DECat [II, p. 710]: «*esquitxegar* generalment metatitzat en *escatxigar*, que sento a la Sentiu de Sió [1964] i que reporten de Poboleda». V. també Veny [*Dialect.*, 257].

331. SADURNÍ es refereix al riu Gaià, que flueix bàsicament pel Camp de Tarragona.

332. Estranya descripció que sembla voler explicar l'etimologia de l'ampelònim per la fragilitat del gra.

333. I encara hi ha més ampelònims relacionables, com *escanyacà* (o *escanyagossos*), *queixal de gos*, etc.

334. A Riudoms, un informant m'explica precisament que aquest raïm esquitxava els gossos quan tractaven de mossegar-lo.

91 **estorell** *m*. DOC.: (Men., 1897) «esturell» [*Die B.*, II, 342].

À. DIAL.: **estorell lluent** (Mall.) [DAg, s. *cruxó*].

DESCR.: **estorell lluent** «mena de cruixó» [DAg, s. *cruxó*]. | **esturell** «mena de raïm» [DECat, III, 814].

ETIM.: Ampelònim que ha rebut una dubitativa filiació toponímica de Coromines: «*Esturell*; potser provinent de la renomenada possessió, antiga alqueria i riuet de *S'Estorell* en el NE de Mallorca?» [DECat, III, 814]. | Generalment, no es pot considerar un topònim tan minúscul per a explicar l'origen d'un nom de raïm.[335] Però, en aquest cas concret, es dóna la coincidència que aquesta alqueria de s'Estorell es troba al terme municipal de Lloseta, localitat que també ha donat lloc a un ampelònim mallorquí (v. lloseta). | Tot i això, vull plantejar una altra possible explicació, deslligada de qualsevol origen toponímic. A Mallorca, segons el DCVB (s. *estorí*), s'anomenen *estorins* (diminutius de *estora*) aquells cofins emprats per a premsar olives o raïms. Segons això, *estorell*, com a derivat de *estora*, faria referència a una varietat de raïms que són premsats per a la producció de vi, tal com passa amb unes altres varietats d'idèntica motivació semàntica (cf. premsal).

92 **estorell de pinyeta** *m*. À. DIAL.: **estorell de pinyeta** (Mall.) [DAg, s. *cruxó*].

DESCR.: **estorell de pinyeta** «mena de cruixó» [DAg, s. *cruxó*].

ETIM.: Sens dubte, *estorell de pinyeta* fa referència a una subvarietat d'*estorell* (v. estorell) caracteritzada pel fet de tenir els raïms petits i molt apinyats. No hi falten tampoc paral·lelismes romànics d'igual motivació semàntica, com la (*tinta*) *apinyada* espanyola, la *pinheira* portuguesa, el *pignerol* i el *pineau* francesos, el *pignoulet* occità i el *pignuòlo* italià.[336]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **tinta apiñada** «(Salamanca, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 283]. ◊ *FR.*: Cf. **pignerol** «(Bellet, 1868) Cépage» [*ap*. DncF, 158]. | Cf. **pineau** «V. *pinot*. (a. 1406) Sorte de raisin | (déb. XVe s.) Vin fait avec ce raisin | (Bourgogne, Champagne, Alsace; 1835) Célèbres cépages. Dér. de *pin**; suff. *-eau*, la grappe de ce raisin ressemblant à une pomme de pin» [TLF, XIII, 390] ◊ *IT.*: Cf. **pign(u)òlo** «(XX sec., Piemonte) Vitigno | (XIV sec.) Uva nera dal Milanese | (XVII sec.) Vino fatto con detta uva» [DEI, 2917]; «Vitigno, di colore nero o rosso o bianco a seconda della varietà e adatti alla vinificazione | Vino rosso prodotto con tale uva» [GDLI]. ◊ *OCC.*: Cf. **pignoulet** «(Aix, 1715) Raisin de petits grains, oblongs et en grappes serrés, saveur très-douce» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. ◊ *PORT.*: Cf. **pinheira** «(Doiro) Casta de uva» [DdeF].

335. I menys quan el mot en qüestió s'ha estès a indrets tan allunyats com és aquí una altra illa: la de Menorca (essent-ne, a més, la primera documentació [v. *supra*]).

336. D'aquest darrer ja explica el GDLI (s. *pignòlo*): «grappoli simili a pigne per la fitezza degli acini. = Deriv. da 'pigna'». Per cert, recordo que a Santa Agnès de Corona (Eiv.) em deien d'una classe de raïm que era «com una pinya vera».

F

93 **fartapobre** o **raïm de fartapobres** *m*. DOC.: (a. 1839) «afartapobles» [DLab] | (a. 1871) «Afarta pobles [...]. Farta pobles» [RevSI, XX, 260 i 294]. | (a. 1877) «Afartapobres» [*ap*. VVV, 79]. | (Barcelona, 1890) «Afarta-pobles. Serveix pera emparrats, es poch apreciat y sols se cultiva per son aspecte» [ROIG, 38]. | (val., 1891) «fartapòbres [...] de fartapobres» [DMGa, p. 1954].

À. DIAL.: **afartapobres** (les Borges Blanques, Savallà del Comtat, Atzeneta del Maestrat) [TrL]; (Tortosa) [DCVB]; (Calaceit) [DCVB, s. *raïm*];[337] (Penedès) [SADURNÍ, 17]. | **de fartapobres** (Mequinensa) [ALDC]. | **fartapobre** (Fraga, Amposta) [ALDC]; (Torrent de Cinca) [FAVÀ]. | **fartapobres** (Massalcoreig, Gandesa, Calaceit, Tortosa) [DCVB]; (Calaceit) [BLANC, 104]; (Roquetes) [ALDC]. | Cf. **afartabellacos** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*].[338]

DESCR.: **afartabellacos** «raïm de gra gros, negre i bo; madura pel setembre» [DCVB, s. *raïm*]. | **afartapobles** «especie de rahím que tè lo gra gros y la pell dura, qu'es bo pera guardarse. *Lairén*» [*DLab*]; «Rahím gros, molt fluix, peró molt llargarut. Fruyt molt gros, quasi esférich, roig y insípit» [ROIG, 38]; «varietat de raïm de gra gros i pell dura» [DFa]. | **afartapobres** «raïm roig de gra molt gros» [DAg]; «casta de raïm blanc, de gra gros i una mica llarguer» [DCVB]; «raïm poc exquisit» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de raïm de gra gros i pell dura» [DIEC]; «raïm roig de grans grossos que feia un vi fluixet però en gran quantitat» [SADURNÍ, 17]. | **(de)**

337. Evident contradicció del DCVB (s. *raïm* i s. *fartapobres*). Òbviament, la dualitat deu ser producte d'una vacil·lació a l'hora de delimitar la separació entre article i nom. Passa una cosa semblant a Tortosa, on el DCVB tan aviat l'inclou a l'entrada *afartapobres* (fent-ne, fins i tot, la transcripció fonètica) com a l'entrada *fartapobres*. De tota manera, a Calaceit caldrà preferir la grafia *fartapobres*, recollida per una recent monografia local [BLANC, 104].

338. Préstec espanyol de l'epítet compost *hartabellacos*, amb adaptació lèxica del verb *afartar*, però no pas del substantiu *bellaco* 'bergant'.

fartapobres «raím. *Lairen*» [DMGa, 1954]; «classe de raïm de gra molt gros i de no gaire bon gust. V. *afartapobres*» [DCVB]; «raïm blanc» [DCVB, s. *raïm*]; «espècie de raïm de gra gros i sabor escàs» [BLANC, 104]. | **fartapobre** «cep de raïms grossos. Gra negre, rodó i molt gros, de pell forta. Val per a menjar i també per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: Veny ha explicat així aquest ampelònim: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la baixa qualitat: *afartapobres*. Aquest, per error tipogràfic del *Diccionari* de Labèrnia, va ser modificat en *afartapobles* i el mot fantasma va passar, per transfusió, a obres lexicogràfiques posteriors fins a arribar al *Diccionari General*» [*Mots*, 60-61]. | Estic d'acord amb la seva proposta etimològica (cf. afartabous), però no crec que la variant dissimilada *afartapobles* sigui un mot fantasma.[339] Crec que les variants gràfiques del 1870, *afartapobles* i *fartapobles* [RevSI, XX, 260 i 294], fan pensar en l'existència dialectal d'aquesta dissimilació més que no pas en una errada tipogràfica.[340] | De tota manera, sí que faré una precisió lèxicogràfica. Prefereixo com a entrada principal una forma sense aglutinar: *fartapobre* o *de fartapobres*, ja que així es recull sempre a les meves enquestes i a les de l'ALDC.

SIN.: Tant el DLab com el suplement del DMGa [p. 1954] tradueixen el cat. *(a)fartapobres* a l'espanyol com a *lairén*. Sembla, doncs, que es pot considerar el *fartapobre(s)* del Camp de Tarragona i de l'Ebre com un sinònim del *raïm d'airén* del Camp de Túria. D'altra banda, segons SADURNÍ [p. 17], de l'*afartapobres* també en deien *trepat* a la Conca de Barberà. Encara que hi hagi una certa complementarietat geogràfica a les terres de l'Ebre, l'ALDC recull ambdós ampelònims a la localitat d'Amposta.[341] En definitiva, com que no es tracta del primer cop en què veig improbables les sinonímies d'aquest autor (v. panser; v. sitja), prefereixo no considerar-les en la majoria de supòsits.

94 **felipet** *m.* À. DIAL.: **felipet** (Artés) [FAVÀ].

DESCR.: **felipet** «cep de raïms esclarissats i mitjancers, un xic primerencs. Gra ros, gros i llargarut, de pell dura. Fa bon vi i encara és millor per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim diminutiu que deriva de l'antropònim *Felip*. El nom, molt localitzat, devia correspondre al seu importador a la comarca.

339. Per ex., parlant d'una mena de bolet, Coromines [DECat, III, 889] escriu: «*fartapoble* o bolets de *f-* a Estagell (1960): la forma primitiva fou *-pobres* (en part dissimilada en *-bles*)». Igualment, el DCVB (s. *figa*) recull la varietat *afartapobles* al pla d'Urgell.

340. La RevSI no es destaca precisament per la seva cura normativa (per ex., tant hi aviat trobo la grafia *trobat*, com *turbat* o *trubat* o *trovat* [XX, p. 266 i 298]). Per tant, considero inversemblant que aquest *(a)fartapobles* fos introduït a les seves llistes ampelogràfiques després d'una consulta lexicogràfica.

341. Una cosa semblant deu passar amb els suposats geosinònims *colló de gall* (o *moc de gall*?) i el *queixal de llop* [SADURNÍ, 19]. D'entrada, a Alcalà de Xivert, els informants de l'ALDC diferencien el *botó de gat* del *quixal de llop*.

95 **ferrana** *f.* À. DIAL.: **ferrà** (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[342] | **ferrana** (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*]; (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]; (Sant Josep de sa Talaia) [ALDC]; (Sant Antoni de Portmany) [FAVÀ].

DESCR.: **ferrana** «varietat de reïm» [RIBAS, s. *raïm*]; «raïm per menjar» [TMan, 103]; «cep de raïms esparsos i molt grossos. Gra negrós, rodó i gros. Varietat de taula de pell forta i cruixent. Fa un vi de poc grau perquè és poc dolç» [FAVÀ].

ETIM.: Sembla que la motivació d'aquesta *ferrana* té a veure amb el color gris, com de ferro, dels seus grans.[343] Així ho apunta per a un paral·lelisme portuguès el DELP, s. *ferral*: «De *ferro* por influência da cor [= color].» Cf. l'etim. de **ferrandella**. | També el *raisin ferré* de Suïssa ha estat explicat per una motivació cromàtica, però en aquest cas no es tracta pròpiament d'un ampelònim, sinó d'una simple qualitat de raïm.[344] | Un cop explicada la provinença, cal destacar l'antigor de les diferents variants romàniques (s. XV en el portuguès, principis del XVI en l'espanyol, etc.) i la presència ja en el s. I dC d'una variant llatina (*fer<r>eola*).[345] Tot plegat sembla confirmar l'existència d'aquest semantisme cromàtic en el món vitícola llatí, mantingut encara en diverses llengües de la Romània occidental.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **ferrar** «(Málaga, 1807) Uvas muy grandes casi negras» [ROJAS, 124]; «o **ferra**. (Cádiz, 1885) Uvas muy grandes, casi negras» [ABELA, 236]. | **ferrar blanco** «(Andalucía, 1807) Uvas muy grandes blancas» [ROJAS, 124]; «(Cádiz, Huelva; 1896) Cepa muy gruesa. Racimos grandes. Uvas grandes, obtusas, muy carnosas, sabor agridulce, tardías; mosto de pocos grados. Variedad emparrada para fruta» [HIDALGO, 142-143]. | **ferreal** «(Salamanca) Variedad de grano oval de color rojizo» [DUso, s. *uva*]. | Cf. **herrial**[346] «(a. 1513) Uva quasi como el aragonés» [HERRERA, 54]; «vid que produce la uva herrial» [DRAE]; «variedad de uva, gruesa y tinta, cuyos racimos son muy gruesos» [DRAE, s. *uva*]. ◊ *FR.*: Cf. **herrant** «(a. 1872) Cépage» [*ap.* DncF, 184]. ◊ *LL. CL.*: **fer<r>eola** «(*c.* 60 dC) Vines that are passably fruitful» [LCol, 248-249]. ◊ *PORT.*: **ferral**

342. Els eivissencs no acostumen a parlar de *ceps*, sinó de *parres*; per tant, em descriuen la *parra ferrana*. Tot i això, quan a Corona fan referència al raïm, no dubten d'anomenar-lo en masculí: *raïm ferrà*.

343. Com a mínim, la varietat principal de raïms foscos, perquè també apareixen subvarietats blanques en diverses llengües romàniques (esp. *ferrar blanco*, port. *ferral-branco*).

344. GIGNOUX [p. 8] va escriure sobre el *raisin ferré*: «Se dit des raisins dont la croissance s'arrête par les trop grandes chaleurs; le grain reste petit, prend une teinte bleuâtre, et devient très dur.»

345. No comparteixo, per tant, la motivació semàntica que dóna ANDRÉ [p. 136] per a explicar aquest ampelònim del ll. cl.: «FERREOLA. Doit s'expliquer par la raideur du sarment et la dureté du bois ou par la résistence du plant.»

346. Aquesta variant fa que el DECH [III, p. 355 i 357] es pregunti si també ve de *hierro* 'ferro'. Els seus dubtes són concretats per una nota a peu de pàgina on documenta una grafia «heriales» el 1513 [en G. Alonso de HERRERA]. Suposo que es tracta tan sols d'una variant textual, però no ho puc contrastar amb cap edició, ja que els autors no esmenten la pàgina.

«(Madeira, 1885) Variedad» [ABELA, 236]; «(Lamego, 1531) Uvas de muitas castas» [*ap*. CTal, 521]; «(Latadas) Variedades de uva arroxada e resistente. De *ferro*» [DdeF]; «(s. XV) Tipo de uva» [DELP]. | **ferral-branco** «variedade de uva ferral» [DdeF]. | **ferrão** «casta de uva prieta» [DdeF]. | Cf. **ferrol** «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*].[347]

96 **ferrandella** *f*. DOC.: (Val., s. XV) «planta trià / stranya, pus sana, / de muntalbana, / boval negrella / —no *ferrandella* / ni monestrell—» [*ap*. DECat, II, 184]. | (Val., 1791) «Ferrandella» [JAVal, 29].

À. DIAL.: **fernandella** (Casinos) [ALDC].[348]

DESCR.: **fernandella** «classe de raïm» [ALDC]. | **ferrandella** «uva clara algo bermeja: tiene el racimo pequeño y apretado con el rabo duro, el grano menudo de carne blanda, jugo dulce y hollejo delgado: carga bastante y es temprana» [JAVal, 29]; «racimo regular. Uvas negro-rojizas redondas, blandas, hollejo grueso» [NIEVA, 64]; «ant. Cep de què es feia vin [*sic*] blanc» [DCVB].

ETIM.: La proposta etimològica de Coromines sobre l'ampelònim *ferrandella* no em sembla gens convincent, tot i que sí que serveix per a confirmar la meva anterior etimologia (v. ferrana). Llegeixo al DECat: «FERRAN, adj. ant., nom d'un color de cavall. Sembla que d'aquest antic *ferran* sigui derivat *ferrandella*, nom d'un cep, del qual es feia vi blanc. D'ací també els NLL *Na Ferrana*, *Plana Ferrana* (AlcM), probablement pel color dels indrets» [III, p. 979]. | Pot fer l'efecte que la motivació cromàtica també encaixa amb aquest ampelònim,[349] però sobta la presència d'una *-d-* intervocàlica, aparentment lexemàtica. Això obliga a pensar en una altra provinença: de l'antropònim cat. *Ferrandell*,[350] derivat diminutiu de *Ferran(d)*; adaptat del germànic *Fredenand* [DCVB, V, 819]. O, com a mínim, fa suposar un antic encreuament que va portar els parlants a l'associació antroponímica. Aquest fenomen és especialment evident amb la variant acastellanada de Casinos: *fernandella*. | El que sembla fora de tot dubte és l'origen català de l'ampelònim. L'*Spill* valencià del s. XV (vers 13433) ja en tracta com d'una planta del país enfront de plantes estranyes, novelles: «planta trià / stranya, pus sana, / [...] / —no fer-

347. Variant probablement encreuada per associació amb la localitat homònina del Ferrol (la Corunya).

348. Variant acastellanada derivada de l'antropònim esp. *Fernando*. El fenomen està vinculat a la substitució progressiva dels antropònims catalans que ha sofert durant aquest segle el País Valencià. Deu ser, a més, un fenomen molt recent, perquè al mateix País Valencià castellanòfon fan servir un préstec adaptat d'origen català: *ferrendella*.

349. De fet, unes quantes descripcions ja destaquen el to vermellós de la *ferrandella*: «uva clara algo bermeja» [JAVal, 29], «uvas negro-rojizas» [NIEVA, 64], etc.

350. No comparteixo, és clar, l'explicació que dóna el DCVB (s. *poma*) sobre la *poma ferrandella*: «té aquest nom perquè procedeix de Son Ferrandell (Valldemossa)». El topònim en qüestió ha de ser postantroponímic. I l'associació local sols seria acceptable si no existís una estesa i antiga classe de raïm anomenat també *ferrandella*.

randella / ni monestrell— / mallol novell / volent plantar».

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **ferrendella** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra tirando a rojiza» [LLATAS, II, 13]. | Cf. **herradilla** «(Santander, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 320]. ◊ *OCC.*: **ferrandel** «(Alto Garona, 1885) Variedad» [*ap*. ABELA, 236].

97 **fogoneu** *m*. DOC.: (a. 1871) «Fagoneu» [RevSI, XX, 261]. | (a. 1877) «Fogoneus» [*ap*. VVV, 79].

À. DIAL.: **fagoneu** (Felanitx) [ALDC].[351] | **fogoneu** (eiv.) [PzCab, 147]; (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Cassà de la Selva, Marratxí, Ciutadella, Llucmajor) [TrL]; (mall., eiv.) [DCVB];[352] (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]; (Montuïri, Llucmajor) [ALDC]; (Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà, Santa Agnès de Corona, Sant Agustí des Vedrà) [FAVÀ].[353]

DESCR.: **fogoneu** «clase de uva» [PzCab, 147]; «raïm de color negre; fa bon vi» [TrL]; «cep i raïm autòcton de les Balears de pàmpols petits, grans negres i apinyats i no gaire grossos» [DCVB]; «raïm gros, dolent per a menjar i no gaire bo per a vi, però en fa molta quantitat» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm per fer vi negre» [TMan, 103]; «cep de raïms petits i ben apinyats. Fa abundant vi negre, però de poca qualitat; no és gens bo per a menjar. Gra d'un negre clar, rodó i menut. De pell fina i gust poc dolç» [FAVÀ].

ETIM.: Segons Coromines: «*fogoneu*: diu *AlcM* que és derivat de *fogó*, idea donada sense raons, i extravagant, tant des del punt de vista semàntic com tenint en compte que no s'explicaria el sufix no català. Les aparences són que no té res a veure etimològicament amb *foc* i menys amb *fogó*. Com que *-eu* té aire occità, i més tractant-se de raïm, atès l'occitanisme del sufix *-eu*,[354] potser és derivat provençal (*-eu*, sufix diminutiu normal allí, de -ELLUM) de *favoun* 'tavella de mongeta o de fava', bearn. *haboû* 'haricot', 'grain de la vesce'; **favonèu* passaria a **fagoneu* > *fogoneu*» [DECat, IV, 64]. | Realment, l'arriscada derivació de *fogoneu* que fa Coromines compta amb un suport important. Existeixen en català dues subvarietats de mongetes anomenades *mongeta fogoneu*:[355] una de blanca i una de negra, segons el DCVB (s. *mon-*

351. Dissimilació vocàlica, explicable pel contacte velar. En aquests casos, l'àtona inicial té tendència a neutralitzar-se. El canvi [uku-/uɣu- > əku-/əɣu-] s'acompleix a diversos punts del cat. oriental. Per ex., el barceloní dialectal [ʃəku'latə] per [ʃuku'latə], l'eivissenc [əku'pa] per [uku'pa], etc.

352. El DCVB diferencia una pronunciació mallorquina [*fogo-*] enfront de la neutralització eivissenca [*fugu-*]. Personalment, no percebo a cap localitat mallorquina enquestada aquesta variant sense neutralització vocàlica.

353. El meu principal informant de Consell conrea actualment una varietat anomenada *fogoneu francès*. També la coneixen a sa colònia de Sant Pere, però no correspon al tradicional *fogoneu*, que en aquesta darrera localitat es va deixar de plantar poc després de la plaga fil·loxèrica.

354. Certament hi ha unes altres ampelònims catalans d'idèntica morfologia occitanitzant, com el *moreu* (cf. moreu) o com el *xareu* (v. xarel·lo).

355. A més d'una classe que s'anomena *de fava* o *favatera*: «planer a manera de fava (Mall.)», també segons el DCVB (s. *mongeta*).

geta). Es deu tractar, doncs, d'una classe de raïm amb uns grans que recordarien la forma, menuda i aplanada, de les faves o dels fesols.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: Cf. **feijão** «Variedade de uva minhota. Do lat. *phaseolus* (= fesol)» [DdeF].

98 **fonollera** *f.* DOC.: (a. 1871) «Fonollera» [RevSI, XX, 311].

À. DIAL.: **fenollera** (Porrera) [FAVÀ]. | **fonollera** (Camp de Tarragona) [DAg].

DESCR.: **fenollera** «cep de raïms mitjans i esclarissats. Gra blanc, rodó i mitjancer. De pell fina i carn tova, és bo per a menjar. També val per a vinificar» [FAVÀ]. | **fonollera** «cep que dóna un raïm blanc, fluix i dolç» [DAg]; «raïm blanc, de gra petit, que madura aviat. Té la pell tendra i la llavor petita; fa el vi dolç fluix» [TrL].

ETIM.: L'ampelònim *fonollera* (o *fenollera*)[356] deu explicar-se per la relació gustativa entre aquest raïm i la planta aromàtica del *fonoll*, semblantment com passa entre el raïm *aifabeguí* i el *gust d'alfàbrega* (v. raïm d'alfàbrega).

99 **forcallada** *f.* o **aforcallat** *m.* DOC.: (Val., 1791) «Forcallada» [JAVal, 27].[357] | (a. 1871) «forcallada negra» [RevSI, XX, 261]. | (Val., 1885) «forcallá» [ABELA, 319]. | (val., 1891) «forcallà-ada» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **aforcallat** (Beneixama) [ALDC]; (Castalla) [FAVÀ].[358] | **de forcallada** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*]. | **forcallà** (Torís, Montesa, Ontinyent) [ALDC]; (Llíria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Aielo de Rugat, Monòver) [FAVÀ].[359] | **forcallada blanca** (Monòver) [*Vins*, 126]. | **forcallat** (val.) [LLATAS, II, 19]. | Cf. **forqueta** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Peralta de la Sal) [ALDC].

DESCR.: **aforcallat** «cep de raïms esparsos. Gra mitjà i allargat, d'un color entre blanc i morat. Emprat per a fer vi, carrega prou, però no fa gaire grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **de forcallada** «raïm vermell, mitjancer, prou bo» [DCVB, s. *raïm*]. | **forcallà** «variedad de uva» [DMGa, s. *raim*]; «raïm negre de gra clar i molt fort que es penja de cara a l'hivern» [TrL].[360] | **forcallada** «uva blanca: su racimo es claro con el grano un poco largo, de pulpa y hollejo un tanto áspero, pero de jugo dulce. Es temprana y buena especialmente con otras para vino» [JAVal, 27]; «calidad de uva cuyos granos son prolongados» [AJCav II,

356. Segons Coromines, variant derivada de «*fenoll* del ll. tardà FENUCULUM, diminutiu de FENUM 'fenc, farratge, herba'» [DECat, IV, 93]. A la mateixa pàgina, Coromines esmenta de Porrera una pronunciació neutralitzada [fə'noʎ]; la mateixa que jo recullo per al seu derivat [fəno'ʎera].

357. NIEVA [p. 64] crea un ampelònim fantasma quan, per errada, copia malament aquest cep de JAVal grafiant-lo «forcadella» (a. 1854).

358. Canvi de gènere, acomplert posteriorment a l'aglutinació de l'article femení amb el radical nominal (*la forcallada* > *l'aforcallada* → *aforcallat*).

359. Tant l'ALDC com les meves enquestes sempre recullen *forcallà*, amb caiguda de la *-d-* intervocàlica, característica del valencià. En algun cas, però, els parlants fan una variant masculina: *el forcallà*.

360. Vulgarisme injustificat del TrL, que hauria d'haver estandarditzat aquesta popular reducció sil·làbica del val. apitxat i meridional.

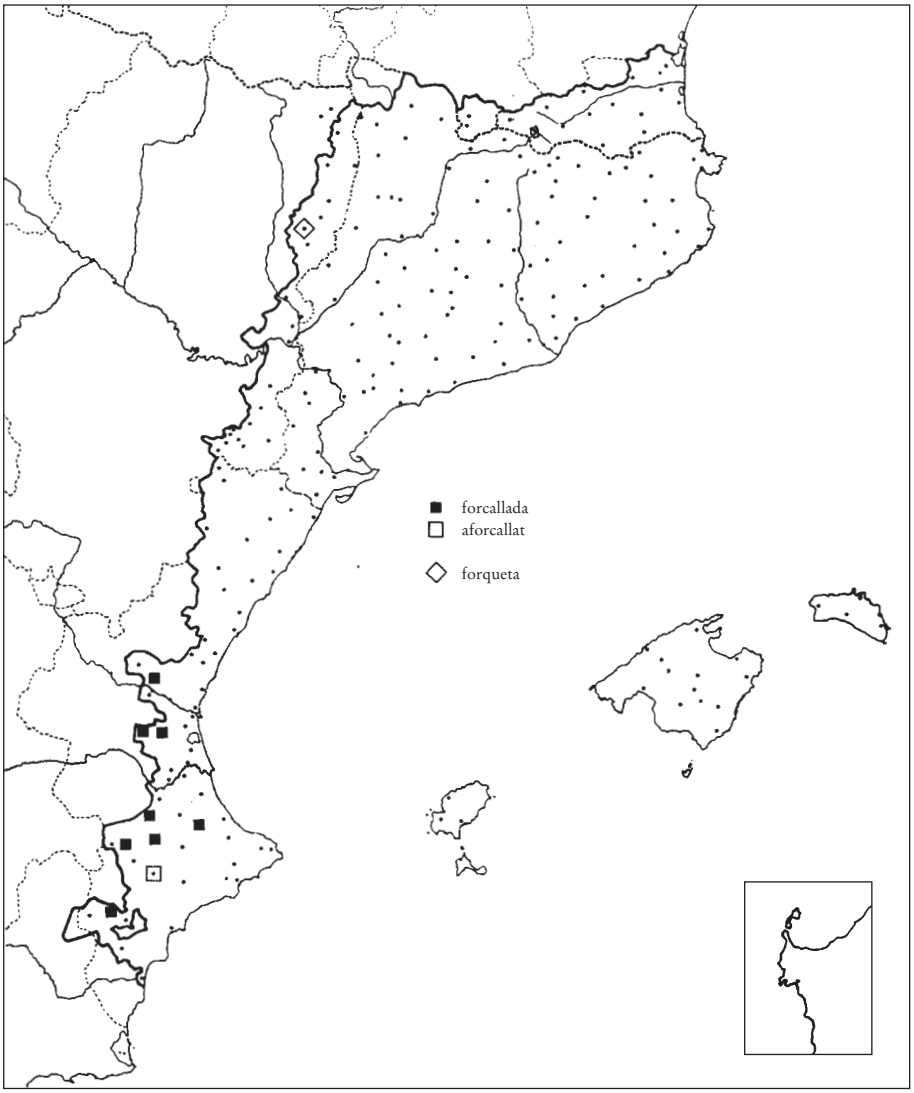

FIGURA 6. Mapa de la *forcallada*.

319]; «mena de raïm que es collia a l'Horta de València abans d'entrar la fil·loxera» [DCVB];[361] «cep de raïms molt llargs de cua trencadissa. Gra rogenc, rodó i gros, amb la pell gruixuda. Fa un vi clar de poc grau, i els seus raïms duren molt penjats» [FAVÀ]. | **forcallat blanc** «varietat de raïm blanc» [*Vins*, 125-126]. | **forcallat negre** «cep de raïm negre» [*Vins*, 111]. | **forqueta**[362] «classe de raïm» [SISTAC, 267].

ETIM.: Crec que l'explicació d'aquest *forcallada* té a veure amb el tipus de cep. Sembla tractar-se d'una planta amb sarments molt aeris i enfiladissos (tal com passa amb la *vinha de enforcado* portuguesa). | Segurament, els sarments d'aquesta planta prenen la forma d'una forca, com destaca la descripció d'un paral·lelisme francès: «on lui a donné parfois le nom de *Plant fourchu*, en raison de ses sarments qui se divisent en fourches» [*ap*. DncF, 295]. Un idèntic origen etimològic es pot atorgar als paral·lelismes italians *forcelluta* i *forcella*: «dal lat. FURCILLA 'piccola forchetta'» [THBuc, 182].[363] | I també hi puc incloure la *tinta horquillada* (= aforcallada) de Salamanca, ampelònim d'origen genuïnament espanyol, a diferència de les variants hispàniques més orientals (*forcallá*, *forcallar*, *forcallat tinta*), amb una clara influència catalana. | Així, doncs, dono per fet que l'ampelònim lliterà *forqueta* (diminutiu de *forca*) està emparentat amb la *forcallada* valenciana i amb els seus paral·lelismes romànics. En conseqüència, descarto qualsevol relació de la *forqueta* de Peralta amb l'antic aladre *forcat*.[364]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **forcallá** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra» [LLATAS, II, 19]; «(Sax, Villena) Uva de color morado y grano grueso y alargado» [MTor, 213]. | **forcallar**[365] «(Yecla, 1891) Variedad cuyos caldos son de escaso grado alcohólico, pero es cultivada porque se obtienen de ella buenos rendimientos» [*ap*. MORALES, 26 i 62]. | **forcallat tinta** «(Murcia) Variedad de cepa de vinificación» [SERRANO, 177]. | Cf. **tinta horquillada** «(Salamanca, 1885) Variedad» [ABELA, 283]. ◊ *FR.*: Cf. **plant fourchu** «(a. 1897) Cépage vigoureux» [*ap*. DncF, 296]. ◊ *IT.*: **forcella** «(Bologna, 1651) Raisin blanc» [*ap*. CTal, 529]; «(a. 1644) Specie di uva» [*ap*. THBuc, 182]. | **forcelluta** «uva forchetta» [THBuc, 182]. ◊ *OCC.*: Cf. **brun fourca(t)** «(a. 1772; Bou-

361. Definició molt deficient del DCVB (s. *forcallada*), sobretot comparant-la amb la de l'entrada *raïm*. A part de no descriure la *forcallada*, fa suposar que es tracta d'un cep perdut després de la fil·loxera, la qual cosa no s'ajusta a la realitat. El seu conreu és encara prou important a l'interior del País Valencià (a l'Horta no, és clar, perquè ja no s'hi conrea cap vinya).

362. Segons Griera [VVV, 30], també s'anomena *forqueta* (per la forma del suport) el planter de vinya del cinquè any, tot just abans d'esdevenir un cep adult.

363. De fet, el ll. FURCILLA (→ cat. *forquilla*) també és un diminutiu de FURCA 'forca', igual que l'it. *forchetta*.

364. Tot i això, aquesta arada va representar una innovació revolucionària per a la viticultura del s. XVIII. Ja apareix recollida pel DRos (Val., 1764).

365. Potser la *-r* final és una errada de transcripció per *-t*; fet que no seria gens estrany havent-se extret la dada d'un anuari de finals del s. XIX.

ches-du-Rhône, 1784) Cépage productif, à grappes moyennes et compactes, à gros grains ovoïdes, d'un noir bleuté, juteux» [DncF, 93]. ◊ *PORT.*: Cf. **vinha de enforcado** «videira que se enrosca ou prende às árvores» [DLP, s. *vinha*].[366]

100 **formigor** *m.* DOC.: (a. 1877) «Formigó» [*ap*. VVV, 79].

À. DIAL.: **formigó** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **formigó** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*]; «de color negre rogenc, dolent per a menjar i no gaire bo per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: Ampelònim del qual em manca informació. Suposo, però, que caldrà relacionar aquest *formigó* (probable corrupció ortogràfica de *formigor*) amb la sensació de formigueig que deu provocar el seu vi al paladar.[367] De fet, les descripcions disponibles ja destaquen que no fa un vi gaire bo. | Això l'emparentaria amb l'it. *formicaro*: «dal lat. FORMICARE 'prurire' per il sapore (forse frizzante) del vino» [THBuc, 183].[368] I segurament també amb el cat. antic *vi formigalejant*, forma catalana genuïna d'esmentar el *vi d'agulla*, segons Veny [*Mots*, 62].

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **formicaro** «(a. 1754) Specie di vino» [*ap*. THBuc, 183]. ◊ *PORT.*: **formigo** «(trasmontano) Variedade de uva branca, de todas a mais temporã» [DdeF].

101 **francès** *m.* DOC.: (a. 1871) «Francés» [RevSI, XX, 315].

À. DIAL.: **francès** (Picassent, Montesa) [ALDC]; (Santa Coloma de Farners, Esparreguera, Porrera) [FAVÀ]. | **franceset** (Val.) [GVal, 24]; (Xàtiva) [DCVB, s. *raïm*]; (Montixelvo) [FAVÀ].

DESCR.: **francès** «vid de uva tinta» [GIRALT, 18]; «cep no empeltat que es carrega de raïms. Gra blanc petit, de pellofa dura i aspra. Encara que molt productiu, fa un vi aigualit | Cep força productiu, de raïms molt llargs per a fer vi. Gra negre, gros i rodó, de pell fina» [FAVÀ].[369] | **franceset** «raïm menut, blanc, molt primerenc, no gaire bo» [DCVB, s. *raïm*]; «cepa de fructificación abundante. Racimo largo, con uvas no muy gruesas, redondas, de hollejo fino pero consistente. Pulpa carnosa, dulce» [MARCILLA, 292]; «raïm primerenc de taula, verd clar. Gra xicotet esfèric. Polpa cruixent, sucosa. Sabor ensucrat. Pell fina i resistent» [GVal, 24-25]; «cep de raïms primerencs, mitjancers i molt espessos. Gra blanc, molt menut i rodó. Val tant per a la taula com per

366. Tot i que actualment ho pot semblar, no es tracta de cap exageració. Personalment, encara he vist a Santa Agnès de Corona (llogar - ret d'Eivissa, illa poc castigada per la fil·loxera) una parra centenària enroscada a un garrofer.

367. Òbviament, el formigueig escau més per al vi que no pas per al raïm. Tot i això, anotaré que el 1694 un ampelògraf francès va escriure sobre el raïm *picardant*: «On appelle ainsi à Montpellier une sorte de muscat: parce qu'il est piquant & ardent» [*ap*. DncF, 280].

368. THBuc també inclou una altra possibilitat etimològica bastant menys convincent: «o nel significato di 'abbondare, pullulare' per l'eventuale fecondità del vitigno» [p. 183].

369. Aquesta duplicitat de descripcions no em sorprèn gaire donat el caràcter generalista d'aquest gentilici. A més, la provinença francesa de diversos ceps és previsible, sabut el predomini de França en l'experimentació agronòmica vitícola.

al cup, però el seu vi és regular» [FAVÀ].

ETIM.: Gentilici que fa referència a la provinença francesa d'aquesta varietat.

SIN.: Ampelònim de sinonímia difícil per la generalitat del terme (v. la nota precedent), aplicat també com a epítet d'unes altres varietats.[370] | V. directe; cf. xasselà.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: Cf. **tinta-francesa** «(Torres Novas) Casta de uva preta» [DdeF].

102 **fumat** *m.* DOC.: (a. 1871) «Fumat» [RevSI, XX, 311]. | (a. 1890) «Roig de S. Pere, fumat ó martorella de color; en poca escala» [ROIG, 67].

À. DIAL.: **fumat** (Reus) [DAg]; (Cardona, Segarra, Camp de Tarragona, Conca de Barberà) [DCVB]; (Montblanc, l'Espluga de Francolí, Valls, Guimerà, el Vendrell, Savallà del Comtat) [TrL]; (Penedès) [SADURNÍ, 20]; (Calaf, Alió) [ALDC]; (Sarral) [FAVÀ].

DESCR.: **fumat** «cep que produeix un raïm de gra gros i de color roig tirant a cendra» [DAg]; «raïm de pell dura i que es conserva molt de temps. Es planta solament per a penjar | Raïm vermell» [TrL]; «raïm no gaire dolç ni gaire bo de conservar» [DCVB]; «cep de raïms de pell gruixuda, preferibles per al vi que per a menjar. N'hi ha una varietat negra i una de blanca més primerenca. Totes dues són de grans rodons i mitjans» [FAVÀ].

ETIM.: Epítet que primer es va referir al color cendrós, fumat, de diverses varietats. Per ex., a la localitat de Balsareny, l'ALDC va recollir la garnatxa blanca, la *fumada* i la negra.[371] Finalment ha acabat esdevenint, a part de l'àrea lingüística, un ampelònim específic. | Ho aprofito per a comentar que aquest *fumat* no té res a veure amb el gust de fum, epítet antic usat per als vins de poca qualitat.[372]

SIN.: Una publicació recent especialitzada [GCat, 25] ha proposat la sinonímia següent: «subirat parent, malvasia (blanca), fumat». De fet, el 1900, ROLLAND [p. 300] ja havia establert la mateixa sinonímia per als paral·lelismes francesos: «enfumé, affumé ou malvoisie gris, malvoisie rose». Tanmateix, un informant de Sarral em precisa que el *fumat* té dues subvarietats: una de més blanca i una de més fosca. Això encaixa perfectament amb les descripcions principals de la malvesia (cf. malvesia), varietat caracteritzada per aquesta doble tonalitat.[373] | No tinc, per tant, gaires dubtes sobre aquesta sinonímia, però el que ja no veig tan clara és l'equivalència entre el *fumat* o *malvesia* i el *subirat* (*parent*), malgrat les diverses referèn-

370. Al llarg del treball n'esmento tres casos: els ampelònims catalans *directe francès* (v. directe) i *fogoneu francès* (v. fogoneu), i l'ampelònim esp. *aramón francés* (v. aramon).

371. Igualment, el 1891, el DMGa diferenciava la *marseguera fumada* de la *verdalenca* (v. messeguera).

372. Potser sí que hi ha relacionat l'antic ampelònim sicilià *fumusa*, però ho sembla contradir la mateixa descripció de l'autor: «nonnihil fumum sapiente» [CUPANI, 234].

373. De fet, un dels geosinònims de l'esp. *malvasía* és *blanquirroja* [DELGADO, 63]. De tota manera, aquesta mena de tonalitats intermèdies poden comportar sovint percepcions cromàtiques diferents.

cies textuals en aquest sentit: «Malvasía. Variedad blanca conocida también por Subirat» [ROMERO, 73]; «la Malvesia es coneix amb els noms de Subirat [...]» [SIMÓ, 278]. | D'entrada, a localitats com la Granada diferencien la *malvesia* del *subirat parent*, encara que també puguem pensar que es tracta d'una especialització entre la varietat blanca i la fumada (o roja). Però a Sarral, a sobre, les descripcions del *fumat* (incloent-hi ambdues tonalitats) es contradiuen amb una descripció diferenciada que també recullo del *subirat*.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **affumé** «ou malvoisie gris. (Merse, 1835) Variété de la vigne» [*ap*. ROLLAND, 300]. | **blanc fumet** «(Nièvre; 1784, 1842) Grain rond, petit, jaune piqueté, serré, grappe courte, donne peu mais bonne qualité» [*ap*. DncF, 76]. | **enfumé** «(Lorraine, 1857) Grains petits, d'un rouge noir-cendré, transparents; grains juteux, sucrés, peau ferme. Il donne de la douceur au vin» [RENDU, I, 25*r*]; «(Alsace) Variété de la vigne» [ROLLAND, 300]. ◊ *IT.*: Cf. **fumosa** «(agrig. occ., palerm. centr.) Specie di uva rossa e bianca» [*ap*. THBuc, 183]. | Cf. **fumusa russa** «(Sicilia, 1696) Vitis dulci oblongo fructu medio, rubro, nonnihil fumum sapiente, approbum tamen vinum conficiente» [CUPANI, 234]. | Cf. **fumusa vranca** «(Sicilia, 1696) [...] eade racemo, et fructu tenero, albo, rotundo medio» [CUPANI, 234]. ◊ *OCC.*: **fumat** «(Tarn-et-Garonne, 1859) Cépage de grains ronds, écartés et d'une couleur rouge-clair; ils sont pleins d'un suc très-doux et d'une saveur très-agréable» [ODART, 360].

103 **fustera** *f*. À. DIAL.: **fustera** (Atzeneta del Maestrat) [ALDC].

DESCR.: **fustera** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim derivat de *fusta*, relacionable semànticament amb l'it. *legno duro* i amb el fr. *bois droit* (o *bois dur*); i potser també amb el *raïm de soca* del val. apitxat. *Fustera* deu fer referència a una varietat de cep la soca i les sarments del qual es destaquen pel gruix i per la duresa.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **bois droit** «(Gironde, 1784) [...] donne un bon vin et vigoureux et abonde» [*ap*. DncF, 184]. | Cf. **bois dur** «(SE de Francia, 1885) Sarmientos gruesos, erguidos, rojo claros, duros y quebradizos; racimos grandes; uvas bastante gordas, redondas, poco agradables al paladar. Vino de buena calidad, tinto, áspero» [*ap*. ABELA, 261]. ◊ *IT.*: Cf. **legno duro** «(Toscana, Marche) Grappolo compatto, con acini medi, di colore molto intenso, buccia spessa. Vitigno produttivo» [DEIDDA, 292].

G

104 **gaiata** *f.* o **monastrell de la gaiata** *m.* DOC.: (Val., 1791) «Gayata» [JAVal, 30].

À. DIAL.: **gaiata** (Monòver) [FAVÀ]. | **monastrell de la gaiata** (Alcalà de Xivert) [ALDC]. | **monastrell de la gueiata** (Jesús Pobre) [FAVÀ].[374] | **morastrell de la gaiateta** (Gandesa) [DCVB, s. *morastell*].

DESCR.: **gaiata** «uva negra con el hollejo duro, y de jugo muy dulce. Produce un vino muy comun» [JAVal, 30]; «cepa de grano más bien pequeño, muy dulce y muy tinto. Racimos grandes, con pulpa blanda. Vinos de elevada graduación alcohólica» [MARCILLA, 104]; «Raïms menuts, compactes, de forma cilíndrica; grans petits rodons, de color negre molt fort, pell grossa. Cep de baix rendiment, d'ell s'obtenen vins de gran qualitat» [SIMÓ, 279]; «cep de raïms grossos, molt primerencs. Gra negre, menut i rodó. Molt dolç per a fer vi» [FAVÀ]. | **monastrell de la gueiata** «cep que es carrega força de raïms apinyats. Totes les sarments acaben en una volta. Gra negre, mitjà i llargarut, amb la pell forta i la cua dura. Fa el vi més negre de tots i amb grau» [FAVÀ]. | **morastrell de la gaiateta** «varietat de cep de raïms negres, els sarments del qual acaben corbats en forma de gaiata. V. *monestrell*» [DCVB, s. *morastell*]. | Cf. **mataró de gaiatet** «varietat del *mataró* les sarments de la qual fan un gaiat al cap de brot» [TrL, s. *mataró*].[375]

ETIM.: Subvarietat del *monastrell*. No té res estrany que una reducció sintagmàtica acabés generant l'ampelònim *gaiata*. El nom té a veure amb la forma corbada en què acaben els sarments: «com de gueiato», em diu un informant de Jesús Pobre (v. també les descripcions precedents).

SIN.: El mateix informant de Jesús Pobre (terme de Dénia) m'explica que s'usen indistintament els noms

374. Dissimilació vocàlica afavorida pel tancament de la semiconsonant intervocàlica [*gaia-* → *gueia-*].

375. *Mataró* és un geosinònim, més local, de *monastrell*. Cf. monastrell.

de *gueiata* i de *monastrell* per a referir-se a una única varietat de sarments corbats. Semblantment, el 1791, JAVal [p. 29-30] ja havia escrit: «se pretende tambien que el *monastrell gordo* es propiamente la llamada *gayata*». V. monastrell. | Cf. messeguera.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **gayata** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 319]; «(Sax) Cepa estéril» [MTor, 213].[376] | Cf. **alcayate** «(Hellín, 1891) Vid» [*ap.* MORALES, 62].

105 **galera** *f.* À. DIAL.: **galera** (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*].

DESCR.: **galera** «varietat de reïm» [RIBAS, s. *raïm*].

ETIM.: Fosc ampelònim, molt local.[377] Potser, coneguda l'existència d'un «*pa de galeres*: bescuitat per a aliment dels mariners» (segons el DCVB, s. *pa*), es pot pensar en una motivació semàntica referida a la destinació final d'aquesta varietat. Si fos així, es tractaria d'un raïm (o d'un vi) de llarga conservació, indicat per al rebost dels vaixells.[378] | De tota manera, el mateix RIBAS (s. *galera*) esmenta diversos topònims menors eivissencs, dada que podria fer pensar en un hipotètic origen toponímic per al raïm *galera*.[379]

106 **gargollassa** *f.* DOC.: (a. 1871) «Gargollassa [...]. Gargollosa» [RevSI, XX, 261 i 311]. | (Bal., 1876) «Gorgollas<s>a» [BIDWELL, 75]. | (Binissalem, 1897) «Gorgollassa» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **gargollassa** (Inca) [CERDÀ, 111]; (Mall.) [DCVB]; (Consell) [FAVÀ]. | **gargollosa** (Mar - ratxí) [TrL].[380] | **gorgollassa** (Men.) [DAg]; (mall.) [DCVB]. | **orgollassa** (Formentera) [RIBAS, s. *or - gollassa*].[381]

DESCR.: **gargollassa** «produex un ví de molts de graus» [CERDÀ, 111]; «varietat de cep que té poc pàmpol i fa pocs raïms, negres, de gra gros, bastant dolços i bons per fer vi» [DCVB]; «cep de raïms per a fer un vi amb grau. Gra negre, rodó i mitjancer. De pell forta, però molt acceptable per a menjar» [FAVÀ]. | **gargollosa** «classe de raïm» [TrL]. | **gorgollassa** «raïms negres molt apreciats per al vi» [*Die B.*, I, 257]; «mena de raïm» [DAg]; «casta de raïm» [DCVB]; «variedad tinta. Da producciones escasas de vinos de alta graduación» [MARCILLA, 117]. |

376. No hi ha dubte del préstec català, però em sorprèn la descripció de MTor, més pròpia d'una planta borda que no pas del *monastrell de gaiata*.

377. De fet, és l'únic ampelònim mencionat per RIBAS que no he recollit en les meves enquestes eivissenques. Tampoc no n'he sabut trobar cap més variant catalana ni cap paral·lelisme romànic.

378. La localització illenca de l'ampelònim afavoreix aquesta hipòtesi del moment que les Balears han esdevingut des de fa molt de temps un punt estratègic per a l'aprovisionament dels vaixells.

379. Coromines ha explicat, a partir de *galera* 'vaixell de guerra', la nombrosa toponímia balear de *galera*: «es tracta de l'aplicació translatícia a una gran penya, que s'ha comparat, al mig d'una costa brava o d'una serra penyalosa, a la silueta d'una nau que se'ns atansa amenaçadora, llevant-se al mig del mar» [DECat, IV, 284].

380. Dubto de l'existència d'una variant sonoritzada. Deu ser una tria gràfica errònia del TrL.

381. Variant formenterenca secundària, amb caiguda de la velar inicial.

orgollassa «mena de raïm de grans grossos i compactats» [RIBAS, s. *orgollassa*].

ETIM.: Sorprèn que el DCVB no relacioni les respectives entrades *gargollassa* i *gorgollassa*, però encara és més greu que Coromines expliqui diferenciadament ambdues etimologies, proposant-ne, a sobre, orígens totalment diferenciats. Sobre *gargollassa*, ha escrit: «potser més que derivar de l'arrel GARG- de *gargamella* etc., tindrà relació amb la GRAECULA VITIS de Columel·la 'plançó de vi grec': qui sap si per encreuament amb HIBERNACEA > it. *vernaccia*, cat. *garnatxa* (amb *-atxa* > *-assa* per desmossarabització analògica); o podríem suposar *GRAECULACEA pre-islàmic i llavors *GRAE-* > *gar- i -L-* > *-ll-* s'explicarien per si sols, i una pronúncia primera *-atxa* hauria estat desmossarabitzada» [DECat, IV, 370]. | I sobre *gorgollassa* ha apuntat: «gorgollejar, gorgolleig. D'ací potser, pel molt líquid que rendeix, mena de raïm, mallorquí. *gorgolla<s>sa*» [DECat, IV, 570]. | Analitzant la primera (i retorçada) explicació de Coromines, veig que d'entrada es contradiu amb el que havia escrit anteriorment. Parlant de la *garnatxa* [DECat, IV, 375], havia pres partit pel sòlid origen toponímic i dubtava de la relació amb *hivern*. Ara, però, recupera innecessàriament la improbable relació entre HIBERNACEA i l'it. *vernaccia* (v. l'etim. de garnatxa). | La segona proposta ja em sembla més plausible.[382] En últim terme, l'origen de *gorgollassa* cal buscar-lo en *gorgoll* (del ll. GURGULIO 'broll d'aigua'.[383] Tot i això, algunes descripcions semblen contradir el caràcter sucós del raïm (v. *supra*). Més aviat sembla tractar-se d'un raïm que fa vins d'alta fermentació. En conseqüència, és lògic que les descripcions en destaquin sempre una producció escassa, però d'un vi estimat per la seva graduació alcohòlica. | D'altra banda, això converteix la forma *gargollassa* en una variant cronològicament posterior; explicable pel canvi *o* > *a* del cat. oriental, en un context velar; sense oblidar la influència onomatopeica del radical GARG-, de la qual dubtava Coromines (cf. DCVB, s. *gargoll*).

107 **garnatxa** o **granatxa** *f.* (o *m.*) o **vernatxa** o **vernassa** *f.* DOC.: (s. XIV) «ensercadora de bons vins de cuyt, e de vernatxe e de cornelia e del grech» [*ap.* DCVB, s. *grec/grega*]. | (a. 1381-6) «bech [...] corcerch o candia o vernaça» [EXIMENIS, 143]. | (a. 1398) «més que arena beuran, no pas aygua ne vinagre, mas bona vernassa» [*ap.* DCVB]. | (a. 1429) «L'anguila de Bolçena e la vernaça» [*ap.* DCVB]. | (a. 1490) «Dexant tots vins dolços, com mosqua, cuyt..., vernacha, malvesia» [*ap.* DCVB, s. *vernatxa*]. | (s. XVI) «Y de poch temps ensà s'i cull guarnatxa que és un vi molt delicat» [*ap.* DURAN, 229]. | (s. XVI) «un vexellet de vi de vernacha» [*ap.* DAg]. | (a. 1622) «Item per dos corters de garnacha»

382. De fet, vista la falta de paral·lelismes romànics, no crec que convingui donar respostes romàniques globals. S'hi imposa una explicació més localista.

383. Pensem, per ex., en el *gargall* 'salivada espessa'; provinent de l'arrel GARG-, onomatopeia del borbolleig, segons el DCVB.

[*ap*. CONDE, 45]. | (Ross., 1785) «granatxe» [MARCÉ, 24]. | (Cat., 1797) «granatxas» [NAVARRO, 13]. | (a. 1839) «garnatxa, granatxa» [DLab]. | (mall., 1840) «garnatxa. granatxa» [DFig]. | (val., 1851) «garnaja» [DEsc].[384] | (men., 1869) «granatxa» [VHos, 62]. | (a. 1871) «granachu [...]. Garnachu [...]. Garnatxó» [RevSI, XX, 261, 313 i 319]. | (a. 1877) «Vernassa» [*ap*. VVV, 80]. | (Barcelona, 1890) «Garnatxa ó granatxa; en las montanyas; dona molt y bó» [ROIG, 67].

À. DIAL.: **bernassa** (Freginals) [DCVB].[385] | **garnatja** (Lladó, Girona) [ALDC]; (Alella) [FAVÀ]. | **garnatjo** (Alella) [FAVÀ].[386] | **garnatx** (Mataró) [DAg]. | **garnatxa** (val.) [DCVB, s. *raïm*];[387] (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Begur, Cruïlles, Balsareny, Moià, Sant Boi de Llobregat, la Pobla de Roda, Estanya, Àger, Peralta de la Sal, la Codonyera, la Torre Velilla, la Ginebrosa, Algímia de la Baronia, Casinos, Vilamarxant, Sallent de Xàtiva, Benigànim, la Font de la Figuera) [ALDC]; (la Sorollera, l'Alforí, Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | **garnatxa blanca** (Valljunquera, la Torre Velilla,[388] Bellmunt de Mesquí, Aiguaviva de Bergantes) [ALDC]; (Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ]. | **garnatxa negra** (Valljunquera, Bellmunt de Mesquí, Aiguaviva de Bergantes) [ALDC]; (Calonge de Mar, Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ]. | **garnatxa rossa** (Calonge de Mar) [FAVÀ]. | **garnatxera** (Banyoles) [ALDC].[389] | **garnatxera blanca, garnatxera roja** (Camallera) [ALDC]. | **garnatxo** (Calonge de Mar) [FAVÀ].[390] | **garnatxo blanc,**[391]

384. Variant explicable per la tendència dels dialectes septentrionals del valencià a reduir en fricatiu sonor el so africat palatal (-dʒa > -ʒa). Veny ho explica amb aquest exemple: «Respecte al canvi *metxa* > *metja*, crec que s'ha de partir d'antuvi de l'escassesa de mots amb (tʃ) primitiva intervocàlica, ço que hauria facilitat la seva absorció per la corresponent sonora africada (dʒ), amb posterior desafricació i manteniment de sonoritat (ʒ) o (iʒ): [métʃa] > [médʒa] > [méʒa]. Les tres fases són vives actualment a tres sectors de la zona» [*Geoling*., 147].

385. Grafia errònia del DCVB, bastant injustificada del moment que remet a la variant etimològica *vernatxa*, oblidant la presència al seu diccionari d'una entrada secundària *vernassa*.

386. Els alellencs donen com a subvarietats diferenciades el *garnatjo* i la *garnatja* (cf. la variant *granatxo*).

387. Crec que res no justifica la forma composta raïm *de garnatxa* que transcriu el DCVB, s. *raïm*. Cap més font, catalana o romànica, no recull la preposició *de*.

388. A la Torre Velilla, per tant, donen per suposat que la *garnatxa* pròpiament dita és negra, perquè sols adjectiven la subvarietat blanca. Idèntic fenomen es dóna a Móra la Nova amb *granatxa*.

389. A Banyoles parlen del *lledoner* (negre) i de la *garnatxera*. Però a la propera Camallera, en canvi, havien afirmat que aquesta *garnatxera* era un sinònim modern del recessiu cep *llodener* (= lledoner). Potser *garnatxera* és una referència a la planta, com a productora del famós vi de *garnatxa*.

390. A Calonge, contràriament al que passava a Alella (cf. la variant *garnatjo*), el meu informant parla de la *garnatxa rossa* i de la *negra*; però, en referir-se al cep comú, usa el masculí analògic *garnatxo.*

391. CIURANA [p. 114] parla d'un *garnatxó blanc*, variant diminutiva diferenciada de la *garnatxa*. Com que no dóna cap àrea dialectal, ni sé trobar-ne cap més forma similar, suposo que es tracta d'una accentuació errònia, per *garnatxo blanc*.

garnatxo negre (Sant Andreu de Llavaneres) [ALDC]. | **granatja** (ross.) [DCVB]; (Salses, Mosset, Sant Cebrià, Cornellà de Conflent, les Llosses, Tossa de Mar, l'Ametlla de Mar) [ALDC]; (Artés, Sarral, la Granada, Mont-roig del Camp) [FAVÀ]. | **granatja blanc/-a** (Sant Jaume dels Domenys, la Febró) [ALDC]; (Parestortes, Cotlliure) [FAVÀ].[392] | **granatja gris** (Cotlliure) [FAVÀ].[393] | **granatja negra/-e** (Sant Jaume dels Domenys, la Febró) [ALDC]; (Parestortes, Cotlliure, Artés) [FAVÀ]. | **granatxa** (l'Espluga de Francolí, Valls, el Vendrell, Tarragona, Igualada, Llagostera, Palamós, Cerdanya, Balaguer, Garrigues, Vinaròs, Carlet) [TrL];[394] (mall.) [DCVB, s. *raïm*]; (Perpinyà, Jóc, Ceret, Campins, Castellfollit de Riubregós, Vacarisses, Cervelló, Sant Pere de Ribes, Cambrils, Almenar, Agramunt, Cervera, Lleida, Arbeca, Fraga, Granyena de les Garrigues, Vinaixa, Vimbodí, la Torre de Fontaubella, Móra la Nova) [ALDC];[395] (Belianes, Figuerola d'Orcau, Areny de Noguera, Torrent de Cinca, Llíria) [FAVÀ]. | **granatxa blanca** (Sant Jaume Sesoliveres, Margalef, Riba-roja d'Ebre, Marçà, Móra la Nova) [ALDC]; (Esparreguera, Creixell de Mar, Porrera, el Campell) [FAVÀ]. | **granatxa negra** (Sant Jaume Sesoliveres, Margalef, Riba-roja d'Ebre, Marçà) [ALDC]; (Creixell de Mar, Porrera, el Campell) [FAVÀ]. | **granatxo** (Estagell, Sentmenat) [ALDC]. | **guarnatxa** (l'Alguer) [DAlg].[396] | **pernatxa** (Xiva de Morella) [ALDC].[397] | **vernassa** (Castelló de la Plana, Men.) [DAg]; (Benassal) [TrL]; (Sant Mateu del Maestrat) [*Guía*, 119]; (Mas de Barberans, Rossell, Vinaròs) [ALDC];[398] (Torreblanca) [FAVÀ]. | **vernassa blanca**, **vernassa negra** (Ulldecona, Alcalà de Xivert) [ALDC]; (Traiguera) [FAVÀ]. | **vernassa rossa** (Rossell) [ALDC]. | **vernatxa** (Calaceit, Maestrat) [DCVB, s. *raïm*]; (Favara de Matarranya, Vilalba dels Arcs, Roquetes, Atzeneta del Maestrat, Fondeguilla) [ALDC];[399] (les Useres)

392. La forma masculina *blanc* (i, més endavant, l'epítet *negre*) correspon a dues localitats de la Cat. Nord (Parestortes i Cotlliure). S'expliquen a causa d'una interferència francesa.

393. L'evidència de la triple diferenciació cromàtica del *granatja*, la trobo a Cotlliure, on em descriuen el blanc, el gris i el negre. Aquest *granatja gris* seria un gal·licisme equivalent a les formes genuïnes *garnatxa rossa* (Calonge) o *vernassa rossa* (Rossell).

394. El fet que el TrL esmenti la *granatxa* a Vinaròs es contradiu amb l'enquesta de l'ALDC. Aquesta darrera obra encara recull l'arcaisme *vernassa* a la mateixa localitat.

395. A Cambrils, els enquestats de l'ALDC consideren la *granatxa* un ampelònim antic, i la *garnatxa*, el seu substitut modern.

396. Clar manlleu a l'alguerès de l'italià, vistos els paral·lelismes d'Itàlia: *guarnaccia*, *guarnazza*, *guarnascia*, etc.

397. Variant local, amb ensordiment de la bilabial inicial. El fenomen, però, no és estrany en valencià. L'ALDC ha recollit, entre altres: «mans *p*alpes» (per *balbes*), «barca de ca*p*otatge» (per *cabotatge*) i «pe*p*re negre» (per *pebre*).

398. Els parlants de Mas de Barberans també esmenten la *granatxa*, a més de la *vernassa*, arcaisme que sembla anar en recessió per la pressió de les formes *gar-/gra-*.

399. Encara que els enquestats per l'ALDC a Fondeguilla articulin sistemàticament la labiodental sonora [v], fan una excepció bilabial en el cas de la *[b]ernatxa*. El feno-

[Favà]. | **vernatxa blanca** (Massalió, Horta de Sant Joan, Vall-de-roures, Sorita de Morella) [ALDC]; (Gandesa) [Favà]. | **vernatxa negra** (Massalió, Horta de Sant Joan, Vall-de-roures, Vilalba dels Arcs) [ALDC];[400] (Gandesa) [Favà]. | **vernatxol** (Gandesa) [TrL].[401]

DESCR.: **bernassa** «classe de raïm negre, de gra mitjancer i de gust molt dolç. V. *vernatxa*» [DCVB]. | **garnaja** «especie de uva negra» [DMGa]. | **garnatjo** «cep de raïms petits i apinyats. Gra rodó i petit; n'hi ha de blancs i de negres. Grans poc bons per a menjar a causa dels pinyols i del gruix de la pell, però productors d'un vi fi de molt grau» [Favà]. | **garnatx** «casta de cep» [DAg]. | **garnatxa** «classe de rahím, de Catalunya y Aragó, lo vi del qual es mòlt apreciat per ses bones qualitats» [DLab]; «cep y vi» [DFig]; «racimo algo apretado. Uva negra abultada, de hollejo correoso; dá mucho mosto» [Nieva, 64]; «especie de uva roja que tira á morada, de muy buen gusto, de la cual se hace un vino especial, al que se da el mismo nombre» [DAm]; «madura también algo tardía, y su fruto produce vinos notables por su bello color tinto de mucha intensidad y por su fuerza alcohólica» [BCas, 23]; «dona molt fruyt, y produheix molt bon ví. Rahím mitjá, bastant apretat. Fruyt mitjá, oblongo, negre, dols aromátich» [Roig, 36]; «raïm negre o vermell fosc, mitjancer» [DCVB, s. *raïm*];[402] «vino dulce, y la uva con que se hace, que en unas partes es blanca, en otras negra» [DECH, III, 101]; «raïm moradenc, molt delicat i de bon gust, del qual es fa un vi especial, que porta el mateix nom» [DIEC];[403] «raïm blanc, fumat o negre» [ALDC]; «cep de raïms mitjancers que fan un vi amb molt de grau. Gra mitjà, negre i rodó» [Favà]. | **garnatxa blanc(a)** «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «raïm petit i compacte. Gra blanc-ambarí. Rodó. Pell fina. Maduració tardana. Produeix vins de poca acidesa i molta graduació» [GCat, 21]; «cep de raïms espessos i mitjancers. Gra blanc, rodó i mitjà. No fa gaire vi, però és de molta qualitat» [Favà]. | **garnatxa negra** «raïm molt compacte. Gra rodó. Pell fina. Maduració tardana [...]. Produeix vins de poc color i d'alta graduació alcohòlica» [GCat, 23-24]; «cep amb raïms espessos i mitjancers que carreguen força els sarments. Gra

men demostra que l'arribada d'aquest ampelònim a les comarques del val. apitxat fou tardana i residual, vinguda de terres més septentrionals, on ja es fa un betacisme de manera sistemàtica.

400. A Villalba dels Arcs (i també a Artés), contràriament al que passa a la Torre Velilla o a Móra la Nova, esmenten la *vernatxa negra* (o *garnatja negra*) enfront de la *vernatxa* (o *granatja*), la qual no exigeix ser qualificada com a *blanca*.

401. Antiga variant local que sembla manllevada a l'arcaic paral·lelisme it. *uva vernazzola*. El canvi de gènere de l'ampelònim és una conseqüència evident de la traducció (*la uva → el raïm*).

402. El DCVB (s. *garnatxa*), incomprensiblement, no es refereix a cap mena de raïm. Es limita a parlar d'un «vi que es fa bullint la meitat del most abans de fer-lo fermentar amb l'altra meitat».

403. Observeu com el DIEC (tal com ja havia fet el DFa, s. *garnatxa*) es limita a copiar la definició del DAm tot catalanitzant-la.

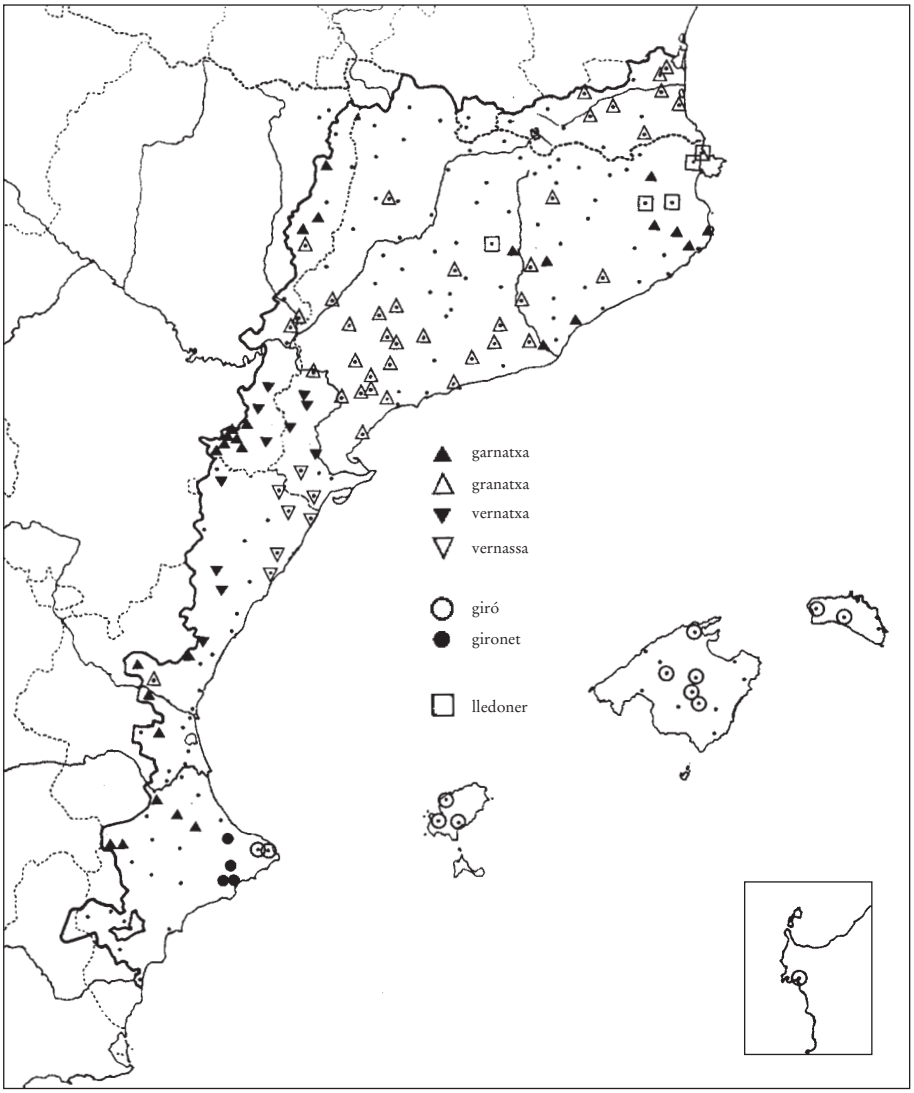

FIGURA 7. Mapa de la *garnatxa*.

negre, mitjà i rodó, de cua trencadissa. Fa un vi molt bo, encara que escàs. Val també per a penjar» [FAVÀ]. | **garnatxa rossa** «cep amb raïms de cua trencadissa que carreguen força els sarments. Gra ros i rodó. Fa un vi molt bo i val també per a penjar» [FAVÀ]. | **granatja** «cep de raïms apinyats, petits i primerencs. N'hi ha de blancs i de vermellosos. Fan un vi rosat, d'alta graduació. Gra petit i llargarut, molt dolç per a menjar» [FAVÀ]. | **granatja gris** «cep de raïms petits per a fer vi. Gra gris, rodó i mitjà, amb la cua trencadissa» [FAVÀ]. | **granatxa** «Grain petit, dur, rond, blanc | Vin blanc moëlleux, agréable» [MARCÉ, 18-19]; «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13]; «Especie de raims | Vi fet dels raims d'aquest nom» [DBel]; «cep y vi» [DFig]; «mena de raïm negre i dolç i el vi que treuen d'aquest; un vi compost» [DAg]; «Raïm blanc o negre de gra rodó, que fa el vi de bastant graduació | Vi fet amb suc de raïm granatxa» [TrL]; «raïm mitjancer, molt bo per a fer-ne vi» [DCVB, s. *raïm*]; «corrent cepatge noble. Pot ésser blanc, negre o gris» [GUITER, 99]; «raïm blanc, roig o negre» [ALDC]; «cep de raïms escassos i apinyats. N'hi ha de blancs i de negres (o rogencs); amb grans rodons i mitjancers. Fan un vi amb força grau, però valen poc per a menjar» [FAVÀ]. | **granatxa blanc(a)** «grains gros, ronds, dorés, croquants, tenant fortement au pédoncule, juteux, douceur agréable, peau un peu dure. Grappe grosse» [ROUFFIA, 140]; «cépage de grains ronds, très-gros, ordinairement pressés, d'un vert pâle; raisin à chair ferme, à saveur fade, à peau épaisse, à maturité très-tardive. Il donne un vin très-capiteux» [RENDU, I, 1*v*]. | **granatxa negra** «cépage de grains arrondis, bleu-noirâtres; grains juteux, sucrés; peau mince; maturité précoce. Il fournait un vin plus liquoreux, excellent» [RENDU, I, 1*r*]. | **guarnatxa**[404] «raïm i vi especial» [DAlg]. | **vernassa** «Mena de raïm | Cep que dóna el vi més cercat per pastós, i pel color» [DAg]; «raïm negre, de gra rodó» [TrL]; «cep de raïms menuts i atapeïts. N'hi ha de negres i, menys sovint, de blancs; amb grans rodons i mitjancers. Fan un vi amb grau» [FAVÀ]. | **vernatxa** «Vi dolç exquisit | Cep que produeix aquest vi» [DAg]; «raïm de garnatxa» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms grossos i abundants, bons per a menjar i encara millors per a vinificar. N'hi ha de blancs i de negres, amb els grans mitjancers i llarguets. De gust dolç, donen molta graduació al vi» [FAVÀ]. | **vernatxa blanca, vernatxa negra** «raïm per fer vi» [ALDC]. | **vernatxol** «raïm negre, de grans més grossos que la garnatxa» [TrL].

ETIM.: Des de temps antic, molt especialistes s'han pronunciat sobre l'etimologia d'aquest famosíssim ampelònim romànic. Entre els més desencertats puc esmentar un botànic rossellonès del XIX[405] i un recent

404. El DAlg també deixa constància de la moderna dissimilació de líquides algueresa [*guar-* > *gual-*].

405. ROUFFIA [p. 129] escriu el 1866: «[Grenache] espèce importée en Roussillon d'une localité espagnole: Garanacha». Evidentment, el topònim esmentat no existeix.

historiador sard, ja que la seva explicació llatinitzant no té cap credibilitat etimològica: «*Vernacula* significa *locale*, del luogo e la lingua locale. Varrone la chiama *vocabula vernacola*, per cui il nome Vernaccia è una corruzione del latino *vernacula*; ed essendo al femenile è logico che sia attribuito alla latina e femminile *uva*. Per cui vernaccia è voce di schietta origine latina: uva o vino del luogo» [CHERCHI, I, 373]. | També nombrosos romanistes han opinat sobre l'etimologia d'aquest estès ampelònim. Com a resum, citaré els següents: 1) «*garnatxa*, deformació de *vernatxa* (< italià *vernaccia*, mat. sign., derivat del llatí HIBERNUM, 'hivern': cf. Meyer-Lübke REW 4126)» [DCVB]; 2) «La forma *vernatxa* es la que se halla en el catalán medieval, en el *Corbatxo* (s. XIV), *vernaixa* en Eiximenis (a. 1381-6) y en Bernat Metge (a. 1398). La vacilación entre *-tx-* e *-ix-* confirma la procedencia italiana de estas formas [...]. En Francia se halla también *garnache* desde el s. XIII, cayó allí en desuso en el s. XVI y se volvió a tomar del catalán en el s. XIX. Véase A. Thomas, *Mélanges*, 2ª ed., 50-51. Parece claro que el lugar de origen en definitiva es Italia, aunque el catalán sirvió de intermediario para el francés moderno y el aragonés. Mas para dar como seguro que el it. *vernaccia* viene de *verno*, variante de *inverno* 'invierno' (tal como admiten estos autores), haría falta la explicación semántica. Dos de las autoridades italianas citadas por Tommaseo hacen notar que esta clase de uva rinde muy poco, aunque da un vino muy bueno. ¿Será porque la uva garnacha se vendimie en fecha tardía, ya cerca de la entrada del invierno? Nadie se ha ocupado de averiguarlo»[406] [DECH, III, 101-102]; 3) «en la grafia *-axa* per *-atxa* dels mss. de Metge i d'Eiximenis no es pot assegurar si hi ha un resultat de la provinença italiana o una mera imperfecció gràfica. *Vernaccia* es troba no sols en Boccaccio sinó ja abans dins el s. XIV, en Dante i en Sachetti. A penes cal explicar que el nostre *garnatxa/gran-* és degut a una interpretació popular com a derivat de *gra* [...]. És clar que el país d'origen és Itàlia. És molt més convincent l'opinió de Migliorini i Angel-Prato (tan experts en etimologies post-toponímiques i post-onomàstiques), segons la qual prové aqueix nom del de *Vernazzo*, un dels cinc pobles de la famosíssima comarca vinícola de les Cinque Terre, prop de La Spezia. I ho confirma el fet que Boccaccio parli de la *vernaccia da Corniglio* (variant *Cornelia* en el nostre Franch), com sigui que *Corniglia* justament és un poblet agregat del municipi de Vernazza» [DECat, IV, 375]; 4) «Que, en français, *vernache* soit un emprunt à *vernaccia*, rien là que de très vraisemblable; que *garnache*, *guernache*, *grenache* aient coexisté, rien là d'étonnant. Mais comment expliquer que *guernache*, *garnache* soit sorti de *vernache* ou de *vernaccia*? Nous savons qu'un *v* initial était passé à *g-* dans plusieurs mots en latin vulgaire de Gaule, surtout par suite d'une influence germanique. Mais dans la

406. Cap dels meus enquestats ni cap font escrita consultada no ha destacat la maduració tardana de la garnatxa, ans al contrari.

seconde moitié du XIIIe siècle? D'ailleurs, on ne peut pas assurer que *vernache*, en oïl, soit antérieur à *grenache* (voir les exemples ci-dessus); et, tout compte fait, en faveur de *vernache* avant 1400 nous n'avons qu'un document en langue vulgaire, alors que *garnache* et *grenache*, eux, sont souvent attestés. Du moins peut-on suposser que *garnache* et *vernache* ont pénétré en France par deux voies différentes [...]. Le *grenache* des XIXe et XXe siècles aurait été, selon Antoine Thomas, repris à l'espagnol. Étant donné le succès de la culture du *grenache* dans les Pyrénées orientales, il est plus vraisemblable que l'emprunt a été fait au catalan. En ancien français, *garnache* est féminin, tandis que le moderne *grenache* est toujours masculin: raison de plus pour distinguer nettement deux couches lexicales, la médiévale et la contemporaine» [HENRY, 525-526]; 5) «És interessant de remarcar la presència en català de dues variants formals d'aquest cep i vi: *vernaça* (*vernatxa*), amb consonant labial, i *garnatxa* (*granatxa*, etc.) amb consonant velar [...]. L'altra, *garnatxa*, coneix documentació més tardana (Navarro 1797) i més extensió [...] sobta un xic la substitució de *v (b)* per *g* en un context *ver-* o *var-* (vegeu, tanmateix, l'eivissenc *guespa* 'vespa') [...]; Coromines, per salvar l'escull, insinua un encreuament amb *granum*» [*Mots*, 53-54]; 6) «Attualmente è quasi incontrastata l'opinione che it. *vernaccia* risalga al toponimo *Vernazza*, uno dei cinque paesi delle Cinque Terre nella Liguria orientale. I primi e migliori vini del genere proveniano senz'altro da *Corniglia*. Poiché questo paesino non aveva un porto, il vino veniva esportato dal porto dalla vicina Vernazza. Come nel caso della Malvasía sarebbe stato l'emporio da cui veniva diffuso invece del luogo d'origine a dare il nome a questo vino rinomato» [THBuc, 169]. | Etimològicament, doncs, no tinc cap dubte sobre l'origen toponímic ligur de la *vernatxa*.[407] Però més complex resulta ja explicar les raons de quatre variants dialectals catalanes almenys: *vernatxa*, *vernassa*, *granatxa* i *garnatxa*. En últim terme, la gran variació diatòpica i diacrònica serveix per a demostrar l'arrelament d'aquesta planta a les terres catalanes,[408] que ha arribat a esdevenir també un famós vi dolç a l'Empordà i a la Cat. Nord.[409] | En el cas de *granatxa*, Coromines ha parlat amb rotunditat d'un encreuament amb *gra*,[410] hipòtesi molt més

407. I no sé d'on treu IBAR la informació següent: «varietat cultivada a Catalunya ja al segle VIII» [p. 59]. De fet, és impossible saber quins ceps es conreaven en el s. VIII perquè no n'hi ha cap mena de documentació ampelonímica.

408. Com ha escrit CIURANA: «les primeres relacions marítimes amb Gènova permeteren d'introduir a Catalunya els vins de la Cinqueterre [...]. El cep que els produïa, la "Vernaccia", fou l'origen de l'actual "garnatxa", una varietat ara tan estesa a casa nostra que hi ha esdevingut autòctona per mutació al llarg dels segles i per adaptació als nostres terrenys» [p. 84].

409. Diu, per ex., el DECH [III, p. 100]: «especialmente famosas son las *garnatxes* del Ampurdán y de la zona francesa». Igualment, CIURANA escriu: «Vins dolços de postre de 15 a 16º» [p. 152].

410. I per què no amb *grana*? D'altra banda, la metàtesi també pot funcionar a la inversa.

viable que no pas una substitució d'oclusives (*b* → *g*), tan poc habitual dins del català. | Encara que sigui difícil precisar l'edat de les variants romàniques que comencen per *gra-*, no deuen ser gaire antigues en comparació de les altres. Són les més mal documentades: no les he trobat abans del darrer terç del XVIII,[411] i justament manquen en l'àmbit dialectal italià.[412] | Pel que fa a *garnatxa*, l'explicació més convincent i contrastada del pas romànic *ver-* → *gar-* és donada, al meu entendre, per THBuc: «La forma francese del tipo *garnache* emerge per la prima volta nel 1316 dal Maillart, mentre Joffroi de Waterford nel 1300 ca. riportava ancora un *vernache* [...]. Nel periodo 1281-1285 a Roma risiedeva papa Martino IV, un francese, che secondo Dante sarebbe stato un grande amatore della Vernaccia; è l'unico vino menzionato col suo nome da Dante. È forse in Francia che troveremo la chiave per chiarire il segreto fonetico delle forme tipo *guarnaccia*. A partire del tardo VIII secolo e ai primi del IX secolo nella Francia centro-meridionale la *w* germanica non viene più pronunciata in maniera bilabiale [...]. Dunque si potrebbero spiegare le forme francesi *garnache* ← *vernaccia* supponendo un processo analogo a quello del germanico per il mutamento di *v-* iniziale in *g-* [...]. La fase fonetica del suono *gw-* non è attestata perchè era già passata all'apparire della presumibile prima attestazione italiana [...]. Vista una evoluzione del genere non è più da escludere che un it. *vernaccia*, attestata per la prima volta presumibilmente nel 1276, sia pervenuta in Francia e ritornata indietro sotto forma di *guarnazinum* verso il 1302 a Roma. La pronuncia di *gwa-* invece di *ga-* non ritengo sia un problema siccome o l'esito del germ. *w-* o del lat. *v-* conservano il suono *-w-*. Nell'Italia meridionale *guarnaccia* non appare prima della fine del Cinquecento o ai primi del Seicento, fatto che rende probabile un influsso aragonese, se non ancora angioino [...]. Le forme cat. a. *vernaixa*, *vernatxa* non stupiscono, osservando il stretto rapporto commerciale con Genova nel XIV secolo. In Liguria, da dove proviene il nome, e in Toscana, dove abbiamo frequentement l'esito *gw-* ← *v-* come nel germ. *w-*, non c'è nemmeno una traccia delle forme del tipo *guarnaccia*. È quindi molto probabile che in questo caso si tratti di un fenomeno verificato all'estero e poi passato in Italia» [THBuc, 171-173]. | De la *vernassa*, en destacaré l'arrelament al voltant del port de Vinaròs, centre mercantil importantíssim en l'edat mitjana i que deu ser l'origen d'aquesta penetració.[413] La

Així, en alguns parlars de Mallorca, *granera* (precisament derivada de *gra*) passa a *garnera*.

411. I curiosament a Sardenya (a. 1780) i al Rosselló (a. 1785), la qual cosa fa pensar en el possible origen català d'aquest encreuament.

412. L'única cosa que trobo a Itàlia és una variant meridional *granazzo*. Sens dubte moderna, perquè el GDLI (s. *granazzo*) la fa sinònima de l'híbrid del final del s. XIX *alicante*. A més, ni la documenta ni la descriu mínimament.

413. Sobre la importància portuària i vinícola de Vinaròs (i alguns altres ports del Baix Maestrat), v. l'etim. de benicarló.

variant *vernatxa* ocupa una zona més muntanyenca, però també focalitzada al voltant d'aquest epicentre portuari. | Aquestes dues variants arcaiques s'expliquen senzillament per una adaptació fonètica del topònim original. *Vernazza*, articulat avui *-tsa* en els dialectes genovesos, devia tenir a les terres de l'Ebre i del Maestrat dos processos diferents: mentre que a la costa el so africat s'hauria reduït a fricatiu [-'atsa > -'asa], a l'interior s'hauria mantingut l'africament però palatalitzat [-'atsa > -'atʃa].[414] | No falten, però, idèntics paral·lelismes italians d'ambdós fenòmens. Al Piemont i a la Llombardia oriental també hi ha documentada la *vernassa*, mentre que les variants palatalitzades acabades en *-áccia* [-'atʃa] són generals a Itàlia i hi són documentades ja des del s. XIV. Tot plegat fa pensar que aquesta palatalització ja s'havia importat de l'italià. | Tot i això, encara queda una variant romànica fonamental, la més propera al topònim originari: *vernazza*. En algun parlar italià septentrional, com el milanès, encara s'articula una africació sonora [-'atza].[415] Potser el manteniment d'aquesta sonoritat ajuda a explicar l'existència de les variants palatals sonores catalanes (*granatja* o *garnatja*). Aquestes formes haurien sofert un canvi del punt d'articulació però mantenint la sonoritat: [*-atza* > *-atja*]. | De fet, no és exacte, tal com apunta el DCVB (s. *granatxa*), que l'africament de la palatal sonora *granatja* (grafiada «granatge») sigui un fenomen exclusivament rossellonès. Observo que l'àmbit dialectal d'aquesta variant sonora s'alterna al llarg de tot el cat. central, incloent-hi el Camp de Tarragona.[416] Malgrat això, cal relativitzar la importància *per se* de l'alternança de sonoritat *-atja/-atxa*.[417] | Deixant de banda les dues zones de penetració tradicional, l'Empordà i el Baix Maestrat, crec que la presència a la frontera occidental d'una forma *garnatxa* deu ser un recent préstec espanyol. Si Coromines havia apuntat que, en temps medievals, l'ampelònim català havia estat pres per l'aragonès,[418] modernament la variant *garnatxa*, coincident amb l'esp. *garnacha*, s'imposa a la Franja aragonesa i a l'interior del País Valencià.[419]

414. Tinguem present que el caràcter palatal de la /s/ en valencià dóna plurals dialectals del tipus *paretx*.

415. La sonorització també va arribar al sard: *granazza*, *vernazza*, etc.

416. Veny ha il·lustrat perfectament aquesta oscil·lació de la sonoritat palatal als dialectes del cat. oriental. Llegeixo al seu *Parlars* [p. 64]: «entre les africades /tʃ/ i /dʒ/ hi ha curioses alternances i fluctuacions. No es poden fixar unes àrees del fenomen. Tenim *aigatge* al costat de *aigatxe*, *enclutja* i *enclutxa*, *matjo* i *matxo*, *borratjo* i *borratxo*, etc. [...]. En rossellonès, en canvi, el que compta és l'africació, però no la sonoritat, que és oscil·lant, amb més proclivitat —això sí— cap a la variant sonora».

417. A Alella, per ex., encara que el meu informant principal digués *garnatja*, un altre veí del poble pronunciava *garnatxa*. A més, mentre que a Mont-roig del Camp vaig sentir clarament la sonorització palatal, aquest so [-'adʒə] era molt més vacil·lant a la propera vila de Riudoms.

418. Abans, és clar, que s'acomplís l'encreuament *granatxa*, generalitzat avui a la Cat. central.

419. També s'ha estès des de l'esp. occidental fins al gallec (*garnacha*), però deu ser un fenomen recent. A Portugal, en canvi, cap lexicògraf no recull aquest ampelònim.

I ho fa, a l'Aragó catalanòfon, desplaçant variants tan arrelades com *granatxa* o com l'arcaisme *vernatxa*; i, al País Valencià, important un ampelònim septentrional desconegut fins fa ben poc.[420] | És, per tant, molt improbable el periple proposat per Piqueras: «degueren ésser els mercaders genovesos que, durant el segle XV, importaren a Alacant una nova varietat de ceps: el *vernaccia* [...]. La corrupció lingüística convertiria la *vernaccia* en *garnatxa*, mot que des d'Alacant s'estendria a tot el món» [*Vins*, 21]. | No accepto aquest origen alacantí per dues raons de pes: en primer lloc, l'escassa i tardana presència d'aquest ampelònim en el val. meridional. I, en segon lloc, l'existència d'un paral·lelisme fr. *garnace*, documentat ja el 1316; a més de nombroses variants antigues del tipus *gar-/guar-* en els parlars sards, calabresos, sicilians, etc. (v. p. romàn.).

SIN.: Piqueras ha escrit sobre la *garnatxa*: «vidueño conocido también como *Alicante* en Cataluña, *vernassa* en Sant Mateu y *giró* o *gironet* en la Marina» [*Guía*, 119]. | Certament, no tinc gaires dubtes sobre l'equivalència entre *garnatxa* (o *vernassa*) i *giró* (o *gironet*), encara que no pugui dir el mateix pel que fa a *alicante*. D'entrada, a la Cat. Nord, l'àrea dialectal d'aquest darrer se superposa sovint amb *garnatja* (v. alicante; cf. també tintorera). | A banda de la coincidència en les descripcions, podem veure com les variants de *garnatxa* ocupen bona part de l'àrea lingüística continental, llevat de la Marina d'Alacant i del cat. insular, on sols coneixen *giró*.[421] | V. lledoner.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **garnacha** «(Aragón, 1734) Especie de uva roxa, tirando a morada, de la qual se hace un vino especial» [*Aut.*]; «(a. 1814) Cepa robusta. Racimo grueso, apretado. Uvas redondas, negras» [*ap.* COMENGE, 75]; «1ª doc. *guarnacha*, 1613 (con referencia a un vino italiano)» [DECH, III, 100]; «(aragonés) Clase de uva que es dulce» [DPar]; «(Olite) Grano menudo, negro. Se emplea para vino tinto y claro y es variedad que produce grado. Los racimos no grandes, los granos bastante separados, de buen gusto y muy dulce» [ECHAIDE, 153]; «(Huesca) Clase de uva» [DAn]; «uva fina, buena para mesa» [DUso, s. *uva*]; «(El Bierzo) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128]. | **garnacha blanca** «(a. 1814) Racimos muy prietos, uvas dulcísimas» [*ap.* COMENGE, 75]. | **garnacha encarnada** «(Olite) Variedad de garnacha de este color» [ECHAIDE, 164]. | **garnacha roja** «uva de mesa de ese color, de grano grueso y piel muy resistente» [DUso, s. *uva*]. | **garnache** o **garnacho** «(Asturias occ.) Uva negra; ácida y resistente» [AVes, 304]. | **garnacho blanco**, **garnacho tinto** «(La Rioja) Vides

420. També en esp. ocupa una àrea septentrional. Així, la lexicografia aragonesa recull sempre *garnacha*; terme absent, en canvi, a les obres castellanes o murcianes.

421. En algun cas aïllat, la coincidència lexicogràfica entre *garnatxa* i *giró* s'explica per una diferenciació semàntica. Per ex., el DAlg recull, a més de l'esperat raïm *giró*, un vi de *guarnatxa*. El préstec italià en aquest cas és la referència a una classe de vi «especial», no pas a un ampelònim concret de l'alguerès.

procedentes de Aragón» [MAgr, 27]. | **granacha** «(Teruel) Clase de uva» [DAn]. ◊ *FR.*: **garnace** «(a. 1316) Vin» [*ap*. TLF, IX, 475]. | **granache** «(Gard, 1806) Plant» [*ap*. DncF, 175]. | **grenache** «(a. 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «Cépage à gros grains, très doux, blanc ou noir | (XIVe s.) Vin produit par ce cépage» [TLF, IX, 474-475]. | **grenache blanc** «(a. 1888) Cépage productif, à grosses grappes compactes, à grains moyens, légèrement ovoïdes, vert jaune, à peau épaisse» [DncF, 174 i 176]. | **grenache gris** «(a. 1888) Cépage productif, à grosses grappes compactes, à grains petits, légèrement ovoïdes, gris violacé, à peau épaisse» [DncF, 174 i 176]. | **grenache noir** «(a. 1888) Cépage productif, à grappes moyennes, compactes, à grains moyens, sphériques, d'un noir bleuté, à peau épaisse» [DncF, 174 i 176]. | **vernache** «(2e moitié XIIIe s.) Sorte de vin doux» [*ap*. TLF, IX, 475]. ◊ *IT.*: **granazzo** «(Region. merid.) Vitigno alicante» [GDLI]. | **guarnaccia niura** «(Sicilia, 1696) Maiore, longiusculo, ac duriusculo fructu nigro, immaturo mori facili, maturo decidere» [CUPANI, 235]. | **guarnaccia vranca** «(Sicilia, 1696) Vitis pilulato viridi fructu, nigrus maculis guttato, saporo, egregium, albumque vinum faciente» [CUPANI, 235]. | **vernaccia** «Specie di vino generoso e dolce ed anche l'uva e il vitigno che lo produce, proveniente da Vernazza in prov. di La Spezia» [DEI, 4026]; «(*c*. 1350; a. 1400; tosc.) Vitigno e uva che produce; *vernazza* (berg. a., 1429; trent. or.); **vernassa** (piem. 1815; lomb. or.); **goarnassa** (piem.); **guarnascia, guarnazza, guernascia, varnazza** (mil.); **vernasa** (guastall.); **vernacia** (romagn.); **gornaccia** (cal. merid.); **varnaccia** (sic.); **guarnaccia** (sec. XVIII; niss.-enn.; agrig. occ.; palerm. centr.; cal. sett.)» [*ap*. THBuc, 168]. | **vernaccia nera** «(Veneto, 1569) Cépage» [*ap*. CTal, 522]. | **vernac(c)iuola** «(a. 1398; a. 1542; fior. a., 1345) Vitigno e qualità di vino; **vernaciole** (prat. a., 1399); **vernazzola** (trent.); **vernazole** (pav.)» [*ap*. THBuc, 169]. | **vernazza** «(Bologna, 1651) Raisin blanc» [*ap*. CTal, 529]; «(XIII sec.; a. 1892), **vernazzina** (Ferrara, XV sec.), **uva vernazzola** (Brescello, XVI sec.)» [*ap*. DEI, 4027]. ◊ *LL. MED.*: **de Vernaça** «(XIII sec.) Vinum nascitur in quadam contrata que Vernatia appellatur» [*ap*. DEI, s. *vernàccia*]. | **de vernacia** «(a. 1306) Vinum optimum et in substancia valde purum» [*ap*. GUAL, 453]. | **vernace** «(piem., 1468) Uve; **(de) vernacium** (a. 1288; a. 1629) Vinum; **guarnazinum** (a. 1302) Vinum; **vernachinum** (Orvieto, 1334, a. 1596) Vinum» [*ap*. THBuc, 168-169]. | **vernacie** «(a. 1393) Vinum» [*ap*. DU CANGE, V, 202]. ◊ *OCC.*: **granacho, grenacho** «(a. 1886) Grenache, cépage, à raisin noir, précoce; vin de liqueur que l'on fait avec le grenache, v. *alicant*, *roussihoun* | *Vin de granacho*: vin de grenache. Conférer ce mot avec le b. lat. *vernachia*, it. *vernaccia*, espèce de vin blanc» [TdF, s. *granacho*]. ◊ *PORT.*: **garnacha** «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*]; «Da mucho vino, el racimo no es muy cerrado, las uvas tiñen mucho. Con poco azúcar, de calidad regular» [POSADA, 250]. ◊ *SARD*: **«carnàccia**

(contado di Cagliari), **granàzza** (Cuglieri, Scano Montiferro, Nuoro), **vernaccìna** (Ogliastra), **vernàzza** (Oristano) (a. 1889) Vite vernaccia» [CARA, 93]. | **granazza** «(a. 1780) Uve bianche [...] di grani lunghi e grossi» [MANCA, 27]. | **varnaccia** «(a. 1866) Tantu s'axina, che su binu» [DSI, s. *Àxina*]. | **vernáccia**, **cranaccia** «(a. 1837) Vitis austera» [*ap*. CHERCHI, IV, 205]; «grappoli piccoli, serrati, con acini piccoli a buccia sottile, e succo molto dolce» [DEIDDA, 307]. | «**vernáccia**, **varnáccia** (log., camp.); **vernáttsa** (Orosei); **garnáccia** (contado di Cagliari); **granáccia**, **granáttsa** (Oristano e dintorni) varietà di vino ad uva bianca» [DES].

garnatxa tintorera *f*. → tintorera.

108 **garrut** *m*. DOC.: (a. 1871) «Garrut» [RevSI, XX, 261]. | (Lleida, 1878) «garrut» [*Estud.*, 86].

À. DIAL.: **garrut** (Savallà del Comtat, Guimerà, Tremp) [TrL]; (Conca de Barberà) [*Enc.*, IV, 22]; (Aguiló, Sopeira, Cervera, Vimbodí) [ALDC]; (Sarral, Belianes) [FAVÀ].

DESCR.: **garrut** «raïm negre, de gra rodó, bo per a fer vi» [TrL]; «racimos de tamaño medio, compactos. Las bayas son esféricas y pequeñas de hollejo negro. Los vinos necesitan cierta crianza para suavizarse» [*Enc.*, IV, 22-23]; «vid de uva tinta» [GIRALT, 18]; «cep de raïms primerencs, de grans dolços, amb la pellofa prima» [FAVÀ].

ETIM.: Crec que cal explicar l'etimologia d'aquest ampelònim amb l'ajut dels seus geosinònims. El 1871, la RevSI [XX, p. 295] ja parlava del *garrut* de Lleida com una subvarietat de *monastrell* i l'anomenava *monastrell garrut*. Del *monastrell* se n'ha destacat sovint la tendència natural a corbar els sarments. Això fa que s'enrosqui amb facilitat als arbres i que valgui per a emparrar.[422] Resulta fàcil imaginar que una varietat així pugui haver portat els parlants a derivar-la de *garra* (→ *garrut*).

SIN.: Segons la RevSI [XX, p. 294 i 311] cal considerar geosinònims *esquitxagós* (o *escatxigós*) i *garrut*. Personalment, no veig gens clara aquesta proposta del moment que les principals descripcions de l'*esquitxagós* i del *garrut* no coincideixen pràcticament en res. | Una altra cosa és la sinonímia entre *monastrell* i *garrut*, com apunto a l'apartat etimològic (v. *supra*). Recentment, diverses fonts els han considerat sinònims: «monastrell. També es denomina *Garrut*» [TORRES, 43]; «*Monastrell*. Recibe también los nombres de *morastrell* y *garrut*» [*Enc.*, IV, 22]. | L'única dificultat a l'hora d'acceptar aquesta sinonímia és que a Sopeira, segons l'ALDC, parlen dels *morastells* i també d'uns raïms *garruts*. Probablement es tracta d'un intent dels informants locals per aportar una sinonímia ampelonímica que semblen no conèixer gaire bé.[423]

P. ROMÀN. ◊ *ESP*.: Cf. **garrilla** «(Umbrete, 1807) Vidueño que se estima para vino» [*ap*. ABELA, 268].

422. I no és gens estrany tampoc que en val. meridional rebi el nom de *gaiata* per la mateixa forma corbada (cf. gaiata).

423. El caràcter muntanyenc (i, en conseqüència, poc vitícola) d'aquesta localitat no diu gaire a favor d'una gran coneixença ni d'una gran varietat de ceps.

109 **gateta** *f.* DOC.: (Val., 1791) «Gateta» [JAVal, 31]. | (a. 1877) «De gateta» [*ap*. VVV, 79].

À. DIAL.: **de gateta** (Carlet) [TrL, s. *vi*]; (Alfafar, Picassent) [ALDC]; (Aielo de Rugat, Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **gateta** (Morvedre) [DAg]; (Tarragona, Vinaròs, Borriana, Albaida) [TrL]; (Tortosa, País Valencià) [DCVB]; (Algímia de la Baronia, Benifairó de les Valls, Casinos, Vilamarxant) [ALDC]; (Artés, Llíria, Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ]. | **gateta blanca**, **gateta negra** (Alcalà de Xivert) [ALDC]. | **negret de gateta** (Pego) [ALDC].[424]

DESCR.: **(de) gateta** «uva negra de racimo grande, con el grano claro de pulpa y piel fuertes, pero de jugo dulce. Esta uva es buena para comer y de guarda y para vino» [JAVal, 31]; «especie de uva morada muy temprana» [DMGa]; «Raïm blanc | Raïm negre, de pell fina i molt dolç» [TrL]; «vi» [TrL, s. *vi*]; «varietat de raïm de gra vermellós, no gaire gros, primerenc» [DCVB]; «cep de raïms mitjancers i apinyats, de maduració primerenca. Gra blanc (o negre) i rodó, de pell fina» [FAVÀ]. | **negret de gateta** «raïm per fer vi» [ALDC].

ETIM.: És possible que el diminutiu *gateta* provingui de l'àrab *gatta* 'alambí per a destil·lar aiguardent'. Pot ajudar a refermar la meva hipòtesi el manteniment del sintagma preposicional complet a diverses poblacions valencianes: (raïm) *de gateta*.[425] Segons això, hauria de ser una varietat indicada per a convertir el seu most en aiguardent.[426] La dolçor que li atribueixen algunes definicions pot afavorir aquesta teoria: per a l'elevat grau alcohòlic de l'aiguardent convenen els raïms ensucrats.[427] | Encara que els àrabs no tinguessin una cultura important del vi, sí que conreaven un mínim de varietats. En aquest cas es devia tractar de la varietat bàsica per a la destil·lació d'alcohols.[428] | Una altra interpretació etimològica podria cercar una relació semàntica entre aquest ampelònim i diversos derivats del mot *gat* que serveixen per a definir l'embriaguesa alcohòlica.[429] I encara es podria bus-

424. Encara que no trobi cap paral·lelisme romànic del *gateta*, sí que sovintegen els que fan referència al *negret*. Cf. l'occità: «*negret*, *negreto*, *neret* (languedocien), variété de rai - sin noir» [TdF, II, 402]; l'italià: «*negrétto*, *nerétto/-a* (anche *neirèt*), vitigno coltivato in Piemonte e in Romagna» [GDLI]; el sard «*nieddèdda* (= negreta), vite negra-molle» [CARA, 91]; i el retoromànic: «*vid negratt* (= ra - ïm negret) (friul.) varietà di vite che produce uva con acini rosso-scuri» [*ap*. THBuc, 191].

425. De fet, el punt més feble d'aquesta proposta és l'absència d'una variant **gata*, la qual demostraria el caràcter diminutiu d'aquest *gateta*. Tot i això, del paònim eivissenc *rata* sí que n'hi ha una variant valenciana diminutiva: *rateta* (cf. rata).

426. No falten a la península Ibèrica ampelònims com el mallorquí *calop aiguardenter*, l'aragonès *aguardentera* o l'andalús *uva de aguardiente* (v. calop aiguardenter), els quals fan referència a varietats destinades sobretot a la destil·lació d'esperits de vi.

427. També vull destacar que el TrL (s. *vi*) parla del *vi de gateta*. S'ha de tenir present que, en català, només les millors varietats de raïm esdevenen també un nom de vi específic (vi *malvesia*, vi *macabeu*, vi *garnatxa*, etc.).

428. No cal dir que la intransigència alcoràn ica va conèixer moments de relaxació alcohòlica. Veny [*Mots*, 47], per ex., recorda les odes al vi d'un poeta islàmic en la València del s. X.

429. Són, per ex.: *gatera* 'borratxera' a Eivissa i a Mallorca, i *engatar-se* 'emborratxar-se' al Matarranya, a Mallorca, etc.

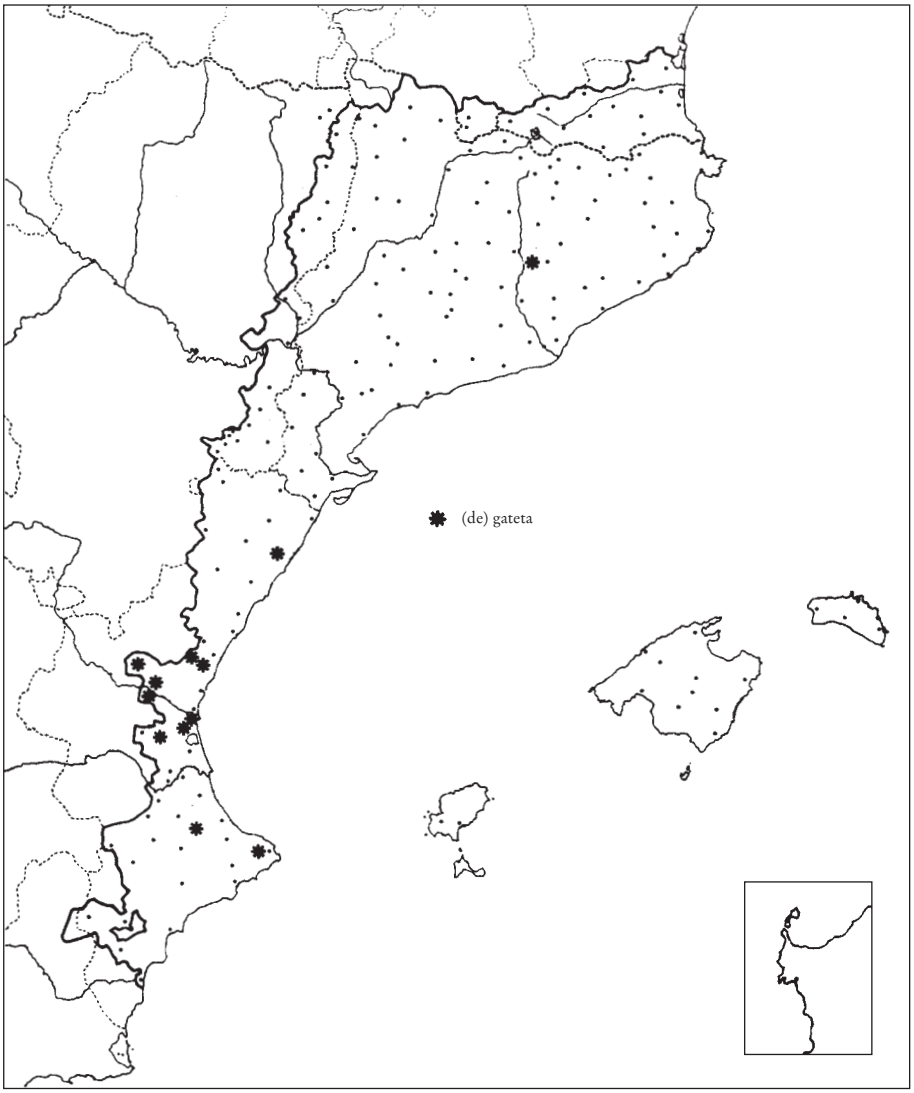

FIGURA 8. Mapa de la *gateta*.

car una relació, més improbable, amb variants del tipus *colló de gat* o *popa de gata*.[430]

110 **gatxeta** *f.* À. DIAL.: **gatxeta** (Jesús Pobre) [FAVÀ].

DESCR.: **gatxeta** «raïm negre per a vinificació» [SIMÓ, 331]; «cep de raïms grossos i esparsos. Gra negre, gros i rodó, amb la pell fina. Bo per a fer vi i encara millor per a menjar, donada la seva dolçor» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim fruit d'una adaptació lèxica de l'espanyol (< *gacha* 'inclinada, cota'). El manlleu al català, però, presenta una parcial adaptació morfològica: diminutiu en *-eta*. | La motivació que explica el cep *gatxeta* ha de tenir a veure amb la forma inclinada, baixa, de les sarments. Tal com deu passar amb l'ampelònim esp. *rastrera blanca* [ABELA, 324], derivat de *arrastrar* (= arrossegar). I, probablement, també com passa amb l'ampelònim català, d'origen occità, *terret* (< *terra*).[431]

111 **gavarro** *m.* À. DIAL.: **gavarro** (Cervelló) [ALDC]; (Sarral) [FAVÀ].

DESCR.: **gavarro** «raïm negre, semblant al *carrega-rucs*. La producció fluctua d'un any per l'altre» [ALDC]; «cep americà sense empeltar que fa de tant en tant uns raïms bords» [FAVÀ].

ETIM.: L'ampelònim *gavarro* forma part d'aquell grup de *vitis* que no pertanyen a les varietats viníferes europees (v. planta americana). A Sarral m'expliquen que es tracta d'un raïm bord que fan les soques dels ceps americans, especialment si estan poc cuidades i no es retallen.[432] Cf. escorcelló.

112 **gira-sol** *m.* À. DIAL.: **gira-sol** (Freginals) [DCVB].

DESCR.: **gira-sol** «varietat de raïm blanc, de gra gros, rodó i fort» [DCVB].

ETIM.: Ampelònim que s'explica per la relació establerta amb el *gira-sol*. Segurament es tracta d'una motivació cromàtica, ja que la característica principal d'aquesta planta és el canvi de colors en funció de l'orientació solar. A continuació, llegeixo al DCVB (s. *gira-sol*) que també s'anomenen així «la roba fina teixida amb fils de diversos colors» i «un cuc de molts colors». Igualment, el mateix DCVB (s. *gira-solat*) aplica l'adjectiu a tot allò «que té varietat de colors a manera de gira-sol». | El raïm *gira-sol*, doncs, té uns grans tornassolats que produeixen reflexos de color clar en funció de la llum. Això sí, sempre oscil·lant entre el daurat i el ros, ja que es tracta (segons la descripció) d'un raïm blanc.[433]

113 **giró** o **gironet** *m.* DOC.: (Felanitx, 1614) «verema de girons» [*ap.* DCVB]. | (l'Alguer; 1683, 1684)

430. Ara bé, les descripcions d'aquests raïms de taula (v. respectivament colló de gall i mamella de vaca) no coincideixen gens amb les del *gateta*.

431. En aquests dos casos l'etimologia és més clara i les definicions reflecteixen que les sarments s'acaben arrossegant per terra.

432. El DCVB (s. *gavarro*) ja es refereix a un «lluc que surt al peu del cep empeltat, i que cal tallar perquè no xucli la substància a la planta».

433. Sobre l'ambigüitat dels matisos cromàtics, v. el meu apartat «Motivació cromàtica», p. 398 i següents.

«giró» [Bosch, 365]. | (a. 1701) «Per mitx cortinello de vi de giró» [*ap*. DCVB, s. *quartinel·lo*]. | (l'Alguer, 1823) «Giró de Spagna.[434] Girò negra. Girò vargiu»[435] [*ap*. Bosch, 620]. | (men., *c*. 1830) «girò» [DFeb].[436] | (val., 1891) «gironet» [DMGa]. | (mall., 1892) «del most / de moscatells y batistes, / pansals, granatxes, girons» [*ap*. DCVB, s. *pansal*]. | (Mall., Men.; 1897) «girons [...] giró» [*Die B.*, I, 257 i II, 342].

À. dial.: **de geronet** (Altea) [ALDC]. | **de giró** (Xàbia) [ALDC]. | **giró** (eiv.) [PzCab, 147]; (Mall.) [Cerdà, 111]; (Mall., Men.) [DAg]; (Andratx, Artesa de Segre, Marratxí, Maó) [TrL]; (cat. oriental, cat. occidental, baleàric) [DCVB];[437] (la Marina) [*Guía*, 119]; (l'Alguer) [DAlg]; (Ciutadella, es Migjorn Gran, Pollença, Sineu, Montuïri, Eivissa) [ALDC]; (Consell, Porreres, Santa Agnès de Corona, Sant Agustí des Vedrà, Jesús Pobre) [Favà]. | **giró boval** (Formentera) [Ribas, s. *raïm*]. | **gironet** (Benissa) [Comenge, 221];[438] (Marina) [*Guía*, 119]; (Benimantell, Benissa) [valMB, 239-240]; (Pego, Tàrbena) [ALDC]; (Polop) [Favà].

descr.: **giró** «raïms blancs apreciats per a la taula» [*Die B.*, I, 257]; «Mena de cep o raïm | Vi dolç» [DAg]; «raïm negre o vermellenc de gra rodó o petit amb pell gruixuda» [TrL]; «varietat de raïm de grans relativament petits, rossencs i molt dolços» [DCVB];[439] «raïm de gra mitjancer, molt bo per a menjar i per a fer-ne vi; és primerenc» [DCVB, s. *raïm*]; «cep primerenc de raïms mitjans i apinyats. Molt dolços per a menjar, però poc productius a l'hora de vinificar; tot i que donen color al vi blanc. Gra morat, rodó i petit. De pell ben fina i amb una cua seca, trencadissa» [Favà]. | **girò** «rèm. Uva negra y dulce. *Morillon*» [DFeb]. | **giró boval** «varietat de reïm per ser consumit directament» [Ribas, s. *raïm*]. | **gironet** «especie de uva negra» [DMGa].

etim.: Trobo dues propostes diferents per a resoldre l'etimologia de *giró*: 1) «*giró*, també aquesta denominació degué extraure's d'una antiga denominació *raïms gironins*, car es tracta d'una mena de raïm petit, i es cregué que *-ins* era sufix diminutiu que es referia a aqueixa petitesa» [DECat, IV, 513];[440]

434. El 1882, un botànic italià també diferencia a Sardenya un «Girone comune» d'un «Girone di Spagna» [*ap*. Vodret, 9].

435. SCet [p. 48] parla d'un raïm sard anomenat *Bargiu* a Dorgali, i *Vargia* (en femení) a Nuoro. I Cherchi [II, p. 128] hi afegeix: «il *girò*, detto anche *vargiu* [< ll. varius] che vuol dire 'vaio'». Bosch [p. 638], d'altra banda, recorda que en català cal llegir *varju* (v. també barriadorja).

436. Variant amb vocal oberta *-ò* que sembla contradir-se amb allò que recullen el TrL i l'ALDC a les tres principals poblacions de Menorca. Igual feia el VHos [p. 62]: *girò*. Potser les divergències són sols fruit de l'ortografia prefabriana del s. xix.

437. No trobo ni rastre (i veig difícil trobar-ne) d'aquest *giró* en el cat. oriental (no baleàric) de què parla el DCVB.

438. Grafiat «Chironet» en l'obra castellana de Comenge.

439. El DIEC (s. *giró*) copia exactament aquesta definició del DCVB.

440. Encara que Coromines no ho detalli, podem comparar aquest fenomen amb la reducció d'antropònims com *Barceló* < *barceloní*, *Tarragó* < *tarragoní*, etc.

2) «podríem aventurar que noms de raïm com *giró* [...] remunten al respectiu cognom d'algú que va introduir el cep en qüestió» [*Mots*, 56]. | M'inclino per la interpretació del DECat per dues raons. En primer lloc, és ben probable que fos precisament l'Empordà el punt d'introducció original de la *garnatxa*, sinònim prou confirmat d'aquest *giró*. Un altre sinònim antic igualment fiable, el *lledoner*, també fa referència a l'origen toponímic gironí del raïm, si acceptem que deriva del topònim *Lledó* d'Empordà (v. lledoner). | En segon lloc, el caràcter diminutiu que els parlants atorgaren a la forma *gironí*, tal com proposa Coromines, s'ha mantingut d'alguna manera al País Valencià. Així, tant al DMGa valencià com a la Marina d'Alacant, trobo sovint una forma diminutiva *ge-/gironet*.[441] | No tinc cap dubte tampoc sobre l'origen català de l'ampelònim que, des de l'Alguer, ha acabat arrelant a la resta de Sardenya. En conseqüència, la subvarietat *giró d'Espanya*, citada per autors sards i catalans al llarg del s. XIX, confirma la procedència catalana.[442] | No faig, per tant, gaire cas de l'origen que proposa ANATRA per al manlleu sard *girò*: «Di tutti i vitigni ricordati, secondo alcuni, sarebbero [...] d'introduzione benedettina (secoli XII-XIII), toscana o provenzale, il monica,[443] la vernaccia e il girò» [p. 542].

SIN.: V. garnatxa.

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **girò** «(a. 1866) Àscina niedda, de sa cali si fait unu binu squisitu e dulci» [DSI]; «vino di color rosso rubino, è dolcissimo» [VODRET, 14]; «il grappolo quasi spargolo; l'acino medio, con buccia nero-violacea, polpa consistente, dolce, di sapore neutro» [DEIDDA, 293]; «(a. 1837) Raïms negres o vermellencs de grans arrodonits» [*ap*. BOSCH, 638]. | **girò arrubiu** (= ros), **girò barzu** (= moreno), **girò de Spagna**, **girò nieddu** (= negre) «uva da vino fino» [COSSU, 258]. | **girone di Spagna** «(a. 1882) Varietà nera o rossa» [*ap*. VODRET, 9]. | **gironi** «(campidanese) Uva da vino comune» [DISC, s. *vite*]. | **zirone** «(Sàsser, 1671; a. 1780) Uva gentile di grani rotondi, primitiva» [*ap*. BOSCH, 638]. | **zirone bàrzu** «(a. 1780) Uve di color rosseggiante» [MANCA, 27]; «varietà di Vite a grappoli mediocri e serrati; con acini neri-rossastri, di sapore dolce» [*ap*. BOSCH, 638]. | **zirone di Spagna** «(a. 1780) Uve nere. Di grani rotondi più grandi» [MANCA, 27]. | **zirone rùyu** (= roig) «varietà di Vite» [*ap*. BOSCH, 638].

114 **godella** *f*. À. DIAL.: **godella** (Montesa) [ALDC].

DESCR.: **godella** «classe de raïm» [ALDC].

441. Adaptada, és clar, a la morfologia valenciana, que, en lloc de *-í*, utilitza quasi exclusivament el sufix *-et* com a diminutiu.

442. Com fa notar BOSCH, amb encert: «cal tenir present, però, que l'apel·latiu *d'Espanya*, en la historiografia sarda no respon necessàriament al període estrictament castellà, sinó també al precedent catalanoaragonès» [p. 637].

443. Certament, l'ampelònim sard *monica* sí que sembla tenir un origen «monacal». En canvi, la *vernatxa* devia arribar per la influència del comerç amb Ligúria, d'on prové aquesta varietat (v. garnatxa); no pas de la Toscana o de Provença.

ETIM.: Ampelònim manllevat molt probablement al português.[444] En aquesta llengua trobo molta informació sobre *godelho* i sobre la seva variant més antiga: *agudelho* [a. 1531].[445] La solució etimològica ja és donada pel DdeF, que, lacònicament, fa derivar l'ampelònim *agudelho* de l'adjectiu *agudo* 'agut',[446] sens dubte per la forma punxeguda del gra. | Segons això, descarto qualsevol relació amb els topònims valencians *Godella* i *Godelleta*[447] perquè crec que seria massa casualitat que els paral·lelismes portuguesos fossin sols fruit d'una paronímia.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **godello** «(Salamanca, Zamora, Valladolid, Palencia, León) Cepa blanca para vino» [MARCILLA, 108-109]. | Cf. **agudilla** (Lleó), **agudillo** (Salamanca) «(a. 1885) Variedad de uva» [ABELA, 314]. ◊ *PORT.*: **godella** «(Galicia) Uvas blancas» [DEGC, s. *uvas*]. | **godello** «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*].[448] | **godelha**, **godelho** «(Orense) Cepas muy antiguas. Pequeña, racimo cerrado, de sabor agradable, pero da poca cantidad. Tiene forma algo ovalada. Muy sabrosa» [POSADA, 250]. | Cf. **agudelho** «(Lamego, 1531) Casta do vino de peesam de muita soma» [*ap.* CTal, 521]; «o **agudenho** (Doiro, Alentejo) Casta de uva. De *Agudo*» [DdeF]. | Cf. **godelo** «(Trás-os-Montes) Casta de uva branca» [DdeF].

Cf. **godenho** «casta de uva» [DdeF]. | Cf. **godilho** «(Algarve) Variedade de uva branca» [DdeF].

115 **gorru** *m.* DOC.: (a. 1871) «Gorró» [RevSI, XX, 315].

À. DIAL.: **garró** (Sitges) [SADURNÍ, 20]. | **gorró** (Vilanova i la Geltrú) [TrL, s. *raïm*]. | **gorru** (Mall.) [TrL, s. *raïm*]; (Vilves) [FAVÀ].

DESCR.: **garró** o **gorró** «raïm» [SADURNÍ, 20]. | **gorru** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*]; «cep de raïms negres per a fer vi. Gra mitjà i rodó, amb la pell forta» [FAVÀ].

ETIM.: Coromines ha escrit: «*borró* 'rudiment que conté en germen tanys, fulles i flors' [...] pronunciat familiarment *garró* [...]. D'altra banda no hi ha res que s'oposi a admetre que ja el llatí vulgar va formar sobre BURRA, en el sentit de 'minúcies, menudalla', un derivat *BURRIONES aplicat al granellut borrissol de petits borrons que formen els gèrmens, i després *BURRIO 'brotet

444. Potser amb la intermediació de l'espanyol, llengua que també ha manllevat el *godello* português; com a mínim a les províncies fronteres amb Galícia i Portugal (Salamanca, Zamora, Palència, etc.)

445. Cf. l'ampelònim occ. *agudet* (Tarn-et-Garonne), «qui donnait un vin spiriteux de bonne qualité» [*ap.* ODART, 102].

446. El que ja no fa el DdeF és relacionar el seu *agudelho* (o *agudenho*) amb unes altres variants que també recull, com *godelo*, *godenho* i *godilho* (v. p. romàn.); relació que trobo prou evident, malgrat l'afèresi de la vocal inicial.

447. I encara els esmento perquè a Montserrat d'Alcalà m'explicaren que va ser precisament la Godelleta el lloc d'on es va estendre a bona part del País Valencià un raïm importat de França anomenat originàriament *cardenal* (cf. cardinal).

448. No és gens estrany que aquest ampelònim conegui una subvarietat blanca i una de negra, però no crec que la tria de gènere (*godella*/*godello*) serveixi per a diferenciar-les cromàticament, com fa creure aquesta obra.

menut' [...]. Wartburg veu una comprovació en una forma llgd. i prov. mod. *bourro* "commencement d'un bourgeon de vigne", també usada en fr. *bourre* i en algun patuès d'oïl, però segurament té raó M-L en admetre que això són derivats regressius de l'occ. *bourroun*» [DECat, II, 130]. | Aquesta explicació pot ser un primer indici per a aclarir l'etimologia de l'ampelònim *ga-/gorró* i dels seus hipotètics paral·lelismes romànics (el *moscatel gorrón* d'Andalusia i el *goron* del Valais). Sembla, doncs, que tots plegats fan referència al *borró* o ull de la planta. Al cap i a fi, el canvi inicial (*bo-* > *go-*) pot explicar-se per una simple equivalència acústica B = G. Cf. Veny [*Bolerany*, 101-127]. Però aquest suposat origen em dificulta qualsevol explicació motivacional, especialment per a la variant *gorru*, única de la qual tinc dades de primera mà.[449]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **moscatel gorrón** «(Málaga, 1791) De esta uva se saca buena pasa, la mas apreciada» [JAVal, 17]; «(a. 1896) Cepa delgada. Racimos pocos; pezón leñoso. Uvas muy obtusas, duras, carnosas; sabor y olor almizclado, dulce, tempranas. Dan buenos vinos y se venden para fruta» [HIDALGO, 147-148]. ◊ *OCC.*: Cf. **goron** «(Bovernier) Cépage rouge | (Valais) Vin rouge courant» [*ap.* DECat, IV, 576].

116 **gra d'oliva** *m. ANT.* DOC.: (l'Alguer, 1683) «budronis de raim de gra de oliva» [BOSCH, 365]. | (l'Alguer; 1686, 1801) «gra de oliva, grà de uliva» [BOSCH, 365].

DESCR.: **gra d'oliva** «uve nere, o di colore» [*ap.* BOSCH, 620].

ETIM.: No hi ha dubte que el fet que aquesta varietat té els grans en forma d'oliva (o sigui, més aviat llarguers) és l'explicació etimològica del *gra d'oliva* alguerès.[450] Segons BOSCH: «Probablement es tracta d'una denominació genuïnament algueresa, sense correspondència en cat. ni en els altres parlars sards» [p. 639].[451] | Això no obstant, Itàlia és un dels territoris on apareixen més variants relacionades explícitament amb aquesta motivació *oligoforme*. Em refereixo a les antigues variants napolitanes i sicilianes dels s. XVI i XVII (*au-/olivella*, *au-/olivea*, *olivedda*). Igualment, també hi ha força variants occitanes documentades des de principis del XVIII (*aulivetos*, *olivetto*, *oulivén*, *óulivetto*). Tanta variació romànica, unida a la presència literària llatina (*oleagina*), no deixa cap dubte sobre la presència en el llatí d'aquesta motivació semàntica, la qual ha perdurat en dues llengües romàniques: l'occità

449. Prefereixo no aventurar-me pel perill d'acabar esmentant paònims sense cap relació.

450. En aquest sentit s'expressen els etimologistes italians, encara que els seus paral·lelismes ampelonímics no siguin tan explícits com en català. Segons THBuc [p. 192]: «*Olivella*, lat. OLIVA + suff. -ILLA per la forma degli acini simili ad una oliva»; i segons BALDANI: «*olivetta*, uve che presentavano caratteristici acini un po'allungati simili alle olive» [p. 44].

451. És correcte; encara que aquesta mateixa motivació ampelonímica sigui força documentada en uns altres àmbits romànics, i en el mateix llatí clàssic (s. I dC), no la trobo enlloc més de l'àrea lingüística catalana.

i l'italià, però també en el català de l'Alguer.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **olivette** «(Bouches-du-Rhône, 1784; a. 1804) [...] on n'en fait pas de vin, ce raisin est bon à manger pendant l'hyver» [*ap*. DncF, 268]. ◊ *IT.*: Cf. **olivedda** «(Sicilia, 1696) Vitis racemo omnium tenerrimo, acino olivi minoris nigri forma, rubris nigrescentibus, durulis ac praedulcibus» [CUPANI, 233]. | Cf. **olivella** «(Neapoli, 1584) Uva» [*ap*. CTal, 522]; «(a. 1809) Specie di uva bianca e rossa; **aulivéa**, **aulivella** (cal. sett.); **olivea** (sic.)» [THBuc, 192]. | Cf. **olivetta** «diverse uve, sia da tavola che da vino, che presentavano acini un po'allungati» [BALDANI, 44]. ◊ *LL. CL.*: Cf. **oleagina** «(a. 77 dC) Vigne nommée d'après sa ressemblance avec l'olive» [PLINE, XIV, 36]. ◊ *OCC.*: Cf. **aulivetos** «ou Testicule de Gau. (a. 1715) Espèce des plus communes, & des premières à meurir» [*ap*. DncF, 268]. | Cf. **auliveto blanquo** «(a. 1715) Vitis acinis albidis, acuminatis» [*ap*. DncF, 268]. | Cf. **olivetto** «(a. 1772) Blanc et noir» [*ap*. DncF, 268]. | Cf. **oulivén**[452] «(a. 1886) Variété de raisin à grains ovales et noirs» [TdF]. | Cf. **óulivetto blanco** «(Provence, Languedoc; 1859) Raisins de table très-lâches; longue grappe» [ODART, 403];[453] «(a. 1886) Variété de raisin, à grains oblongs pointus, que l'on confit souvent à l'eau de vie» [TdF]. | Cf. **óulivetto negro** «(a. 1886) Variété de raisin, à grains oblongs pointus, que l'on confit souvent à l'eau de vie» [TdF].

452. Reducció de *óulivenc(o)*: 'qui a rapport à l'olive', segons el TdF.

453. ODART, com fa sovint, afrancesa aquí la grafia provençal: *olivette blanche*.

117 **gra gros** *m*. À. DIAL.: **gra gros** (Mequinensa, Riba-roja d'Ebre) [ALDC].

DESCR.: **de gra gros** «raïm mitjà o gros; gra blanc i verd, allargat, gros de pinyols grossos i gust característic, molt dolç. És de collita tardana» [IBAR, 62-63].

ETIM.: Com ha explicat Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la dimensió del gra: *gra-gros*» [*Mots*, 60]. Ja es veu, si s'ha de jutjar pels nombrosos paral·lelismes romànics, que el fenomen no és exclusiu del català.

SIN.: V. moscatell romà; v. riba-rojà.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **gordal** «(Madrid, 1896) Cepas muy grandes. Racimos muchos, muy grandes, apiñados; pezón tierno; uvas grandes, muy obtusas, de color blanco verdoso, de gusto agradable. Variedad para fruta. Produce vino, pero muy flojo» [HIDALGO, 140-141]; «(Vélez, Baza, Huéscar; 1814) Uvas que se estiman para mosto» [*ap*. COMENGE, 225]. | Cf. **gordala**, **gordera** «(Cuenca, 1885) Vidueños» [ABELA, 237]. | Cf. **gordaria** «(aragonés) Clase de uva que tiene los granos gruesos» [DPar]. ◊ *IT.*: Cf. **grossara** «(a. 1679) Specie di uva; (a. 1809) **uva grossaria**» [*ap*. THBuc, 186]. ◊ *OCC.*: Cf. **gourdoux** «(Gironde, 1859) Vigne» [ODART, 134]. ◊ *PORT.*: **uva-gorda** «(Leiria) Casta de uva» [DdeF]. | Cf. **gordallo blanco** «(Orense, 1885) Uvas muy grandes, blancas» [ABELA, 237]. ◊ *SARD*: **àxina grussa** «vitis vinifera» [COSSU, 257].

118 **gra negre** *m.* À. DIAL.: **gra negre** (Girona) [TrL]; (Ross.) [GUITER, 100]; (Tossa de Mar) [ALDC].

Cf. **moscatell de gra negre** (Alp) [ALDC].

DESCR.: **gra negre** «mena de raïm que fa el vi molt negre» [TrL]; «cepatge que dóna vins de grau alcohòlic mitjà. És el raïm tintorer més productiu, i de grans més grossos» [GUITER, 100].

ETIM.: Referència evident al color negre dels grans d'aquest raïm.

SIN.: Llegeixo en una recent publicació ampelogràfica de Galícia: «en certas zonas usa-se como sinónimo do Gran Negro o nome de Negron, que tamén existe na Viticultura francesa como sinónimo da caste chamada tradicionalmente Mour - vedre na Provenza francesa» [MASA, 6]. | Malgrat les distàncies, veig possible aquesta sinonímia també per al paral·lelisme català. Sols cal observar com la descripció del *gra negre*: «productiu tintorer de gra gros», coincideix amb la definició del *morvedre* rossellonès (v. morvedre).

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: **grá(n) negro** «Uva tinta. Tamaño más bien pequeño, muy dulces. No es de gran rendimiento para el vino» [POSADA, 250]; «(Galizia) Caste que ten cor tinta na polpa dos seus bagos» [MASA, 6]. ◊ *SARD*: **àxina niedda** (= gra negre) «vitis vinifera» [COSSU, 257].

granatxa *f.* (o *m.*) → garnatxa.

119 **granatxa peluda** o **vernatxa peluda** *f.* À. DIAL.: **granatxa peluda** (Riba-roja d'Ebre, Marçà) [ALDC]; (Porrera, Llíria) [FAVÀ]. | **vernatxa de pampa borruda** (Favara de Matarranya) [ALDC]. | **vernatxa peluda** (Horta de Sant Joan, Vall-de-roures) [ALDC]; (Gandesa) [FAVÀ].

DESCR.: **garnatxa peluda** «varietat que genera vins negres» [CIURANA, 129]; «raïm molt compacte. Gra una mica ovoide. Maduració tardana. Cep de productivitat mitjana. Dóna vins de qualitat, de poc color i d'alta graduació» [GCat, 24]. | **granatxa peluda** «cep de pàmpols borruts i raïms apinyats, de maduració tardana. Gra rosat-vermellós, rodó i mitjancer. Fa un vi amb força grau i és molt dolç per a menjar» [FAVÀ]. | **vernatxa de pampa borruda** «raïm per fer vi» [ALDC]. | **vernatxa peluda** «cep primerenc de raïms mitjans. Gra negre, gros i rodó. Carrega força i fa bon vi, amb molt de grau alcohòlic» [FAVÀ].

ETIM.: Subvarietat de *garnatxa* caracteritzada per la textura borruda dels seus pàmpols (cf. *Mots*, 60). Resulta especialment explícita la variant de Favara: *de pampa borruda*.[454] | D'aquesta motivació, ja present en el món llatí,[455] trobo més d'un paral·lelisme romànic. En el cas italià, THBuc ha escrit del vi *piloso*: «dal lat. PILUS, sia per eventuali peli sull'uva o sui pampini, sia per un tratto caratteristico del sapore, cfr. *peloso* 'frizzante [vino]'» [p. 193]. No comparteixo les vacil·lacions de THBuc a l'hora d'establir-ne l'eti-

454. L'adjectiu *pelut/-uda*, en canvi, no és tan gràfic, però reflecteix la marcada tendència antropomòrfica que caracteritza les associacions semàntiques, almenys del món vegetal.

455. Cf. *amminnea* ***lanata*** (= peluda), *apiana* ***lanata***: «[s. I dC] Pour distinguer dans un cépage la variété à feuille tomenteuse» [ANDRÉ, 139].

mologia. Suposo que es confon per la manca de referències específiques a un raïm o a un cep.[456]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **lledoner pelut** ou **lladoner pelut**[457] «(Languedoc) Cépage noir. Proche parent du *grenache noir*» [DUYKER, 129]; «cépage noir, à grappes moyennes, à grains moyens, noir bleuté» [*ap*. DncF, 203]. ◊ *IT.*: Cf. **peloso** «(a. 1754) Specie di vino vicentino; **peloseta** (trent.); **pelosella**, **pelosotta** (a. 1825)» [*ap*. THBuc, 193]. | Cf. **pilusa** «(Sicilia, 1696) Oblongis, spanis granis, albis, pilosu lis, racemis, magna ex parte immature passivis, succidivis» [CUPANI, 235].

120 **grapasa** *f*. À. DIAL.: **grapasa** (Son Cervera) [ALDC].

DESCR.: **grapasa** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim que, malgrat la distància cronològica i geogràfica, potser prové del ll. med. italià *grapposa*. La forma mallorquina *grapasa* s'explicaria llavors per una simple assimilació vocàlica (*a-ˈo-a* > *a-ˈa-a*). | L'antic paral·lelisme bolonyès ha estat estudiat per l'etimologia italiana. Segons el GDLI (s. *grappósa*): «con *grappoli* ricchi e sucossi. = Deriv. da *grappo*».[458] Pel que fa a la raó motivacional, THBuc [p. 185] ha escrit: «dal germ. KRAPPA + lat. -OSUS forse per molti o forti raspi del *grappolo*».[459] V. també la nota al peu del *grappu* francès. | No veig, doncs, cap més explicació per al cat. *grapasa* que l'origen italià, a partir d'una forma manllevada *graposa* (← l'it. *grapo* 'gotim'); circumstància afavorida per la terminació sonora [-ˈazə]).[460]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **grap(p)u**[461] «(Lot-et-Garonne, 1784; Dordogne, 1880) [...] produit passablement mais le vin en est commun» [*ap*. DncF, 173]. ◊ *IT.*: **grappósa** «Ant. Uva bianca, con grappoli ricchi e succosi» [GDLI]; «(*c*. 1350) Specie de vite» [*ap*. THBuc, 185]. ◊ *LL. MED.*: **graposa** «(Bolognese, XIV sec.) Uve bianche. Vini discreti» [*ap*. PINI, 856]. ◊ *OCC.*: Cf. **grap(p)ut** «(Gironde, 1843; a. 1874) Cépage rouge» [*ap*. DncF, 173].

121 **grassera** *f*. DOC.: (men., 1869) «Grassera» [VHos, 62].

À. DIAL.: **grassella** (Maó) [TrL]. | **grasser** (Ciutadella) [ALDC].

DESCR.: **grassera** «rem» [VHos, 62]. | **grassella** «raïm llarg, de gra molt gros i rodó, pell prima, polpa

456. Tot i això, aquest autor demostra un gran desconeixement del medi vitícola. Com gosa parlar dels «eventuals» pèls d'un gra de raïm?

457. Clar préstec català del Llenguadoc. El *lledoner* és un antic geosinòmim emporda-nès de *granatxa* (v. lledoner).

458. Segons el mateix GDLI, s. *grappo*, es tracta d'un arcaisme per *grappolo* 'gotim, penjoll de raïm'.

459. Cf. també GDLI (s. *grappèla*): «Ant. Tipo di uva con piccoli grappoli. Deriv. da *grappolo.*»

460. Una altra cosa seria si l'ALDC hagués recollit una terminació ensordida [-ˈasə]. Llavors es podria pensar en un augmentatiu de *grapa* 'arrel enfiladissa' (cf. DCVB, s. *grapa*).

461. El DncF no dubta en l'etimologia del *grappu(t)*, però sí entre dues possibles motivacions: «Emploi substantivé de fr. *grappu* (dér. sur *grappe*, attesté depuis 1566 au sens de "en forme de grappe", Gdf; dep. Boiste 1803, "chargé de grappes") en raison du caractère compact des grappes ou du caractère productif du cépage» [p. 173].

tova, color negre i fosc» [TrL]. | Cf. **agrassera** «parra de mala casta, els raïms de la qual no arriben a madurar mai» [DCVB].[462]

ETIM.: Ampelònim derivat de *agràs* 'suc de raïms verds'. Com ha explicat HIDALGO per al paral·lelisme espanyol: «se denominan agraceras, porque su jugo, en estado de perfecta madurez, es ácido» [p. 142].

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **agracera** «(Andalucía, 1807) Pezon muy tierno. Uvas muy grandes negras» [ROJAS, 200]; «(a. 1885) Vidueño que se emplea mucho para formar emparrados» [ABELA, 236]; «cepa grande. Racimos muchos, grandes, algo apretados; uvas de mediano tamaño, obtusas, duras, de sabor áspero» [HIDALGO, 141]. ◊ *OCC.*: **aygras** «(Provence, 1605) Raisins, à leur parfaite maturité, assez agréables à manger. Cépage de volumineux fruits à gros grains oblongs» [*ap*. ODART, 416].[463] ◊ *SARD*: **agracera** «(a. 1780) Uve nere. Di grani rotondi e duri, più grossi d'altre uve, tardiva» [MANCA, 27]; «vitigni a uve rosse. Nome di chiara origine catalana che significa di tarda maturazione»[464] [CHERCHI, II, 304].

462. També el DFa (s. *agrasser*) parla del «cep agrasser» per referir-se al que fa raïms verds. Cf. el sard *agratzu*: «(logud.) Vitigno selvatico delle siepe» [COSSU, 257].

463. En canvi, el TdF (s. *eigras*) sols descriu les variants occitanes (*aigras, agras, eigra, aigra*) com a «raisin qui n'a pas eu le temps de mûrir». No les considera, per tant, ampelònims.

464. Resulta obvi que l'etimologia de *agracera* (en català o en sard, tant se val) no pot relacionar-se amb «maduració tardana», sinó amb *agràs*. Una altra cosa, lògicament, és que sigui una varietat que no acaba de madurar mai prou.

122 **grec** *m*. DOC.: (*c*. 1298) «Item bota de vin grech o de malvesia» [*ap*. GUAL, 355]. | (a. 1340) «negun vin blanch ni grech que vingua per mar» [*ap*. GUAL, 355]. | (a. 1354) «nos trametats per lo portador de la pressent una somada de vin grech, del millor que trobets en Barchinona» [*ap*. TRENCHS, 352]. | (a. 1358) «Havem entés que vos havets de bon vin grech» [*ap*. TRENCHS, 353]. | (a. 1363) «aquell vin grech que·ns han tramés de Cerdenya» [*ap*. TRENCHS, 355]. | (s. XIV) «ensercadora de bons vins de cuyt, e de vernatxe e de cornelia e del grech» [*ap*. DCVB]. | (Alzira, 1381) «vi grech, marvasia o altre que pot entrar en la dita vila segons forma de estatut» [*ap*. *Guía*, 33]. | (a. 1381-6) «Bech grech d'estiu, e d'iuern cuyt o moscatell» [EXIMENIS, 143]. | (a. 1386) «plantes o sarments de vin grech, les quals volem que sien plantades en lo nostre verger de la Algeferia» [*ap*. GUAL, 355]. | (a. 1398) «Mares de vin grech e de genesta» [*ap*. DCVB]. | (Val., s. XV) «moscats e grechs / e forts fins vins» [*ap*. DCVB, s. *moscat/-ada*]. | (a. 1403) «Sobre el planter del grech vos pregam que prestament comencets a fer-lo plantar» [*ap*. DCVB]. | (a. 1410) «una vinya plantada de grech» [*ap*. DCVB]. | (Selva, 1421) «costà mig bóta de *vin grec*, qui fou donada a micer J. S.» [*ap*. DECat, IX, 252]. | (Algemesí, 1482) «vi grech» [*ap*. *Guía*, 34]. | (a. 1507) «vi grec. Vinum grecum» [*Busa*, 248]. | (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat, escanyaca, machabeu, grech...» [*ap*. DAg, s. *vi*]. | (Cat., 1600) «vins blanchs Grechs» [PGil, 242]. | (a. 1617) «lo vi Grech de rahims

Grechs» [AGUSTÍ, 94]. | (a. 1640) «Grech. Uva corinthiaca, apyreni» [TORRA, s. *rahim*]. | (Baix Llobregat, Garraf; 1890) «antigament era molt celebrat lo ví que produhían los sobredits emparrats, designat vulgarment ab lo nom de ví grech, qu'encara s'usa avuy pera enfortir la vista» [ROIG, 60].

À. DIAL.: **grec** (Llitera) [COLL, 29*]; (Empordà, Camp de Tarragona) [DCVB, s. *raïm*]; (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]; (Sant Josep de sa Talaia, Eiv.) [ALDC]; (Calonge de Mar, Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].

DESCR.: **grec** «vi de gust entre un poc aspre y amarg, clar de poca substancia y duració» [DLab, s. *vi*]; «variedad de uva» [COLL, 29*]; «parra que donava el vi grec: un dels vins de més fama en temps antic» [DAg];[465] «raïm blanc» [TrL]; «varietat de raïm i de vi que tot d'una sembla fluix, però que després fa molt d'efecte» [DCVB]; «raïm de gra petit, blanc, molt dolç, i té aplicacions medicinals sobretot per a guarir indigestions i reforçar la vista» [DCVB, s. *raïm*];[466] «vins olorosos, d'alta graduació i aromatitzats amb herbes» [*Vins*, 21]; «raïm per menjar» [TMan, 103]; «cep emparrat molt gros, de raïms allargats i esparsos. Gra blanc-groguenc, petit i arrodonit. Fa un bon vi blanc de molt grau. De gust ben dolç, val per a menjar; i també per a penjar i pansificar, ja que té una pell molt forta» [FAVÀ].

ETIM.: Clara referència toponímica a l'origen grec d'aquest ampelònim. Sens dubte, és una de les varietats de les quals hi ha documentació més antiga; no tan sols com a vi, que això encara és freqüent, sinó també com a planta de cep,[467] fet molt més inusual. | Piqueras ha donat les claus històriques de l'èxit d'aquest vi *grec*: «Durant la baixa Edat Mitjana, després de la conquista cristiana, els mercaders de la corona d'Aragó en la Mediterrània seguiren l'exportació de panses que l'antic regne musulmà de València havia sostingut amb els seus germans del Caire, Damasc i Bagdad. Aleshores estendrien la seua àrea d'influència al món grec on pogueren adonar-se de la demanda que els mercaders venecians i genovesos feien dels vins de Xipre, Candia o Creta, Morea i les illes de la mar Egea. Aqueixos vins, que genèricament es deien "vins grecs", prompte es posarien de moda a Itàlia i a l'Europa septentrional» [*Vins*, 21].

SIN.: V. barba-rossa; v. malvesia.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **greque**[468] «(Aragón, 1791) Uva blanca arrosada o

465. La definició del DAg (s. *grech*) no s'avé amb la descripció que dóna a l'entrada *vi*, en la qual copia amb unes altres paraules la definició, més pejorativa, del DLab (v. *supra*).

466. Aquestes dues definicions del DCVB (s. *grec* i s. *raïm*) són un cas clar d'informació no gens pertinent i poc rigorosa segons els cànons de la lexicologia moderna (tot i que ROIG també destacava per al *grec* virtuts «oftalmològiques» [v. *supra*]).

467. Per ex., el 1386: «plantes o sarments de vin grech» [*ap*. GUAL, 355]; o el 1410: «una vinya plantada de grech» [*ap*. DCVB].

468. A la Llitera, COLL (s. *grec*) inclou, a més de la forma catalana, una adaptació aragonesa *greque*. Aquest afegitó d'una *-e* final és ben freqüent a l'Aragó per a regularitzar préstecs catalans (pensem, per ex., en la desnaturalització dels topònims de la Franja aragonesa: «Beceite» per *Beseit*, «Tamarite» per *Tamarit*, «Benabarre» per *Benavarri*, etc.).

robisca con unas pinticas, redonda y fuerte de carne y hollejo: produce un excelente vino de los mas estimados» [JAVal, 35]; «clase de uva de color morado» [DPar]. ◊ *FR.*: **grec** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]; «(Cadillac, 1736) Raisins de couleur rouge foncé; leur peau est dure, et ils croquent sous la dent» [*ap*. CTal, 535-536]; «(a. 1715, 1772) Uvâ peramplâ, acinis ruffescentibus, rotundis & dulcissimis» [*ap*. DncF, 65]. | **grec rose** «(Gard, 1835) Variété à grains gris ou roses» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1857) Raisin, de moyenne grosseur, est aussi bon pour la table que pour le vin» [RENDU, II, 23]. | **grecque** «ou Saint-Jacques. (a. 1670) Vigne» [*ap*. CTal, 530]. ◊ *IT.*: **greca** «(Sicilia, 1696) fructu multo maiori, calloso, flavo, mucronato, excellentis saporis» [CUPANI, 232]. | **greco** «Vino dolce che era importato dalla Grecia (con partic. riferimento a vari tipi di *malvasia*) | Per estens.: denominazione di vari tipi di vini pregiati, rossi o bianchi | Vitigno che produce l'uva di questo vino | *Uva greca* (anche *greco*): quella da cui si ricava il vino greco» [GDLI]. | **grecu**, **grecani** «(Sicilia, 1696) Fructu maiori, sapidiori, callosulo» [CUPANI, 232]. ◊ *LL. CL.*: **graecu - la** «(a. 77 dC) Vigne originaire de Chio ou de Thasos; son grain est très tendre et sa grappe menue» [PLINE, XIV, 31]. ◊ *LL. MED.*: **gr(a)eco** «(Sarzana, 1330; pugl., 1629) Vinum» [*ap*. THBuc, 29]. | **gr(a)ecum** «(Genova, 1289; Roma, 1336; Bobbio, sec. XIV; Fer - rara, sec. XV; Cesena, sec. XVI) Vinum» [*ap*. THBuc, 29]. ◊ *OCC.*: **gre** «(Mdauph.) Cépage et raisin de treille, bon à manger; il y a le blanc et le rose» [FEW, fasc. 138, 66]. | **grè**, **rin gres** «(marseillais, 1886) Variété de raisin rouge, à grains fermes et croquants» [TdF, s. *grè*]. | Cf. **grèu** «variété de raisin. v. *grè*» [TdF]. ◊ *PORT.*: Cf. **grego** «vinho seco» [NDCLP]. ◊ *SARD*: **àxina grega** «uva da vino fino» [COSSU, 258]. | **gregu (nieddu)** «uva da vino comune» [COSSU, 258]; «(Cagliari) Grappolo medio, serrato; gli acini sono di medie dimensioni, con buccia nera, dolce. Vitigno produttivo» [DEIDDA, 294].

123 **grumet** o **grumer** o **bromet** *m.* DOC.: (a. 1650) «Que tinga de donar a dita dona de oli tres quartans y los grumets a mitges» [*ap*. DCVB]. | (l'Alguer; 1711, 1739) «grumer» [BOSCH, 363]. | (mall., 1858) «grumer» [DAm]. | (plana del Rosselló, 1866) «Broumet» [ROUFFIA, 142]. | (men., 1869) «Grumés» [VHos, 62].

À. DIAL.: **bromet** (Lleida) [JSan, 50]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 268]; (Peralta de la Sal, Granyena de les Garrigues, Margalef) [ALDC]; (el Campell) [FAVÀ]. | **brumer** (Mall., Men.) [DCVB]. | **de grumer** (Xàbia) [ALDC]. | **gromet** (Porrera) [TrL]; (Belianes) [FAVÀ]. | **gromet blanc**, **gromet negre** (Porrera) [FAVÀ]. | **grumé (roig)** (Men.) [DAg];[469] (Mall.) [*Sureda*, 167]. | **grumer** (Mall., Men.) [DCVB]; (Xàtiva) [DCVB, s. *raïm*]; (Onti-

469. De fet, aquesta variant del DAg (i de *Sureda*) és un singular analògic que perd la *-s* final, identificada com a fals plural. Això contrasta amb el singular *grumés*, forma antiga recollida el 1869 a la mateixa Menorca.

nyent) [ALDC];[470] (l'Alforí) [FAVÀ]. | **grumer blanc**, **grumer negre** (Montixelvo) [FAVÀ]. | **grumer moscatell** (Ontinyent) [ALDC]; (l'Alforí) [FAVÀ]. | **grumés** (la Sorollera) [FAVÀ].[471] | **grumet** (Cardona, Gironella, Urgell, Segarra, Camp de Tarragona, Gandesa) [DCVB]; (Bassella, Benissanet) [DECat, IV, 682]; (Val.) [GVal, 33]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]; (la Múnia [Castellví de la Marca]) [SADURNÍ, 20]; (Peramola, Cervera, Arbeca) [ALDC]; (Vilves) [FAVÀ]. | **grumet blanc**, **grumet negre** (Móra la Nova) [ALDC].

DESCR.: **bromet** «cep de gra agrisat i llargarut. Pell fina i molsa compacta» [JSan, 50]; «cep de raïms molt grossos, per a fer vi. Gra gros, negre i rodó, de pell forta» [FAVÀ]. | **brumer** «raïm vermell de pell gruixuda, de gra gros i un poc llarguer» [DCVB]. | **brumet** «le plus tardif de tous les raisins. Cep très-puissant. Grappes très-grosses, bien remplies. Grains gros, croquants, juteux, mais peu sucrés, d'une couleur grisâtre. Raisin qui n'existe qu'en treilles» [ROUFFIA, 142]. | **gromet** «classe de raïm de parra» [TrL]; «cep de sarments emparrats. Raïms de taula grossos i esclarissats. N'hi ha de blancs i de negres, amb els grans mitjancers i rodons. De gust dolç i pell molt forta, val també per a penjar» [FAVÀ]. | **grumé** «raïm negre i vermell» [DAg]. | **grumer** «Cierta especie de uva de color muy rojo | Especie de uva gruesa y tinta, cuyos racimos son muy grandes. Los hay tambien bermejos. Dícese tambien de las vides que la producen y del viduño de esta especie. *Herrial*» [DAm]; «raïm vermell de pell gruixuda, de gra gros i un poc llarguer» [DCVB]; «raïm molt tendre, molt bo; n'hi ha de blancs i de negres» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm emprat per menjar» [ALDC]; «cep de raïms llargs i esparsos, tant blancs com negres. Gra gros i rodó, clapat. Raïm per a menjar, de pinyols grossos i de pell gruixuda i cruixent» [FAVÀ]. | **grumer moscatell** «raïm per menjar» [ALDC]; «varietat de *grumer* que es diferencia pel fet de tenir un gust moscat» [FAVÀ]. | **grumés** «rem» [VHos, 62]; «raïm de parra, bo per a penjar i guardar. Gra negre grosset i allargat. De gust dolç per a menjar, però inútil per a fer vi» [FAVÀ]. | **grumet** «uva de parra» [RevSI, XX, 310]; «cep que dóna raïms de gra negre» [DAg]; «mena de raïm blanc o rogenc, de grans grossos i pell dura, que va bé per guardar. V. *gromet*». [TrL]; «raïm de parra per menjar» [DECat, IV, 682]; «varietat per a taula. Penjoll gran, allargat, poc compacte. Raïm de color blanc cerós o negre vinós. Gra xicotet elíptic, amb pell dura i polpa cruixent» [GVal, 33]; «raïm molt bo per menjar» [FARELL, 147].

ETIM.: Crec que el cat. *bromet*, derivat deturpat de la *vitis bumasta* llatina, és un dels més antics arcaismes ampelonímics que resten; no solament a l'àrea lingüística catalana, sinó a la Romània sencera. L'origen del mot en qüestió prové d'un adjectiu del grec clàssic: *búmastos*

470. A Ontinyent, l'ALDC detecta la tendència a la segregació d'una vocal anaptíctica, de timbre afí a la vocal tònica següent: *g(u)rumer*. Cf. Veny: *Bolerany*, 113.

471. A la Sorollera també puc constatar la creació d'un plural analògic *grumessos*.

'en forma de mamella de vaca' (v. *infra*: p. romàn.). D'aquí hauria passat primer al llatí clàssic, documentat *bumastus* en el s. I dC per Columel·la i per Plini el Vell,[472] i després a les diferents llengües romàniques. Esmento, per ex., els casos de *bumestio/-a* en l'occità, o de *bumesto/-a* en l'italià. | Posteriorment, en època del llatí tardà, el mot devia sofrir una interferència, probablement amb el ll. *bruma* 'solstici d'hivern', ja usat metafòricament en llatí per a descriure el caràcter hivernal d'una planta: la *brumaria* (v. FRUYT, 159). Aquest encreuament *brum-* explica satisfactòriament, doncs, bona part de les variants romàniques conegudes d'aquest raïm: el ll. med. *brumestre*, forma mantinguda idènticament en el francès del XIX; l'occ. *brumèsto/-a*; l'it. antic *brumèsto/-a* (modernament *brumasto/-a*). També poden tenir el mateix origen el raïm rom. *brumariu/-e*, l'esp. antic *(de) brumés* i el cat. insular *brumer*. | En el cas del català, però, la variació dialectal es complica amb la presència de formes com *bromet*, *gromet*, *grumet*, *grumer* i *grumés*. Crec que totes tenen el mateix origen, malgrat les interferències semàntiques i els canvis fonètics. D'entrada, l'obertura vocàlica de *brumet* en *bromet* en el cat. nord-occidental pot explicar-se per una interferència semàntica amb *broma* 'brisa del vi'. Tot i això, els radicals *bro-/bru-* i *gro-/gru-* sofreixen sovint equivalències acústiques en el cas del català sense necessitat de cap interferència semàntica, com sembla passar amb el *gromet* de Porrera (Priorat).[473] | Pel que fa a les variants amb el radical *grum-* (*grumet*, *grumer*, *grumés*), l'explicació pot tenir a veure amb un encreuament amb *grum* 'líquid coagulat'.[474] La motivació semàntica d'aquesta interferència és prou òbvia: el caràcter pastós, poc liquós, de la polpa (que ja precisa alguna descripció) faria que la varietat no fos escaient per a vinificar per la manca de suc.[475] És a dir, produiria un vi grumós.[476] | De fet, les variants s'allunyen més del mot primigeni llatí en el cas català que en la resta de llengües comparades, indici que pot fer qüestionar la mateixa provinença romànica comuna. Però penso que la variant *grumés*, recollida en dos punts laterals i arcaïtzants

472. Sobre la transmissió grecollatina de Plini s'ha escrit: «Pline a donc eu recours à differents processus énonciatifs pour introduire dans son discours un grand nombre de phytonymes grecs (dont beaucoup ne sont pas autrement connus), et leur apporter une "motivation" qui permette à la fois d'identifier la plante désignée et de justifier sa dénomination» [BIVILLE, 60].

473. L'estudi de Veny [*Bolerany*, 107] proposa una evolució *grumet* > *brumet*, *bromet* que no comparteixo. Crec que es tracta d'un fenomen invers: *bromet* > *gromet*, *grumet*.

474. Idea apuntada també per BOSCH [p. 628] per a l'alg. *grumer*. Encara que, segons Coromines [DECat, IV, 682], a Llobera de Solsonès (a. 1964), *grumet* tingui més aviat el sentit de 'gotim'.

475. Però sí que devia ser bona per a pansificar, circumstància afavorida per la resistència de la pell.

476. D'altra banda, el DCVB (s. *grumer*), a més del raïm, també esmenta una *oliva grumera*: «oliva encara no pansida totalment, que té part viva i aspra (Mancor)».

de l'àrea catalanòfona (Matarranya i Men.), ens pot donar la clau per a entendre la reducció sintagmàtica. En definitiva, es tracta d'una forma més fidel a l'ètim, que ha mantingut la *s* posttònica romànica: (*b(r)umestus* → **brumest* → *brumés* × *grum* → *grumés*).[477] En canvi, en els casos de *bromet* i *gro-/grumet*, a partir del plural, la pèrdua de la *s* etimològica (en un context consonàntic) va generar una falsa variant diminutiva:[478] **brumest* > pl. *brume(s)ts* → sing. *brumet*.[479] | De tota manera, no solament el mot llatí ha perviscut en diverses llengües romàniques; també ho ha fet la seva motivació semàntica. Aquesta motivació, que relaciona la forma ovoide dels grans amb unes mamelles de vaca, és molt present al llarg de tot l'àmbit romànic, on alternen sovint amb la variant d'arrel hel·lènica. Així tenim el cat. *mamella de vaca* (o *popa de vaca*), l'esp. *teta de vaca*, l'it. *minna di vaca*, el rom. *tita-vacei* o el sard *titta de bacca* (v. mamella de vaca).[480]

SIN.: V. valencí; cf. brunet.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **de brumés** «(Aragón, 1569) Uva de granos muy duros» [LPal, 59*v*]. ◊ *FR.*: **brumestre(s)** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]; «cépage de volumineux fruits à gros grains oblongs» [ODART, 416]. ◊ *IT.*: **brumasta** «(*brumèsta*, XIV sec.; *brumasto*, XVI sec.) Uva galletta e rispettivam. vitigno che la produce; ben rappresentato nei dial.; lat. *bumastus* (Columella) agg., dal gr. *búmastos* agg. propiam. 'che ha forma di una mammella di vacca (bûs)'. Le forme con *e*, che sono quelle popolari, postulano un lat. **bumesta* con riduzione fonetica di *a* breve, a meno che non si debba pensare ad un incontro con *agrestis*. Cfr. "bumasto" che è la forma dotta» [DEI, 616];[481] «e **bumasta**. Uva (da tavola) grossa, dura, rotonda; uva galletta, uva regina» [GDLI]. | **brumasto** e **bumasto** «(anche **brumèsto**). Vitigno che produce l'uva brumasta» [GDLI]. | **brumesta bianca, bru-**

477. Observeu com l'aragonès antic raïm *(de) brumés* coincidiria amb aquest estat intermedi del *grumés* català. D'altra banda, vull destacar que l'antiga variant aragonesa és reportada per Palmireno, un il·lustrat d'Alcanyís. I aquesta vila del Baix Aragó es troba escassament a trenta-cinc kilòmetres de la Sorollera, població de l'Aragó catalanòfon on recullo la forma moderna *grumés*.

478. Difícilment els parlants haurien usat un diminutiu amb una varietat caracteritzada per la mida generosa dels seus grans, tal com fa palès l'apartat de les descripcions.

479. No resulta difícil trobar exemples similars d'aquesta reducció entre els dialectes catalans: sing. *aquest* → pl. *aque(s)ts* → sing. *aquet*; sing. *llangost* → pl. *llango(s)ts* → sing. *llangot*; etc. V. Veny: *Mots*, 122.

480. La fama d'aquesta varietat sembla que és ben antiga i estesa, tal com ens explica un botànic espanyol de principis del XIX: «La *teta de vaca* se cultiva también en Italia y en la costa de Berbería. Hace ya seis siglos que habló de ella el célebre Ebn Elbeitar como de un vidueño común en Andalucía y en África, y todavía conserva en ambas partes los mismos nombres y caracteres» [ROJAS, 103].

481. El DEI [p. 616] també recull uns altres paral·lelismes italians: *prunesta*, del calabrès, terme que deu haver estat interferit per *pruna* a causa d'alguna mena de semblança amb aquest fruit. I *brumbesta*, de Ferrara, que deu ser simplement el resultat d'una propagació bilabial.

mesta nera «(Veneto, 1569) Cépages» [*ap*. CTal, 522]. ◊ *LL. CL.*: **bumasti** «(a. 77 dC) Raisins dits de table: variétés noires et blanches» [PLINE, XIV, 37]; «(de βοῦς et ματος, pis de vache, de la forme des grains). Grappes énormes» [BILLIARD, 310]. ◊ *LL. MED.*: **brumesta** «(Como, XIII sec.; Modena, 1327; Verona, 1450) Uva» [DEI, 616]. | **brumeste** «(Bolognese, XIV sec.) Uve rosse da tavola, le migliori. Tali uve, volendo, si possono anche vinificare, ma in tal caso vanno raccolte acerbe per ottenere vino "agresto"» [PINI, 856]. ◊ *OCC.*: **broumèstio**, **brumèstio**, **bumèstio** «(Nice, 1878) Variété de raisin barbarous (lat. *bumasta*, gr. βούμασθος, grappe de raisin comme un pis de vache)» [TdF, s. *broumèstio*]. | **brumestia** «(Nice, 1821) Variété à grains petits, durs» [*ap*. DncF, 65]. ◊ *ROM.*: **brumarie** «art weintrauben [= mena de raïm]» [RDW]. | **brumariu** «variedad de uva» [DER].

H

124 **híbrid** *m.* À. DIAL.: **híbrid** (Calonge de Mar) [FAVÀ].

DESCR.: **híbrid** «cep no empeltat que carrega molt els sarments. Gra petit i molt bo, però poc sucós» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim que indica una varietat obtinguda mitjançant una hibridació genètica; o sigui, sense l'empelt de peu americà que demanen actualment els ceps vinífers europeus.[482]

SIN.: Cf. directe.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **híbrido** «(León) Clase de uva tinta» [ARIAS, 128]. | **híbrido blanco** «(León) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128]. ◊ *PORT.*: **híbrido** «También llamada *írvido*, *íbedo*, *íbedro*. Nombre genérico de los híbridos productores directos. No sirve para comer, tiene poca fuerza para el vino. Tinta o blanca. Uvas más bien pequeñas» [POSADA, 250].

482. Lògicament, per culpa de la fil·loxera, plaga ultramarina que va assolar l'Europa mediterrània en el tombant de segle. Aquest paràsit d'origen americà, actualment endèmic a Europa, corca totalment les arrels de les plantes europees, però no venç les robustes soques bordes americanes.

I

125 **imperial** *m.* À. DIAL.: **emperial** (es Migjorn Gran) [ALDC].[483] | **imperial** (la Vall [Ciutadella]) [BONET, 186]; (Ciutadella) [ALDC]. | Cf. **calop imperial** (Men.) [DAg].

DESCR.: **imperial** «varietat de raïm» [BONET, 186].

ETIM.: L'explicació etimològica, basada en l'ús d'aquest qualificatiu per a designar productes vegetals de qualitat, com el raïm *imperial*, la trobo al GDLI (s. *imperial*): «Di qualità particolarmente pregiata (in partic. alcune varietà di frutti, come susine, uva, ciliege, ecc.).»[484] | D'altra banda, la variant composta del DAg (*calop imperial*) ja permet suposar que allò que originàriament era un qualificatiu va acabar esdevenint un nom específic. També el portuguès o l'italià dialectal fan servir aquest mateix sentit qualificatiu: *tinta-imperial* [NDCLP] o *inzolia impiriali* [CUPANI, 232].

SIN.: Sens dubte cal considerar el *(calop) imperial* menorquí un sinònim de *calop* (v. palop); o com a mínim de la millor classe,[485] vista l'existència de diverses subvarietats.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **imperial** «(Almería) Cepa para uva de mesa» [MARCILLA, 106]; «variedad negra. Es de maduración tardía. Racimos grandes, con bayas de buen tamaño. Sabor agradable» [PÉREZ, 62-63]. ◊ *FR.*: **imperial** «(a. 1819; Lar, 1875) Raisin» [FEW, X, 13]. ◊ *IT.*: **imperiale** «uva di qualità particolarmente pregiata» [GDLI]. | Cf. **inzolia impiriali** «(Sicilia, 1696) Vitis mediocribus vinaceis, durulis, oblongis, candido fulvis, sapidis» [CUPANI, 232]. ◊ *PORT.*: Cf. **tinta-imperial** «(Azeitão) Casta de uva preta» [DdeF].

483. L'oscil·lació *im-/em-*, *in-/en-* no és estranya en baleàric, encara que en aquest cas concret l'adjectiu *emperial* pot haver sorgit per analogia amb el substantiu *emperador*.

484. També en català hi ha algunes altres fruites i plantes amb aquest qualificatiu. Per ex., el DCVB (s. *imperial*) esmenta el *te imperial*, la *taronja imperial* o la *figa imperial*.

485. No pot ser de cap més manera, ja que aquesta és la varietat de taula més esmentada en el cat. insular (incloent-hi l'Alguer). A bona part de Menorca, per tant, la subvarietat de més qualitat (*imperial*) va acabar desplaçant el nom genèric (*calop*).

126 **isaga** *f.* DOC.: (Cat., 1797) «Isagas» [NAVARRO, 13]. | (Ross., 1866) «Iaga ou Izaga» [ROUFFIA, 139].

À. DIAL.: **guisaga** (Palau de Noguera) [ALDC]. | **isaga** (Cat. occidental) [TrL]; (Conca de Tremp) [DCVB]; (Roquetes) [ALDC]; (Conques, Santa Bàrbara) [FAVÀ]. | **sisaga** (Alcanar) [TrL]. | **vizaga** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Peralta de la Sal) [ALDC].[486] | **zisaga** (Ulldecona) [ALDC].

DESCR.: **isaga** «viñas que dan el fruto blanco» [NAVARRO, 13]; «raisin blanc, doux. Grains assez gros, tenant bien au pédicelle. Cep gros. La peau de ce raisin était épaisse; il est bon à manger, se conserve bien et fait du bon vin» [ROUFFIA, 139]; «raïm de parra, blanc i de gra gros» [TrL]; «varietat de raïm de gra molt gros i de color roig» [DCVB]; «cep robust de raïms de taula grossos. Gra negre-rogenc, gros i allargat. De pell cruixent i gust dolç. Fa de bon penjar i també val per al vi» [FAVÀ]. | **sisaga** «raïm blanc» [TrL]. | **vizaga** «classe de raïm» [SISTAC, 268].

ETIM.: Crec que l'etimologia d'aquest mot no ha estat interpretada correctament per Coromines, per no dir que hauria valgut més que no es pronunciés en aquest cas: «*isaga*, [AlcM], ¿potser terme comercial format combinant artificiosament l'element inicial d'*Isona* amb la terminació de *baga* 'baia, fruiteta'? No és de creure que s'inspiressin en el nom d'Isaac, per més que fos un descendent, però llunyà, de Noè» [DECat, IV, 864]. | Tampoc per al seu paral·lelisme italià no s'ha sabut donar una etimologia mínimament convincent: «*sisaga*. Probabilmente forma corrotta da lat. SISARA 'erica' per il colore» [THBuc, 198]. D'altra banda, suposo que l'aïllat ampelònim aragonès *izaca* deu ser un préstec català, vista l'extensió de les diverses variants nord-occidentals de *isaga*. | Al meu entendre, la *sisaga* d'Ulldecona dóna la clau d'accés a l'etimologia de l'ampelònim català.[487] Es tractaria d'una reducció (fet habitual en el camp onomatopeic) de *zig-zaga*, forma de creació expressiva ben antiga, vista la forta deturpació de les diverses variants.[488] En la mateixa línia es troba la *guisaga* de Palau de Noguera [ALDC], també reducció onomatopeica de *zigui-zaga*. | A més, llegida la descripció de ROUFFIA: «tenant bien au pédicelle, auquel ils laissent, en les détachant, comme des filaments» [p. 139], encara esdevé més fàcil relacionar aquest ampelònim amb unes altres varietats de sarments filamentosos i enfiladissos: *gaiata*, *embolicaire*, etc.

SIN.: Segons la definició del DAn, el manlleu aragonès *izaca* sembla equivaler al *moscat de gra gros* (v. moscatell romà). Efectivament,

486. Totes dues fonts coincideixen en la pronunciació interdental [biˈθa-]. La bilabial inicial és produïda per afèresi, probablement per interferència semàntica amb l'arxilexema *vi.*

487. En italià era més fàcil per l'existència documental de variants antigues tan evidents com *zisiga* (s. XIV) i *zizaga* (s. XVI).

488. De fet, no es troba documentació catalana anterior al s. XIX de *ziga-zaga*. Però això no vol dir necessàriament que es tracti d'un mot modern, ja que, essent un terme de creació expressiva, ha patit l'arraconament de la lexicografia antiga. El DECat [IX, p. 621-622] en recull un bon grapat de variants: *ziga-ziu* (ross.), *zigo-zigo* (mall.), *zimzam* (DAg), etc.

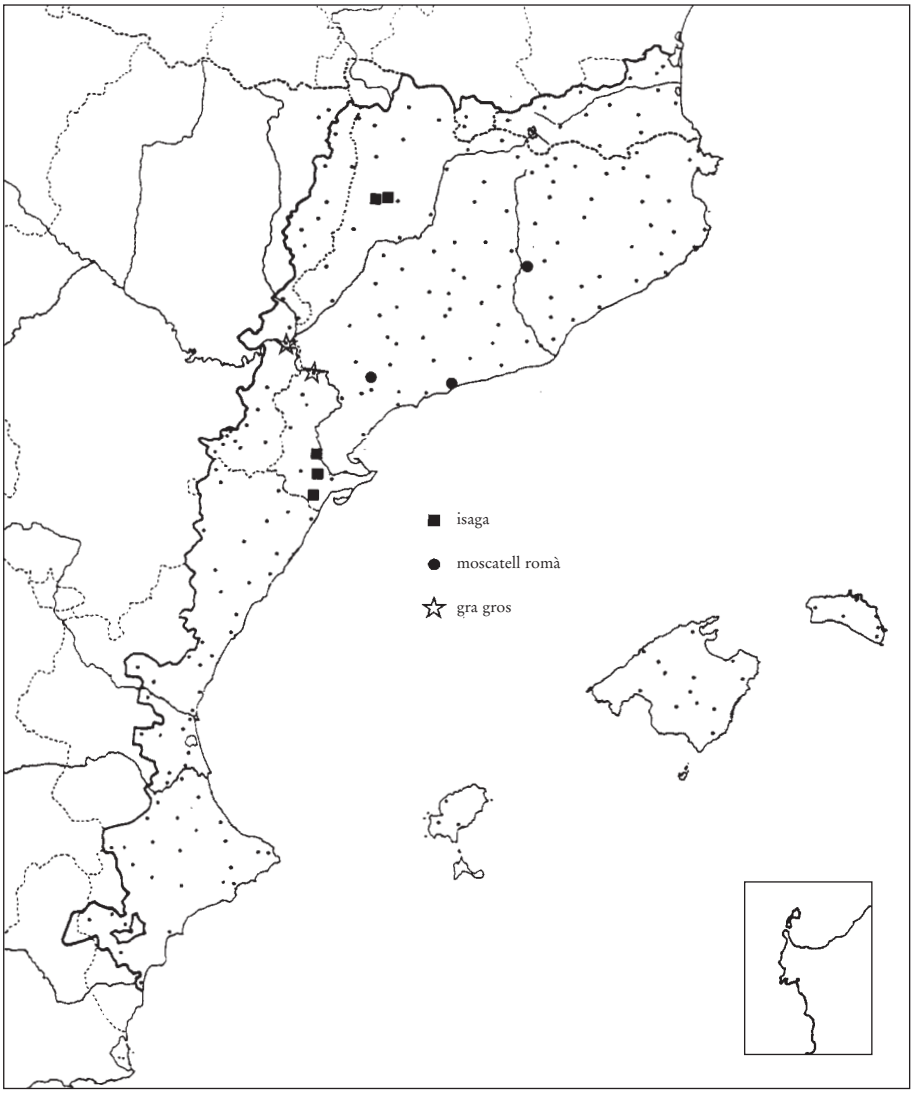

FIGURA 9. Mapa de la *isaga*.

ho dono per bo també en català del moment que les definicions de la *isaga* i del *moscatell romà* coincideixen amb inusitada exactitud: raïm de parra, gra gros, gust dolç, etc.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **izaca** «(Abay, Alquézar) Uva moscatel de granos gruesos» [DAn]. ◊ *IT.*: **sisaga** «varietà di uva» [THBuc, 198]. | **zizaga** «(Veneto, 1561) Cépage» [*ap*. CTal, 522]. ◊ *LL. MED.*: **zisiga** «(Bologne - se, XIV sec.) Uve rosse e nere quelle che danno un ottimo vino» [*ap*. PINI, 856].

127 **italià** *m*. À. DIAL.: **italià** (l'Alcúdia de Carlet) [ALDC]; (Monòver) [FAVÀ]. | **moscatell italià** (Castelló) [ROMERO, 72]; (Artés, Torreblanca) [FAVÀ].[489]

DESCR.: **italià** «cep de raïms de taula, amb grans llargaruts» [FAVÀ]. | **moscatell italià** «uvas de postre y para vinificación» [ROMERO, 72]; «cep productiu, de gra gros. Té poc gust de moscatell» [FAVÀ].

ETIM.: Gentilici que fa referència a l'origen italià d'aquesta subvarietat de *moscatell*.[490] Ampelònim modern, si hem de jutjar per l'escassa i tardana documentació (i per les afirmacions en aquest sentit dels mateixos enquestats).[491]

489. A diferència de Torreblanca, veig que en unes altres poblacions valencianes més meridionals han reduït el *moscatell italià* a *italià* per simple metonímia.

490. Com passa també amb un nom de cereal: el *mill italià* (de l'Urgell, segons el DCVB, s. *mill*). D'altra banda, crec que no s'ha de confondre aquest *italià* amb el raïm *Itàlia* de què parla la GVal [p. 26]. Aquest darrer sembla una recentíssima importació d'un híbrid italià, obtingut el 1911 (cf. DncF, 188-189).

491. Per ex., a Artés m'expliquen que el *moscatell italià* és una varietat moderna de taula; a diferència del *moscatell romà*, conreat des de molt abans.

J

128 **jaén** o **eixaent** *m.* DOC.: (a. 1839) «jaén» [DLab]. | (val., 1851) «eixaent» [DEsc]. | (Val., 1854) «jaén» [NIEVA, 64].

À. DIAL.: **eixaent** (Llíria) [FAVÀ]. | **jaén** (Bocairent, Olocau [de Carraixet], Albaida) [TrL];[492] (Vilamarxant, la Font de la Figuera) [ALDC].[493]

DESCR.: **eixaent** «*Jaen* (variedad de la uva)» [DEsc]; «raím» [DMGa, s. *raim*]; «varietat de cep i de raïm» [DCVB]; «cep de raïms molt grossos. De collites irregulars, carrega molt els sarments, però fa un vi dolent sense gens de grau alcohòlic. Gra blanc, gros, de pell forta i poc dolç» [FAVÀ]. | **jaén** «rahím blanch de pellofa grossa y forta, y cep que la produeix» [DLab]; «uva blanca. Dá mucho mosto» [NIEVA, 64]; «planta que dá uvas siempre tardías, y vinos generalmente secos» [BCas, 24]; «raïm blanc, de gra mitjà, poc resistent» [TrL].

ETIM.: Topònim provinent de la província andalusa de Jaén. Per raons geogràfiques, el sud del País Valencià ha estat el lloc on el nom és més present; però, malgrat alguna variant acastellanada, el mot ha tingut en català una certa antigor i extensió. Així ho fan pensar, per ex., la presència al DLab (a. 1839) o la forma genuïnament valenciana *eixaent*. | L'existència d'aquest *eixaent* s'explica precisament per l'intent dels parlants d'adaptar un so estrany al sistema fonològic català, convertint «Jaén» en *Xaen(t)* [ʃa'ent]. D'altra banda, l'addició d'*Ei-* és un fenomen més extens que afecta el mot un cop ja modificat fonèticament, com passa amb *Eixàtiva*, *Eixàbia*, etc.[494] Tractant-se sempre de topò-

492. El TrL escriu *jaen* sense accentuar, però es tracta, sens dubte, d'una errada ortogràfica.

493. A Vilamarxant (contràriament al que passa a la Font de la Figuera) no s'ha adaptat fonèticament el so velaritzat propi de l'espanyol: l'ALDC transcriu [Xa'en].

494. Per ex., ja el DRos valencià de 1750 prefereix la forma *Eixumilla* en lloc de *Jumilla*. Per a un estudi més aprofundit del problema de l'adaptació catalana de la /X/, v. Veny [REL, p. 1-19].

nims, podem suposar que aquesta afèresi vocàlica s'explica per l'aglutinació de la preposició introductòria: *de Xaent* > *d'E[i]xaent*.

SIN.: V. xarel·lo.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **jaén(es)** «(a. 1738) Especie de uba comun» [DTer, s. *Uba*]; «(Andalucía, 1807) Uvas apiñadas, duras con el hollejo muy grueso» [ROJAS, 113]; «uva dorada, dulce, y produce un vino blanco espirituoso» [HIDALGO, 133]; «variedad de uva, blanca, algo crecida» [DRAE]; «vid y el viduño que la produce» [DRAE, s. *uva*]; «variedad de la uva blanca, de grano grande, buena para guardarla» [DUso, s. *uva*]. | **jaén blanco** «(Andalucía, 1807) Uvas blancas» [ROJAS, 149-150]; «(a. 1896) Racimos muchos, grandes, pezón duro. Uvas gordas blancas; casi redondas; apiñadas; carnosas; piel gruesa; gusto áspero; tardías» [HIDALGO, 133]; «(Canarias, Málaga) Uvas de hollejo delicado. Es muy buena para colgar por su dureza y duración» [COMENGE, 225-226]. | **jaén negro** «(Granada, 1807) Uvas muy negras | (Sevilla, 1807) Uvas negruzcas» [ROJAS, 147-148]; «(Madrid) Racimos muchos, pezón duro. Uvas tintas; casi redondas; apiñadas; carnosas; piel gruesa; gusto áspero; tardías» [HIDALGO, 133]. | **jaén verdal** «(Huéscar, Orce; 1814) Muy estimado para vino» [*ap*. COMENGE, 226]. | Cf. **jain** «Jaén. (Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca» [LLATAS, II, 51]. ◊ *PORT.*: **jaenas** «(Pontevedra, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472].

129 **jaqués** o **jaqué** *m*. DOC.: (Barcelona, 1890) «La circunstancia d'ésser lo Jacquez una planta de producció directa, de la qual ningú no pot duptar de sa adaptació y ufana en nostre pays [...]» [ROIG, 71].

À. DIAL.: **giqué** (Tordera) [ALDC].[495] | **jaqué** (Vilajuïga, Calonge de Mar, Santa Coloma de Farners) [FAVÀ]. | **jaqués** (Pineda) [TrL];[496] (la Bisbal d'Empordà) [TrL, s. *vi*]; (Alt Empordà) [PUIG, 25]; (Begur, Cruïlles, Palamós) [ALDC].[497]

DESCR.: **jaqué(s)** «planta de producció directa» [ROIG, 71]; «classe de raïm» [TrL]; «raïm molt fort, de gra petit» [ALDC]; «cep no empeltat de raïms molt esparsos, primerencs. Grans petits, tant blancs com negres. Fa un vi bo, amb molt de grau i amb un color tintat» [FAVÀ].

ETIM.: El cat. *jaqué(s)* ha estat manllevat, amb el francès com a intermediari, a l'angloamericà *jacquez*: nom d'una varietat híbrida americana.[498] El DncF francès en dóna dades

495. Variant deturpada (de *jaqué*). Probablement, el canvi vocàlic ha estat afavorit pel tancament de la palatal inicial.

496. Tot i que l'entrada del TrL escriu *Jaques* sense accent, es tracta d'una errada. Ho demostra el mateix Griera quan fa servir una grafia correcta per a referir-se al vi *jaqués* [TrL, s. *vi*]. En canvi, ni ROIG (el 1890) ni PUIG catalanitzen la grafia: *jacquez*.

497. No tinc cap certesa que la *-s* final recollida per l'ALDC demostri una fidelitat a l'etimologia originària (< *jacquez*). Pot ser només una marca de plural. De fet, sí que puc constatar que tots els meus enquestats feien sempre un fals singular analògic.

498. Encara que pugui documentar el 1527 un «*vinum jaquesium* 'vin de Jaca'» [*ap*. DU CANGE, VIII, 344], suposo que aquesta forma antiga tan similar no pot ser més que una curiosa paronímia.

ben precises: «Emprunt à l'angl. d'Amérique, lui-même du nom d'un Espagnol, *Jaques*,[499] qui l'introduisit de l'Ohio dans le Mississipi» [p. 192]. | De fet, la trajectòria d'aquest ampelònim ha portat més d'una confusió. Mentre que els especialistes li atribueixen majoritàriament un origen americà,[500] molts parlants el consideren francès, ja que va ser França d'on es va importar a finals del s. XIX per augmentar la producció vinícola.

SIN.: V. directe.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **jacquez** «(a. 1896) Cepa vigorosa. Racimos largos; claros; granos redondos, pequeños; hollejo muy rojo y fino [...]. El vino que produce cuando se cultiva como productor directo, es algo basto, pero es alcohólico y muy colorado» [HIDALGO, 166-167]. ◊ *FR.*: **jaques**, **jacquez** «(a. 1876) Cépage assez productif, à grosses grappes compactes, à petits grains sphériques, noirs, au jus coloré [...] hybride naturel d'origine américaine» [DncF, 191-192]. ◊ *PORT.*: **jaca**, **jaque** «(Galizia) Viña de tinto» [POSADA, 242]. | **xaquez** «ou *jaca*. Híbrido da viticultura galega» [MASA, 7].

130 **jaumet** o **jauminc** *m.* DOC.: (Ross., 1866) «jaumet, jaumis» [ROUFFIA, 136].

À. DIAL.: **jaumet** (Cat. occidental) [TrL]; (Gandesa) [DCVB]; (Freginals) [DCVB, s. *raïm*]; (Espirà de l'Agli) [DncF, 193]; (Parestortes, Vilajuïga) [FAVÀ]. | **jaumí(ns)**[501] (Girona) [TrL]; (Alt Empordà) [PUIG, 24]; (Garriguella, Roses) [LUNA, 174]. | **j(a)uminc** (Llançà) [ALDC]; (Vilajuïga) [FAVÀ].[502] | **j(a)umillo** (Mall.) [ROSES, 33]; (colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ].[503]

DESCR.: **jaumet** «Grains d'une grosseur moyenne, ronds, dorés à la complète maturité, juteux, d'une saveur douce, peau assez fine. Grappe assez grande, un peu allongée; pédicule ligneux. Cep gros, formant de belles treilles [...]. Il est très-précoce. Il a deux variétés que lui sont inférieures» [ROUFFIA, 136-137]; «raïm de color blanc o vermellós que madura per Sant Jaume» [TrL]; «raïm primerenc, de gra vermell, no gaire gros, dolç» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm per a la taula» [GUITER, 101]; «cépage de première époque, à grappes moyennes, à grains moyens, sphériques, d'un jaune doré, à saveur simple» [DncF, 192]; «cep molt carregat de raïms de taula, petits i primerencs. Gra blanc, petit i rodó, de pell fina. Dolç per a men-

499. Dada confusionària, ja que, en tot cas, l'ampelònim hauria estat adaptat pel francès (en *Jacques*) a partir de l'antropònim anglès *Jack*, no pas a partir de l'esp. *Jaques*, perquè en espanyol el nom propi és *Jaime*.

500. Hi ha, però, qui l'ha fet venir d'Itàlia: «*jacquez*, variedad de origen italiano» [FEIJÓO, 234].

501. Sembla que a l'Empordà els mots derivats del radical ll. -INU van mantenir més temps la nasal final. Ocasionalment podia aparèixer, per addició, una velar final (o una dental): -INU → *-ín* > *-inc*. Cf. DCVB (s. *vime*), on s'inclouen a l'Empordà tant la variant *vímet* com *vímec*.

502. Efectivament, sento a Vilajuïga la nasal velar final, encara que amb una aglutinació del diftong precedent: *juminc*. Aquesta tendència monoftongadora també l'apunto al mateix poble, de manera més vacil·lant, per al *j(a)umet*.

503. Diminutiu mallorquí construït amb la sufixació castellana *-illo*. Pot tractar-se d'un calc analògic del més ben documentat raïm *joanillo*, però aplicat a Sant Jaume.

jar, també fa un vi de molt grau» [FAVÀ]. | **jauminc** «raïms que maduren per Sant Jaume» [TrL]; «raïm blanc» [ALDC]; «cep primerenc i productiu que fa raïms de taula mitjans. Gra blanc, mitjancer i dolç, de pell forta» [FAVÀ]. | **jaumillo** «variedad de uva» [ROSES, 33]; «cep de raïms blancs. Gra blanc, molt petit i de pell fina» [FAVÀ].

ETIM.: L'origen etimològic del nom és aclarit per Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la maturació relacionada amb una festivitat: *jaumí*» [*Mots*, 60]. | Cal afegir-hi també que el tracte diminutiu de totes les variants (*jaumet*, *jaumillo*, *jauminc*) i del paral·lelisme sardoitalià *giacomino* (diminutiu de *Giacomo* 'Jaume') té a veure amb la mida reduïda dels grans.

SIN.: A Vilajuïga tan aviat em parlen del *juminc* com del *j(a)umet*, i m'asseguren que són dos sinònims per a referir-se a la mateixa varietat que madura per Sant Jaume (25 de juliol). De fet, el 1866, ROUFFIA ja havia vingut a dir el mateix: «raisin de *Saint Jacques*: connu dans le pays sous les noms de *Jaumet*, *jaumis*» [p. 136]. Cf. sant Jaume.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **jacobin (noir)** «(Vienne, 1836) Variété de la vigne» [*ap*. ROLLAND, 302]. ◊ *SARD*: **giacomino** «(Gallura) Grappolo grande, con acini piuttosto grandi, rotondi, con buccia nero-violacea. Vitigno produttivo» [DEIDDA, 302].[504]

joanenc *m*. → sant Joan.

131 **joanillo** *m*. DOC.: (mall., 1840) «juanillo» [DFig].

À. DIAL.: **joanet** (Blancafort) [DCVB]. | **joanillo** (Mall.) [*Sureda*, 167]; (Montuïri, Felanitx) [ALDC]; (Porreres, Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ].

DESCR.: **joanillo** «reym primerench» [DFig]; «Especie de uva que madura antes que las demás | Especie de uva blanca temprana: es de muy tierno y delgado hollejo, y muy gustosa al paladar | Vino que se hace de la uva» [DAm]; «raïm blanc molt primerenc, que madura gairebé per Sant Joan» [DCVB]; «raïm petit, molt bo per a menjar i per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms de taula, petits i molt primerencs. Gra blanc, rodó i petit. De pell fina i gust dolç a l'hora de menjar-lo» [FAVÀ].

ETIM.: Encara que cap autor no ho expliciti, sembla prou clar que els ampelònims diminutius *joanet* o *joanillo* no fan referència a cap antropònim. Es refereixen als raïms, molt primerencs, que maduren per Sant Joan (24 de juny), tal com apunta la descripció del DCVB. V. l'etim. del sant Joan. | Quant a la variant *joanillo* (derivat de *Joan* o *Juan*, amb el sufix castellà *-illo* [DCVB]), la seva morfologia castellanitzant no ens ha de fer pensar tampoc en una adaptació actual. Aquest ampelònim ja apareix en el DFig (Mall., 1840). En conseqüència, podem pensar que aquesta forma forana de sufixació (*-illo*) devia tenir un cert èxit a Mallorca, almenys des de principis del XIX.[505]

504. Segons el mateix DEIDDA: «con questo stesso nome [*giacomino*] è presente in Toscana» [p. 302].

505. No sols amb els ampelònims (*joanillo*, *jaumillo* [v. jaumet]), sinó també amb un

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: Cf. **San Ghjuvanina** «(Corsica) Specie d'uva primaticcia. De San Giovanni» [VCors]. ◊ *PORT.*: **xoaniño** «(Riazón, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472]; «(Galicia) Uvas negras» [DEGC, s. *uvas*].

132 **juliolenc** *m.* DOC.: (a. 1871) «moscat juriolenc» [RevSI, XX, 263].

À. DIAL.: **juriolenc**[506] (Llofriu) [TrL];[507] (Empordà) [DCVB]; (Calonge de Mar) [FAVÀ].

DESCR.: **juliolenc** «classe de raïm» [TrL]. | **juriolenc** «raïms que maduren pel juliol» [TrL]; «cep de raïms petits i primerencs. Gra blanc, mitjancer i rodó, de pell fina. Val per a menjar, però no és gaire dolç» [FAVÀ].

ETIM.: THBuc ha descrit perfectament aquesta etimologia per als primerencs raïms italians que també maduren el juliol: «Sulla base del lat. JULIUS 'mese di luglio' nel corso dei secoli si sono formati parecchie denominazioni di viti, uve, vitigni e vini. È caratteristica per tutte le varietà finora riportate la maturità precoce nel mese di luglio, nonché il fatto che quasi esclusivamente si tratta di uva da tavola anziché uva da vino» [p. 67-68].[508]

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **luglienga** «(a. 1606) Specie di uva bianca (a volte anche nera) da tavola, raramente da vino, pregiata per la sua precocità [...]. La forma *luglio* + *-engo* ← lat. JULIUS + desinenza germ. -ENGO (latinizzato INGUS) la si può accertare fin dall'inizio del Seicento nell'area linguistica lìgure-piemontese, a Milano e nel Veneto meridionale» [THBuc, 66 i 68]. | Cf. **giugliese** «(Neapoli, 1584) Cépage» [*ap*. CTal, 522]. ◊ *LL. MED.*: «**luiatica** (moden., 1327); **luglenchis** (piem., 1329); **lugiaria** (piac., sec. XIV); **lugliatica** (faent., 1529); **iuliatica** (emil., sec. XVI): Uvae» [*ap*. THBuc, 64 i 66].

133 **julivera** *f.* À. DIAL.: **julivera** (Atzeneta del Maestrat) [TrL].

DESCR.: **julivera** «raïm negre» [TrL]. | Cf. **full de julivert**[509] «cep indígena» [SADURNÍ, 20].

ETIM.: Ampelònim relacionable amb el *julivert*. Crec que la motivació de *julivera* s'aclareix gràcies a *full*<a> *de julivert*. Aquesta segona denominació fa pensar en un cep les pampes del qual recorden una fulla de julivert per la seva forma triangular.[510] |

sentit onomàstic més general. Reprodueixo, per ex., una cançó popular mallorquina: «Ai, Joan, Joanet. / Ai, Joan, Joanillo, / tu m'has robat es coret / i ara no tenc corillo.»

506. Variant amb dissimilació de líquides (*l-l* > *r-l*), fenomen ben freqüent en els dialectes catalans.

507. El TrL, per error, a més de l'entrada *juriolencs* (injustificadament escrita en plural), inclou també una variant «normativa» *juliolenc* i la situa a la mateixa població de Llofriu.

508. I no solament val per al raïm. En català també es coneixen la *figa julienca* (a Tortosa, segons el DCVB, s. *figa*) o la *pera de juliol* (a Pradell d'Urgell, segons el DCVB, s. *pera*).

509. L'aparició del masculí *full* (si no és un error de transcripció) deu tenir a veure amb el gènere també masculí del cep. Com que es tracta d'una referència vegetal, cal esperar sempre el femení *fulla* <*de julivert*>. Si voleu més informació sobre aquesta especialització lèxica, v. DECat, IV, 223-224.

510. Aquesta associació amb la forma dels pàmpols no és un cas aïllat. He documentat uns altres ampelònims catalans, com el *pàmpol-girat* o el *pàmpol talladet*; i també romànics, com, per ex., el fr. *feuille ronde* (v. pàmpol rodat) i el port. *folha-de-figueira* (v. raïm de les figueres).

D'altra banda, sorprèn la sufixació *-era*, però cal observar que a la mateixa Atzeneta del Maestrat l'ALDC ha recollit un altre ampelònim d'igual terminació: la *dolcivera* (v. dolcivera). Convé, doncs, considerar un probable encreuament: *julivert* × *dolcivera* → *julivera*, encara que també hi podria haver influït una associació amb el femení *vinya* (o amb *planta* o, fins i tot, amb *fulla*).

L

134 **langlade** *f*. À. DIAL.: **langlade** (Por - reres) [FAVÀ].

DESCR.: **langlade** «cep de sarments grosses, però ben poc productiu. Raïms molt bons per a menjar. Gra gros, vermell, de gust fi» [FAVÀ].

ETIM.: Préstec toponímic occità: de *Anglada* (Gironda). Ha arribat al català amb el concurs del francès, llengua que ha adaptat el topònim en *l'Anglade* o *Langlade*.[511]

P. ROMÀN. ◊ OCC.: **vin de l'anglado** «(a. 1878) Vin de Langlade» [TdF, s. *anglado*]. | Cf. **anglar(s)**, **angla(s)** «(a. 1878) Variété de raisin rouge. v. *pico-poulo bourret*» [TdF].

135 **latzarí** *ANT*. DOC.: (l'Alguer, 1697) «una portadora de lazari» [BOSCH, 366]. | (l'Alguer; 1714, 1810) «lazary, lazzarì» [BOSCH, 366]. | (Cat., 1869) «adsarím» [BCas, 26].

DESCR.: **latzarí** «uva bianca da tavola» [SCet, 47]. | Cf. **atzarim** «variedad de vid vasta» [BCas, 26].[512]

ETIM.: Ampelònim manllevat al sard *laz(z)arinu*, probablement derivat de *lazzu* 'aspre, àcid' [← ll. LACTEUS (cf. BOSCH, 641)]. Suposo que, motivacionalment, cal pensar en varietats aspres, de poca qualitat.[513] | En italià ha esdevingut *lazzo*, d'on segurament deriva el *fico lazzarino* [GDLI, s. *Làzzaro*]. Certament, la morfologia del mot suggereix una interferència amb l'antropònim *Lazzaru* 'Llàtzer',[514] però probablement es tracta

511. Sembla que l'aglutinació de l'article [(*de*) *l'An-* > *(de) Lan-*] ja es va acomplir a França, com demostra la traducció francesa del TdF (s. *anglado*).

512. En principi, sembla un llunyà préstec del sard, modificat per afèresi: *lazzarin(u)* → *l'atzarím*. No descarto, però, que aquest fosc *atzarim* sigui sols un paònim de l'alg. *latzarí*. Potser hi cal una altra explicació (tal vegada relacionant-lo amb l'àrab AZ-ZEBIB 'la pansa'? Cf. l'occ. antic *alzibil* 'cépage des arabes' [*ap*. CTal, 530]).

513. En el camp enològic, el gust de llet és un dels defectes més greus que pot tenir un vi. Així, doncs, no és gens estrany que un derivat de l'adjectiu ll. LACTEUS 'lacti' acabés aplicant-se a un raïm de mal sabor.

514. Com també ha fet notar BOSCH [p. 640-641], el que no sembla gaire viable és

d'una associació posterior dels parlants.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **lauzarín** «(Sevilla, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 320]. ◊ *SARD*: **lazarinu** «(a. 1780) Uve bianche. Di grani rotondi e duri» [MANCA, 27]. | **lazzarinu** «(Sassari, 1897) Uva bianca da tavola» [SCet, 47].

136 **lledoner** *m.* DOC.: (Sant Pere Molanta, 1775) «lledoner vermell» [*ap.* SADURNÍ, 20]. | (Cat., 1845) «Lladoner» [*ap.* DncF, 203].

À. DIAL.: **delloner** (Cardona) [ALDC].[515] | **lledoner** (Montblanc) [TrL]; (el Pinós, Blancafort) [DCVB]; (Llançà, Banyoles) [ALDC]. | **lledoner blanc**, **lledoner negre** (Vilajuïga) [FAVÀ]. | **lledoner blanc**, **lledoner roig** (Alt Empordà) [PUIG, 24]. | **llodener** (Camallera) [ALDC].[516]

DESCR.: **lledoner** «raïm negre, semblant a la planta de sitja, però més esclarissat» [TrL];[517] «varietat de cep i de raïm» [DCVB]; «subvarietats negra, blanca, roja i grisa [...]. Els raïms són grossos, compactes, grans mitjans, ovoides de pell grossera i suc incolor. Produeix vins de bona qualitat» [PUIG, 23-24]. | **lledoner blanc** «cep tardà de producció irregular. Raïms petits i apinyats. Gra blanc, rodó i mitjà. Fa un vi ben fi i de molt grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **lledoner gris** «Raïm molt compacte. Gra una mica ovoide. Maduració tardana. Cep de productivitat mitjana. Dóna vins de qualitat, de poc color i d'alta graduació» [GCat, 24]. | **lledoner negre** «cep tardà de producció irregular. Raïms petits i apinyats. Gra negre, rodó i mitjà. Fa un vi ben fi i de molt grau alcohòlic» [FAVÀ].

ETIM.: Encara que sovintegin els ampelònims associats amb vegetals, en aquest cas Veny proposa un origen onomàstic, al meu parer convincent, per a explicar aquest sovint deturpat topònim empordanès: «És probable que el cep *lledoner* (sinònim de *garnatxa*) tingui el seu origen en el gentilici corresponent a *Lledó* [d'Empordà (el nom oficial del municipi és actualment *Lladó*)], d'àrea vinícola, i enumerat entre els ceps antics a Camallera arran de l'enquesta de l'ALDC; desconnectat del lloc de procedència haurien estat possibles modificacions formals, per metàtesi, com *llodener* i *delloner* (ALDC); el seu cultiu s'estengué al Llenguadoc» [*Mots*, 55]. | Hi vull afegir que la població de Lladó va comptar amb un important priorat,[518] i és ben sabut que els monestirs van ser un factor essencial en la propagació de la vinya (v. monastrell; v. cartoixà). | De fet, aquest no seria l'únic topònim vinculat a un

l'associació religiosa, ja que la data de celebració de la festivitat (17 de desembre) no encaixa gens bé amb el calendari vinícola.

515. Variant explicable per una metàtesi consonàntica. L'encreuament amb *d'allò* hi podria ajudar.

516. Variant explicable per metàtesi vocàlica, afavorida per l'antigor del mot que destaquen els mateixos informants.

517. Definició ben poc pertinent perquè usa la comparació en lloc de l'explicació. A més, Griera no descriu enlloc més aquesta *planta de sitja* (v. sitges).

518. Segons la GEC (s. *Lledó*, *priorat de*): «Canònica augustiniana situada a la població de Lledó (Alt Empordà) [...]. Tingué una gran vitalitat els segles XIII i XIV.»

priorat que hauria servit per a anomenar un ampelònim català: cf. momagastro (← *Montmagastre*).

SIN.: Diverses fonts confirmen la sinonímia entre *garnatxa* i *lledoner*: «(a. 1871) garnacha ó lladoner» [RevSI, XX, 312]; «garnatxa negra. També s'anomena Lledoner» [IBAR, 59]; «garnatxa, anomenada també a la comarca [Alt Empordà] lledoné» [PUIG, 23].[519] | Personalment, a Vilajuïga m'han explicat que dels raïms del cep *lledoner* es fa un vi de postres anomenat *garnatxa*. Sembla, per tant, que la fama del vi *garnatxa* va desplaçant progressivament el nom específic del cep a l'Empordà.[520] En canvi, manllevat pel francès, sembla mantenir-se al Llenguadoc; si més no la subvarietat del *lledoner pelut* (cf. també granatxa peluda). | Cf. sitges.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **lledoner pelut** ou **lladoner pelut** «(Languedoc) Cépage noir. Proche parent du grenache noir» [DUYKER, 129]; «cépage noir, à grappes moyennes, à grains moyens, noir bleuté» [*ap.* DncF, 203].

137 **llora** o **lloreta** *f.* DOC.: (Cat., 1797) «Lloras» [NAVARRO, 13]. | (a. 1877) «Lloreta» [*ap.* VVV, 80]. | (Men., 1897) «Llora» [*Die B.*, II, 342].

À. DIAL.: **llora** (Maó) [TrL]; (la Granada) [TrL, s. *raïm*]; (Masquefa) [SADURNÍ, 21]; (es Migjorn Gran, Maó) [ALDC]; (Sant Lluís) [FAVÀ]. | **lloreta** (Mall.) [DCVB]; (Santanyí) [ALDC].

DESCR.: **llora** «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13]; «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «mena de raïm» [DAg]; «raïm negre de gra gros, rodó i apinyat, de pell prima i dolça; és sucós» [TrL]; «varietat de raïm ros, fi de pell i de grans molt atapeïts» [DCVB]; «cep de raïms apinyats per a fer vi. Gra morat, rodó i mitjancer» [FAVÀ]. | **lloreta** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*].

ETIM.: Tal com apunta Veny: «el raïm anomenat *llora* (i *lloreta*) a les Balears [...] es pot explicar a partir de l'adjectiu *llor,-a* 'fosc de color'» [*Mots*, 51].[521] | Provindria, en últim terme, del ll. LURIDU 'de color fosc, lívid tirant a negre' [DCVB, s. *llor, llora*], la qual cosa sembla descartar qualsevol relació amb LAURUS 'llorer'.

SIN.: V. mansella.

138 **lloseta** *f.* À. DIAL.: **lloseta** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **lloseta** «raïm negre, molt atapeït, de pell gruixuda, poc comestible i no gaire bo per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: Ampelònim que fa referència al topònim mallorquí de *la Lloseta*, localitat propera a Binissalem, on actualment es fan els vins més apreciats de Mallorca.[522]

llossa *f.* → planta-la-llossa.

519. Igualment l'ALDC recull que els informants de Camallera consideren *llodener* un sinònim antic de *garnatxera*.

520. Un fenomen semblant passa al Montsià entre el raïm *salsa* i el famós vi *moscatell* (v. sin. de salsa).

521. De fet, as Migjorn Gran els informants de l'ALDC destaquen espontàniament el color «negrós» d'aquest raïm.

522. He pogut comprovar personalment la fama vinícola de la zona, de la qual ja es feia ressó *Die B.* [I, p. 257] parlant del famós vi de Binissalem.

M

139 **macabeu** o **macameu** *m*. DOC.: (s. XVI) «se'n cull tanta abundància [...] de vins blanchs, macabeu, trobat, justuli,[523] malvasia; de vins claret y vermell a milenàs de càrregas» [*ap*. DURAN, 229]. | (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat, escanyaca, machabeu...» [*ap*. DAg, s. *vi*]. | (Cat., 1600) «vins blanchs macabeus» [PGil, 242]. | (a. 1617) «lo vi de Macabeu de rahims de vinya de Macabeus» [AGUSTÍ, 94]. | (Benicarló, 1791) «macabeu» [JAVal, 33]. | (l'Alguer, 1823) «macabèo» [*ap*. BOSCH, 619].[524] | (Ross., 1827) «macabeu» [CAVOLEAU, 266]. | (val., 1851) «macabeu» [DEsc]. | (Val., 1854) «Macameu» [NIEVA, 64]. | (Barcelona, 1890) «Macabeu. Rahím gros, cilíndrich, abultat per la basa, compost y molt apretat» [ROIG, 35].

À. DIAL.: **macabeu** (Falset, Vinaròs, Bellpuig) [TrL]; (Alt Empordà) [PUIG, 24]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Masquefa) [SADURNÍ, 21]; (Salses, Estagell, Mosset, Perpinyà, els Hostalets [Montoriol], Ceret, Prats de Molló, Llançà, Roses, Prats de Lluçanès, Cardona, Balsareny, Moià, Santa Coloma de Queralt, Sant Jaume Sesoliveres, Barberà del Vallès, Cervelló, Sant Boi de Llobregat, Sant Jaume dels Domenys, la Febró, Sant Pere de Ribes, les Paüls, Arfa, Sopeira, Palau de Noguera, Tolba, Isona, Peramola, Àger, Peralta de la Sal, Sanaüja, Cubells, Almenar, Agramunt, Granyena de les Garrigues, Vinaixa, Vimbodí, Margalef, la Torre de Fontaubella, Marçà, Horta de Sant Joan, Bellmunt de Mesquí, Alcalà de Xivert) [ALDC];[525] (Parestortes,

523. No incloc una entrada específica per a aquest *justuli* perquè no trobo cap més dada sobre aquesta aïllada variant gràfica del XVI.

524. No cal donar més importància a aquesta variant gràfica algueresa, que hauria d'haver estat escrita **macabèu*.

525. Llevat del rossellonès (amb un sistema tònic de cinc vocals), les formes són quasi sempre amb vocal oberta [-'bɛw]. Les úniques excepcions de l'ALDC són: 1) pronunciació afrancesada, a Mosset, del diftong final (-*boé*), tal com fa el francès estàndard; 2) pronunciació diftongada a Bellmunt de Mesquí [-'bjaw]. Es

Cotlliure, Vilajuïga, Artés, Esparreguera, Alella, la Granada, Creixell de Mar, Sarral, Porreres,[526] Areny de Noguera, Vilves, Belianes, Riudoms, Porrera, Santa Bàrbara, Traiguera) [FAVÀ]. | **macabeu blanc** (Ulldecona) [ALDC]. | **macabeu del bagó gros**, **macabeu del bagó xic** (Figuerola d'Orcau) [FAVÀ]. | **macabeu del terreno**,[527] **macabeu valencià** (Horta de Sant Joan) [ALDC]. | **macabeu fi** (Sant Mateu del Maestrat) [ALDC]. | **macabeu (del gra) gros** (Ross.) [GUITER, 99]; (Sant Mateu del Maestrat) [ALDC]; (Vilves) [FAVÀ]. | **macabeu (de gra) petit** (Ross.) [GUITER, 99]; (Cubells) [ALDC]. | **macabeu roig** (Ulldecona) [ALDC]. | **macadeu** (Favara de Matarranya) [ALDC].[528] | **macameu** (Lledó d'Algars) [DAn]; (Arbeca, Mequinensa, Riba-roja d'Ebre, Vilalba dels Arcs, Móra la Nova, Massalió, Valljunquera, Amposta, Xiva de Morella, Albocàsser, Cabanes de l'Arc) [ALDC]; (el Campell, Torrent de Cinca, Gandesa, les Useres, Torreblanca) [FAVÀ].

DESCR.: **macabeu** «vi blanch» [PGil, 242]; «uva blanca amoscatelada: es redonda con el hollejo tierno y de jugo dulce. Su vid carga mucho, y mezclada hace un excelente vino» [JAVal, 33]; «viñas que dan el fruto blanco» [NAVARRO, 13]; «mena de rahim de cep» [DLab]; «grains ronds, de moyenne grosseur, dorés; grains assez juteux, d'une saveur sucrée, à peau fine» [RENDU, I, 6*v*]; «Raisin blanc doré. Grains ronds [...]. Assez gros, saveur douce, pas très-juteux, peau un peu épaisse. Grappe grosse; pédoncule fort. Cep gros. Ce vin est très-recherché» [ROUFFIA, 135-136]; «Rahím gros y molt apretat. Fruyt petit, quasi rodó, blanch daurat, dols sabrós. Sa maduració es primerenca» [ROIG, 35]; «Cep que dóna un raïm de gra mitjà, de color blanc i gust molt dolç» [DAg]; «raïm primerenc. Fa un vi blanc abundant d'alcohol. Té un bon boquet [*sic*] o aroma» [TrL]; «cep i raïm de gra blanc i molt dolç i de vi fort i molt bo» [DCVB]; «raïm blanc, atapeït, gros, de grans mitjancers, no gaire bo per a menjar ni per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*];[529] «cep que dóna un raïm de gra mitjà, blanc i molt

tracta d'un fenomen localitzat de diftongació vocàlica, on (*-ie/-ia*) substitueixen la /ɛ/ en certes posicions palatals. (Per a més informació sobre aquest fenomen: v. RAFEL, 133-189.)

526. A Mallorca, només trobo un informant de Porreres que recorda aquest ampelònim tot considerant-lo força antic. Suposo que deu haver-hi un sinònim modern molt més estès.

527. El mot *terreno* (forma semillatinitzant documentada a JLac, segons el DECat, VIII, 442) està força arrelat en el cat. nord-occidental. Per ex., a la Torre Velilla oposen també la *pansa del terreno* a la *pansa valenciana* [ALDC]. Es tracta, en definitiva, de diferenciar raïms «del país» enfront de varietats valencianes meridionals.

528. Canvi d'oclusiva (*-beu* > *-deu*), potser induït per un encreuament amb *macadura* 'contusió'. Al cap i a la fi, com ha escrit CIURANA sobre el *macabeu*: «es tracta d'una varietat molt sensible a les malalties dels fongs per la seva pell fina» [p. 101].

529. La contradicció entre l'entrada *macabeu* i l'entrada *raïm* del DCVB és òbvia. Certament, segons els terrenys i les condicions climàtiques, una mateixa varietat pot variar de qualitat, però això no impedeix que s'hagin d'homogeneïtzar les descripcions lexicogràfiques dins d'una mateixa obra.

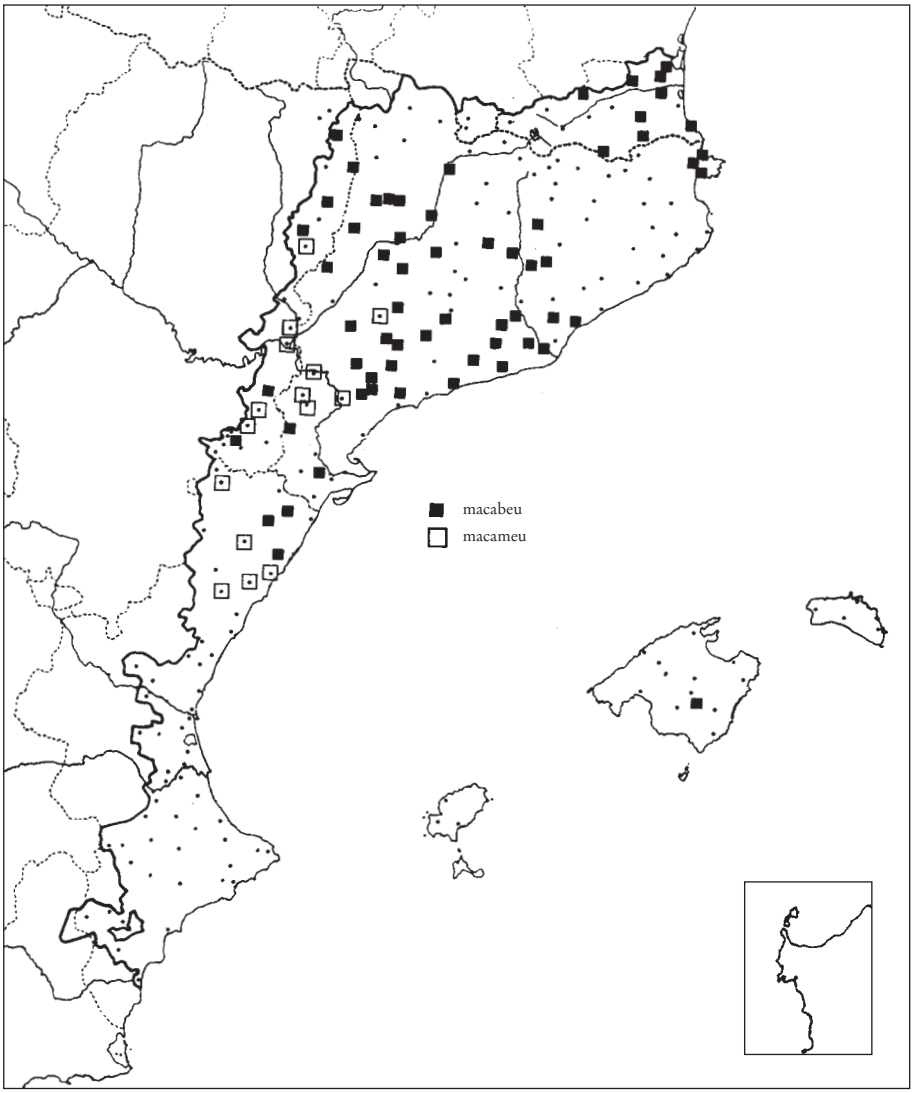

FIGURA 10. Mapa del *macabeu*.

dolç» [DIEC];[530] «cep productiu de raïms llargs i apinyats, de maduració primerenca. Gra gros, ros i llargarut. De pellofa gruixuda i cua trencadissa. Fa un vi blanc (o un xampany) més aviat fluix» [FAVÀ]. | **macabeu del bagó gros** «cep de raïms grossos, primerencs. Gra gros, blanc-clar. Fa un vi blanc molt bo, i també és molt fi per a menjar» [FAVÀ]. | **macabeu del bagó xic** «cep de raims grossos i apinyats. Gra blanc i petit, de gust molt dolç. Fa un vi blanc molt bo» [FAVÀ]. | **macadeu** «raïm per fer vi» [ALDC]. | **macameu** «racimo de tamaño regular. Uva blanca dulce, gruesa de hollejo» [NIEVA, 64]; «clase de uva blanca de grano gordo» [DAn]; «cep de raïms apinyats i mitjancers. Gra blanc, rodó i grosset. Fa un vi dolç i amb molt de grau» [FAVÀ].

ETIM.: El caràcter antroponímic del *macabeu* sembla clar,[531] es vulgui arribar fins a l'origen hebreu o no: «del llatí bíblic MACCABAEUS» [DCVB]. | Segons el FEW [VI-1, p. 1], s'anomenava *macabé(t)* el propietari d'un vinyet (Berr., 1874). Si relacionem aquest mot amb l'antropònim fr. *Macabé*, aplicat sovint durant els s. XIV i XV a la gent francesa sacerdotal o relacionada amb el culte eclesiàstic [cf. DECat, V, 340], podem pensar que la transmissió d'aquesta varietat va arribar per mitjà de membres d'aquest estament que devien esdevenir uns vinyaters importants.[532] | Ara bé, l'origen forà no escau gaire per a explicar un dels ampelònims més genuïnament catalans,[533] l'extensió del qual ha arribat a nombroses llengües romàniques: (esp. *macabeo*, fr. *maccabeo*, occ. *macabèu*, port. *macabeu*). Crec, doncs, que l'explicació antroponímica no és prou convincent i que cal cercar-hi una altra associació, segurament relacionada amb el santoral. De fet, la festivitat dels màrtirs macabeus se celebra el primer d'agost. Això indicaria, per al raïm *macabeu*, una data de maduració primerenca, ajustada a les meves descripcions; tal com passa amb nombrosos ampelònims romànics referits als sants de finals de juliol (cf. sant Jaume; cf. santa Anna; cf. sant Pere).[534] | D'altra banda, la variant occidental *macameu*, sens dubte posterior, s'explica per una assimilació nasal en un context bilabial (*m-c-b* > *m-c-m*).

SIN.: El *macabeu*, segons l'*Enc.* [IV, p. 20], «en otros lugares de España se le conoce como 'lloça' (= llossa) y subirat». | Aquesta primera sinonímia entre *llossa* i *macabeu* no és gens fiable, almenys per

530. Definició copiada (tal com ja havia fet el DFa) del DAg.

531. Quasi fa riure la definició composta de finals de segle de ROUFFIA: «L'étymologie de ce mot pourrait venir peut-être du grec *makar*, qui veut dire hereux, et du mot catalan *beu*, que signifie boit» [p. 135-136].

532. Sobren exemples per a il·lustrar la relació entre el món monacal i les vinyes (cf. cartoixà; cf. monastrell).

533. Diversos especialistes del XIX (ja siguin ampelògrafs francesos com RENDU [I, p. 6*v*] o bé lexicògrafs occitans com Mistral [TdF, s. *macabeu*]), no dubten a atorgar-li un origen català. De tota manera, la documentació catalana que recullo no és en cap cas anterior al s. XVI (v. *supra*).

534. Aclareixo que una relativa coincidència en l'època de maduració entre dos raïms no implica, en absolut, una relació sinonímica (cf. la sin. del sant Jaume).

dues raons. En primer lloc, la descripció del raïm *(planta-la-)llossa* ens parla d'una varietat negra, mentre que el *macabeu* és descrit com a blanc a tota l'àrea lingüística.[535] A més, tant a Bellmunt de Mesquí i a Xiva de Morella com a la Granada, l'ALDC i jo recollim diferenciadament ambdues varietats. | Tampoc la sinonímia entre *subirat* i *macabeu* no em convenç gaire, del moment que tant a Sarral com a Riudoms recullo totes dues varietats que els informants em descriuen de manera diferenciada.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **macabeo** «(a. 1814) Uvas redondas, doradas [...]. Racimo muy apretado; escobajo muy fino. Uva mediana, con el hollejo grueso, muy dulce, algo áspera» [*ap*. COMENGE, 70 i 87]; «(Olite) Uva blanca» [ECHAIDE, 153]; «(Aragón) Variedad de uva blanca de granos pequeños» [DAn]. | **macabeu**[536] «(Ayerbe) Clase de uva de granos pequeños y blancos» [DAn]. ◊ *FR.*: **mac(c)abeo** «(a. 1832; a. 1837) Vin blanc [...] raisin qui le produit» [*ap*. DncF, 205]. ◊ *OCC.*: **macabèu** «(a. 1886) Variété de raisin | Vin blanc qu'on fait avec ce raisin» [TdF]. ◊ *PORT.*: **macabeu** «(Galizia) Uvas redondas, doradas, dulces» [POSADA, 251].

140 **maçanet** *m*. o **mançanilla** *f*. DOC.: (a. 1840) «mansanilla» [DLab].

À. DIAL.: **mançaneta** (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[537] | **mançanilla** (Xàbia) [ALDC]; (Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **massanet** (eiv.) [PzCab, 149]; (Men.) [DAg]; (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*]; (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]; (Sant Josep de sa Talaia, Eiv.) [ALDC]; (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].

DESCR.: **maçanet** «clase de uva» [PzCab, 149]; «classe de raïm» [TrL]; «raïm per menjar [...] i per fer vi dolç blanc» [TMan, 103-104]; «parra productiva de raïms mitjancers, de maduració primerenca. Gra groguenc, mitjà i rodó. Sucós i de pell ben forta, és molt dolç per a menjar. També fa un bon vi blanc, amb molt de grau i un regust moscat» [FAVÀ]. | **mançaneta** «cep de raïms mitjans que fan un vi poc bo. Gra blanc, rodó i mitjancer» [FAVÀ]. | **mançanilla** «espècie de rahim y'l vi que se'n fa» [DLab]; «espècie de vi blanc que es fa en certs punts d'Andalusia» [DFa]; «raïm per fer vi» [ALDC]; «cep de raïms grossos i apinyats, molt primerenc. Gra blanc, rodó i petitet, de gust molt dolç. Fa un vi excel·lent» [FAVÀ].[538]

ETIM.: Segons Veny, «podríem aventurar que noms de raïm com

535. N'hi ha, en tot cas, una varietat roja molt poc estesa (v. *supra*: descr.).

536. Forma aragonesa que confirma la procedència forana per culpa d'aquesta terminació *-eu*, impròpia en aquest dialecte espanyol. En aquest cas, l'ampelònim ha estat manllevat al cat. *macabeu*.

537. Segons un informant de Corona, la *mançaneta* és una varietat importada de fora. Tot i això, encara que es tractés d'un préstec de l'andalús *mançanilla*, no podria tractar-se d'un fenomen gaire recent si tenim en compte que el mot eivissenc hauria sofert una adaptació morfològica.

538. A la Marina Alta m'expliquen que aquest cep ja no s'hi conrea perquè era massa primerenc com a raïm de vi. Encara que molt bons, els raïms s'havien passat quan arribava el temps de la verema de les altres varietats de vinificació, força més tardanes.

massanet [...] remunten al respectiu cognom d'algú que va introduir el cep en qüestió» [*Mots*, 56]. | Personalment, trobo aventurada aquesta proposta antroponímica del moment que no hi ha cap indici per a defensar-la. Crec que l'explicació del *maçanet* eivissenc s'ha de buscar dins el marc de contacte lingüístic romanicoaràbic. Cap al 1100, un document mossàrab del sud de la península Ibèrica ja parla d'un raïm *mansanel*: «uva péndula, también conocida por *mansanel* [= manzanilla?] [...] h. 1100, anónimo mozárabe» [*ap*. DECH, III, 560]. La relació és evident amb el *maçanet* eivissenc,[539] i tampoc no costa gaire imaginar un paral·lelisme amb el vi *manzanilla* andalús, com lacònicament es pregunta Coromines. És ben sabut que la presència o l'absència de la *-n* no és cap obstacle fonètic (cf. mansella). | Coromines també hi aporta informació complementària, la qual em permet relacionar el raïm *maçanet* eivissenc i el raïm *mançanilla* del sud valencià,[540] però sempre partint d'una relació amb *manzana* 'poma', forma mossàrab del ll. (POMA) MATIANA: «No cabe duda que [manzana] fué también popular en la zona mozárabe, a juzgar por los colectivos *Massanît* o *MaŠanêto* (-ETUM), que Simonet (p. 331, 335, 343, 350) documenta en Abenaljatib (Loja), y en escrituras árabes de Almería, etc.), y *ManŠanaleŠ* (-ALES) en Toledo (con *Manzanil*, Baza 1572, que puede salir de cualquiera de los dos), además de *Massanêlla* [...]. *Manzanilla* [*massanêlla*, mozár., Abenÿóliolÿol, a. 983, Simonet; *mansanêlla*, h. 1100, anónimo mozárabe, Asín, p. 168; *mançanilla*, APal, 263*b*], así llamada por la semejanza de su botón con una manzana, del español pasó al árabe magrebí y al fr. *mancenille*» [DECH, III, 830-831]. | Encara que la variant *mançanilla* de la Marina Alta [Xàbia i Jesús Pobre] pugui ser manllevada a l'espanyol (igual que la moderna *mançaneta* de Sant Antoni de Portmany), més difícil és que ho sigui la forma eivissenca *maçanet*. Cal pensar, doncs, en un procés paral·lel d'adstrat mossàrab. Així, en català tindríem un canvi del mossàrab **maçanel[l]* en *maçanet*, provocat per homonimització a causa de la identificació diminutiva;[541] mentre que en espanyol s'imposa una evolució regular, des del femení mossaràbic *ma(n)sanêlla* fins a *manzanilla*. | Se-

539. No ha de sobtar la presència d'arcaismes ampelonímics a Eivissa. És l'únic territori de parla catalana on he pogut comprovar personalment la poca incidència de la fil·loxera. Per alguna raó edafològica sembla que el terreny no satisfà el paràsit, i així esdevé una de les poques zones mediterrànies on es continuen conreant les antigues vinyes europees. Encara que a la resta de l'àrea lingüística no es perdessin els ampelònims, perquè només calia empeltar un peu bord americà, això va significar l'abandonament d'alguns ceps que no s'adaptaven bé a l'empelt, segons m'expliquen a Mallorca.

540. El mateix DFa (s. *mançanilla*) ja considera un castellanisme el nom d'aquest vi.

541. Testimoniatges d'aquest origen mossàrab deuen ser també el nom d'unes altres fruites, com una *poma maçanilla* (de Men., segons el DCVB, s. *poma*); o com una *oliva mançanella* (d'Alcoi, segons el DCVB, s. *oliva*). Cf. igualment l'esp. *aceituna manzanilla* (segons el DRAE, s. *aceituna*).

gons Asín, la raó semàntica s'explica per la forma arrodonida de la poma: «*mansanel* es adjetivo romance derivado de *mansana* y aplicado a todo fruto parecido a la manzana por su figura redonda, como se aplica todavía hoy en España el adjetivo *manzanil*» [p. 168]. | No comparteixo aquesta opinió. Encara més rodona és, per ex., la cirera i s'ha associat amb el raïm pel seu color rogenc (v. cirereta). També aquí penso que cal preferir una associació cromàtica, amb el groc de la poma. De fet, no sols el gra del *maçanet* és groc: també el famós *vino manzanilla* andalús pren un to groc-daurat característic.

SIN.: A Sant Agustí des Vedrà un informant m'explica que el raïm *maçanet*, de gust moscat, és el que tradicionalment feia el *vi moscatell*. De fet, a diversos llocs del terme de Sant Antoni de Portmany m'asseguren que el conreu del raïm *moscatell* és molt recent a l'illa. Segons això, el raïm *maçanet* eivissenc és un geosinònim tradicional del raïm *moscatell* continental, ultra les modernes varietats de *moscatell de taula*, amb gra més gros i gust menys moscat.[542]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **manzanilla** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [Abela, 321]; «vino blanco que se hace en Sanlúcar de Barrameda y otros lugares de Andalucía. Deriva de *manzana*» [DRAE]. | Cf. **amananzal** «(El Bierzo) Clase de uva blanca» [Arias, 128].[543] ◊ *PORT.*: **maçanal** «(Galizia) Uva tinta» [Posada, 251]. | Cf. **maçã** (= maçana) «(Alentejo) Casta de uva» [DdeF]. | Cf. **uva-maçã** «(Azeitão) Casta de uva» [DdeF].

141 **macià** *m.* DOC.: (a. 1877) «Macià» [*ap*. VVV, 80].

À. DIAL.: **macià** (Tarragona) [Marcilla, 114]; (Camp de Tarragona) [Ibar, 57].

DESCR.: **macià** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*]; «raïm de mida gran, compacte. Gra blanc, gran. Pell gruixuda. Maduració tardana. Cep que produeix vins de poca graduació, de molta finor, lleugers i aromàtics» [GCat, 20].

ETIM.: Ampelònim de documentació poc fiable. Convindria trobar fonts més sòlides que confirmessin aquesta variant.[544] Sembla tenir una motivació antroponímica, ja que deriva del nom propi *Macià*.[545]

SIN.: Cf. parellada.

142 **maduixer** *m.* À. DIAL.: **de manduixa** (Sant Lluís) [Favà]. | **maduixer**

542. El fet que l'ALDC reculli a la vila d'Eivissa el raïm *moscatell*, a més del *maçanet*, és fruit probablement de la presència d'aquesta moderna varietat de taula, desvinculada del tradicional *moscatell* de vi.

543. Segurament, una metàtesi silˑlàbica per **amanzanal*. I, en conseqüència, derivada de *manzana*.

544. El TrL (s. *raïm*) recull qualsevol mena de mot, suposadament ampelonímic, sense cap mena d'esporgament (v. *botellal*). Les altres fonts tampoc no són gaire de confiança. Per ex., Ibar escriu *macia* en lloc de *macià*; però en aquest autor les errades ortogràfiques sovintegen per la descurança generalitzada de la seva obra. Evito citar-lo sempre que puc.

545. Es podria pensar també en una connexió amb el santoral, però no trobo cap relació entre la festivitat de Sant Macià (25 de febrer) i les festes associades al vi o a la verema.

(Santa Coloma de Farners) [FAVÀ]. | **mandu<i>xer** (Men.) [DAg].[546]

DESCR.: **de manduixa** «parra de raïms negres, de poca qualitat. Gra gros; dolent pel fort gust de maduixa. Encara pitjor per a fer vi» [FAVÀ]. | **maduixer** «cep de sarments emparrats, amb abundants raïms petits. Gra negre intens i mitjancer, de pell aspra. Val per a donar color al vi, però és immenjable» [FAVÀ]. | **manduixer** «mena de raïm» [DAg].

ETIM.: Aquesta motivació ampelonímica sembla explicar-se, segons la RevSI [XX, p. 265 i 294], per una associació gustativa amb el sabor de la maduixa.[547] També a Sant Lluís me'n confirmen el gust de maduixa, que el meu informant troba embafador. Igualment, un enquestat de Santa Coloma de Farners m'havia assegurat que aquesta varietat és més dolenta de gust que cap altra.[548] | Si comparem el cas italià, en trobarem la confirmació amb explicacions ben semblants: «*uva fragola* o *uva americana*, nomi comuni della specie 'Vitis Labrusca' [= vinya silvestre] e della sua uva» [VdLI]; «Da un'uva nera che ha forte aroma di fragola e il vino che se ne ottiene è in complesso scadente» [VSvi, s. *americana*].

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **fresa**[549] «racimos laxos, uvas encarnadas» [COMENGE, 60]. ◊ *IT.*: Cf. **frâula** «(corse) Variété à odeur de fraise ou de framboise» [DCF, s. *ua*]. | Cf. «**uva fràgola** (roman., it. merid.), **ùa fràvola** (pis.) varietà di uva che ha odore di "fràgola"» [DEI, 3968]. | Cf. **uva fràvula** «(napoletano) Uva fragola» [VNap, s. *uva*]. ◊ *PORT.*: Cf. **fresa** «(Galizia) Uva blanca» [POSADA, 250].

143 **magdalena** *f.* DOC.: (a. 1871) «de Santa Madalena» [RevSI, XX, 316].

À. DIAL.: **de la Madalena** (Torrent de Cinca) [FAVÀ]. | **ma(g)da - lena** (Ross., Camp de Tarragona) [DCVB]; (Mall.) [DCVB, s. *raïm*]; (Son Cervera, Felanitx) [ALDC]; (Sarral, Consell, Porreres, Sant Llorenç des Cardassar, Porrera) [FAVÀ].[550] | **madaleno** (Marçà) [ALDC].[551] | **magdalens** (Tarrago-

546. Variant menorquina (segons el DCVB, s. *manduixa*) explicable per una propagació de la nasal inicial. Segons Coromines [DECat, V, 357], l'existència d'aquesta segona nasal no és gens estranya i cal relacionar-la amb un conjunt de fruites que sofreixen el mateix fenomen: *mangrana* (per *magrana*), *mançana* (per *maçana*), etc.

547. Aquesta revista parla d'un conreu de la varietat *sabor de maduixa* o *maduixa* a la rodalia de Barcelona (a. 1871). També a Por - rera un informant em parla d'un raïm amb gust de maduixa, però no en recorda el nom específic.

548. Tot i això, aquest enquestat de Santa Coloma de Farners es pensava que el nom podria relacionar-se també amb el caràcter enfiladís dels sarments d'aquesta varietat, semblantment a com són els circells de les maduixeres.

549. El 1910 trobo en un autor mallorquí [CERDÀ, 111] el castellanisme *rehim de frésses*, que contrasta amb les precedents formes genuïnes de Menorca.

550. Mentre que a les localitats mallorquines sempre es recull una variant geminada *ma/dd/alena* (d'acord amb les assimilacions consonàntiques pròpies del dialecte), el que sento a Sarral, a Porrera i a Torrent de Cinca és una forma reduïda *ma/d/alena*.

551. Variant occidental que utilitza una terminació castellanitzant [*-eno(s)*] per a canviar el gènere d'un ampelònim, referit a una santa (Maria Magdalena).

na) [TrL].[552] | **santa Madalena** (la Torre de Fontaubella) [ALDC].

DESCR.: **de la madalena** «cep de raïms mitjancers i molt primerencs, poc productius. Gra blanc, rodó i cruixent. Bo per a menjar» [FAVÀ]. | **magdalena** «cep i raïm blanc, de pell molt prima, que madura devers Santa Magdalena» [DCVB]; «raïm de grans blancs, mitjancers i poc espessos, bo per a menjar i per a vi, i primerenc» [DCVB, s. *raïm*]; «raïms conreats únicament per a la taula. De pell molt tendra» [GUITER, 101]; «cep molt primerenc de raïms esclarissats, de plaça. Grans blancs, mitjans i rodons, de gust molt fi» [FAVÀ]. | **magdalens** «raïms blancs» [TrL].

ETIM.: El nom sencer d'aquest ampelònim (recollit per l'ALDC a la Torre de Fontaubella) sembla que és *santa Magdalena*, festivitat del 22 de juliol, en la qual es cull aquest raïm.[553] Ja ho indica així el DCVB (s. *magdalena*).[554] En algunes localitats, com ja he apuntat, la pèrdua del significat religiós va provocar un canvi de gènere per la consideració masculina del nom del cep (o del raïm).

SIN.: Cf. sant Jaume.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **de la Magdelaine** «(a. 1667) Raisin noir plus curieux que bon, dont la peau est fort dure» [*ap.* DncF, 208]. | **raisin de la Magdeleine** «(a. 1859) Cépage à raisins de table» [ODART, 332]; «(a. 1772; Montélimar, 1781) Raisin dont tout le mérite est de mûrir en juillet» [*ap.* DncF, 208]. ◊ *IT.*: **sanmaddalenino** «vino di corpo, pregiato» [THBuc, 135]. ◊ *OCC.*: **madalenen**, **madalenous** «(dauphinois, 1886) Variété de raisin blanc, très hâtif, à grains moyens, ronds et serrés, cultivée en treille. v. *janen*» [TdF, s. *madalenen*]. | **rasim de la magdalena** «raisin mûr pour la Sainte-Madeleine (22 juillet)» [DOF].

144 **maimó** *m. ANT.* DOC.: (l'Alguer; 1694, 1733) «maymó, maimò» [BOSCH, 366]. | (Mall., 1897) «Maimons blanchs» [*Die B.*, I, 257].

DESCR.: **maimó** «raïms blancs i negres» [*Die B.*, I, 257]; «uve nere, o di colore» [*ap.* BOSCH, 620].

ETIM.: Encara que l'ampelònim *maimó* pugui semblar un prèstec de Sardenya, faig notar que la documentació algueresa és prou més antiga (fi del s. XVII) que la sarda (fi del s. XIX).[555] Si hi afegim els noms

552. Aquesta tendència a preferir la forma plural també l'observo a localitats mallorquines com Porreres: *magdalenes*. Igualment usen el plural els enquestats de Marçà [ALDC]: *madalenos*.

553. També ho veu així la lexicografia francesa: DOF (s. *rasim*) i DncF [p. 209]. D'altra banda, una altra classe de fruita té la mateixa motivació cronològica: la *poma de Santa Magdalena* que «madura pel juliol (Camp de Tarragona)», segons el DCVB (s. *poma*).

554. Hi inclou també un refrany menorquí: «Per Santa Magdalena, raïm a la plena» [DCVB, s. *magdalena*]. Veny ve a dir el mateix: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la maturació relacionada amb una festivitat: *santa madelena* o *madelena* [*sic*]» [*Mots*, 60].

555. Segons l'exhaustiu estudi de BOSCH: «varietat de raïm que no trobem documentada als tractats de botànica sarda ni als reculls lexicogràfics sards [...] fa pensar que es tracta d'una varietat rara o, potser, d'una de les varietats comunes de raïm» [p. 641].

de raïms mallorquins,[556] segurament cal pensar en un arcaisme català. | L'etimologia és prou fosca, però potser val la pena anotar l'existència de l'antropònim àrab MAIMÛN, que ha donat (segons el DCVB, s. *maimó*) l'estès llinatge cat. *Maimó*.[557] Cf. també Badia [GHC, 29]. Al cap i a la fi, no es tractaria d'un cas aïllat, perquè hi ha també l'arcaic raïm alg. *pasqual saló* (d'indubtable motivació antroponímica).

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **maimò** «(a. 1897) Uva rossa da vino» [SCet, 47].

145 **malvesia** *f*. DOC.: (*c*. 1298) «Item bota de vin grech o de malvesia» [*ap*. GUAL, 174]. | (Alzira, 1381) «vi grech, marvasia o altre que pot entrar en la dita vila segons forma de estatut» [*ap*. *Guía*, 33].[558] | (a. 1403) «vi de malvesia e d'altres natures, dels millors que sen hi troben, per nostre beure» [*ap*. GUAL, 355]. | (Val., s. XV) «Aconsolava / lo seu ventrell / amb un gobell / de malvesia» [*ap*. DCVB]. | (*c*. 1470) «La colacció que fou de un parell de perdius ab maluezia de Candia» [*ap*. DCVB]. | (a. 1490) «dexant tots vins dolços, com mosqua..., vernacha, malvesia e semblants» [*ap*. DCVB]. | (l'Alguer, 1541) «moltes bótes de vi vermell y de malvasies» [*ap*. BOSCH, 620]. | (s. XVI) «se'n cull tanta abundància [...] de vins blanchs, macabeu, trobat, justuli, malvasia; de vins claret y vermell a milenàs de càrregas» [*ap*. DURAN, 229]. | (a. 1580) «malvesia. Vinum apianum» [POU, 14]. | (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat...» [*ap*. DAg, s. *vi*]. | (Cat., 1600) «vins blanchs Malvesias» [PGil, 242]. | (a. 1617) «lo vi Maluasia, de vinya de Maluasia» [AGUSTÍ, 94]. | (l'Alguer, 1697) «malvasia» [BOSCH, 366]. | (l'Alguer, 1727) «set budronis de malvasia» [BOSCH, 366]. | (mall., 1840) «melvasia» [DFig]. | (val., 1851) «malvasia» [DEsc]. | (men., 1869) «malvesia» [VHos]. | (Barcelona, 1890) «Contribueix ab la malvasía en la producció dels vins blanchs» [ROIG, 34]. | (Banyalbufar, 1897) «malvasia» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **malvasia**[559] (Santa Eulàlia de Ronçana, Llofriu, Sant Vicenç dels Horts, Cornet, Montblanc, Tarragona, les Borges Blanques, Guimerà, Oliana, Gandesa, Tortosa, Albaida, Bellpuig) [TrL]; (cat.

556. I encara puc documentar un *enciam maimó*, varietat tardana d'Agullana, segons el DCVB (s. *ensiam*).

557. BOSCH [p. 642] també ha proposat aquesta possibilitat antroponímica, la qual trobo més probable que no pas una relació amb la planta medicinal *maimó* (o *gatmaimó*), pel seu suposat caràcter enfiladís.

558. Variant antiga amb dissimilació de líquides [*mal-* > *mar-*]. Potser l'entrada del DCVB (s. *marva*), referida a un antic vi medieval, és una simple abreviatura («Si vin grech no y avia, tramets-nos *marva<sia>* o malvesia»). Certament, la forma *marvasia* no ha reeixit modernament en català, però sí que es coneix en altres llengües romàniques, com l'occità. També en trobo variants dissimilades antigues en l'italià meridional, el romanès i el sard. V. *infra*: p. romàn.

559. Deu anar errat el DCVB (s. *malvasia*) quan transcriu per a València la pronunciació acastellanada [malβa'sia]. També s'havia equivocat en la tria el TrL (s. *malvasia*), perquè hi ha una realitat dialectal evident: la realització fonètica *malv*[e]*sia*.

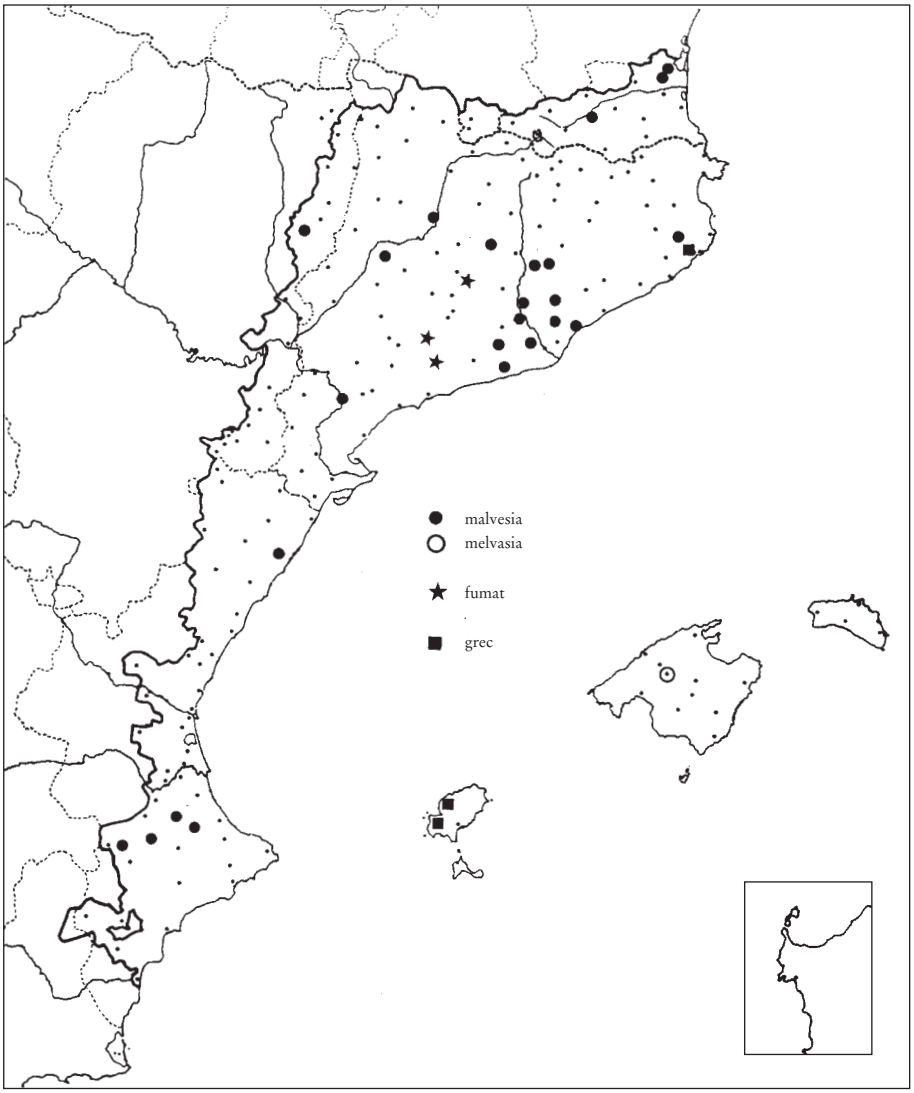

FIGURA 11. Mapa de la *malvesia*.

oriental, cat. occidental) [DCVB]; (Sitges) [SADURNÍ, 21].[560] | **malvasia borda** (Montblanc) [TrL]. | **malvesí** (Ross.) [GUITER, 99]; (Parestortes) [FAVÀ].[561] | **malvesia** (Cat. oriental, Cat. occidental, mall.) [DCVB]; (Priorat) [DECH, III, 789]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]; (Salses, Cornellà de Conflent, Cruïlles, Cardona, Sentmenat, Barberà del Vallès, Cervelló, Sant Pere de Ribes, Peramola, Cubells, Benigànim, Ontinyent) [ALDC]; (Calonge de Mar, Esparreguera, Alella, la Granada, l'Alforí, Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | **malvesia blanca**, **malvesia roja** (Artés) [FAVÀ]. | **malvesia blanca**, **malvesia rossa** (Vacarisses) [ALDC].[562] | **malvessia** (Moià, Peralta de la Sal, Móra la Nova, Alcalà de Xivert) [ALDC]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267].[563] | **melvasia** (Banyalbufar) [CERDÀ, 111]; (Consell) [FAVÀ].[564]

DESCR.: **malvasia** «especie de uva muy dulce y fragante, fruto de una variedad de vid | Vino que se hace de esta uva» [DMGa]; «[malvezia]: cep que dóna un raïm de gra blanc, mitjà i dolç» [DAg]; «raïm blanc de gra rodó i grosset, molt bo per a penjar i fer vi» [TrL];[565] «raïm blanc i molt dolç, del qual es fa un vi de molta graduació i aromàtic» [DCVB]; «raïm blanc, de grans petits clars, bo per a menjar» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de maduració tardana» [IBAR, 58]; «mena de cep importat d'Orient que fa un raïm blanc i dolç | Vi fet d'aquest raïm. *Malvasia de Sitges*» [DIEC]. | **malvasia borda** «raïm blanc semblant al *panser*, però menys apinyat, que sempre queda mig verós [*sic*]» [TrL]. | **malvesí** «raïm de gra gros i de pell dura, apreciat per a la taula, però més que més per a fer vi dolç» [GUITER, 99]. | **malvesia** «vi blanch» [PGil, 242]; «especie de vi» [JLac]; «Casta de vinya | Vi de dit rahim» [DLab]; «grains gros, légèrement ovales, très-transparents; grains très-juteux, sucrés, d'une saveur exquise, à peau fine; mûrit de bonne heure. Il produit le vin connu sous le nom de *malvoisie*» [RENDU, I, 5*r*]; «plantas y vinos que de su uva se hacen» [DEsc]; «fruyt bastant abundós, y dona un ví tipich, d'un dols-acídul, molt apreciat. Rahím mitjá, allargat. Fruyt petit, casi rodó, blanch-daurat, dols sabrós» [ROIG, 50]; «cep de

560. Aquest mateix autor, sense situar-les geogràficament, esmenta a continuació les subvarietats següents de *malvasia*: *vera*, *fumada*, *roja* i *d'Alacant*.

561. Préstec gal·licista (cf. el fr. antic *malvesy* [TLF, XI, 273]).

562. Aquesta variant de la *malvesia*, de color més pujat, és mencionada a la RevSI [XX, p. 295 i 317] amb les formes, no confirmades enlloc més, de *malvasia fosca* (Sitges) i *malvasia fumada* (Sant Sadurní d'Anoia).

563. Variant ensordida que deu explicar-se per una pressió tardana del paral·lelisme esp. *malvesía*, almenys a poblacions tan occidentals com Peralta.

564. Tot i que a Consell conreen actualment aquesta varietat, m'expliquen que es tracta d'un cep tradicional de la serra de Tramuntana (cf. *malvasia de Banyalbufar* [TrL]), introduït recentment a la plana mallorquina.

565. El TrL (s. *malvaria*) descriu una «varietat de cep». Podem suposar que es tracta d'una errada ortogràfica, però sorprèn que encara hi afegeixi un derivat plural sota l'entrada *malvarits*: «(Guimerà) Raïm de color negre.» En tot cas, si donem per bona l'estranya variant, cal pensar igualment que es tracta d'una deturpació local del famós *malvesia*.

raïms mitjancers, llargs i esclarissats. Primerenc i de poca producció. Gra blanc-rogenc, mitjà i rodó, amb la cua dura. Fa un vi de grau molt bo, però té la pell molt gruixuda i no val res per a menjar» [FAVÀ]. | **malvesia blanca** «cep de gra blanc, mitjà i rodó. Carrega els sarments, però fa poc grau per al vi» [FAVÀ]. | **malvesia roja** «cep de gra rosat, mitjà i rodó. Carrega els sarments, però fa poc grau per al vi» [FAVÀ]. | **melvasia** «cep y vi» [DFig]; «Cierta casta de uva muy dulce y fragante, que produce una variedad de vid | Vino que se hace de la uva así llamada» [DAm]; «variedat que fabrica un ví molt esquisit y apreciat» [CERDÀ, 111].

ETIM.: Els autors coincideixen en l'origen toponímic grec d'aquest popular vi *malvasia*: «del nombre de *Malvasia*, forma romance del de la ciudad griega de *Monembasía* en la costa SE. de Morea [...]. Es probable que en castellano se tomara del catalán;[566] que los catalanes trajeran esta cepa de Quío durante su dominación en Grecia en el s. XIV (más bien que a raíz de las Cruzadas), como asegura la Acad.,[567] es verosímil, y desde luego puede probarse que el "vi de *malvesia*" lo importaban de Creta a finales de esta dominación, según consta por doc. de 1403 (Rubió, *Diplomatari de l'Orient Català*, p. 700) [...]. En Grecia las más célebres eran las de Creta (y las de Quío),[568] pero quizá se embarcarían hacia Occidente en el vecino puerto de Morea» [DECH, III, 789-790]; «Igualment fou introduïda des de Grècia la *malvasia*, coincident amb l'adaptació romànica *Malvasia*, del nom d'una ciutat del SE de la península del Peloponès o Morea, anomenada *Monembasia* i coneguda pels venecians amb el sobrenom de *Napoli di Malvasia* (GEC)»[569] [*Mots*, 52].[570] | Explicat l'origen, crec que cal preferir *malvesia* (i no *malvasia*) com a variant principal. Des d'un principi (fi del s. XIII) va ser aquesta la pronunciació adaptada al català. Aquest fet no tan sols es confirma a la documentació, sinó que també es correspon amb l'actual pronunciació dialectal (v. *supra*). | Un cas a

566. També per a la *malvasia* de Sardenya, BOSCH [p. 643]: «no descartaria un origen català del mot, no únicament per a l'Alguer sinó a tota Sardenya, tenint en compte la penetració al XVII de diverses varietats de raïms procedents de la península Ibèrica».

567. Coromines es refereix a l'explicació següent del DRAE (s. *malvasía*): «vid cuyos sarmientos transportaron los catalanes desde la isla de Quío en tiempo de las Cruzadas, y prevalece en varias partes de España, especialmente en Sitges».

568. Un diccionari català de finals del s. XVII [JLac, s. *malvesia*] explica que aquesta rep en llatí el nom de «Chium» (= Quío) perquè l'excel·lent vi es fa en aquesta illa. També, segons el DLab (s. *malvesia*): «casta de vinya que transportaren de la isla de Xío 'ls catalans quan tornaren de la guerra de las Crusadas».

569. En uns termes quasi idèntics s'expressa el GDLI (s. *malvasìa*): «Dal nome della cittadina greca di Μουεμβασια o Napoli di Malvasia dei Veneziani.»

570. Un historiador italià ha escrit sobre aquesta qüestió: «Sul finire del primo millennio dopo Cristo, Monemvasia era uno dei più importanti scali portuari del Mediterraneo centrale, dove le navi occidentali si recavano particolarmente per rifornirsi dell'omonimo suo vino, apprezzatissimo e consumatissimo nelle corti, grandi case e osterie di rispetto, di tutto l'Occidente» [CHERCHI, I, 50].

part és la metàtesi vocàlica *melvasia* del mallorquí. Sens dubte, ha estat associada amb *mel*, encreuament facilitat per la dolçor proverbial d'aquesta mena de vi.

SIN.: No hi ha dubte que antigament *malvesia* i *grec* eren la mateixa varietat i funcionaven com a sinònims toponímics: un terme era el lloc concret d'origen (Malvesia), i l'altre, més generalista, era el gentilici del país d'origen (Grècia). | Les fonts més antigues avalen aquesta sinonímia: «(*c.* 1298) Item bota de vin grech o de malvesia» [*ap*. GUAL, 174]; «(a. 1617) Lo gust del vi grec, o maluasia» [AGUSTÍ, 103].[571] També moderns autors sards o italians donen per bona la sinonímia: «in quanto il Malvasia fu introdotto dalle coste della Morea, dalla Monemvasia la cui uva viene, dai vecchi viticoltori sardi, chiamata "uva greca"» [CHERCHI, I, 50]; «<greco>: vino dolce che era importato dalla Grecia (con partic. riferimento a vari tipi di malvasia)» [GDLI]; «Malvasìa, volgarmente Malvagià, ed altrimenti detta Grechetto» [THBuc, 75]. | Amb les precaucions que calgui, podem suposar que el raïm *grec* d'Eivissa és la *malvesia* del continent. Amb el *grec* continental català, en canvi, hi ha aparents contradiccions. Diverses fonts parlen del vi *grec* al Baix Llobregat i del raïm *grec* a l'Empordà (v. TRIBÓ, 381-392).[572] Jo, efectivament, recullo l'ampelònim *grec* a Calonge (Baix Empordà), localitat on també m'han parlat de la *malvesia*. A l'hora de descriure'ls s'estableix la diferenciació del color: el *grec* és més blanc i la *malvesia* més rossa.[573] | V. candia; v. fumat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **malvasía** «(a. 1611) Vino de fama y estimación» [TLE];[574] «Uva muy dulce y fragante, producida por una variedad de vid | Vino que se hace de esta uva» [DRAE];[575] «(Tarifa, 1814) Uvas medianas, redondas, muy jugosas, dulcísimas» [*ap*. COMENGE, 70]; «(Navarra, La Rioja) Bastante temprana en su madurez. Racimos alargados, de tamaño medio, granos redondos muy jugosos, de color rojizo claro, de hollejo fino y sabor

571. A partir del s. XVI, però, alguna font començà a diferenciar-los: «especies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat, escanyaca, machabeu, grech» [*ap*. DAg, s. *vi*].

572. Per ex., la RevSI [XX, p. 294] parla del conreu al Baix Llobregat i a l'Empordà d'un *grec blanc* i d'un *grec groc*.

573. I també la diferent antigor, perquè el meu informant m'assegura que el *grec* és un cep prefil·loxèric, extingit del tot a l'Empordà, mentre que la seva *malvesia* és una varietat d'introducció recent. Si filem més prim, doncs, s'haurà de considerar el *grec* un sinònim de la *malvesia blanca*, però no pas de la moderna *malvesia roja* (o *rossa*).

574. Covarrubias no s'està d'explicar, amb detall, els orígens etimològics del mot *malvasia*: «Díxose malvasía de un lugar marítimo, que está a la parte más oriental de la Morea o Peloponeso, que en nuestros tiempos se llama Malvasía. Y Julio César Escalígero, *De subtilitate et exercitatione*, dize que se llamó primero este lugar Monembasia, que es en griego paso de uno solo; y de Monembasia, corrompido, se dixo Malvasía, y el vino tomó este nombre o porque se haze allí o porque quando lo traen de Creta a estas partes desembarca allí primero y es allí la contratación» [TLE, s. *malvasia*].

575. Fixem-nos en la transfusió lèxica. El DRAE, pel que fa a les dades històriques, copia quasi literalment el DLab, el qual sembla que ja ho havia extret de JLac.

agradable. Es buena para uva de mesa» [MARCILLA, 111]. | **malvasía morada** «(Canarias) Uvas rojovioláceas, con hollejo grueso. Sabor acídulo» [COMENGE, 87]. | **malvesía** «(León, El Bierzo) Clase de uva colorada» [ARIAS, 128]. ◊ *FR.*: **malvoisie** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]; «**malvesy** (a. 1393) Vin liquoreux de Grèce | *malvoisie* (fin XIVe s.) | (a. 1690) Vin de Provence | (a. 1701) Variété de raisin | (a. 1839) Vin grec doux et liquoreux. *Cépage malvoisie*. De *Malvoisie*, nom d'un village de Grèce (a. 1341-46 *Malevesie*), situé sur la côte orientale du Péloponnèse, célèbre autrefois pour ses vignes» [TLF, XI, 273]; «(a. 1667, 1675) Raisin gris, qui charge beaucoup, dont le grain est petit, mais fort sucré, relevé, hatif, & plein de jus» [*ap*. DncF, 213]. | **malvoisie blanche** «(a. 1571; a. 1690) tresdouces & plaisantes au goust, mais leur vin est different de celuy de Candie» [*ap*. DncF, 213]. | **malvoisie grise** «(Champagne, 1844) Variété de la vigne» [*ap*. ROLLAND, 300]. | **malvoisie rose** «(Valais) Variété de la vigne» [ROLLAND, 300]; «(a. 1846) Raisin de grosseur médiocre, doux, serré, hatif; bon vin» [*ap*. DncF, 214]. | **malvoisie rouge** «(Midi, 1859) Grappes bien fournies de grains serrés. D'un couleur rouge-clair, ou de couleur rousse. Les grains sont pleins d'une eau sucrée et agréable» [ODART, 445]; «(a. 1753) variété de la vigne» [*ap*. ROLLAND, 301]. | **malvoisien** «(Doubs, 1859) Cépage» [ODART, 178]. ◊ *IT.*: **malvagia** «(Bologna, 1651) Raisin blanc» [*ap*. CTal, 529]. | **malvasia** «(Veneto, 1569) Cépage» [*ap*. CTal, 529]; «(ant. *malvagìa*, *malvascìa*, *malvaxìa*) Vino bianco pregiato, dolce oppure secco | L'uva che, vinificata, dà origine al vino omonimo; la piu diffusa è quella com frutto bianco di sapore semplice, ma essistono altre varietà con frutto nero e rosso, e anche con sapore aromatico simile a quello del moscato» [GDLI]. | **marvascia** «(Sicilia, 1696) Vitis praecoqua, longo botro, laxe baccato, baccis flavis, cicer magnum haud excellentibus, egregie sapidis, vinumque exquisitum facientibus» [CUPANI, 235]. ◊ *LL. MED.*: **de Malvasie** «(Venec., 1278) Vinum» [*ap*. DECH, III, 790]. | **malvaxia** «(a. 1393) Arvisium vinum» [*ap*. DU CANGE, V, 202]. ◊ *OCC.*: **malvesia** «vin doux de l'île de Scio. Éty. du *Malvoisie*, île et ville de la Grèce, où le raisin qui donne ce vin est abondant» [DPF]. | «**malvesìo**, **marvesìo** (Rhône), **mauvesìo** o **mauvesié** (marseillais), **marvoueisìo** (dauphinois), **marnesìo** o **malobosìo** (gascon), **marmusìe** (béarnais) Vin de Malvoisie; vin muscat cuit | Variété de raisin blanc, hâtive, à grains médiocres, lâches, ronds, très bon a manger» [TdF, s. *malvesìo*]. | **marnésie** «(Nîmes) Raisin blanc hâtif, grains petits» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **marvoisier** ou **marvoisin** «(Bouches-du-Rhône, 1859) Cépage à raisins de table» [ODART, 335]. ◊ *PORT.*: **malvasia** «(a. 1531) Casta do vino de peesam de muita soma» [*ap*. CTal, 521]; «Variedade de uva odorífera e doce | Vinho feito dessa qualidade de uva. De *Malvasia*» [DdeF]; «vinho branco e generoso feito daquela uva» [NDCLP]. | **malvasia-fina** «(Beira) Casta de uva» [DdeF]. | **malvasia-grossa** «(Doiro, Alente-

jo) Casta de uva branca» [DdeF]. | **malvasia-miúda** «casta de uva branca, pequena» [DdeF]. | **malvasia-tinta** «(Penafiel) Casta de uva» [DdeF]. | **malvasia-vermelha** «casta de uva, cujos bagos, doces e aromáticos, são de un cor-de-rosa muito vivo» [DdeF]. ◊ *ROM.*: Cf. **marmaziu** «(s. XVII) De *malvasía*. Se ha conservado en la forma *marma(n)ziu*, adj. 'purpúreo, tinto'; se dice sobre todo de los vinos» [DER]. ◊ *SARD*: **malvasia** «(a. 1780) Uve bianche. Di grani alquanto lunghi: fa vino gentile» [MANCA, 27]; «(a. 1866) Àxina e binu» [DSI]; «grappolo a forma molto allungata, spargolo, con acini di color dorato, polpa molto dolce, leggermente aromatica» [DEIDDA, 295]. | **marmaxia** «(Dorgali, 1897) Uva per vino fino» [SCet, 48]. | **marvasìa**, **malmazìa** o **marmasìa** «(logudorese, 1889) Vite malvagia» [CARA, 90].

146 **mamella de monja** *f.* DOC.: (Ross., 1866) «Mamella de Monja» [ROUFFIA, 139]. | (Barcelona, 1885) «Mamella de monja» [ABELA, 320].

À. DIAL.: **mamella de monja** (Consell, Santa Bàrbara) [FAVÀ]. | **mamelleta de monja** (Bocairent) [TrL].[576] | **teta de monja** (Calonge de Mar) [FAVÀ].[577] | Cf. **plantes de monja** (Empordà) [DCVB, s. *planta*].[578]

DESCR.: **mamella de monja** «beau raisin blanc, doré. Grains ronds, assez gros, croquants, bon à manger et à conserver, juteux et d'une saveur douce. Cep productif. Grappe grosse. Ce raisin ferait du bon vin» [ROUFFIA, 139]; «parra de raïms grossos i esclarissats, de maduració tardana. Gra blanc, gros i llargarut, amb una terminació en forma de mugró. Raïm de taula dolç, de cua trencadissa» [FAVÀ]. | **mamelleta de monja** «raïm blanc que fa el gra acabat en punta» [TrL]. | **plantes de monja** «raïms de gra molt gros» [DCVB, s. *planta*]. | **teta de monja** «cep de grossos raïms de taula. Gra gros, blanc i llargarut. De pell fina, és molt bo i dolç per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Veny dóna una explicació etimològica basant-se en la forma del gra: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la forma ovoide, allargada del gra: *mamella de monja*» [*Mots*, 60]. | Certament, algunes descripcions precedents semblen refermar aquesta motivació. Tot i això, no descarto tampoc que aquesta explicació sigui fruit d'una simple etimologia popular. Potser la forma llargaruda del gra ha estat induïda per analogia semàntica amb un altre ampelònim (molt més estès): el *mamella de vaca*, la motivació del qual veig més evident. | Hi ha, al meu parer, una altra possible explicació relacionable amb la locució següent del DCVB (s. *mamella*): «*ésser mamella de monja*: ésser una cosa de qualitat superior, d'allò millor». Així, doncs, la motivació ampeloníca no tindria a veure amb la forma punxeguda, sinó amb la qualitat ex-

576. Forma diminutiva, no gens estranya en terres valencianes, però que en aquest cas no concorda amb la mida (grossa) dels grans. Crec que la raó és clarament eufemística per tal de minvar el to irreverent d'aquesta denominació.

577. Variant septentrional de *mamella*. El DCVB (s. *teta*) l'esmenta al Pirineu oriental (al Vallespir, al Conflent i a l'Alt Empordà).

578. Variant empordanesa, encara més clarament eufemística, en què s'emmascara completament l'element sexual del compost inicial.

cel·lent.[579] | En definitiva, el que em costa d'acceptar és l'equivalència entre les mamelles d'una vaca i les d'una monja. No és que dubti de la popularitat del llenguatge irreverent (especialment envers el món eclesial), però aquí veig més en consonància la relació d'una simbologia religiosa amb el bon gust del raïm. Tal com passa, per ex., amb el raïm *cor d'àngel* (i potser també amb el *monget*).

SIN.: V. pepita.

147 **mamella de vaca** o **popa de vaca** *f.* DOC.: (l'Alguer, 1823) «Tita de vacca» [*ap.* BOSCH, 620]. | (a. 1877) «Popavaques. Mamella de vaca» [*ap.* VVV, 80].

À. DIAL.: **de mamella de vaca** (val., mall.) [DCVB, s. *raïm*]; (Castelló de la Plana) [ALDC]. | **de popa de bou** (Fraga) [ALDC].[580] | **de popa de vaca** (Sort, Almenar) [ALDC]. | **mamella de vaca** (Men.) [DAg]; (Tortosa, Borriana, Atzeneta del Maestrat, Benassal) [TrL]; (Val.) [TrL, s. *raïm*]; (Gandesa, Maestrat, Castelló de la Plana, Mall.) [DCVB]; (Sant Josep de sa Talaia, Eivissa, l'Ametlla de Mar, Roquetes, Atzeneta del Maestrat, Pego) [ALDC]; (Porreres, Sant Llorenç des Cardassar, Santa Agnès de Corona, Gandesa, les Useres, l'Alforí, Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **mamelle-vaca**[581] (Vinaròs) [ALDC]; (Traiguera, Torreblanca, Montserrat d'Alcalà, Montixelvo) [FAVÀ]. | **mamelles de vaca** (Mall.) [*Sureda*, 167]. | **pepe-vaca** (la Font de la Figuera) [ALDC].[582] | **popes de vaca** (Figuerola d'Orcau) [FAVÀ]. | **tita de vaca** (l'Alguer) [ALDC].[583] | Cf. **popa de gata** (el Campell) [FAVÀ].[584]

DESCR.: **mamella de vaca** «classe de raïm» [DAg]; «raïm llargarut, blanc i poc dolç» [TrL]; «classe de raïm de grans molt grossos que tenen la forma de mamella» [TrL, s. *raïm*]; «varietat de raïm blanc, de gra gros i llarguer» [DCVB]; «raïm de grans blancs, molt llarguers, saborós, i madura pel setembre» [DCVB, s. *raïm*]; «parra ben grossa de raïms llargs i esparsos, de madu-

579. Malgrat el canvi de fruita, hi veig una certa relació semàntica amb la *pera de cuixa de monja*: «molt bona (Cullera)», segons el DCVB (s. *pera*). Certament, les connotacions hedonistes entre *mamella* i *cuixa* em semblen prou equiparables.

580. Variant explicable pel caràcter arxilexemàtic que la paraula *bou* té a la Franja aragonesa per a designar bòvids en general (sense concretar-ne el sexe).

581. Variant que ha perdut la dental intervocàlica de la preposició i ha aglutinat les dues vocals en contacte: *mamella (d)e vaca* > *mamelle-vaca*.

582. Sorprenent associació antroponímica. La deturpació es devia esdevenir un cop que els parlants van oblidar el significat mamil·lar de *popa* (variant provinent del cat. nord-occidental), en un context semblant al de la nota precedent: *popa (d)e vaca* > *pope-vaca* × *Pepe* → *pepe-vaca*.

583. Geosinònim alguerès de *mamella*. És de clara influència sarda si hem de jutjar pels nombrosos paral·lelismes: *titta de vacca*, *tittavàchina*, etc.

584. Canvi de *vaca* per *gata*, probablement induït per un altre ampelònim animalístic: el *colló de gat* (recollit en unes altres poblacions nord-occidentals). El canvi lèxic en aquest ampelònim compost no és un fet aïllat del català. En occità apareix exclusivament una relació amb la *somera* (o l'*ase*); i en espanyol, a més de la *burra* (i de la *vaca*, és clar), hi puc afegir una relació amb la *cabra* (v. *infra*: p. romàn.).

ració tardana. Grans grossos i llargaruts; n'hi ha de blancs i de rojos. De carn cruixent i pell forta; són dolços per a menjar. Gra eixut que no val per al vi per falta de suc» [FAVÀ]. | **popa de gata** «cep de raïms de taula grossos. Gra blanc i ovalat, de cruixent pell dura. Molt gustós per a menjar i també bo per a penjar» [FAVÀ]. | **popes de vaca** «cep de raïms emparrats. Gra blanc, gros i llargarut. Es penja a causa de la seva bona conservació» [FAVÀ]. | **tita de vaca** «raïm gros, un poc oval en forma de mugró de vaca, sols val per menjar» [ALDC].

ETIM.: La senzilla explicació etimològica, ja present en algunes definicions, és concretada per Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la forma ovoide, allargada del gra: *mamella de vaca*, *popa de vaca*, *tita de vaca*» [*Mots*, 60]. | L'antigor i la difusió d'aquest semantisme mediterrani no admeten cap mena de dubte.[585] Ja el grec clàssic usava aquesta mateixa motivació semàntica: *búmastos* 'che ha forma di una mammella di vacca' [*ap*. DEI, s. *brumasta*]. Malgrat que la forma llatina no apareix a les obres naturalistes clàssiques, no tinc cap dubte que devia ser conegut en llatí vulgar, vistes l'extensió i la variació romànica (cat., esp. *teta de vaca*, it. *zizza de vaca*, rom. *tita-vacei* i sard *titta de bacca*).

585. Així, ROJAS va escriure el 1809: «la *teta de vaca* se cultiva también en Italia y en la costa de Berbería. Hace ya seis siglos que habló de ella el célebre Ebn Elbeitar como de un vidueño común en Andalucía y en África, y todavía conserva en ambas partes los mismos nombres y caracteres» [p. 103].

SIN.: V. esperó de gall; cf. pepita.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **(de) teta de vaca** «(a. 1738) Especie de uba comun» [DTer, s. *Uba*]; «(Málaga, 1791) Su racimo es grande y las uvas muy largas blancas, de pulpa y hollejo firmes con el jugo razonablemente dulce; y su destino es para comer y no mala para vino» [JAVal, 33]; «cepas muy grandes. Racimos pocos. Uvas de punta roma; colores rojo muy claro, negro, o dorado; sabor agridulde; crujientes. Emparrados o cepas para fruta» [HIDALGO, 143-145]; «variedad de uva, que tiene gruesos y largos los granos» [DRAE, s. *uva*]; «(Villar del Arzobispo) Uva de mesa» [LLATAS, II, 196]. | **tetas de vaca** «(Andalucía, 1809) Uvas muy grandes, aovadas» [ROJAS, 206]. | **tetu de baka** «(Asturias occ.) Variedad blanca de uva alargada y con los granos gruesos» [AVes, 303]. | Cf. **teta de burra** «(Tarifa, Málaga; 1807) Racimos gruesos. Uvas gordas, largas, negras, de hollejo duro, ásperas» [ROJAS, 252]. | Cf. **teta de cabra** «(Salamanca, Zamora; 1885) Variedad de uva» [ABELA, 325]; «(León, El Bierzo) Clase de uva colorada» [ARIAS, 128]. ◊ *IT.*: **zizza de vacca** «(napoletano) detta dalla forma speciale de suoi chicchi» [VNap, s. *uva*]. | Cf. **mennavacca** «(Neapoli, 1584) Uva» [*ap*. CTal, 522]. | Cf. **mennavacca bianca**, **minna di vacca** «grappolo allungato, giustamente spargolo. Acino grosso o grossissimo, ellissoidale. La buccia consistente, giallo-dorata; la polpa è croccante, dolce e squisita. Pianta di produzione abbondante» [BALDANI, 34-35]. | Cf. **tittona** «(oltramontano, sartenese) Uva a forma de mam-

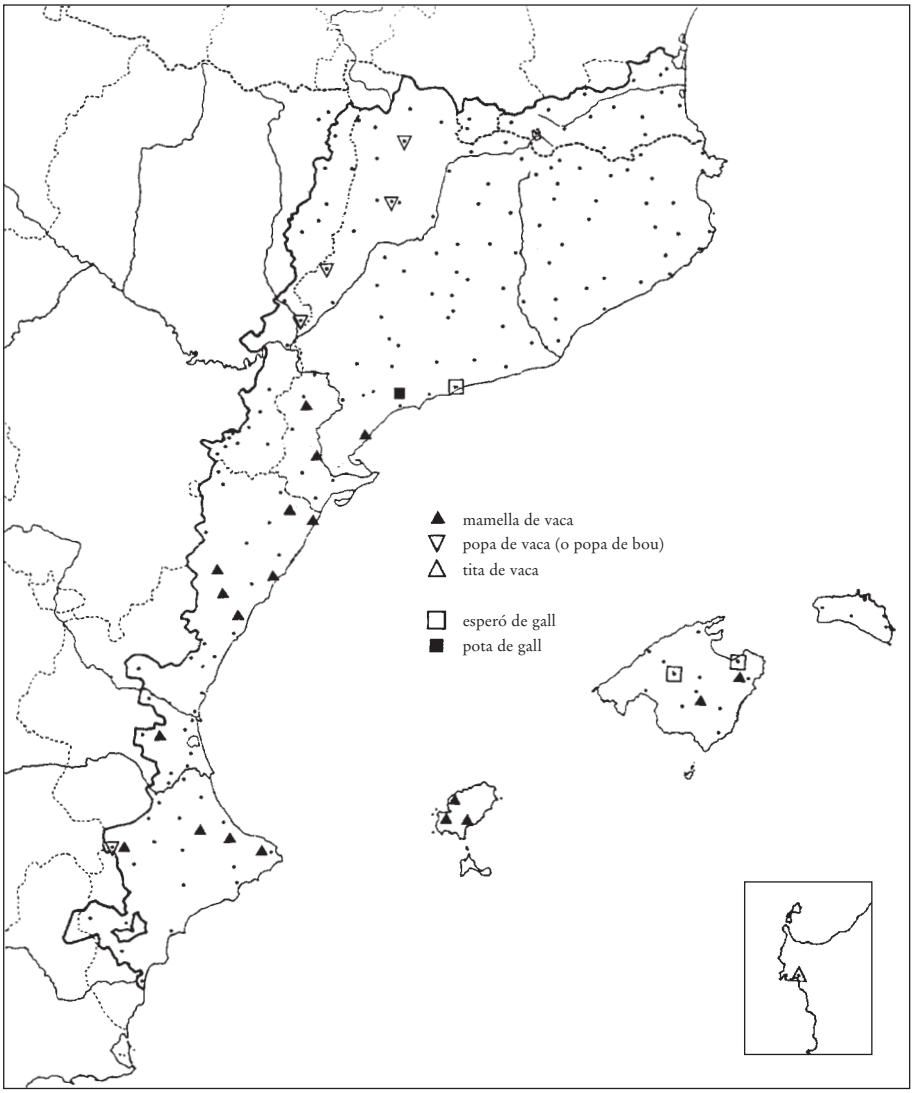

FIGURA 12. Mapa de la *mamella de vaca*.

mella» [VCors]. ◊ OCC.: Cf. **poupe d'aze** (= popa d'ase) «(Languedoc, 1736) [...] blanc, gros grain» [*ap*. DncF, 276]. ◊ ROM.: **tita-vacei** «uva» [*ap*. DEI, 616]. | **tîta vacii** «Art weinrebe (= mena de cep)» [RDW, s. *tita*]. ◊ SARD: **titta vacchina** «(a. 1780) Uve bianche. Di grani grossi, prolongati, rari e duri» [MANCA, 27]. | «**titta de bàcca** (meridionale), **tittavàcchina** (logudorese) (a. 1889) Vite cappezzolina» [CARA, 93]. | **tittibákkina** «(Nuoro) Varietà di vite a frutto bianco» [DES].

mançanilla *f*. → maçanet.

148 **mancès** o **manset** *m*. DOC.: (Ross., 1866) «Mancès» [ROUFFIA, 131]. | (a. 1871) «mancesa» [RevSI, XX, 262]. | (Barcelona, 1890) «Mancesa. Te alguna semblansa ab la Carinyena. Se cultiva en tota classe de terrenos» [ROIG, 37].

À. DIAL.: **manset** (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*]; (Sant Josep de sa Talaia) [ALDC]. | **mansés** (Mall.) [DCVB]. | **masset** (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]. | Cf. **masnec** (Borriana) [TrL].[586]

DESCR.: **mancès** «raisin noir [...]. Grains ronds, assez gros, peau fine, bon à manger et à faire du vin précoce. Grappe large, portée par un pédoncule fort. Cep gros» [ROUFFIA, 131-132]. | **mancesa** «dona bastant fruyt. Rahím un poc apretat. Fruyt gros, rodó, negre tirant á roig, astringent» [ROIG, 37]. | **mansec** «raïm de gra regular, blanc-daurat» [TrL, s. *masnec*]. | **mansés** «raïm de grans negres i atapeïts, de pell gruixuda, no gaire bo per menjar i regular per fer vi» [DCVB, s. *raïm*]. | **manset** «varietat de reïm» [RIBAS, s. *raïm*]; «raïm negre» [ALDC]. | **masset** «raïm per fer vi negre» [TMan, 103].

ETIM.: Coromines ha escrit sobre el *mancès*: «'raisin rosé' i per tant pot ser encreuament de *marsellès* amb raïm (de color) encès; si no és mera aglutinació per dys-analysis (raïm-encès > raïm mencès); cf. *mansén* 'raisin rouge' en el gascó del Gers (Cénac-Moncaut)» [DECat, V, 504]. Certament, no entenc per què Coromines es limita a confrontar la seva inacceptable proposta amb l'evidència d'un paral·lelisme occità de gran extensió romànica. | Igualment em sorprèn la manca d'explicacions etimològiques de la lexicografia francesa. El DncF (s. *manseng ou mansenc*) es limita a dir que es tracta d'un préstec bearnès «d'origine incertaine» [p. 217], mentre que a l'entrada *mancin* des - estima, gràcies a la documentació, «l'hypothèse de Levadoux 1955, qui propose de voir dans ce mot un dérivé sur manse, "ferme, manoir"» [p. 215]. | Segons el TdF (s. *mansa*), aquest ampelònim és, en primer lloc, un topònim occità (en provençal antic, *Mansac*).[587] D'aquí crec que deu derivar la forma bearnesa *mansenc* (o *mansen[g]*) 'provinent de Mansa'. I segurament passa el mateix amb el *mansé* (o *[blanc] mansais*) francès. | El TdF (s. *Man-*

586. Errada de transcripció evident del TrL. Crec que cal llegir-hi **mansec* (no pas aquest estrany *masnec*) i considerar-lo una variant velaritzada del *manset*.

587. Modernament és grafiat *Mansac* (Corrèze) i *Manzac* (Dordogne).

sa) també apunta que aquest topònim deriva del ll. MASSETANUM. I, de fet, un tractat italià, escrit en llatí el 1596, menciona precisament el vi *massetanum* (v. *infra*), la qual cosa reforça la probabilitat d'un origen toponímic occità per al conjunt de paral·lelismes romànics,[588] incloent-hi el cat. oriental *mancès/-a* i l'eivissenc *manset* (segurament, un simple diminutiu).[589]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **mansé** ou **manseix** «(Corrèze, 1827) Plants des vins les plus estimés» [CAVOLEAU, 46]; «(a. 1859) Plant robuste et productif; vin chargé en couleur» [ODART, 277]. | **manseng noir** «(Pyrénées-Atlantiques, 1784; a. 1854) Il est bon à manger et fait le vin bon, il est monté en couleur» [*ap*. DncF, 217]. | Cf. **blanc mansé** (Châtellerault), **blancmansais** (Vienne) «Sorte de cépage» [FEW, fasc. 138, 65]. ◊ *LL. MED.*: **massetanum** «(Itàlia, 1596) Vini pregiati» [*ap*. THBuc, 43]. ◊ *OCC.*: **mancin** «(Gironde, 1816; a. 1824) Cépage productif, à grosses grappes, à grains moyens, sphériques, noirs» [DncF, 214]. | **mansen(g)** «(Basses-Pyrénées, 1827) Plants qui produissent les meilleurs vins rouges» [CAVOLEAU, 364]; «(Gers, 1886) Variété de raisin rouge» [TdF]; «Cépage blanc qui donne le vin fameaux de Jurançon» [DBGM]; «ou **mansenc**. (Lot-et-Garonne, Pyrénées Atlantiques; 1784) Cépage assez productif, à grappes moyennes, peu compactes, à grains petits, sphériques, noirs» [DncF, 214 i 216]. | **mansengoû** «Cépage dont le raisin est plus petit mais non moins bon que le *manséng*» [DBGM]. | **mansengue** «(Jurançon, 1562) Vinhe» [*ap*. DncF, 216]. | **mansin** «(Bordeaux, 1736) Sépage noir» [*ap*. CTal, 536]; «(Bourg, 1827) Cépage» [CAVOLEAU, 111]. | Cf. **mansa** «(Tarn, 1886) Variété de raisin blanc» [TdF]. | Cf. **manza** «(a. 1827) Plant» [CAVOLEAU, 366]. ◊ *SARD*: **manzésu** «(contado di Cagliari, 1889) Vite lazzola» [CARA, 91]; «uva rossa da vino» [SCet, 47]; «(a. 1837) Vitis acidula» [*ap*. CHERCHI, IV, 205].

149 **mandó** *m*. DOC.: (a. 1871) «Mandó» [RevSI, XX, 312].

À. DIAL.: **mandó** (Girona, Llofriu, Sant Vicenç dels Horts, Súria, Cervera, Gandesa) [TrL]; (Alt Empordà) [PUIG, 25]; (Begur, Freixenet de Segarra) [ALDC]; (Vilajuïga, Porrera) [FAVÀ]. | **mandós** (Manacor) [DCVB].

DESCR.: **mandó** «raïm negre, molt abundant els primers anys i molt poc productiu després» [TrL]; «cep molt productiu de raïms grossos. Gra negre, gros i arrodonit. Molt sucós, fa un vi molt fluix» [FAVÀ]. | **mandós** «cep de pàmpol pelut, de sarments de nuus espessos i que tiren cap amunt» [DCVB].

ETIM.: Coromines dóna com a raó etimològica d'aquest ampelònim la producció abundant: «*mandó* i *mandós*, mena de raïm negre molt abundant: sembla ser alteració fonètica d'*abundor* i *abundós* (o bé extrets tots dos d'aquest)»

588. Tambe hi ajuden, és clar, l'abundor i l'antigor dels ampelònims occitans: *mancin*, *mansa*, *mansen(g)*, *mansenc*, etc.

589. Precisament, segons el DncF [p. 216-217], a Jurançon hi ha una subvarietat «petita» del *mansenc* que s'anomena *petit mansenc* o *mansengou* (per oposició al *gros mansenc*).

[DECat, V, 417].[590] | Encara que no tingui una resposta contundent, no em satisfà gens la proposta de Coromines perquè veig molt forçada aquesta suposada alteració fonètica [*abun-* → *man-*]. M'estimo més relacionar aquest ampelònim amb el topònim occ. *Bandòu* (departament del Var), el qual coneix també les variants *Bandol* i *Bendor*,[591] segons el TdF occità. De fet, el TdF (s. *Bandòu*) es limita a descriure així aquesta població: «renommé pour son vin».[592] | Encara que les variants catalanes siguin recollides sempre amb nasal inicial *m-*, aquesta ha pogut ser induïda per la nasalitat de final de síl·laba (*b'n-* → *m'n-*), en un context d'equivalència acústica *b* = *m*.[593]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **mendó** «(Asturias occ.) Uva negra gorda y racimo grande, de mal gusto. Da más cantidad de vino pero de menor graduación» [AVes, 304].

150 **mansella** o **marsellerès** *f.* DOC.: (a. 1871) «mansella» [RevSI, XX, 316].

À. DIAL.: **mansella** (Camp de Tarragona) [DCVB]. | **mansellerès**[594] (Ciutadella) [ALDC]. | **marsellera** (Vilamarxant) [ALDC].[595] | **marsellerès** (Men.) [DAg].[596]

DESCR.: **mansella** «mena de raïm. V. *mançanella*» [DCVB].[597] | **marsellerès** «raïm. V. *Llora*» [DAg].

ETIM.: Coromines ha escrit sobre el posttopònim *mansella*: «els principis de la geografia lingüística i l'amplitud respectiva de les àrees, donen peu a creure que la variant primitiva és la que no té *-n-*, i que aquesta consonant és un afegit per propagació de la nasalitat a la manera de *mangrana*, *manzana*, *mancha*, *mansella*, etc.» [DECat, V, 431]. Posteriorment hi afegeix: «*mansella*, que em sembla del nom de *Marsella* abans *Massella*), famosa ja d'antic pels seus vins» [DECat, V, 504]. Veny [*Mots*, 55] ve a dir el mateix, però parlant específicament d'un ampelònim. | Aquesta fama antiga dels vins de Marsella, de la

590. Veny es limita a seguir-lo, amb certa prudència: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la producció abundosa: potser *mandó*» [*Mots*, 60].

591. Aquesta darrera variant toponímica justifica millor el paral·lelisme asturià *mendó*.

592. I, a continuació, el TdF cita un fragment poètic de Poncy on apareix esmentat «un flasco de vin de Bandòu». Cf. DncF [p. 243]: «les vins rouges de Bandol —les plus réputés et sans doute les meilleurs de toute la Provence».

593. Uns altres casos d'equivalència acústica (*b* = *m*) en aquest lèxic ampelonímic són: *bonastrell* (v. monastrell) i *bomagastro* (v. momagastro).

594. El 1910, CERDÀ [p. 111] va grafiar una variant mallorquina *maussellerés*, que segurament deu ser una errada de transcripció per *mansellerès*.

595. Gentilici de Marsella. El femení s'explica pel fet que es deu referir a la planta *marsellera* (cf. l'occ. *plant-marsihés*).

596. Tant aquesta variant com la del DAg són pseudoderivats adjectivals a partir de *man-/marsellera*. La raó de la nova derivació s'explica pel fet que els menorquins deuen ignorar que el terme derivat ja era un gentilici.

597. Per errada, el DCVB (s. *mançanella*) no dóna cap mena d'accepció vitícola en aquesta entrada malgrat haver-hi remès des de l'entrada del raïm *mansella*. De fet, jo he recollit a Corona (Eiv.) un raïm *mançaneta* (← *mançana*) [v. maçanet], però no hi veig la relació amb *mansella* (← *Marsella*).

qual no falten testimoniatges ni en els clàssics llatins[598] ni en la nostra documentació medieval,[599] és la raó principal que explica la importació catalana d'aquest cep. | Malgrat la prudència del DECat, els arguments a favor d'un origen toponímic marsellès són contundents. Primer, l'alt nombre de paral·lelismes romànics: en occ. (*plant-marsihés*), en fr. (*gros marcillin*, *marsellais*, *plant de Marseille*) i en it. (*marsigliana*). Segon, la proposta coincident d'uns altres romanistes. Per ex., THBuc [p. 188]: «*marsighiana*. La forma risale a una base it. *Marsiglia* ← lat. MASSILIA, forse la zone di provenienza». I tercer, l'escassa informació lèxica catalana, que contrasta amb la important presència documental de les variants de Vaucluse, departament francès fronterer amb el de Marsella.

SIN.: El DAg (s. *marsellerès*) el considera un geosinònim de *llora*.[600]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **gros marcillin** «Raisin noir donnant des grains très-adhérentes à la grappe» [FEW, fasc. 138, 66]. | **marsellais** «(Vaucluse, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **plant de Marseille** «(Var, 1859) Magnifiques raisins. Estimés pour paséril-ler, parce que sa peau est plus fine» [*ap*. ODART, 415]. ◊ *IT.*: **marsighiana** «(Sicilia, 1696) Vitis racemo omnium tenerrimo, acino olivi minoris nigri forma, rubris nigrescentibus, durulis ac praedulcibus» [CUPANI, 233]. | **marsigliana bianca** «(Sicilia) Grappolo allungato, giustamente spargolo. Acino grosso o grossissimo, ellissoidale. La buccia consistente, giallo-dorata; la polpa è croccante, dolce e squisita. Pianta di produzione abbondante» [BALDANI, 34-35]. | **marsigliana nera** «maturazione tardiva. Grappolo di media grandezza, spargolo. Acini grosso. La buccia resistente, verdastra tendente al dorato; polpa zuccherina. La produzione può essere abbondante» [BALDANI, 46]. ◊ *LL. MED.*: **marsilianum** «(a. 1559) Vinum» [*ap*. THBuc, 188]. ◊ *OCC.*: **marceille** «(Bouches-du-Rhône, 1698) Cépage» [*ap*. DncF, 352]. | **marcelhe** «(Vaucluse, 1577) Cépage» [*ap*. DncF, 363]. | **maselhenc** «(Vaucluse, 1560) Cépage» [*ap*. DncF, 87]. | **plant-marsihés** «(a. 1857) Cépage précoce, dont les grains ronds, à peau très-fine. Il n'est pas moins bon pour la table que pour le vin et surtout il est excellent pour être converti en raisins secs» [RENDU, II, 23]; «(Vaucluse) Variété de raisin noir» [TdF, s. *marsihés*].

manset *m.* → mancès.

151 **màntua** *f.* o **manto negro** *m.* DOC.: (a. 1871) «Mántua» [RevSI, XX, 316].

598. Segons J. André: «Les vignobles de la région de Marseille sont evoqués par Strabon. Pline est seul à parler de deux variétés de vin. Martial proteste contre un séjour prolongé à la fumée qui le rend imbuvable, mais, au dire d'Athénée, les Gaulois l'appréciaient et l'importaient» [PLINE, XIV, 104-105].

599. Ja en els s. XIII i XIV es pot constatar la fama del vi de Marsella a Catalunya: «(*c.* 1297) Item migerola de vi de Massela [o de Marcella]» i «(*c.* 1365) Migerola de vi de Marsella» [*ap*. GUAL, 166 i 183].

600. Certament, si es confronten les tres enquestes menorquines de l'ALDC, s'observa que a Ciutadella parlen del *mansellerès*, mentre que a Maó i es Migjorn mencionen la *llora*. (Jo també recullo *llora* a Sant Lluís.)

À. DIAL.: **manto negre** (Mall.) [CERDÀ, 111]. | **manto negro** (Llucmajor, Felanitx) [ALDC]; (Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **màntua** (Alella) [FAVÀ].

DESCR.: **manto negre** «variedat de parra» [CERDÀ, 111]. | **manto negro** «variedad de uva que produce vinos característicos» [ROSES, 33]; «cep de raïms resistents, molt bons per a guardar. També fan un bon vi, de molt grau, però amb poc color. Gra negre, petit i rodó» [FAVÀ]. | **màntua** «cep de raïms grossos i apinyats. Gra blanc-rosat, sucós i dolç, de pell prima i pinyol gros. Fa un vi molt fluix, però força fi» [FAVÀ].

ETIM.: La moderna variant *màntua* del Maresme fa referència indiscutiblement a la ciutat italiana de *Màntua* (Mantova; del topònim ll. MANTUA), situada a la plana llombarda.[601] Paral·lelament, la forma parisenca del XVII, *raisin de Mantoue*, demostra la fama vitivinícola d'aquesta contrada de la Llombardia.[602] | La qüestió sobre qui genera l'ampelònim: el cep o el vi, no deixa en aquest cas lloc al dubte. La fama vinícola va fer que els vins de Màntua es venguessin a l'exterior amb nom propi. A la llarga, algunes altres regions vinícoles van importar el principal cep vinífer de Màntua per produir-hi vins de qualitat similar. Aquest cep importat (i el seu raïm) va prendre llavors el nom de la localitat originària, fet que sovint devia ajudar a millorar l'acceptació entre els productors. | Pel que fa a la variant mallorquina *manto negro*, es tracta en aquest cas d'un préstec de l'espanyol, relativament recent, com indica la presència de l'adjectiu forà *negro*.[603] Probablement deriva del gentilici esp. *mantuo*,[604] seguit d'un epítet cromàtic. A Mallorca va acabar perdent el referent toponímic i es va acomplir la reducció del diftong (*-uo* > *-o*) per una associació semàntica amb *manto* (= mantell). La interferència devia ser afavorida pel caràcter negre, i probablement gruixut, de la pellofa. | De tota manera, el paral·lelisme port. *forro-negro* pot fer repensar aquesta proposta del *manto negro* (però no pas la de la *màntua*). Potser l'associació amb la peça de roba no és el resultat de cap interferència, i, aleshores, també caldria posar en qüestió la relació amb l'esp. meridional *mon-/mantúo*.[605]

601. Els meus informants d'Alella, però, no associen el seu raïm *màntua* amb cap topònim.

602. La fama vinícola de Màntua és ben antiga. Per ex., en el s. XIV: «Et vinum eius est valde subtile et translucidum et mediocriter potens et servabile et maturum [...] et hoc apud Brixiam et partes montanas Mantuae pracipue frequantatur et prae caeteris in speciali veneratione habetum» [*ap*. THBuc, 135]. Igualment, si consultem l'entrada *Mantova* a les principals enciclopèdies italianes, trobarem que els turons situats al nord de la província de Màntua encara es conreen avui per tal d'obtenir una destacable producció vinatera.

603. La grafia mallorquina del 1910 *manto* ***negre*** [CERDÀ, 111] apunta cap a un intent d'adaptació lèxica que no sembla haver-se imposat en la llengua oral.

604. La RevSI [XX, p. 317] inclou aquest gentilici *mantuo* (= cat. *mantuà*) per a anomenar un raïm conreat a Sant Gervasi de Cassoles, confirmant-ne d'alguna manera l'origen toponímic.

605. Per a poder relacionar *mantúo* amb el gentilici de Màntua, s'ha de postular un canvi de tonicitat (*mantuo* > *mantúo*), afavorit potser pel fet que en andalús sovinteja la

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **mantúo** «(Almonte, Sanlúcar, Xerez, Chipiona, Rota, Puerto de Santa María, Trebugena, Arcos, Espera, Paxarete, Moguer, Conil, Tarifa; 1807) Uvas duras sabrosas [...]. Racimos ralos: uvas casi redondas de un verde obscuro tardías» [ROJAS, 141-142]; «(Algeciras, 1896) Racimos grandes, bastantes; uvas grandes, sabrosas, hollejo delgado; color pardo claro. Colgadas resisten bastante» [HIDALGO, 131].[606] | Cf. **mantúo morado** «(Sanlúcar, Xerez, Rota, Chipiona, Trebugena, Arcos, Espera; 1807) Uvas de color rojo claro» [ROJAS, 143]. | Cf. **montúa** «(Málaga, 1789) Racimos gruesos y apretados. Uvas redondas, de color verdino, de hollejo delgado, ásperas al comer» [*ap*. ROJAS, 251]. | Cf. **montúo**[607] «(Algeciras, Moguer; 1807) Uvas muy grandes muy redondas algo doradas muy tardías. Uvas duras, de un dulce algo empalagoso. Se conservan colgadas. La destinan para pasas. Da buen vino» [ROJAS, 141 i 144]. ◊ *FR.*: **de Mantoue** «(a. 1667) Vigne» [*ap*. CTal, 530]. ◊ *PORT.*: Cf. **forro-negro** «(Arruda) Variedade de uva tinta» [DdeF].

152 **manuella** *f*. À. DIAL.: **manuella** (Tarragona) [TrL].

DESCR.: **manuella** «raïm blanc» [TrL].

ETIM.: Probablement, aquesta *manuella* és un femení de *manuell* 'menovell, dit petit de la mà'. L'associació semàntica s'hauria produït per la mida (d'un ditet) i la forma (llargaruda) del gra. | Com ja he anotat per al raïm *dàtil* (v. dàtil), hi ha en espanyol un raïm anomenat *dedos de doncella* [COMENGE, 223][608] i en portuguès un *dedo-de-dama* [DdeF]; i en napolità també es coneix una *uva fallanghina* [VNap, s. *uva*].[609]

153 **manxega** *f*. À. DIAL.: **manxega** (Novelda, el Pinós de Monòver) [ALDC]; (Monòver) [FAVÀ].

DESCR.: **manxega** «varietat vinífera blanca» [SIMÓ, 317]; «cep de raïms grossos. Gra blanc i rodó, amb la pell aspra. Fa molta càrrega i dóna un vi blanc ben bo» [FAVÀ].

ETIM.: Gentilici referit a la regió castellana de la Manxa, d'extensíssims vinyets. La poca documentació assegura que no es tracta d'una variant gaire estesa, ni crec que gaire antiga.

SIN.: L'ALDC recull que els informants del Pinós de Monòver

terminació *-úo* a causa de la caiguda de la *-d-* intervocàlica (*tozudo* > *tozúo*; *barbudo* > *barbúo*, etc.)

606. Aquí HIDALGO contradiu ROJAS (v. *infra*), situant a Algesires *mantúo* en lloc de *montúo*. En principi, dono més credibilitat al canònic estudi de ROJAS, preocupat sovint per les pronúncies locals, que no pas a l'obra d'HIDALGO, un estudi generalista posterior de qualitat inferior.

607. Variant associada potser amb algun derivat de *monte* 'mont'.

608. Un tractadista actual [SADURNÍ, 19] esmenta que el raïm *colló de gall* també rep el sinònim de *dit de donzella*, però es tracta d'una dada sense cap indicació geogràfica i potser és només una traducció de l'espanyol. Cf. la sin. de fartapobres.

609. Tant el raïm *dedos de doncella* 'dits de donzella' com el raïm *fallanghina* (< grecollatí PHALANGE 'os de dit') fan referència a una mida petita de dit, tal com passa amb la *manuella* catalana.

consideren *manxega* com un sinònim de *merseguera*.[610] | A Monòver m'expliquen també que l'antiga *manxega* era una varietat aspra, anomenada *merseguera* en unes altres poblacions; però hi afegeixen que actualment n'hi ha una varietat més dolça que també han acabat anomenant *manxega*.[611] | De tota manera, considero amb moltes reserves les sinonímies precedents perquè no acaben de quadrar amb les àrees dialectals de les enquestes principals.[612]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **manchega** «uvas redondas, traslúcidas, verdes» [COMENGE, 64].

154 **maria domingo** *f.* À. DIAL.: **maria Domingo** (Gandesa) [TrL]; (Gandesa) [FAVÀ].

DESCR.: **maria Domingo** «raïm negre» [TrL]; «cep poc productiu de raïms llargs. Gra negre, gros i arrodonit. Val per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim d'origen antroponímic: del nom propi Maria Domingo. Sembla d'origen hispànic si hem de jutjar pel llinatge. (V. l'etim. de marisanxo).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **dominga** «variedad de uva» [*Enc.*, III, 59]. ◊ *PORT.*: Cf. **João-domingos** «(Azeitão) Casta de uva preta» [DdeF].

155 **marisanxo** *f.* À. DIAL.: **marisanxo** (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **marisanxo** «raïms de mida mitjana o petita, compactes; grans mitjans, rodons, de tonalitat verdosa. Varietat productiva, base dels vins blancs» [SIMÓ, 279]; «cep de raïms molt apinyats. Grans blancs i llarguets, molt bons per al vi pel grau alcohòlic que li donen» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim d'origen antroponímic: de *Marí<a> Sancho*. Aquesta motivació amb nom i cognom, estranya en català, no és infreqüent en espanyol (ni en portuguès), per la qual cosa s'hi imposa la hipòtesi del manlleu.[613]

SIN.: A Llíria, malgrat els meus dubtes inicials, uns informants m'asseguren que li diuen així des de temps antic. A continuació m'expliquen que la seva *marisanxo* és anomenada *raïm de gos* a Casinos,[614] i *marseguera* a moltes més poblacions valencianes (v. messeguera).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **marisancho** «(Albacete, Cuenca; 1885) Variedad de uva» [ABELA, 321]; «(Utiel) Cepa de racimo laxo, con el escobajo duro. Uvas blancodoradas, oblongas, dulces, con hollejo grueso» [COMENGE, 85]; «o **marizancho**. (Serrans) Racimo con granos pequeños de color rojizo o amarillento» [BRIZ, 211].

marseguera *f.* → messeguera.

610. Ara, Piqueras [*Vins*, 131], quan esmenta els raïms blancs de l'Alt Vinalopó, diferencia ambdues varietats.

611. Potser és la *forcallat blanca* (v. *forcallada*), considerada per SIMÓ [p. 317] un geosinònim de *manxega*.

612. Tal vegada els doblets lèxics es justifiquen per l'homonímia provocada per la coexistència de dues varietats vingudes de la Manxa (segons els de Monòver).

613. En espanyol, per ex., tenen ampelònims com el *Pedro Jiménez* o el *Miguel de Arco*; mentre que en portuguès hi ha el *Mariagomes* [DdeF], el *João-domingos* [DdeF], etc.

614. També BRIZ [p. 211] ha fet equivalents, al País Valencià castellanòfon, la *marisancho* i l'*uva de perro* de Requena.

marsellerès *f.* → mansella.

156 **martorella** *f.* DOC.: (Cat., 1797) «Martorellas» [NAVARRO, 13]. | (Barcelona, 1890) «Martoreya; en la montanya y lleva bastant, pero no de molt bona qualitat son fruyt. Hi ha un'altra mena rosada poch estesa en la comarca» [ROIG, 67].

À. DIAL.: **martorella** (Mataró, la Puda [Esparreguera]) [DAg]; (Igualada,[615] Tarragona) [TrL]; (Cardona) [DCVB]. | **mortoreia** (Sentmenat) [ALDC].[616] | **mortorella** (Artés) [FAVÀ].[617]

DESCR.: **martorella** «viñas que dan el fruto blanco» [NAVARRO, 13]; «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «Produeix bastant fruyt, peró no es de molt bona qualitat. Hi há una altra mena rosada. Rahím mitjá y poch apretat. Fruyt petit, blanch, quasi rodó y poch dols» [ROIG, 36]. | **mortorella** «cep productiu de raïms mitjans i apinyats, de maduració tardana. Gra blanc, gros i rodó. Fa un vi de gust àcid» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim derivat de la localitat de *Martorell*, com m'expliquen uns quants informants. Aquesta vila ha tingut fins no fa gaire una important cooperativa vinícola,[618] aglutinadora de la producció dels extensos vinyets comarcals. | D'altra banda, diversos documents medievals de l'ACA donen testimoniatge de l'antiga fama vinícola de Martorell.[619]

SIN.: V. montònec.

157 **massacà** o **morzacà** *f.* À. DIAL.: **massacà** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*]. | **morsacà** (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]. | **morzacà** (Sant Josep de sa Talaia) [ALDC]; (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].

DESCR.: **massacà** «raïm de gra petitó molt espès, negre i no gaire bo» [DCVB, s. *raïm*]. | **morsacà** «raïm per fer vi blanc, encara que també és bo per menjar» [TMan, 103]. | **morzacà** «raïm blanc» [ALDC]; «parra grossa de producció irregular. Raïms clars i molt petits. Gra daurat, petit i rodó; tan dolç per a menjar que enfarfega. També fa un vi blanc amb grau alcohòlic» [FAVÀ].

ETIM.: Molt probablement, l'ampelònim mallorquí *massacà* és un arcaic préstec napolità.[620] Dono per

615. Personalment, també he sentit aquesta variant, de manera casual, en un mercat d'Igualada.

616. Variant explicable per la tendència ioditzant, actualment en forta regressió, de bona part del cat. central (*-ella* > *-eia*). També constato una assimilació vocàlica inicial [mərtu- > murtu-].

617. El mateix informant m'explica que aquests raïms s'anomenen així perquè havien vingut de [murtu'reʎ], variant assimilada del toponímic *Martorell*.

618. De tota manera, ja fa molt temps que no es destaca per les seves produccions. En unes estadístiques publicades el 1890 [ROIG, 61], sols ocupava un modest sisè lloc en la producció anual de vi del Baix Llobregat.

619. Transcric tot seguit alguns fragments de l'ACA, exhumats per TRENCHS [p. 343 i 363]: «Item, compre d'en P. Riba de Martorell, LXXXVIII quarteres de vi [...]. Item aquest die (a. 1338) compre d'en G. Rog, de Martorell, IX somades de vi qui eren CXXIII quarters e mig»; «(a. 1376) cerquets del millor vi que trobar porets en la vila de Martorell».

620. És ben curiós que a Itàlia aquest ampelònim es consideri un terme antic del XVI, mentre que els paral·lelismes d'Eivissa (i de Mallorca) encara eren vius a mitjan s. XX.

bona la següent explicació toponímica italiana: «*mazzacane*, (← *Massa Equana*, luogo di origine e di produzione di questo vino)» [THBuc, 188]. | A Eivissa, l'ampelònim *morzacà* (o *morsacà*) s'explica per una associació amb *morzar* 'esmorzar'. Els parlants entendrien aquest raïm com un aliment de *ca* (< ll. CANIS 'gos').[621]

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **mazzacane** «(sec. XVI) Specie di vino rosso e bianco dei dintorni di Napoli» [THBuc, 188].

158 **mataró** *m.* DOC.: (Ross., 1827) «Mataro» [CAVOLEAU, 262].[622] | (Ross., 1866) «Mataró» [ROUFFIA, 129]. | (Lleida, Tarragona, 1878) «Mataró» [*Estud.*, 86-87]. | (Barcelona, 1890) «Ab lo nom de Matarona y Mataró presos com sinónims, se confonan duas varietats distintas» [ROIG, 38].

À. DIAL.: **mataró** (Tarragona, l'Espluga de Francolí, Savallà del Comtat, les Borges Blanques, Lleida) [TrL]; (Cat. oriental, Cat. occidental) [DCVB]; (Baix Penedès) [SADURNÍ, 21]; (Arbeca, Vinaixa) [ALDC]. | **mataró ros** (l'Espluga de Francolí) [TrL].

DESCR.: **mataró** «grain très-noir, sucré» [CAVOLEAU, 263]; «cépage de grains de moyenne grosseur, ronds, noir-bleuâtres; grains juteux, très-sucrés, à peau épaisse; madurité précoce. On connaît plusieurs variétés de ce cépage» [RENDU, I, 2*v*]; «raisins noirs. Peau ferme. Cep très-productif, donne un très-bon vin, chargé en couleur; la grappe en est assez grosse» [ROUFFIA, 129]; «varietat de grá un poch petit, arrodonit y apretat; y'l fruyt no molt bó ni dols. Pera donar color. Es apreciada com a molt bona pera ví» [ROIG, 38]; «cep que dóna un raïm de color negre, gra mitjà i gust eixut» [DAg]; «Raïm negre, de gra gros que madura tardà, poc bo per a menjar | Varietat de cep» [TrL]; «raïm bo per a fer-ne vi» [DCVB]. | **mataró ros** «varietat del mataró» [TrL, s. *mataró*]. | **matarona** «rahím mitjá, poch apretat. Fruyt mitjá, oval, negre, dols. Produheix molt fruyt y dona molt bon ví» [ROIG, 38].

ETIM.: L'origen del *mataró* és clarament toponímic, com ja aclareix en el s. XIX un ampelògraf rossellonès: «espèce importée en Roussillon d'une localité espagnole: Mataró» [ROUFFIA, 129].[623] Aquesta filiació és reforçada pel caràcter portuari del poble en qüestió, fet que sempre ajuda a explicar l'expansió (gràcies al transport marítim) d'un topònim vinícola. També puc documentar un testimoniatge antic ben explícit, perquè en un tractat botànic del 1600 llegeixo:

621. Aquest fet no seria gens estrany. A Isona, per ex., un informant m'explica que la *granatxa* és anomenada també *afartagossos* perquè agrada especialment als cànids. Cf. també raïm de gos.

622. També el DLF i RENDU [I, p. 2*v*] situen a la Cat. Nord una variant no accentuada *mataro* que, en tots tres casos, és un simple afrancesament gràfic del topònim català.

623. Unes estadístiques publicades el 1890 [ROIG, 66] encara atorgaven a Mataró el segon lloc de la comarca del Maresme pel que fa a producció anual de vi: 17.000 hl, enfront dels 12.000 d'Alella (que avui dia dóna nom a la denominació d'origen comarcal).

«En Mataró se fan excellents vins clarets» [PGil, 242].[624]

SIN.: Sembla que el *mataró* i el *morvedre* poden ser una mateixa varietat, almenys en origen. I encara hi puc afegir que també es coneix el mateix cep com a *monastrell* (o *morastell*),[625] la denominació més estesa d'aquesta varietat a l'àrea lingüística catalana. En aquest sentit s'expressen diversos autors. Així, a mitjan s. XIX, RENDU escriu [I, p. 2*v*]: «désigné sous ce nom [mataró] dans les Pyrénées Orientales, appelé Mourvède dans le Var et les Bouches-du-Rhône».[626] | Em penso, amb totes les reserves que calguin, que aquesta triple sinonímia entre *mataró*, *morvedre* i *monastrell* és ben probable. De fet, unes quantes fonts diferencien una subvarietat de *monastrell ros* [ALDC (a Albocàsser) i [FAVÀ] (a Sant Antoni de Portmany)] i una subvarietat de *monastrell de la gaiata* [ALDC (a Alcalà de Xivert)] o *morastrell de la gaiateta* [DCVB (a Gandesa)]. En canvi, el TrL, copiat en part pel DCVB, parla del *mataró ros* (a l'Espluga de Francolí) i també del *mataró de gaiatet*, segurament per la forma corbada de les sarments. Com que la subvarietat rossa i les sarments en forma de gaiata només són atribuïdes a aquestes dues varietats (*monastrell* i *mataró*), podem suposar que es tracta de sinònims de la mateixa espècie.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **mataro** «(Poitou, 1859) Cépage à grains moyens; il donne un vin bien coloré, agréable» [ODART, 456]. ◊ *OCC.*: **materò**, **paterò** «(Languedoc, 1886) Variété de raisin noir, v. *mourvede*, *mourastèu*» [TdF, s. *materò*]. | **materot** «(Gard, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*].

159 **matavells** *m*. DESCR.: **matavells** «cep que dóna un raïm de color blanc i gra petit» [DAg].

ETIM.: Tal com ja he apuntat per a l'*escanyavelles* (v. escanyavella), aquest cep *matavells* es deu explicar per la baixa qualitat del seu raïm, probablement d'un gust ben aspre. | D'altra banda, l'associació d'un raïm amb la vellesa no és un fet aïllat. Hi ha, per ex., un raïm *queixal de vella*, terme en el qual es veu més clar el caràcter sardònic d'aquesta mena de denominacions.

160 **mateu** *m*. DOC.: (a. 1871) «Mateu» [RevSI, XX, 312].

À. DIAL.: **mateu** (Llofriu) [TrL]; (Empordà) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **mateu** «raïm blanc que barrejat amb el raïm negre fa el vi molt bo» [TrL]; «raïm blanc, de gra

624. També s'hi refereix, el 1986, un historiador de Sardenya: «tra i vini di produzione locale che si consumavano nelle taverne di Barcellona alla fine del Cinquecento, oltre il torbato [= trobat], si trovano [...] il chiaretto [= claret] di Mataró» [ANATRA, 542].

625. També el TdF (s. *materò*) avalava aquesta sinonímia per als paral·lelismes occitans (v. *infra*). Molt més recentment i més a prop, SADURNÍ [p. 21] ha escrit que el *mataró* del Baix Penedès també era anomenat *morastell de gra gros*.

626. Segons Piqueras: «En opinión de no pocos especialistas en vidueños el *Mourvedre* francès no es otro que el que aquí conocemos ahora como Monastrell, cosa bastante lógica si se tiene en cuenta que precisamente esta variedad era la dominante en la comarca del Camp de Morvedre todavía a comienzos del siglo XX» [*Guía*, 106].

rodó i petitet, que barrejat amb raïm negre fa el vi molt bo» [DCVB].

ETIM.: Ampelònim, d'origen religiós, que fa referència al dia de Sant Mateu (21 de setembre),[627] data en què s'acostuma a veremar a la majoria dels vinyets catalans.[628] Es devia tractar, doncs, d'una varietat destinada principalment a la verema.

161 **messeguera** o **marseguera** *f.*

DOC.: (Val., 1791) «Meseguera» [JAVal, 30]. | (val., 1851) «mes<s>eguera» [DEsc]. | (val., 1891) «marseguera fumada y marseguera verdalenca» [DMGa].[629]

À. DIAL.: **de marseguera** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*]; (Benissa) [*ap*. valMB, 239]. | **de messeguera** (Altea) [ALDC]. | **marseguera** (Alacant, Dénia) [DCVB]; (Benimantell, Xixona) [*ap*. valMB, 239-240]; (Xàbia, Tàrbena, Novelda) [ALDC]; (l'Alforí, Aielo de Rugat, Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **masseguera** (Benissa, Albaida) [TrL];[630] (Polop) [FAVÀ]. | **merseguera** (Castelló) [ROMERO, 73]; (el Pinós de Monòver, Vall d'Albaida) [*ap*. valMB, 240]; (Torís, el Pinós de Monòver) [ALDC]; (Castalla) [FAVÀ]. | **messeguera** (Guardamar) [*ap*. valMB, 240]; (Massalió, Vall-de-roures, Bellmunt de Mesquí, Guardamar) [ALDC]; (la Sorollera, Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ].

DESCR.: **(de) marseguera** «variedad de uva blanca» [DMGa]; «V. *messeguera*» [DCVB];[631] «raïm blanc, mitjancer i aspre, però fa bon vi, i madura pel setembre» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm de fer vi, de poca graduació, de color blanc, de grans xicotets» [valMB, 239]; «cep de raïms espessos i grossos. Gra blanc, mitjà i rodonet. Carrega força els sarments i fa un vi de poc grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **masseguera** «raïm blanc que té la pell aspra» [TrL]. | **merseguera** «raïms de mida mitjana o petita, compactes; grans mitjans, rodons, de tonalitat verdosa. Varietat productiva, base dels vins blancs» [SIMÓ, 279]; «cep de raïms apinyats, molt dolents per a menjar. Gra blanc, rodó i gros, de pell prima. Carrega força, però, com que és molt sucós, fa un vi fluix» [FAVÀ]. | **messeguera** «uva blanca de mucho jugo con el hollejo duro» [JAVal, 30]; «variedad de la uva» [DEsc]; «cep de raïms blancs (o foscos), esparsos i molt grossos. Gra grosset, de pell fina i un xic allargat. De maduració tardana; carrega força, però és poc bo a la taula per falta de dolçor. I encara és pitjor com a vi pel poc grau alcohòlic» [FAVÀ].

627. La familiarització del nom, amb pèrdua de l'epítet *sant*, és un fenomen habitual en l'ampelonímia catalana (cf. jaumet; cf joanillo; cf. magdalena).

628. El DCVB (s. *Mateu*) inclou un bon grapat de refranys il·lustratius: «A sant Mateu, verema arreu» (val.); «Per sant Mateu, verma tot déu» (Mall.); «Per Sant Mateu, el raïm meu i el meló teu [a. 1888]».

629. Tal com confirmo a la meva descripció de messeguera, encara que aquesta sigui generalment blanca, també existeix una varietat fosca. D'aquí els epítets *verdalenca* i *fumada* del DMGa.

630. Aquesta *masseguera* del TrL, a Benissa, no coincideix amb la precedent de Colomina [valMB, 239]: *marseguera*.

631. El DCVB oblida, per errada, descriure el raïm *messeguera*, al qual havia remès des de l'entrada *marseguera*.

ETIM.: Diversos etimologistes han buscat una explicació per a *messeguera*: 1) «potser d'àr. *merr* 'el fel' *segîr* 'petit'? [...] potser alterat per contaminacions (messeguer 'guarda-vinyes', Maçanet, NL de la Selva, on també es feien i fan vins)» [DECat, V, 504]; 2) «Com que és un raïm 'de fer vi' 'de molt de suc' potser es tracta de VINEA *MUSTICARIA 'vinya que fa bon most'; *vinya mosteguera* hauria passat en boques morisques i mossàrabs a *vinya* **moceguera*, amb el canvi normal -st- en -ç-, alterada en *messeguera* per la influència del nom de 'guarda-vinyes'; en les nostres terres, de *raïm de vinya messeguera* s'hauria passat a dir-ne *raïm de messeguera*» [valMB, 240]. | Crec que l'explicació de la *messeguera* no cal buscar-la ni en l'àrab ni en cap influència mossaràbiga. D'entrada, si es mira cap al nord, a les cristianes terres d'Occitània i França, ja es troba un antic raïm *fromenté* (< ll. FRUMENTARIU 'camp de forment').[632] En català, el DCVB (s. *messeguer*) ja cita un document del 1311 on el mot pren el sentit de 'guarda de les messes' (< ll. *MESSICARIU). | Potser hom pot interpretar conjuntament la motivació del raïm *fromenté* occità i la del raïm *messeguera* valencià (i castellà). Es tractaria d'ampelònims generats pel tipus de conreu associat amb què s'acompanyaven els ceps. En origen seria una varietat plantada vora els camps de *messes* ('cereals') en general o vora els de *forment* (antigament 'blat') en particular.[633] Això faria que aquestes vinyes fossin una mena de fites a les planures dels cereals.[634] | Però tinc una altra hipòtesi que acabaré preferint. Segons el mateix DCVB (s. *messeguer*), aquest és un extens llinatge valencià que també retrobo a l'Aragó i a la Manxa.[635] Probablement, la *messeguera* (amb el gènere canviat per influència del femení *planta*, o *vinya*) deu el nom al cognom del seu introductor,[636] com tants altres ampelònims d'origen antroponímic: *ferrandella*, *urbana*, etc. De fet, el caràcter inusual, únic, de la proposta motivacional anterior contrasta amb l'alt nombre d'ampelònims meridionals que deuen el seu nom a la motivació onomàstica. | No tinc dubte, doncs, de quina és la forma originària: *messeguera*. Per

632. De fet, es tracta d'una documentada varietat francesa: «*fromental noir* et *fromental blanc* (a. 1388), *frumenteau* (a. 1670), *fromentier* (a. 1673), *formenté* (Orléanais, 1723) [*ap.* ROLLAND, 296 i 299]; *froumenteuil* (Paris, 1550) [*ap.* CTal, 524]; *fromenté blanc* (Aubé, 1859) [ODART, 188]».

633. A més, aquesta mena d'associacions no sols es donava amb la plantació dels ceps; cf. la *mongeta vinyataire*: «la de secà que es fa entre vinyes (Arbúcies)», segons el DCVB (s. *mongeta*).

634. Precisament a la Manxa castellana, on la *messeguera* domina en nombre d'hectàrees plantades, sumant la vinya i els camps de blat, es completa quasi tot el conreu regional.

635. Almenys a Múrcia, es tracta d'un préstec català. Segons Colomina [*Aprox.*, 365-366]: «Els cognoms murcians actuals d'origen català més nombrosos són els següents: [...] Meseguer (Cartagena, Oriola).»

636. Segons el DECH [IV, p. 74], *messeguer* és un geosinònim de 'guarda-vinyes', amb una considerable extensió romànica: gascó, aragonès, andalús, etc. Però no crec que en aquest cas la proximitat semàntica hagi intervingut en la raó motivacional, ni tan sols per facilitar l'associació.

tant, suposo que la variant *marseguera* s'explica a causa d'un encreuament per associació amb 'març': *messeguera* × *març* → *marseguera*. Cf. l'ampelònim aragonès *marzuela* [DAn]. | Encara posterior deu ser la forma *merseguera*, fruit potser de l'encreuament de les altres dues [*mes-* i *mars-*].

SIN.: Hi ha unanimitat entre diversos especialistes a fer geosinònimes, entre altres, *messeguera* i *escanyavella*: «A la *Merseguera* se la crida també per *Planta borda*, *Marisancho* i *Escanyavella*» [SIMÓ, 279]; «la *messeguera*, ací [Maestrat] anomenada *escanyavella*» [*Vins*, 182]; «*messeguera*. Coneguda també amb els noms de *Escanyavella*, *Esquitxagós*, *Planta borda*, *Escanyagós*, *Gayata*, *Sumoll blanc*» [GCat, 25]. | D'entrada, veig molt probable aquesta primera sinonímia, tant per la semblança de les descripcions com per la complementarietat de les àrees dialectals. El que ja no veig tan clara és la geosinonímia amb *esquitxagós* i *gaiata*. No en tinc cap més indici fiable; al contrari, en trobo unes descripcions poc semblants.[637] | Igualment sembla molt probable la sinonímia amb *planta borda* i amb *marisanxo*. A les referències anteriors puc afegir la de COMENGE: «*merseguera*, *masaguera*, en Chelva y Ayora. *Planta borda*, en Castellón. *Planta de gos*, en Alcira, Alberique y Liria [...]. Es la *Marisancho*» [p. 85 i 228]. I encara s'hi poden incloure el *planta de gos* (v. trobat) i el *sumoll [blanc]* (v. sumoll). | I resta encara per establir la sinonímia amb *escanyagós*, afavorida potser per la similitud semàntica amb un altre geosinònim més ben contrastat: *escanyavella*. | Cf. manxega.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **masaguera** «(Val., 1854) Uva blanca. Dá poco mosto» [NIEVA, 64].[638] | **merseguera** (Albacete, Murcia) Variedad de uva para los vinos blancos» [FEIJÓO, 345]; «o **masaguera** o **masadera**[639] (Chelva, Ayora) Cepa delgada. Racimo laxo. Uvas blancodoradas, oblongas, dulces, con el hollejo grueso» [COMENGE, 85-86]. | **meseguera** «(Jumilla) "Vitis" productora de uva blanca. Tiene alta graduación» [MORALES, 27]; «(Cartagena) Variedad de uva de sabor dulce, empleada para el vino blanco» [*ap.* valMB, 240].

miquel d'Arcos *m.* → arcos.

162 **mollar** o **mollí** *m.* DOC.: (a. 1787) «Me ha aportat una carbassa de vi mollar» [*ap.* DCVB]. | (a. 1871) «Moll.[640] Mollà. Mollar [...]. Mu-

637. Potser aquesta citació ambigua de CIURANA [p. 129] és una confirmació sinonímica: «els blancs d'*esquitxagós* o *escanyavella* van desapareixent substuïts pel macabeu». D'altra banda, tant de *esquitxagós* com de *gaiata* en tinc unes altres sinonímies més contrastades que sovint provocarien doblets amb l'àrea dialectal de la *messeguera* (o *escanyavella*).

638. S'entén que, quan NIEVA parla de València, es refereix, generalment, a tot el País Valencià. Ara, en aquest cas concret crec que l'ampelònim mencionat no pertany a l'àrea lingüística catalana, sinó a les comarques interiors castellanòfones.

639. Ampelònim encreuat segurament amb el dialectalisme esp. *masada* 'masia'.

640. També hi ha en català el *vi moll* 'vi de pocs graus d'alcohol', segons el DCVB (s. *moll/-a*). I, fins i tot, una *amela molla* (de Vinaròs, segons el DCVB, s. *ametlla*).

llinch blanch. Mullinch negre» [RevSI, XX, 263 i 313]. | (Mall., 1897) «Mollar» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **mollar** (Guimerà) [TrL];[641] (Girona) [TrL, s. *raïm*]; (Urgell, Segarra) [DCVB]; (els Hostalets [Montoriol]) [ALDC]. | **mollaret** (Camp de Tarragona) [DAg]. | **mollaró** (Santa Coloma de Farners) [TrL]; (Santa Coloma de Farners) [FAVÀ].[642] | **mollerinc** (Cassà de la Selva) [TrL].[643] | **mollí(ns)** (Llofriu) [TrL]; (Calonge de Mar) [FAVÀ]. | **mollinc** (Llofriu) [DCVB];[644] (Empordà) [DCVB, s. *raïm* i s. *vi*].[645] | **mutlló**[646] (Camp de Tarragona) [TrL]. | Cf. **calop mollàs** (Men.) [DAg].[647] | Cf. **palop mollar** (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[648]

DESCR.: **mollar** «uvas muy finas y aromáticas» [BCas, 26]; «classe de raïm blanc» [TrL]; «Varietat de raïm blanc | Vi fluix?» [DCVB]. | **mollaret** «cep que fa un raïm negre, petit, de gra clar, i dolent per a fer vi» [DAg]. | **mollaró** «classe de raïm» [TrL]; «cep molt productiu per al vi. De maduració un xic primerenca. Gra negre, petit i molt sucós» [FAVÀ]. | **mollarinc** «raïm verdós i de gust aspre» [TrL]. | **mollí** «raïm blanc o negre molt aigualit» [TrL]; «cep que carrega molt i que fa un vi blanc molt bo. Gra blanc, mitjà i llargarut, de carn molla» [FAVÀ]. | **mollinc** «varietat de raïm molt sucós però poc saborós; n'hi ha de blanc i de negre» [DCVB]; «vi molt aigualit» [DCVB, s. *vi*]. | **mutlló** «cep que fa el raïm de gra vermell i fort» [TrL]. | **palop mollar** «parra de raïm blancs. Gra de pell fina molt bo per a menjar, però massa eixut per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: El botànic espanyol ROJAS ja ens aclareix el 1809 l'etimologia de la *uva mollar* andalusa: «de MOLLIS 'blando'. Se aplica en este sentido [...] como adjetivo» [p. 282]. El DCVB (s. *mollar*) ho concreta amb tota una sèrie de fruits fàcils de trencar: ametlles, ciurons, avellanes, nous, etc.[649] Cf. també DECat, V, 746. | Donada

641. Griera, erròniament, escull una variant gràfica accentuada per a l'entrada principal del TrL: *mollà*. Tanmateix, fa servir la variant etimològica *mollar* dins l'entrada *raïm*.

642. Variants diminutives, aquesta i la precedent, que es justifiquen per la mida petita del gra. Ho confirmen les descripcions respectives.

643. Forma ortogràfica inadequada perquè aquesta variant és un altre derivat de *mollar* (→ *mollarinc*).

644. Variant del DCVB que reflecteix una addició de [-k]. No es tracta d'un cas aïllat, malgrat que en aquest cas concret entra en contradicció amb la forma precedent (*mollins*), situada pel TrL a la mateixa població. Sembla que a l'Empordà es va mantenir més temps la *-n* etimològica dels mots en -INU [> *ín* > *inc*]. Un cas idèntic és el *juminc* (v. jauminc).

645. El fet que el DCVB (s. *vi*) escrigui *mullincs* en lloc de *mollincs* no és res més que una mala tria ortogràfica.

646. Grafia errònia per *motlló*. I potser és encara millor la regularització en **molló*, com a derivat de *mollar*.

647. Es documenta a l'Empordà, per a una altra fruita, una variant de morfologia idèntica: *préssec mollàs*, segons el DCVB (s. *préssec*).

648. Segons les variants insulars *calop mollàs* i *palop mollar*, en el baleàric considerarien aquest ampelònim com una simple subvarietat de *palop* (en canvi, cf. imperial).

649. N'hi ha bastants més; per ex., el *pèsol mollar* valencià (segons el DCVB, s. *pèsol*) o la *cirera mollar*: «molt sucosa» (segons el DCVB, s. *cirera*).

la variació romànica de *mollar* (amb paral·lelismes espanyols [*mollar negro*], francesos [*mollar*, *mollard*], occitans [*moulard*, *moulas*], portuguesos [*molar*, *molarinha*] i sards [*moddi*], documentats a partir del s. XVIII), no costa gaire imaginar una motivació semàntica comuna per al llatí vulgar. Sobretot, sabent que el ll. MOLLIS ja s'usava en època clàssica per a anomenar un vi fluix.[650]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **mollar** «(Condado de Huelva) Uva» [ROLDÁN, 139]; «(Andalucía occ.) Cepa tinta para vino» [MARCILLA, 107]. | **mollar blanco** «(a. 1896) Racimos bastantes, grandes; pecíolo tierno. Uvas de buen tamaño; hollejo delgado, tempranas» [HIDALGO, 134-135]. | **mollar negro** «(Andalucía, 1807) Uvas grandes, muy blandas, sabrosas» [ROJAS, 113]; «(a. 1896) Racimos ralos, uvas chicas. Da un vino muy fino, aromático» [HIDALGO, 134]; «(Jaén) Uvas sabrosas» [COMENGE, 228]; «(el Duero) Cepa de uva tinta» [MARCILLA, 109]. ◊ *FR.*: **gros mollar** «(Hautes-Alpes, 1859) Raisins abondants, goût légèrement agrelet: le vin en est léger, agréable. Plant un peu tardive [...] grains ronds» [ODART, 451-452]. | **mollard** «(Haute-Loire, 1784) Cépage peu productif, à grosses grappes assez compactes, à grains moyens, ellipsoïdes, d'un noir bleuté» [DncF, 236]. | **petit mollar** «(Hautes-Alpes, 1859) Cépage à raisins noirs» [ODART, 451]. ◊ *OCC.*: **moulard** «(Gard, 1859) Grains légèrement oblongs, noirs, assez gros, d'un goût acidule sucré. Cépage précoce» [ODART, 458]; «(a. 1886) Variété de raisin, v. *moulan*» [TdF]. | Cf. **moulas** «(Gard, 1835) Variété à grains ovales, noirs» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | Cf. **mouillave** «(Languedoc, 1736) Cépage» [*ap*. CTal, 536]. ◊ *PORT.*: **molar** «(Riazón, s. XVIII) Uvas» [MSar, 472]; «casta de videira» [NDCLP]. | **molar-grosso** «variedade de uva» [DdeF]. | **molarinha** «casta de uva» [DdeF]. | **tinta-molar** «casta de uva preta» [DdeF]. ◊ *SARD*: Cf. **niedda moddi** (= negramoll<a>) «uva da vino comune» [COSSU, 258]; «(a. 1837) Vitis nigramollis» [*ap*. CHERCHI, IV, 204].

163 **momagastro** *m*. À. DIAL.: **bomagastro** (la Pobla de Roda) [ALDC]. | **momagastro** (Llitera) [COLL, 34*].

DESCR.: **bomagastro** «raïm molt fluix» [ALDC]. | **momagastro** «variedad de uva» [COLL, 34*].

ETIM.: Crec que aquest *momagastro*, limitat a les terres riberenques del Cinca aragonès, és una deturpació del topònim *Montmagastre* (Alt Urgell).[651] La variant aragonesa del XVIII (v. *infra*), encara que alterada en *mantagastro*, referma aquesta hipòtesi amb el manteniment etimològic de la *-t* de *mont-*. | No és d'estranyar, però, que el topònim identificatiu escollit sigui *Montmagastre*: antiga canònica augustiniana (cf. GEC, s. *Montmagastre*).[652] És

650. Cf. el ll. VINUM MOLLE: «vin mou ou tendre» [*ap*. BILLIARD, 511].

651. Deturpació afavorida per l'origen etimològic. Segons l'*Onomast*. (s. *Montmagastre*), deriva del ll. MAMMAE CASTRUM 'castell del turó amamellat', i ja en el s. XII es documenta una variant *Momagastrum*.

652. Un cas idèntic, d'associació monacal, sembla l'ampelònim generat pel priorat de Lladó d'Empordà (v. lledoner).

ben sabut que els priorats monacals es van destacar en l'edat mitjana pels seus conreus vitícoles: v. cartoixà. | Fins no fa gaire, a bona part de la Noguera, sobretot pels volts d'Artesa de Segre, va existir un destacable comerç del vi,[653] tot i que actualment el conreu de la vinya hi és bastant més residual. | La variant secundària *bomagastro* és un exemple d'equivalència acústica (BO = MO). Segons Veny [*Merita*, 50]: «La substitució de la bilabial /b/ per la bilabial nasal /m/ és un fenomen de fonètica irregular, d'equivalència acústica, que es dóna amb certa freqüència en mots tant d'origen aràbic com romànic.»[654]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **mantagastro**[655] «(Boltaña, 1791) Uvas claras, dulces, buenas para comer y para vino» [NIEVA, 65]. | **momagastro** «(aragonés) Variedad de la uva» [DAn].

164 **monastrell** o **morastell** *m.* DOC.: (a. 1381-6) «d'hivern he dels de Madrit de Castella o d'aquells fins espanyols o del de Gascunya o del monastrell d'Empurdà» [EXIMENIS, 143]. | (Barcelona, 1437) «monestrel ver e bort» [FERRER, 97]. | (Val., s. XV) «del vi novell / del *monestrell*, / beure pres tema: / ple de verema / era lo trull» [*ap.* DECat, V, 776]. | (a. 1617) «lo vi blanch de vinya de Monestrells blanchs y de Pansas» [AGUSTÍ, 94]. | (Val., 1791) «monastrell» [JAVal, 29]. | (val., 1797) «monastéll» [AJCav II, 319]. | (Cat., 1797) «Monastrells» [NAVARRO, 13]. | (l'Alguer; 1804, 1823) «munastrell. Murastrell» [*ap.* BOSCH, 644]. | (val., 1851) «monistéll, monistréll» [DEsc]. | (Ross., 1866) «monastrell» [ROUFFIA, 132]. | (a. 1871) «Morastell ó morrastell» [RevSI, XX, 312]. | (Barcelona, 1890) «Monastrell. Dona molt fruyt, bon ví» [ROIG, 37]. | (val., 1891) «morastell» [DMGa].

À. DIAL.: **bonastrell** (Vinaròs) [TrL].[656] | **manestrell** (Men.) [DAg].[657] | **monastell** (Xàtiva, Alcoi) [DCVB, s. *raïm*]; (Almenar) [ALDC]; (Vilves) [FAVÀ]. | **monastrell** (Val., Cat.) [DAg]; (cat. occidental, val.) [DCVB]; (Penedès, Conca de Tremp) [GCat, 24]; (Sant Josep de sa Talaia, Eivissa, Peramola, Sanaüja, Vinaròs, Atzeneta del Maestrat, Vilamarxant, Picassent, Torís, Xàbia) [ALDC]; (Calonge de Mar, les Useres, la Pobla de Vallbo-

653. He fet una enquesta al proper llogaret de Vilves, on un parlant recordava la importància dels vinyets comarcals i l'exportació de vins precisament fins a terres aragoneses.

654. Cito també alguns dels seus exemples: «*bajanada* > *majanada* (DCVB). *Baldador* 'gronxador' > nord-occ. *maldador*. [...] C*arabina* > mall. *caramina*. *Vermenera* > ross. *mermenera* 'mosca vironera' (DCVB s.)» [*Merita*, 51-52].

655. Probable assimilació vocàlica, tot i que no descartaria un encreuament amb *manta*. Per estrany que sembli, hi ha paral·lelismes ampelonímics relacionables (v. manto negro).

656. Un altre cas d'equivalència acústica (BO = MO). V. l'etim. de momagastro.

657. Variant explicable per «una tendència a convertir la *o* de la síl·laba inicial àtona, no absoluta necessàriament, en una vocal central [...] la /a/ en el català occidental», segons Veny (*Petarc*, 759). A continuació, la mateixa obra cita un grapat d'exemples equiparables: *baquines* per *boquines* (< 'boc'), *clatell* per *clotell* (< 'clot') *pasterol* per *posterol* (< POSTERIOLU), *llambric* per *llombric* (< LUMBRICU) i *ancins* per *oncins* (< UNCINOS).

na, Montserrat d'Alcalà, Aielo de Rugat, Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **monastrell fort**, **monastrell moll** (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]. | **monastrell ros** (Albocàsser) [ALDC]; (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ]. | **monestrell** (cat. oriental, alg.) [DCVB]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]. | **morastel** (Aiguaviva de Bergantes) [DAn]; (Ross.) [GUITER, 100]; (Aiguaviva de Bergantes) [ALDC].[658] | **morastell** (Conca de Tremp) [DAg]; (Cat., Val.) [TrL]; (Gandesa) [DCVB]; (Estagell, Sant Cebrià de Rosselló, Jóc, Sant Pere de Ribes, Sopeira, Palau de Noguera, Tolba, Isona, Cubells, Riba-roja d'Ebre, Móra la Nova, Massalió, Valljunquera, la Codonyera, la Torre Velilla, Bellmunt de Mesquí, la Ginebrosa, Roquetes, Xiva de Morella, la Font de la Figuera, Ontinyent, Beneixama, la Torre de les Maçanes) [ALDC]; (Figuerola d'Orcau, Areny de Noguera, el Campell, la Sorollera, l'Alforí) [FAVÀ]. | **morastella** (Freginals) [DCVB]. | **morastrell** (val.) [LLATAS, II, 88]; (Tremp, Blancafort, Calaceit, Tortosa, Val.) [DCVB]; (Torreblanca) [FAVÀ]. | **morastrella** (Tortosa) [TrL].[659] | **moras - trelló**[660] (Gandesa) [TrL]; (Gandesa) [FAVÀ]. | **moristel** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267].[661] | **morrastell** (Traiguera) [FAVÀ].[662] | **muristel·lu** (l'Alguer) [BOSCH, 632].[663]

DESCR.: **bonastrell** «raïm de gra negre» [TrL]. | **manestrell** «mena de raïm» [DAg]. | **monastell** «uvas. De ellas resulta aquel vino tinto, de un sabor dulce con alguna aspereza» [AJCav II, 319]; «cep indígena. Negre, de maduració tardana» [SADURNÍ, 21]; «cep de raïms mitjans i esparsos, usats per a fer vi. N'hi ha de grans blancs i de negres, tots dos ben dolços» [FAVÀ]. | **monastrell** «uva rosa ó rubia, con el grano redondo de piel dura, y de jugo dulce. Esta uva es de las primeras en madurar, buena para comer y de guarda, dá un excelente vino» [JAVal, 29]; «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13]; «grains ovoïdes, peau fine, peu juteux, saveur un peu âpre. Grappe moyenne [...]. De mauvaise qualité, peu propre à faire du bon vin» [ROUFFIA, 132-133]; «dona molt fruyt, bon ví. Rahím gros, bastant

658. Variant despalatalitzada per influència del castellà a la fronterera Aiguaviva de Bergantes. Aquesta pressió no afecta, és clar, la variant rossellonesa. Suposo que és una errada gràfica, ja que l'ALDC recull el *morastell* a tres poblacions de la Cat. Nord, però en cap cas despalatalitzat.

659. Variant femenina del TrL, en què el canvi de gènere (idèntic al de la *morastella*) s'ha acomplert per una associació amb el femení *planta*, o *vinya*. Tanmateix, el DCVB esmenta, per a la mateixa Tortosa, el masculí *morastrell*.

660. Diminutiu de *morastrell*, segons el DCVB (s. *morastrelló*).

661. Variant probablement manllevada a l'aragonès. El DAn (s. *moristel*) la documenta a Abiego. SISTAC [p. 267] també la recull a l'altre cantó de la frontera lingüística aragonesa.

662. Variant amb erra múltiple que sembla haver sofert un estrany encreuament formal amb *morro*. De tota manera, *morrastell* també apareix en l'Andalusia de principis del s. XIX (v. *infra*).

663. Préstec recent del sard *muristèllu*. Malgrat que, en origen, el mot patrimonial català de l'Alguer (v. *infra*: etim.) havia estat manllevat pel sard, sembla que actualment s'esdevé l'efecte contrari.

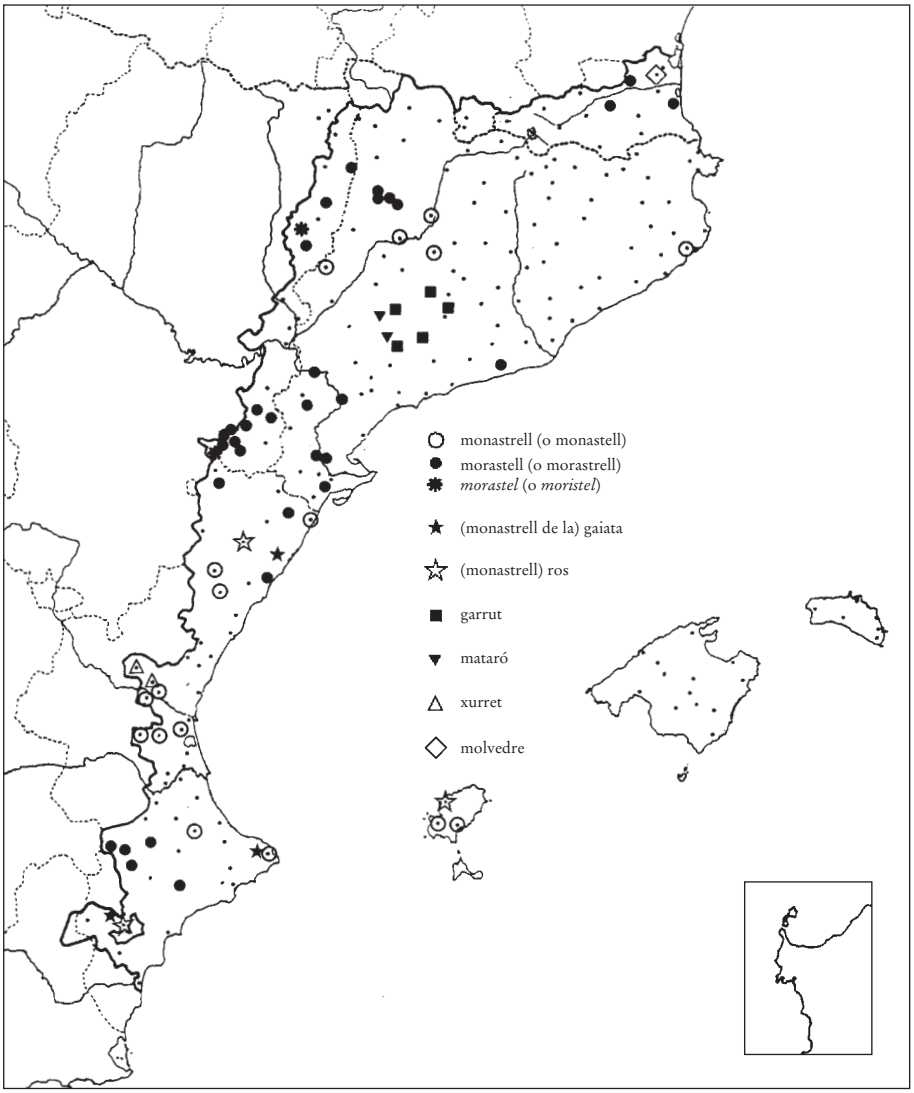

FIGURA 13. Mapa del *monastrell*.

apretat. Fruyt gros, quasi rodó, negre, dols» [ROIG, 37]; «Classe de vi | Cep usual» [DAg]; «cepa de grano más bien pequeño, muy dulce y muy tinto. Racimos grandes. Vinos de elevada graduación alcohólica» [MARCILLA, 104]; «vi i raïm» [DECat, V, 576]; «Raím mitjà, poc compacte. Gra petit, maduració tardana. Cep de producció mitjana. Vins negres de molt color, bona graduació alcohòlica» [GCat, 24]; «cep de raïms apinyats i molt carregats. Sarments corbades, amb pàmpols borruts. Gra negre, mitjà i arrodonit, amb la pell forta. Raïms de cua dura, que fan el vi més negre de tots, i amb grau» [FAVÀ]. | **monastrell fort** «raïm per fer vi negre aspre, i per menjar» [TMan, 103]. | **monastrell moll** «raïm per fer vi negre» [TMan, 103]. | **monastrell ros** «cep de raïms grossos i molt espessos, de maduració tardana. Gra ros, mitjancer i arrodonit. De gust ben dolç, val per a menjar i per a fer bon vi negre» [FAVÀ]. | **monestrell** «espècie de vi. Cp. *monastrell*» [DAg]; «varietat de raïm, de gust regular» [DCVB]; «classe de raïm. N'hi ha de gra petit i de gra gros» [FARELL, 147]; «varietat de raïm negre» [DIEC]. | **monist(r)ell** «variedad de la uva» [DEsc]. | **morastel** «tintorer que fa raïms més apinyats que l'Alacant, però de color menys intens» [GUITER, 100]. | **morastell** «variedad de la uva negra» [DMGa]; «cep de raïms petits i apinyats, ben productiu. És de maduració tardana. Gra negre, mitjà i rodó, de pell fina. Molt dolent per a menjar, però amb força grau alcohòlic per a fer vi» [FAVÀ]. | **morastell de gra gros** «cep indígena. Negre, de maduració tardana» [SADURNÍ, 21]. | **morastrell** «raïm negre, de gra molt apinyat que fa el vi bo i fort» [TrL]; «cep de raïms mitjancers per a fer un vi ben negre. Gra negre, mitjà i rodó, de pell forta» [FAVÀ]. | **morastrella** «raïm de vinya de color negre» [TrL]. | **morastrelló** «raïm negre que carrega com el *morastrell*, però que no fa tant vi» [TrL]; «raïm negre molt fort per a vi» [DCVB]; «cep de raïms mitjans que carrega força els sarments. Gra negre, rodó i mitjà, de pell forta. Val per a fer vi» [FAVÀ]. | **moristel** «classe de raïm» [SISTAC, 267]. | **morrastell** «cep de raïms menuts i molt atapeïts, però de poca producció. Gra rodó, petit i negre. Molt bo per a fer un vi negre i fort» [FAVÀ]. | **muristel·lu** «varietat de raïm» [BOSCH, 632].

ETIM.: Els diversos autors coincideixen en l'origen etimològic de *monastrell*, amb algun matís diferencial pel que fa a les formes derivades: 1) «del llatí *MONASTERIELLU, dim. de MONASTERIU 'monestir'» [DCVB]; 2) «sens dubte provinent dels vinyets d'algun famós monestir [...] del qual deu ser alteració el modern *morastrell* (o *morastell*),[664] per influència de *móra* a causa del color negre del raïm de morastrell» [DECat, V, 776 i 504]; 3) «A vegades una interferència cromàtica pot ajudar a explicar una modificació formal: *monastrell* (que devia voler dir 'monesteriet', com *Monistrol*, però d'història fosca) a algunes zones s'ha mudat en *morastrell* o *mo-*

664. Coromines sembla tenir raó quan qualifica de «modern» el *morast(r)ell*. No el sé documentar fins a principis del s. XIX, enfront de la forma *monastrell* del XIV.

rastell on el creuament amb *móra*, pel color negrós del raïm, podria haver estat determinant, encara que no necessàriament, car el canvi pot obeir a estrictes factors de fonètica irregular: *monastrell* → *morastrell* (assimilació) > *morastell* (dissimilació eliminatòria)» [*Mots*, 57]. | *Monastrell*, doncs (amb síncope vocàlica: **-teriell* → *-trell*), prové en ultim terme del ll. *monasteriu*, però cap dels etimologistes precedents no ha concretat les raons d'aquesta relació entre vinyes i monestirs. | Sí que ho explica, en canvi, un medievalista italià: «La vite, come si è già più volte ripetuto, è pianta sacrale e il vino indispensabile ai servizi liturgici. Oltre a ciò il vino è anche una bevanda, ammessa, con moderazione, dalla regola benedettina. Il vino serviva, poi, non solo per i monaci, ma anche per i conversi, per gli operai, per i pellegrini, per i viaggiatori di tutte le condizioni, che trovavano, in età altomedievale, normale asilo nei monasteri dislocati lungo il loro camino. Avere un buon vino significava per i monaci offrire una buona ospitalità e di una ospitalità piena di riguardo i grandi e i piccoli personaggi ospitati si sarebbero certamente ricordati con privilegi e donazioni» [PINI, 808]. | Pel que fa a l'origen romànic, crec que l'antigor de la variant catalana *monastrell* (s. XIV, XV, etc.) contrasta amb la relativa modernitat de la majoria de paral·lelismes romànics.[665] Segurament, doncs, aquest ampelònim català s'estengué, des de temps medievals, als territoris fronterers (Llenguadoc, Aragó, etc.) i a les colònies (Sardenya). | Aprofito el fet per a destacar que l'expansió romànica i la documentació més antiga (v. *supra*) fan pensar realment en un origen empordanès. Així ho veuen també el DCVB i el DIEC (s. *monestrell*): «raïm negre procedent de l'Empordà». Coromines, en canvi, dubta i proposa com a alternativa una innecessària opció meridional.[666] | Entrant en els aspectes ortogràfics, no comparteixo la tria d'entrades del DCVB o del normatiu DIEC: *monestrell* en lloc de *monastrell*.[667] De fet, la unanimitat de l'àrea dialectal occidental (tant l'ALDC com jo recollim sempre *monas-* / *moras-*) em fa preferir la forma etimològicament més fidel: *monastrell*, com també fan el DAg i el DECat [V, p. 576].

SIN.: Nombroses són les sinonímies atorgades a *monastrell*, però no totes són fiables igual: «llamada también *Ros*, *Reina*, *Veremeta* o *Gayata* en ciertas localidades» [MARCILLA, 104]; «També es denomina *Garrut*, *Monastre* i *Mourvedre*»

665. En occità puc documentar *mourestel* en el XVIII, mentre que en espanyol i en sard no en trobo variants anteriors al XIX (v. *infra*).

666. Segons el DECat [V, p. 777]: «La localització empordanesa d'Eiximenis ens podria fer pensar en els costers de Vilajuïga, Peralada o Sant Pere de Roda; la freqüent presència i arrelament en fonts valencianes o de l'Ebre, podria suggerir Valldigna, Portacel·li o Scala Dei, tots ell<e>s terres de grans vins. Si fos d'aquestes terres inclús es podria pensar en una evolució mossàrab d'un adjectiu *MONASTERIALIS.»

667. Tria basada, m'imagino, en el fet que és escrit així (*monestrell*) a l'*Spill* del valencià Jacme Roig (s. XV). Em penso, però, que aquesta grafia medieval pot ser simplement una variant textual alterada.

[TORRES, 43]; «també es coneix pels noms de *Ros*, *Gaiata*, *Murviedro*, *Xurret*» [SIMÓ, 279]; «També conegut per *Vendrell* i per *Veremeta*» [IBAR, 60]; «També es coneix com a *morastel*, *ros*» [GCat, 24]. | D'aquest conjunt, veig molt probables algunes de les geosinonímies (v. mataró; v. gaiata; v. garrut; v. xurret), llevat de l'ampelònim *reina* (v. planta de reina) i potser de l'ampelònim *vendrell*, del qual em manquen dades. Tampoc no crec que valgui per a la *veremeta*; almenys a Monòver sento que el diferencien de la *gaiata*. | D'altra banda, segons diuen els informants d'Aiguaviva de Bergantes a l'ALDC, el seu *morastel* equival a la *planta*. No ho veig clar, del moment que a la Pobla de Vallbona em descriuen diferenciadament el *monastrell* i la *planta negra*. Tampoc no veig gaire clara la sinonímia del DMGa entre el *morastell* i el *negret*. El problema està que no trobo més referències de cap raïm *negret* català, llevat d'un *negret de gateta* que l'ALDC recull a Pego.[668] Cf., en canvi, gateta (on esmento a peu de pàgina variants romàniques equivalents a *negret*).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **monastel** «(Rioja Baja) Variedad negra de vid y de uva» [VvR]; «(Corella, Fotero) Clase de uva» [VNav]. | **monastrel** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra» [LLATAS, II, 88]. | **monastrell menudo** «(a. 1814) Es el *morastell*» [*ap*. COMENGE, 229]. | **morastel** «(Cuenca, 1885) Vidueño de racimos medianos y ralos; uvas pequeñas, muy redondas, negras, muy dulces y tardías» [ABELA, 286]; «(Sax, Villena) Uva de color negro y granos pequeños, buena para hacer vino» [MTor, 213]; «(Bolea) Uva con grano negro y muy dulce» [DAn]. | **morastil** «(Hellín, 1891) "Vitis" que produce un fruto azulado oscuro. Con sus uvas se elaboran vinos claretes y tintos» [MORALES, 26 i 62]. | **moristel** «(Abiego) Variedad de uva negra» [DAn]. | **morrastell** «(Andalucía, 1807) Racimos ralos: uvas pequeñas muy redondas negras muy dulces tardías» [ROJAS, 172]. | **morrastell blanco** «(Lubrín, 1885) Vidueño de racimos medianos y ralos; uvas pequeñas, muy redondas, blancas, muy dulces» [ABELA, 286]. ◊ *OCC.*: **monestel** «(Cassis, 1857) Vignes noires» [RENDU, II, 27]; «ou **monasteou**. (a. 1859) Cépage provenu de l'Espagne. Fruit tardif et abondant» [ODART, 459]. | **mounesten** «(Var, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **mourastel** «(Hérault) Cépage» [RENDU, II, 10]; «(Mirepoix, 1784; Aude, 1818) Raisin noir, médiocre qualité [...] il a le grain menu, la peau fort épaisse; il colore le vin» [*ap*. DncF, 241]. | «**mourastèu** o **mourastèl** (languedocien), **mourestèl** o **mounastèl** o **munustèl** (quercinois), **mounesten** (marseillais) Variété de raisin noir, à petits grains» [TdF, s. *mourastèu*]. | **mourestil** «(Languedoc, 1736) Petit grain fort bon, la grappe fort grosse, fait le raisin noir» [*ap*. DncF, 241]. ◊ *PORT.*: Cf. **monstelo** «(Galizia) Uva tinta» [POSADA,

668. I, en tot cas, *gateta* difícilment pot ser un geosinònim de *morastell*, vista la coincidència a poblacions com Montserrat d'Alcalà, Aielo de Rugat o Jesús Pobre.

211].[669] ◊ *SARD*: **moristello** «(a. 1882) Varietà nera o rossa» [*ap*. VODRET, 9]; «(a. 1776) Qualità superiore nella dolcezza, e nel colore per la maturità più perfetta» [*ap*. BOSCH, 645]. | **moristello** (Ogliastra), **muristeddu** (Tempio), **muristellu** «(a. 1897) Uva rossa [...]. Dà vino di color intenso, ma non molto fine» [SCet, 45-46]. | **muristéddu** «(log., camp.) Sorta di uva e il vino che se ne fa» [DES, s. *muristéllu*]. | **muristella** «(a. 1780) Nera. Di grani rotondi e solti: uva tardiva» [MANCA, 27]. | **muristelloni** «(Sassari, 1897) Uva» [SCet, 48]. | **muristèllu** «o bovàle (meridionale, logudorese, 1889) Vite moraiola maggiore» [CARA, 90]; «Vitigni a uve rosse» [CHERCHI, II, 304]. | **ua muristéd - da** «(gallurese) Uva mostaia» [VIG, s. *uva*].

monastrell de la gaiata *m*. → gaiata.

165 **mondragon** *m*. À. DIAL.: **mondragó** (Casinos) [ALDC]. | **mon - dragon** (Algímia de la Baronia) [ALDC]; (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **mondragó** «variedad de uva» [ROSES, 33]. | **mondragon** «cep que fa bagots. Raïms grossos i molt apinyats. Gra negre, mitjà i allargat, de pell cruixent. Serveix per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim valencià de probable origen antroponímic. Segons el DCVB (s. *Montdragó*), aquest llinatge existeix a Barcelona i a Alacant, però també el confronta amb el cognom espanyol *Mondragón* (aglutinació del topònim murcià *Montearagón*). Tanmateix, tampoc no descarto un possible origen toponímic menor.[670] | Personalment, suposo que aquest ampelònim, recollit amb *-n* final (*mondragon*) al Camp de Túria, deu haver-se generat en espanyol, encara que a punts del País Valencià hagi estat adaptat morfològicament en *mondragó*.

P. ROMÀN. ◊ *ESP*.: **mondragón** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra» [LLATAS, II, 89].

166 **monget** *m*. À. DIAL.: **monget** (Alcalà de Xivert) [ALDC].

DESCR.: **monget** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim que prové d'un diminutiu de *monjo*. Crec que cal relacionar-lo, malgrat la reducció sintagmàtica,[671] amb les *plantes de monja* de l'Empordà. | Així, doncs, la motivació deu estar relacionada amb la bona qualitat d'aquest *monget*: v. l'etim. de mamella de monja.

167 **montalbana** *f*. DOC.: (Val., s. XV) «planta trià / stranya, pus sana, / de *muntalbana*, / boval negrella— / no ferrandella / ni monestrell— / mallol novell / volent plantar»

669. Tal vegada una aglutinació de **monastelo*. Si fos així, la manca de documentació portuguesa faria pensar en un préstec gallec, pres modernament de l'espanyol.

670. Sí que rebutjo, en canvi, els topònims majors de Mondragon, massa llunyans per haver intervingut en aquesta etimologia. Em refereixo al Mondragon de la Vaucluse occitana, al Mondragone de la Campània italiana i al Mondragón del País Basc (on, a sobre, no es fa vinya).

671. També hi hauria un canvi de gènere, però això simplement ho pot haver provocat l'associació amb el masculí *raïm*, o *cep*.

[*ap*. DECat, V, 776]. | (Alacant, 1878) «Montalvana» [*Estud.*, 84].

À. DIAL.: **montalvana** (Novelda) [ALDC].

DESCR.: **montalvana** «uvas rojas o negras» [*Estud.*, 84]; «vidueño de uvas negras» [ABELA, 321]. | **montalbana** «espècie de vinya» [DCVB]; «mena de raïm i de vinya» [DECat, V, 842].

ETIM.: L'etimologia d'aquest ampelònim s'explica, segons el DECat [V, p. 842], pel fet de «provenir d'un dels llocs anomenat *Montalbà* (*Montalbán*, etc.)».[672] | Personalment també crec en un origen toponímic, però ben llunyà del que s'ha proposat. El nom de la *montalbana* valenciana provindria d'un vi de past toscà, anomenat *montalbano*. El seu conreu s'hauria originat a la «collina di Montalbano» (Pistoia), segons el GDLI. | Així, doncs, aquest ampelònim hauria arribat en època medieval[673] a causa de les conegudes i intenses relacions catalanoitalianes.

SIN.: V. encarnat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **montalbán** «(Hellín, 1891) Vid» [*ap*. MORALES, 62]. ◊ *IT.*: **montalbano** «(Firenze) Vino da pasto; leggero» [GDLI].

168 **montònec** *m*. o **montona** *f*. DOC.: (Val., 1465) «dos carratells per obs de metre en aquell vi montonench» [*ap*. DCVB]. | (Castelló, 1468) «Item IIII quartons de montonench e garrofferal a la terra grossa» [SÁNCHEZ, 596]. | (a. 1670) «ab varietat de vins regalats, com fou montonach» [*ap*. DAg]. | (Pollença, 1720) «montonech» [*ap*. DAg]. | (Mall., 1784) «muntona» [*ap*. DECat, V, 839]. | (Cat., 1797) «Multonachs» [NAVARRO, 13]. | (Palma de Mallorca, 1839) «Si vol fer altre calidad de vi imitant á la montona de Pollensa ó blanch moscatell» [SORÀ, 18]. | (men., 1869) «muntona» [VHos, 62]. | (Barcelona, 1890) «Moltonach ó Parellada. Madura tart, lleva molt» [ROIG, 35]. | (a. 1897) «parra fina de montona» [*ap*. DCVB].

À. DIAL.: **mantònic aspre**, **mantònic fi** (Tortosa) [TrL]. | **montona** (Llucmajor) [TrL]; (Manacor) [DCVB]; (Cervelló, Pollença) [ALDC]. | **montònec** (Mall., Men.) [TrL];[674] (Penedès) [SADURNÍ, 21]; (Aguiló, Sant Jaume Sesoliveres, Massalió) [ALDC]; (la Granada) [FAVÀ]. | **montònega** (Penedès) [GIRALT, 16]; (Esparreguera) [FAVÀ]. | **montonega** (Tarragona) [DCVB]. | **montònic** (Peramola) [ALDC]. | **muntona** (Mall.) [DAg]; (Maó) [DCVB]; (Pollença) [DECat, V, 839].[675]

672. L'exemple es deu referir a la vila de Montalbán (Terol), anomenada «Montalbà» a les grans cròniques medievals catalanes.

673. A partir d'aquí, s'entendria millor el vers 13433 de l'*Spill* [*ap*. DECat, V, 776]: «planta trià / stranya, pus sana, / de muntalbana». *Stranya*, doncs, voldria dir 'estrangera, forana'.

674. Imagino que Griera hi troba encara un arcaisme illenc, amb manteniment de la velar final. Tot i això, el fet que generalitzi l'àrea sense dir cap localitat concreta em fa dubtar de la seva fiabilitat.

675. Evidentment, el DECat s'equivoca quan escull la grafia *muntona*, basant-se en un document pollencí de finals del XVIII. Ho confirmen el DCVB i l'ALDC en recollir una pronúncia [*mon-*] a la mateixa Pollença. No hi ha, doncs, cap relació amb l'arrel *munt-* ni amb el seu derivat *muntó*.

DESCR.: **mantònic aspre** «raïm molt bo per a penjar, de grans regulars i molt bons» [TrL]. | **mantònic fi** «raïm blanc, de carrolls llargs i grans rodons» [TrL]. | **moltonac** «uvas blancas sabrosas y delicadas» [NAVARRO, 13]; «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «madura tart, lleva molt y'l ví no es de superior qualitat. Rahím apinyadet y llarch. Fruyt de grá grós y rodó, blanchrojench» [ROIG, 35]. | **montona** «rem. *Palomina*» [VHos, 62]; «especie de uva negra» [DFer]; «raïms negres molt apreciats per a vi» [*Die B.*, I, 257]; «rehim dorat y molt dols» [CERDÀ, 111]; «Varietat de parres que donava un vi blanc superior | Vi» [DAg]; «raïms grossos i rebotits de gra molt cruixent» [JSan, 50]. | **montonac** «vi de montona» [DAg]. | **montònec** «raïm blanc bo per a fer vi o per panses» [TrL]; «raïm de mida gran, compacte. Gra blanc, gran. Pell gruixuda de maduració tardana. Cep que produeix vins de poca graduació, de molta finor» [GCat, 20]; «cep de raïms grossos, feixucs i apinyats. Raïm de maduració tardana, que fa un vi suau, de poc grau. Gra verdós, rodó i gros, de pell prima» [FAVÀ]. | **montonec** «vi» [DAg]; «vi de montona» [DCVB]. | **montònega** «vid de uva blanca» [GIRALT, 16]; «cep tardà de raïms mitjans per a fer xampany. Gra blanc i aspre, de pell dura» [FAVÀ]. | **montonega** «varietat de raïm. Cf. *montona*» [DCVB]; «fa vins fins i escumosos. De grans verdosos, és de collita tardívola» [CIURANA, 104]. | **montonenc** «vi» [*ap.* DAg]; «raïms voluminosos, molt compactes. Grans esfèrics blancs, de mida mitjana, i pell fosca i dura» [IBAR, 57-58]. | **muntona** «raïm i vi exquisit» [DAg].

ETIM.: Llevat de l'origen italià, els romanistes no s'acaben de posar d'acord sobre l'origen d'aquest *montònec* o *montona*. Transcric a continuació dues de les escasses propostes que trobo sobre aquest ampelònim: 1) «tal vegada de *Montona*, ciutat d'Istria (Itàlia)» [DCVB]; 2) «No trobo, però, referències específiques a una producció vitícola d'aquesta ciutat i, a més, la variant més antiga del nom del cep és *montónec* (segles XV, XVI, XVIII); davant aquests fets, no costa gaire de relacionar-lo amb l'italià *montonico* 'vitigno a maturazione tardiva' (Battaglia) cultivat a l'Abruzzo i, menys, a les Marques i Ombria; fins i tot s'ha recollit *montònic* en algun parlar català» [*Mots*, 54]. | Allò de què no hi ha dubte és l'antigor catalana del mot, ja documentat com a *montònenc* a textos valencians del s. XV. Ho confirma també l'abundor de variants catalanes. Però tampoc no em planteja gaires dubtes l'origen estranger del mot, perquè terminacions en *-ic*, posem per cas, són ben poc habituals en la morfologia catalana. | Personalment, dono per bo l'origen italià, però no pas el caràcter toponímic d'aquest *montònec*. M'explico: històricament, la forma romànica més antiga de la qual tinc documentació és el cat. *montònenc*, referit a una mena de vi. Aquest mot deriva, al meu parer, del substantiu *montóne*, variant italiana meridional de *moltó* (MULTON-IS > *MUNTON-IS). L'origen no pot ser en cap cas català perquè aquesta nasalització «con -n- da *montare*,

perchè è inteso come animale da monta», segons el DEI, s. *montóne*, no es dóna (llevat d'Itàlia) enlloc més de la Romània.[676] A partir d'aquesta variant amb la nasalitat propagada, es devia construir en italià septentrional un derivat del tipus *MONTONENGO, amb el sufix *-engo (-enc)*.[677] A mitjan s. XVII ja puc documentar una variant bolonyesa *montonego*. Aquesta forma bolonyesa és segurament resultat de la derivació esmentada, encara que reduïda per una pèrdua de la nasal velar.[678] Uns clars paral·lelismes catalans d'aquesta forma italiana són la variant d'Esparreguera *montònega* i la variant tarragonina *montonega*, amb canvi de síl·laba tònica.[679] | D'altra banda, en els parlars meridionals italians apareixen sovint derivats amb el sufix *-ónico*. Encara que d'origen toponímic a terres septentrionals, sembla que al sud de la península Itàlica, incloent-hi les illes, va servir per a desplaçar diminutius diversos.[680] Entre aquests, la variant *montònico* de l'antic Regne de Nàpols; la variant calabresa *muntuónico*, amb tancament vocàlic pel contacte labial; i la variant siciliana *mantonicu* (fi del s. XVI), amb dissimilació vocàlica inicial.[681] Fins i tot tinc documentada la forma del llatí tardà *montonicum* en la Venècia del s. XVII. | Ho aprofito ara per a destacar que crec que el raïm *mantònic*, de què parla el TrL, és un clar préstec sicilià al tortosí, explicable per la llarga dominació que els catalans exerciren sobre els antics regnes de Nàpols i Sicília.[682] Un bon argument per a demostrar que aquest *mantònic* no pot ser una forma pròpia del tortosí és que a la mateixa ciutat, segons el DCVB (s. *moltonenc*), coneixen una varietat de carabassa anomenada *moltonenca*, aquesta sí amb una morfologia pròpia del català. A Peramola, en canvi, l'ALDC recull el préstec *montònic*, fidel en tractament vocàlic al *montònico* del cen-

676. Ni tan sols no és pròpia de l'it. septentrional, segons el mateix DEI. Ho demostren la forma piemontesa *mouton* o la variant *moltón* (de l'Alta Llombardia i del Vèneto).

677. Segons ROHLFS: «-e n g o, -ingo. È un suffisso di origine germanica che esprime un rapporto di appartenenza» [p. 420].

678. Donada la manca d'accents, sols puc suposar que es tracta encara d'un mot esdrúixol. De fet, la caiguda de la nasal velar és més fàcil d'explicar en una posició posttònica.

679. El canvi de gènere de l'italià al català no té, en aquest cas, més importància. Generalment s'explica pel tipus de producte a què es refereixen els parlants: una referència al cep i al raïm (o al vi) provoca l'aparició del masculí; però, si s'escullen la vinya o la parra, apareix sovint el femení.

680. Cito literalment: «[il lat.] -o n i c u s sembra esser stato ricavato da -one. Al suffisso *-one* infatti, tipico di toponimi settentrionali e centrali è legata senz'altro la desinenza toponomastica *-ónico* [...]. Quell'*-ónico*, che in Calabria, in Sicilia e in Corsica serve alla formazione di nuovi aggettivi e a sfumare il significato di altri aggettivi già esistenti, è invece di origine diversa» [ROHLFS, 423-424].

681. Dissimilació induïda potser per influència del gentilici de la ciutat llombarda de Màntua (*mantovano* en it. i MANTUANUS en ll.). De fet, la fama vinícola de Màntua és prou antiga i estesa: v. màntua.

682. No cal dir que la zona portuària de l'Ebre (amb Tortosa com a capital) representava un lloc privilegiat per a la rebuda i la introducció d'influències italianes, incloent-hi les lingüístiques.

tre i del sud d'Itàlia.[683] | Crec que la raó per la qual els etimologistes, sobretot italians, no han considerat el seu *montònico* un derivat de *montóne*, més que pel grau vocàlic (tancat, per cert, en el calabrès *muntuónico*), ha estat per la dificultat de relacionar dos conceptes tan diferents. De fet, l'obertura de les tòniques no representa cap obstacle, ja que es tracta d'una tendència prou general en les dues llengües.[684] En aquest cas concret del *montona* català, fins i tot puc constatar una oscil·lació de l'obertura vocàlica.[685] | Certament, pot costar veure qualsevol relació entre un raïm (o vi) i un *moltó* 'mascle de l'ovella'.[686] La relació, però, esdevé més evident en el cas català, on apareix un cep autòcton anomenat *cua de moltó* a la Cat. central (o *cua d'avoia* 'ovella' a l'Empordà), a més d'uns altres paral·lelismes espanyols i portuguesos: *rabo de cordero*, *rabo de ovelha*, etc. V. cua de moltó. | En realitat, les referències a l'anatomia animal són, i han estat, freqüents en el lèxic ampelonímic. Per tant, podem suposar que d'un raïm **coda de montóne* es va passar a un raïm **de montóne*,[687] i d'aquí van sorgir derivats com *montone(n)go* i *montònico*. Tot i que en aquest cas concret no tinc documentació del canvi sintagmàtic, sí que en trobo uns altres exemples italians paral·lels. Per ex., conviuen a Itàlia el raïm *coda di volpe* amb la *volpola* toscana (v. THBuc, 45 i 200), i l'*ua cogioni de galo* [DEI, 3968] amb l'*uva gallétta* de finals del XVI.[688] | Considero, doncs, que d'un **montonengo (-enc)* italià prové la variant catalana més antiga i meridional: el vi *montònenc* del País Valencià. Posteriorment, aquesta variant valenciana del s. XV perd la nasal velar final i dóna lloc a les variants catalanes *montònac* i *montònec*, de finals del XVI i principis del XVII respectivament.[689] | També penso que és precisament aquesta pèrdua de pes fònic el que va provocar una variant més reduïda, sense la velar final *-c*. Així s'explica, doncs, la *montona* de Pollença, datada ja a principis

683. Precisament, l'àrea italiana de què parla el GDLI: l'Abruç, les Marques i l'Úmbria, coincideix prou bé amb els límits septentrionals de l'antic Regne de Nàpols.

684. MASCARÓ [p. 124] ha estudiat en català aquesta obertura tònica: «casos com *-ic*, que són productius i que en formar nous derivats obren sempre la vocal, com fa veure el nostre Aramon - aramònic [...] carbó - carbònic».

685. Concretament, l'ALDC recull a Cervelló [mun'tonə], mentre que a Pollença enregistra [mon'tɔnə]; en canvi, el DCVB transcriu a Pollença i Manacor [mon'tonə], i a Maó [mun'tonə].

686. Per ex., SCet [p. 43] documenta el 1897, a Càller, l'existència d'un cep importat que s'anomena ***pecorino*** *d'Osimo* (< *pecora* 'ovella'), provinent d'aquella localitat italiana de les Marques.

687. Tot i que tampoc no descarto una relació alimentària: és a dir, que s'anomenés així el raïm perquè es donava als moltons. De fet, BOSCH [p. 649] justifica així l'ampelònim sard *berbeghina* 'ovina'.

688. Segons el DEI (s. *gallétto*): «dimin. di 'gallo', perchè ricordano i testicoli dei gal - letti accapponati».

689. Se suposa que tant la grafia *vi montonach*, datada a Mallorca el 1670, com la grafia *multonac* del barceloní NAVARRO (a. 1797) són només adaptacions gràfiques. És a dir, han estat produïdes per la neutralització de les vocals àtones en el cat. oriental [a/e > ə] i no reflecteixen cap variant morfològica diferenciada.

del s. XVIII.[690] De fet, mentre que l'ALDC recull *montona* a Cervelló, la RevSI del 1871 [XX, p. 263] encara parla del conreu del *montònac* al barri barceloní de Sants. | Suposo que ara és el moment de valorar la variant catalana *multonac* de finals del XVIII. Es podria pensar que aquesta ha estat una forma catalana autòctona, però crec que l'antigor i l'extensió de les variants catalanes de filiació italiana (amb *-n-*) han de fer pensar en una adaptació posterior per al *moltonac*. Descartada la possibilitat que els parlants ultracorregissin el mot català (perquè això implicaria l'improbable coneixement de l'etimologia originària), cal pensar potser en un encreuament amb l'esmentat *cua de moltó*. De fet, geogràficament, el *montònic* pràcticament hi va coincidir a la Cat. central.[691] | En conseqüència, no comparteixo les propostes etimològiques de Battaglia (GDLI, s. *montònico*) ni de ROHLFS [p. 424]. El primer prefereix una derivació de *monte*, mentre que el segon apunta la possible relació amb *montanino*.[692] Tampoc no comparteixo la tria catalana de Coromines [DECat, V, 839]. Aquest no intenta d'establir cap etimologia, però escull com a forma principal una antiga grafia *muntona* i la situa entre els derivats de *muntó*. | També hi vull afegir que dubto seriosament sobre la relació entre el fr. *raisin de montanna* o l'it. modern *vi montano* i el *montònico* de l'it. meridional. Per a explicar-ho, caldria suposar una dissimilació vocàlica, interferida per una associació amb el radical *mont-* (del ll. MONTIS 'muntanya'). Penso senzillament que aquesta associació és únicament semàntica, explicable gràcies a un cep ben adaptat als terrenys elevats i costeruts,[693] però sense cap relació amb la *montona*.

SIN.: No tinc cap dubte de la sinonímia amb *parellada*. A finals del s. XIX un enòleg català [ROIG, 35] ja parla de l'equivalència entre aquest i *moltonach*. Modernament, CIURANA [p. 13 i 103] també estableix la sinonímia entre *parellada* i *montònega* o *montònec*.[694] Igualment, a la Granada m'expliquen que *montònec* és el nom antic del cep a la comarca, encara que modernament sigui més conegut com a *prellada*.[695] | La mateixa

690. L'antiguitat i l'extensió més grans de les formes derivades (*-ònic*, *-ònec*) dificultarien l'explicació de la *montona* balear com a simple adaptació fonètica d'una hipotètica **uva de montóne* italiana.

691. Actualment, la *cua de moltó* encara és recordada a l'Urgell (l'ALDC el recull a Arbeca —i jo a Belianes— com un antic cep ja desaparegut). Al segle passat la *cua de moltó* també es coneixia, segons la RevSI [XX, p. 294], a Esparreguera (v. cua de moltó), vila on jo avui dia sols recullo *montònega*.

692. Aquesta segona possibilitat té com a principal escull el canvi vocàlic: *montanino* hauria donat **montànico*, no pas *montònico*.

693. Efectivament, a la Granada destaquen que el *montònec* és la varietat del Penedès més adaptada a la muntanya per la seva resistència i la seva maduració tardana.

694. TORRES [p. 41] ve a dir el mateix, però no accentua *montonec*. Cal suposar que es tracta d'una altra de les variants agudes, en general molt més mal documentades que les planes.

695. En la mateixa línia s'expressa el recent estudi de la GCat, tot i que fa una curiosa precisió: «n'hi ha dos tipus: la *Parellada* blanca, que és la més corrent, i la de color rosat, que comunament es denomina *Montònec*» [p. 20].

sinonímia pot ser estesa a *martorella*. Diferents autors han establert també aquesta triple equivalència entre *montònec*, *parellada* i *martorella*.[696] Per ex., GIRALT [p. 16] o la GCat [p. 20]. Jo mateix confirmo parcialment aquesta sinonímia. Tot i que no em parla específicament del *montònec*, un expert viticultor d'Artés m'assegura que la seva *mortorella* és anomenada *parellada* al Penedès.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **montonzico** «(Zaragoza) Variedad de uva con el grano muy apiñado» [DAn].[697] ◊ *FR.*: Cf. **montanna** «(Nendaz) Raisin» [FEW, X, 13]. ◊ *IT.*: **mantonico** «(Bianco) Vino excelso» [THBuc, 20]. | **mantonicu niuru**, **fimmineddu**[698] «(Sicilia, 1696) Vitis longulo fructu, e nigro virescente [...]. Eadem frugescentior, nigro fructo, paulo maiori, ac viridiori, minus acerbe sapiente, tenero pediculo» [CUPANI, 233-234]. | **mantonicu vrancu ò masculu**[699] «(Sicilia, 1696) Eadem fructu e viridi albo, acerbiori dulcore, duro petiolo» [CUPANI, 234]. | **montonego** «(Bologna, 1651) Raisin blanc» [*ap*. CTal, 529]. | **montònico** «Vitigno a maturazione tardiva, che produce una pregiata uva da tavola = Deriv. probabilmente da *monte*» [GDLI]. | **muntuónico** «(calabrese) Specie d'uva (in origine forse 'montanino')» [ROHLFS, 424]. | Cf. **montano** «prodotto da viti di montagna (un vino)» [GDLI]. ◊ *LL. MED.*: **montonicum** «ou vernaccia. (Venise, 1629) Cépage» [*ap*. CTal, 529].

morastell *m.* → monastrell.

169 **moràvia** *f.* DOC.: (val., 1851) «morabia» [DEsc]. | (val., 1891) «moravia» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **moràbia** (l'Alforí, Castalla) [FAVÀ].[700] | **moraita** (Vinaròs) [TrL].[701] | **moràvia** (Albaida) [TrL]; (Beneixama) [ALDC].

DESCR.: **moràbia** «variedad de la uva de color moracho» [DEsc]; «cep de raïms mitjancers i espessos, per a fer vi. Gra gros, negre i rodó» [FAVÀ]. | **moraita** «raïm de gra gros» [TrL]. | **moràvia** «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «raïm negre» [TrL]; «raïm negre per a vinificació» [SIMÓ, 331].

696. I, tal com passava amb la *parellada*, a més de la *martoreia* [blanca], n'hi havia una altra de rosada (cf. ROIG, 36).

697. Crec que es tracta d'un paral·lelisme aragonès deturpat. Considero molt probable que els saragossans, el parlar dels quals fa els diminutius amb el sufix *-ico*, hagin cregut que **montonico* és un diminutiu de l'esp. *montón* 'munt'. Després, per culpa d'aquesta interferència (afavorida pel caràcter apinyat del raïm), l'haurien regularitzat en *montonzico*.

698. Per a una explicació sobre el sentit d'aquesta diferenciació sexual siciliana (*fimmineddu/masculu*) amb uns altres paral·lelismes romànics: v. l'etim. de cagat.

699. L'ambigüitat textual de CUPANI (que transcric literalment) fa difícil resoldre si els sicilians deien *mantonicu masculu* i *mantonicu fimmineddu*, o només els anomenaven *masculu* i *fimmineddu*. Com que també inclou les varietats *greca fimminina* i *grecu masculinu* [p. 232], suposo que cal donar per bona la primera possibilitat.

700. A Castalla recullo una forma betacista [b] per al *moràbia*, tot i que el meu informant fa servir la labiodental [v] en uns altres raïms com *boval* i *valencí*.

701. Variant amb caiguda de la bilabial intervocàlica, provinent de l'arcaisme **moràvid/-ita* 'almoràvid' (v. *infra*).

ETIM.: Coromines, tractant de l'etimologia castellana de *morapio*, proposa aquesta complexa explicació, massa forçada per al meu gust: «*morapio*, alav. 'vino tinto'. Es más probable que éste sea lo mismo que el (¿and.?)[702] *morabio*, del cual cita un ej. Eguílaz, que viene del ár. *murábbī* 'electuarium' (R. Martí), en Egipto y otras partes 'compota', propiamente participio de *rabbā* 'criar, alimentar'. M. L. Wagner, ZRPh. LXIII, 341, cita ejs. de *morapio* en Blasco Ibáñez y en Samblancat, y compara con el fr. *morillon* 'uva negra', que en Villon es 'vino hecho con el raisin morillon'» [DECH, IV, 135]. | Personalment, també considero que tant les formes espanyoles (*morapio*, *moravia*) com les catalanes (*moràbia/-àvia*, *moraita*) tenen un clar origen àrab, però veig més senzilla i probable la derivació de *al muravit* 'almoràvid'.[703] De fet, l'arcaisme andalús del 1809 (*uva moràvita*) ajuda a confirmar-ho per la seva fidelitat etimològica. | Es tracta, en definitiva, d'un raïm arribat en temps de la dominació àrab que els parlants van associar amb els seus dominadors. Aquesta raó ètnica no és tampoc un fet aïllat; per ex., cf. moreu.

SIN.: V. planta.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **morapio** «vino obscuro, tinto» [DRAE]; «(Logroño) Vino tinto» [VvR]; «(Villar del Arzobispo) Vino tinto» [LLATAS, II, 89]. | **moravia** «(Madrid, 1885) Uvas muy grandes negras. Se estima para comer formando parrales» [ABELA, 243]; «cepa delgada. Racimos regulares, apretados en la especie roja. Pecíolo duro; uvas grandes, oblongas; duras, tardías, hollejo grueso. Especie para fruta muy tardía» [HIDALGO, 145-146]; «(Serrans) Especie de uva» [LLATAS, II, 126]; «(Hellín, 1891) Variedad muy productora que da un fruto morado, del qual se obtienen unos caldos bastante coloreados y de graduación algo inferior» [*ap*. MORALES, 26 i 62]; (Venta del Moro, Villargordo, Corrales de Utiel) [BRIZ, 211].[704] | **moravita** «o *moravia*. (Jerez, 1814) Uvas muy grandes, negras. Se estima para comer, formando parrales» [*ap*. ABELA, 243].

170 **morenillo** *m*. DOC.: (Val., 1791) «Morenillo» [JAVal, 30]. | (val., 1851) «Morenill ó <moreni>-llo» [DEsc].[705] | (Castelló, 1878) «Morenillo» [*Estud.*, 85].

À. DIAL.: **morenillo** (Tarragona) [COMENGE, 229]; (Tortosa, Gandesa, Borriana, Vinaròs) [TrL]; (Massalió, Atzeneta del Maestrat, Cabanes de l'Arc) [ALDC]; (Gandesa,

702. No calen els interrogants de Coromines, perquè tinc prou documentat el raïm *moràvia* a Andalusia, a la Manxa i al País Valencià castellanòfon.

703. Nom dels sectaris sarraïns que van dominar bona part de la península Ibèrica al llarg del s. XII. Va esdevenir una de les principals dinasties musulmanes al sud peninsular, com demostra l'antiga moneda catalana *morabetí* (o *morabatí*), d'origen idèntic (v. DCVB, s. *morabetí*).

704. BRIZ és l'únic autor que prefereix una variant gràfica *morabia* per a l'espanyol.

705. La primera grafia (*morenill*) em sembla força estranya. Suposo que es tracta d'una ultracorrecció. Com ha escrit el *Panor.*: «L'obra d'Escrig és una font de mots fantasmes [...] cal anar amb compte i no acceptar com a genuïna cap forma abans d'haver-la sotmesa a un rigorós examen filològic» [p. 170].

les Useres, Llíria) [FAVÀ]. | **morinillo** (Vilalba dels Arcs) [ALDC].[706] | Cf. **monegrillo** (Alcalà de Xivert) [ALDC].[707]

DESCR.: **morenillo** «uva bermeja de racimo largo y apretado con el rabo tierno: su grano es algo largo con el hollejo delgado y de pulpa dulce, que cruge al romperla [...]. Su vino es de los mejores» [JAVal, 30-31]; «especie de uva *negral*, de gusto delicado» [DEsc]; «raïm negre de grans grossos» [TrL]; «cep de raïms esparsos. Gra negre, mitjà i rodó. Molt bo per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim prou arrelat a les terres de l'Ebre, documentat el 1791, però d'origen forà (← diminutiu de l'esp. *moreno*). Probablement va arribar des de terres aragoneses (encara que no en trobi documentació), perquè la terminació diminutiva *-illo* és pròpia de la morfologia espanyola.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **morenillo** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra muy dulce» [LLATAS, II, 90]. | **morenillo blanco** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca» [LLATAS, II, 90].

171 **moreu** o **morillo** *m.* DOC.: (a. 1871) «moreu» [RevSI, XX, 295]. | (Castelló, 1878) «Morillo» [*Estud.*, 85].

À. DIAL.: **morelló** (Ross.) [TrL]. | **moreu** (Santa Coloma de Farners) [FAVÀ]. | Cf. **morillo de Climent** (Traiguera) [FAVÀ].[708]

DESCR.: **morelló** «classe de raïm» [TrL]. | **moreu** «cep de raïms apinyats, amb els gotims bessons. Gra negre, allargat i gros; de pell forta. Bo per a menjar» [FAVÀ]. | **morillo de Climent** «cep de raïms clars i mitjans. Gra negre, mitjancer. Molt bo per a menjar, també val per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: L'ampelònim *moreu* és una especialització de l'epítet cromàtic *moreu*, indicador d'una tonalitat fosca, tirant a negra (v. DCVB). En últim terme, provindria del ll. *MORELLU, diminutiu de MORUS 'móra',[709] però aquesta evolució [*-ellu* > *-eu*] és més pròpia de l'occità que no pas del català. En català seria més genuïna una solució **morell* [*-ellu* > *-ell*], i d'aquí precisament deu derivar el diminutiu ross. *morelló*.[710] | Encara que en català parlem d'unes variants molt locals, no hi falten els paral·lelismes romànics. S'ha documentat el fr.

706. Variant explicable per una assimilació vocàlica (*e-í* > *i-í*).

707. Forma explicable probablement per encreuament amb un topònim saragossà: *Monegrillo* (← diminutiu de *Monegros*). L'associació es devia acomplir ja en l'espanyol i seria un indici de la provinença aragonesa d'aquesta varietat.

708. Variant que pot semblar un préstec de l'esp. *morillo* (< diminutiu de *moro*). Com que no em consta que hi hagi cap raïm castellà anomenat així, suposo que deu ser una simple adaptació de l'ampelònim fr. *morillon*. L'antropònim *Climent* deu fer referència a l'introductor del cep a la població.

709. El TLF (s. *morillon*) dóna una explicació equivalent per al francès: «Dér., par analogie de couleur, de *more* (var. de *maure**); suff. *-illon* (de *-ille** et *-on**.» Aquesta relació amb el color de la móra també havia estat emprada en català per a explicar el canvi de *monastrell* en *morastell* (cf. *Mots*, 57).

710. Puc documentar la mateixa derivació, encara que referida a un altre fruit: l'*avellana morella* (de Falset, segons el DCVB, s. *avellana*).

mor(e)illon en els s. XIII i XIV; també l'it. *morellino* i l'occ. *mourelet*. L'antigor i la diversitat de les variants romàniques em fan pensar novament en un semantisme romànic comú d'aquesta motivació cromàtica relacionada amb la móra.

SIN.: Segons el TrL: «<morelló>. El picapoll». No puc ni confirmar ni desmentir la sinonímia per la manca de dades sobre aquest *morelló*.[711]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **maurillon** «(Bourgogne, 1800; a. 1816) Espèce de raisin» [*ap*. DncF, 228 i 61]. | **morillon** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]; «(a. 1622) Plante de vigne noire. Il porte bien peu et des petits raisins clairs, dont le vin est fort» [ESTIENNE, 548]; «(Épernay) Cépage de grappes longues» [ODART, 173]; «(a. 1283) *Vin de moreillons* | (*c*. 1393) Variété de raisin noir | Cépage donnant du raisin doux à grains noirs (parfois à grains blancs roses: *morillon blanc*)» [TLF, XI, 1082]; «(Paris, 1564) Raisins noirs» [*ap*. DncF, 58]. | **morillon noir** «(Bourgogne) Cépage a raisins noirs; vin d'une qualité médiocre» [ODART, 255]; «(a. 1667, 1771) Fort doux & sucré, & excellent à manger, & fait de meilleur vin» [*ap*. DcnF, 58]. ◊ *IT.*: **morellino** «(Tosc.) Vino nero di buona gradazione alcolica. = Deriv. da *morello*» [GDLI]. | Cf. **moreggiano** «(pis.) Qualità d'uva di poco pregio» [DEI, 2508]. ◊ *OCC.*: Cf. **mourelet** «(Tarn-et-Garonne, 1859) Cépage» [ODART, 247].

711. De tota manera, Griera el situa al Rosselló, on la *picapulla* és ben coneguda (v. picapoll). Deu tractar-se, en tot cas, d'una variant molt local.

172 **moro** *m*. À. DIAL.: **moro**[712] (Tarragona, Savallà del Comtat) [TrL]; (Urgell, Segarra) [DCVB]; (Querol) [SADURNÍ, 21]; (Alió) [ALDC]; (Esparreguera, Sarral, Belianes) [FAVÀ].[713] | Cf. **moret-bàmbol** (Men.) [DAg]; (Mall.) [TrL].

DESCR.: **moro**[714] «raïm negre que madura tard» [TrL]; «varietat de raïm de grans negres i lluents» [DCVB]; «cep de raïms primerencs, mitjans i molt apinyats. Gra gros, rodó, molt negre i de pell cruixent. Ben dolç per a menjar i per a fer un vi amb grau i molt negre» [FAVÀ]. | **moret-bàmbol** «mena de raïm» [DAg].

ETIM.: La relació entre el raïm de pellofa negra i la pell fosca, associada des de temps antic als moros, sembla una explicació fàcil i convincent per a l'ampelònim *moro*.[715] Això no obstant, s'ha de tenir present que també és possible una interferència amb *móra*, com fan pensar algunes variants romàniques femenines (*negramoira*, *nièdda-mòra*); sense oblidar uns altres ampelònims romànics ex-

712. El DFer menorquí (s. *rém*) hi afegeix erròniament el *rém de mòru*. No l'inclouré, però, perquè la traducció al castellà que dóna, «Yerba carmín», no correspon a cap varietat de raïm, sinó a una planta silvestre.

713. Noto una marcada tendència dels belianencs i dels esparreguerins a referir-s'hi sempre en plural: *moros*.

714. Segons el DFig (s. *vi*), a Mallorca s'anomenava *moro* el «vi pur que no te aygo». Exactament igual passa en portuguès: «Pop. *Vinho moiro*, vinho puro, sem mistura de água, em contraposiçâo a *vinho cristão* ou *vinho baptizado*» [DdeF].

715. I suposo que aquesta associació cromàtica també deu valer per a un altre fruit: la *mongeta mora*, que «té el gra vermellós, vinós (Manresa)» segons el TrL.

plicats ja per la relació amb aquest fruit: v. moreu. | Pel que fa al compost *moret-bàmbol*, dono per fet que *bàmbol* no és res més que una sonorització de *pàmpol*, per fonètica inductiva.[716] Per tant, parlem d'un cep *moret <de> pàmpol*. Suposo que vol indicar una subvarietat de *moret* amb força pàmpols (cf. pampolat), ja que no tindria gaire sentit parlar d'un cep de pampes fosques.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **moret** «(a. 1859) Grain mince et d'un rouge fauve; productif» [ODART, 232]. | **moure** «(Bourgogne, 1859) Variété des grains bien noirs, luisants, qui est à peine moyenne; leur saveur est douce; la peau est un peu épaisse» [ODART, 175-176]. | **moyret noir**, **moret** «ou teinturier. (Cher, 1844) Ce raisin sert à colorer le vin en rouge foncé» [*ap*. ROLLAND, 301]. ◊ *OCC.*: Cf. **mouràs** «variété de cépage noir» [DBGM]. | Cf. **mouren** «(Basses-Pyrénées, 1827) Plants qui produissent les meilleurs vins rouges» [CAVOLEAU, 364]. ◊ *PORT.*: **moreto** «casta de vidiera europeia» [NDCLP]. | Cf. **negra-moira** «variedade de uva tinta» [DdeF].[717] ◊ *SARD*: **mora** «uva da vino comune» [COSSU, 258]; «o niedda-mora. Grappolo piuttosto grande, con acini medi, di colore nero-violaceo, buccia consistente; il succo, incolore, ha sapore neutro» [DEIDDA, 296]. | Cf. **nièdda-mòra** «(Serdiana, 1889) Vite» [CARA, 91].

716. Cf. DECat, VI, 219: *bambaneres* < *pampaneres*.

717. Forma pleonàstica per a destacar la negror de pellofa que caracteritza aquesta varietat. L'ampelònim sard *nièdda-mòra* 'negramora' és exactament el mateix.

173 **morvedre** *m.* DOC.: (val., 1891) «de Molvedre» [DMGa, s. *raim*].[718]

À. DIAL.: **morvedre** (Ross.) [TORRES, 43];[719] (Parestortes) [FAVÀ].

DESCR.: **de Molvedre** «raím vermell» [DMGa, s. *raim*]. | **morvedre** «vinya que permet elaborar uns vins de molt de color» [TORRES, 43]; «cep de raïms negres per a fer vi. Gra gros, rodó, de pell forta» [FAVÀ].

ETIM.: L'origen toponímic de *morvedre* és prou evident. Així, llegeixo en una enciclopèdia actual: «esta región ya producía vinos en el siglo II a. de C. y los exportaba a Roma. Del nombre antiguo de Sagunto (Murviedro) deriva el de la variedad *mourvèdre*, aunque en Valencia esta cepa se llama *monastrell*» [*Enc.*, III, 52]. | Ara, la dificultat no es troba en l'origen toponímic; allò que cal saber bé d'aquest *morvedre* és la seva història. Segons Piqueras: «en Murviedro parece ser que también se elaboraban vinos generosos que gozaron de merecida fama desde la Edad Media hasta comienzos del siglo XX,[720] en que el

718. Grafia amb dissimilació de líquides (*r-r* > *l-r*), fàcilment explicable del moment que aquest fenomen ja es dóna en el topònim originari. Els mateixos morvedrins pronuncien *mo/l/vedre*, segons el DCVB (s. *morvedre*). Així, doncs, no sorprèn gens l'existència d'una *pera molvedrina* a Castelló, segons el DCVB (s. *pera*).

719. TORRES utilitza una grafia afrancesada *mourvedre*, que adapto a l'ortografia catalana.

720. El caràcter portuari de la població va afavorir, sens dubte, la constitució del vinyet. Un document de l'ACA, datat el 1329, ja vincula la zona al transport marítim del vi: «[...] e el vi qui·s carregara el cap de Murvedre, qui son LX mille quarters a mesura de Valencia o CL mille quarters a misura de Barchinone, lo qual vi se metra en gerres» [*ap*. LGal, 459].

viñedo desapareció de esta comarca [...] de su terreno surgió incluso uno de los vidueños de *vitis* europea, el nominado *Murviedro*, que habría de extenderse con este nombre hasta más allá de los Pirineos, afincándose por todo el Roselló, el Languedoc y la Provence, en donde todavía hoy es una variedad de uva importante que produce vinos tintos» [*Guía*, 92 i 106]. | Tant les nombrosissímes variants occitanes (*morvède*, *mourvèbre*, *mourvedre*, *mourvegue*, *mourvese*, *mourvédou*) com l'opinió de diversos especialistes francesos confirmen la importància i l'antigor d'aquesta varietat al Migdia francès. No és estrany, doncs, que reculli a Parestortes (Ross.) una variant *murvedre*, general també al Llenguadoc. Es tracta, en definitiva, d'un retorn de l'antic préstec valencià, adaptat ara a la fonètica francesa. I es pot parlar d'antiguitat del moment que totes les variants fan referència al topònim medieval de Sagunt, i no pas a l'actual.[721] | Tampoc no ha de sorprendre la presència de paral·lelismes com *molviedro* o *mul-/murviedro* a punts del País Valencià castellanòfon. S'ha de tenir present, com ja fa veure la definició de BRIZ [p. 138], que aquest cep ha estat utilitzat modernament com a peu híbrid per a empeltar-hi unes altres varietats. Precisament per aquesta raó es pot justificar també l'existència de préstecs al portuguès (i al brasiler). Però aquests manlleus han de ser, per força, més actuals, atès que la difusió com a portaempelts d'aquesta varietat a bona part dels vinyets mediterranis és relativament recent.

SIN.: V. gra negre; v. mataró.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **molviedro**, **mulviedro** o **murviedro** «(Requena) Classe de portainjertos o planta borde» [BRIZ, 138]. | Cf. **muviero** «o *murviedro*. (Olite) Variedad de vid americana» [ECHAIDE, 168]. ◊ *FR.*: **morvégué** «(a. 1770) Cépage noir» [*ap*. CTal, 538]. | **morvèque** «(1840-1872) Esp. de raisin noir» [FEW, fasc. 138, 65]. ◊ *OCC.*: **morvède** «o *morillon*. Espèce de raisin. Éty. Ce raisin paraît nous être venu de Murviedro, en Catalogne» [DPF].[722] | **mourvèbre** «(a. 1722; Bourgogne, 1781) Grain noir, rond, dont la peau est molle et la saveur peu agréable» [*ap*. DncF, 244]. | **mourvede** «Espèce de raisin» [DPF, s. *morvède*]; «(Bourgogne, 1781; Vaucluse, 1784) Raisin noir, grain rond» [*ap*. DncF, 244]. | **mourvédou** «(provençal, 1859) Cépage de grains petits» [ODART, 455]. | **mourvedre** «(lang., 1840) Cépage à grappes moyennes, compactes, à

721. Segons la GEC (s. *morvedre*) i el DCVB (s. *Sagunt*), el topònim iber llatinitzat SAGUNTUM va ser desplaçat en temps visigòtics per *Morvedre* (< MURU VETERE 'mur vell'). Antigament, el municipi ocupava bona part de la comarca que avui en dia encara s'anomena Camp de Morvedre. Però el 1868 es va decidir restituir oficialment l'antic topònim, malgrat que popularment el topònim altmedieval encara perdura.

722. És curiosa la tendència dels autors francesos a escriure el topònim castellanitzat *Murviedro*. El TdF (s. *mourvede*), per ex., el situa a Catalunya; i ODART [p. 455], a la província de València. Ignoren, doncs, que només des d'una forma catalana *morvedre* es poden explicar satisfactòriament les diverses variants occitanes.

grains moyens, sphériques, à peau épaisse et à saveur âpre» [DncF, 243-244]. | **mourvese** «(a. 1886) Variété de raisin noir, à grains ronds, séparés. C'était le cépage capital des anciennes vignes de Provence, v. *alicant*, *catalan*» [TdF, s. *mourvede*]. | **móuvergue** «Espece de raisin» [DPF, s. *morvède*]; «(a. 1715; Var, 1827) Vitis acino nigro, rotundo, molli, minus suavi» [*ap*. DncF, 244]. ◊ PORT.: **bom-bedro**, **bom-vedro**, **monvedro**[723] «(Alentejo, Estremadura, Algarve) Espécie de uva» [DdeF]; «casta de videira europeia» [NDCLP]. | **murviedro** «(Brasil) Variedade de videira» [DdeF].[724]

morzacà *f*. → massacà.

174 **moscatell** o **moscat** *m*. DOC.: (a. 1361) «comprets o façats comprar del millor moscat que sia en Perpinyà, per IIII» [*ap*. TRENCHS, 353]. | (a. 1382) «VIII carregues de vi moscat en XVI barrals» [*ap*. TRENCHS, 364]. | (a. 1381-6) «Bech grech d'estiu, e d'iuern cuyt o moscatell» [EXIMENIS, 143]. | (fi del s. XIV) «Rayms moscatells e figueres» [*ap*. DCVB]. | (a. 1414) «Quatre botes de vi, tres de vermell e una de muscat» [*ap*. GUAL, 454]. | (Val., 1487) «per preu de tres portadores de raïms moscatells» [*ap*. DCVB]. | (Val., s. XV) «moscats e grechs / e forts fins vins» [*ap*. DCVB, s. *grec/-a*]. | (a. 1580) «vi Moscat. Vinum apianum [...] moscat, o moscatell. Uva apiana» [POU, 14 i 40]. | (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat, escanyaca, machabeu, grech, verdiell, moscat» [*ap*. DAg, s. *vi*].[725] | (a. 1617) «lo vi Moscat de la vinya Moscada» [AGUSTÍ, 94]. | (l'Alguer; 1683, 1684) «moscatell» [BOSCH, 367]. | (l'Alguer, 1691) «seps de muscatell» [BOSCH, 367]. | (a. 1696) «raym moscat ó moscatell. Apiana uva; vi moscat ó moscatell. Apianum vinum» [JLac, s. *moscat*]. | (l'Alguer, 1743) «muscateill blanch y negra» [BOSCH, 367]. | (Val., 1791) «Moscatella» [JAVal, 30]. | (Cat., 1797) «Moscatells» [NAVARRO, 13]. | (men., *c*. 1830) «moscatèll» [DFeb]. | (mall., 1840) «moscatell» [DFig]. | (Ross., 1866) «Moscat» [ROUFFIA, 137]. | (a. 1871) «Moscat vermell» [RevSI, XX, 317]. | (Barcelona, 1890) «moscatell de color. En algunas localitats l'anomenan negre pera distingirlo del blanch» [ROIG, 37]. | (val., 1891) «moscatell» [DMGa]. | (Banyalbufar, 1897) «moscatell» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **moscat** (Cadaqués, Cassà de la Selva) [TrL]; (Alt Em-

723. Variants amb diverses modificacions. La forma *monvedro* presenta una dissimilació de líquides (*r-r* > *n-r*), afavorida per la propagació de la nasal inicial; o potser per una interferència amb el radical *mon(t)-*. A partir d'aquest nou context nasal, la variant *bom-bedro* (grafiada també *bom-vedro*) sofreix un fenomen d'assimilació consonàntica (*m-b* > *b-b*).

724. Manlleu al brasiler, a partir de l'espanyol. A diferència de les variants portugueses, aquesta forma ha estat agafada directament del topònim castellà: *Murviedro*.

725. El DAg ja havia documentat en el s. XV un *lletovari moscat*. No l'he inclòs perquè es refereix a un *electuari* 'compost farmacèutic' i, per tant, no es tracta de cap mena de vi.

pordà) [PUIG, 24]; (l'Alguer) [DAlg]; (Salses, Estagell, Perpinyà, Mosset, Sant Cebrià de Rosselló, Jóc, els Hostalets [Montoriol], Cornellà de Conflent, Ceret, Prats de Molló, Maçanet de Cabrenys, Llançà, Bassegoda, Oix, Roses, Banyoles, Camallera, Girona, Begur, Cruïlles, Palamós, Llagostera, Tossa de Mar, Sarroca de Bellera, Isona) [ALDC];[726] (Cotlliure, Vilajuïga, Calonge de Mar, Santa Coloma de Farners, Figuerola d'Orcau) [FAVÀ]. | **moscat blanc** (Llofriu) [TrL]. | **moscat bromat** (Tremp) [TrL].[727] | **moscat de gra petit** (Tremp) [TrL]. | **moscat de taula** (Ross.) [GUITER, 99]. | **moscat negre** (Girona, Llofriu) [TrL]; (Ross.) [GUITER, 99]. | **moscat rodó** (Girona) [TrL]. | **moscatel** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (l'Alguer, les Paüls, la Pobla de Roda, Peralta de la Sal) [ALDC]. | **moscatell** (l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]; (Alp, Queralbs, Planoles, Begur, Prats de Lluçanès, Peracamps, Cardona, Campins, Castellfollit de Riubregós, Calaf, Cànoves, Sant Salvador de Guardiola, Tordera, Freixenet de Segarra, Vacarisses, Sentmenat, Aguiló, Santa Coloma de Queralt, Barberà del Vallès, Cervelló, Sants [Barcelona], Sant Jaume dels Domenys, Sant Pere de Ribes, Tarragona, Cambrils, Pollença, Sóller, Eivissa, Peramola, Cubells, Agramunt, Cervera, Saidí, Arbeca, Granyena de les Garrigues, Vinaixa, Mequinensa, Margalef, Riba-roja d'Ebre, la Torre de Fontaubella, Marçà, Vilalba dels Arcs, Valljunquera, l'Ametlla de Mar, Horta de Sant Joan, la Ginebrosa, Roquetes, Amposta, Ulldecona, Vinaròs, Alcalà de Xivert, Cabanes de l'Arc, Castelló de la Plana, Rossell, Fondeguilla, la Llosa de la Plana, Vilafranca del Maestrat, Benifairó de les Valls, Casinos, el Puig de Santa Maria, la Fonteta de Sant Lluís [Val.], Alfafar, Picassent, Torís, Sollana, l'Alcúdia de Carlet, Albalat de la Ribera, Alzira, Alberic, Simat de Valldigna, l'Alqueria de la Comtessa, Montesa, la Font de la Figuera, Ontinyent, Pego, Xàbia, Muro del Comtat, Tàrbena, Altea, Alacant, Crevillent, Guardamar) [ALDC]; (la Granada, Creixell de Mar, Sarral, Sant Lluís, Porreres, Sant Llorenç des Cardassar, Belianes, Areny de Noguera, el Campell, Torrent de Cinca, Riudoms, Gandesa, Traiguera, Torreblanca, Llíria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Aielo de Rugat, Jesús Pobre, Polop) [FAVÀ]. | **moscatell blanc** (Tarragona, Benassal, Vinaròs) [TrL]; (Móra la Nova, Atzeneta del Maestrat) [ALDC]; (Alella, Esparreguera, Porrera) [FAVÀ]. | **moscatell de gra petit** (Alp) [ALDC]. | **moscatell mescat** (Creixell de Mar)

726. Cal fer ressaltar el manteniment de l'arcaisme *moscat* (enfront de *moscatell* [cf. *infra*: sin.]) a punts del cat. nord-occidental. En el cas de Sarroca, on avui dia no hi ha vinya, el mot s'ha mantingut gràcies al vi.

727. A Conques (Pallars Jussà), un pagès m'assegura que a la propera població de Suterranya sí que conreen una varietat que, segons ell, s'anomena *moscat bròmec*. Aquest raïm s'adaptaria millor a terrenys de menys altitud que Conques, com són Suterranya o Tremp. Ambdues variants (*moscat bromat* i *moscat bròmec*) em fan pensar en el *bromet*, ampelònim desconegut a la Conca de Tremp.

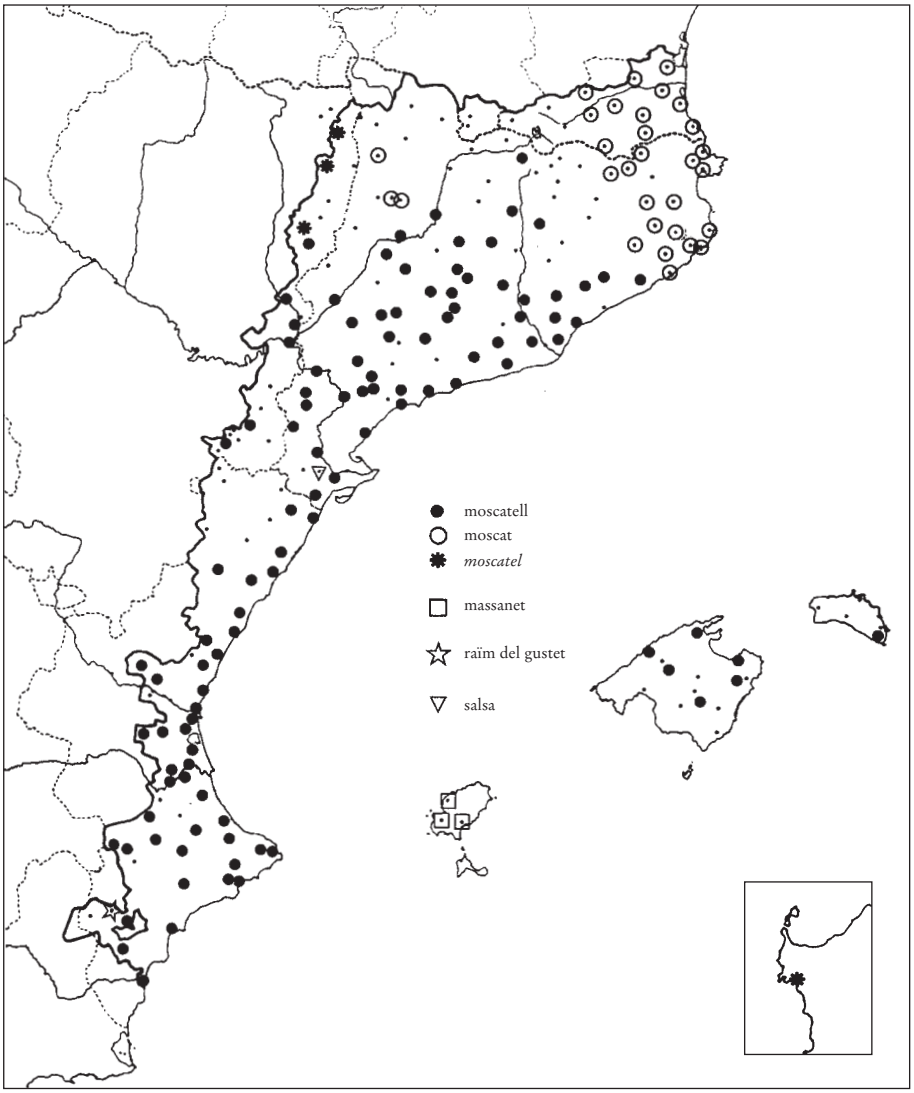

FIGURA 14. Mapa del *moscatell*.

[FAVÀ].[728] | **moscatell negre** (Falset, Tarragona, Vinaròs, Atzeneta del Maestrat) [TrL]; (Atzeneta del Maestrat, Benifairó de les Valls) [ALDC]; (Alella, Esparreguera, la Granada, Creixell de Mar, Porrera) [FAVÀ]. | **moscatell roig** (Móra la Nova) [ALDC]. | **moscatellet** (Consell, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **muscatell** (Lleida, la Torre de les Maçanes, Novelda) [ALDC]; (Vilves) [FAVÀ].[729]

DESCR.: **moscat** «rahim blanc o roig de gra llis y de gust molt dols; y també s'aplica al cep y beguda que's fa d'ell» [DLab]; «raisin blanc, d'un vert mat. Grains ronds, très-parfumés et très-doux. Précoce; bon à manger. Grappe moyenne. Cep assez puissant» [ROUFFIA, 137]; «mena de vi dolç» [DAg]; «raïm de gra gros que ordinàriament es menja a la taula» [TrL]; «cep de raïms molt bons per a penjar i assecar» [FAVÀ]. | **moscat bromat** «raïm de color rosat molt bo per a menjar» [TrL]. | **moscat de taula** «de grans molt grossos i de poc grau» [GUITER, 99]. | **moscat de gra petit** «raïm blanc rosat, de gra petit i rodó, tan bo per a menjar com per a fer vi» [TrL]. | **moscat negre** «raïm de gra gros i de pell forta, de molt most i de poc suc» [TrL]. | **moscat rodó** «cette variété, dont obtient l'excel·lent vin de Rivesaltes. Grappe, à grains ronds, tellement serrés; saveur et parfum extrêmement prononcés» [RENDU, I, 9*r*]; «raïm blanc, de molt suc, que es podreix fàcilment, per tenir la pell prima» [TrL]; «de grans petits i rodons, el millor per a fer vi» [GUITER, 99]. | **moscat roig** «variété du *moscat*, moins parfumé» [ROUFFIA, 137]. | **moscatell** «uva de olor y sabor de almizcle. El comun blanco es temprano, de racimo pequeño y apretado» [JAVal, 16]; «uvas blancas sabrosas y delicadas» [NAVARRO, 13]; «rahím blanc o roig de gra llis y de gust molt dols; y també s'aplica al cep y beguda que's fa d'ell» [DLab]; «casta de uva blanca ó morada, de grano redondo» [DAm]; «emparrat, es molt apreciat pera taula [...]. Cep mitjá. Rahím mitjá. Fruyt gros, oblongo, blanch daurat, molt dols y aromátich especial» [ROIG, 33-34]; «clase de uva blanca, planta que lo produce y vino que se hace de ella» [DMGa]; «vi dols y llépol» [CERDÀ, 111]; «cep que dóna un raïm de gra gros, llis i de poca pellerofa» [DAg]; «raïm de gra gros un xic allargat, de color blanc o vermell, molt bo per a menjar. Serveix per a fer vi conegut pel mateix nom» [TrL]; «Raïm d'olor i sabor que recorda el del mesc | Vi molt dolç i d'alta graduació» [DCVB]; «Varietat de raïm de grans grossos i ovalats | Vi dolç i perfumat que es fa amb aquest raïm» [DIEC]; «cep de raïms de taula llargs, sovint emparrats i poc productius. Gra llarg i blanc-verdós, de cua trencadissa.

728. Forma pleonàstica per a reforçar una característica que ja és l'origen etimològic del nom mateix: el gust de *mesc*. Suposo que aquesta subvarietat deu accentuar aquest sabor i els parlants ho han volgut remarcar, desconeixedors de l'origen etimològic per culpa del canvi vocàlic (*mesca*/*moscat*).

729. Variant explicable pel tancament que provoca la bilabial oclusiva sobre el so vocàlic contigu (*mo-* > *mu-*). Aquest fenomen no és un cas aïllat en el cat. nord-occidental: *domenge* passa a *dumenge*, etc. Fins i tot, en el camp ampelonímic, hi ha un cas equiparable: *gromet* > *grumet* (v. grumet).

Molt dolç per a menjar; també val per a escaldar i fer panses, o per a fer aiguardent» [FAVÀ].[730] | **moscatell mescat** «cep de raïms apinyats, de taula. Gra blanc, rodó i llargarut. Dolç per a menjar, però de pell forta» [FAVÀ]. | **moscatell negre** «moscatell de gra petit, rodó i de color negre» [TrL]; «cep de raïms de taula. Grans negres, rodons i petits» [FAVÀ]. | **moscatella** «blanca de racimo apretado, con la uva gorda: su pulpa y hollejo son muy fuertes, pero de jugo dulce amoscatelado. Esta uva es tardía, buena para guardar y muy excelente para vino por sí y acompañada» [JAVal, 30]. | **moscatellet** «raïm per a taula» [SIMÓ, 331]; «cep de raïms primerencs. Gra blanc, rodó i mitjancer» [FAVÀ].

ETIM.: La lexicografia catalana del s. XIX feia derivar aquests ampelònims del llatí relacionant-los amb l'olor característica del mesc: «*moscat* y *moscatell*, derivat del ll. MUSCUM 'mesc'» [DLab (ed. de 1864)].[731] Uns altres etimologistes romànics diuen el mateix; per ex., de l'it. *moscato*: «Etimo: dal lat. tardo MUSCUM 'muschio' per l'odore vivo e aromatico del vitigno e del vino» [THBuc, 191]. | La diversitat morfològica (*moscatella*, *moscatellet*) i el gran nombre de qualificatius (*blanc*, *bromat*, *de taula*, *gros*, *llarg*, *mescat*, *negre*, *petit*, *rodó*, *roig*, *vermell*) impliquen l'existència de diverses subvarietats.[732] Com explica amb detall el GDLI (s. *moscato*): «Famiglia di vitigni le cui uve (e i vini che se ne ricavano) sono caratterizzate da un particolare aroma che richiama quello del meschio: i vitigni raggruppati sotto questa comune denominazione hanno caratteristiche anche molto differenti fra loro per quanto riguarda i caratteri della vegetazione, il colore e la forma dei grappoli e degli acini.» | Pel que fa a la variant despalatalitzada *moscatel*, és de clara influència castellana a la Ribagorça i a la Llitera. En canvi, a l'Alguer, el motiu ha estat una recent despalatalització interna.[733] De fet, una obra inèdita algueresa de principis de segle encara escriu «rahim möscatell» [muska ʈeʎ], segons BOSCH [p. 621], mentre que l'ALDC ja recull [muska'tel] en la

730. La dolçor i el bon gust del moscatell són unes característiques en què coincideixen la majoria d'enquestats. Hi ha, però, alguna excepció, com és el cas de Sant Llorenç des Cardassar, on dos informants me'n destaquen el gust dolent, de medecina. Cf. també JAVal [p. 16]: «Su vino por sí es malo por muy humoso y dulce, pero mezclado con otro sale bueno, oloroso y de dura.»

731. No hi falten tampoc desencertades etimologies populars, com aquesta del 1809: «*moscatel*, de la voz española *mosca*, pues apetecen mucho su uva toda especie de moscas; o del [árabe] *misk*, en latín *moschus* 'almizque o almizcle'» [ROJAS, 282]. És ben curiós, però, que el DCVB (s. *moscat*) cometi l'error de derivar-lo de l'accepció llatina de *mosca* i no pas de *mesc*. D'una manera òbviament involuntària acaba coincidint amb la pseudoetimologia de ROJAS.

732. V. també les meves entrades moscatell romà i moscatelló.

733. En l'alguerès, segons Veny: «La palatal /ʎ/, provinent del llat. -LL-, es despalatalitza davant consonant: *cavals*, cavalls, *fils*, fills; en posició final, es va mantenir fins a principis de segle, però actualment ha arribat al mateix resultat: *gal*, gall, *col*, coll, *janul*, genoll, *pol*, poll» [*Parlars*, 108].

segona meitat d'aquest segle (v. la nota precedent).

SIN.: Vistes l'àrea dialectal i la documentació antiga, no hi ha cap dubte que el *moscat* i el *moscatell* són un mateix raïm.[734] Mentre que el *moscat* ocupa bàsicament l'àrea septentrional, l'arxiconegut *moscatell* s'estén quasi a la totalitat de l'àrea lingüística restant.[735] | V. maçanet; v. salsa.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **moscatel** «(a. 1738) Especie de uba comun» [DTer, s. *Uba*]; «(Ocaña, Madrid; 1896) Cepa delgada. Racimos pocos. Uvas muy obtusas, duras; sabor y olor almizclado, dulce, empalagoso; tempranas. Dan buenos vinos y se venden para fruta» [HIDALGO, 147-148]; «variedad de uva, blanca o morada, de grano redondo» [DRAE, s. *uva*]; «(La Rioja) Variedad vinífera blanca» [VvR]; «variedad de uva de granos gruesos, con un aroma particular, muy buena para mesa y con la que se fabrica el vino del mismo nombre» [DUso, s. *uva*]. | **moscatel blanco**, **moscatel gordo**, **moscatel menudo**, **moscatel rosado** «(Olite) Variedades de la vid» [ECHAIDE, 153]. ◊ *FR.*: **moscat noir** «(a. 1859) Grappes volumineuses, grains gros, [...] cépage très-fertile, ses raisins mûrissent tôt» [ODART, 394-395]. | **muscade** (Sauternes), **musquette** «(a. 1859) Raisins très-allongés, à grains ronds, de couleur ambrée. Separés et suspendus, ils se conservent très-bien» [ODART, 138]. | **muscadelle** «(Gironde) Grains de grosseur moyenne, ronds; grains d'abord croquants; saveur sucrée avec un arrière-goût musqué; peau fine» [RENDU, I, 32*v*]; «(Tarn-et-Garonne) Raisin» [ODART, 158]; (Bordeaux, 1736; Lot-et-Garonne, 1784) Cépage à grappes moyennes, lâches, à grains moyens, sphériques, blancs ou d'un gris rosé, à saveur légèrement muscatée» [DncF, 247-248]. | **muscadet** «(a. 1622) Plante de vigne blanche. Qui a le fruict iaune» [ESTIENNE, 549]; «(Loire, Bourgogne) Raisin de grappes petites | (Gironde) Raisin de grappes bien longues. Maturité hâtive» [ODART, 157-158]; «(a. 1415) Vin qui a un goût musqué | (a. 1473) Cépage blanc. Dér. de *muscade**; suff. *-et**. Cf. aussi *(vin) muscadé* (fin du XIIIe s.) et (*vin) muscadel*, *muscadeau* (XVe s.), empr. au prov. *muscadel*, dont *muscadet* pourraît être une réfection d'apr. le suff. *-et*» [TLF, XI, 1242]; «(a. 1564; Loire Atlantique, 1635) Vigne blanche» [*ap*. DncF, 49 i 249]. | **muscadine** «(Canada, 1802) Variété de vigne | (a. 1827) Variété de vin. Dér. de *muscat**; suff. *-in(e)** | Cépage à raisins noirs» [TLF, XI, 1243]. | **muscat** «(a. 1372) Vin extrait de raisins muscats | (a. 1538) Vin *muscat* | (a. 1611) Raisin *muscat* | (a. 1624) Raisin à odeur musquée. Empr. au prov. *muscat*, qui n'est cependant pas att. à date anc., dér. de *musc* 'musc'» [TLF, XI, 1243]. | **muscat à petit grain** «cépage blanc de première époque, à petites grappes, à

734. Malgrat l'evidència, sobta que més d'un lexicògraf no estableixi cap mena de lligam entre ambdós geosinònims. Per ex., el DLab ja els relacionava, però no ho fan pas ni el DAg ni el TrL.

735. El fet que l'ALDC reculli a Begur simultàniament les formes *moscat* i *moscatell* no és, en absolut, un indici de varietats diferenciades, sinó un exemple de com la isoglossa vacil·la just en aquesta zona.

grains moyens, sphériques, d'un jaune ambré, à pulpe ferme, juteuse et très sucrée, à saveur muscatée» [DncF, 250]. | **muscat blanc** «(a. 1571, 1667) Bons & delicats à manger, & faire le vin de tant plus meilleur & savoureux» [*ap*. DncF, 254]. | **muscat noir** «(a. 1571, 1610, 1667) [...] les meilleurs à manger» [*ap*. DncF, 254]. | **muscat rouge** «(a. 1667) Cépage» [*ap*. DncF, 254]. ◊ *IT.*: **moscadella** «(a. 1288) Specie di uva e di vite, bianca e rossa, molto pregiata; **üga muscatela** (lig. occ.); **uga moscatella** (gen.); **uva moscatela**, **uva moscatel** (piem.); **moscatella** (mil., pis.); **üa muscadela** (lomb. or.); **uga moscadela** (pav.); **ua moscatel**, **ua moscadèla** (mant.); **vo d'muscatéll** (emil. or.); **ua moscatela** (istr.); **moscarella** (nap.); **uve mescuatìe** (àpulo-bar.); **muscatéa** (salent. centr.); **muscarella** (cal. centr.)» [*ap*. THBuc, 189-190]. | **moscadèllo** «(XVI sec.) Uva (e vino) che ha sapore di moscado» [DEI, 2515]. | **moscatella** «(Veneto, 1569 [...]. Bologna, 1651) Raisins noirs» [*ap*. CTal, 522 i 529]. | **moscatèllo** «(Ant. e tosc. *moscadèllo*; ant. **muscatèllo**, **muscatèlo**) Varietà di vino moscato | Uva moscatella (anche semplicemente *moscatella*): vitigno coltivato sopratutto per la produzione di uva da tavola o di uva secca | Vitigno e uva di una varietà di *moscato*» [GDLI]; «(a. 1303; lucch. a., 1424; macer.); **moscatel** (berg. a., 1429; orv. a., 1440; piem.); **moschadelli** (prat. a., 1394); **moscatell** (mil.; emil. occ.); **moscatèl** (lomb. or.); **moscadello** (pav.); **moscadèl** (mant.); **muscatael** (bol.); **muscatel** (romagn.), **moscatellétto** "vino moscato"» [*ap*. THBuc, 190]. | **moscato** «(**moscado**, XVIII sec., *moscatèllo*, XVI sec., **moscatellato**, XVI sec.) Vitigno e vini dolci e molto profumati; da "moscado", per il profumo acuto» [DEI, 2516]; «Vitigni le cui uve (e i vini che se ne ricavano) sono caratterizzate da un particolare aroma che richiama quello del meschio: il *moscato bianco*, il *moscato giallo* | Uva moscata: quella prodotta da tale vitigno | Denominazione che comprende i vini ricavati dalle uve del gruppo di vitigni omonimo, distinti in vario modo secondo il vitigno o la località in cui si produce, e secondo il tipo di lavorazione (come moscato spumante, *moscato passito*)» [GDLI, s. *moscato*]. | **moscato** «(a. 1639; lig. or.; ven., 1555; vellun.); **moscàt** (mil, lomb. or., emil. occ.); **ua moscà(t)** (mant.); **moschêt** (romagn.); **ua moscata** (venez., chiogg., ven. merid.); *vin moscato* (ven. merid., ven. centro-sett.); **ua moscada** (grad., ver.); **vine muschète** (dauno-appenn.)» [*ap*. THBuc, 190-191]. | **muscarella** «Uva moscadello» [VNap, s. *uva*]. | **muscateddu niuru** «(Sicilia, 1696) Acinis coracinis, triplo maioribus, raris admodum, minusque sapidis» [CUPANI, 231]. | **muscateddu vrancu** «(Sicilia, 1696) Vitis vinifera, acinis e viridi flavis, mediis, succosis, rotundis, nunc raris, nunc densatis, praesuavi moschato sapore» [CUPANI, 231]. | **muscatella** «(Venise, 1629) Cépage» [*ap*. CTal, 529]. | *muscatélla*, **muscadélla** «(Corsica) Specie di uva» [VCors]. | **muscatellu** «(Corsica) Vino squisito e generoso fatto coll'uva *muscatélla*» [VCors]. ◊ *LL. MED.*: **muscatellus** «(Bolognese, XIV sec.) Uve bianche

esclusivamente da tavola» [Pini, 856]. ◊ *occ.*: **moscatella** «(Gironde, 1816) produit des vins doux, moelleux, d'une saveur agréable» [*ap*. DncF, 248]. | **muscadel** «(dep. le xive s.) Raisin | Vin muscat | Cépage blanc qui donne un vin très parfumé» [TLF, XI, 1242]. | **muscadello**, **muscatello** «vigne de muscat» [TdF, s. *muscadello*]. | **muscadeou** «(Marseille) Raisin muscat» [DPF]; «raisin de grains blancs ou jaunâtres, très-doux, saveur particulière» [DPF, s. *rasin*]. | **muscadet** «cépage cultivé en Languedoc» [TdF]. | «**muscadèu**, **muscatèu**, **mouscatèu** (niçois), **muscadel** (languedocien) raisin muscat» [TdF, s. *muscadèu*]. | **muscadèu blanc** «raisin muscat blanc» [TdF, s. *muscadèu*]. | **muscadèu negre** «raisin muscat noir» [TdF, s. *muscadèu*]. | **muscat** «muscat, raisin qui a une odeur approchante de celle du musc; vin que l'on en fait. Éty. de *Musc*» [DPF]; «(Aix, 1715) Raisin de grains blancs ou jaunâtres, très-doux, saveur particulière | (Nîmes) Raisin blanc hâtif, grains médiocres, ronds, très-serrés» [DPF, s. *rasin*]; «espèce de raisin parfumé; vin que l'on tire du muscat» [TdF] «espèce de raisin» [DBGM]. | **muscat blanc** «variété de raisin blanc, hâtif, à grains moyens, ronds et serrés» [TdF, s. *muscat*]. | **muscat negre** «(Aix, 1715) Raisin de grains noirs, saveur musquée» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **muscá róudgé** «(nismois) Raisin rouge, hâtif, à grains ronds et serrés» [DPF, s. *muscat*]. | Cf. **muscadeliero**, **muscateliero**, **muscatiero**, **muscateiro** «vigne de raisin muscat» [TdF, s. *muscadeliero*]. | Cf. **muscateliera** «vigne de raisin muscat» [DPF]. ◊ *port.*: **moscatel** «(Pontevedra, s. xviii) Uvas» [MSar, 472]; «Variedade de uva, muito apreciada e de que há várias espécies, como *moscatel tinto*, [...] *moscatel roxo*, *moscatel branco* | Vinho dessa uva» [DdeF]; «(Galicia) Uvas de mesa» [DEGC, s. *uvas*]; «Uva tinta y blanca. Sabe bien y de gran rendimiento» [Posada, 251]. ◊ *rèt.*: **vid moscatèle** «(friul.) Specie di uva e di vite, bianca e rossa, molta pregiata» [*ap*. THBuc, 189-190]. | **moscatell** «(friul.) Specie di uva, di vitigno e di vino» [*ap*. THBuc, 190]. ◊ *rom.*: **muscat** «Despre struguri (= raïm) sau vin» [DLRM]. ◊ *sard*: **moscadeddu bianc<u>** «uva per fare vino da *dessert* molto dolce, alcoolico, aromatico» [SCet, 47]. | **muscadeddu** «(a. 1866) Àxina» [DSI]; «(a. 1780) Vitigni a uva bianca» [*ap*. Cherchi, III, 217]; «(Sàsser, 1698) Moscatell» [Bosch, 646]. | **muscadeddu nieddu** «(a. 1837) Vite» [*ap*. Cherchi, IV, 205]. | **muscadella** «(a. 1780) Biancha. Uva gentile, primitiva, di grani rotondi» [Manca, 27]. | **muscadellu** «(a. 1670) Budrones» [Bosch, 367]. | **muscadellu nieddu** «Vitis apiana» [*ap*. Bosch, 647]. | **muscadellu ruju** «(a. 1780) Uve di color rossegiante» [Manca, 27]. | **muscatédda** «(gallurese) Uva moscatella» [VIG, s. *uva*]. | «**muscatèddu** (settentrionale), **muscadèddu** (meridionale) (a. 1889) Due varietà; bianco e nero» [Cara, 91]. | **muscau** «(a. 1866) Binu de su muscadeddu» [DSI]; «o *muscadella*, o *muscadeddu*. Grappolo piccolo, serrato, con acini giallo-ambrato, e succo verdognolo, dolcissimo, molto aromatico» [Deidda, 297].

175 **moscatell romà** *m.* DOC.: (a. 1871) «Moscatell romá [...]. Muscat romá» [RevSI, XX, 315 i 317]. | (Barcelona, 1890) «Abunda més lo moscatell romá o de grá daurat» [ROIG, 67]. | (val., 1891) «moscatell romá» [DMGa, s. *moscatell*].

À. DIAL.: **moscatell romà** (Falset) [TrL]; (Artés, Creixell de Mar, Porrera) [FAVÀ]. | **romà** (Tarragona) [TrL].

DESCR.: **moscat romà** «raisin blanc, doré, grains ronds, assez souvent ovoïdes, très-gros, croquants, d'un goût fort agréable, parfumée, ferait du bon vin. Les grappes sont grosses et claires. Les pédoncules sont forts. Les ceps forment de belles treilles. Il est bon pour être séché et excellent dans l'eau-de-vie» [ROUFFIA, 138]. | **moscatell romà** «blanco: granos mucho mayores y de pulpa y hollejo mas firmes que el común. Es tardío: por sí produce buen vino: y de esta uva se saca tambien buena pasa» [JAVal, 17];[736] «variedad del moscatel» [DMGa, s. *moscatell*]; «raïm blanc de grans ovalats, molt bo per a menjar, per fer panses o vi» [TrL]; «cep de raïm blanc, de gra gros, que fa un vi blanc dolç i molt aromatic» [DCVB, s. *moscatell*]; «raïm de taula gros de pinyols grossos [...]. Es pot cultivar en cep i emparrat» [IBAR, 62-63]; «cep de raïms grossos i esclarissats, molt dolços per a menjar. N'hi ha de blancs i de negres. Gra gros i llargarut, de pell prima» [FAVÀ]. | **romà** «raïm blanc» [TrL].

ETIM.: Gentilici, provinent de la ciutat de Roma, per a indicar l'origen d'aquesta subvarietat de *moscatell*.[737] | La mateixa associació gentilícia es dóna en l'esp. (*moscatel romano*) i en el fr. (*muscat romain*, *romain*); però la meva documentació, relativament moderna en tots tres casos (s. XVIII i XIX), no em permet tractar sobre el recorregut romànic de la denominació *moscatell romà*.[738]

SIN.: Segons ROIG, «el moscatell blanc, és una sola varietat. Per alguns s'anomena: de gra gros; romá, y fins daurat» [p. 34]. També IBAR escriu un segle després: «moscatell romà: també dit de gra gros» [p. 62]. En funció d'això, és molt probable la sinonímia entre el *moscatell romà* i el *gra gros* (de fet, una subvarietat més del moscatell).[739] | V. isaga.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **moscatel romano** «(a. 1814) Uvas aptas para verdeo, vinificación de vinos blancos y fabricación de pasas [...]. Uvas trasovadas, algo doradas» [*ap.* COMENGE, 92 i 230]. ◊ *FR.*: **muscat ro-**

736. Aquest autor del XVIII, però, no dóna en aquest cas la forma valenciana: fa servir l'esp. *moscatel romano*. Igual com fa ROUFFIA el 1866, escrivint per al Rosselló el gal·licisme *muscat romain* [p. 138]. No els incloc, doncs, a l'àrea dialectal catalana.

737. Per AMIEL [p. 95], el gentilici dóna idea de l'antigor «clàssica» d'aquesta varietat: «[...] que l'on appelle *romain* comme pour attester de son ancienneté». Fins i tot el DncF [p. 256] diu del *muscat romain*: «probablement ainsi appelé en raison des Romains, ses propagateurs dans la Narbonnaise». Cf. també el *muscat grè* 'grec' d'Occitània (TdF, s. *grè*).

738. En tot cas, apuntaré que, en català, hi ha també una *col romana* (segons el DCVB, s. *col*) i una *menta romana* (segons el DCVB, s. *menta*).

739. El DncF [p. 251] confirma aquesta equivalència per als raïms francesos *muscat à gros grain* i *muscat romain*.

main «(Narbonne, 1819; Hérault, 1842) Cépage moyennement productif, à grosses grappes, à très gros grains ellipsoïdes, d'un blanc jaunâtre, à peau assez mince, à pulpe charnue, à saveur muscatée» [DncF, 255 i 251]. | Cf. **romain** «(Yonne, 1827) Plant de vin rouge» [CAVOLEAU, 340]; «(a. 1859) Cépage qui n'est estimable que par son abondant rapport; les raisins mûrissent difficilement» [ODART, 203]; «(Côte-d'Or, 1783; a. 1821) Petits grains, bon à manger et à faire du vin, le plus précoce de tous» [*ap*. DncF, 314].

176 **moscatelló** *m*. DOC.: (l'Alguer; 1702, 1733) «muscatelló, muscatallo» [BOSCH, 367]. | (a. 1871) «Muscatellons» [RevSI, XX, 296].

À. DIAL.: **moscatelló** (alg.) [DAlg].

DESCR.: **moscatelló** «ottima uva da mensa e serve anche per fare una bellissima uva passita» [SCet, 47].

ETIM.: BOSCH [p. 648] ha escrit encertadament del mot *moscatelló* que «l'estructura morfològica de la denominació, a partir del mot radical *moscatell*, respon a l'aportació de l'augmentatiu (i no diminutiu) en *-ó*»; però també explica que «a Sardegna és considerada una varietat, si bé d'origen català, pròpia de l'Alguer». | Aquesta darrera consideració em sembla poc fundada. Malgrat l'antigor del *moscatelló* als registres algueresos [a. 1702], veig més factible un origen italià.[740] Sobretot per l'absència d'unes altres variants diatòpiques en català, enfront de la notable variació de les formes itàliques.[741] Aquestes darreres són presents des del Friül rètic (*moscatelòn*) fins a Bari (*uve mescuteóne*), passant per la Llombardia (*moscatlon*) o per Nàpols (*uva muscarellona*), localitat on ja apareix el *moscatellóne* al 1584 (v. *infra*).

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **moscatelón** «(a. 1814) Uvas aptas para verdeo, vinificación de vinos blancos y fabricación de pasas [...]. Uvas trasovadas, algo doradas» [*ap*. COMENGE, 92 i 230]. ◊ *IT.*: «**uva moscatlon** (piem.), **uga moscadlón** (pav.), **uve mescuteóne** (àpulo-bar.) Specie di uva e di vite, bianca e rossa, molto pregiata e coltivata in tutta l'Italia» [*ap*. THBuc, 189-190]. | «**muscatellún** (lig. occ.), **moscatlon** (piem.), **moscatellón** (mil.) Specie di uva, di vitigno e di vino» [*ap*. THBuc, 190]. | **moscatellóne** «(Neapoli, 1584) Cépage» [*ap*. CTal, 522]; «region. Uva e vitigno zibibbo. = Accr. di *moscatello*» [GDLI]; «grappolo allungato. Acino grosso o molto grosso, con buccia consistente; polpa croccante, dal tipico e intenso sapore moscato. In parte consumata allo stato fresco, in parte essiccata e in buona percentuale anche vinificata, ottenendone degli ottimi vini da dessert» [BALDANI, 40]. | **muscarellona** «(napoletano) Uva moscadellone» [VNap, s. *uva*]. ◊ *RÈT.*: **moscatelòn** «(friul.) Specie di uva, di vitigno e di vino» [*ap*. THBuc, 190]. ◊ *SARD*: **moscadellone** «(a. 1780) Uve bianche. Di grani grossi,

740. També un diccionari sard del s. XIX havia apuntat un possible origen italià: «Forsis de *moscatellone*, usau in algunus paisus de s'Italia» [DSI, s. *Muscategliò*].

741. Potser el préstec ampelonímic italià també va arribar a l'espanyol (*moscatelón*), encara que en aquesta llengua l'augmentatiu *-ón* sigui una terminació generalitzada.

e prolongati» [MANCA, 27]. | **muscadellone** «(Ozieri, 1897) Ottima uva da mensa e serve anche per fare una bellissima uva passita» [SCet, 47]. | **muscatalò** «(meridionale, 1889) Vite Salamanna» [CARA, 91]. | **muscateddoni** «(Tempio, 1897) Ottima uva da mensa e serve anche per fare una bellissima uva passita» [SCet, 47]. | **muscatiddoni** «(gallurese) Uva moscatellone» [VIG, s. *uva*]. | **muscategliò** «e **muscatellò**. (a. 1866) Àxina» [DSI]; «(a. 1837) Acinis viridi-flavescentibus, ovali-obovatis, magnis, valde pulposis, dulcibus, moschatis» [*ap*. BOSCH, 648].

N

177 **nació** *f.* À. DIAL.: **nacions** (la Puda [Esparreguera]) [DAg]; (Freginals) [DCVB].

DESCR.: **nació** «mena de raïms petits i negres» [DAg]; «raïm menut i primerenc» [DCVB].

ETIM.: Probablement, una variant reduïda de *nacsions*, per la caiguda de la velar postvocàlica. La forma originària hauria estat **nacsió* (diminutiu de *nacsi/nàcsia* 'mancat de pes'). Així a Igualada, segons el DCVB (s. *nacsi*),[742] anomenen *fruita nàcsia* la que no ha madurat prou. Els raïms **na[c]sions*, doncs, o són una varietat primerenca, o ni tan sols això. Potser es tracta simplement d'un terme despectiu donat als primers raïms poc madurs i, per tant, desaprofitats.[743] | Coromines no es mostra tan convençut, però ja apunta la influència de *nacsi* sobre *nació*: «en català mateix *nació* s'ha dit de 'conjunt de coses petites del mateix origen' [...] i *AlcM* registra *nació* de Freginals en referència a una classe de raïm menut i primerenc. Però són casos aïllats i no tenen que veure amb *natio* ['descendència'] sinó amb *nació*, essentne un desenvolupament secundari. Els sentits catalans en realitat mostren una influència de *nacsi/-ia*» [DECat, V, 865].

742. Segons aquesta mateixa font, *nacsi* prové de l'àrab NÂKIS 'minvat'.

743. En aquest context de fruita esquifida, pren més sentit la frase que el DCVB (s. *nació*) atribueix als informants de Freginals: «Al juliol i primers d'agost només maduren les *nacions*.»

178 **negrelló** *m.* o **negrella** *f.* DOC.: (Val., s. XV) «planta trià / stranya, pus sana, / de muntalbana, / boval *negrella*— / no ferrandella / ni monestrell—» [*ap.* DECat, II, 184]. | (Val., 1791) «Negrilla» [JAVal, 32]. | (val., 1851) «negrella» [DEsc]. | (a. 1871) «Negreyo ó negrello» [RevSI, XX, 263]. | (Baix Llobregat, 1878) «negrelló» [*Estud.*, 306].

À. DIAL.: **negrelló** (Olesa de Montserrat, Esparreguera) [DAg];[744] (Cardona) [DCVB]. | **negrillo** (Mall.)

744. El DAg reflecteix gràficament una pronúncia ioditzant («negreyó»).

[CERDÀ, 111]; (la Codonyera) [ALDC].[745]

DESCR.: **negrella** «especie de uva *negral*» [DEsc].[746] | **negrelló** «uvas de vinos tintos» [*Estud.*, 306]; «espècie ordinària de raïm o cep» [DAg]; «varietat de cep i raïm negre» [DCVB]. | **negrilla** «uva negra de pulpa y hollejo fuertes con el jugo dulce, y su racimo medianito con el grano que dura y aguanta en extremo. Esta uva es buena de comer: por sí hace un vino muy fuerte y espirituoso; y por ser de las de mas vigor es excelente para dar color al vino de otras uvas» [JAVal, 32]; «Uva negra. Dá mucho mosto y es esquisita» [NIEVA, 64]. | **negrillo** «variedat de parra» [CERDÀ, 111].

ETIM.: L'ampelònim *negrella* és un diminutiu femení de *negre*, pel color molt fosc (i petit) d'aquest raïm.[747] A partir d'aquí, un posterior sufix diminutiu (*-ó*) explica el masculí *negrelló*. | D'altra banda, el *negrillo* del Matarranya (i potser la *negrilla* valenciana de finals del XVIII), de morfologia castellanitzant, sembla un préstec de l'ampelònim aragonès *negrillo*. Amb tot, les variants genuïnes formen part molt probablement d'un semantisme romànic comú, com demostra la important variació romànica: en l'esp. (*negrilla/-o*, *negrina*), en el fr. (*négrillon*), en l'it. (*negrèlla*, *nerella/-o*, *niureddu*), en el port. (*negrainha*, *negrinho*) i en el sard (*nighèdda*).

SIN.: El DAg (s. *negrelló*) el considera un sinònim de *terrassenc*. No puc discutir-ho, perquè no tinc cap descripció de primera mà, del moment que tractem de dos ampelònims antics que no ha recordat cap dels meus enquestats (ni cap de l'ALDC). | I encara hi afegiré que el DEsc (s. *negrella*) el defineix com una «especie de uva *negral*» (cf. nerał).[748]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **negrilla** «variedad de vid. Uvas pequeñas negras» [COMENGE, 230]. | **negrillo** «(Teruel, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]. | **negrina** «(Asturias occ.) Variedad de uva pequeña, racimos menudos y de mal sabor» [AVes, 304]. ◊ *FR.*: **négrillon noir** «(Dordogne, 1784) Cette espèce produit très peu, mais fait de fort bon vin» [*ap*. DncF, 84]. ◊ *IT.*: **negrèlla** «(a. 1347) Uva passa. = Cfr. **nerella**» [*ap*. GDLI]. | **nerèllo** «(Sicilia orientale) Vitigno per la produzione di uva da vino; grappoli lunghi, acini medi, con la buccia spessa, di colore blu chiaro, polpa succosa, vinaccioli numerosi. Anche: uva prodotta da tale varietà | Vino rosso prodotto con uve di tale vitigno, di gradazione elevata. = Dimin. di

745. Variant masculina amb una sufixació diminutiva castellana *-illo*. L'aparició el 1791 (v. *supra*) d'aquesta mateixa forma en femení, *negrilla*, reforça la hipòtesi d'una interferència lingüística castellana que va modificar ja des de temps antic la variant medieval valenciana *negrella*.

746. La mateixa entrada del DEsc també fa referència a una *figa negrella*. Posteriorment, el DCVB (s. *figa*) la situa a Alcoi.

747. Coromines recorda l'ús antic (s. XV) d'aquest ampelònim com a simple adjectiu cromàtic: *boval negrella* [DECat, V, 898]. No costa gaire suposar que la substantivació va acabar convertint l'epítet cromàtic en un ampelònim específic.

748. Un ampelògraf espanyol del XIX [ABELA, 322] arriba a fer sinònims el *negrillo* de Terol i el *negral* castellà.

nero» [GDLI]. | **niureddu** «(Sicilia, 1696) Paulo minori racemo ac fructu, minuteque breviter terminato, caduco, acido dulci» [CUPANI, 231]. | **niureddu mizzanu** (= mitjà) «(Sicilia, 1696) Vitis atro fructu, rotundo, medio» [CUPANI, 252]. ◊ *PORT.*: **negrainha** «casta de uva preta ordinária» [DdeF]. | **negrinho** «varieda-de de uva tinta» [DdeF]. ◊ *SARD*: **nighèdda bèra** «(Nuoro, 1889) Vite negra-vera» [CARA, 91].

179 **neral** *m*. DOC.: (l'Alguer; 1804, 1823) «Nieddu mannu» [*ap*. BOSCH, 648-649]. | (Lleida, 1878) «Nerals» [*Estud.*, 86].

À. DIAL.: **negral** (Blancafort, Tortosa, Val.) [DCVB]. | **neral** (Sopeira, Gil, Tremp, Oliana, Cardona) [DCVB]; (Tolba) [ALDC]; (el Campell) [FAVÀ].[749] | Cf. **negre**[750] (Lladó, Santa Maria de Corcó, Santa Eulàlia de Riuprimer, Estanya, Castelló de la Plana, Albalat de la Ribera, Alberic) [ALDC]; (Castalla) [FAVÀ].

DESCR.: **negral** «mena de raïm» [TrL]; «raïms de pell negra» [DCVB]. | **neral** «varietat de cep que es caracteritza per tenir les fulles i els raïms molt grossos; els raïms són negres» [DCVB]; «cep de raïms apinyats, per a fer vi. Gra negre, petit i rodó» [FAVÀ]. | Cf. **nieddu mannu** «uve nere, o di colore» [*ap*. BOSCH, 620].

ETIM.: Derivat de *negre*, per la tonalitat ben fosca dels grans. Vull fer ressaltar que l'àrea dialectal d'aquest arcaic *neral* ocupa bàsicament una zona de muntanya on no es devien conrear gaires varietats de raïm pels rigors del clima.[751] El *neral* (o *negral*), doncs, era propi de zones amb poca diversitat vitícola, i no esdevenia cap problema relacionar-hi una varietat concreta amb un epítet cromàtic tan generalista (de manera semblant al que passa amb el raïm *rojal*). | Pel que fa al *nieddu mannu* de l'Alguer, TODA va escriure el 1888 sobre una antiga llista d'ampelònims algueresos: «tots los noms són catalans; sols lo *Nieddu mannu*, y'l *Nieddu porcu* acusan orígen sart. L'un vol dir 'negre gros' y l'altre 'negre brut'» [p. 17].[752] Encara que hi hagi més ampelònims algueresos manllevats al sard, la seva informació és correcta pel que fa a aquesta varietat; sens dubte,

749. Variant arcaica de *negral*, sense epèntesi de la *-g-* espirant.

750. Tal com passa amb el *raïm blanc* (v. blanqueta), també a Lladó i a Estanya afegeixen el substantiu *raïm* davant l'epítet *negre*. Això em fa pensar que aquest *raïm negre* és un succedani, per desconeixença de l'autèntic ampelònim. De fet, les localitats del País Valencià que parlen del *negre* no són avui en dia gens vitícoles. I encara hi puc afegir que un ampelògraf català de finals del XIX [ROIG, 36] parlava de «rahím negre ó desconegut» per esmentar una varietat de la qual ignorava el nom. Personalment, sols un parlant de Castalla (que es confesa poc expert en aquest conreu) em descriu el raïm *negre* com la varietat usual de vi.

751. No oblido, però, que també s'utilitza l'epítet *negral* en unes altres plantes i fruits, com la *figa negral* (segons el DCVB, s. *negral*) o com el *pi negral* (segons el DCVB, s. *pi*).

752. Provinent del ll. NIGELLUS MAGNUS, segons BOSCH, 648. Aquest etimologista també qüestiona la traducció de TODA [p. 17] sobre el sardisme *nieddu porcu* 'negre brut'. Per BOSCH [p. 649], «prové del sard *porcu* 'porc' < PORCUS. Potser es tracta d'una denominació despectiva en el sentit de 'raïm d'escàs valor (= per als porcs)'».

un raïm negre de grans dimensions.

SIN.: Tot i que no tinc dades per al cat. *neral*, sí que puc comparar aquest ampelònim amb un paral·lelisme del francès, llengua en què ja des de temps antic apareixen com a sinònims *noirault* i *teinturier* (v. *infra*). Segons això, es podria acceptar la sinonímia entre *neral* i *tintorer* (v. tintorera), afavorida també per la semblança semàntica.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **negral** «(Cuenca, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]. | **negralejo** «(Teruel, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]; «(Burbáguena) Variedad del *aragonés*, de mayor tamaño» [COMENGE, 83]. ◊ *FR.*: **nerau<l>t**[753] «(a. 1622) Plante de vigne noire. A le grain fort et entassé. Il faict force couleur» [ESTIENNE, 549]. | **noirault** «ou *teinturier*. (a. 1708) Ce raisin sert à colorer le vin en rouge foncé» [*ap*. ROLLAND, 300]; «(a. 1667) [...] dit Teinturier. Raisin dont le grain est fort serré, teint fort noir» [*ap*. DncF, 349]. | **noiraut** «(a. 1771) il charge beaucoup la couleur du vin» [*ap*. DncF, 349]. | Cf. **noireau** «(Forez) Cépage à raisins noirs» [TLF, XII, 183]. ◊ *PORT.*: **negrão** «(Doiro) Variedade de uva tinta» [DdeF]. ◊ *SARD:* **nieddu mannu** «(a. 1780) Uve nere. Di grani rotondi, e racemo grande» [MANCA, 27].[754]

753. L'edició del 1622 que he consultat d'ESTIENNE escriu *neraut*. Tot i això, el fiable estudi de CTal [p. 525] diu que la primera edició d'aquesta obra (del 1564) escrivia *nerault* i, en canvi, a partir de la segona (del 1570) hi va desaparèixer la *-l* final.

754. I en sard hi ha també la *vitis albumannu*, documentada el 1837 [*ap*. CHERCHI, IV, 205], i la «varietà di vite a frutto bianco» *arbumánnu*, ampelònim del logudorès i del campidanès (segons el DES, s. *árbu*). Ambdues volen dir 'blanc gros' (del ll. ALBUS MAGNUS). I probablement són la subvarietat blanca del *nieddu mannu.*

O

ous de gall *m.* → colló de gall.

P

180 **palomino** *m*. DOC.: (a. 1871) «Palomino de Jerez» [RevSI, XX, 264]. | (a. 1890) «Palomino. – Sarments blanchs, rastrers, llisos, ab banyolins y llistas rojas» [ROIG, 36].

À. DIAL.: **palomí** (Cornet) [TrL].[755] | **palomino** (Vilanova i la Geltrú, Conca de Barberà) [SADURNÍ, 21]; (Sant Pere de Ribes) [ALDC].

DESCR.: **palomí** «raïms de color blanc» [TrL]. | **palomino** «cep indígena» [SADURNÍ, 21].

ETIM.: Un recent estudi semàntic del camp vitícola ha donat per bona l'explicació següent del *palomino* andalús: «el nombre de Palomino tiene origen en el del caballero Fernán Yáñez Palomino, de la hueste de Alfonso X, de quien se dice, descendieron sucesivas generaciones vitivinicultoras. Así pues, se ha efectuado un cambio metonímico, dado que las invenciones y descubrimentos, a menudo reciben el nombre de la persona responsable de ellos» [*ap*. SMITH, 89]. | Es tracta, sens dubte, d'una etimologia popular del tot inacceptable. Certament, la motivació onomàstica és ben present en el lèxic ampelonímic, però explicar l'etimologia d'un ampelònim gràcies al renom d'un poblador de la Reconquesta no té base de cap mena. Si a això hi afegim que d'aquest *palomino* es troben nombrosos i molt arrelats paral·lelismes romànics (v. *infra*), l'explicació antroponímica perd tota la credibilitat. | Segurament, l'origen del nom prové de la relació que estableixen els parlants entre el color dels coloms (en llatí, COLUMBA 'colom' o PALUMBES 'tudó') i els raïms en qüestió. De fet, aquesta motivació ja ha estat apuntada per als paral·lelismes italians, tant en el cas de *uva colombina* [THBuc, 180] com en el de *palombina* [THBuc, 193].[756] | Tot i això, definir de quin color és un colom tampoc no és tan senzill.

755. No veig gens clar si l'adaptació morfològica d'aquesta variant ha estat feta pels parlants o hi ha intervingut el mateix Griera catalanitzant-la.

756. També en parla, per al francès, el DncF (s. *colombard*), però sense ser gaire explícit: «dérivé sur *colombe*, en raison de la couleur des raisins» [p. 131].

D'entrada, l'originari tudó silvestre del qual provenen les varietats domèstiques és predominantment grisenc, però l'oscil·lació entre el blanc i el negre varia segons l'espècie i segons la part de l'animal.[757] | Pel que fa al *palomino* (o *palomí*) català, diversos factors permeten pensar que es tracta d'un préstec tardà de l'espanyol. En primer lloc, una molt esporàdica presència dialectal, sense adaptació morfològica; i, en segon lloc, una presència lexicogràfica escassíssima que contrasta amb l'antigor (a. 1513) i l'abundor de les variants meridionals espanyoles (*palomillo/-a*, *palomino/-a*).[758] | Ara, encara que el *palomino* català sigui un préstec andalús modern, vingut de la famosa regió vinícola de Jerez, no crec que aquest sigui el cas d'altres llengües romàniques. En l'italià, per ex., trobo un antic raïm *palombino/-a* del s. XIV, a més d'un raïm *colombino/-a* del XVI. En el rèt. del Friül, una *vid palombe*. També documento en el sard una vinya *palumbina*, d'arrel encara més fidel a l'ètim llatí. Igualment, es troba un raïm *pombal* en el portuguès. Aquest *pombal* s'explica com una derivació adjectival del port. *pombo* 'colom',[759] sense cap relació, doncs, amb les veïnes formes andaluses; a diferència del que passa en gallec, en què la moderna variant *palomino* sí que ha estat manllevada a l'espanyol.[760] | De la mateixa manera que trobo antics derivats del ll. PALUMBES, tampoc no en falten del seu sinònim COLUMBUS. Ja Plini el Vell parlava d'un raïm *columbinae* en el s. I dC; i tampoc no manquen ampelònims medievals llatinitzants com *columbinum*. Igualment recullo variants occitanes i franceses: *coulombau*, *colombal* i *colombard*. (Per documentar totes les variants romàniques amb el radical llatí COLUMB-: v. cap de colom.) | En definitiva, no tinc cap dubte que tot aquest conjunt de variants romàniques, tant del tipus *palumb-* com del *columb-*, tenen un origen llatí comú. I no solament en l'àmbit de la llengua vulgar, sinó també en la llengua literària, com il·lustra perfectament la famosa obra agronòmica de Plini el Vell.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **palomilla** «(Salamanca, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]. | **palomillo** «(Somontín, 1814) Uvas» [*ap.* COMENGE, 231]. | **palomina** «(a. 1513) Uva prieta, racimos largos y ralos; madura tarde. El vino desta uva es muy

757. Si pensem, per ex., en el cap (de la mida d'un gra gros), aquest s'acosta molt més al negre que no pas al blanc: v. cap de colom. Es poden prendre, però, unes altres referències de color diferent: cf. l'ampelònim cor de colom.

758. Així, per ex., l'obra de la fi del segle XIX de BCas [p. 19] no inclou pas el *palomino* com a raïm català, sinó com a traducció espanyola d'una varietat catalana. Hi afegeix, a continuació, que es tracta d'una «cepa muy dominante en los viñedos de Andalucía».

759. Així i tot, anoto l'existència del topònim *Pombal* (Estremadura portuguesa), encara que no cregui que hagi estat el causant de l'ampelònim. Si de cas, ha pogut provocar una certa interferència morfològica.

760. POSADA [p. 242 i 252] afirma que es tracta d'una variant no autòctona de Galícia. Fins i tot li atribueix com a sinònim el toponímic *xerez*. Genuïnament gallec seria, en canvi, l'ampelònim *pé de pomba* 'peu de colom', documentat a finals del XIX [ABELA, 323].

claro y bueno» [HERRERA, 53]; «(Talavera) Escobajo duro. Uvas crujientes, de sabor ácido; hollejo grueso, moradonegruzco» [COMENGE, 72]; «variedad de uva negra en racimos largos y ralos» [DRAE, s. *uva*]. | **palomino (negro)** «(Andalucía, 1807) Uvas negras, poco dulces» [ROJAS, 140]; «(Andalucía, 1869) Cepa de frutos muy tempranizos. Los racimos de esta variedad, que es muy esquilmeña, tienen los granos redondos, blancos y de sabor sumamente grato; sus vinos son finos y aromáticos» [BCas, 19]; «(Sanlúcar, Jerez, Rota, Arcos, Pajarete, Moguer) Uvas poco apiñadas; color negro, poco dulces; hollejo grueso» [HIDALGO, 130]; «(Chiclana) Uvas medianas, muy sabrosas y azucaradas. Racimos grandes» [MARCILLA, 107]. ◊ *IT.*: **palombina** «(XIV sec.) Varietà di vite | (XVI sec.) Varietà di uva; da *palomba*» [DEI, 2736]; «(a. 1597) Specie di uva nera e bianca a grappoli lunghi e radi» [*ap*. THBuc, 193]. | **palombino** «Ant. **uva palombina**: colombana» [GDLI]. ◊ *PORT.*: **palomino** «o xerez. (Galizia) Uva blanca | Uvas negras, poco dulces» [POSADA, 242 i 252]. | Cf. **pombal** «variedade de uva branca» [DdeF]. ◊ *RÈT.*: **vid palòmbe, vid palombite** «(friul.) Specie di uva nera e bianca a grappoli lunghi e radi» [*ap*. THBuc, 193]. ◊ *SARD*: **palumbina** «(a. 1897) Uva da vino rosso» [SCet, 48].

181 **palop** o **calop** *m*. DOC.: (val., 1569) «Palop» [LPal, 59*v*]. | (a. 1580) «Palop: Uvae dactylae» [POU, 40]. | (l'Alguer; 1683, 1684) «Palop, palob» [BOSCH, 368]. | (l'Alguer, 1700) «dos purtadoras de palop fet á pansas» [BOSCH, 368]. | (a. 1784) «aporta un paner de calop per menjar» [*ap*. DCVB].[761] | (Val., 1791) «Palop ó Polop dulce» [JAVal, 27].[762] | (l'Alguer, 1823) «Palop llonc. Palop napolità. Palop rudò» [*ap*. BOSCH, 619]. | (val., 1851) «Palòp» [DEsc]. | (mall., 1858) «calop, calop vermêy» [DAm]. | (men., 1869) «calop» [VHos, 62]. | (Binissalem, 1897) «calop» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **calop** (Maó, Pollença, Sóller, Alaró, Sineu, Son Cervera, Montuïri, Felanitx) [ALDC];[763] (Sant Lluís) [FAVÀ]. | **calop blanc** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Bal.) [TrL]; (Llucmajor, Santanyí) [ALDC]; (Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **calop negre** (Mall.) [CERDÀ, 111];[764] (Men.) [DAg]. | **calop vermell** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Bal.) [TrL]; (Llucmajor, Felanitx, Santanyí) [ALDC]; (Consell, Porreres, Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ]. | **palop** (eiv.)

761. Suposo que es tracta d'una documentació illenca, tot i que no ho puc confirmar perquè el DCVB dóna una abreviatura («Diet. Fiol».) absent de la seva bibliografia.

762. Com que tota l'obra de JAVal és escrita en espanyol, no puc saber amb certesa si la variant *polop*, acompanyada de l'adjectiu castellà *dulce*, pertany al valencià o és d'una comarca castellanòfona.

763. Mentre que a Felanitx i Santanyí diferencien el *calop blanc* del *calop vermell* [ALDC], a Llucmajor només posen l'epítet a la subvarietat vermella, sobreentenent la blanca com a principal.

764. A les localitats mallorquines de la colònia de Sant Pere i de Sant Llorenç des Cardassar també em parlen d'un *calop negre*, però el consideren un raïm d'introducció recent, amb els grans més grossos que l'antic *ca-/palop vermei* (forma amb iodització generalitzada a Mallorca i a Eivissa).

[PzCab, 149]; (Martorell, Montblanc, Tarragona, Benassal) [TrL]; (Blancafort, Maestrat, Val., Eiv.) [DCVB]; (val., eiv., alg.) [DECat, VI, 209]; (Camp de Tarragona) [*Enc.*, IV, 20]; (l'Alguer) [DAlg];[765] (Sant Mateu d'Aubarca) [TMan, 103]; (l'Alguer, Cabanes de l'Arc) [ALDC]; (Traiguera, Llíria) [FAVÀ]. | **palop blanc**, **palop negre** (Sant Josep de sa Talaia, Eiv.) [ALDC]; (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ]. | **palop vermell** (Sant Agustí des Vedrà) [FAVÀ]. | **palot** (Tortosa) [DCVB]; (Porrera) [FAVÀ]. | Cf. **palat** (la Torre de Fontaubella) [ALDC].

DESCR.: **calop** «uva blanca y gorda, especie de *jaen*. Su hollejo no es tan grueso ni tan duro como el de este. Se da el mismo nombre á la vid y al veduño que la produce» [DAm]; «*Lairen*: especie de uva que se conserva mucho» [DFer]; «casta de raïms. Cp. *palop*» [DAg]; «raïm de gra blanc i llarg» [TrL]; «classe de raïm gros i molt saborós, apreciat com el millor. Cast. *jaén*. Hi ha diferents varietats de calop, que donen origen a diverses denominacions: *calop blanc*, *calop vermell*, *calop negre*, segons el matís de coloració del gra» [DCVB]; «n'hi ha de blanc i de vermell, té el gra gros, llarguer, dolç, exquisit per a menjar, i es guarda bé durant mesos» [DCVB, s. *raïm*]; «classe de raïm gris» [DECat, II, 441]; «cep tardà de raïms grossos, tant blanc com negres. Gra gros i llargarut, de pell forta. Val per a menjar i per a pansificar» [FAVÀ]. | **calop blanc** «variedat de parra» [CERDÀ, 111]; «cep de raïms blancs. Gra mitjà i llargarut. Ben bo per a guardar, val també per al vi» [FAVÀ]. | **calop rosat** «raïm molt sucós, molt dolç i de pell molt fina» [DCVB, s. *calop*]. | **calop vermell** «especie de calòp, pero de color bermejo» [DAm]; «cep de raïms clars. Gra mitjà i llargarut. Ben bo per a guardar, val també per al vi» [FAVÀ]. | **palop** «uva blanca de hollejo fuerte y jugo dulce [...]. Esta uva es de las mejores para guardar: tambien es buena para vino» [JAVal, 27-28]; «variedad de la uva» [DEsc]; «Uva blanca dura de hollejo, grata al paladar, de poco mosto» [NIEVA, 64]; «bellissima uva da tavola, che serve anche per fare l'uva appassita» [SCet, 47]; «cep que dóna un raïm de color blanc i de gra gros i dolç | Raïm d'aquest cep. Cp. *calop*» [DAg]; «raïm blanc, molt sucós i fort de pellofa» [TrL]; «raïm per menjar» [TMan, 103]; «raïm blanc, de pell dura; bo per menjar» [ALDC]; «cep de raïms llargs i esparsos. Gra blanc, mitjà i rodó. N'hi ha també una varietat negra més grossa i llargaruda, de pell forta i cruixent. És bo per a menjar, però també per a fer vi» [FAVÀ]. | **palop blanc** «parra de raïms grossos, llargs i esparsos. Gra blanc, gros i allargat, de pell forta. Raïm de taula de llarga conservació, bo però amb molt de pinyol» [FAVÀ]. | **palop negre** «parra de raïms llargs i esparsos. Gra vermellós, gros i arrodonit, de pell forta i cua seca. Té poc grau i és massa eixut per a fer vi. Molt millor per a menjar o per a guardar, malgrat l'excés de pinyol» [FAVÀ]. | **pa-**

765. Tant el DAlg com l'ALDC recullen a l'Alguer una pronunciació [pə'rɔp]. El canvi de líquides (*r* < *l*) és un fenomen característic d'aquell parlar.

lop vermell «parra de raïms de taula grossos. Gra vermell, gros i llargarut. De pell forta i gra eixut, amb molt de pinyol» [FAVÀ]. | **palot** «varietat de raïm de gra gros, llargarut, blanc, dolç i cruixent. V. *palop*» [DCVB]; «cep de raïms molt grossos per a fer vi. Gra gros, blanc i sucós, de pell molt gruixuda» [FAVÀ].

ETIM.: Aquest ampelònim ha estat estudiat per diversos romanistes. Així, el DCVB (s. *calop*) escriu: «etimologia desconeguda, però segurament pre-romana; segons J. Hubschmid (ELH, I, 63), pertany a alguna llengua no indoeuropea i es troba el paral·lel de *calop* en el sard *galoppu*, 'varietat de raïm blanc'». | En canvi, segons Wagner [DES, s. *galóppu*]: «Nella regione sett. dell'Isola si sente anche *tolòppo*, *tolòppe*, e a Sassari si dice *taròpu* 'uva bianca dai grossi acini'. Queste forme rappresentano una dissimilazione *p-p* > *t-p*. Le forme con *p-*, *t-* possono essersi diffuse da Alghero; sorprende però l'esistenza di *palòppo* a Sanluri, cioè in pieno Campidano. Comunque sia, sta il fatto che le due forme catalane sono penetrate in Sardegna [...]. Rispetto al valenz. *palop* il DCVB dice: "sembla tenir el mateix origen que *calop*, tal vegada amb contaminació de *pell*"; ma siccome *palop* ha *-l-*, non *-ll-*, questa spiegazione non convince, né persuade l'altra che figura sotto *palop* (*DCVB* VIII, 146): "Sembla relacionable amb *Polopp*, nom de poble valencià"; è vero che gli autori aggiungono: "però també sembla de la mateixa familia que el baleàric *calop*". Mi sembra evidente che la forma secondaria *palop* non sia altro che il prodotto di un'assimilazione retroattiva (*k-p* > *p-p*), simile a quella dissimilata nel sardo sett. *talóppu* da *palóppu* (*p-p* > *t-p*).» | Coromines hi pren clarament partit: «la nota seriosa sobre aquest mot [*calop*] és la de MLWagner, que ultra la forma *galoppu*, *go-* del Nord i Centre de Sardenya, hi assenyala una forma menys estesa *palòppo* i *barófflu*; i un tipus *gaglioppo*, *gaj-* en els parlars italians dels Abruzzi, Agnone i les Marques. Ni Wagner diu que ho sigui ni veig cap base per creure que sigui (o no sigui) un mot pre-romà. Ni tan sols podem estar ben segurs que no provingui de l'important poble i vall de Polop a la Marina d'Alacant, on s'hi fa força vinya, i ja se'n devia fer abans de la Reconquesta [DECat, II, 441]. Però també inclou al DECat una entrada *palop* [VI, p. 209], on escriu: «essent "rosat" el *calop* (Guasp) també podríem pensar en el grec PIROPOS 'de color de foc', 'de color encès' (cf. el raïm moragat), base també flaca, majorment estant més ben documentada la variant en *c-*». | Tot plegat, diferents propostes etimològiques per al binomi *calop/palop*, però poc convincents en general. D'entrada, ni l'origen preromà no hi fa cap falta, ni resulta gens creïble, per ex., la insòlita provinença del grec PIROPOS que aventura Coromines. | Personalment, crec que el fet de tenir, fins ara, més ben documentada la variant amb *c-* ha fet més difícil una resposta etimològica satisfactòria, situació que canvia si donem com a primitiva la forma amb *p-*. | En realitat, la variant més antiga és *palop*, documentada a diverses obres lexicogràfiques i botàniques dels s. XVI

i XVIII (v. *supra*). També és la variant que té un àmbit geogràfic més extens, ja que apareix tant en l'àmbit continental com en l'illenc (concretament a Eiv. i a l'Alguer). | L'explicació, doncs, d'aquest ampelònim crec que s'ha de buscar en català, per la qual cosa recupero la tímida proposta, ja apuntada pel DCVB (s. *palop*), a favor de la vila de Polop de la Marina.[766] | D'entrada, el valencià JAVal ja parlava el 1791 d'un raïm *palop* o *polop*, cosa que reforça aquesta interpretació toponímica. A sobre, dos diccionaris: el DEsc (Val., 1851) i el Dag, es refereixen al poble de *Palop* (en lloc de *Polop*), fet que permet suposar l'existència d'una antiga variant popular dissimilada. M'ho confirma l'entrada *Polop* de l'*Onomast.* [VI, p. 252]: «En el P. Valencià el nom apareix molt repetit en topònims mitjans o menors [...]. En alguns és *Palop* amb *a*, forma que hem trobat en la menció citada de 1322 [ACA reg. 222 f. 108] del nom del poble de Polop: variant ben natural puix que és un so introduït pels moros igual que *o* de la variant dominant.» | Es evident, doncs, que les dades precedents obliguen a acceptar una dissimilació (*palop* < *Polop*), esdevinguda ja en l'antic topònim i que, per tant, afecta sistemàticament el mot posttoponímic estudiat. | L'única possible objecció que veig a la meva proposta pot ser la manca de paral·lelismes castellans (llevat d'un *palot* al País Valencià castellanòfon: Titagües, 1809). Suposo que s'ha d'acceptar que l'ampelònim va estendre's força cap al nord i cap a l'est, i que no ho va fer, en canvi, cap al sud.[767] | També vull destacar que les dues obres més antigues on apareix aquest *palop* sols esmenten dues o tres varietats més de raïm.[768] Això probablement indica que es tractava, al País Valencià, d'una de les varietats principals del s. XVI; potser de provinença àrab, si tenim en compte l'origen geogràfic i les característiques de la varietat: més adequada per a ser menjada crua o en pansa que no pas per a ser vinificada.[769] Enfront d'això, la variant mallorquina i menorquina *calop* no és documentada fins un parell de segles després.[770] | D'altra banda, sento a Porrera (Priorat) una variant *palot*,[771] amb una dissimilació

766. La comarca de la Marina va ser des de temps ben antic (i encara ho és) una zona fonamental en el conreu valencià de la vinya. La seva especialització tradicional ha estat el raïm per a pansificar, herència de probable origen aràbic.

767. De fet, el mot apareix en el val. apitxat i el septentrional, però no pas en el meridional. (Ho aprofito per a fer observar que, com era d'esperar, no el vaig recollir a la mateixa vila de Polop, on vaig fer una enquesta.)

768. POU [p. 40] sols esmenta el 1580 dues classes de raïm: el *moscat* o *moscatell* i el *palop*. Igualment, LPal [p. 58-59] només havia mencionat el 1569 sis varietats valencianes, entre les quals apareix el *palop*.

769. A causa de les prohibicions alcoràniques contra l'alcohol, els àrabs es van dedicar més al conreu i al perfeccionament de varietats per a pansificar (de gra gros i pell dura, per tant) que no pas a les varietats viníferes.

770. Tot i no ser tan antiga, aquesta variant ha tingut força rendiment a les Balears i designa actualment nombroses subvarietats de raïm.

771. Ho aprofito per a remarcar que, a Montuïri, l'ALDC recull raïm *calop* en singular, però raïms *calots* en plural.

consonàntica (*p-ˈp* > *p-ˈt*).[772] També l'ALDC troba al Priorat, concretament a la Torre de Fontaubella, un raïm *palat*. Segurament es tracta d'una variant interferida pel verb *pelar*, el qual hauria provocat l'assimilació vocàlica (*palot* × *pelar* → *pe-/palat*). | Fins i tot pot semblar que l'ampelònim del Priorat tingui a veure amb un altre fruit italià. Així, el GDLI [XII, p. 423] documenta una varietat de llimona, petita i ovoïdal, anomenada *pallotino* (diminutiu de *pallòtta* → *palla* 'pilota'). Certament, aquest mot primigeni sí que ha donat nom a un ampelònim pisà: el *palle di gatto* 'pilotes de gat' [GDLI, XII, 409], però la definició dels seus grans de raïms grossos i oblongs no deixa dubtes del sentit genital de l'eufemisme *palla* (= colló). No crec, doncs, que lèxicament tingui res a veure amb el *palop* català,[773] però sí que deu estar emparentat semànticament amb *colló de gat* (v. colló de gall). | Pel que fa als hipotètics paral·lelismes romànics del *palop* català, crec que s'ha de ser més prudent; especialment, amb les variants italianes *gaglioppo*, *gaj-*, proposades per Wagner (cf. DECat, II, 441). Al meu entendre, presenten l'escull d'una palatalització (*-gl-* = [ʎ]) que deu tenir un origen etimològic diferenciat. Penso, sobretot, en mots romànics derivats del ll. GALLU 'gall', el qual ha influït en l'origen semàntic d'uns quants ampelònims romànics (com exemplifico detalladament en l'etim. de *picapoll*). | En el cas sard, és molt probable la provinença catalana de l'ampelònim *palòppo*. Sobretot, perquè a l'Alguer la variant catalana és encara *palop* (actualment pronunciada *pa[r]op*). A banda de recollirla el DECat i l'ALDC, ja es documenta a finals del s. XVII. Fins i tot un manuscrit alguerès del 1823 (exhumat per BOSCH [p. 629]) apunta que n'hi ha diverses subvarietats, entre les quals en trobem una que els algueresos anomenen *palop napolità*, i els sards *galoppe napolitanu* (diferenciant-la del *galoppe sardu*), cosa que pot ser un indici de la provinença catalana del mot.[774] | Majoritàriament, les variants sardes conegudes són amb *g-* (*galop*, *galop(p)u*, *go-/galoppo*),[775] la qual cosa em fa pensar en la següent informació italiana: a Ístria s'ha documentat el verb dialectal *galopà*, amb el significat de «nereggiare di uva [...] in via di maturazione» [THBuc, 184]. Segons la mateixa font, està relacionat amb una arrel *kal-* 'pe-

772. En teoria, una dissimilació d'oclusives inversa a la que s'esdevé amb el sard *talòppo* (segons el DES), sempre que acceptem aquest hipotètic paral·lelisme sard: v. *infra*.

773. Sols deu ser una casualitat que la primera documentació del *palop* valencià, deguda a l'aragonès LPal [s. XVI], el traduïxi al castellà com a *compañón de gato* (= colló de gat).

774. Evidentment, si els parlants sards identifiquen aquest raïm com a provinent de Nàpols, es pot pensar, fins i tot, que va ser introduït en els s. XIV o XV pels catalans, senyors en aquella època dels regnes de Nàpols i de Sardenya.

775. Suposo que es tracta d'una sonorització per simple equivalència acústica [*ka-* > *ga-*]. No la relacionaré, doncs, amb el fr. antic *galop* 'esp. de pomme' el 1583 [*ap*. FEW, XXI, 77], tot i que aquesta obra sí que apunta una possible relació entre la poma *galop* del francès medieval i el raïm *galoppu* del sard.

llofa'.[776] Potser aquesta és la raó que explica la interferència sarda *gal-*, però no sé si deu valer també per al *calop* de Mallorca i Menorca. | Un altre grup de variants sardes emparentades amb el català són les que comencen en *t-* (*taloppu*, *to-/talopo*, *tarop(p)u*), per dissimilació de la *-p* final (segons el DES, s. *galóppu*). No veig, en canvi, tan clares unes altres formes sardes, com *baroffu* (mencionat també a la mateixa entrada del DES), amb prou feines un parònim del *palop* alguerès.

SIN.: V. imperial; v. pansa; cf. valencí.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **palot** «(Titaguas, 1809) Uva» [ROJAS, 224].[777] ◊ *IT.*: Cf. «**gajòp(p)e** (abbruz., march.), **gagliouppe** (agnon.) specie d'uva a grappolo corto e chiuso» [DES, s. *galóppu*]. | Cf. **gagliòppa** «Ant. Vino gagliòppo» [GDLI]. | Cf. **gagliòppo** «(Italia meridionale) Vitigno che dà grappoli piuttosto grandi, con acini medi, rotondi, di colore nero; è di buona produttività; produce un vino molto apprezzato (per l'alta gradazione alcolica). = Etimo incerto» [GDLI]. ◊ *SARD*: «**alòppu** (Quartuccio), **galòppo** (logudorese), **galòppu** (contado di Cagliari), **golòppe** (Nuoro), **golòppo** (Macomer, Orosèi) (a. 1889) Vite grappolòna» [CARA, 90]. | **galop** «(Carloforte, 1897) Bellissima uva de tavola, che serve anche per fare l'uva appassita» [SCet, 47]. | **galoppe napolitanu**, **galoppe sardu** «(logudorès) Varietat» [*ap.* BOSCH, 651]. | **galopu** «(a. 1866) Ispezias di axinas» [DSI, s. *Àxina*]; «(campidanese) Uva da tavola» [DISC, s. *vite*]. | «**palòppo** (Sanluri), **taròpu** (Sassari), **tolòppo** (sardo sett.) uva bianca dai grossi acini» [DES, s. *galóppu*]. | **talop(p)o** «(a. 1780) Uve bianche. Di grani prolongati e solti» [MANCA, 27]; «(Sàsser, 1698) Varietat» [*ap.* BOSCH, 650]. | **taloppu** «(gallurese) Uva scelta per farla passire» [VIG, s. *uva*].

pampa-redona *f.* → pàmpol rodat.

182 **pàmpol girat** *m.* DOC.: (a. 1871) «Pámpol girat» [RevSI, XX, 316]. | (Garraf, 1878) «Girat» [*Estud.*, 305].

À. DIAL.: **girat** (Montbrió del Camp) [FAVÀ]. | **pampagirat** (Tortosa) [DCVB].[778] | **pàmpol girat** (Camp de Tarragona) [TrL]; (Cambrils) [ALDC].

DESCR.: **pampagirat** «varietat de raïm de gra negre, llargarut, gros» [DCVB]. | **pàmpol girat** «raïm vermell semblant al *cartoixà*» [TrL].

ETIM.: Veny ha escrit: «Altres característiques del cep o del raïm poden ser la base dels seus noms [...]. Quant a la fulla, la forma: *pàmpol girat*» [*Mots*, 60]. | Aclareixo que, en aquest cas, l'adjectiu *girat* equival a 'arrodonit', ja que fa referència a la forma circular de la fulla. La motivació, doncs, coincideix amb la del *pampa-redó* o *pàmpol rodat*.

776. Un altre fruit, probablement emparentat amb aquesta arrel *kal-*, seria el fr. *calot* (a. 1675): 'poire mûre en février', segons el FEW [XXI, p. 81].

777. Anuncio que ROJAS, encara que famós pels seus estudis d'ampelografia andalusa, era valencià: de Titagües (Serrans). En aquest cas, doncs, deu informar de primera mà.

778. Compost aglutinat on l'adjectiu manté el gènere masculí que fa referència al cep (no pas a la pampa).

183 **pàmpol rodat** *m.* o **pampa-redona** *f.* DOC.: (Val., 1791) «Pampol rodat» [JAVal, 32]. | (a. 1871) «Pámpol rodó» [RevSI, XX, 319]. | (a. 1877) «Pàmpol rosat» [*ap.* VVV, 80]. | (Bal., 1878) «Pampol rodat» [*Estud.*, 84]. | (Banyalbufar, 1897) «pampol rodat» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **pampa-redó** (Freginals) [DCVB]. | **pampa-redon** (Pradell)[779] [DCVB].[780] | **pampe-redona** (Vinaròs) [ALDC].[781]

DESCR.: **pampa-redó** «varietat de raïm blanc, de pell gruixuda, la planta del qual no té les pampes tan retallades com els ceps ordinaris» [DCVB]. | **pampolrosat** «varietat de vi molt saborós» [DCVB]. | **pàmpol rodat** «uva un poco robisca: tiene la pulpa dulce con el hollejo delgado y su racimo es bastante grande. Por sí hace un vino exquisito» [JAVal, 32]; «raïms blancs molt apreciats per al vi» [*Die B.*, I, 257].

ETIM.: Veny, a partir de la definició del DCVB, en veu clarament l'etimologia, així com quina va ser l'evolució semàntica: «*pampa-redona*, es deia primer del cep de pàmpols menys retallats que els normals i després es va estendre als raïms (*pampa-redó*)» [*Mots*, 50]. | D'altra banda, també l'antic ampelònim valencià i mallorquí *pàmpol rodat* ha estat motivat per la forma voltada, rodada, dels seus pàmpols.[782] | Igualment, sovintegen els paral·lelismes romànics que presenten aquesta mateixa motivació ampelonímica, com el port. *folha redonda*, el fr. *feuille ronde* i potser l'esp. *redonda* o *redondal*.[783] Destacaré, per ex., l'explícita descripció que ha fet ODART [p. 272] sobre un paral·lelisme francès: «[...] ses feuilles amples, entières, arrondies, forme qui a fait donner à ce cépage le nom de *Feuille ronde*». | Pel que fa al vi *pampolrosat* del DCVB, deu tractar-se d'una errada ortogràfica (*rosat* per *rodat*),[784] arribada per transfusió lèxica. Gràcies a Griera [VVV, 80] en descobreixo la font: es tracta de la revista *Museu Balear* del 1877.[785]

779. El DCVB es deu referir a Pradell de Sió (Preixens), ja que l'inclou al pla d'Urgell (tot i que actualment pertany a la veïna Noguera).

780. Variant arcaïtzant que manté la *-n* etimològica. Segons Coromines: «l'adjectiu llatí ROTŬNDUS, pertanyent a la mateixa arrel que RŎTA, va donar primer *redon* o *rodon, -ona*, que després s'ha reduït generalment a *rodó* o *redó*, adaptant-se al tipus corrent dels adjectius terminats en *-ó, -ona*» [DECat, VII, 386].

781. El primer terme del compost (*pampe-*) és un arcaisme morfològic, ja que prové del masculí singular de PAMPINUS (amb ĭ llatina). Segons Coromines, del seu plural *pàmpe(n)s*, aviat reduït a *pampes*, s'extragué després el singular analògic *pampa* [DECat, VI, 218].

782. Coromines [DECat, VII, 368] ja documenta el participi *rodat* amb el significat de 'voltat, contornejat' en dos documents rossellonesos de la primera meitat del s. XIV.

783. Cf. *redonell*, on també tinc en compte el paral·lelisme espanyol i occità *redondal*, però apuntant una altra possible motivació.

784. Veig innecessària, doncs, l'associació que proposa Coromines: «cf. el vi *pampolrosat* amb una vella tela *pampa-roser* [...] del fr. *pampe-rosé* (o *pampre-rosé*) 'pètal de rosa'» [DECat, VI, 217].

785. Obra plena d'errades, segons la transcripció de Griera (tampoc no gaire fiable): hi apareixen *granitja* per *granatja*, *serrassencs* per *terrassencs*, etc.

De fet, no trobo cap descripció ampelònimica que faci referència a un cep de pàmpols rosats.

SIN.: Cf. pampolat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. «**redonda** (Almería), **redondal** (León, Oviedo) (a. 1885) Variedades de uva» [ABELA, 324]. ◊ *FR.*: **feuille ronde** «(Doubs, Saônet-Loire; 1859) Grappe allongée, garnie de grains serrés [...]. Ce plant, très-productif, donne du vin de médiocre qualité» [ODART, 218-219]; «(*c.* 1864) Qualité de vigne» [*ap.* DncF, 70]. ◊ *OCC.*: **roudaïre** «(Bouches-du-Rhône, 1829) [...] ainsi s'appelle, à cause de ses sarments étalés» [ANDRÉ, 136]. | Cf. **redondal** «(Languedoc, 1736) Cépage blanc et noir» [*ap.* CTal, 536]. ◊ *PORT.*: **folha redonda** «uva tinta. Híbrido de producción directa» [POSADA, 250].

184 **pàmpol talladet** o **retallat** *m.*

DOC.: (l'Alguer; 1684, 1783) «ratallat. Retallat» [*ap.* BOSCH, 628]. | (l'Alguer; 1804, 1811) «ratallat negra. Ratallat blanc» [BOSCH, 370]. | (a. 1871) «Pampol retallat» [RevSI, XX, 264].

À. DIAL.: **pòmpol tallaet** (Jesús Pobre) [FAVÀ].[786]

DESCR.: **pàmpol talladet** «cep de fulles retallades. Raïms petits, molt primerencs. Grans blancs i petits, dedicats al consum de taula» [FAVÀ]. | **retallat** «uve che sogliono generalmente conservarsi per l'inverno» [*ap.* BOSCH, 629].

ETIM.: L'etimologia de *pàmpol retallat* s'explica per la forma molt retallada dels seus pàmpols. És evident que, si existeix en català un cep *pampa-redó*, de fulles redones (v. pampa-redona), no hi és gens estrany la presència d'un ampelònim que faci referència a la motivació inversa: la d'un cep de pampes rectilínies. | Malgrat que no dubto de l'origen genuí de la variant valenciana, crec que en el cas de l'alg. *retallat* s'ha de parlar d'un préstec sard, encara que adaptat lexicalment. Així m'ho fa pensar l'abundor dels paral·lelismes sards.[787] | No comparteixo, en absolut, la motivació que proposa BOSCH [p. 629] per al *retallat* de l'Alguer: «el nom botànic [*Vitis pellucens*] en determina la motivació semàntica, relacionada amb l'aspecte cromàtic dels grans, de pell relativament traslúcida, que tant CARA, 1889, 92 com CARA, 1909, 31b fan correspondre a l'it. *uva tralucente* (d'on *retallat* per a 'blanc translúcid')». De fet, crec que no convé donar gens de transcendència etimològica a un nom botànic, mer element taxonòmic que devia ser del tot desconegut per als viticultors de Sardenya.[788]

P. ROMÀN. ◊ *OCC.*: Cf. **coupado** (= tallat) «(a. 1878) Variété de raisin

786. Forma composta que presenta una assimilació vocàlica de *pàmpol* en *pòmpol*, induïda pel context labial. També faré ressaltar la caiguda de la *-d-* intervocàlica del participi, fenomen sistemàtic en el val. meridional.

787. Documento fins a catorze variants gràfiques diferents: *arretagiàu*, *arretàlau*, *arretallau*, *radagliàdu*, *ratagliàdu*, *rechigliàu*, *redagladu*, *retagliadu*, *retagliàtu*, *retallàu*, *retellàu*, *retigliàu*, *ritagliadu* i *uva redagliada*.

788. Deixo de banda que el significat (real o figurat) de *retallat* té ben poc a veure amb el de *translúcid*. Cf., en canvi, la descripció de la variant sarda *retagliadu*: «Foglie [...] a dentellatura regolare, con denti piuttosto grandi» [DEIDDA, 303].

à grosse grappe, à grains ovoïdes, croquants et sucrés» [TdF]. ◊ *SARD*: «**arretagiàu** (Ortuèri), **arretal(l)àu** o **retellàu** (meridionale), **radagliàdu** o **ratagliàdu** (Bòsa, Macomèr, Patàda), **rechigliàu** (Nuoro), **retagliàtu** (Orosèi), **retallàu** (Olzài), **retigliàu** (Oliena) (a. 1889) Vite traslucente» [CARA, 92]. | **arretallàu** «(a. 1837) raïms de grans blancs i arrodonits» [*ap*. BOSCH, 629]. | **arratelau**, **arritellau** (Iglesias), **radagliadu** (Ozieri), **retigliau** (Nuoro), **retazzadu** (Dorgali), **uva redagliada** «(a. 1780) Uve bianche. Di grani rotondi e grossi, ma non solti» [MANCA, 27]. | **retalláu** «(camp., 1832; log.) Spezia di áxina bianca media e gustosa» [DES]. | **retagliadu** e **redagladu** «(Planargia) Acini di color giallo dorato; la polpa è molle. L'uva matura [tardiva]. Vitigno produttivo» [DEIDDA, 303]. | **ritagliadu** (Sorso), **rittadatu** (Tempio) «(a. 1897) Uva da tavola bianca» [SCet, 44].

185 **pampolat** *m*. DOC.: (Val., 1791) «Pampolera» [JAVal, 32].[789] | (val., 1851) «pampolát» [DEsc, II, 898]. | (a. 1871) «Pampanera ó pampolat» [RevSI, XX, 264]. | (a. 1877) «Pampanetes» [*ap*. VVV, 80].

À. DIAL.: **pampanal** (Elna) [TrL]. | **pampaneta** (Tremp) [TrL].[790] | **pampolat** (Borriana) [TrL]; (Casinos) [ALDC].

DESCR.: **pampanal** «raïm blanc» [TrL]. | **pampaneta** «raïms blancs, de bagots rodons, de pell fina i gust saborós» [TrL]. | **pampolat** «variedad de la uva» [DEsc, II, 898]; «raïm de grans negres; és molt productiu per a fer vi clar» [TrL]. | **pampolera** «uva un poco robisca: tiene la pulpa y jugo dulce con el hollejo delgado, y su racimo es bastante grande. Por sí hace un vino exquisito» [JAVal, 32].

ETIM.: Ampelònims referits a una classe de cep que es destacava pel caràcter esponerós, abundant, dels seus pàmpols. Per extensió, el nom de la planta va passar també a designar-ne els raïms. | Igualment, les variants adjectives (*pampanal*, *pampolat*) i els seus paral·lelismes romànics (*pampegat*, *pamplugat*, etc.) devien ser, en un principi, simples qualificatius del cep que van acabar esdevenint ampelònims específics.[791]

SIN.: Un ampelògraf esmentava, a finals del XVIII, indistintament «Pampol rodat ó la Pampolera» [JAVal, 32]. No puc, però, certificar aquesta sinonímia, sobretot perquè en català ja no trobo cap dels dos ampelònims en el s. XX.

P. ROMÀN. ◊ *ESP*.: **pampanera** «(Villena) Cepa estéril» [MTor, 213]. ◊ *OCC*.: **panpegat** «(Gard, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **pampegat**, **pamplugat** «(Arles) Variété de raisin noir» [TdF, s. *pampegat*]. ◊ *PORT*.: Cf. **folhal** «(Minho) Variedade de uva preta» [DdeF]. ◊ *SARD*: **pampinu** «(a. 1780) Uve nere. Di grani ro-

789. Derivat del verb *pampolar* 'cobrir-se de pàmpols un cep', amb una terminació *-era* de sentit col·lectiu per a indicar l'abundor de pàmpols.

790. Variant diminutiva que, igual com la variant adjectiva *pampanal*, manté la *-n-* etimològica (← ll. PAMPINU 'pampa').

791. Com observo encara per al cors *pampanuta*: «Aggettivo dell'uva molto frondosa, pampinosa» [VCors].

tondi e rari, con piccolo grappo» [MANCA, 27]. | **pimpiniera** «vigna» [CHERCHI, II, 131].

186 **pansa** *f.* o **panser** *m.* o **pansal** *m.* DOC.: (a. 1617) «lo vi blanch de vinya de Monestrells blanchs y de Pansas» [AGUSTÍ, 94]. | (l'Alguer; 1683-4) «30 budronis de pansal» [BOSCH, 368].[792] | (l'Alguer, 1823) «Pansal-negra» [*ap*. BOSCH, 620]. | (Ross., 1866) «Pansa» [ROUFFIA, 138]. | (a. 1871) «Pansa muscatallana. Pansa rossa. Pansa rodona. Pansal blanch. Pansér [...]. Pansa blanca. Pansa negra. Pansa vermella» [RevSI, 264 i 296]. | (a. 1877) «pansalets» [*ap*. VVV, 80]. | (Priorat, 1878) «pansal» [*Estud.*, 87]. | (Barcelona, 1890) «Xarel·lo, pansalet ó cartuixá. Pansa en la costa de Llevant [...]. Mentres en unas localitats predomina'l Sumoll y'l Xarel·lo, en altras la Garnatxa y lo Pansé» [ROIG, 34 i 57]. | (mall., 1892) «del most / de moscatells y batistes, / pansals, granatxes, girons» [*ap*. DCVB].

À. DIAL.: **pansa** (Sant Vicenç dels Horts, Altea, la Selva, Tarragona, Llucmajor) [TrL, s. *vi*]; (cat. oriental, cat. occidental, mall.) [DCVB]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (els Hostalets [Montoriol], les Llosses, Balsareny, Castellfollit de Riubregós, Tordera, Sant Andreu de Llavaneres, Tolba, Estanya, Àger, Peralta de la Sal, Sanaüja, Cubells, Agramunt, Cervera, Valljunquera) [ALDC]; (Artés, colònia de Sant Pere d'Artà, Vilves, Torrent de Cinca, la Sorollera, Traiguera) [FAVÀ]. | **pansa blanca** (Alella,[793] el Campell)[794] [FAVÀ]. | **pansa del terreno** (la Torre Velilla) [ALDC].[795] | **pansa moscatell** (Mall.) [CERDÀ, 111].[796] | **pansa roia** (= roja) (el Campell) [FAVÀ]. | **pansa rossa** (Cànoves) [ALDC]. | **pansal** (Cat., Bal.) [TrL]; (Camp de Tarragona, Gandesa, Tortosa, val., mall.) [DCVB]; (Mall.) [*Sureda*, 167]; (l'Alguer) [DAlg]; (Cambrils, Po-

792. SCet [p. 48], segurament per una errada de recepció, grafià *pansà* per a l'alguerès. Això no té res a veure amb el fet que diversos tractadistes moderns, per ex. CIURANA [p. 13] o *Enc.* [IV, p. 20], situen a l'àrea vinícola d'Alella una insòlita forma *pansà*. Es tracta segurament d'una confusió ortogràfica o d'un fals encreuament amb la variant *panser*, pròpia d'algunes altres contrades del cat. central.

793. Els informants d'Alella m'expliquen que modernament s'ha començat a conrear en tota la denominació d'origen Alella una varietat anomenada *pansa vermella*. Ha estat des de llavors, doncs, que els parlants han començat a incloure el qualificatiu diferenciador *blanca* per a referir-se a la *pansa* de conreu tradicional.

794. Al Campell els parlants diuen *pansa* ***bllanca*** perquè, com ha explicat Veny [*Parlars*, 98]), en el ribagorçà «la forta palatalització de la L s'estén als grups PL-, CL-, GL-, BL-, FL-: *cllau* clau, *pllorà* plorar, *bllau* blau, *pllat* plat».

795. Variant explicable per la voluntat de diferenciar una varietat pròpia de raïm per a pansificar (*pansa del terreno*) d'una varietat vinguda del sud (*pansa valenciana*): cf. també *macabeu del terreno*. Aquesta diferenciació no devia ser exclusiva del Matarranya, ja que la RevSI [XX, p. 263-264] escriu variants del cat. central com *pansa del país* o *pansa catalana*, les quals segurament també es devien oposar a la *pansa valenciana*. Cal afegir-hi que la comarca valenciana de la Marina utilitzava un sistema propi de pansificació amb tècniques i varietats diferenciades de les terres més septentrionals.

796. Subvarietat caracteritzada pel gust moscat (cf. *supra*: *pansa muscatellana*). El mateix CERDÀ [p. 111] la considera un sinònim del *calop moscatell*.

llença, Santanyí, l'Alguer, Marçà) [ALDC]; (Riudoms, Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ]. | **pansalet** (Barberà del Vallès) [ALDC]. | **pansall** (els Guiamets) [DECat, IX, 465]. | **pansallet** (Sentmenat) [ALDC]. | **panser** (Santa Eulàlia de Puig-oriol, Igualada, Montblanc, Savallà del Comtat, el Vendrell, Agramunt, les Borges Blanques, Tremp, Balaguer, Lleida, Alcarràs, Tortosa, Vinaròs, Cassà de la Selva) [TrL]; (Alcalà de Xivert) [COMENGE, 84]; (Bellpuig, Blancafort, Freginals, Benassal) [DCVB]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 146]; (Cruïlles, Peracamps, Moià, Campins, Freixenet de Segarra, Santa Coloma de Queralt, Alió, Sant Pere de Ribes, Peramola, Almenar, Arbeca, Granyena de les Garrigues, Vinaixa, Vimbodí, Mequinensa, Mas de Barberans, Ulldecona) [ALDC]; (la Granada, Belianes, Sarral, Creixell de Mar) [FAVÀ]. | **pansera** (Arfa) [ALDC]; (Santa Coloma de Farners) [FAVÀ]. | **pansonet** (Val.) [TrL].[797] | **pansot**[798] (Tremp) [TrL]; (Isona) [ALDC]; (Figuerola d'Orcau) [FAVÀ]. | **rim de pansa** (Maçanet de Cabrenys) [ALDC].[799]

DESCR.: **pansa** «raisin blanc, doré. Grains ronds, gros, peu juteux, douceur agréable, peau un peu dure, ferait du bon vin; mais il est employé à faire le raisin sec. Grappe grosse, allongée; pédoncules forts. Cep gros» [ROUFFIA, 138]; «raïm o cep especial» [DAg]; «varietat de raïm» [DFa]; «raïm de pell forta, gra gros i blanc, molt dolç, especial per a assecar [TrL]; «vi molt flac» [TrL, s. *vi*]; «Cep de raïms grossos i negres, amb el gra molt petit i de pell fina. Bo per a menjar i per a guardar, però fluix per a fer vi | Cep de raïms esparsos i rosats, amb els grans molt grossos. No valen gaire ni per a menjar ni per a vinificar | Cep de raims grossos, un xic primerencs. Gra blanc, ovalat i gros. Fa un vi amb grau» [FAVÀ].[800] | **pansà** «varietat que fa el vi blanc» [CIURANA, 13]. | **pansa blanca** «cep de raïms atapeïts, de cua trencadissa. Gra gros, blanc i rodó. Carrega força, però és millor per a menjar que no pas per a fer vi, ja que no dóna gaire grau» [FAVÀ]. | **pansa roja** «cep de raïms rojos que carreguen força els sarments. De gra gros i rodó, val per a menjar i també se'n pot fer vi, tot i que no dóna gaire grau» [FAVÀ]. | **pansa rossa** «vid de uva blanca» [GIRALT, 16]. | **pansal** «variedad blanca» [*Estud.*, 87]; «de gra gros, de pell gruixuda, molt bo per a menjar i per a fer vi» [TrL]; «cep i raïm de la varietat anomenada *pansa*» [DCVB]; «raïm panser»

797. Variant doblement diminutiva, fenomen no gens estrany en terres valencianes. A partir d'una hipotètica variant diminutiva **pansó*, *-ons* (probablement sinònima del raïm *pansamenut*), s'ha acabat construint un nou diminutiu en *-et*.

798. Variant augmentativa que és interpretada pel DCVB (s. *pansa*) amb un sentit pejoratiu.

799. Els informants de Maçanet de Cabrenys, tot i esmentar-lo l'ALDC, afirmen que no es conrea al seu terme.

800. No hi ha dubte que les definicions que recullo de la *pansa* són prou diferents per a poder afirmar que el que es coneix a diverses poblacions amb aquest nom comú són varietats diferenciades. Tot i això, m'imagino que tenen en comú una bona adequació per a ser pansificades.

[DAlg]; «Hi ha dos tipus: el blanc i el vermell. Cep vigorós. Raïm de mida mitjana, no gaire compacte. Varietat capaç de donar bones produccions. Vi una mica àcid» [GCat, 20]; «cep de raïms llarguets i esparsos, molt bons per a guardar i per a fer panses. Gra rosat, gros i rodó, de pell gruixuda i forta. Val també per a fer vi i per a menjar, però és poc dolç» [FAVÀ]. | **pansalet** «se cultiva en gran escala pera ví. Y dona molt fruyt. Molt resistent á las maluras. Rahím gros, apretat. Fruyt rodó, blanch daurat y dols» [ROIG, 34]; «Hi ha dos tipus: el blanc i el vermell. Cep vigorós. Raïm de mida mitjana, no gaire compacte. Gra de mida gran. Pell gruixuda. Vi consistent, una mica àcid» [GCat, 20]. | **pansall** «classe de vinya i cep» [DECat, IX, 465]. | **panser** «uva para vino griego» [RevSI, XX, 319]; «cep que produeix raïm a posta per fer panses. Cp. *pansal*» [DAg];[801] «raïm blanc, de poca graduació i bo per a menjar, conservar o convertir en pansa» [TrL]; «racimo grande, laxo. Uvas grandes, trasovadas, verdedoradas; blandas, de un dulce remiso, con el hollejo gruesecito» [COMENGE, 84]; «raïm molt dolç» [DCVB, s. *raïm*]; «variedad con vinos de muy discreto contenido alcohólico» [*Enc.*, IV, 20]; «cep de raïms de taula, llargs i esclarissats. També val per a pansificar. Gra verdós i allargat» [FAVÀ]. | **pansé blanc** «varietat de raïm blanc» [GCat, 25]. | **pansera** «cep de raïms apinyats, bons per a guardar i per a menjar. Gra blanc i gros. També fa un vi bo, amb grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **pansol** «cep que dóna un raïm roig, de gra gros i molt usat per a fer panses» [DAg];[802] «raïm roig, de gra groc i dolç» [TrL].[803] | **pansonet** «classe de raïm» [TrL]. | **pansot** «raïms blancs i grocs, de bagó rodó, poc bons per a menjar» [TrL]; «cep de raïms llargs i esparsos. Gra blanc, rodó i gros, de pell aspra. Fa un vi clar i abundós, molt fluix de grau» [FAVÀ].

ETIM.: Veny ha explicat així les variants principals d'aquest conjunt d'ampelònims: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] el destí, segons sigui 1) raïm que serveix per fer panses: *raïm de pansa* (o *pansa*), *panser*, *pansal*» [*Mots*, 60].[804] | Tots, doncs, deriven de *pansa*, forma comuna en la majoria de les llengües romàniques (malgrat l'alternança de variants amb *-n-* o sense).[805] Segons Coromines: «*pansa*, abreujament del ll. UVA PANSA id., de PANSUS, participi passiu del verb PANDERE 'es-

801. Per error, el DAg oblida aquest *pansal*, al qual remet des de l'entrada *panser*. Cf. la nota següent.

802. Variant un xic estranya del DAg. Probablement és el *pansal*, al qual remetia el DAg (s. *panser*) i que, a l'hora de la veritat, no hi apareix amb aquesta grafia.

803. Errada del TrL, que, en copiar del DAg, escriu *groc* en lloc de *gros*. La contradicció és evident perquè un raïm *roig* no pot ser *groc*.

804. Òbviament, els raïms destinats a la pansificació s'han de caracteritzar, com posa de manifest el conjunt de descripcions romàniques, per una pellofa forta, per una bona resistència al podriment, per un gra eixut sense gaire pinyol, etc.

805. Pel DECat, «*pansus* fou ja llatí antic, al costat de *passus*, un poc més clàssic, i el grup -NS- conservà la *n*, en aquest cas, per influència de les altres formes de *pandere*» [VI, p. 230].

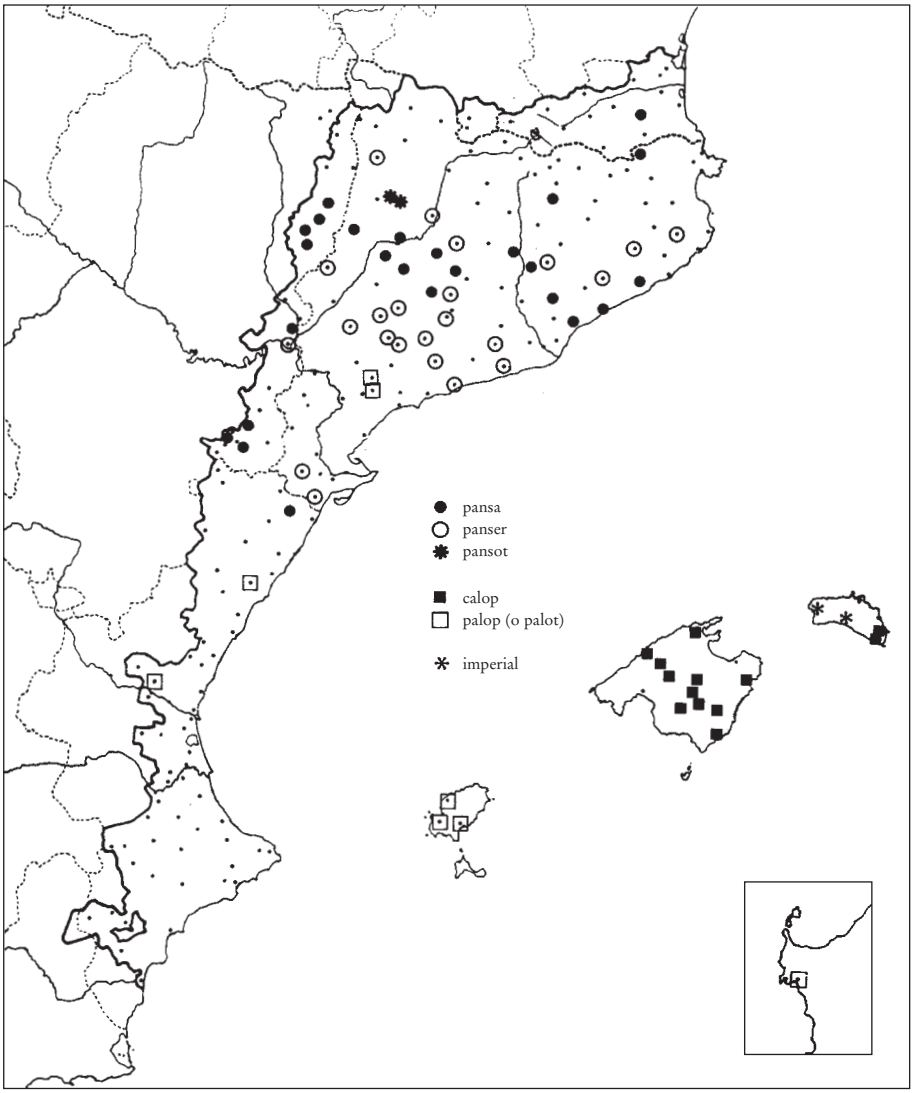

FIGURA 15. Mapa de la *pansa*.

tendre, desplegar', i especialment 'estendre, parar, a l'aire, els raïms, perquè s'assequin'» [DECat, VI, 230]. | Els adjectius *pansal* i *panser*, en definitiva, són una alternativa sintètica per a substituir la forma analítica original: *raïm de pansa*.[806] Potser el fet que aquesta construcció sintagmàtica s'acabés reduint a *pansa* (< *raïm de pansa*) explica millor la necessitat de generar variants adjectives que evitessin duplicitats semàntiques.

SIN.: La sinonímia d'aquesta varietat no és gens senzilla per una raó essencial: hi ha dues varietats de raïm *de pansa*, l'una blanca i l'altra roja. La primera, segons em diuen a Alella, és la varietat tradicional, mentre que la segona és una varietat més moderna. | El problema rau en el fet que a diverses localitats la *pansa roja* ha rebut uns altres noms, com *xarel·lo*,[807] *cartoixà* (v. cartoixà), etc.; mentre que la varietat més blanca ha mantingut generalment el nom genèric de *pansa* o de *panser*. | Segons la GCat [p. 25], el *panser blanc* és conegut també com a *pansa blanca* o *palop*. En principi, vist el meu mapa de geosinònims, és ben probable perquè les àrees dialectals es complementen perfectament. A més, es tracta d'una de les poques varietats en què hi ha una classe més clara o blanca, i una de més fosca o vermella. Igualment, és un dels pocs raïms que tenen una varietat moscada. Ja en el s. XIX documento tan aviat una *panse musquée* al Rosselló [RENDU, I, 10*v*] com un *calop moscatell* a Mallorca [DAm]. També cal tenir present que la varietat roja és més arrodonida que l'antiga varietat blanca. Així, la RevSI [XX, p. 312], del 1871, fa sinònims *pansa rodona* i *xarel·lo*.[808] Lògicament, doncs, no ens ha d'estranyar que a l'Alguer també diferenciessin un *palop rodó* d'un *palop llong* [*ap*. BOSCH, 619]. | Pel que fa a la mida, sembla que la *pansa blanca* és més grossa i tendra. Així s'explica que al Pallars Jussà l'anomenin *pansot* (v. afartabous), i a Sentmenat, *pansatendre*.[809] | Les sinonímies següents, a part de confirmar l'equivalència entre *panser* i *palop*, serveixen per a plantejar-ne de noves (v. trobat; v. tarragoní): «*pansé*. También conocida con los nombres de trobat, palot y punxó o puntjó gras (= *punxó gros*?)» [*Enc.*, IV, 20]; «*pansé blanc*, conegut també per *pansé*, *palop*, *pansa blanca*, *tarragonins*» [GCat, 25]. | No veig, en canvi, gaire clares les sinonímies que proposa SADURNÍ [p. 21]. Segons ell, el *panser* s'anomena també *pansa valenciana* i *carrega-someres* (o *carrega-rucs*). A les meves enquestes, un informant de Sarral em

806. BOSCH [p. 652] en detalla el procés morfològic: «notem que l'estructura morfològica de *pansal* és constituïda pel radical N *pansa* + el sufix Adj *-al* 'que fa, que serveix per a' (= cat. *panser* < *pansa* + *-er* 'que fa')».

807. Per a un recull documental dels diferents noms de la *pansa roja*, v. la sin. de xarel·lo.

808. No sorprèn, doncs, que el DCVB tradueixi el *calop* al castellà com a «jaén». En el val. apitxat (Camp de Túria, Vall d'Albaida i Costera), *jaén* o *eixaent* és precisament un dels geosinònims de *xarel·lo*.

809. Aquesta darrera sinonímia queda una mica en el dubte perquè, encara que a Sentmenat diferenciïn el *pansallet* (= *pansalet*) del *pansatendre* [ALDC], a Vacarisses els informants de l'ALDC parlen simultàniament del *pansamenut* i del *xarel·lo*.

descriu diferenciadament el *panser* de la *pansa valenciana*, i a les de l'ALDC els informants de Sant Pere de Ribes esmenten tant *panser* com *carrega-someres*. | V. premsal.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **de pasa** «(Málaga, 1814) Variedad» [*ap*. COMENGE, 232]; «(Hellín, 1891) Vid» [*ap*. MORALES, 62]. | **pansé negro** «(Ribera del Duero) Variedad de viñedos» [FEIJÓO, 210].[810] | **pasa** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 326]; «cepa delgada. Racimos bastantes, largos. Uvas grandes, entre doradas y verdosas, carnosas; son dulces. Se emplean en la fabricación de pasas, por el tamaño de sus uvas y lo temprano que maduran» [HIDALGO, 146-147]; «(Cuevas, Gérgal, Ohanes; 1814) Uvas redondas negras. Se cultivan en parras» [*ap*. COMENGE, 223]. | **pasera blanca**, **pasera verde** «(Cuenca, 1885) Variedades de uva» [ABELA, 323]. ◊ *FR.*: **panse** «cépages très-vigoureux dont les produits sont le plus ordinairement convertis en raisins secs» [RENDU, II, 23]; «cépage blanc, produisant surtout des raisins de table, à grains volumineux. **Panse musquée**» [TLF, XII, 872]. | **panse jaune** «(a. 1859) Espèce» [ODART, 59]. | **passe musquée** «(a. 1690) Bons raisins» [*ap*. DncF, 53]. ◊ *IT.*: **pàssera** «(ant. **pàssara**). Tipo di uva caratterizzata da acini privi di semi; *uva di Corinto*, *passerina*, *uvetta*» [GDLI]. | **passerina** «(XVI sec.) Varietà di vite» [DEI, 2794]; «Uva senza semi. = Deriv. da *passera*» [GDLI]. | «**passolina** (meridionale), **passeretta** (Piemonte) grappolo allungato. Acino piccolo o molto piccolo, di colore nero-blu; polpa succosa [...] destinata quasi esclusivamente all'essiccazione» [BALDANI, 26-27]. ◊ *OCC.*: **pancé** «(Vence, 1857) Cépage de raisin précoce, résistant bien à la pourriture et fournissant un bon vin» [RENDU, II, 25]. | **panso** «(a. 1886) Variété de raisin de treille, v. *agibi*, *muscat*» [TdF]. | **passareto** «(Nice, 1886) Variété de raisin blanc, v. *pascau blanc*» [TdF]. | **rin de pansa** «ou pendoulau. (Aix, 1715) Raisin de grappes volumineuses, à grains oblongs, très-gros, verdâtres, à peau dure, vigne en treillage» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. ◊ *SARD*: **pansale (nieddu)** «uva da vino comune» [COSSU, 258]. | «**pansali** (Sassari), **passale** (Santu Lussurgiu) (a. 1897) Vitigno antico. Serve per vino e per appassire» [SCet, 48]. | **panzale** «(a. 1698; Sassarès, 1780) di grani rotondi, e racemi grandi» [*ap*. BOSCH, 652].[811]

187 **pansa valenciana** *f*. DOC.: (Cat., 1797) «Pansas valencianas» [NAVARRO, 13]. | (1871) «Pansé valencià» [RevSI, XX, 318]. | (Barcelona, 1890) «Pansa valenciana. Dona molt fruyt y serveix per a taula» [ROIG, 35].

À. DIAL.: **pansa valenciana** (Penedès) [SADURNÍ, 21]; (Àger, la Torre Velilla) [ALDC]; (Calonge de Mar, Sarral, Belianes, el Campell) [FAVÀ].

810. Ampelònim que no encaixa en la morfologia de l'espanyol (cf. la variant genuïna de Conca: *pasera*). Considero que es tracta d'un préstec català, ja que el *panser* [pən'se] és força estès a les terres catalanes. A més, no en trobo cap més variant semblant en la resta de llengües romàniques, la qual cosa sembla confirmar la provinença catalana.

811. Segons BOSCH [p. 652], el sard *panzale* és un catalanisme de l'alg. *pansal*.

DESCR.: **pansa valenciana** «uvas blancas, sabrosas y delicadas» [NAVARRO, 13]; «dona molt fruyt y serveix pera taula. Cep gran. Rahím molt gros, verdós, bastant rodoneijat, dols y pell fina» [ROIG, 35]; «cep molt carregat de raïms que serveixen per a penjar, un cop escaldats. Gra blanc o rosat, gustós, de pell forta» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim motivat per l'especialització del seu raïm com a productor de panses (cf. pansa). El gentilici femení *valenciana* fa referència a l'origen geogràfic.[812]

SIN.: V. la nota precedent; cf. vinater; cf. panser.

188 **pansaescaló** *f.* *ANT.* DOC.: (l'Alguer; 1784, 1802, 1825) «Pasascaló. Panzascaló» [BOSCH, 369]. | (l'Alguer; 1823, 1828, 1837) «Pansa-scaló. Pansascaló» [*ap*. BOSCH, 653-654].

DESCR.: **pansascolò** «uva apassita, dà un vino da *dessert*» [SCet, 47]. | **pansascaló** «uve nere, o di colore» [*ap*. BOSCH, 620].

ETIM.: Sobre *pansascaló*, BOSCH ha escrit recentment: «sembla respondre semànticament a *pansa* + *escaló* [...] 'escala gran'. Tanmateix, no és descartable la relació del segment *-scaló* amb el sard *iscaluza* o *iscala de ua* (> alg. *escalutja*) 'gotim, carroll' (literalment 'escala de raïm') < SCALA [...] l'alg. *escaló* podria significar el corresponent augmentatiu [de SCALA] 'gotim gros'» [p. 654]. | Al meu parer, no hi ha dubte que *escaló* deriva de *escala*,[813] però crec que la raó semàntica pot ser una altra. M'ho fan pensar així una sèrie de paral·lelismes occitans. El TdF (s. *terret*), per ex., descriu el *terret escalaut* com una subvarietat de grans esparsos, escalats (v. *infra*). I encara ho veig més clar amb l'explicació següent sobre el *razim escalat* occità: «rasin mal venu qui n'a que quelques grains échelonnés de loin en loin» [ROLLAND, 212]. Tot i no referir-se en realitat a una varietat específica, l'exemple serveix per a constatar que l'adjectiu *escala(u)t* s'aplicava genèricament als raïms de grans molt esparsos. Després va passar a anomenar una varietat concreta, destacable per aquesta característica.[814] Fins i tot trobo al TdF occità un raïm anomenat *escala*.

P. ROMÀN. ◊ *OCC.*: Cf. **terret-escalaut** «(a. 1886) Variété à grains espacés et lâches» [TdF, s. *terret*]. | Cf. **escala** «(a. 1878) Raisin à grains clair-semés» [TdF]. ◊ *SARD*: **panzalscarò** «uva da vino comune» [COSSU, 258].[815]

812. Encara ho puc concretar més. CABRERA ha escrit recentment: «Alacant, amb prop de 300.000 km, és la segona província espanyola en la producció de pansa. La indústria valenciana de la pansa és pròpia de la Marina» [p. 42]. No hi ha dubte, doncs, que *pansa alicantina* és un geosinònim de *pansa valenciana* (v. alacantí).

813. Prèviament, BOSCH [p. 653-654] ha relacionat el conjunt de variants reduïbles a *pansaescaló* amb un grup d'ampelònims més antics (a. 1687-1733): *pasquansaló* o *pascualsalom* (v. pasqual Saló).

814. Igual com hi ha unes altres varietats de *terret* a més de l'*escalaut* («terret-bourret», «terret noir» [RENDU, I, 7]), també hi ha unes altres varietats de *pansa* a banda de la *pansaescaló* (v. pansatendre; v. pansamenut).

815. Com explica BOSCH [p. 654] sobre aquesta qüestió: «*pansal* + *escaló* (avui fon. *ascaró*)». També en alguerès es documenta una variant secundària *panzalcalò* el 1837 [*ap*. BOSCH, 654].

pansal o **panser** *m.* → pansa.

189 **pansamenut** *m.* DOC.: (Cat., 1869) «pansamenut» [BCas, 26]. | (a. 1871) «Pansa manut» [RevSI, XX, 296].

À. DIAL.: **pansamenut** (Penedès) [GIRALT, 16]; (Vacarisses) [ALDC].

DESCR.: **pansamenut** «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «vid de uva blanca» [GIRALT, 16].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a una varietat menuda, emprada també per a fer panses (cf. pansa).[816]

SIN.: V. xarel·lo.

190 **pansatendre** *m.* DOC.: (a. 1871) «pansa tendra» [RevSI, XX, 264].

À. DIAL.: **pansatendre** (Sentmenat) [ALDC].

DESCR.: **pansatendre** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Subvarietat d'una mena de raïm destinat primordialment a la pansificació (v. pansa), caracteritzada per una maduresa primerenca.[817]

SIN.: V. pansa.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **panse précoce** «(Var, 1859) Espèce» [ODART, 348]; «(a. 1844) Cépage blanc de première époque, à grappes moyennes, à gros grains ellipsoïdes, d'un jaune doré, à peau épaisse» [DncF, 272-273].

191 **pardalet** *m.* À. DIAL.: **pardalet** (Margalef) [ALDC]; (Santa Coloma de Farners) [FAVÀ].

DESCR.: **pardalet** «cep de raïms esparsos i grossos, de maduració primerenca. Gra negre i petit que val per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: El francès ROLLAND ha escrit sobre un paral·lelisme venecià, l'*ua oseleta* (= ocelleta): «raisin des petits oiseaux qui en sont très friands» [p. 193].[818] | Aquesta explicació pot valer també per als paral·lelismes espanyols (*pajarera*, *pajariega*, etc.) i per al *pardalet* català. Tractant-se, segons la meva descripció, d'una varietat primerenca, és lògic que sigui més afectada per diversos depredadors.[819] D'altra banda, el predomini dels diminutius entre tots els paral·lelismes romànics (*pajarete*, *uccellino*, *orcellinna*, *oselina*, etc.) s'ha d'explicar per la mida reduïda dels respectius grans de raïm.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **pajarera** (Valladolid), **pajarete** (Salamanca), **pajariega** (Segovia) «(a. 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]. ◊ *IT.*: Cf. «**uccellino**, **uga orcellinna** (mil.), **ua oselina** (venez.) Specie di uva. Etimo: dal lat. AUCELLUS. "(Torino, 1606) Cosi detto, perche gli uccellini volentieri lo beccano"» [*ap*. THBuc, 199]. | Cf. **ua oseleta** «(Trévise) Fruit de la vigne sauvage» [ROLLAND, 193].

192 **parellada** *f.* DOC.: (a. 1871) «Parellada» [RevSI, XX, 312]. | (Barcelona,

816. Recordo que són diverses les poblacions on fan servir ampelònims diminutius del tipus *pansalet* o *pansonet*. En unes altres, en canvi, es destaca la varietat grossa: *pansot*.

817. Encara que també es pugui suposar una relació amb la consistència «tendra» del gra, aquesta associació amb la maduració avançada ja apareix en uns altres ampelònims catalans: v. tendral. Cf. també el paral·lelisme fr. *panse précoce* 'pansa primerenca'.

818. També hi ha en català un *blat auceller* (a Artà, segons el DCVB, s. *blat*), anomenat així segurament per una raó idèntica.

819. En aquest cas són pardals, en uns altres poden ser abelles (v. abeller) o gossos (v. raïm de gos).

1890) «Moltonach ó Parellada. Madura tart, lleva molt» [ROIG, 35].

À. DIAL.: **aparellada** (Freginals) [DCVB]; (Vilalba dels Arcs, Valljunquera) [ALDC]. | **parellà** (Bellmunt de Mesquí) [RAFEL, 309].[820] | **parellada** (el Vendrell, l'Espluga de Francolí, Gandesa, Guimerà, Tortosa) [TrL]; (Camp de Tarragona) [DCVB]; (Batea) [COMENGE, 231]; (Sant Jaume dels Domenys, la Febró, Alió, Arbeca, Vinaixa, Móra la Nova) [ALDC]; (Belianes, Sarral, Creixell de Mar, Riudoms, Gandesa,[821] Santa Bàrbara) [FAVÀ]. | **prellada** (la Granada) [FAVÀ].[822]

DESCR.: **aparellada** «casta de raïm blanc, de gra gros i dolç, de pell fina» [DCVB]. | **parellada** «madura tart, y'l ví no es de superior qualitat. Rahím apinyadet y llarch. Fruyt de grá grós y rodó, blanch-rojench» [ROIG, 35]; «espècie de raïm» [DAg]; «Raïm blanc, molt fluix | Classe de raïm que té els penjolls bessons» [TrL]; «varietat de cep» [DCVB]; «raïm de mida gran. Gra blanc. Pell gruixuda. Maduració tardana. Cep que produeix vins de poca graduació, aromàtics» [GCat, 20]; «cep de raïms ben grossos i apinyats. Grans grossos i rodons: n'hi ha de blancs i de negres, tots tardans. De pell gruixuda i mànec fort, són indicats per a penjar. Tenen gust dolç i fan un vi fluix» [FAVÀ]. | **perellada**[823] «varietat de cep» [TrL].

ETIM.: Crec que l'explicació de *parellada*, lluny de l'antroponímia, cal cercar-la amb l'ajut de la senzilla definició del TrL: «raïm que té els penjolls bessons». O sigui, es tracta d'un simple derivat de *parell(a)*, induït per la simetria dels seus raïms. Per confirmar-ho, ja en trobo un antecedent en el llatí clàssic.[824] Segons Plini el Vell [s. I dC], els raïms *gemellarum* «doivent leur nom à leurs grappes toujours doubles (*geminae*)» [PLINE, XIV, 30].[825] | Pel que fa a *aparellada*, pot tractar-se de la variant més conservadora, derivada del verb *aparellar*, posteriorment reduïda a *parellada* mitjançant una afèresi.

SIN.: La GCat [p. 20] dóna la sinonímia següent de *parellada*: *Montònec*, *Martorella* i *Masià* (v. macià). Els dos primers ja han estat confirmats anteriorment: v. montònec. Però sobre *macià* no puc dir gaire cosa per la manca de dades d'aquest fosc ampelònim tarragoní.

820. Variant de Bellmunt, amb caiguda de la intervocàlica *-d-*. Al Matarranya s'alterna amb la forma plena segons les localitats: cf., en canvi, el terme *aparellada* de Valljunquera.

821. A Gandesa, un dels meus informants secundaris prefereix *aparellada* abans que *parellada*.

822. Forma aglutinada per una síncope de la vocal pretònica: *p(a)re-*.

823. El TrL comet una errònia duplicitat gràfica incloent una entrada *perellada*. Aquí torna a mencionar la localitat de l'Espluga de Francolí, que ja havia assignat a la variant gràfica correcta *parellada*.

824. I encara alguna descripció italiana relacionable. Així, el THBuc, parlant del raïm *forcella*, recull aquesta descripció d'un autor milanès del 1906: «il grappolo è suddiviso in due parti, a guisa di *forcella*» [p. 182].

825. Cal ser prudents, però, amb ampelònims llatins tan genèrics com *minor*, *gemella*, *germana*, etc. Segons KIRCHER: «[...] n'appartiennent pas spécifiquement au vocabulaire de la viticulture et qui servent seulement, de temps en temps, à distinguer les sous-espèces de variétés abondantes» [p. 209].

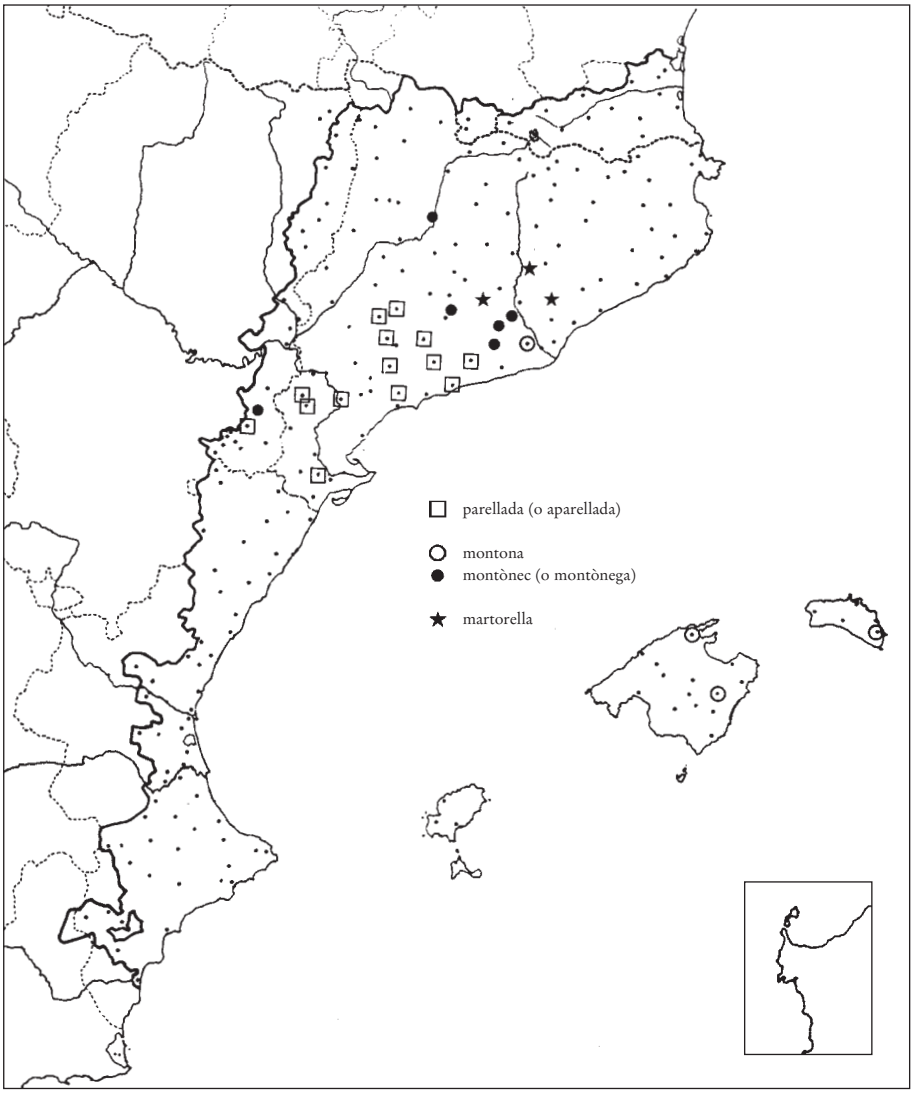

FIGURA 16. Mapa de la *parellada*.

P. ROMÀN. ◊ *LL. CL.*: Cf. **gemellarum** «(a. 77 dC) Grappes toujours doubles, <donnent un vin> au goût âpre, mais d'une force singulière» [PLINE, XIV, 30].

193 **parrell** *m.* DOC.: (fi del s. XIV) «covinentment só bastada / de nobles vinyes ornada / reyms moscatells e parrells» [*ap.* DCVB]. | (s. XV) «com deu rebre huna porga de parrell» [*ap.* DCVB]. | (Alacant, 1797) «parréll» [AJCav II, 319]. | (Cat., 1869) «parrella» [BCas, 26]. | (a. 1871) «Parrell curt. Parral blanch [...]. Parrella menuda» [RevSI, XX, 264, 319].

À. DIAL.: **paralet** (Margalef) [ALDC].[826] | **parrallina** (Savallà del Comtat) [TrL].[827] | **parrel** (Llitera) [COLL, 38*]; **parrell** (Savallà del Comtat, Benassal, Guimerà, Tortosa) [TrL]; (Ulldecona) [DCVB]; (Agramunt) [DECat, VI, 302]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Tolba, Guardamar) [ALDC]; (la Sorollera) [FAVÀ]. | **parrell negro**,[828] **parrell verdal**[829] (Peralta de la Sal) [ALDC]. | **parrella** (Oliana) [TrL].[830] | **parrellet** (Gandesa) [TrL]. | **parrí verdal** (el Campell) [FAVÀ].[831]

DESCR.: **parrel** «especie de uva» [COLL, 38*] | **parrell** «calidad de uva» [AJCav II, 319]; «raïm negre, semblant al *picapoll*, que té la pell molt tendra» [TrL]; «gra cruixent i molt gustós» [DCVB]; «varietat de raïm negre, semblant al *picapoll*» [DIEC];[832] «mena de raïm (i de vi)» [DECat, VI, 302]; «raïms llargs i esgargallats (= esclarissats)»[833] [ALDC]; «raïm de parra negre que no s'empelta. Gra mitjà de pell molt fina i carn molla. Poc bo per a menjar i encara menys per a fer vi» [FAVÀ]. | **parrella** «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «raïm negre, de gra petit, allargat i molt productiu» [TrL]. | **parrellet** «raïm negre que fa el vi de poc grau» [TrL]. | **parrellina** «raïm molt bo per a menjar» [TrL]. | **parrí verdal** «cep molt productiu de raïms apinyats. Gra negre, gros i rodó, de pell cruixent. Bo per al vi, en canvi no val res per a menjar» [FAVÀ].

826. Diminutiu derivat de *parral* 'emparrat'. Cf. el gal·licisme trell.

827. Grafia incorrecta del diminutiu de la *parrella*. Sembla una subvarietat diferent si tenim em compte que el TrL fa simultanis a Savallà el *parrell* i la *parrellina*. El 1871 ja es diferenciava una *parrella menuda* (v. *supra*).

828. L'epítet cromàtic *negro* 'negre' és un castellanisme, fruit del caràcter fronterer d'aquesta població amb l'àrea lingüística espanyola.

829. Presència a Peralta de dues subvarietats; les mateixes que, a finals del XVIII, ja s'havien documentat a l'Aragó per a l'espanyol: *parrel negro* i *parrel verdal* (v. *infra*).

830. Canvi de gènere afavorit segurament per l'associació amb el femení *parra* (lexema primigeni, al cap i a la fi).

831. En principi, un diminutiu de *parra*. És també un llinatge català (segons el DCVB). I a la Sorollera, una altra població de la Franja aragonesa, encara avui s'usa *Parrí* com a renom.

832. Definició totalment inadequada per a un diccionari normatiu com és el de l'IEC. No és gens rigorós descriure una varietat comparant-la amb una altra de diferent. Tot plegat, es tracta d'una simple transliteració de la informació aportada pel TrL de Griera.

833. Probablement, l'adjectiu *esgargallat*, emprat per un informant de Tolba, és una deturpació de *esparpallat* 'escampat' per culpa d'un encreuament amb *esgargall* 'gargall'. Apuntaré, com a curiositat, que a Occitània *(e)sparpalhade* apareix com a nom de cep en el s. XV (Vaucluse, 1573 i 1577), segons el DncF [p. 363].

ETIM.: Conjunt d'ampelònims que deriven, en últim terme, de *parra(l)*. La raó, segons Veny, és la següent: «Altres característiques del cep poden ser la base dels seus noms [...] l'alçada, com de parra: *parrell*, *parralet*» [*Mots*, 60].[834] | La variant més antiga (finals del s. XIV) i estesa, *parrell*, va ser manllevada per l'espanyol en temps antics.[835] Així, al 1791, el valencià JAVal [p. 34-35] ja situava a l'Aragó una forma despalatalitzada *parrel*,[836] que també recull COLL a la Llitera.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **parraleta** «variedad de uva para vinos tintos» [FEIJÓO, 178]. | **parrel** «(aragonés) Especie de uvas» [DPar]; «(Aragón y Murcia) Variedad de uva, de hollejo tierno y color subido casi negro. Deriva de *parra*» [DRAE]. | **parrel negro** «(Aragón, 1791) Racimo grande y apretado, con el grano de pulpa y hollejo fuertes; y es de los que producen el mejor vino» [JAVal, 34-35] | **parrel verdal** «(Aragón, 1791) Negro de racimo grande con los granos claros de carne y hollejo fuertes, pero de jugo suave y dulce; es bueno para colgar y vino» [JAVal, 34-35]. ◊ *IT.*: Cf. **pergolése** «(XVI sec.) Uva; da *pergola*» [DEI, 2850]; «(Tivoli) Varietà di uva rossa da tavola di maturazione tardiva, contraddistinta da grappoli grandi, con acini bluastri dalla polpa carnosa e poco succosa | Vino ottenuto da tale uva. = Deriv. da *pergola*» [GDLI]. | Cf. **pergolóna** «uva regina. = Deriv. da *pergola*» [GDLI]. | Cf. **pergolóne** «Vitigno della varietà regina» [GDLI]. ◊ *LL. CL.*: Cf. **pergulana** «(*c.* 60 dC) Vines that are passably fruitful» [LCol, 248-249]. ◊ *LL. MED.*: Cf. **pergolese** «(Roma, 1285) Uva» [*ap.* DEI, 2851]. | Cf. **pergulana** «(Venezia, 1300) Uva» [*ap.* DEI, 2851]. ◊ *PORT.*: **parrilha** «casta de videira» [DdeF].

194 **pascali** *m.* DOC.: (l'Alguer; 1818, 1828) «pascali» [BOSCH, 369].

À. DIAL.: **pascari** (l'Alguer) [DCVB, s. *raïm*]; (l'Alguer) [ALDC].

DESCR.: **pascale** «vitigno antico. Serve per vino e per appassire» [SCet, 48]. | **pascali** «qualitat de raïm» [DAlg]; «raïm negre i de pell prima» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm rodó, gros i negre» [ALDC].

ETIM.: Trobo tres propostes etimològiques referides a aquest ampelònim romànic: 1) «*<pascal>* Empr. au lat. eccl. *Paschalis* 'de la Pâques, pascal'; le sens vient du prov. *pascaou* (a. 1772)» [TLF, XII, 1082]; 2) «*pascali* [pascari]. Deriva del sard *pasquir* 'pasturar'» [DAlg]; 3) «*pasquale*, dal lat. PASCHA, sia per la beva di questo vino pronta a partire da Pasqua o per l'uva forse precoce di cui lo si fa» [THBuc, 193]. | De les tres etimologies puc descartar, d'entrada, la segona. Aquesta proposta del DAlg no explica quina relació hi ha entre un ampelònim i el verb *pasturar*, la qual cosa, per cert, no sembla gens

834. ANDRÉ [p. 146] ve a dir una cosa semblant per a la *pergulana* de Columel·la (s. I dC): «vigne ainsi nommée par su culture en treille (*pergula*) s'opossant à la culture en tonnelle (*vinea*)».

835. Segons Coromines: «*parrel*, del cat. ant. *raïm parrell*» [DECH, IV, 412].

836. Finalment, el manlleu aragonès ha estat admès pel DRAE (s. *parrel*), el qual també inclou la regió murciana.

fàcil.[837] | Les altres dues propostes, la del TLF i la de THBuc, coincideixen a derivar els respectius ampelònims de la Pasqua, i, al meu parer, l'encerten. Ho té més fàcil THBuc en vista dels paral·lelismes italians: *pasquale* i *üga pásqua* (o sigui, 'raïm <de> pasqua'); però s'equivoca de ple a l'hora d'explicar-ne la motivació semàntica. Aquest etimologista demostra pocs coneixements aplicats:[838] no existeix a la Romània cap varietat de maduració tan primerenca. Per Pasqua els raïms no tenen ni color, com pot comprovar qualsevol curiós que s'acosti als vinyets mediterranis. Així ho veu també un lexicògraf francès, que «remarquera que *pascal blanc* ne désigne pas aujourd'hui un cépage précoce» [DncF, 274].[839] | Crec que el motiu de l'associació semàntica es veu més clar si considerem una descripció francesa del s. XVI [*ap*. ROLLAND, 292][840] que parla de *raisins de Quaresme* per referir-se a les panses.[841] Segurament, el *pascali* devia ser també una varietat utilitzada principalment per a la pansificació i per al consum de taula en dades assenyalades, com ara la Pasqua.[842] Així ho confirma la descripció sarda del *pascali*. | Mentre que, lèxicament, el *pascali* alguerès ha estat tardanament manllevat al sasserès (segons BOSCH, 655), pel que fa a provinença geogràfica hem de sortir de Sardenya. A més del TLF, també un historiador agrari italià ha situat l'origen del *pascale* sard a Provença: «[...] lo si retiene originario della Provenza, dal *Pascal* o *Pasceau*, vitigno importato evidentemente dai predetti Vittorini» [CHERCHI, II, 128]. No ho poso en dubte. Primer, perquè tinc documentat l'ampelònim occità des de principis del XVIII.[843] I, segon, perquè l'àrea romànica de tots els ampelònims està bastant concentrada al voltant de Provença. De tota manera, els paral·lelismes italians, encara que septentrionals, també es documenten a mitjan s. XVIII. I els paral·lelismes sards, encara que no si-

837. Podríem imaginar un raïm de mala classe, per al bestiar; però això no encaixa amb les descripcions romàniques que sovint en destaquen la qualitat.

838. No és la primera errada per culpa d'un coneixement insuficient del medi: també qüestiono les seves etimologies de *vespaiolo* (v. abeller), de *occhio di pernice* (v. ull de perdiu) i de *sangioveto* (v. sant Jovet).

839. En poso un exemple català però referit a un altre fruit. El DCVB (s. *ametlla*) diu d'una *armela pasquala*: «molt bona; madura per l'agost (Castelló)». La raó, doncs, de l'adjectiu *pasqual* és clar que no pot ser la maduració per Pasqua; més aviat devia tractar-se d'una ametlla de qualitat, reservada com a dolç per a les festes.

840. Amb la variant gràfica *raisin de qaresme*, ja havia estat documentada en el s. XV [FEW, X, 12].

841. A més, un autor com SCet [p. 48] confon el *pascali* i el *pansali* sards. Fins i tot arriba a fer sinònims el *pascale* i el *pansà* algueresos (cf. *pansa*). També el TdF occità fa sinònims *pascau blanc* i *passaretto*, derivat de *passa* (v. *infra*).

842. I potser el motiu d'aquesta conservació té a veure amb l'observació següent de BOSCH [p. 655]: «Tenint en compte que "*Pasqua* ha assunto il significato generico di 'festa'" (DES, II, 229*a*, s. *páska*), ja hem vist que podria designar un tipus de raïm 'per a les festes', en el sentit de 'bon raïm (per a menjar)'.»

843. L'ampelògraf parisenc RENDU [I, p. 11*v*], a mitjan s. XIX, ja escrivia del *pascal* o *pascaou*: «plant particulier à la Provence».

guin esmentats pels botànics del XVIII i de principis del XIX,[844] presenten una considerable variació geogràfica i un parell de referències toponímiques genuïnament sardes (*pascal di Cagliari*, *pascale algheresu*).

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **pascal** «(a. 1825) Cépage provençal | Cépage à raisins blancs ou noirs. **Pascal noir**, **gros pascal**» [TLF, XII, 1082]. | **pascal blanc** «(Var, 1784) Cépage blanc, à très grosses grappes courtes, à gros grains sphériques, d'un blanc vert, à peau épaisse» [DncF, 273-274]. ◊ *IT.*: **pasquale** «(a. 1754) Specie di vino molto dolce; **üga pásqua** (vo - gher.)» [*ap*. THBuc, 193]. ◊ *OCC.*: **pascau** «(a. 1715, 1772) Vitis vulgaris, uvâ paramplâ, acino rotundo, subviridi» [*ap*. DncF, 274]; «(Bouches-du-Rhône) Grains moyens, ronds, blancs et noirs; grains à chair tendre, juteux et d'une saveur sucrée; pellicule fine; maturité hâtive [...]. Pour les vins blancs, est le cépage le plus productif» [RENDU, I, 11*v*, i II, 23]. | **pascau blanc** «(Aix, 1715) Raisin de grappes très-grosses, à grains ronds, blanchâtres | (Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1886) Variété à grains doux, v. *passareto*» [TdF, s. *pascau*]. | **pascau negre** «(Var, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1886) Variété noire» [TdF, s. *pascau*]. | **plant pascau**[845] «(Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(Provence, 1886) Variété de raisin, à grappes grosses, à grains ronds et verdâtres» [TdF, s. *pascau*]. ◊ *SARD*: **pascal di Cagliari** «(a. 1882) Varietà nera o rossa» [*ap*. VODRET, 9]. | **pascale** «(a. 1780) Uve nere. Di grani rotondi, grossi, e racemo grande» [MANCA, 27]; «uva da tavola» [COSSU, 258]. | **pascale algheresu** (Sorso), **pascali** (Tempio), **Santu Pascale** (Nuoro) «(a. 1897) Vitigno antico. Serve per vino e per appassire» [SCet, 48].[846]

195 **pasqual Saló** *m*. *ANT*. DOC.: (l'Alguer; 1687, 1714) «pascansaló y pansal» [BOSCH, 369]. | (l'Alguer; 1694) «pascualsalom, pansal y maimó» [BOSCH, 369]. | (l'Alguer, 1694) «dayñ de palob y Pancualsalom» [BOSCH, 369]. | (l'Alguer; 1697, 1733) «pasquansalo» [BOSCH, 369].

DESCR.: **pasqual Saló** «varietat de raïm» [BOSCH, 652].

ETIM.: Antic ampelònim alguerès que no ha estat ben resolt etimològicament, em penso, per culpa de la paronímia. BOSCH [p. 653], que ha sintetitzat l'opinió dels ampelògrafs sards, engloba diverses grafies de *pansascaló* amb aquestes variants de «*pascansaló* o *pasquansaló* (o *pascualsaló*)» i considera que les primeres han sofert un «canvi del radical inicial, potser per homonimització amb *pansa*» [BOSCH, 653]. | Personalment, dubto que *pansa(e)scaló* tingui gaire a veure amb *pasqual Saló*. El primer ampelònim és un

844. Una llista, per ordre cronològic, dels principals ampelògrafs sards apareix a l'estudi recent de CHERCHI [II, p. 304]. V. també la bibliografia de VODRET [p. 18].

845. Forma arcaïtzant que descarta la relació antroponímica, alhora que referma la motivació cronològica.

846. Tanmateix, el *Santu Pascale* de Nuoro és una interferència evident, motivada per l'associació religiosa dels parlants.

terme compost, amb certs paral·lelismes occitans (v. la meva etim. de pansaescaló), mentre que aquest segon crec que té una motivació semàntica antroponímica: amb aglutinació del nom propi *Pasqual Saló* (o *Pasqual Salom*).[847] De fet, el llinatge *Saló* és ben conegut en català, però encara hi té més extensió i més antigor el cognom *Salom*.[848] Al cap i a la fi, tampoc no seria tan estrany que els paral·lelismes sards fossin d'origen alguerès, si tenim en compte que la documentació catalana es remunta al s. XVII (v. *supra*). | En canvi, no veig gaire viable la motivació toponímica. Encara que modernament es conegui un raïm sard *pascà di Salò*,[849] sols trobo el topònim *Saló* a la regió italiana de Brescia, enclavament no gaire vitícola i massa allunyat de l'illa sarda.[850]

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **pascà di Salò** «(gal·lurès) Varietat de *pascali*» [*ap*. BOSCH, 654]. | **pascasalò** «(Sorso, 1897) uva apassita, dà un vino da *dessert*» [SCet, 47].

196 **pedro Jimeno** *m*. DOC.: (a. 1871) «Pedro Jimenez» [RevSI, XX, 312].

À. DIAL.: **Pedro Jiménez** (la Font de la Figuera) [ALDC].[851] | **pedro Jimeno** (Casinos) [ALDC]; (Llíria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Aielo de Rugat) [FAVÀ].

DESCR.: **Pedro Jimenez** «planta de gran rendimiento, y sus racimos, que son algo gruesos, presentan los granos casi redondos, blancos, de regular tamaño, poco apretados, y de piel delgada. Su mosto, cuando maduro, es el mas dulce que se conoce» [BCas, 17]. | **pedro Jimeno** «cep de raïms llargs i primerencs. Fa un vi de poc grau. Gra blanc, gros i rodó, amb la pell gruixuda» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim de clar origen antroponímic (del nom propi *Pedro* més el llinatge esp. *Jiménez*), provinent del sud hispànic.[852] Posteriorment s'hauria exportat fins a arribar al Brasil: *Pedro-ximenes* [NDCLP]. | De tota manera, els experts no es posen d'acord, en absolut, sobre l'origen d'aquest raïm. Un ampelògraf català del XIX deia: 1) «oriunda de Canarias y de Madera, se trasplantó primero á las márgenes del Rhin y del Mosela, de donde fué importada á la Andalucía, dos siglos hace, por Pedro Simon» [BCas, 16].[853] Les

847. Com a suport d'aquesta hipòtesi puc esmentar el raïm port. *Pascoal-gomes* (documentat a Azeitão pel DdeF).

848. El DCVB (s. *salom*) el documenta el 1316 i en destaca l'extensió continental i illenca (Barc., Val., Mall., Men., etc.). Hi afegeix també que prové de l'hebreu ŠALOM 'pau'.

849. A més, aquest compost sembla haver tingut una interferència amb el *pascal* occità. V. la meva entrada pascali, on s'explica que aquesta varietat va ser importada a Sardenya a finals del s. XVIII; posteriorment, per tant, a la data d'aparició del *pasqual Saló*.

850. Com a contrapartida positiva, sols puc aportar que hi ha almenys dues subvarietats del *pascal(i)* amb motivació toponímica: *pascal di Cagliari* [*ap*. VODRET, 9] i *pascale al gheresu* [SCet, 48].

851. Variant acastellanada sense adaptació fonètica, tant pel que fa al fonema /Xi-/ (idèntic per al *Pedro Ximeno*) com per la terminació interdental /-neθ/.

852. Segons el DRAE (s. *pedrojiménez*): «uva propia de algunos pagos de Andalucía, y especialmente de Jerez de la Frontera».

853. L'explicació és totalment increïble pel caràcter il·lògic del periple que descriu. El viatge a les colònies atlàntiques (Madeira i Canàries) s'havia d'acomplir des de les metròpolis, igual que es va esdevenir cap al Brasil.

propostes d'aquest segle encara són més contradictòries: 2) «la variedad predominante [en Montilla] es la *Pedro Ximénez*, originaria, al parecer, de la región del Rin alemana, de donde la trajo a España, en el siglo XV, un soldado de los tercios de Flandes, Pedro Ximén» [FEIJÓO, 150]; 3) «otros afirman que, por el contrario, fue de España de donde llegaron al Jura» [DELGADO, 19]. | Crec que, malgrat els «extraordinaris viatges» d'aquest cep, s'imposa l'origen andalús de l'ampelònim per la seva gran extensió allà i pel nombre de variants dialectals. | Tot i l'actual pronúncia acastellanada, aquest ampelònim ha estat adaptat més d'un cop a l'ortografia catalana. Un intent ben recent seria la grafia *Pedro Ximènez* [GCat, 25].[854] A l'hora d'escollir una forma catalana estandarditzada, la forma *Jimeno* potser val més que *Jiménez*. La raó és aquesta: llevat d'un poble fronterer de la Costera, a la resta de localitats valencianes tant l'ALDC com jo recollim sempre *pedro Jimeno*.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **pedrojiménez** «(Sanlúcar, Jerez; 1869) Variedad de vid» [BCas, 16]; «Variedad de uva, cuyos racimos son grandes, algo ralos y de granos esféricos, de color dorado | Vino dulce hecho de ésta después de solearla durante quinze o veinte días» [DRAE]. | **Pedro Ximénez** «(a. 1896) Cepa grande. Racimos medianos, pezón tierno. Uvas muy obtusas, algo doradas; sumamente dulces; maduran temprano; hollejo muy delgado» [HIDALGO, 136]; «(Montilla, Los Moriles) Racimos bastante apretados, con uvas redondas, finísimas» [MARCILLA, 107]. | **Pero Jimen** (Málaga), **Pero Jimenez** (Aranjuez, Ocaña) «(a. 1869) Variedad de vid» [BCas, 16]. ◊ *PORT.*: **Pedro-ximenes** «(Brasil) Casta de videira» [NDCLP].

197 **pedrol** *m.* À. DIAL.: **pedrol** (l'Espluga de Francolí) [TrL].

DESCR.: **pedrol** «varietat de cep» [TrL].

ETIM.: Ampelònim derivat de *pedra*.[855] Imagino que deu fer referència a la duresa pètria de la soca.[856] De fet, el TrL no fa referència a cap raïm, sols parla d'una mena de cep.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: **pedral** «(Pontevedra, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 323].

198 **pelleret** *m.* À. DIAL.: **pelleret** (Benassal) [TrL].

DESCR.: **pelleret** «raïm blanc de gra petit, de molta pell i poc suc» [TrL].

ETIM.: Ampelònim clarament derivat de *pell*. Llegint la definició del TrL, cal suposar que el *pelleret* s'ha guanyat aquest nom pel gruix de la seva pellofa.

199 **pep de Porta** *m.* À. DIAL.: **Pep de Porta** (Valls) [DCVB].

854. Al tombant de segle es va donar una grafia més insòlita: *Pere Giménez*, usada pel català ROIG [p. 35] el 1890 i pel mallorquí CERDÀ [p. 111] el 1910. Es tracta, segurament, d'una simple ultracorrecció gràfica.

855. Més clar, etimològicament parlant, és el paral·lelisme gallec *pedral* (< PETRALE 'de pedra'). I, en aquest cas, el paral·lelisme també em serveix per a escollir aquesta motivació enfront d'una possible explicació antroponímica (< *Pedrol*, estès llinatge català, segons el DCVB, s. *Pedrol*).

856. El DCVB (s. *pedrolenc*), per ex., descriu una mena de caragol «dur de closca».

DESCR.: **Pep de Porta** «cep de raïm blanc de molta producció, però que dóna un vi de poc grau i una mica tèrbol» [DCVB].

ETIM.: Ampelònim local que sembla explicar-se per una motivació antroponímica: de l'hipocorístic *Pep* (per Josep) més el llinatge *Porta*.[857]

200 **peperiquando** *m.* À. DIAL.: **peperiquando** (Gandesa) [TrL].

DESCR.: **peperiquando** «raïm negre» [TrL].

ETIM.: Segurament es tracta d'una veu al·literada, de creació expressiva. Coromines [DECat, VI, 439] inclou *peperiquando* tot remetent a l'entrada *papàver*. A l'entrada principal, però, s'oblida de parlar-ne. De tota manera, ja havia escrit al DECH [IV, p. 538]: «elemento onomatopéyico *pipiri-* (paralelo a *quiquiriqui*,[858] comp. cat. dial. *piperepips* 'amapolas')».[859]

201 **pepita** *f.* À. DIAL.: **pepita** (Llucmajor) [ALDC]; (Artés, Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ].[860] | **pepita de oro**[861] (Esparreguera, Porrera, Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ]. | **pepitas de oro** (Felanitx) [ALDC].

DESCR.: **pepita** «cep de raïms de plaça, esparsos i tardans. Bons per a guardar, però no pas per a fer vi pel seu grau baix. Gra blanc, gros i llargarut, de pell forta i aspra» [FAVÀ]. | **pepita de oro** «cep de raïms de taula, dolços. Gra ros, llargarut i gros, de pell gruixuda. No val per a vinificar» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònims manllevats recentment a l'espanyol sense cap adaptació lèxica. Curiosament, tampoc no en trobo cap notícia en la documentació castellana, sigui lexicogràfica o vitivinícola. En canvi, *pepita de oro* apareix al DCVB com a traducció espanyola del raïm cat. *mamella de vaca*.[862] | Semànticament, vull destacar la relació amb un altre ampelònim, més genuïnament català: la *bona llavor*.

SIN.: Sobre la sinonímia amb *mamella de vaca*, v. la nota precedent. | Un informant de Consell m'assegura que *pepita* i *mamella de monja* són dos sinònims ampelonímics que es fan servir al municipi d'una manera indistinta.[863] També afirma

857. El DCVB (s. *porta*) menciona específicament Valls a la llista de poblacions on s'usa aquest llinatge.

858. El DCVB (s. *peperepep*) explica la relació amb *quequerequec* per equivalència acústica entre la /p/ i la /k/. En el mateix camp ampelonímic, es pot observar l'oscil·lació insular *calop/palop* (v. palop).

859. Malgrat això, conèixer l'origen etimològic no sempre aclareix la motivació semàntica. Aquest cas n'és un bon exemple.

860. Variant reduïda, posterior a la forma sintagmàtica *pepita(s) de oro*.

861. El sintagma *de oro* fa clarament referència al color daurat, com passa amb el terme italià *uva de oro*. O, per ex., amb el *bolet d'or* gironí (segons el DCVB, s. *bolet*).

862. L'origen balear dels autors del DCVB potser ajuda a explicar aquesta proposta de traducció, ja que l'àrea d'aquest manlleu és bàsicament mallorquina. Tot i això, no dono per bona la sinonímia perquè a Porreres i a Sant Llorenç des Cardassar coneixen i diferencien ambdues varietats.

863. Veig arriscat assegurar aquesta sinonímia, encara que les descripcions d'aquest raïm de taula llargarut siguin prou coincidents. D'entrada, el meu informant prefereix sempre usar el manlleu espanyol, tot i que això també pot indicar que l'altra forma és més arcaïtzant.

que en uns altres llocs aquesta classe de raïm s'anomena *rosseti* (cf. rosseti). | Cf. *colló de gall*.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: Cf. **uva de oro** «(Bologna, 1651) Raisin noir» [*ap.* CTal, 529].[864]

202 **perdigó** *m.* À. DIAL.: **perdigó** (Santa Bàrbara) [FAVÀ].

DESCR.: **perdigó** «cep de raïms petits amb la cua forta. N'hi ha una varietat blanca i una de negra, ambdues de grans rodons i menuts. Fa un vi aspre i fluix, i no val per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim referit al *perdigó* 'pollet de perdiu'. L'ús del derivat diminutiu s'explica per la mida ben petita dels grans d'aquest raïm. | Ara, la motivació que explica *perdigó* (< *PERDICO/-ONIS), emparentant-lo semànticament amb *ull de perdiu*,[865] deu tenir a veure amb el color vermell del gra; talment com la perdiu, una au amb el dors gris rogenc, i amb el bec i les potes vermelles (cf. GEC, s. *perdiu*).[866] En aquest mateix sentit s'expressa un diccionari napolità (parlant d'una classe de pruna). Fa derivar *susine pernicone* de *pernice* 'perdiu': «perchè il colore rosso screziato di esse ricorda le macchie sul petto della pernice» [*ap.* BOSCH, 605-606]. | Hi ha també un paral·lelisme italià en què resulta més clara la similitud entre l'ampelònim que fa referència a l'ocell: *perníza*, i el referit al seu ull: (*occhio di*) *pernice* (v. ull de perdiu). | Encara que en el cas del raïm es tracti d'una denominació localitzada, és força més estesa en el cas d'unes altres fruites (v. la nota següent). En català, per ex., el DCVB (s. *figa*) ja esmenta una *figa perdigona* al Priorat «de color més o menys obscur i amb tot de pics morats».[867]

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **perníza** «(Castellinaldo) Vitigno» [THBuc, 192].

203 **petador** *m.* À. DIAL.: **petador** (Areny de Noguera) [FAVÀ].

DESCR.: **petador** «cep de raïms cruixents i molt bons» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim local que descriu un raïm de consistència cruixent.[868] Aquesta és la causa de la motivació semàntica, tal com passa amb alguns altres ampelònims més estesos: *cruixent* i *esquitxagós*. Aclariré també que el caràcter escatològic de

864. En principi, aquest ampelònim s'hauria de referir al gra de raïm (*uva* en italià), no pas a les llavors (cf. doradillo); però em queda el dubte de quin pot ser el motiu per a descriure'l com a raïm negre.

865. Aquesta relació semàntica no condiciona, en absolut, l'equivalència agronòmica entre ambdues classes, com sembla indicar la divergència de les descripcions respectives.

866. També hi ha en català un raïm *cama de perdiu*. De fet, l'associació entre ocells i raïms és més freqüent que no pot semblar. Esmento, per ex., el cas francès, en què, per una motivació cromàtica amb el plomatge, es coneixen un *raisin* ***merlot*** (< *merle* 'merla'), un *raisin* ***grolleau*** ('cornella') i un *raisin* ***corbeau*** (< CORVU 'corb'), segons el DncF [p. 230].

867. També hi ha en occità *pruno perdigoun* o *perdigouno* (*perdigoulo* en carcinès): «sorte de prune violette», segons diu el TdF (s. *perdigouno* i s. *pruno*). I encara trobem *pruna perdigona* en sard, documentada en el s. XVIII, sobre la qual llegeixo: «il frutto è molti piccolo [...]. La buccia è di color violaceo nerastro» [*ap.* BOSCH, 606].

868. Encara que per una altra motivació, he trobat la mateixa denominació en una classe de blat de moro: el *panís petador* (a Ulldecona, segons el DCVB, s. *panís*).

la tria lèxica (*petador* és una substantivació del verb *petar* [← *pet*]) no té cap connotació pejorativa,[869] ja que sembla tractar-se d'un raïm de qualitat.

204 **picapoll** *m.* o **picapolla** *f.* DOC.: (a. 1381-6) «picapol de Mallorque rosset o dels clarets d'Avinyó» [EXIMENIS, 143]. | (s. XV) «De podar picapolla en cartes» [RAICH, 20]. | (Ross., 1785) «picapolla negra [...] picapolla grisa» [MARCÉ, 25]. | (Baix Llobregat, 1797) «Picapolls blancs [...]. Picapolls negres» [NAVARRO, 13]. | (a. 1803) «Picapoll» [DBel]. | (men., *c.* 1830) «picapòll» [DFeb]. | (Ross., 1827) «picapulla» [CAVOLEAU, 263].[870] | (a. 1871) «picapoll petit [...] picapolla blanca. Picapolla negra» [RevSI, XX, 264 i 297]. | (Reus, 1875) «per assí 'l moscatell, per allà la fosca garnacha, lo verdós *picapoll*, la blanca malvasia» [*ap.* DECat, VI, 526]. | (Lleida, Tarragona; 1878) «picapoll» [*Estud.*, 86-87]. | (Barcelona, 1890) «Picapoll. Rahím de bastant apreci pera taula» [ROIG, 35].

À. DIAL.: **picapoll**[871] (Llitera) [COLL, 39*]; (Berga, pla de Bages, Cardona, Solsona, Penedès, Camp de Tarragona, Gandesa, Calaceit, Tortosa) [DCVB]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 146]; (Alp, Queralbs, Planoles, les Llosses, Camallera, Prats de Lluçanès, Santa Eulàlia de Riuprimer, Peracamps, Cardona, Llagostera, Balsareny, Moià, Tossa de Mar, Cànoves, Sant Salvador de Guardiola, Sentmenat, Sant Jaume Sesoliveres, Santa Maria de Barberà, Cervelló, Sants [Barcelona], la Febró, Sant Pere de Ribes, Cambrils, Isona, Àger, Peralta de la Sal, Cubells, Agramunt, Linyola) [ALDC]; (Santa Coloma de Farners, Artés, Esparreguera, Alella, Creixell de Mar, Sarral, Vilves, el Campell, Riudoms, Corbera d'Ebre) [FAVÀ]. | **picapoll blanc**, **picapoll negre** (Porrera) [FAVÀ]. | **picapoll de gra petit** (Cubells) [ALDC]. | **picapoll romà** (Castell del Mas [Esparreguera]) [DAg]. | **picapolla** (Empordà, Igualada) [DCVB]; (Alt Empordà) [PUIG, 24]; (Maçanet de Cabrenys, Llançà, Bassegoda, Oix, Lladó, Roses, Begur, Cruïlles, Palamós) [ALDC]; (Vilajuïga, Calonge de Mar, la Granada) [FAVÀ]. | **picapulla** (Ross., Vallespir) [DCVB]; (Parestortes, Cotlliure) [FAVÀ].[872]

DESCR.: **picapoll** «uvas blancas, sabrosas» [NAVARRO, 13]; «especie de rahim blanch e primerench, de pellofa mòlt prima, mòlt gustós y suáu al paladar. També n'hi ha de negre» [DLab]; «uvas abundantes y sabrosas, con las cuales se obtienen vinos blancos y muy apreciados» [BCas, 25]; «rahím de bastant apre-

869. Tampoc no té cap connotació negativa, en tot cas irònica, el *cagat* mallorquí, encara que en aquell cas la motivació sigui una altra (cf. cagat).

870. ODART, uns quants anys després, tracta de reflectir el so ioditzant /j/: «se prononce *Picapouya* dans le Roussillon» [p. 99]. L'ALDC també ha recollit aquesta articulació semivocàlica a Santa Eulàlia de Riuprimer [-ˈpoj].

871. Sorprèn que el TrL de Griera, amb tanta informació sobre la vinya, no doni cap àrea dialectal d'un raïm ben estès i conegudíssim com és el *picapoll*.

872. Segons explica Veny: «En el català del Rosselló, en canvi, fou la *o* tancada del llatvg. i del primitiu català la que es va tancar un grau més passant a *u*» [*Parlars*, 41].

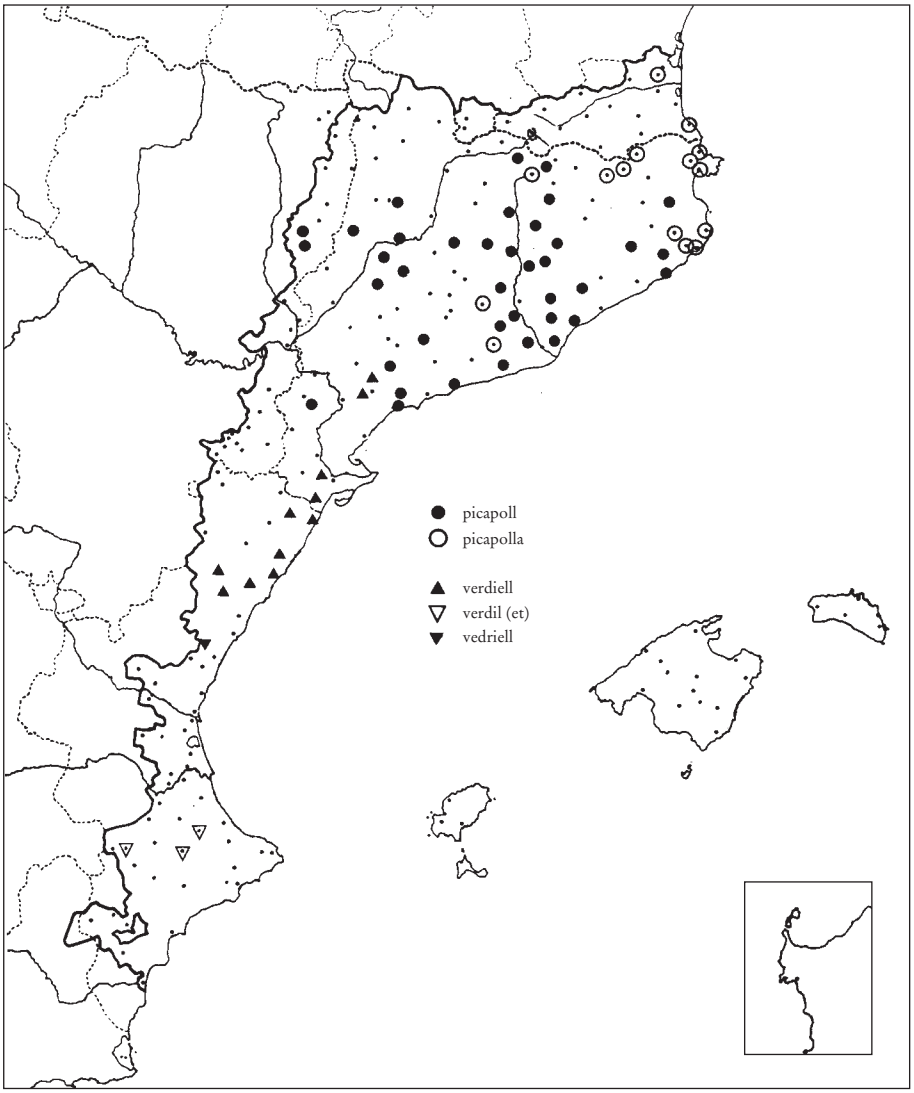

FIGURA 17. Mapa del *picapoll*.

ci com á rahím de postres. Rahím mitjá, molt fluix. Fruyt petit, oblongo, verdós y dols» [ROIG, 35]; «cep que dóna un raïm de gra petit i de color roig o blanc» [DAg]; «varietat de raïm blanc de gra petit i molt gustós» [DFa]; «raïm poc recomanat per a vi, però bo per a penjar i menjar-se d'hivern» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de raïm blanc o negre de pellofa molt prima i molt saborós» [DIEC];[873] «cep de raïms bons per a menjar i per a guardar. Fan també un vi blanc i fluix, però molt fi. Gra llargarut, petit i blanc, amb la pell tendra» [FAVÀ]. | **picapoll blanc** «varietat de raïm blanc» [GCat, 25]. | **picapoll negre** «cépage de grains serrés, légèrement ovalaires; grains d'une saveur peu sucrée, à peau fine. Ils donnent un vin de qualité» [RENDU, I, 3*r*]; «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «se cultivava produint molt y bó pera taula» [ROIG, 37]. | **picapoll romà** «espècie de raïm» [DAg]. | **picapolla** «vin foible, et ce raisin ne mûrit pas si-tôt» [MARCÉ, 25]; «raisin noir. Grain un peu ovale, juteuse, peau fine, bonne à manger. Grappe allongée. Cep robuste [...]. Ce raisin produit un très-bon vin, d'une belle couleur» [ROUFFIA, 130-131]; «raïm picapoll» [DCVB]; «cep primerenc poc productiu, de raïms mitjancers i esclarissats. Gra ros, mitjà i allargat. De pell cruixent, amb gust dolç i sucrat, és bo per a menjar. Fa un vi blanc excel·lent» [FAVÀ]. | **picapolla grisa** «grain grisâtre. Ce raisin a les mêmes qualités que son congénère; le vin en est plus capiteux» [ROUFFIA, 131]. | **picapulla** «cep de raïms petits i apinyats. Gra blanc, allargat i mitjancer. Dolç per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Segons el TLF [XIII, p. 324]: «De l'anc. occitan *piquapol* att. déb. XVIe s. Cf. *picopoul* de MISTRAL, peut être dér. de *piquar* 'piquer'.» | Malgrat la gran diversitat de paral·lelismes occitans, cal recordar que les variants catalanes de *picapoll* són de documentació bastant més antiga.[874] També cal remarcar-ne l'origen septentrional. Així, l'expansió de l'ampelònim s'ha limitat al cat. central i al nord-occidental, sense aparèixer, per ex., en el cat. insular.[875] | En realitat, l'element més difícil del compost no és el primer. El gruix de variants romàniques d'aquest primer element (*pic-/pica-/pico-*) poden relacionar-se, amb aparent facilitat, amb les formes respectives del verb *picar* o amb alguna derivació postverbal. Coromines diu sobre això: «hay en catalán *pic* 'mancha minúscula en la piel de las personas' [...] nos conduce inevitablemente hacia el verbo *picar* 'herir, morder o agujerear levemente (un alfiler, un insecto, un pez, un ave, etc.)', 'dejar una pequeña señal sobre la piel'. Parece bastante probable que estemos frente a un radical onomatopéyico (y en parte ex-

873. Observeu que en aquest cas el DIEC no copia la definició del DFa, sinó que en tria una de precedent: la del DLab.

874. A finals del s. XIV, hi ha la grafia masculina *picapol* i, en el XV, el femení *picapolla*.

875. S'entén que, encara que la classe de raïm existeixi a Mallorca com a tal, no ha estat mai anomenada així; ni tan sols en el s. XIV. En aquell cas, Eiximenis (v. *supra*), tot i esmentar el *picapol de Mallorque*, fa servir un geosinònim gironí.

presivo), que hubo de tener en el románico antiguo una forma vacilante entre *PĪCARE, *PICCARE y *PĪCCARE, de donde la alternativa entre el catalán *pig-*, el cast. *pec-* y el internacional *pic-*, común a muchísimos idiomas» [DECH, IV, 449]. | En canvi, no resulta tan fàcil explicar la motivació del segon element, tot i que no hi ha dubte que totes les variants romàniques provenen del ll. PULLUS 'pollastre'. | Les claus per a entendre aquest ampelònim les trobo, un cop més, en la vastíssima obra de Coromines.[876] Llegeixo al DECat [VI, p. 649]: «A diferència de les altres llengües romàniques, el descendent del ll. PULLUS ha pres en llenguadocià i gascó el significat de 'gall', cosa que ja apareix en textos dels Ss. XIII i XIV.[877] [...]. Avui llgd. *poul*, gascó *poutch*.» | Un cop arribem al *gall*, ja no tinc dubtes sobre l'encert etimològic: aquesta au deu ser una de les preferides pels parlants de tota la Romània a l'hora d'establir relacions semàntiques ampelonímiques. M'entretindré a exemplificar-ho: en català, trobo *colló de gall* [TORRA, 481] (*botó de gall* en el valencià i *senyal de gall* en el balear [DCVB, s. *raïm*]), així com *esperó de gall* [DCVB, s. *esperó*] o *pota de gall* [DAg, s. *pota*]. També en portuguès hi puc afegir *colhão-de-galo* [DdeF] (*colhom de galo* en el gallec [SARMIENTO, 472]), *coração-de-galo* [NDCLP] i l'evident *uva-de-galo* [DdeF]. En espanyol encara n'hi ha més: *botón de gallo* [ROJAS, 225] (*huevo de gallo* en castellà [ABELA, 320]), el *corazón de gallo* andalús [COMENGE, 222] i uns altres de més explícits, com *gallo* i *gallera* [ABELA, 319]. Igualment, en italià trobo des de *cogioni de galo* (*vovi de galo* en el venecià [DEI, 3968]) o el *buttuna di gaddu* sicilià [CUPANI, 233] fins a *gallétto/-a* [DEI, GDLI] o *sperone di gallo* [BALDANI, 41]. També hi ha l'occ. *pèd-de-gau* [TdF], *testicule di gau* [DPF, s. *rasin*] i el més obvi *galhet* del llenguadocià [TdF, s. *galet*]. I, finalment, en francès hi ha *coq* [ODART, 106], *quille de coq* [ODART, 237] i el *rognon de coq* [*ap*. DEI, 3968]. | Així, doncs, si ajuntem les dues parts del compost i relacionem el *gall* amb l'acció de *picar* (molt pròpia de l'animal, per cert), tindrem una mena de raïms amb la pellofa picada, com si haguessin estat macats.[878] Naturalment, no es tracta d'una motivació aïllada, i trobo diversos ampelònims que fan referència a un raïm amb pics: puc esmentar la *rata* eivissenca o el *pigotós* valencià.[879] | En realitat, *picar*, si no fos pel segon terme del compost, permetria una segona interpretació:[880] es podria suposar que es trac-

876. Tot i això, ell no acaba de veure clara l'etimologia del mot en qüestió i es limita a divagar sobre la «formació imperativa *pica poll*! (metafòricament dit al qui corre per la vinya picotejant-hi, igual que un pollet o gallina, ací i allà...)» [DECat, VI, 526].

877. I, d'aquests segles, transcriu precisament una grafia occitana *pol* (coincident amb la de la primera documentació romànica, el compost català de finals del XIV: *picapol*).

878. No és d'estranyar que diverses descripcions del *picapoll* en destaquin una pellofa molt fina: això devia facilitar un aspecte picat.

879. I no cal que siguin catalans. També hi ha, per ex., el *petit piquat* de la Corrèze francesa [ODART, 277].

880. I una tercera interpretació encara, tot relacionant el catalanooccità *pic(o)-* amb

ta d'una planta el vi de la qual es pica amb facilitat.[881] | Plantejada l'etimologia, queda per analitzar l'expansió romànica de l'ampelònim. En principi, vistes la morfologia i l'extensió dialectal, suposo que l'origen deu ser occità, encara que l'antigor documental del cat. septentrional també permeti pensar en un manlleu a la inversa. Així, doncs, no és gens estranya la presència d'un *picapol* al Somontano aragonès, però sí que em sorprèn l'èxit d'aquest ampelònim a les allunyades terres portugueses: *pica(p)olho*, *pical-polho*, *pical(poio)*, *picao-pollo*, etc.[882] | Per acabar, vull fer una consideració lexicogràfica que considero interessant per algun malentès que ha provocat posteriorment. L'inèdit DFeb és l'única font que situa a les Balears el *picapoll*, d'altra banda molt usual en tot el cat. central i també conegut en el cat. nord-occidental. No estic gens segur que sigui un raïm autòcton[883] perquè la descripció i la traducció castellana i llatina que dóna coincideixen amb les del DBel, diccionari que sembla conèixer i copiar.[884]

SIN.: V. verdiell; cf. moreu; cf. planta valenciana; cf. sumoll.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **picapol** «(Abiego) Variedad de uva negra» [DAn]. ◊ *FR.*: **picpoul** «Cépage à raisins noirs blancs ou roses, pour les bons vins» [TLF, XIII, 323]. | **piquant Paul** «(a. 1667) Raisin blanc, fort doux, dont le grain est gros, très-long & en pointe des deux costez» [*ap*. DncF, 292]; «(Basses-Alpes, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **piquepoul** «(Lot-et-Garonne, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales | (Nîmes) Raisin noir hâtif, grains très-petits, ronds peu serrés» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1871) Vin fait avec le cépage dit *piquepoul*» [DLF]; «vin blanc» [TLF, XIII, 324]; «Cépage moyennement productif, à grosses grappes compactes, à grains moyens, ellipsoïdes, d'un noir bleuté, ou gris, ou blancs, à peau mince et à pulpe juteuse» [*ap*. DncF, 290]. | **pique-poul gris** «(Narbonne, Hérault; 1827) Plants qui produisent les meilleurs vins rouges» [CAVOLEAU, 364]; «variété à grains gris ou roses» [DPF, s. *rasin*]; «(a. 1818) ne pas recherché pour la table, mais il donne une grande

l'espanyol *pico* 'bec'. Semànticament, la presència del *poll* hi ajudaria força, però Coromines ha demostrat sòlidament que aquesta accepció de *pico* és exclusivament hispànica [DECH, IV, 525].

881. En el llatí clàssic, Plini el Vell ja parlava d'una *vitis* «picatam appellavimus [...] iam inventa vitis per se in vino picem resipiens» [*ap*. ANDRÉ, 145].

882. El préstec catalanooccità, suposant que l'ampelònim no formés ja part del llatí vulgar, hauria de ser antic per força. A més de la destacable variació, el NDCLP (s. *pical-polho*) el considera un mot antic.

883. Així, doncs, poso en entredit algunes afirmacions sobre aquesta qüestió del *Panor.*: «Tot i que Febrer i Cardona tenia una consciència clara de la unitat lingüística de les terres catalanes, amb aquest repertori dóna la impressió que hi va voler reunir mots de la seva illa [...]. Així mateix la preocupació de Febrer d'indicar mitjançant l'accentuació la síl·laba tònica és un element preciós. Vet ací alguns articles de mostra: [...] "*Picapòll*"» [p. 175].

884. De fet, en alguns altres ampelònims citats pel DFeb, com *granatxa*, també detecto aquesta mateixa transfusió lèxica.

quantité de vin» [*ap*. DncF, 292]. | **pique-poule** «(a. 1600) Espece de raisin» [SERRES, 152]; «(Montélimar, 1781; 1802) Sorte de raisin blanc à petits grains» [*ap*. DncF, 292]. ◊ *LL. MED.*: **picapoll nigri** «(Toulouse, 1384) [...] de vitibus» [*ap*. DncF, 293]. ◊ *OCC.*: **picapolle** «(Vaucluse, 1560) Cépage» [*ap*. DncF, 87]. | **picapoùt**, *piquepoùt* «Vin blanc produit ordinairement par le plant de folle-blanche; on en a fait le mot français *picpoul*. En Gascogne, picapoùt est devenu t. générique et désigne le vin blanche ordinaire, de consommation courante» [DBGM]. | **piccapoule**, **picquepole** «(Vaucluse; 1507, 1548) bono plantu» [*ap*. DncF, 291]. | «**pico-poul**, **pico-pout** (gascon), **pique-pout**, **pique-pouigt** (béarnais) (a. 1886) Espèce de *chasselas*, variété de raisin blanc, v. *abihano* | Vin blanc sec et pétillant, v. *blanqueto*» [TdF, s. *pico-poul*]. | **pico-poul negre** «(a. 1886) Variété de raisin noir, hâtif, à grains petits, ronds et peu serrés» [TdF, s. *pico-poul*]. | «**pico-poulié**, **pico-pouliè** (languedocien) (a. 1886) Cep qui porte le *pico-poul*» [TdF]. | **pico-poulo** «(Dauphiné, 1886) Variété de raisin à grains allongés et rougeâtres» [TdF]. | **piquapol** «(Tarn, 1525) Cépage» [*ap*. DncF, 291]. | **piquepoulh** «(Carcassone, 1619) Cépage» [*ap*. DncF, 291]. | **piquepout** «(Gers, 1827) Plant des vins blancs | (Landes, 1827) Vin détestable» [CAVOLEAU, 107 i 163]; «(Armagnac, 1784) Le vin n'est pas bon, mais il rend beaucoup plus d'eau de vie et de meilleure qualité que tout autre vin» [*ap*. DncF, 147]. ◊ *PORT.*: **pica-olho** «(Minho) Casta de uva» [DdeF]. | **pica-polho** «(Minho) Variedade de uva preta» [DdeF]. | **pical** «variedade de uva» [NDCLP]; «uva tinta. También llamada **pical-poio**» [POSADA, 252]. | **pical-polho** «Ant. Casta de uva tinta» [NDCLP]. | **picao-pollo** «(Pontevedra, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 323]. | Cf. **picaelpelo** «(Galizia) Uvas tintas» [POSADA, 232].[885]

205 **pigotós** *m*. *ANT*. DOC.: (val., 1891) «pigotós» [DMGa, 1954].[886]

DESCR.: **pigotós** «raïm» [DMGa, 1954].

ETIM.: Adjectiu derivat de *pigota* (un augmentatiu de *piga*),[887] malaltia humana caracteritzada per les taques a la pell. Amb sentit figurat, doncs, el *pigotós* ha de ser una classe de raïm amb els grans picats, tal com passa amb uns altres ampelònims, com, per ex., el *clapat*.

206 **pixagós** *m*. À. DIAL.: **pixagós** (la Llosa de la Plana) [ALDC].

DESCR.: **pixagós** «classe de raïm» [ALDC].

885. Curiosa homonimització que ha transformat *poio* 'poll' en *pelo* 'pèl', induïda segurament pel significat del verb *picar*.

886. Literalment, el suplement del DMGa escriu *raím jaspejat o pigotós*. És evident que *jaspejat* 'jaspiat' (o sigui amb vetes, com de jaspi) és un mot menys popular que *pigotós* i clarament castellanitzat.

887. Del mateix mot *piga* deriven també, probablement per idèntica motivació, *albercoc pigós* (d'Alcoi, segons el DCVB, s. *albercoc*) i *fesol pigall* (del Pallars, segons el DCVB, s. *fesol*). Fins i tot el DCVB (s. *pigallat*) parla d'un raïm pigallat, «el que té els grans tacats, que tenen trossos blancs i trossos negres (Empordà)»; però aquesta definició fa pensar més aviat en una característica genèrica que no pas en una varietat específica de raïm.

ETIM.: Ampelònim local, compost per *pixa* i per *gos*.[888] El primer terme té en valencià, segons el DCVB (s. *pixa*), el significat d''orina'.[889] S'ha de tractar, doncs, d'un raïm sucós, de baixa qualitat.[890] L'associació amb el pixum del gos no deixa dubtes sobre la connotació semàntica negativa que atorguen els parlants al raïm *pixagós*.

207 **planta** *f.* o **raïm de planta** *m.* DOC.: (a. 1696) «Planta. Certa planta de vinya» [JLac] | (Val., 1791) «Planta. Planta negra» [JAVal, 26]. | (a. 1840) «planta» [DLab]. | (a. 1871) «Planteta» [RevSI, XX, 264]. | (val., 1891) «planta blanca» [DMGa, s. *planta*]. | (Men., 1897) «planta blanca» [*Die B.*, II, 342].

À. DIAL.: **de planta** (la Vall [Ciutadella]) [BONET, 186]; (Castelló de la Plana, Benifairó de les Valls, Alfafar, la Fonteta de Sant Lluís [Val.], l'Alqueria de la Comtessa, Montesa, Pego, Muro del Comtat, Tàrbena, Altea) [ALDC]; (Jesús Pobre, Polop) [FAVÀ]. | **de planta vermella** (mall.) [DCVB, s. *raïm*]. | **la-planta** (la Llosa de la Plana, el Puig de Santa Maria) [ALDC].[891] | **negre de planta** (l'Alcúdia de Carlet) [ALDC]. | **planta** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (Reus) [DAg]; (val.) [DCVB]; (Ciutadella, es Migjorn Gran, Maó, Marçà, Móra la Nova, l'Ametlla de Mar, Aiguaviva de Bergantes, Fondeguilla, Vilamarxant, Torís, la Torre de les Maçanes, Novelda) [ALDC]; (Sant Lluís, Porreres, Mont-roig del Camp) [FAVÀ]. | **planta blanca** (Traiguera) [FAVÀ]. | **planta negra** (Gandesa) [DCVB, s. *planta*]; (Casinos) [ALDC]; (la Pobla de Vallbona) [FAVÀ]. | **planteta** (Montbrió del Camp) [FAVÀ].

DESCR.: **de planta** «raïm blanc i roig» [TrL, s. *raïm*]; «cep de raïms espessos per a fer vi. Gra negre, rodó i mitjancer» [FAVÀ]. | **planta** «racimo largo de grano gordo con el hollejo y carne firmes y de jugo dulce. Esta uva por sí hace el vino flojo: para comer es mejor» [JAVal, 26]; «cert rahim blanc mòlt dols» [DLab]; «clase de uva de postres» [DMGa]; «cep que fa el raïm blanc i llarg i gra gros, que es conserva molt temps» [DAg]; «ceps i llurs raïms, dels quals n'hi ha de blancs i de negres (ambdós molt bons) i altres de verdalencs, no tan saborosos» [DCVB]; «raïm gros, blanc, bo; madura pel setembre» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de raïm blanc

888. Potser també es pot tractar d'un adjectiu derivat del verb *pixar* (semblant al lleidatà *pixarrós* [DCVB]), amb un sentit equivalent a 'esquitxar'.

889. Sobre la relació entre els gossos i els raïms, v. l'etim. de esquitxagós, on defenso aquesta possibilitat en vista dels dubtes del DECat.

890. Cf. DCVB (s. *pixarella*): «Vi o licor aigualit, de poca fortalesa»; i DCVB (s. *pixarriques*): «Vi de classe inferior, obtingut mullant i premsant la brisa que no ha estat molt comprimida.»

891. BRIZ dóna una llista completa de sinònims: «*El borde*, también llamado *la planta*, *la parra* o *parreta*, *la americana* [...]» [p. 138]. Pel que fa a *planta*, no es pot generalitzar com a sinònim de (*planta*) *americana*, ja que la trobo documentada molt abans que s'usessin plantes i peus americans en la lluita fil·loxèrica del s. XIX. Però crec que alguna de les variants valencianes de l'ALDC (sobretot aquesta amb l'article aglutinat) pot tenir aquesta darrera significació.

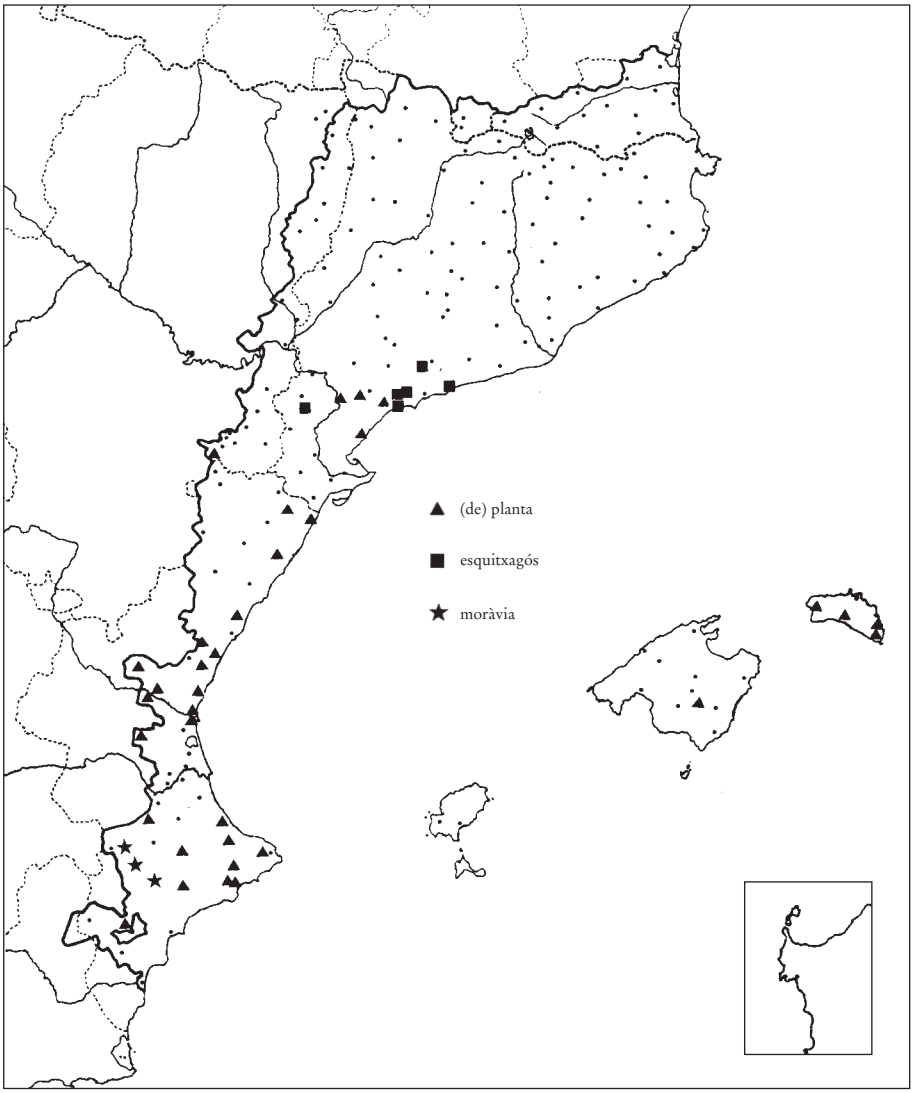

FIGURA 18. Mapa de la *planta*.

molt dolç» [DIEC];[892] «Cep de pàmpols grossos. Raïms apinyats i molt grossos, que carreguen força. Gra blanc-rosat, gros i llargarut, de pell forta. Varietat dolça de taula | Cep primerenc de raïms esparsos. Gra blanc i rodó; no gens bo per a menjar. S'usa exclusivament per a fer un vi abundós, sense gaire grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **planta blanca** «clase de uva de postres superior» [DMGa, s. *planta*]; «cep de raïms primerencs i molt esparsos, usats per a fer vi. Gra blanc, rodó i gros, amb la pell forta» [FAVÀ]. | **planta negra** «racimo algo largo con el grano redondo, de carne dulce con el hollejo un poco tierno: por sí no hace buen vino» [JAVal, 26]; «clase de uva de postres superior» [DMGa, s. *planta*]; «varietat de raïms negres, grossos i molt durs» [DCVB, s. *planta*]; «cep de raïms grossos i esparsos, per a fer vi. Gra negre i gros» [FAVÀ]. | **planteta** «cep que dóna un raïm de gra petit, blanc i punxegut» [DAg].

ETIM.: Del ll. PLANTA 'plançó o estaca per plantar' i 'soca o cama d'un vegetal' [DECat, VI, 588]. A causa d'aquesta segona accepció, el cat. *planta* ha pogut esdevenir un sinònim de qualsevol soca, també d'un cep de vinya.[893] De tota manera, la raó per la qual aquesta planta genèrica ha acabat esdevenint un ampelònim específic té a veure amb el fet que la vinya permet almenys dues formes diferenciades de plantació:[894] l'una basada en l'empelt d'una *agulla* 'brot tendre' sobre un peu bord americà, i l'altra feta directament mitjançant un plançó. Alguna varietat, doncs, amb la qual convé més aquesta plantació minoritària ha acabat rebent el nom concret de *planta*. Un cop la planta esdevé un cep adult i diferenciat,[895] fàcilment pot rebre epítets cromàtics com *blanca*, *negra*, *vermella*, etc.

SIN.: Uns informants de Montroig del Camp m'asseguren que la *planta* és anomenada en uns altres pobles *esquitxagós*. Certament a Riudoms, poble també del Baix Camp situat a tan sols deu kilòmetres, coneixen el segon però no pas la primera (v. esquitxagós). | De tota manera, sobre el mapa, existeixen d'aquest ampelònim tres àrees geogràficament prou allunyades: la primera, centrada entre el Baix Camp i la Ribera d'Ebre; la segona que afecta l'illa de Menorca i una petita porció de Mallorca; i la tercera que s'estén amb profusió al centre i al sud del País Valencià. No dubto que la sinonímia proposada és vàlida sobretot per al Camp de Tarragona i per a l'Ebre, però no necessà-

892. Informació calcada de la del DFa i extreta, en últim terme, del DLab.

893. Aquesta equivalència la puc il·lustrar el 1696 per al cat. *planta*, traduït al llatí com a VITIS 'cep': «*Planta moscatell*. Apiana vitis» [JLac, s. *planta*].

894. Uns altres casos d'ampelònims motivats per la manera de plantar poden ser la *brocada* o el *barbal*.

895. Els estadis de creixement del cep aporten noms diversos segons el moment del cicle vital. Com ha descrit exhaustivament BRIZ [p. 200]: «antes de ser cepa han de pasar cuatro o cinco años por lo general; no es cepa hasta que no tiene sus pulgares y antes de serlo, como ya veíamos en apartados anteriores, es *parra*, *borde*, *planta*, *barbudo*, *injerto* [...]. Todas estas voces significan distintos estados del ciclo vital de la vid».

riament per a la resta dels territoris. La raó és que, malgrat que l'anomenin igual, no estic segur que es tracti sempre de la mateixa varietat, donat el caràcter tan genèric del mot,[896] sobretot tenint en compte definicions com la meva o la del DMGa (s. *planta*): «clase de uva de postres, de la que conocemos la blanca y la negra, ambas superiores, y la *tardana* y la *verdalenca*, de inferior calidad».[897] | Tanmateix, no veig gens clara l'equivalència, recollida per l'ALDC a Aiguaviva de Bergantes, entre *planta* i *morastel* (v. monastrell). | A part de la *planta* (o *planta blanca*), n'hi ha una altra de negra. Segons LLATAS [II, p. 126]: «la planta negra, llamada, en alguno pueblos comarcanos [dels Serrans], moravia». | En principi, encara que les descripcions respectives no siguin del tot coincidents, puc donar per bona aquesta geosinonímia perquè d'aquest autor n'he pogut certificar en uns altres casos el rigor de les sinonímies. | Cf. planta nova.

896. A Castalla, per ex., el *raïm de planta* no és una varietat concreta, sinó el conjunt de raïms de taula, de plaça. Generalment no són gaires, fins al punt que en un moment donat el mateix informant m'arriba a fer sinònims *raïm de planta* i *valencí*, ja que aquest darrer és la varietat principal de taula del terme. Així, doncs, l'aparició d'aquest ampelònim a l'ALDC en localitats ben pocs vitícoles (Castelló de la Plana, València, Alfafar o l'Alqueria de la Comtessa) pot interpretar-se senzillament com el nom del raïm de taula de consum més comú en cadascuna d'aquestes localitats valencianes.

897. L'existència d'aquestes subvarietats explicaria per què JAVal [p. 26], el 1791, feia *planta* un sinònim de *blanca* i esmentava, en canvi, una diferenciada *planta negra*.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **planta** «uva apta para verdeo, vinificación de vinos blancos y fabricación de pasas» [COMENGE, 92]; «(Requena) Uva de color blanco amarillo, granos pequeños y con azúcar» [BRIZ, 211]. | **planta negra** «(Villar del Arzobispo) Especie de uva» [LLATAS, II, 126]. ◊ *FR.*: **pied noire** «(a. 1859) Cépage pour les vins noirs» [ODART, 237]. | Cf. **plantier** «(Chaponost, Taluyers, Millery) Jeune vigne nouvellement plantée» [SALMON, 168]. ◊ *SARD*: **pràntа** «o galòppo. (Iglesias, 1889) Vite grappolona» [CARA, 90].

208 **planta americana** *f.* o **americà** *m.* À. DIAL.: **americà** (es Migjorn Gran) [ALDC]; (Sant Lluís) [FAVÀ]. | **americana** (Bellmunt de Mesquí) [RAFEL, 309]. | **plant americà** (Ross.) [ap. DCVB, s. *plant*]; (Sant Cebrià de Rosselló) [ALDC].[898]

DESCR.: **americà** «cep de raïms bords. Sols val per a empeltar, gràcies a la seva resistència fil·loxèrica» [FAVÀ]. | **americana** «vinya borda, per empeltar varietats» [RAFEL, 309]. | **planta americana** «varietat de ceps que resisteixen la fil·loxera» [DCVB, s. *planta*].

ETIM.: Clara referència a l'origen ultramarí d'aquest cep, importat d'Amèrica per a aturar els estralls de la fil·loxera. No es tracta, però, d'una varietat vinífera, sinó d'una vinya silvestre, importada exclusivament com a portaempelts (cf. *infra*: p. romàn.). | Ho il·lustraré amb un parell d'exemples. Primer, un calen-

898. Segons el DCVB (s. *plant*), aquesta primera part del compost és un sinònim rossellonès de *planter*, per influència del fr. *plant* 'plançó'.

dari de penetració a la Cat. Nord i al Principat: «Des de l'aparició de la fil·loxera a Narbona (1867), Joan Miret i l'Institut Català de Sant Isidre intentaren fixar una línia de defensa (destruint les vinyes) entre el Rosselló i l'Empordà, i, en declararse a Prada (Conflent), el 1878, hom sol·licità mesures amb caràcter d'urgència [...]; mentrestant, el focus s'anava estenent per tot el Conflent, el Rosselló i el Vallespir (i també a Portugal i a Màlaga). El 1879 aparegué a Sant Quirze de Colera (Alt Empordà) [...]. [El 1880] havia envaït ja tot l'Empordà i la Garrotxa [...] i la plaga s'estengué per tota la Selva. El 1883 travessà la Tordera i penetrà al Vallès i al Maresme [...]. El 1886 aparegué la fil·loxera a Sant Andreu de Palomar, i el 1887 al Penedès, i aviat s'estengué per Anoia; el 1890 fou localitzada a Vilafranca del Penedès i a la riba del Gaià [...]; el 1891 es manifestà a Tarragona i a Mallorca (Llucmajor), el 1892 al Bages, el 1893 a la Conca de Barberà i el Priorat, el 1899 a la Ribera d'Ebre, les Garrigues i a Terra Alta, el 1900 a l'Urgell, la Segarra i el Pallars, i tot Catalunya, doncs, restava delmada» [GEC, s. *fil·loxera*]. Segon, unes dades històriques sobre la seva propagació al País Valencià: «Los primeros focos filoxéricos fueron detectados en los extremos meridional y septentrional. En 1900 [...] en las comarcas centrales la filoxera hizo su aparición en 1905 como consecuencia de la difusión de la *planta americana*. La *planta americana* no era atacada por la filoxera, pero podía llevar consigo el dañino germen que luego transmitía a las *plantas del país* (vitis Europea) [...]. A finales de 1905 se dictaba una disposición prohibiendo el tráfico de productos de la vid (sarmientos, uvas, orujos, etc.) desde los términos afectados al resto, al tiempo que se ordenaba quemar *in situ* las cepas filoxeradas [...]. En 1906, considerando que ya era imposible detener la plaga, se autorizaba la creación de viveros de vides *americanas*, prohibidos hasta entonces [...]. Tomando como referencia la extensión del viñedo valenciano en 1902 y en 1922, momentos en que respectivamente éste alcanzó su máxima y su mínima magnitud, la pérdida global sufrida durante la plaga filoxérica había sido de 105.276 Ha, equivalentes al 40,5 % de la superficie de 1902» [*Guía*, 84 i 87].

SIN.: PUIG ha escrit: «el bord, portaempelt o peu americà, més corrent a la comarca [Alt Empordà], sobretot a les vinyes velles, és l'anomenat Rupestris de Lot —més d'un en diu Rupestric— [...] és característic sobretot per la seva rusticitat i resistència» [p. 22]. Localment almenys, *americà* i *rupèstic* es poden considerar sinònims.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **americana** «vid que procede de América y se usa principalmente como patrón» [DHLE]; «(Olite) Variedad de vid silvestre, originaria de América, que se cultiva en España para usarla como injerto» [ECHAIDE, 155]. ◊ *IT.*: **üga americana** «(Svizzera italiana) [...] con la quale si fa el *vin mericán* o *vin de mericana* o *mericanell*. La vite che dà quest'uva è il produttore diretto Isabella, di origine americana» [VSvi] | **uga mericana** «(Calanca) Varietà di uva» [EGhi, 143]. ◊

OCC.: **ameriquèn** «(Médoc) Cépage américain» [VIAUT, 73]. ◊ *PORT.*: **americana** «(Galizia) Uva tinta» [POSADA, 248]. ◊ *SARD*: **bide americana** «(logud.) Vitigno portainnesto resistente alla fillossera» [COSSU, 256-257].

209 **planta bona** *f.* DOC.: (a. 1871) «Planta bona» [RevSI, XX, 264].

À. DIAL.: **planta bona** (Reus) [DAg]; (Camp de Tarragona) [DCVB, s. *planta*].

DESCR.: **planta bona** «cep que dóna un raïm blanc de gra mitjà i gust dolç» [DAg].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a una planta (o cep) de bona qualitat. En general, la qualitat principal que pot tenir qualsevol vinya és la producció de bon vi;[899] i, malgrat la migradesa de les descripcions obtingudes, suposo que aquesta n'és la característica destacada (cf. planta fina).

SIN.: V. planta de Pedralba.

210 **planta borda** *f.* À. DIAL.: **planta borda** (Castelló) [COMENGE, 85]; (Alcalà de Xivert) [ALDC]. | Cf. **garnatxa borda** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267].

DESCR.: **garnatxa borda** «classe de raïm» [SISTAC, 267]. | **planta borda** «cepa delgada. Racimo laxo, con el escobajo duro. Uvas blancodoradas, oblongas, dulces, con el hollejo grueso» [COMENGE, 85-86]; «Raïms de mida mitjana o petita, compactes; grans mitjans, rodons, de tonalitat verdosa. Varietat productiva, base dels vins blancs» [SIMÓ, 279].

ETIM.: Coromines explica amb precisió les motivacions que porten a anomenar *borda* una varietat vegetal: «la [accepció translatícia] més desenrotllada és la que ha conduït a aplicar aqueix adjectiu a plantes en la denominació de les quals es percep una impropietat, o extensió imprecisa d'un altre nom, o bé que constitueixen varietats de propietats inferiors en algun sentit» [DECat, II, 99]. | Cal anar amb compte a no lligar l'aparició de la fil·loxera amb l'origen de l'epítet *bord*. Efectivament, els empelts a què va obligar aquesta malaltia van crear ceps anomenats *bords* en un primer estadi,[900] però això va ser un fenomen puntual, desvinculat de l'existència més antiga de l'epítet *bord* per a anomenar plantes inferiors o impròpies (cf. bastard).[901]

SIN.: V. messeguera.

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: Cf. **burdu** «grappolo serrato, con acini medio, di color verde dorato, buccia consistente [...] la maturazione è tardiva. Vitigno molto produttivo» [DEIDDA, 300].

899. Tradicionalment, l'aspecte més valorat del vi ha estat la seva graduació alcohòlica, encara que també s'hagi tingut sempre molt en compte la productivitat del cep. El raïm de taula ocupa, en el fons, un lloc secundari (per ex., quan demano noms de raïms als parlants, sempre em diuen primer els de vi. Els de taula, de vegades, ni els consideren).

900. PUIG [p. 22] explica que, «després de la fil·loxera, els ceps de llei es van haver d'empeltar sobre peus de vinya americana, anomenats *bords*». El DECat [IX, p. 130] també informa que, per oposició al cep americà, a Dénia (a. 1963) la anomenaven *vinya vera* la vella planta europea.

901. Ja el 1803, llegeixo al DBel (s. *rahim bòrd*): «*Uva silvestre*. Labrusca.»

211 **planta d'en Gord** *f.* DOC.: (Val., 1791) «Engor ó Planta de Engor» [JAVal, 26]. | (a. 1871) «Planta de Angora. Planta de engorp [...]. Planta de engorch» [RevSI, XX, 264 i 315]. | (a. 1877) «Planta engolp» [*ap.* VVV, 80]. | (val., 1891) «planta d'En Gort» [DMGa, s. *raim*]. | (Mall., 1897) «Gorch» [*Die B.*, I, 257].[902]

À. DIAL.: **gorg** (Mall.) [DCVB].[903] | **planta (d')en Gord** (Marina) [CABRERA, 60]; (Torís) [ALDC]; (Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ]. | **planta dengost** (Dénia) [DAg].

DESCR.: **Engor, planta d'Engor** «excelente uva blanca robisca, de hollejo tierno, con el zumo dulce, y su racimo es largo, claro y grande. Esta uva es buena para comer y colgar: su vino por sí es flojo» [JAVal, 26-27]. | **gorg** «raïms negres apreciats per a la taula» [*Die B.*, I, 257]; «varietat de raïm que es fa gros, de color verdós-rogenc, i de pell prima» [DCVB]. | **planta Angort** «varietat blanca. Raïms grossos, clarets; grans esfèrics, grossos, de color groc-verdós, pell fina. Cep molt vigorós de rendiment alt; d'ell s'obtenen vins de bona graduació alcohòlica» [SIMÓ, 280]. | **planta d'en Gord** «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «cep de raïms apinyats per a fer vi. Gra rodó i mitjancer» [FAVÀ]. | **planta dengost** «raïm de què fan les panses» [DAg]. | Cf. **plantangol** «classe de raïm» [VVV, 103].[904]

ETIM.: Tenint en compte l'origen valencià d'aquesta varietat, si hem de jutjar per l'actual àrea dialectal i per les referències històriques,[905] suposo que el terme *planta d'en Gord* té una motivació antroponímica. Deu fer referència al llinatge *Gord* (o *Gort*), ben conegut a València, Alcoi, etc. (v. DCVB, s. *gord, gorda*).[906] | Desestimo, doncs, la possibilitat que tingui a veure amb el verb *engordir* (o *engordar*).[907]

SIN.: V. planta de Pedralba.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **engor basta, engor fina** «(Cuenca, 1885) Variedades de uva» [ABELA, 318].[908]

212 **planta de la reina** *f.* DOC.: (Val., 1791) «Planta de la Reyna» [JAVal, 31]. | (l'Alguer, 1823) «Raim de la Reina» [*ap.* BOSCH, 620].

À. DIAL.: **planta-i-rei** (Novelda) [ALDC].

902. La traducció espanyola de *Sureda* escriu «Planta y gorch». Es tracta d'una confusió perquè l'original alemany escriu «Planta *und* Gorch». La conjunció en alemany, doncs, no pot formar cap compost català, tal com sembla interpretar el traductor.

903. Variant mallorquina que ha perdut l'article personal *en*. Paral·lelament també ha sofert una assimilació velar (*g-t* > *g-k*).

904. Forma aglutinada que pot ser una simple transcripció defectuosa, vista la manca de rigor que caracteritza aquest vocabulari vitivinícola de Griera.

905. Segons CABRERA [p. 60]: «El raïm comú de *pansa*, que s'anomenava *planta d'engord* [a la Marina], era famosa per la seua qualitat, en el segle XV.»

906. El manteniment de l'arcaic article personal *en* reforça aquesta hipòtesi antroponímica.

907. El DECat [IV, p. 566] ja recull *engordir* a Lledó (Matarranya), però només aplicat com a geosinònim d''engreixar animals'. Jo també sento a la dita comarca parlar, per ex., dels «gorrinos d'engord», però veig molt improbable qualsevol relació entre aquest terme alimentari i una planta.

908. Préstec castellà del valencià: cat. *planta d'en Gord* → esp. *planta de Engor(d)* > *(planta de) Engor*.

DESCR.: **planta de la reina** «uva exquisita de un dulce muy subido, pero su vid dá poco fruto: su grano es grueso. Con el racimo grande y ralo de granos, su hollejo es tierno que pronto se pudre, y por eso es mejor para parra que para cepa baja. Esta uva tarda en madurar, y solo es buena para comer» [JAVal, 31]. | **raïm de la reina** «uve bianche» [*ap.* BOSCH, 619-620].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a la producció d'un fruit de qualitat (cf. imperial). Aquesta associació amb la reialesa tampoc no amaga una certa ironia, ja que es tracta, segons la descripció, d'un raïm exquisit però poc productiu i delicat. Una planta així sols convindria a productors sobrats de recursos a qui no importés la baixa producció.[909] | Aquesta motivació apareix a bona part de la Romània. Trobo paral·lelismes ampelonímics, en què la figura de la *reina* alterna amb la del *rei*, en el fr. (*plant de roi*), en l'esp. (*planta de rey*, *uva-rey*, *uva de reyna*) i en el port. (*uva-rei*, *branca da reina*).[910]

SIN.: Segons l'ampelògraf MARCILLA [p. 104], el *monastrell* era anomenat també *reina* a diverses localitats. Aquesta sinonímia és bastant improbable (sempre, és clar, que considerem *reina* una reducció de *planta de la reina*). Tant JAVal [p. 31] com BOSCH [p. 620] parlen respectivament (i diferenciadament) de la *planta de la reina* o *raïm de la reina*, i del *monastrell* o *morastrell*.[911]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **planta de rey** «(Somontín, 1807) Uva» [ROJAS, 252]. | **uva de rey** «(Tarifa, Algeciras; 1807) Racimos ralos; uvas muy grandes, casi aovadas, blancas, algo duras» [ROJAS, 130 i 248]; «(Sanlúcar, 1814) Variedad de vid» [*ap.* COMENGE, 223]; «(León) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128]. | **uva de reyna** «(Puebla de Don Fadrique, 1807) Uvas rojas» [ROJAS, 248]. | **uva-rey** «(Moguer) Uva» [ROLDÁN, 138]. ◊ *FR.*: **plan du roy** «(Yonne, 1784) Plan de bois rouge» [*ap.* DncF, 296]. | **plant de roi** «(Yonne, 1827) Plant de vin rouge» [CAVOLEAU, 340]. ◊ *PORT.*: **uva-de-rei** «(tramontano) Casta de uva» [DdeF]. | **uva-rei** «variedade de uva, o mesmo que moirisco» [DdeF]. | Cf. **branca da reina** «(Galicia) Uvas blancas» [DEGC, s. *uvas*].

213 **planta de Pedralba** *f.* À. DIAL.: **planta de Pedralba** (Casinos) [ALDC]; (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **planta de Pedralba** «varietat blanca. Raïms grossos, clarets; grans esfèrics, grossos, de color groc-verdós, pell fina i molla blaneta. Cep molt vigorós de rendiment

909. I, en aquest cas, la *reina* simbolitza el grau més alt de gust selecte i de despreocupació econòmica.

910. I no sols aplicada al raïm. En català hi ha també la *llima de la reina* (a Gandia, segons el DCVB, s. *llima*), la *figa de rei* (a Massalcoreig, segons el DCVB, s. *figa*), la *pruna de la reina* (a Mall., segons el DCVB, s. *pruna*), el *pebre de la reina* (a Manacor, segons el DCVB, s. *pebre*), la *taronja de la reina* (segons el DCVB, s. *taronja*) i, sobretot, la *pera de la reina* (a Castelló, València, Sueca, Cullera, Xàtiva, Gandia, Pego i Sanet: «petitona i molt dolça», segons el DCVB, s. *pera*).

911. També a Novelda, els informants de l'ALDC diferencien *planta (de) rei* de *ros*, un dels sinònims més indiscutibles de *monastrell* (v. ros).

alt; d'ell s'obtenen vins de bona graduació alcohòlica» [SIMÓ, 280]; «cep de raïms ben grossos, de maduració primerenca. Gra blanc, gros i rodó. De carn tova i molt bo per a menjar; també val per al vi» [FAVÀ].

ETIM.: Piqueras ja ha donat a entendre l'origen toponímic d'aquest ampelònim: «*la planta de Pedralba* se cultiva preferentemente en el término de Pedralba» [*Guía*, 122].[912]

SIN.: L'ampelògraf SIMÓ proposa aquesta triple sinonímia: «la *Planta de Pedralba*, o *Planta Fina*, o *Planta Angort*» [p. 280]. En realitat, no disposo d'una descripció prou completa per a confirmar-ho, però sí que compto amb algun indici favorable. Per ex., el fet que el castellà de Conca coneix una subvarietat d'*engor fina* (v. planta d'en Gord) sembla un bon argument en favor de la sinonímia entre *planta fina* i *planta d'en Gord*.

214 **planta de Quesa** *f.* À. DIAL.: **planta de Quesa** (Montesa) [ALDC].

DESCR.: **planta de Quesa** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim local que fa referència a la població homònima de Quesa (la Canal de Navarrés).[913]

215 **planta del país** *f.* À. DIAL.: **planta del país** (Freginals) [DCVB, s. *planta*]. | Cf. **planta del terreno** (Ulldecona) [ALDC].

DESCR.: **planta del país** «raïm més rodonet, molt més fi i més primerenc que la planta valenciana» [DCVB, s. *planta*]. | **planta del terreno** «viñedos que conservan sus pies europeos sin haber podido ser destruidos por la enfermedad <filoxérica>» [*Guía*, 87]; «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Segons la definició precedent de Piqueras,[914] sembla que la *planta del terreno* i potser també l'altra variant fan referència als peus dels ceps europeus *vitis vinifera*, per oposició als portaempelts americans (cf. planta americana). | De tota manera, la descripció del DCVB, encara que poc adequada perquè fa servir la comparació amb una altra classe, serveix per a detectar una certa oposició entre *planta del país* i *planta valenciana*. Igualment, a Ulldecona diferencien únicament dos ampelònims qualificats de *planta*: *planta del terreno* i *planta valenciana* (segons l'ALDC). | Tots aquests noms de ceps, doncs, són motivats segurament per l'oposició entre una varietat de planta pròpia del cat. nord-occidental[915] i una altra varietat de planta genuïna del val. meridional.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **verdal del país** «(Valladolid) Cepa blanca para vino» [MARCILLA, 108]. ◊ *FR.*: Cf.

912. El terme de Pedralba, encara que pertanyent als Serrans, fa frontera amb els de Casinos i Llíria (Camp de Túria), localitats catalanòfones on s'ha recollit aquest ampelònim.

913. De fet, Montesa (Costera) és fronterera amb la comarca castellanòfona de la Canal de Navarrés.

914. Definició prou semblant a la de BRIZ: «Las viñas del terreno son de plantación más antigua; se llaman también de sarmiento directo, pues es cortar un sarmiento de una cepa y plantarlo simplemente» [p. 136].

915. En principi, sembla lògic que la *planta* del Camp de Tarragona (v. planta) sigui aquesta mateixa *planta del país* (o *planta del terreno*), acompanyada del qualificatiu per a poder-la diferenciar geogràficament d'una varietat importada del sud valencià.

rouge du pays «(Valais) Cépage» [PAeb, 12]. ◊ *PORT.*: Cf. **país** «(Galizia) Uva blanca» [POSADA, 251].

216 **planta fina** *f.* À. DIAL.: **de planta fina** (val.) [DCVB, s. *raïm*]. | **planta fina** (Alcalà de Xivert, Xàbia) [ALDC].

DESCR.: **planta fina** «cepa recia. Uva de hollejo fino» [COMENGE, 86]; «varietat blanca. Raïms grossos, clarets; grans esfèrics, grossos, de color groc-verdós, pell fina. Cep molt vigorós de rendiment alt; d'ell s'obtenen vins de bona graduació alcohòlica» [SIMÓ, 280].

ETIM.: Ampelònim que, pel que veig en alguna descripció, no deu fer referència a cap delicadesa física del cep, sinó a la finesa dels seus productes; molt especialment, dels seus vins. Això permet relacionar la *planta fina* amb els *plants gentils* de què parla l'ampelografia francesa. Cf. planta bona.

SIN.: V. planta de Pedralba.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **fina** «(Santander, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 318]. ◊ *FR.*: Cf. **plants gentils** «(Alsace, 1327) Variétés de cépages. Vins légers et délicats» [*ap.* ODART, 250]. ◊ *PORT.*: Cf. **tinta-fina** «(Alentejo) Casta de uva preta» [DdeF].

217 **planta forta** *f.* À. DIAL.: **planta forta** (Llorenç del Penedès) [SADURNÍ, 22].

DESCR.: **planta forta** «cep indígena de raïm negre» [SADURNÍ, 22].

ETIM.: Clara referència a un cep robust, segurament molt resistent a les malures de la vinya. El nom de *planta forta* també deu valer per als raïms obtinguts, com he constatat en uns altres casos similars: *planta blanca* (v. planta), *planta nova*, etc.

218 **planta nostra** *f.* À. DIAL.: **planta nostra** (Alcalà de Xivert) [ALDC].

DESCR.: **planta nostra** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim generat per l'oposició entre una varietat de planta pròpia, típica del lloc (cf. planta del país), i unes altres de foranes.

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: **niedda nostra** «uva da vino comune» [COSSU, 258].

219 **planta nova** *f.* DOC.: (a. 1877) «Planta nova» [*ap.* VVV, 80]. | (val., 1891) «planta nòva» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **de planta nova** (Xàtiva) [DCVB, s. *raïm*]; (Torís) [ALDC]. | **planta nova** (Queralbs, Sant Salvador de Guardiola, Cabanes de l'Arc, Fondeguilla, Casinos, Albalat de la Ribera, Simat de Valldigna, Benigànim, Ontinyent, Xàbia) [ALDC]; (Torreblanca, Llíria, Montserrat d'Alcalà, Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **planta novo** (Aielo de Rugat, l'Alforí) [FAVÀ].[916]

DESCR.: **(de) planta nova** «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «varietat de raïm blanc, dur, de pell gruixudeta» [DCVB, s. *planta*]; «Raïms grossos, poc compactes, allargats; els grans són grossos, rodons, de color verd-blanc, pell molt grossa. Varietat per a la taula i per a fer vi. Cep d'alta producció. Fa vins mitjanament alcohòlics» [SIMÓ, 280]; «raïm tardà de taula i vinificació [...]. Gra blanc mitjà» [GVal, 29-30]; «cep de raïms apinyats i molt tardans. De sarments carregats que s'emparren. Gra blanc i gros. Val

916. Variant amb assimilació vocàlica (*'o-a* → *'o-o*). Aquest *novo*, concretament, ja és documentat com a variant alacantina pel DCVB (s. *nova*).

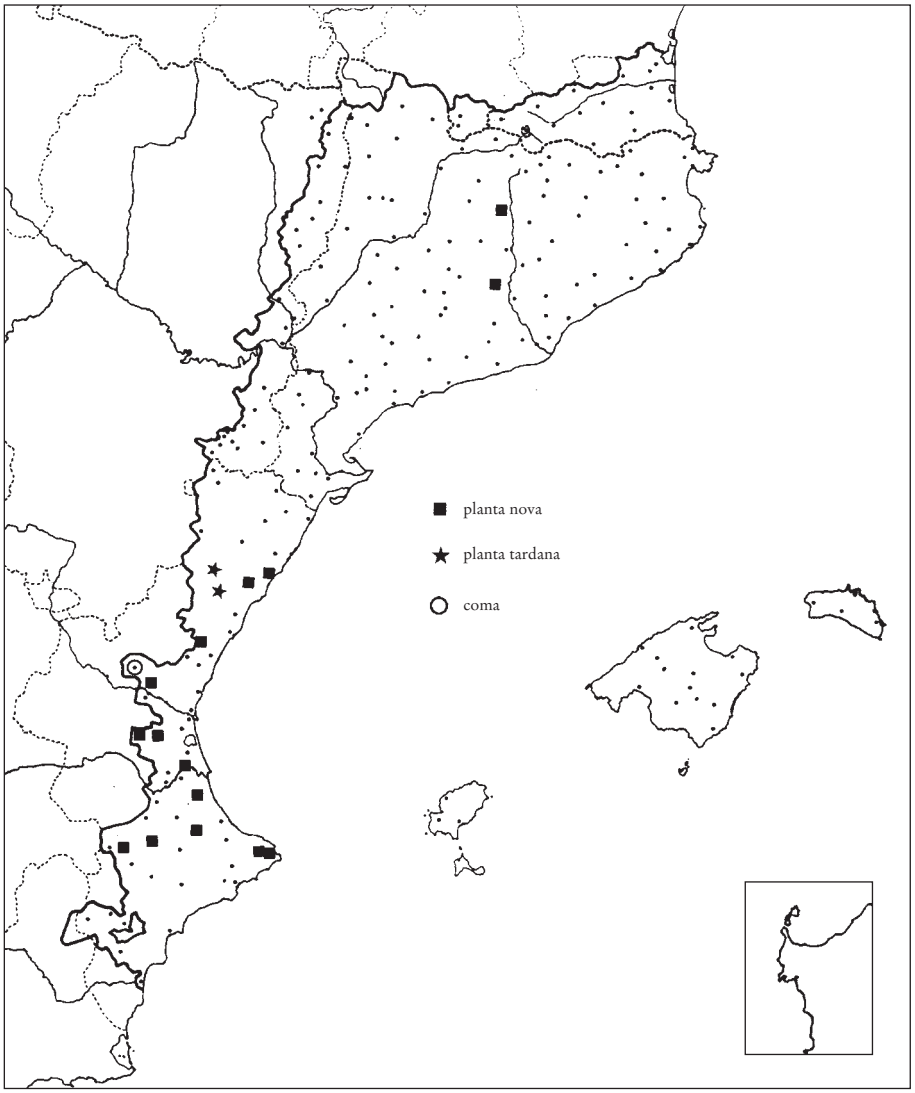

FIGURA 19. Mapa de la *planta nova*.

per a menjar i també per a fer vi, però de poc grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **planta novo** «cep de raïms grossos i espessos. Raïm de taula i de vi. Gra gros i rodó, molt cruixent. N'hi ha de blanc i de rogenc, tots dos molt tardans» [FAVÀ].

ETIM.: L'ampelònim *planta nova* fa referència a un segona varietat de planta (cf. planta), d'introducció més recent. Lògicament, això pressuposa l'existència d'una altra planta anterior,[917] però no dóna gaires pistes sobre quina va ser l'època d'introducció.[918]

SIN.: Més d'un ampelògraf s'ha referit als geosinònims de *planta nova*: «També se li diuen els noms de *Tardana* i *Coma*» [SIMÓ, 280]; «sinònims: *Tardana*, *Planta*, *Coma*» [GVal, 29].[919] | Efectivament, els informants de Llíria m'expliquen que la seva *planta nova* és anomenada *coma* a la localitat veïna de Casinos.[920]

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: **planta-nova** «(Barriada) Variedade de videira | Uva dessa videira» [DdeF].

220 **planta tardana** *f.* DOC.: (val., 1569) «Planta tardana» [LPal, 59*v*]. | (Val., 1791) «Planta tardana» [JAVal, 26].

À. DIAL.: **planta tardana** (Atzeneta del Maestrat) [ALDC]; (les Useres) [FAVÀ].

DESCR.: **planta tardana** «uvas tardanas» [LPal, 59*v*]; «redonda y de hollejo duro: no es buena para vino, aunque sí para agráz, siendo de las ultimas en madurar» [JAVal, 26]; «clase de uva de postres, de inferior calidad» [DMGa, s. *planta*]; «raïms grossos, poc compactes, allargats; els grans són grossos, rodons, de color verd-blanc, pell molt grossa. Varietat per a la taula i per a fer vi. Cep d'alta producció. Fa vins mitjanament alcohòlics» [SIMÓ, 280]; «raïm de parra» [ALDC]; «cep de raïms molt grans i apinyats. Gra aspre i de pell forta, poc bo per a menjar i per a fer vi. Encara que molt tardana, no acaba de madurar mai prou» [FAVÀ].

ETIM.: Referència clara a la maduració tardana dels fruits d'aquesta planta.[921] No hi falta tampoc la mo-

917. A Fondeguilla, per ex., els informants de l'ALDC esmenten dues varietats: *planta* (la vella, per tant) i *planta nova*.

918. Curiosament, a bona part del País Valencià, la *planta nova* és avui en dia una espècie en decadència: «en épocas pretéritas se empleó también para hacer pasas. Actualmente [a. 1986] se encuentra en franca regresión frente a los frutales y otras variedades de uva» [*Guía*, 119].

919. Descarto, d'entrada, la sinonímia entre *planta nova* i *planta*. Dues enquestes de l'ALDC (Fondeguilla i Torís) i la meva de Jesús Pobre recullen diferenciadament ambdues varietats.

920. No oblido que l'ALDC ha recollit a Casinos tots dos ampelònims, com si es tractés de varietats diferents. Però també tinc present que l'ALDC no demanava descripcions i que en aquesta localitat potser devia trobar algun expert, coneixedor de geosinònims propers. No solament va mencionar vint-i-quatre ampelònims diferents (que probablement són massa varietats per a un sol municipi), sinó que va arribar a esmentar ampelònims tan cultistes com la *regina vineti*.

921. Encara que ho pugui semblar, aquesta motivació no té res a veure amb la que explica el *raïm d'hivern* (cf. raïm d'hivern). En el cas present parlem dels fruits de la planta, mentre que en l'altre la motivació deu estar relacionada amb la llarga conservació dels raïms un cop recollits.

tivació ampelonímica contrària: cf. primerenc.

SIN.: V. planta nova.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **tardana** «(Alcublas, Chelva, Chulilla y Gestalgar) Variedad de uva de mesa» [LLATAS, II, 192]; «(Requena) Uva tardía de color blanco y granos gruesos» [BRIZ, 211]; «raïm tardà de taula i vinificació. Penjoll gran, llarg. Gra blanc mitjà» [GVal, 29-30];[922] «su vino más bien flojo conviene mezclarlo con tinto» [*Guía*, 119]. | **tardío** «(La Rioja) Variedad negra» [VvR]. ◊ *OCC.*: **tardarié**, **tardourié** «(a. 1886) Variété de raisin blanc à grains petits, doux et durs» [TdF, s. *tardarié*]. | **tardarier** «(la Ciotat, 1715) Raisin de grains petits, jaunâtres, durs, de saveur douce» [*ap*. DPF, s. *rasin*].

221 **planta valenciana** *f*. o **valencià** *m*. DOC.: (Cat., 1869) «valenciana» [BCas, 25]. | (a. 1871) «Planta valenciana [...]. Valenciá. Valenciá negra. Valenciá blanch» [RevSI, XX, 264 i 266].

À. DIAL.: **planta de València** (el Puig de Santa Maria) [ALDC]. | **planta valenciana** (Camp de Tarragona, Tortosa) [TrL]; (Freginals) [DCVB]; (Móra la Nova, Ulldecona) [ALDC]; (Gandesa) [FAVÀ]. | **v(a)lencià** (Olot, Martorell, l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Sant Salvador de Guardiola, Vacarisses, Vinaixa) [ALDC]; (Sarral, Esparreguera) [FAVÀ].[923]

DESCR.: **planta valenciana** «raïms de gra mitjancer, blanc, molt fi» [DCVB, s. *planta*]; «cep de raïms de taula llargs. Gra gros i blanc, amb molt pinyol» [FAVÀ]. | **valencià** «classe de cep | Raïm blanc de gra fort» [TrL]; «cep de raïms molt grossos. Gra blanc, mitjà i rodó, de pell molt fina. Molt dolç per a menjar i per a fer bon vi» [FAVÀ]. | Cf. **valenciana** «cepa de uva pasa» [BCas, 25].[924]

ETIM.: Clara referència a l'origen valencià de la varietat.[925] S'entén que els parlants del Principat no es refereixen concretament a la capital, d'altra banda molt poc agrícola. La referència és general per a anomenar un cep del País Valencià.[926]

SIN.: La RevSI [XX, p. 310] fa la *planta valenciana* de Reus un sinònim de *picapoll*. Ho veig difícil del moment que a Riudoms em descriuen diferenciadament ambdues

922. Aquesta monografia de la Generalitat Valenciana inclou la reducció sintagmàtica *tardana*, però no en concreta l'àrea dialectal. La resta de notícies sobre la *tardana* provenen de comarques castellanòfones del País Valencià (la Plana d'Utiel i els Serrans). No puc incloure-la, per tant, a l'àrea lingüística catalana.

923. Gentilici masculí per associació amb el *raïm* en lloc de la *planta*. Així, a Sant Salvador de Guardiola els informants de l'ALDC esmenten el segment complet: *raïm valencià*. D'altra banda, a les localitats de Vacarisses i d'Esparreguera s'esdevé una síncope vocàlica inicial: *vlencià*.

924. Aquesta definició sembla més propera a la *pansa valenciana* que al raïm *valencià* (dono per suposat que no són la mateixa classe de raïm).

925. El gentilici *valencià/-ana* s'aplica també a plantes de l'hort, com la *ceba valenciana* (segons el DCVB, s. *ceba*) o com la *col valenciana* (segons el DCVB, s. *col*).

926. L'excepció en aquest cas és la isolada *planta de València* de què parlen al Puig de Santa Maria (Horta). Segurament aquí sí que es refereixen a la propera capital valenciana, d'on es devia importar la varietat.

varietats. Aquesta proposta també faria impossible la sinonímia amb el *valencià* de la Cat. central per la superposició freqüent amb *picapoll* (a Sant Salvador de Guardiola, a Esparreguera i a Sarral).[927]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **valenciano blanco** «(Valladolid) Planta» [COMENGE, 85]. ◊ *PORT.*: **valenciana** «(Galizia) Uva blanca» [POSADA, 253].

222 **planta-la-llossa** o **llossa** *f.* À. DIAL.: **llossa** (la Codonyera, la Torre Velilla, Xiva de Morella) [ALDC].[928] | **planta-la-llossa** (Valljunquera, Bellmunt de Mesquí) [ALDC]; (la Sorollera) [FAVÀ].[929] | Cf. **llossano** (Vall-de-roures) [ALDC].[930]

DESCR.: **planta-la-llossa** «cep de raïms negres ben grossos. Gra molt gros i allargat, sucós. Bo per a fer vi i per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: De manera força sintètica, Veny justifica un origen toponímic originat a la vila de la Llosa del Bisbe: «*llossa*, *llossano*, *-ero* (< *la Llosa del Bisbe*)» [*Mots*, 55]. | Hi afegiré que encapçalo la meva entrada amb les formes toponímiques perquè, encara que estiguin aglutinades com *planta-la-llossa*, són les més esteses, mentre que les variants gentilícies són clarament foranes (v. la nota precedent).

SIN.: Cf. macabeu.

223 **plantamollet** *f.* DOC. (Cat., 1869) «Plantamollet» [BCas, 26].

DESCR.: **plantamollet** «variedad de vid vasta» [BCas, 26].

ETIM.: En principi aquest *plantamollet* sembla provenir del topònim Mollet (Vallès Oriental).[931] Aquesta hipòtesi recolza en el fet que un compost format per *planta* 'plançó de vinya' més el nom d'una població no és cap fet aïllat. Ben al contrari, trobo diversos casos idèntics, sobretot en el cat. occidental: *plantamula*, *planta-la-llossa*, *planta de Quesa*, etc. | Igualment, una àrea localitzada al voltant de Terrassa[932] s'acobla bé amb un topònim vinculat al Vallès. No crec, per tant, que calgui buscar-ne uns altres orígens més incerts, com podria ser una relació amb l'ampelònim *mollar* (i els seus derivats diminutius: *mollí*, *mollaret*, etc).

927. Certament, les descripcions que obtinc ni tan sols no permeten afirmar amb rotunditat que el *valencià* i la *planta valenciana* siguin la mateixa classe, malgrat la coincidència motivacional i una certa continuïtat geogràfica.

928. Variant pronunciada *llo[θ]a* a la Codonyera i a la Torre, com és propi d'aquells parlars fronterers del Matarranya occidental: cf. RAFEL, 55-65.

929. Variant aglutinada (← *planta de la Llossa*). Aquesta supressió preposicional no és un cas aïllat: cf. plantamula; cf. plantamollet.

930. Variant de morfologia clarament aragonesa (*-ano*) que apunta la seva possible penetració a la Franja aragonesa des dels parlars fronterers espanyols. A més, l'ALDC, a Valljunquera (a banda de *planta-la-llossa*) recull també una forma secundària *llossero*. Suposo que aquesta nova adjectivació de morfologia acastellanada reforça l'origen espanyol del manlleu.

931. Unes estadístiques publicades l'any 1890 [ROIG, 75] encara atorgaven a Mollet el segon lloc d'aquesta comarca pel que fa a la producció anual de vi: 6.740 hl.

932. De fet, la RevSI [XX, p. 260] situa un conreu de la *plantamollet* a Terrassa. D'altra banda, l'obra de BCas (probablement editada a Terrassa), encara que parli genèricament dels ceps de Catalunya, menciona bàsicament ampelònims del Vallès.

224 **plantamula** *f.* DOC.: (Alacant, 1878) «Plantamula» [*Estud.*, 84].

À. DIAL.: **planta de Mula** (Castalla) [FAVÀ]. | **plant(a)-i-mula** (Novelda, Crevillent) [ALDC]. | **plantamula** (val.) [MTor, 213]; (Guardamar) [ALDC]; (Monòver) [FAVÀ].

DESCR.: **planta de Mula** «raïm negre per a vinificació» [SIMÓ, 331]; «cep de raïms esparsos. Gra blanc, mitjà i allargat; per a menjar» [FAVÀ]. | **plantamula** «uvas rojas o negras» [*Estud.*, 84]; «uvas de mesa de color violáceo, tempranas, aptas también para vinificación» [MARCILLA, 105]; «cep de raïms esparsos, primerencs. Gra negre-morat i gros. De pell fina, s'usa per a fer un vi clar, fort però bo» [FAVÀ].

ETIM.: Aquesta *plantamula* o *planta de Mula* de l'interior alacantí (Alcoià i Vinalopó) deu el seu nom a la població murciana de Mula, important nucli agrícola on es conrea la vinya (segons la GEC). Amb aquest mateix nom toponímic (*mula*, *plantamula*) és coneguda també a diverses poblacions murcianes.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **mula** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]. | **plantamula** «(murciano) Variedad de uva, de hollejo muy tierno, color cárdeno oscuro y sabor muy dulce» [VGar, 102]; (Sax, Villena) [MTor, 213]. | **planta de Mula** «granos redondos, carnosos, hollejo resistente y color violáceo» [MARCILLA, 294].

225 **planta-roig** *m.* À. DIAL.: **planta-roig** (val.) [DCVB].

DESCR.: **planta-roig** «varietat de cep i de raïm» [DCVB].

ETIM.: Ampelònim que prové del color rogenc que té la soca d'aquest cep, tal com ja apunta GIGNOUX per al paral·lelisme rèt. *rüdj-pllâ*: «Plant de vigne dont le sarment est rougeâtre» [p. 25]. Després, per metonímia, ha passat també a designar els fruits d'aquesta planta.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **pied-rouge** «(Lot-et-Garonne, 1827) Espèce la plus distinguée» [CAVOLEAU, 365]; «(Médoc, 1836) Variété de la vigne» [*ap.* ROLLAND, 302]; «(Cahors, 1785) Espece des bonnes vignes» [*ap.* DncF, 83]. | **plant rouge** «ou teinturier. (Yonne) Ce raisin sert à colorer le vin en rouge foncé» [ROLLAND, 301]. ◊ *IT.*: **piedirosso** «vini d'Italia» [THBuc, 45]. ◊ *OCC.*: **pèd-rouge** «(a. 1886) Variété de raisin noir, v. *pèd-de-perdis*, *uiado*» [TdF]. ◊ *RÈT.*: **rüdj-pllâ** (= plant<a>-roig) «(Suisse Romande) Plant de vigne, il donne des produits de qualité inférieure. Etym.: RUBEU et subst. verb. de PLANTARE» [GIGNOUX, 25].

226 **pobretó** *m.* À. DIAL.: **pobretó** (la Codonyera) [QUINTANA, 80]; (Sorita de Morella) [ALDC].

DESCR.: **pobretó** «raïm negre de pell molt forta i de baixa qualitat» [QUINTANA, 80].

ETIM.: Ampelònim que designa un raïm de baixa qualitat. No estic segur de si *pobretó* (diminutiu de *pobre*) és un qualificatiu del raïm, com pot semblar evident; o bé descriu els seus destinataris, com passa en uns altres ampelònims més explícits: *fartapobre*, *raïm de pobre*, etc.[933]

popa de vaca *f.* → mamella de vaca.

933. Se suposa que un raïm de baixa qualitat sols podia interessar alimentàriament els més necessitats.

pota de gall *f.* → esperó de gall.

227 **premsal** *m.* À. DIAL.: **premsal** (Montroig del Camp, Consell) [FAVÀ]. | **premsal negre** (Mall.) [CERDÀ, 111]. | **premser** (Consell) [FAVÀ].

DESCR.: **premsal** «cep de raïms grossos i esparsos. Gra blanc-daurat, rodó i gros. Tant valen per a pansificar com per a fer un vi blanc amb grau» [FAVÀ]. | **premsal negre** «variedat de parra» [CERDÀ, 111]. | **premser** «cep de raïms apinyats. Carrega els sarments de raïms, però no dóna gaire grau al vi. Gra rodó, blanc i mitjancer» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònims que fan referència a un raïm que cal premsar bé, probablement perquè es tracta d'una classe poc sucosa, malgrat que es pot dedicar a la vinificació. | Considero molt probable que *premsal* sigui un geosinònim de *pansal* (v. *infra*: sin.), interferit amb *premsa* del vi, probablement per un canvi productiu. És a dir, la davallada general en la pansificació del raïm devia fer que aquesta classe passés a ser emprada per a la vinificació, la qual cosa va motivar l'homonimització semàntica.[934]

SIN.: Curiosament, a la vora de les poblacions on recullo *premsal* apareix *pansal* sense que en cap cas coincideixin. A Riudoms i a Cambrils, per ex., localitats properes a Montroig del Camp, ja no parlen del *premsal*, sinó del *pansal* (v. pansal), tot i que les descripcions són força coincidents. Igualment a Mallorca, on el *pansal* és ben conegut (Pollença, Santanyí, Sant Llorenç des Cardassar), trobo una localitat (Consell) on no coneixen aquest popular ampelònim i sí que em parlen, en canvi, del *premsal*. Fins i tot em mencionen el *premser*, forma morfològicament paral·lela a un altre raïm de pansa com és el *panser* (cf. pansa).

228 **primerenc** *m.* DOC.: (a. 1640) «primerench ò de *Sant Iuan*. Uva praecia» [TORRA, s. *rahim*]. | (a. 1840) «primerench» [DLab, s. *rahim*]. | (Cat., 1869) «Primarench» [BCas, 26]. | (men., 1887) «primerenc» [DFer, s. *rém*].

À. DIAL.: **primerenc** (l'Alguer) [*ap*. BOSCH, 621]; (Creixell de Mar, Gandesa, Santa Bàrbara) [FAVÀ].

DESCR.: **primerenc** «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «cep de raïms de taula grossos que maduren a finals de juliol. Gra rodó, blanc, de gust dolç. De pellofa prima i cua trencadissa» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim la motivació del qual és evident: una maduració primerenca dels fruits. Malgrat la diversitat lèxica, els paral·lelismes romànics de *primerenc* són nombrosos en l'aspecte semàntic: *tempranillo*, *précoce*, *prèmice*, *matinier*, etc. (v. *infra*). Fins i tot en llatí clàssic es documenta una *vitis praecox*.

SIN.: V. sant Jaume.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **temprana** «(a. 1814) Uva blanca o negra» [*ap*. COMENGE, 234]; «(Algeciras) Uvas medianas, muy sabrosas y azucaradas. Racimos grandes» [MARCILLA, 107]. | Cf. **tempranilla** «(Rota, Granada, Arganda, Morata, Cariñena; 1896) Racimos grandes. Uvas medianas; pecíolo tierno; uvas redondas;

934. O, dit amb unes altres paraules, una mena d'etimologia popular més habitual per als àmbits especialitzats que no pas per a la llengua general, segons Veny [*Mots*, 84].

color dorado o blanco verdoso. Produce mucho y da buen fruto para vino y para fruta temprana» [HIDALGO, 127-128]; «(Trebujena) Uvas muy sabrosas y azucaradas» [MARCILLA, 107]; «uva temprana» [DRAE, s. *uva*]. | Cf. **tempranillo** «(La Rioja, 1896) Racimos apiñados; uvas duras; jugo muy negro para vino tinto» [HIDALGO, 129]; «(Olite) Variedad de uva de mesa» [ECHAIDE, 175]; «(Los Arcos) Clase de uva de sabor agridulce» [VNav]; «(León) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128]. ◊ *FR.*: Cf. **précoce** «(a. 1670) Vigne» [*ap*. CTal, 530]. | Cf. **précoce blanc** «(a. 1859) Raisin le plus précoce. Grains légèrement oblongs, d'une grosseur médiocre, et leur saveur est très-sucrée» [ODART, 336-337]. ◊ *IT.*: **prèmice** «(a. 1729; pis.) Qualità d'uva precoce» [DEI, 3968]. ◊ *LL. CL.*: Cf. **praecoquae** «ou **praecox**. (s. I dC) Vigne hâtive; vin léger» [*ap*. BILLIARD, 311]. ◊ *OCC.*: **premeirouge** «(a. 1886) Raisin précoce» [TdF]. | Cf. **matinier** «(Aix, 1715) Raisin précoce, à grains ronds, blancs et doux» [*ap*. DPF, s. *rasin*].[935] | Cf. **plant abouriou** «(Lot-et-Garonne, 1896) Cépage précoce, assez productif, à grappes moyennes, à grains moyens, sphériques, noirs et juteux» [DncF, 31-32].[936]

229 **punxó gros** *m*. À. DIAL.: **punxó fort** (Horta de Sant Joan) [ALDC].[937] | **punxó gros** (Gandesa) [DCVB]; (Terra Alta) [*Enc.*, IV, 20];[938] (Horta de Sant Joan) [ALDC]; (Gandesa) [FAVÀ].

DESCR.: **punxó gros** «varietat de raïm blanc, gros, que fa el vi fluix» [DCVB]; «variedad con vinos de muy discreto contenido alcohólico» [*Enc.*, IV, 20]; «cep de raïms grossos i llargs, subjectats fortament per una grossa cua. Gra blanc, rodó i gros, de pell forta. Val per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim caracteritzat pel fet de tenir una cua (o *punxó*)[939] fortament unida al sarment gràcies al seu gruix. Efectivament, la peculiaritat d'alguna varietat de cua forta m'ha estat destacada per més d'un informant. Aquesta característica té la seva importància, perquè demana més temps (i sovint un falçó) a l'hora d'arrencar els raïms durant la verema.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **queuefort** «(a. 1784; Lot-et-Garonne, 1872) Cépage» [*ap*. DncF, 184 i 83].

935. El TdF diu el mateix, però escull una grafia *matinié* 'matiner'.

936. Com hi afegeix la mateixa obra: «Du fr. du Sud-Ouest, emprunté au languedocien *abouriou*, littéralement 'précoce', en emploi substantivé» [DncF, 32].

937. A Horta de Sant Joan tant esmenten el *punxó gros* com el *punxó fort*, però, mentre que del primer en tinc més documentació, d'aquest darrer no en sé res més. No m'estranyaria gens que es tractés de formes sinònimes: els parlants poden associar que un *punxó gros* és més fort, més difícil d'arrencar. Per contra, a la mateixa Terra Alta, un informant de Gandesa em parla d'un raïm *punxó tendre*.

938. Aquesta enciclopèdia espanyola escriu en realitat *punxó o puntjó gras*. L'errada és fruit del caràcter generalista d'una obra que transcriu els mots catalans sense gaire cura. No tinc cap dubte que hem de llegir-hi *gros* en lloc de *gras*.

939. Suposo que aquest derivat de *punxar* s'explica per la forma punxeguda en què resten les cues de raïm un cop arrencades amb la mà. Etimològicament: «*Punxó*, abans *punçó*, prové del ll. PUNCTIO, -ONIS, pròpiament 'acció de punyir o punxar'» [DECat, VI, 872].

Q

230 **queixal de llop** *m.* DOC.: (1871) «Caixal de llop» [RevSI, XX, 260].

À. DIAL.: **de queixal de llop** (Tarragona) [ALDC]. | **quixal de gos** (Benifairó de les Valls) [ALDC]; (Gandesa) [FAVÀ].[940] | **qu(e)ixal de llop** (Cat., Val.) [TrL]; (Roquetes, Amposta, Ulldecona, Vinaròs, Alcalà de Xivert) [ALDC].[941] | **queixals de llop** (Empordà, Penedès, Tarragonès, Tortosa) [DCVB].

DESCR.: **dent de llop** «raïm de grans acabats en ganxo» [TrL]. | **queixal de gos** «vid de uva blanca» [GIRALT, 17]; «cep de raïms de taula llargs. Gra blanc i llargarut, de pell tova. De bon menjar pel seu gust dolç» [FAVÀ]. | **queixal de llop** «raïm en forma de queixal; és de color blanc, molt bo per a menjar» [TrL]. | **queixals de llop** «raïms blancs, de gra llarguer i punxegut» [DCVB].

ETIM.: Etimologia fàcil, evidenciada ja per les descripcions del TrL i explicitada per Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la forma allargada del gra: *queixal de llop*» [*Mots*, 60]. | Vull aclarir que, per metonímia, no solament són queixals les peces molars, sinó que també poden ser-ho els punxeguts ullals. Sols així s'entén la forma llargaruda de què parlen les definicions. | Tanmateix, el paral·lelisme francès del s. XVII (*dent-du-loup*) fa pensar en una motivació més antiga i estesa del que podria semblar si només consideréssim les variants catalanes.

SIN.: V. queixal de vella.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **dent-du-loup** «(a. 1670) Cépage» [*ap.* CTal, 530].

231 **queixal de vella** *m.* À. DIAL.: **quixal de vella** (Corbera d'Ebre) [FAVÀ].

940. Variant semàntica explicable pel parentiu indiscutible entre el gos i el llop. Tot i això, no es pot descartar una interferència d'un seguit d'ampelònims que fan referència, d'una manera o una altra, al gos (cf. raïm de gos).

941. Segons l'ALDC, *quixal* a Roquetes, Amposta, Ulldecona i Alcalà de Xivert (però *queixal* a Vinaròs). Per Veny, es tracta d'una «influència de la consonant palatal que tanca la *e* en *i* (*ginoll*), canvi que s'observa també en casos com *giner*, gener, *gineral*, general, *sinyor*, senyor, *quixals*, queixals» [*Parlars*, 92].

DESCR.: **queixal de vella** «cep de raïms de taula llargs. Gra blanc i llargarut, de pell tova. De bon menjar pel seu gust dolç» [FAVÀ].

ETIM.: Classe de raïm explicable pel caràcter punxegut del gra, tal com passava amb l'ampelònim precedent: v. queixal de llop. | En aquest cas, però, la motivació és marcadament sardònica perquè les dents punxegudes s'associen amb les velles. Els ancians sovint ja no tenen dents a causa de l'edat, però tampoc no era tan estrany (abans de les dentadures postisses) trobar vells que sols mantinguessin les peces dentàries més punxegudes.[942]

SIN.: A Gandesa intervé un informant de la veïna Corbera d'Ebre. Mentre que els gandesans fan menció del *queixal de gos*, ell, en canvi, solament coneix el *queixal de vella*. No tinc dubtes sobre aquesta equivalència perquè, encara que cap dels informants no sàpiga del cert que siguin sinònims, me'n donen descripcions totalment coincidents.[943]

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: Cf. **parreirada-velha** «(Sintra) Casta de uva» [DdeF].

942. Els ullals, per ex., es corquen menys que les altres dents, ja que no tenen una base prou plana perquè els residus alimentaris s'hi puguin dipositar.

943. Justament el DCVB (s. *queixal*) identifica els mateixos compostos, però d'una altra espècie vegetal: «*Queixals de llop* (La Selva) o *Queixals de vella* (Costa de Llevant, Vallès, Penedès, Camp de Tarr.): planta zigofília de l'espècie *Tribulus terrestris*, punxenta, de flors grogues.»

R

232 **raïm d'airén** *m*. À. DIAL.: **d'airent** (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **airén** «raïm blanc per a vinificació» [SIMÓ, 331]. | **d'airent** «cep de raïms grossos per a fer vi. Gra blanc, gros i rodó. De pell fina i carn tova» [FAVÀ].

ETIM.: Segons Coromines, l'ampelònim esp. *lairén* prové d'un topònim àrab: «del hispanoár. *lairânī*, de origen incierto, quiza derivado de un nombre de lugar. 1ª doc. "y en Sevilla, uva lairânī" h. 1100, anónimo mozárabe (Asín, 167). La fisonomía de *lairén* es claramente la de un nombre de lugar mozárabe en *-i-én* (lat. -IANUM) de los que tanto abundan en el Sur de la Península, y el gentilicio arábigo lairânī confirma la idea. Estos gentilicios se acentuaban en la sílaba penúltima, en hispanoárabe, cuando ésta era larga, y subsiguientemente perdían en romance la terminación *-i*» [DECH, III, 560]. | Segurament, els paral·lelismes valencians *raïm d'airent* i *airén* han estat manllevats a l'espanyol, en què ja es documenta *lairén* a principis del s. XVI (deixant de banda la forma mossàrab sevillana del 1100). A més, les variants espanyoles d'Andalusia, Extremadura i Lleó encara mantenen la *l-* inicial;[944] sols la variant de la Manxa, fronterera amb el País Valencià, ha perdut ja la líquida inicial (v. *infra*). Sens dubte, l'afèresi valenciana ha estat motivada per una confusió amb l'article determinat: *lairén* > *l'airén*.

SIN.: V. fartapobre.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **airén** «(La Mancha) Uva blanca para obtener vinos de pasto. Cepa rastrera. Racimos grandes, bastante apretados» [MARCILLA, 103-104]. | **lairén** «(a. 1513) Uvas gordas, largas, para toda suerte de passas» [HERRERA, 82]; «(Montilla, Badajoz) Cepa que da mostos de menor grado» [MARCILLA, 107-108]; «(Málaga; 1814) Uvas blancas, verdes, redondas, hollejo delgado» [*ap*. COMENGE, 226]; «variedad de uva, de grano crecido y de hollejo

944. Encara que palatalitzada a El Bierzo (*lairén* > *llarén*), fenomen molt freqüent en els parlars lleonesos.

duro, buena para guardarla» [DRAE, s. *uva*]. | **layren blanca, layren negra** «(Cabra, Lucena; 1814) Variedad de vid» [*ap*. COMENGE, 227]. | **llarén** «(El Bierzo) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128].

233 **raïm d'alfàbrega** *m*. À. DIAL.: **aifabeguí** (Alcalà de Xivert) [ALDC]. | **raïm d'alfàbrega** (Bocairent) [TrL].[945]

DESCR.: **aifabeguí** «classe de raïm» [ALDC]. | **raïm d'alfàbrega** «raïm blanc i petit que té el gust de dita planta» [TrL].

ETIM.: La definició del TrL ja explica la motivació semàntica, relacionada amb el gust d'aquest raïm, que recorda l'*alfàbrega*. | Pel que fa a *aifabeguí*, sembla tractar-se d'un diminutiu de *alfàbega* (arcaisme per *alfàbrega*). De tota manera, aquest canvi *alf-* > *aif-* em sembla molt estrany.[946]

234 **raïm d'Almeria** *m*. À. DIAL.: **raïm d'Almeria** (Val.) [GVal, 29]; (Picassent) [ALDC].

DESCR.: **raïm d'Almeria** «raïms de taula grans, comprimits; grans grossos, el·líptics; pell gruixuda, de color groc-ceba, polpa tova però de gust agradable. Molt tardà. S'ha de cultivar emparrat» [IBAR, 63]; «Gra de polpa carnosa, cruixent, dura, poc ensucrada. Pell forta» [GVal, 29].

ETIM.: Ampelònim referit a la província andalusa d'*Almeria*, especialitzada modernament en el conreu de plantes pròpies de climes més càlids. Crec que aquest vinyet andalús no deu ser gaire antic, perquè no en parla cap especialista fins al present segle. I, naturalment, el préstec encara deu ser més recent, perquè tota la documentació que en trobo, sigui catalana o no, pertany als darrers decennis.[947]

P. ROMÀN. ◊ *ESP*.: **Almería** «(Granada) Cepa para uva de mesa» [MARCILLA, 106]; «maduración muy tardía, con racimos de tamaño medio a grande, compactos. Las bayas son de color verdoso pálido, y hollejo grueso y resistente. Las uvas se encuentran firmemente unidas al pedúnculo. Las cepas son productivas» [PÉREZ, 61-62]. ◊ *IT*.: **uva di Almeria** «cultivar tardiva. Grappolo medio o grosso, giustamente spargolo. Acino grosso; buccia spessa e consistente; polpa croccante, a sapore gradevole» [BALDANI, 48].

235 **raïm d'hivern** *m*. DOC.: (a. 1696) «Raym d'ivern. Uva rabuscula» [JLac, s. *raym*].

À. DIAL.: **raïm d'hivern** (Fraga) [ALDC].

DESCR.: **raïm d'hivern** «classe de raïm» [ALDC].

945. Griera escriu *raïm de gust d'alfàbrega*, però suposo que la denominació habitual dels parlants deu ser més abreujada, del tipus *raïm d'alfàbrega*. Trobo una situació idèntica amb el *raïm de maduixa* menorquí (cf. maduixer): un informant de Sant Lluís comença parlant-me d'un «rem o parra amb gust de manduixa», per a acabar anomenant-lo «rem de manduixa».

946. GULSOY, en el seu extens estudi sobre «El desenvolupament de la -L implosiva en català» [p. 169-206], no n'esmenta un sol exemple en aquest sentit. Tots els casos que exemplifica de *-l* implosiva en el grup *al-* davant labial es resolen en la semivocal *w*: *alf-* > *auf-*.

947. Malgrat això, el manlleu ja ha arribat a l'italià, la qual cosa demostra la celeritat amb la qual viatgen avui dia les innovacions agronòmiques.

ETIM.: Ampelònim motivat per la conservació d'aquesta classe de raïm al llarg de l'hivern. El mètode consisteix a collir el *raïm d'hivern* una mica verd i penjar-lo perquè s'assequi: així es pot menjar fora de temporada.[948] Això demana una varietat tardana i de pell resistent, com ja apunten les descripcions dels paral·lelismes romànics (v. *infra*).

SIN.: A Fraga, l'ALDC va realitzar dues enquestes. A la primera un parlant esmentava aquest *raïm d'hivern*, mentre que a la segona un altre informant es referia al *raïm de penjar*. Sembla evident que es tracta d'una equivalència local.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **raisin d'hiver** «(Hérault, Vaucluse, Alpes Maritimes) Vitigno. Per quanto riguarda l'epoca di maturazione, è da considerarsi uva tardiva» [*ap.* BALDANI, 47]. ◊ *PORT.*: **uva-do-inverno** «variedade de uva minhota, muito resistente e branca» [DdeF].[949]

236 **raïm de balança** *m.* DOC.: (Mall., 1897) «Rem de Balanza» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **raïm de balança** (Andratx) [TrL]; (Felanitx) [ALDC].

DESCR.: **raïm de balança** «raïm destinat al mercat i per menjar» [*Die B.*, I, 257]; «variedat de parra» [CERDÀ, 111]; «també dit *raïm de taula*. S'aplica a les varietats de consum no vinificables» [*Vins*, 206]; «classe de raïm» [ALDC]. | Cf. **raïm de plaça** «raïm per a menjar a la taula» [TrL].

ETIM.: Veny [*Mots*, 60] ja ha indicat l'ús comercial d'aquest raïm: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] el destí, segons sigui destinat a ser consumit com a fruita: *raïm de balança*.» Hi podria haver inclòs també el *raïm de plaça* o, fins i tot, el *de taula*.[950] | De tota manera, algunes descripcions generalistes del *raïm de balança* o *de plaça*[951] fan pensar que aquests noms no designaven una classe concreta, sinó el conjunt de varietats per a fruita que es venien al mercat;[952] tot i que devia ocórrer sovint que una única varietat tingués aquesta destinació, com sembla que passa a Felanitx (v. també l'etim. de raïm de taula).

P. ROMÀN. ◊ *LL. CL.*: Cf. **forenses** «(s. I dC) Vignes précoces, de bonne vente grâce à leur aspect, suppor-

948. Unes altres fruites i verdures reben també aquesta mateixa denominació, com la *pera d'hivern*: «la cullen abans de madurar i madura a casa», segons el DCVB (s. *pera*); o com la *col d'hivern* (segons el DCVB, s. *col*). Una altra denominació equiparable seria la *figa hivernenca* (al Camp de Tarragona i a Mall., segons el DCVB, s. *figa*).

949. El mateix DdeF (s. *uva-do-inferno*) la considera un sinònim de *uva-do-inverno*. M'imagino que la interferència té a veure amb un suposat gra de color vermell (associat a l'infern) o potser amb un gust pèssim com a fruita.

950. De fet, el *forensis* (← *forum* 'plaça') del llatí clàssic no deixa dubtes sobre l'antigor d'aquesta motivació ampelonímica.

951. I encara s'hi pot afegir la denominació algueresa *raïm de tall*: «per a significar les diverses varietats de raïm tardanes [...] o que, conservades, són destinades al consum com a fruita durant l'hivern» [BOSCH, 614].

952. La mateixa motivació deu valer per a uns altres fruits de nom equivalent, com una *mongeta de la balança* (a Mall., segons el DCVB, s. *mongeta*) o com una *oliva placera*: «bona per dur a la plaça a vendre (Mancor)», segons el DCVB, s. *oliva*.

tant bien le transport [...]. *Forensis* est dérivé de *forum*: raisin se vendant au marché» [PLINE, XIV, 37 i 92].

237 **raïm de casa en lluna** *m.* À. DIAL.: **de casa en lluna** (Benassal) [TrL].

DESCR.: **de casa en lluna** «raïm blanc de grans grossos i rodons» [TrL].

ETIM.: Variant molt poc documentada que convindria confirmar en unes altres fonts. Sols en trobo una possible explicació relacionant-la amb el *plant de clair de lune* francès. Aquest paral·lelisme ampelonímic s'explica fàcilment pel color clar i la rotunditat dels grans. Tal vegada la forma de Benassal n'és una estranya corrupció.[953]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **plant de clair de lune** «(Maine-et-Loire, 1876) Variété de la vigne» [*ap.* ROLLAND, 298].

raïm de fartapobres *m.* → fartapobre.

238 **raïm de gos** *m.* DOC.: (a. 1877) «de Gos» [*ap.* VVV, 80].

À. DIAL.: **planta de gos** (Alzira, Alberic, Llíria) [COMENGE, 85]. | **reïm de gos** (Casinos) [ALDC].

DESCR.: **planta de gos** «cepa delgada. Racimo laxo, con el escobajo duro. Uvas blancodoradas, oblongas, dulces, con el hollejo grueso» [COMENGE, 85-86]. | **raïm de gos** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Aquests ampelònims del val. apitxat deuen estar relacionats amb el *gos* per la seva baixa qualitat com a raïms de taula, però això no implica pas que es tracti de raïms menyspreables. Poden ser ensucrats, i, per tant, indicats per al vi, malgrat tenir una pellofa dura i aspra al paladar.[954] | Aquesta aspror, que en desaconsella el consum fresc, és destacada en diversos paral·lelismes romànics. Per ex., la *perruna* espanyola («muy áspera al comer»),[955] la *cagnina* italiana («di sapore asprigno»), la *ghjacarina* corsa («peu agréable à manger») i l'*uva-de-cão* portuguesa («miúda e azeda»).[956] | De tota manera, la possible qualitat del vi, ja comentada, ha provocat la confusió d'alguns etimologistes sobre l'autèntica associació qualitativa. Per ex., el GDLI comenta (s. *canoiòla*): «Deriv. da *cane*. Cfr. Tommaseo [s.]: "*Canaiuola*, uva nera detta così perchè per la sua dolcezza piace fuor di modo a 'cani'".» | Per acabar, vull destacar que la diversitat i l'antigor dels paral·lelismes romànics (tant els derivats del ll. cl. CANIS com els d'unes altres variants posteriors: *gos*, *perro*,

953. Potser induïda pel fet que la lluna (a banda de la motivació cromàtica) pot associar-se amb una circumstància impossible d'assolir. Segons Coromines: «figuradament, *lluna* arriba a designar idees de coses falses, impalpables, frívoles, enganyoses, fugisseres [...] *ser la lluna en un cove*, *lladrar a la lluna*, *demanar la lluna*, *estar a la lluna de València*» [DECat, V, 305].

954. Aquesta duresa del gra, destacada també per diverses fonts romàniques, havia de convertir-lo en un raïm que s'esclafava a la boca: v. esquitxagós (cf. també escanyacà).

955. Això no és obstacle perquè el *perruno* andalús sigui una «especie de las más estimadas para vino» [HIDALGO, 139].

956. La baixa qualitat és evident en el cas del pa. S'anomena *pa de ca* o *de gossos* el que és «fet de farina no depurada i destinat principalment a aliment dels gossos», segons el DCVB (s. *pa*).

chien, *ghjācara* 'gossa') permeten assegurar l'associació semàntica, entre la pellofa aspra i el gust poc selectiu del gos, en el conjunt de la Romània.[957] I això sols és viable a partir de l'existència comuna d'aquest semantisme en el llatí vulgar.

SIN.: V. trobat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **uva de perro** «(Requena) Racimo con granos pequeños de color rojizo o amarillento» [BRIZ, 211]. | Cf. **perrera** «(Cuenca, 1885) Variedad» [ABELA, 233]. | Cf. **perruna** «(Málaga, 1814) Uvas menudas, verdes, de hollejo delgado, muy áspera al comer» [*ap*. COMENGE, 232]; «(Jaén, Granada) Cepa blanca para vino» [MARCILLA, 106]. | Cf. **perruno** «(Andalucía, 1807) Pezón frágil; uvas de color amarillo, duras» [ROJAS, 192-193]; «(Cádiz, 1896) Racimos muchos, grandes; uvas muy obtusas, ásperas, muy tardías; hollejo grueso. Especie de las más estimadas para vinos» [HIDALGO, 139]; «(Condado de Huelva) Cepa de uva blanca» [MARCILLA, 107]. | Cf. **uba canilla** «(a. 1738) Uba blanca y laxante» [DTer, s. *Uba*].[958] ◊ *FR.*: **chenin** «(a. 1534; Vienne, 1837) Cépage moyennement productif, à grappes moyennes, assez compactes, à grains ovoïdes, petits, croquants, jaune doré» [DncF, 120-121]. ◊ *IT.*: Cf. **cagnina** «(Cesena, Ravenna) Vino rosso scuro: di sapore asprigno, spesso spumante. = Deriv. de *cagna*, forse per il sapore mordente, o per il colore o per l'effeto» [GDLI].[959] | Cf. **canaiuòlo** «(XIV sec.) Sorta di uva nera appetita dai 'cani' | Vitigno che la produce; cfr. lucch. *cannaia*, *cannaglia*, *cannaiòla*, pis. *cannaiola* con l'aggeminata» [DEI, 711].[960] | Cf. **canai(u)òla** «(*c.* 1350) bellissima uva, e da serbare | (a. 1597) Vino da durare» [*ap*. THBuc, 13]; «Varietà di uva da vino rosso, con acini subovali, nero-violacei, di sapore dolce-acidulo. = Deriv. da *cane*» [GDLI]. | Cf. **canin forte** «(a. 1726) Uva» [*ap*. THBuc, 146]. | Cf. **canina** «(Sicilia, 1696) Vitis longo racemo dense granato, rotundis granis, mediis, subduris, albo-viridulis, mediocriter, durulis ac praedulcibus» [CUPANI, 233]. | Cf. **ghjacarina** «variété rouge aux grains très serrés, peu agréable à manger, d'òu son qualificatif "pour les chiens"» [DCF, s. *ua*].[961] ◊ *LL. MED.*: Cf. **canucula** «(*c.* 1320) Pulcherrima uva et servabilis est» [*ap*. THBuc, 13]. ◊ *OCC.*: **rasì cagnìu**[962]

957. No veig gens clara la motivació semàntica apuntada per al paral·lelisme francès: «*chenin*, littéral. "de chien", renvoie probablement à l'origine sauvage du plant (v. Levadoux 1956, 87)» [DncF, 120].

958. En canvi, segons el mateix DTer (s. *Uba*), *uba de perro* és un sinònim de *laurel silvestre*.

959. Explicació etimològica molt confusa. Hi veig clara la relació gustativa, però no entenc quina pot ser la relació cromàtica, i encara menys quin és el seu «efecte».

960. Crec que les variants geminades que confronta el DEI (*cannaia*, *cannaglia*, *cannaiola*) poden tenir un altre origen: < ll. CANNA 'canya' (v. canyonal).

961. Com aclareix el mateix DCF (s. *ghjâcaru, -a*): «Chien, chienne. Terme employé dans la moitié sud de la Corse [...]. Dans la moitié nord on dit *cane* au masc., *cagna* au fém.»

962. Del ll. CANINU 'propi dels gossos'. La palatalització nasal *-gn-* s'explica segurament per una variant secundària geminada (**canninu* > *cagni[n]u*).

«(Arm.) Raisin de chien; il à le grain marqueté et très sucré» [DBGM]. ◊ PORT.: **uva-de-cão** «variedade de uva miúda e azeda» [DdeF].

239 **raïm de grans de jueu** *m.* À. DIAL.: **de grans de jueu** (Sencelles) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **de grans de jueu** «raïm de color vermell terrós» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: L'única descripció disponible d'aquest ampelònim local en destaca el color terrós dels raïms, per la qual cosa cal pensar, *a priori*, en una motivació cromàtica. No hi ha gaires casos, en català,[963] de la utilització de *jueu* com a qualificatiu,[964] però en vull destacar un exemple del món animal: segons el DCVB (s. *caragol*), a Mallorca també coneixen un *caragol jueu*, amb clovella blanca i banyes negres, de gust agre.[965] | Certament, és fàcil associar la closca d'un caragol amb el color de la terra, en la qual sovint es camufla, però hi veig un problema. Com comprovo personalment al Matarranya, hi ha dues classes de caragols. El ja esmentat *jueu*, bo quan no n'hi ha d'altre, i el *caragol blanc*, de qualitat molt superior (anomenat així pel color de la closca). De fet, l'autèntic motiu de la diferenciació entre (caragol) *blanc/jueu* és la qualitat respectiva, no pas el color.[966] Això mateix deu passar amb el raïm *de grans de jueu*, una varietat de baixa qualitat. | Així com l'ampelònim *moro* és fàcilment associable a la pell fosca dels membres d'aquesta raça (v. moro), això no deu valer segurament per als jueus. Aquests, popularment, encara eren vistos com a descendents religiosos dels assassins de Crist (cf. la nota precedent) més que no pas com un poble ètnicament diferenciat. | Per acabar, aclariré que no crec que el raïm *de grans de jueu* tingui cap relació amb el medieval «vin juheuesch» o «vi juhich», recopilat per RIERA [p. 304].[967] I encara menys amb el *raïm de Jerusalem*.

240 **raïm de Jerusalem** *m.* DOC.: (l'Alguer; 1795, 1823) «raim de jerosalem, raim de Jerusalem» [*ap.* BOSCH,

963. Ni tampoc en la resta de llengües romàniques. El DECH, per ex., parlant de l'esp. *judía* 'fesol', no acaba de trobar-hi una etimologia sòlida. Apunta, això sí, la possibilitat d'una motivació cromàtica: «o bien la denominación se aplicó primeramente a un tipo de habichuela caracterizado por alguna mancha de color, o por su color general amarillo, tal como los judíos debían llevar distintivos semejantes en la Edad Media» [III, p. 533].

964. Però sí el d'una *oliva judaica*, de la qual el DCVB (s. *oliva*) ens aclareix que no és bona per a menjar.

965. En canvi, segons el mateix DCVB (s. *jueu*), informants empordanesos i tortosins mencionen el mateix adjectiu, però descriuen un caragol de closca ratllada, molt bo per a menjar. Suposo que deuen parlar de la mateixa varietat perquè, en últim terme, la qualitat gastronòmica depèn bàsicament de la gana (cf. *infra*).

966. Tal com m'expliquen a la Sorollera, el caragol *blanc* és una espècie boscana, més fina i selecta en la seva alimentació, a diferència del *jueu*, més «brut», per la proximitat als vergers del poble. Un informant m'arriba a insinuar que s'anomenen *jueus* perquè habiten al fossar (d'on, en teoria, no s'agafen). Deixant de banda la certitud de la dada, l'etimologia popular em serveix per a constatar el caràcter despectiu, quasi vil, que acaba prenent l'associació popular amb el poble hebreu.

967. En aquest darrer cas, els gentilicis servien per a indicar un vi preparat segons el ritual jueu.

655]. | (men., 1869) «De Jerusalèm» [VHos, 62].

À. DIAL.: **de Jerusalem** (Mall.) [DCVB, s. *raïm*]. | Cf. **blanc de Jerusalem** (Mall.) [DAg, s. *cruxó*].

DESCR.: **blanc de Jerusalem** «mena de raïm» [DAg, s. *cruxó*]. | **de Jerusalem** «rem» [VHos, 62]; «raïm blanc, petit, de grans mitjancers, bo per a menjar i no tant per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de raïm negre» [*ap*. BOSCH, 655].

ETIM.: Ampelònim d'origen toponímic que fa referència al suposat origen palestí d'aquesta varietat.[968] L'emblemàtica capitalitat de Jerusalem deu amagar un origen molt més imprecís, al voltant del Mediterrani oriental o del Pròxim Orient.[969] | Potser l'exclusiva localització illenca que té el *raïm de Jerusalem* català serveix per a confirmar-ne la provinença oriental. Sense oblidar, és clar, la coincidència d'antics paral·lelismes sicilians (i sards) que poden fer pensar en una importació medieval, lligada amb les antigues possessions catalanoaragoneses del Mediterrani.

P. ROMÀN. ◊ *FR*.: Cf. **(muscat) de Jérusalem** «ou Muscat d'Alexandrie. Ce raisin vient en belles grappes, dont les grains sont longs, gros, musqués, & quelquefois sans pépins» [*ap*. DncF, 255]. ◊ *IT*.: **Gerusalemi, gerosolemitana**[970] «(Palermo, 1696) Vitis fructu maiori, subrubro calloso, ex latiusculo in angustum obtusum, tottulumque mucronem desinente, jucundi saporis» [CUPANI, 233]. | **uva di Gerusalemme**[971] «varietà di uva o vitigno» [VdLI]. ◊ *SARD*: **achina de Gerusalemme** «(Oristanese, Nuorese; 1897) Varietà rossa d'uva da tavola» [SCet, 45]. | **axina de Gerusalem** «(camp., 1837) [...] acinis nigris rubellisve oblongis» [*ap*. BOSCH, 656]. | **axina de Girusalemi** «(campidanès) Vite» [*ap*. BOSCH, 656].

241 **raïm de les figueres** *m*. À. DIAL.: **rim de les figueres** (Calonge de Mar) [FAVÀ].[972]

DESCR.: **raïm de les figueres** «cep de raïms mitjans de taula, molt primerencs. Gra blanc, rodó i mitjancer, de pell fina» [FAVÀ].

ETIM.: L'explicació etimològica d'aquest ampelònim pot resoldre's si el comparem amb el paral·lelisme port. *folha-de-figueira*. Molt probablement, la variant portuguesa fa referència a una varietat de cep amb els pàmpols retallats que recorden una fulla de figuera (cf. pàmpol retallat). A partir d'aquí, el nom del cep va passar també a designar el raïm, per la qual cosa crec que el cat. *raïm*

968. Crec, doncs, que caldrà relacionar-lo amb el *raisin de la Palestine* de què parla ROUFFIA [p. 143-144]. Aquest autor informa també que es tracta d'una varietat importada al Rossellò per M. Eychenne (a. 1845).

969. En francès, el *muscat de Jérusalem* s'anomenava també *muscat d'Alexandrie* [*ap*. DncF, 255].

970. Suposo que la primera forma (*gerusalemi*) devia ser la variant vulgar siciliana, perquè la segona (*gerosolemitana*) sembla una simple llatinització.

971. BOSCH [p. 370] ja troba aquesta mateixa grafia en un document italià de Sardenya del 1795.

972. Veny [*Parlars*, 42], encara que referirint-se al rossellonès, esmenta precisament el cas de *rim* (per *raïm*) exemplificant la desaparició de la neutra /ə/ per culpa de l'hiatus.

de les figueres pot tenir una motivació idèntica. | Veig més probable aquesta possibilitat que no pas una motivació toponímica a partir de Figueres (capital de l'Alt Empordà), fins i tot tenint en compte que aquesta comarca, de forta presència vitícola, ha importat a la resta del Principat diversos portaempelts i híbrids francesos.

P. ROMÀN. ◊ *PORT.*: Cf. **folha-de-figueira** «(Lisboa) Casta de uva» [DdeF].

242 **raïm de penjar** *m.* DOC.: (l'Alguer; 1684, 1697) «raim de pengiar» [BOSCH, 370]. | (a. 1696) «Raym de penjar. *Uva pensilis*» [JLac, s. *raym*].[973] | (a. 1803) «Rahim de penjar» [DBel]. | (men., 1887) «rém de penjar» [DFer, s. *rém*].

À. DIAL.: **(raïm) de penjar** (Fraga) [ALDC]; (l'Alguer) [*ap.* BOSCH, 621]; (Torrent de Cinca) [FAVÀ].

DESCR.: **raïm de penjar** «Uva colgadiza» [DBel]; «raïm que es penja per guardar-lo fins a l'hivern» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms mitjancers i tardans. Gra gros, roig i allargat. De pell dura, val per a guardar i poder-lo menjar a l'hivern» [FAVÀ].

ETIM.: Aquest *raïm de penjar* devia designar genèricament qualsevol classe de raïm que es pogués guardar penjat, per a menjar com a pansa fora de temporada.[974] Actualment, però, ha esdevingut una varietat específica a punts de la Franja aragonesa[975] (gràcies al fet que, de les varietats que es conreen a la Llitera i al Cinca, sols aquesta deu ser emprada per a tal finalitat).

SIN.: V. raïm d'hivern.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **de colgar** «(Almería) Cepa para uva de mesa» [MARCILLA, 106]. | **de cuelga** «uva que puede conservarse colgándola» [DUso, s. *uva*]. | Cf. **uva colgadera** «pezones tiernos; uvas muy apiñadas, medianas, blancas» [ROJAS, 137]; «(Navarra) Uva de mesa» [MARCILLA, 294]; «(La Rioja) Uva blanca apta para conservarse colgada» [VvR]. ◊ *IT.*: **uva p'appennere** «(napolità) Raïm per a penjar» [*ap.* BOSCH, 656]. ◊ *OCC.*: Cf. **pendoulau** «(Nice) Espèce de raisin. Éty. de *pendre*; parce que ses longues grappes pendent de la treille comme si elles y étaient suspendues avec une attache» [DPF]; «(a. 1886) Variété de raisin à longues grappes pendantes, à grains oblongs, très gros, verdâtres et à peau dure. v. *panso*» [TdF].[976]

973. Ja el 1507, *Busa* [p. 233] havia traduït UVES PENSILES al català com a «raïms penjats».

974. BOSCH [p. 656], referint-se al *raïm de penjar*, esmenta aquestes observacions del 1909 fetes per un botànic sard: «in certi paesi del Logudoro, si usa la espressione "Bide pro presòrgia" [= raïm per a penjar] per indicare le Appesòrgias propiamente dette ed altra varietà ancora [...] perchè l'uva di tutte codeste varietà si può conservare [...] tenendola appesa in casa, per mangiarla quando sia passata la stagione della vendemmia».

975. El mateix deu haver passat a Mallorca amb una classe de tomàquet, anomenat *tomàtiga del ramellet o de penjar* (segons els DCVB, s. *tomàquet*).

976. Encara que les descripcions del *pendoulau* donin a entendre que la raó etimològica s'explica pels llargs penjolls, el TdF en dóna com a sinònim *panso* (i el DPF remet a *rasin de pansa*). Aquesta circumstància em fa dubtar de si la motivació semàntica no s'explica, en realitat, pel fet de tractar-se d'un raïm que es penja per a fer-ne panses.

raïm de planta *m.* → planta.

243 **raïm de pobre** *m.* À. DIAL.: **r(a)ïm de pobre** (l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Sarral) [FAVÀ].[977]

DESCR.: **raïm de pobre** «raïm de gra gros, dóna molt de vi» [TrL].

ETIM.: Segons m'expliquen a Sarral, el *raïm de pobre* no és per a ells cap classe de raïm específica, sinó el conjunt de varietats de poc grau i molt de suc que feien el vi de baixa qualitat. O sigui, per als pobres. | És probable que l'homònim de l'Espluga de Francolí (a la mateixa Conca de Barberà) sigui també un terme genèric, però sembla clar que uns altres paral·lelismes romànics d'una motivació idèntica (fr. *raisin du pauvre*, port. *tinta-dos-pobres*, sard *axina de pòberus*) han esdevingut classes de raïm específiques (cf. pobretó).

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **plant du pauvre** «(a. 1833) Joli raisin [...] donne un vin médiocre [...] parce qu'elle produit beaucoup» [*ap.* DncF, 246]. | **raisin du pauvre** «sorte de raisin rouge» [FEW, X, 12]. ◊ *PORT.*: **tinta-dos-pobres** «(Doiro) Variedade de uva tinta» [DdeF]. ◊ *SARD*: **axina de pòberus** «grappolo serrato, con acini medio, di color verde dorato, buccia consistente [...] maturazione è tardiva. Vitigno molto produttivo» [DEIDDA, 300].

244 **raïm de salvar** *m.* *ANT.* DOC.: (a. 1409) «desijam haver de les parres que són aquí, de rahims de salvar» [*ap.* DECat, VI, 299]. | (val., 1569) «Raym de salvar» [LPal, 59*v*].

DESCR.: **raïm de salvar** «uva colgada» [LPal, 59*v*].

ETIM.: *Raïms de salvar* (= conservar) era una manera antiga d'anomenar aquells raïms que es guardaven per a menjar-los secs (cf. raïm de penjar).[978]

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: Cf. **niedda salva** «(Ogliastra, 1897) Uva» [SCet, 48].

raïm de Sant Jaume *m.* → sant Jaume.

245 **raïm de Sant Martí** *m.* À. DIAL.: **raïm de Sant Martí** (Alcalà de Xivert) [ALDC].

DESCR.: **raïm de Sant Martí** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Més d'un romanista ja ha destacat la maduració tardana com a raó etimològica dels diversos paral·lelismes d'aquest ampelònim: 1) «*uva di San Martino*. Si allude all'epoca tarda di maturazione: per san Martino, l'11 novembre» [EGhi, 52]; 2) «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la maturació relacionada amb una festivitat: *raïm de Sant Martí*» [*Mots*, 60]. | Certament, la relació amb el santoral d'aquest ampelònim és inqüestionable a bona part de la Romània, ja que la festa de Sant Martí és la diada del vi per excel·lència. En aquesta data es donen per acabades les feines de la verema i s'aprofita per a encetar els primers

977. A Sarral sento una forma aglutinada: *rim de pobre* (cf. Veny: *Parlars*, 42).

978. Certament, no es pot saber amb certesa si *raïm de salvar* va ser sols un terme genèric o si va arribar a esdevenir una varietat especialitzada per a la conservació. De tota manera, sí que esdevé una classe específica la *ceba salvada* (d'Ador, segons el DCVB, s. *ceba*).

vins novells.[979] Aquesta varietat, doncs, ha de ser forçosament una de les més tardanes.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **martino** «(Liébana) Uvas blancas para vino» [MARCILLA, 110]. ◊ *IT.*: **di san Martino, (san) Martini** «(Svizzera italiana) Uva; grappoli. Epoca tarda di maturazione» [EGhi, 52]. ◊ *OCC.*: **Saint-Martin** «(Languedoc, 1736) Sépage» [*ap*. CTal, 536]. | Cf. **martinen(c)** «(Provence, 1835) Variété à grains gris ou roses» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1886) Variété de raisin, tardive, à grains roses, gros et charnus» [TdF, s. *martinen*]. ◊ *PORT.*: **martim** «casta de uva» [DdeF].

246 **raïm de Santa Anna** *m.* o **sent-ana** *f.* À. DIAL.: **de sent-ana** (la Sorollera) [FAVÀ]. | **sent-ana** (Fraga) [ALDC].[980]

DESCR.: **de Santa Anna** «cep de raïms molt primerencs. Gra blanc i gros, molt bo per a menjar. No s'usa, en canvi, per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: El raïm *de Santa Anna* és una clara referència a la festivitat del 26 de juliol,[981] època en la qual acostumen a madurar les varietats primerenques de taula.

SIN.: Sembla que *raïm de Santa Anna* (26-VII) ha de ser un geosinònim, localitzat a la Franja aragonesa, del més estès *raïm de Sant Jaume* (25-VII): v. sant Jaume.

P. ROMÀN. ◊ *SARD*: Cf. **di S. Anna** «uve sarde» [CHERCHI, I, 51].[982]

247 **raïm de soca** *m.* À. DIAL.: **reïm de soca** (Casinos) [ALDC]; (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **raïm de soca** «cep de raïms molt grossos i esparsos, de maduració primerenca. Gra gros i roig, de pell forta. Dolç i bo per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Suposo que cal relacionar el *raïm de soca* amb uns altres ampelònims com el *tronquière* dels Alps Marítims francesos (derivat del ll. TRUNCU 'tronc') o el val. septentrional *fustera*. Es tracta de ceps que es destaquen per la duresa de soca i sarments (cf. la nota següent). Per extensió, la motivació de la planta acaba també designant el fruit.

SIN.: A Llíria m'expliquen que el seu *raïm de soca* és anomenat pròpiament *cardenali* (= *cardenal*).[983]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **tronquière** «(Vence, 1857) Cépage, raisin à peau dure, s'accommodant de tous les terrains, produisant beaucoup et donnant un vin chargé» [RENDU, II, 25].

248 **raïm de taula** *m.* À. DIAL.: **raïm de taula** (Alella) [FAVÀ].

979. Efectivament, el refranyer català aconsella, per Sant Martí, tapar el bon vi i punxar les bótes dels vins joves. Vegeu, per ex., els il·lustratius refranys del DCVB (s. *Martí*).

980. Variant explicable per la tendència del cat. occidental a convertir en *e* la vocal pretònica del ll. SANCTUS (> *sent* 'sant'). Cf. DECat, VII, 664.

981. PONSODA [p. 294] ha situat a Benimantell unes *ametlles sentanes* i les ha relacionat també amb la santa, però no pas amb la festivitat.

982. Malauradament, CHERCHI redacta en italià i, en aquest cas, no adapta al sard la grafia de l'ampelònim.

983. Del *cardenal* tinc constància que es tracta d'una *vitis* postfil·loxèrica i, per tant, de soca necessàriament rústega per a aguantar els atacs d'aquest paràsit endèmic.

DESCR.: **raïm de taula** «cep de raïms llargs i esclarissats. Raïm per a menjar, de grans blancs, grossos i llargaruts; de pell forta i cruixent. Maduració tardana i molt bona conservació, però amb un gust regular» [FAVÀ].

ETIM.: El *raïm de taula* devia ser, *a priori*, una denominació generalista (tal com passa amb el *raïm de balança*,[984] d'igual motivació); però s'acompleix sovint, com constato a Alella,[985] que una sola classe és especialment indicada per al consum fresc: és a dir, per a menjar a la taula. Llavors el nom general sí que esdevé, localment, un ampelònim concret.

SIN.: Cf. la nota precedent.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **pe tavula** «(napoletano) buona a mangiarsi» [VNap, 448]. ◊ *OCC.*: «**taulié**, **tauié** (Rhône), **taurié** (Alpes marseillais), **tauliè** (languedocien), **taulè** (gascon), **taulèi** (bordelais) (a. 1886) Variété de raisin noir, hâtif, à grains ronds et doux, et à peau croquante, raisin de table» [TdF, s. *taulié*]. | **taulier** «espèce de raisin noir, à peau dure. Ety. de *taula*, table, et de la term. *ier*, qui sert ou est servi à table» [DPF]; «(a. 1715; Provence, 1816) Vitis acino nigro, rotundo, duriusculo, suavis saporis, succo nigro» [*ap*. DncF, 351].[986] | Cf. **te(o)ulier** «(a. 1755, 1772; Cannes, 1784) Grain noir, rond, dont la peau est coriace, le suc noir et agréable [...]. Raisin bon à manger et fait de bon vin foncé» [*ap*. DncF, 351]. ◊ *SARD*: **àxina de mesa** (= raïm de taula) «vitis vinifera» [COSSU, 257].

249 **raïm de Xella** o **roig de Sella** *m.*

DOC.: (a. 1871) «Rochal de Chella» [RevSI, XX, 318].

À. DIAL.: **de Xella** (Cabanes de l'Arc) [ALDC]. | **raïm de Sella** (Albaida) [TrL]. | **roig de Sella** (Tàrbena, la Torre de les Maçanes) [ALDC].

DESCR.: **raïm de sella** «raïm de color roig» [TrL]. | **roig de Sella** «raïm gros» [ALDC]. | Cf. **roget de Chelva**[987] «raïm tardà» [*Vins*, 77].

ETIM.: El terme *raïm de Xella* fa referència a la població valenciana de *Xella* (Canal de Navarrés), mentre que *raïm de Sella* prové de la vila homònima de *Sella* (Marina Baixa). Lògicament, no sembla probable que dos ampelònims tan semblants puguin tenir un origen toponímic diferent, especialment quan en ambdós casos es fa una referència explícita al color rogenc del

984. La denominació *raïm de balança* deu ser més antiga en català que no pas *raïm de taula*, manllevada segurament al fr. *raisin de table* (encara que aquesta darrera motivació estigui prou estesa en el domini romànic: vegeu p. romàn.).

985. Els meus informants d'Alella acaben fent el *queixal de llop* un sinònim del seu *raïm de taula*. Probablement el primer devia ser l'ampelònim antic, arraconat modernament per una especialització del terme genèric.

986. No entenc per què el modern DncF, després d'esmentar la inclusió del *taulier* al DPF, el declara etimològicament «d'origine inconnue» [p. 351]. Personalment, trobo molt plausible l'antiga explicació del DPF d'Honnorat (v. *supra*).

987. Sospito que Piqueras s'equivoca quan esmenta el *roget de Chelva*. Probablement hauria d'escriure **roget de Xella*. Certament hi ha un ampelònim espanyol anomenat *Chelva* (provinent del topònim *Chelva*, a la comarca valenciana dels Serrans), però es tracta d'una varietat blanca prou diferent.

raïm: *roig de Sella* i *rojal de Xella*. | El fet que l'ALDC reculli la forma despalatalitzada *roig de Sella* a Tàrbena i a la Torre de les Maçanes deu tenir a veure amb la proximitat geogràfica. En canvi, la variant d'Albaida *raïm de Sella* [TrL] ja no es pot explicar per la proximitat geogràfica, perquè es troba tan a la vora de Xella com de Sella o més.[988] | Així les coses, podria semblar encertat donar prioritat al topònim alacantí *Sella*, enfront del valencià *Xella*.[989] Cal, però, ser prudents perquè aquest *raïm de Xella* no sols ha arribat al val. septentrional (concretament a Cabanes de l'Arc), sinó que també va ser documentat a Terol com a *Chella* (a. 1885). | Encara que dubti,[990] proposaré *Xella* com a topònim originari. Sobretot, tenint en compte l'existència d'un altre ampelònim anomenat *planta de Quesa* (a Montesa [ALDC]), el qual fa referència a una població homònima, veïna de Xella, a la mateixa Canal de Navarrés.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **Chella** «(Teruel, 1885) Uva roya de cuelga» [ABELA, 316]. | Cf. **Chelva** «racimo grande. La baya es grande. El color es verde-blanco y de forma casi esférica. Cepa de productividad de media a baja» [PÉREZ, 67].

988. Potser es tracta d'una dissimilació de palatals ['ʃ-ʎ > 's-ʎ].

989. Faig servir l'adaptació gràfica catalana *Xella* encara que aquesta població pertanyi al País Valencià castellanòfon, on s'escriu *Chella*.

990. Tot i això, veig més probable que existeixi un únic origen toponímic (seria insòlit parlar de tres orígens diferents si n'afegíssim un altre per al *roget de Xelva*, diferenciant-lo dels de Xella i Sella).

250 **raïm del Bac** *m.* À. DIAL.: **del Bac** (Beneixama) [ALDC].

DESCR.: **del Bac** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Fosc ampelònim de l'Alcoià. Puc documentar, però, a la mateixa comarca alacantina un *meló de bac* (a Alcoi, segons el DCVB, s. *meló*), la qual cosa apunta cap a una denominació local, probablement toponímica. | De fet, llegeixo al DCVB (s. *bac*): «És un nom que abunda en la toponímia catalana, com a denominació de masies, partides rurals i barrancs.» Suposo, doncs, que aquest *Bac*,[991] esdevingut un toponím menor de l'Alcoià,[992] és el que explica el nom de *raïm del Bac*.

raïm del clotet *m.* → clotet.

251 **raïm del gustet** *m.* À. DIAL.: **raïm del gustet** (Monòver) [ALDC].

DESCR.: **raïm del gustet** «cep de raïms mitjans i esparsos. Gra blanc, mitjancer i llarg, de gust molt dolç. Es destina, sobretot, a fer panses» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a un raïm de característic gust moscat, segons m'expliquen els monoverins. Vegeu sin.

SIN.: A Monòver m'expliquen que *raïm del gustet* era el nom tradicio-

991. Provinent del ll. OPACU 'opac' (> cat. *obac*). Posteriorment l'ús de l'article va generar una falsa separació (*l'obac* → *lo bac*).

992. Segons el DECat [VI, p. 10]: «en el territori valencià predomina aclaparadorament la denominació *l'ombria*, però en la toponímia del Maestrat apareixen alguns casos d'*obaga* [...]. Encara més, *el Bac* és el nom d'un accident coster que JCoromines va sentir a Alfàs (la Marina d'Alacant)».

nal per a anomenar el famós raïm *moscatell*, però actualment el primer va essent substituït pel segon, d'abast molt més general a tota l'àrea lingüística catalana (i espanyola).

252 **raïm dels sants** *m.* À. DIAL.: **raïm del<s> sants** (la Codonyera) [QUINTANA, 80].

DESCR.: **raïm dels sants** «raïm que madura al juliol» [QUINTANA, 80].

ETIM.: Ampelònim local que fa referència al raïm primerenc que madura durant les festes patronals de la Codonyera, en honor de sant Jaume i de santa Anna (25 i 26 de juliol, respectivament).[993] | De fet, aquesta relació entre la maduració dels fruits i les festivitats religioses és ben estesa i coneguda a la Romània.[994]

SIN.: Suposo, vist el calendari festiu de la Codonyera, que el seu *raïm dels sants* és un geosinònim del terme *raïm de Sant Jaume* o *de Santa Anna* (v. sant Jaume).

raqueno *m.* → requeno.

253 **rata** *f.* À. DIAL.: **rata** (Sant Josep de sa Talaia) [ALDC]; (Sant Antoni de Portmany) [FAVÀ]. | **rater** (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[995] | **rateta** (Albalat de la Ribera) [ALDC].

DESCR.: **rata** «parra molt grossa, robusta i productiva. Raïms mitjans i esparsos de grans rodons i mitjancers. N'hi ha de blancs per a menjar i de foscos que fan un vi negre regular» [FAVÀ]. | **rater** «parra de raïms espessos i petits, que carreguen força. Gra blanc, gros i rodó. Raïms de taula primerencs» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim que s'explica pel caràcter *ratat* 'marcat de verola'[996] dels grans d'aquest raïm. Una associació idèntica a la del raïm *pigotós* de València o a la del *picapoll* de Catalunya. | Per homosemització,[997] alguns informants li atribueixen un gust de rata, una olor de rata, etc. No hi dono més importància perquè, interrogats sobre aquesta qüestió, no saben en realitat quin gust ni quina olor fa una rata.

254 **redonell** *m.* À. DIAL.: **redonell** (Tossa de Mar) [ALDC]. | Cf. **picapolla rodonell** (Girona) [TrL, s. *raïm*].

993. Griera [VVV, 104] també parla d'un insòlit *raïm de la festa major*, conegut a l'Espluga de Francolí, que lògicament també deu madurar a les darreries de juliol. Tot i això, suposo que l'informant d'aquesta població no devia recordar el nom específic de la varietat.

994. Llegeixo, per ex., que a Sardenya «molte uve sarde portano il nome di un santo, come l'uva di San Pietro, di San Giovanni, degli Angeli, di S. Anna, etc., che ricordano una viticoltura religiosa che ha legato l'epoca di maturità di diverse uve alle contemporanee feste religiose» [CHERCHI, I, 50-51].

995. Variant local (de la parròquia de Santa Agnès de Corona) per a referir-se al *raïm rater*; en canvi, a la capital del municipi de Sant Antoni de Portmany parlen de la *parra rata*. La raó del canvi té a veure, sens dubte, amb el gènere femení de *parra* enfront del masculí *raïm* (cf. ferrana: ferrà/ferrana).

996. Segons el DECat [VII, p. 121], aquesta accepció es dóna sobretot a les Balears. També hi anota que a Alaró dubten entre *ratat* i *pigat* de verola.

997. Tipus específic d'etimologia popular, segons Veny: «l'*homosemització* implica, com els seus components grecs indiquen, un acostament del contingut d'un significant al d'un altre amb el qual es troba en situació de paronímia (o d'homonímia)» [*Mots*, 87-88].

DESCR.: **redonell** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim que fa una referència evident a la rodonesa d'aquesta varietat.[998] El problema rau a saber quina part del cep o del raïm és la que es destaca com a rodona. En principi, podem suposar que es tracta del gra, però hi ha un problema obvi: la majoria de varietats tenen el gra rodó. Per tant, no és segur que aquesta sigui la millor manera de diferenciar una varietat específica (cf. l'alg. albu-radunis). Com a possible alternativa, podria esmentar algun ampelònim motivat per uns pàmpols arrodonits (v. pampa-redona). | Malgrat la manca de descripcions disponibles, tant per al cat. *redonell* com per a l'espanyol i per a l'occità *redondal*[999] suposo que es fa referència a un raïm de gra arrodonit, ja que més d'una varietat té subvarietats rodones.[1000]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **redondal** «(León, Oviedo; 1885) Variedades de uva» [ABELA, 324]. ◊ *OCC.*: **redondal** «(Languedoc, 1736) Cépage blanc et noir» [*ap*. CTal, 536].

255 **regina** *f*. À. DIAL.: **regina** (Vilamarxant) [ALDC]; (Torreblanca) [FAVÀ].[1001] | **regina vineti** (Casinos) [ALDC].[1002]

DESCR.: **regina** «planta de raïms grossos, com els grans, tast dolcíssim i aroma molt delicat. Es pot cultivar en cep o emparrada» [IBAR, 63]; «raïm blanc de taula» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim manllevat a l'italià *regina* 'reina'.[1003] Es tracta d'un manlleu molt recent, ja que aquesta varietat és el resultat d'un encreuament fet el 1916 per un botànic hongarès (segons BALDANI, 20). A Torreblanca ja m'avisen que la *regina* és un conreu de nova introducció. | No hi ha dubte que, motivacionalment, coincideix amb el cat. *planta de la reina*,[1004] però això no implica, en absolut, que siguin la mateixa classe de raïm.[1005]

998. Derivat diminutiu del ll. vulgar RETUNDUS 'redó', amb manteniment de la *e* (assimilada posteriorment en *o* a bona part de l'àrea lingüística catalana: 'rodó').

999. Tampoc no ajuda gaire saber que existeix a Cat. un *blat rodonell*: «de gra molt revengut», segons el DCVB (s. *blat*).

1000. Hi ha raïms que diferencien una varietat de gra arrodonit i una de llarguer: *palop rodó / palop llonch* (v. palop), *moscat rodó* (v. moscat), etc. Fins i tot SADURNÍ [p. 20] esmenta un cep indígena anomenat *gra rodó*, però no n'aporta cap indicació geogràfica.

1001. Variants pronunciades (en tots els casos) amb el so fricatiu velar de l'espanyol: *re/X/ina*.

1002. Clar préstec de l'it. *regina dei vigneti*. Segons el DncF [p. 309], tant el paral·lelisme italià com el fr. *reine des vignes* provenen de l'hongarès *szölökertek kiralynöje muskotaly*, literalment 'muscat reina de les vinyes'. Justament una publicació valenciana del 1992 inclou l'ampelònim *reina de les vinyes* [GVal, 31].

1003. Potser arribat per via francesa o espanyola, però en tot cas originari d'Itàlia. Per ex, llegeixo al DEI (s. *regina*): «passato inalterato in francese».

1004. Cf. RÉZEAU, que també explica la moderna *reine des vignes* per la «qualité du raisin» [p. 123].

1005. Un ampelògraf italià ha escrit recentment sobre la *regina*: «l'enorme diffusione fin dall antichità in tutti i paesi viticoli del bacino del Mediterraneo e la spicatta tendenza a presentare caratteri ampelografici diversi a seconda degli ambienti di coltivazione, spiegano il lungo elenco di sinonimi (e nomi errati) che si attribuiscono o si sono attribuiti a questa cultivar» [BALDANI, 34].

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **regina** «(XIX sec.; Firenze, Sicilia) Vitigni d'uva bianca» [DEI, 3223]; «uva (da tavola) grossa, dura, rotonda; uva galletta» [GDLI, s. *brumasta*]; «grappolo allungato, giustamente spargolo. Acino grosso o grossissimo, ellipsoidale. La buccia consistente, giallo-dorata; la polpa è croccante, dolce e squisita. Pianta di produzione abbondante» [BALDANI, 34-35].

256 **reial** *m.* À. DIAL.: **reial** (Val.) [GVal, 21]. | Cf. **aledo real** (Novelda) [ALDC]. | Cf. **balancí real** (Casinos) [ALDC].

DESCR.: **reial** «molt tardà. Raïm de taula blanc. Gra gros, elipsoïdal. Pell grossa. Consistència general dura i cruixent. Poc sabor però agradable» [GVal, 21].

ETIM.: Ampelònim provinent del qualificatiu *real* que, per sinècdoque, s'ha substantivat. Tot i que el *reial* de la GVal pot ser perfectament una ultracorrecció per *real*,[1006] no crec que això impliqui un canvi de significat.[1007] | La presència del paral·lelisme fr. *royal* (*noir*), derivat del ll. REGALIS 'reial', ho sembla confirmar;[1008] millor que no pas l'ampelònim esp. *real*, d'inevitable ambigüitat polisèmica, ja que pot traduir-se al català tant per 'reial' com per 'real'. | Per a l'epítet *real*, doncs, no deu valer l'observació següent del DECat [VII, p. 214]: «és clar que hem d'anar amb compte en certs casos, on es presta a aplicar-se *real* 'veritable, de fet' (ll. *realis*). Això és el que deu passar quan qualifica noms de plantes, almenys en casos com *timó real* (Alzira, 1961)». Aquí, en canvi, es tracta d'un nom atorgat a un raïm de gust exquisit ('propi de la reialesa'), motivat per una associació qualitativa, com passa també en el cas de l'*imperial*.

SIN.: V. aledo.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **real** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 324]. ◊ *FR.*: **royal noir** «(a. 1690) [...] bons raisins» [*ap.* DncF, 53].

257 **requeno** o **raqueno** *m.* À. DIAL.: **rageno** (Alcalà de Xivert) [ALDC]; (Corbera d'Ebre) [FAVÀ].[1009] | **raquena** (Atzeneta del Maestrat) [ALDC]. | **raqueno** (Vall-de-roures, la Ginebrosa, Vinaròs) [ALDC]; (la Sorollera, Traiguera) [FAVÀ]. | **regeno** (Horta de Sant Joan) [ALDC].[1010] | **regeno boval, regeno fi** (Gandesa) [FAVÀ].[1011] | **requena** (Torreblanca) [FAVÀ]. | **requení**

1006. Per culpa del caràcter rigorosament bilingüe de la publicació esmentada: amb una presentació a dues columnes (castellà *real* / valencià *reial*).

1007. El DCVB (s. *reial*) ens informa de la multiplicitat de variants d'aquest adjectiu (*ral*, *rial*, etc.), considerant com a valenciana únicament la forma *real*.

1008. A més, puc documentar l'existència en català de l'epítet *reial* aplicat a unes altres fruites de qualitat: *taronja reial* «molt bona (Horta de Val.)», segons el DCVB (s. *taronja*); o *poma reial* «molt bona (Men.)», segons el DCVB (s. *poma*).

1009. *Rageno*, igual que *raqueno* i *raquena*, s'explica per una dissimilació vocàlica (*e-'e* > *a-'e*).

1010. El *regeno* de la Terra Alta (igual que *rageno*) és pronunciat amb un so velaritzat castellà /-*Xeno*/.

1011. El TrL també diferencia a la mateixa Gandesa el *requeno* del *requeno boval* (sense reflectir cap so castellanitzant).

(val.) [*Guía*, 116].[1012] | **requeno** (Alcalà de Xivert) [COMENGE, 81];[1013] (Tortosa, Gandesa, Vinaròs) [TrL]; (Valljunquera, Mas de Barberans, Xiva de Morella) [ALDC]. | **requeno boval** (Gandesa) [TrL].

DESCR.: **rageno** «cep ben productiu de raïms grossos. Gra negre i gros que val per a fer vi» [FAVÀ]. | **raqueno** «cep de raïms negres i grossos que carreguen molt. Gra gros i rodó, dolent per a menjar per culpa de la seva pell aspra i molt dura. Madura una mica tard i dóna un vi de poc grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **regeno boval** «cep de raïms grossos que carreguen força els sarments. Gra negre, gros i de pell forta. Fa un vi amb grau» [FAVÀ]. | **regeno fi** «cep de raïms grossos que carreguen força els sarments. Gra negre, gros i de pell fina. Fa un vi amb grau» [FAVÀ]. | **requena** «uvas oblongas y medias, de color negro intenso. Racimos grandes. Cepa vigorosa de gran producción que dan vinos subidos de color, ásperos» [ROMERO, 73]. | **requeno** «raïm negre i de gra gros» [TrL]; «vi preparat amb raïms *requenos*» [TrL, s. *vi*]; «racimo grande. Uvas rojo oscuro; carne acídula, crujiente. Hollejo fino» [COMENGE, 81]. | **requeno boval** «raïm negre, de gra gros i atapeït. Fa el vi de poc grau» [TrL].

ETIM.: Ampelònims provinents del topònim *Requena*, a la Plana d'Utiel, comarca castellanòfona del País Valencià. | La castellanització fonètica d'algunes variants (/ˈrex-/, /ˈrax-/) podria explicar-se per la interferència d'un altre ampelònim, més modern i acastellanat: el *re/x/ina*; però també pot tractar-se d'un simple cas d'ultracorrecció. Veny [REL, 9] ha escrit sobre això: «el progresivo conocimiento del castellano y la connotación de rusticidad inherente a la *queada* provocó un retroceso de /k/→ /X/ (de */k/efe → /X/efe*) que tenía que arrastrar algunos casos de ultracorrección. Se han registrado *male/X/ons* por *malecons* (Albufera de València), o *o/X/aliptos,-tus* (Beneixama, l'Enveja), en vez de *eucaliptus*». | El *requeno* és, d'altra banda, un geosinònim de l'antic *boval* (v. *infra*), com ja fa sospitar la variant composta de Gandesa: *requeno boval* (cf. l'etim. de boval). Quant a l'alternança *requeno/boval* del val. septentrional i del cat. nord-occidental, sembla que és un fenomen en evolució. Fins a principis de segle la lexicografia donava una gran preeminència a l'ampelònim antic *boval* i en la majoria dels casos ni esmentava el toponímic *requeno/-a*. En canvi, les meves enquestes i les de l'ALDC, fetes els darrers anys, recullen sovint la segona variant a les comarques riberenques de l'Ebre. Crec que l'explicació no és altra que una progressiva substitució septentrional de l'arcaisme *boval*.[1014] Això ha implicat l'aparició

1012. Variant de morfologia catalana, enfront de la forma acastellanada *requeno*. Malgrat això, no la documento a cap localitat concreta. No sé si no és una regularització ultracorregida.

1013. Forma estandarditzada de COMENGE que no coincideix amb la variant fonètica de l'ALDC a la mateixa vila d'Alcalà de Xivert. (Una situació idèntica es dóna amb l'ampelònim *Xixona*.)

1014. És evident que en uns moments determinats tots dos sinònims han hagut de conviure, sigui amb la variant composta ja men-

d'un ampelònim acastellanat amb les interferències fonètiques ja comentades.[1015]

SIN.: Unes quantes fonts asseguren que *requena* i *boval* són sinònims: «*Bobal*. Conocida en algunos lugares como *Requena*» [ROMERO, 73]; «Esta variedad [*bobal*] también conocida como Tinto *de Requena* o *requení*, es la más extendida en tierras valencianas» [*Guía*, 116]. També l'encaix de les àrees dialectals sembla confirmar-ho. | V. utiel.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **Requena** o **Raquena** «(Ribera navarra) Clase de uva que contiene mucha agua» [VNav]. | **requeno** o **requenarí**[1016] «racimos grandes; uvas negras, jugo blanco» [COMENGE, 64].

258 **riba-rojà** *m.* À. DIAL.: **riba-rojà** (Ribera d'Ebre) [ALDC]. | **ribarojal**[1017] (la Granadella) [TrL].

DESCR.: **ribarojal** «raïm de color negre» [TrL].

ETIM.: Ampelònim d'origen gentilici, que deriva del topònim *Ribaroja* (d'Ebre).

SIN.: Segons van informar a l'ALDC alguns enquestats de Ribaroja d'Ebre, el raïm que ells anomenen *gra gros* és conegut a la resta de la comarca com a *riba-rojà*.

259 **ribot** *m.* DOC.: (a. 1871) «Ribot de Valdomá»[1018] [RevSI, XX, 265]. | (Lleida, 1878) «ribot» [*Estud.*, 86].

À. DIAL.: **ribot** (Llitera) [COLL, 43*]; (Tremp) [TrL]; (Urgell) [DCVB, s. *raïm*]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267]; (Peralta de la Sal) [ALDC]; (Vilves, Areny de Noguera) [FAVÀ]. | **ribot gavatxo** (el Campell) [FAVÀ].

DESCR.: **ribot** «variedad de uva» [ABELA, 324]; «raïms negres, de gra rodó i pell fina. Són molt bons per a menjar» [TrL]; «raïm negre i gros, no bo per a menjar, però sí per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms mitjans i atapeïts. Gra petit i negre, usat per a fer vi» [FAVÀ]. | **ribot gavatxo** «cep de raïm grossos i esparsos, de maduració primerenca. Gra gros, negre i cruixent, de forma aplanada. Fa un vi amb grau i també val per a menjar» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim d'origen francès, almenys per als parlants del Campell, que li atorguen el despectiu *gavatxo* 'francès'.[1019] | En realitat, aquest *ribot* del cat. nord-occidental no deu ser més que un afrancesa-

---

cionada o bé en diferents estrats generacionals. Per ex., el TrL situa a Tortosa tant el *boval* com el *requeno*.

1015. No oblidem que a la comarca castellanòfona de Requena (Plana d'Utiel) el raïm *boval* és quasi un monocultiu. A més, la transmissió cap al nord del toponímic *requeno/-a* sovint es mou a cavall de la frontera lingüística.

1016. Si abans dubtava que *requení* no fos una ultracorrecció (v. *supra*), allò de què ara no tinc cap dubte és que aquest *requenarí* és una forma impossible. Potser és *requení* mal grafiat.

1017. Variant, també d'origen gentilici (< *riba-rojà*), però encreuada segurament amb un destacat ampelònim del cat. occidental: el *rojal*.

1018. Actualment grafiat *Baldomar*. Segons m'expliquen al llogaret proper de Vilves [Artesa de Segre], la localitat de Baldomar tenia una de les extensions de secà més apropiades de la zona per al conreu de la vinya.

1019. En català normatiu seria *gavatx*, tot i que dialectalment és prou estesa la variant amb *-o* final.

ment del cat. *Ribesaltes*, vila del Rosselló famosa pel seu *muscat*.[1020] Probablement a partir de l'ampelònim occ. *riboauto* (reduït en bearnès a *ribauto*), la pressió del superstrat francès va neutralitzar la vocal final fins a la caiguda, alhora que monoftongava el diftong occità (*Rib(o)auto* → **ribaut*^{e} > *ribot*).[1021]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **gribot** «(Abiego) Variedad de uva negra oriunda de Francia» [DAn].[1022] | **ribot** «(aragonés) Clase de uva de hollejo basto» [DPar]. | **ribote**[1023] «(Aragón, 1791) Uva negra de racimo apretado, no grande: dá un buen vino» [JAVal, 34]; «(Huesca, 1885) Cepa de grandes y compactos racimos» [ABELA, 283]; «clase de uva de hollejo basto» [DPar]; «(Alquézar, Agüero) Uva negra y blanda, poco dulce» [DAn]. ◊ *OCC.*: «**Ribo-Auto**, **Ribos-Autos** (gascon), **Ribauto**, **arribauto** (béarnais) (a. 1886) Variété de raisin» [TdF, s. *Ribo-Auto*]. | **Ribos Altos** «(Midi) Cépage fort» [ODART, 100]. | Cf. **muscat de Ribos-Autos** «(a. 1886) Vin muscat de Rives Altes» [TdF, s. *Ribo-Auto*].

260 **ridalenc** *m.* À. DIAL.: **ridalenc** (Tordera) [DAg].

DESCR.: **ridalenc** «raïms negres molt dolços que s'enfilen per les parets o altres arbres» [DAg].

ETIM.: Coromines ha escrit sobre *ridalenc*: «Es pot imaginar que *ridalencs* [...] vingui d'un adjectiu ètnic d'aquest lloc [Ridaura], amb dissim. *r-r* > *r-l*» [DECat, VII, 320].[1024] O, dit amb unes altres paraules, més aclaridores potser que la lacònica explicació del DECat, es tracta d'un altre cas d'associació onomàstica. *Ridalenc* sembla una variant deturpada del gentilici *ridaurenc* (derivat de *Ridaura*), població relativament propera a Tordera, on el DAg havia situat aquest ampelònim.

261 **roget** o **roig** *m.* DOC.: (a. 1871) «Roig. Roget» [RevSI, XX, 265]. | (val., 1891) «roig» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **de roget** (Pego, Xàbia) [ALDC]; (Jesús Pobre) [FAVÀ]. | **roget** (val.) [DCVB]. | **roig** (Mall.) [CERDÀ, 111]; (l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Empordà) [DCVB, s. *raïm*]; (Vilamarxant) [ALDC]; (Polop) [FAVÀ]. | **roig fort** (Marga-

1020. Aquest nom de cep ja apareix publicat a París el 1667: *muscat de Ribezalte* [*ap.* CTal, 530]. Igualment, a mitjan s. XIX un prestigiós enòleg francès va escriure: «Le vignoble de Rivesaltes est le plus important des Pyrénées Orientales; il ne comprend pas moins de 10.500 hectares [...] le muscat de Rivesaltes acquiert surtout ce bouquet musqué qui en font le premier des vins de liqueur de France» [RENDU, II, 7, i II, 8].

1021. En conseqüència, no veig cap relació entre aquest ampelònim i l'antic paònim fr. *ribau(l)d* (s. XVII): «la grappe, dépouillé de tous ses grains» [ROLLAND, 214-215].

1022. L'aparició en aragonès de la velar inicial *g-* pot explicar-se per un intent dels parlants d'acostar el punt d'articulació de la seva vibrant alveolar *r-* a la forma francesa manllevada, pronunciada allà amb una *r*-uvular.

1023. Cas idèntic al de l'oscil·lació aragonesa *grec/greque* (v. grec). Aquest cop el DPar tria com a principal la variant aragonesa *ribote* i deixa com a secundària la forma catalana *ribot*.

1024. A banda de la dissimilació de líquides, el canvi *-au/-al* no és gens infreqüent en català. Per posar-ne més exemples onomàstics, puc esmentar cognoms del tipus *Rigau/Rigal* o *Arnau/Arnal* [DCVB, s. *rigalt*].

lef) [ALDC].[1025] | **roiget** (Vinaixa) [ALDC].[1026]

DESCR.: **de roget** «cep de raïms mitjancers i apinyats, molt tardans. Gra rodó i gros, de cua molt dura. Raïm dolç, ben bo per a menjar» [FAVÀ]. | **roig** «rahím mitjá, apretat. Fruyt gros, quasi rodó, roig-fosch, dols» [ROIG, 37]; «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «raïm vermellós, de gra rodonet, primerenc, saborós» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms grossos i esparsos, de maduració primerenca. Gra roig i mitjà, de pell forta, però bo per a menjar» [FAVÀ]. | **roget**[1027] «raïm vermellós, de gra rodonet, primerenc, saborós» [DCVB, s. *raïm*]; «raïm negre per a vinificació» [SIMÓ, 331].

ETIM.: Referència evident al color *roig* dels raïms d'aquesta varietat. Mentre que el diminutiu *roget* és sempre un ampelònim específic,[1028] l'epítet *roig* ja em sembla més dubtós. | Així, suposo que el *roig* de Polop és el mateix que el raïm *de roget* d'unes altres poblacions de la Marina (Pego, Xàbia i Dénia), encara que no faci servir el diminutiu.[1029] Igualment caldrà emparentar el *roig* de l'Espluga de Francolí (*roig fort* a Margalef) amb el *roiget* de la propera Vinaixa. En canvi, el *roig* empordanès (i el mallorquí)[1030] em provoca més recels. Efectivament, he sentit aquest terme ampelonímic pel Baix Empordà, però sols en zones poc vitícoles on vaig preferir no fer enquestes i on es limitaven a mencionar epítets cromàtics genèrics com raïm blanc, negre, *roig*, i poca cosa més.[1031]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **rouge du pays** «(Valais) Cépage» [PAeb, 12]. ◊ *OCC.*: **rouget** «(Lot, 1827) Raisin pour les vins rouges ou de table» [CAVOLEAU, 181]. | Cf. **arrouya** «(Pyrénées Atlantiques, 1783; Hautes-Pyrénées, 1843) Cépage noir, productif, à grappes moyennes, à grains petits, ovoïdes, d'un noir bleuté» [DncF, 51].[1032] ◊ *PORT.*: **roxo**

1025. No crec que *fort* sigui aquí cap mena de matís cromàtic. En uns altres ampelònims s'oposa als epítets *moll* (cf. monastrell) o *tendre* (cf. punxó gros).

1026. Variant explicable per segregació d'una iod, induïda per la consonant palatal.

1027. Griera [TrL, s. *tripó*] també parla del raïm *roget* comparant-lo amb el raïm *tripó de gall*, però oblida donar-li una entrada específica.

1028. Aquest epítet cromàtic *roget/-a* també val per a designar uns altres fruits, com una *oliva roget* (de Llofriu, segons el DCVB, s. *oliva*) o com la *rogeta*, un bolet comestible (de Calaceit, segons el DCVB, s. *rogeta*).

1029. Tot i això, també podria ser una reducció de *roig de Sella*, del qual parlen en unes altres viles properes com Tàrbena i la Torre de les Maçanes (v. roig de Sella).

1030. De fet, a Mallorca gairebé sempre fan servir l'epítet cromàtic *vermell*, la qual cosa encara fa menys fiable aquest *roig*, reportat per CERDÀ. Certament, aquest autor no m'inspira gaire confiança a causa de la poca cura en la transcripció (escriu «maussellarés» per *manselleràs* [v. mansella] i «juvanillo» per *joanillo*) i la inclusió de variants estranyes, absents a la resta de corpus lèxics balears: *botata*, *exerim* o *llorquina*.

1031. Si és arriscat emparentar les variants catalanes per culpa d'un epítet tan genèric, encara és més incert fer-ho amb els paral·lelismes romànics. La definició del *roxo* gallec, per ex., serveix per a il·lustrar que no té res a veure amb la resta d'ampelònims de què he tractat. Per la descripció, caldria relacionar-lo amb el *planta-roig* valencià.

1032. Com explica la mateixa obra: «Du fr. des Pyrénées, emprunté au béarnais *arrouya*, lui même dér. sur béarnais *arro(u)y* 'rouge'» [DncF, 51].

«(Galizia) Cepa americana» [POSADA, 222].

roial *m.* → rojal.

roig *m.* → roget.

roig de Sella *m.* → raïm de Xella.

262 **roig de Sant Pere** *m.* *ANT.* DOC.: (a. 1871) «Roig de St. Pere» [RevSI, XX, 265]. | (Garraf, 1890) «Roig de Sant Pere. Ab aquest nom se cultiva una varietat que reuneix la circunstancia del *Roig de la Costa* [...]» [ROIG, 37].

DESCR.: **roig de Sant Pere** «varietat de color clar cendrós» [ROIG, 37].

ETIM.: Potser aquest ampelònim s'explica, com tants altres (*santa Anna*, *sant Jaume*, *sant Joan*: cf. CHERCHI, I, 50-51), per la seva maduració lligada a una festivitat religiosa, concretament Sant Pere (29 de juny).[1033] | Tot i això, quasi veig més probable que aquest *roig de Sant Pere* pugui tenir una motivació toponímica. En primer lloc, es tracta d'un ampelònim localitzat al Garraf. En aquesta comarca hi ha dos grans productors vinícoles: Sant Pere de Ribes i Vilanova i la Geltrú.[1034] A la segona localitat, costanera, seria on es conreava el *roig de la costa* (v. *supra*: doc.), mentre que Sant Pere de Ribes donaria nom a l'altra subvarietat de raïm: el *roig de Sant Pere*.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **saint-Pierre** «(Charente, 1859) Grappes abondantes; grosses et longues, bien pourvenues de grains plus que moyens. Grains verts, mûrissant assez tard | (Allier, 1842) Grappes allongées, des grains ronds, peu serrés, d'une belle coleur rousse» [ODART, 152 i 235]; «(Angoumois, 1779; Dordogne, 1793; a. 1816) Cépages» [*ap.* DncF, 327]. | **saint-Pierre noir** «(Gironde, 1784) Cépage» [*ap.* DncF, 327]. ◊ *SARD*: **àxina de santu Perdu** «(campidanese) Uva da tavola» [DISC, s. *vite*].[1035] | **ua de santu Pietru** «(a. 1897) Uve» [SCet, 49].

263 **rojal** o **rojalet** o **roial** *m.* DOC.: (Val., 1791) «Rojal [...]. Rojalet» [JAVal, 28 i 30]. | (a. 1840) «rojal» DLab, s. *rahim*]. | (val., 1851) «Rojál» [DEsc]. | (a. 1877) «Roials. Rojals» [*ap.* VVV, 80]. | (Lleida, 1878) «rojal» [*Estud.*, 86].

À. DIAL.: **roial** (Peralta de la Sal) [SISTAC, 268]; (Isona) [ALDC]; (Figuerola d'Orcau, el Campell) [FAVÀ]. | **roialet** (Isona) [FAVÀ]. | **roijal** (Cubells, Agramunt, Linyola) [ALDC].[1036] | **roijalet** (Cubells) [ALDC]. | **rojal** (cat. occidental) [DCVB]; (Massalcoreig) [DCVB, s. *raïm*]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]; (Castellfollit de Riubregós, Granyena de les Garrigues, Mequinensa, Atzeneta del Maestrat) [ALDC]; (Vilves, Belianes, Areny de Noguera, Torrent de Cinca, Gandesa, Traiguera, les Use-

1033. El DCVB (s. *cirera*), per ex., explica que la *cirera de Sant Pere* «madura a la darreria de juny».

1034. L'any 1890, segons el mateix ROIG [p. 37], els dos principals productors vinícoles del Garraf són Vilanova i la Geltrú, amb més de 30.000 hl anuals, i Sant Pere de Ribes, amb 24.000 hl.

1035. *Perdu* sembla que és una metàtesi de *Pedru* (< ll. PETRUS 'Pere').

1036. Variant explicable per segregació d'una iod, induïda per la consonant palatal (cf. *roiget*, dins la meva entrada roget).

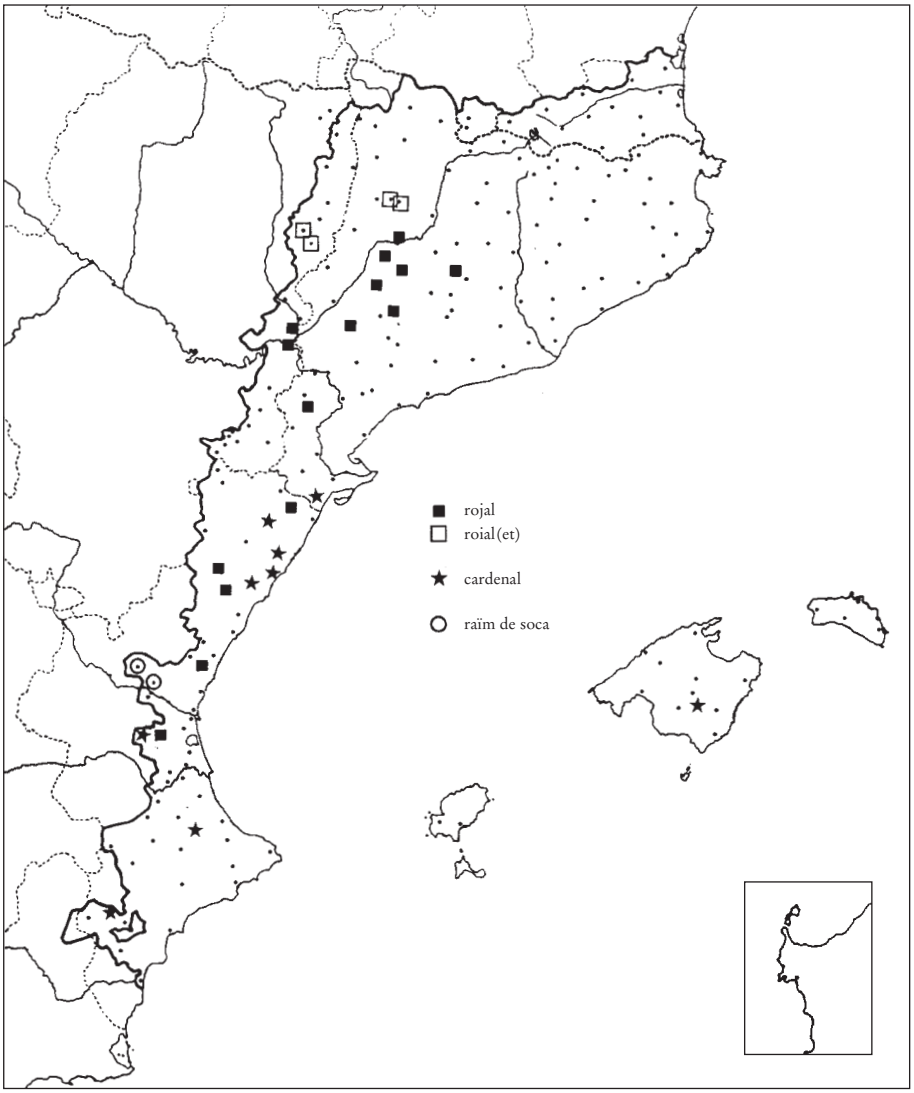

FIGURA 20. Mapa del *rojal.*

res, Montserrat d'Alcalà) [FAVÀ].[1037] | **rojalet** (Benifairó de les Valls) [ALDC].

DESCR.: **roial** «classe de raïm» [SISTAC, 268]; «cep de raïms bons per a guardar; de maduració tardana, s'emparra sovint. Gra roig, rodó i mitjà, de pell forta i cruixent. Val per a fer vi i per a menjar, tot i no ser gaire dolç» [FAVÀ]. | **roialet** «cep emparrat de raïms grossos. Gra rogenc, mitjà i arrodonit. De pell molt forta, és ideal per a penjar» [FAVÀ]. | **rojal** «uva bermeja de racimo apiñado y corto, con el hollejo del grano tierno y jugo dulce. Esta uva es buena para comer» [JAVal, 28]; «variedad de la uva» [DEsc]; «variedad de uva de color muy rojo» [DMGa]; «cep de grans atapeïts. Pell fina i molsa compacta» [JSan, 50]; «classe de raïm de parra, dur i vermell, bo per a menjar» [DCVB]; «raïm de gra rodonet, primerenc» [DCVB, s. *raïm*]; «vermellós. Raïm» [DIEC]; «raïm obscur» [ALDC]; «cep de raïms vermells i primerencs. Valen per a menjar i per a fer vi. Gra petit i llargarut, de color rogenc» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònims que, com confirmen les descripcions, es caracteritzen pel fet que els seus grans són d'un color rogenc, tendent al roig. La mateixa motivació cromàtica ja era present en el ll. (*rubelliana*, *rubiliana*) i es conserva en unes altres llengües romàniques, com l'esp. (*rojal*, *royal*), el fr. (*rochallin*, *rochelle*) o l'occ. (*roujau*, *rouiau*, *roujal*).[1038] | Pel que fa a l'arcaisme *roial* o *roialet*, es tracta d'una variant amb *i*, pròpia del ribagorçà i coincident amb l'aragonès.[1039] | Un darrer aspecte de què vull tractar és la duplicitat *rojal/rojalet* de Cubells. Certament, no és fàcil saber si vol reflectir dues subvarietats diferents o es tracta d'una sola classe de raïm. M'inclino per aquesta darrera hipòtesi, ja que un dels meus informants isonencs, a banda del *roial*, també esmenta secundàriament el *roialet*. Preguntat sobre la forma diminutiva, m'assegura que es tracta d'un simple sinònim.[1040]

SIN.: Un informant de Montserrat d'Alcalà m'indica que el seu *rojal* és el raïm que s'anomena pròpiament *cardenal*. Hi afegeix també que ha vingut del municipi de Godelleta (Foia de Bunyol), importat allà des de França.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **rojal** «(Albacete) Variedad de uva muy fina, de color de grosella» [DRAE, s. *uva*]; «o *Malvasía*. (Rioja Alta y Alavesa) Variedad de vid» [VvR]; «(Hellín, 1891) Vid» [*ap*. MORALES, 62]; «(Sax, Villena) Uva de granos gruesos, buena para comer» [MTor,

1037. A Torrent de Cinca, les Useres i Montserrat d'Alcalà, sento el so palatal sonor però africat (en lloc de fricatiu): *rotjal*.

1038. Aquest mateix *rojal* també s'usa en català per a designar noms de fruites i cereals. Per ex., segons el DCVB (s. *rojal*) hi ha, a més del raïm: un *blat rojal* valencià, una *oliva rojal* (Terra Alta), un *garrofer rojal* (Freginals) i unes *figues rojals* (Pollença).

1039. De fet, ja he documentat a l'Aragó el paral·lelisme ampelonímic *royal* des de finals del s. XVIII. A més, a la localitat lliterana del Campell també sento l'adjectiu cromàtic *roia* per a qualificar una mena de raïm (v. pansa).

1040. En canvi, segons el DCVB (s. *blat*), a Cullera diuen que el *blat rojalet* «és el mateix que el *blat rojal* però amb el gra més petit».

213]; «(Requena) Uva» [BRIZ, 211]. | **royal** «(Aragón, 1791) Uva que tira á colorada, es de pulpa dulce con el hollejo fuerte: es buena para colgar, y produce un vino clarete» [JAVal, 34]; «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva rojiza» [LLATAS, II, 168]. ◊ *FR.*: **rochalin** «(Gironde, 1827) Plant pour obtenir des vins blancs» [CAVOLEAU, 133]. | **rochelle** «(a. 1550) Cépage» [*ap*. CTal, 524]; «(Bordeaux, 1537) Specie» [*ap*. DncF, 81]. | **rochelle menue** «(a. 1622) Plantes de vigne noire. Elles ne valent qu'en treillage» [ESTIENNE, 549]. ◊ *LL. CL.*: **rubelliana, rubiliana, rubella** «(s. I dC) Grappe grêle, petite; grain menu, à peau dure; vigne fertile» [*ap*. BILLIARD, 310]. ◊ *OCC.*: **roujau, rouiau, roujal** «(Tarn, 1886) Variété de raisin rouge» [TdF, s. *roujau*].

ros *m.* → rosseta.

rossaqui o **rossati** *f.* → rosseti.

264 **rosselló** *m.* À. DIAL.: **rosselló** (la Sorollera) [FAVÀ].

DESCR.: **rosselló** «Cep de raïm negre i gros. Gra gros, rodó de pell aspra. Dolent per a menjar. Madura tard i dóna un vi fluix, mancat de grau» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim referit a la comarca del *Rosselló* (per extensió, sinònim de tota la Cat. Nord). La raó toponímica s'explica pel fet que la implantació de ceps híbrids tintorers es va estendre a tot Europa des de l'Estat francès (v. tintorera).[1041] Al Principat i a l'Aragó, per tant, va arribar a través de la frontera pirinenca, cosa que justifica el topònim nord-català.[1042]

SIN.: Tractadistes espanyols i francesos coincideixen en aquesta triple sinonímia. Segons HIDALGO: «*garnacha tinta*; en Francia: *Roussillon* o *Alicante*» [p. 151]. I segons el TdF occità: «*granacho*: v. *alicant*, *roussihon*».[1043] | A més, vista la coincidència de les definicions, pròpia d'una varietat híbrida, no tinc gaires dubtes que el *rosselló* de la Sorollera és un geosinònim de *alicant(e)* i de *garnatxa tintorera* (v. tintorera).

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **plant du Roussillon** «(a. 1829) Cépage» [*ap*. DncF, 105]. ◊ *OCC.*: **roussihoun, roussilhou** «(languedocien, 1886) Variété de raisin grenache | Vin de grenache, v. *alicant*, *granacho*» [TdF, s. *roussihoun*].

265 **rosseta** *f.* o **ros** *m.* DOC.: (l'Alguer, 1823) «Ros» [*ap*. BOSCH, 621]. | (a. 1871) «Ros<s>eta [...]. Ros<s>et» [RevSI, XX, 317 i 319].[1044] | (Alacant, 1878) «Ros» [*Estud.*, 84].

1041. Com és d'esperar, al mateix Rosselló tenen un nom diferent, que és *alicante*, justament l'ampelònim més esmentat a l'ALDC pels informants de la Cat. Nord.

1042. D'altra banda, la vitícola plana del Rosselló va ser un lloc privilegiat per a implantar-hi els nous híbrids francesos, com demostra l'existència dels paral·lelismes occitans *roussihoun* i *roussilhou*.

1043. Sobre aquesta sinonímia occitana entre *granacho* i *alicant* o *roussihoun*, v. alicant (cf. també tintorera).

1044. BCas [p. 26] el 1869 menciona també una variant catalana *rasset*. Suposo que es deu tractar d'una errada de transcripció per *rosset*. El fet que en aquesta pàgina de l'autor esmentat hi hagi l'únic fragment del llibre amb mots catalans augmenta les probabilitats d'una errada d'impremta.

À. DIAL.: **ros** (Novelda) [ALDC]. | **rosset** (Sant Feliu de Guíxols) [TrL]. | **rosseta** (Palamós) [ALDC]; (Calonge de Mar) [FAVÀ]. | Cf. **rostet** (Montseny) [TrL].[1045]

DESCR.: **ros** «vidueño de uvas negras» [ABELA, 324]; «cepa de grano más bien pequeño, muy dulce y muy tinto. Racimos grandes. Vinos de elevada graduación alcohólica» [MARCILLA, 104]; «Raïms menuts, compactes; grans petits rodons, de color negre molt fort, pell grossa. Cep de baix rendiment, d'ell s'obtenen vins de gran qualitat» [SIMÓ, 279]; «Raím mitjà, poc compacte. Gra petit i rodó. De pell gruixuda. Maduració tardana. Cep de producció mitjana. Produeix vins negres de molt color, de bona graduació alcohòlica» [GCat, 24]. | **rosseta** «cep de raïms tardans. Gra blanc i allargat. Val per al vi, però és millor per a menjar» [FAVÀ]. | **rossets** «raïms rossos i punxeguts» [TrL]. | **rostet** «raïm aspre» [TrL].

ETIM.: Ampelònims de motivació cromàtica pel color *ros* (← ll. RUSSUM) dels seus grans de raïm.[1046] V. també la sin.

SIN.: Encara que puguin semblar geosinònims, el raïm meridional (i alguerès) *ros* no té res a veure amb el *rosset/-a* del cat. central, com demostren les divergències de les descripcions respectives. | En el primer cas, l'adjectiu *ros* servia per a diferenciar una subvarietat de monastrell: el *monastrell ros*; però el qualificatiu originari va acabar substantivant-se fins a desplaçar l'ampelònim compost, almenys al Vinalopó (v. monastrell; v. mataró). | Els ampelònims diminutius, en canvi, compten amb diversos paral·lelismes septentrionals, com el fr. *roussette* i l'occ. *rousseto*, com les variants nord-italianes *rossetto/-a* i *russeta* o com les variants retoromàniques *rossite* i *rossett*.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **roussette** «(Ardèche, Drome; 1827) Plants: la *grosse* donne l'abondance, et la *petite* la qualité» [CAVOLEAU, 367]; «grains petits, ronds, lâches, très-dorés; grains croquants, très-sucrés; pellicule épaisse; maturité précoce. Vin blanc» [RENDU, I, 12*v*]; «(Haute-Savoie, 1766; a. 1774) Raisins blancs» [*ap.* DncF, 176 i 320]. ◊ *IT.*: **ros<s>etta** «(Veneto, 1561) Cépage» [*ap.* CTal, 522]. | **rossetto** «(a. 1606) Vari tipi di viti e di vitigni; **üga russeta** (lig. occ.); **rossetta** (trent.); **ua rosseta** (venez.)» [*ap.* THBuc, 197]. ◊ *OCC.*: **rousseto** «variété de raisin» [TdF]. ◊ *RÈT.*: **rossite** «(friul., 1863) Viti» [*ap.* THBuc, 197]. | **vid rossett** «(friul.) Viti» [*ap.* THBuc, 197].

266 **rosseti** o **rossati** o **rossaqui** *f.* DOC.: (a. 1871) «Ros<s>akis» [RevSI, XX, 265].

À. DIAL.: **rossaqui** (Val.) [GVal, 28]; (Sarral, la Granada) [FAVÀ]. |

1045. Segons Coromines: «*rostet*: no estant més que en l'obra descuradíssima de Griera deu ser mal llegit per (*raïm*) *rostit*» [DECat, II, 487]. Estic d'acord que hi ha una fallada a la «descuradíssima» obra de Griera, però crec que no s'hi ha de llegir *rostit*, variant de motivació tan injustificable com la precedent. Més aviat caldria llegir-hi *rosset*, correcció gràficament semblant, que té el suport de variants idèntiques en el mateix cat. central, a més d'algun paral·lelisme romànic (v. *infra*).

1046. THBuc ha dit exactament el mateix per als paral·lelismes ampelonímics italians: «dal it. *rosso* ← lat. RUSSUM per il colore dell'uva» [p. 197].

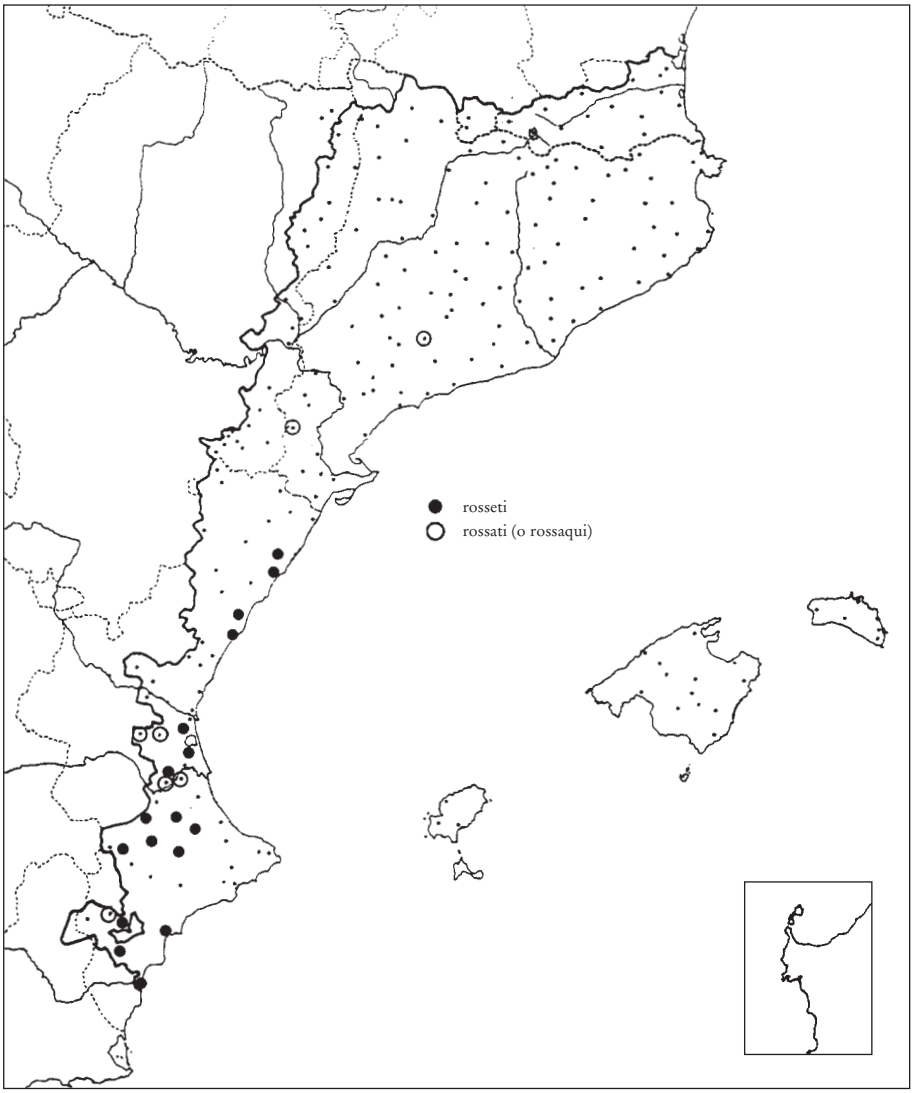

FIGURA 21. Mapa del *rosseti.*

rossati (Horta de Sant Joan, Benifairó de les Valls, el Puig de Santa Maria, Torís, Alzira, Alberic) [ALDC]; (Montserrat d'Alcalà, Monòver) [FAVÀ]. | **rossequi** (Alcalà de Xivert) [ALDC].[1047] | **rossete** (Guardamar) [ALDC]. | **rosseti** (Alcalà de Xivert) [COMENGE, 74]; (Castelló) [ROMERO, 73]; (Alcalà de Xivert, Castelló de la Plana, Picassent, Sollana, l'Alcúdia de Carlet, Benigànim, Montesa, Muro del Comtat, Novelda, Alacant, Crevillent) [ALDC]; (Torreblanca, Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | **rossetic** (Onti - nyent) [ALDC]; (l'Alforí) [FAVÀ]. | Cf. **bruixati** (Cambrils) [ALDC].[1048]

DESCR.: **rossati** «cep de raïms de taula primerencs. Gra gros i llarg, blanc-rosat. Carrega poc, però és ben gustós» [FAVÀ]. | **rosseti** «racimo laxo. Uvas doradas, de hollejo fino, duras, crujientes, acídulas, de un dulce remiso» [COMENGE, 74]; «raïm de taula de color blanc-groguenc. Gra elíptic, cruixent, de sabor fragant» [GVal, 29]; «cep de raïms de taula. Gra blanc i llargarut, de pell forta» [FAVÀ]. | **rossetic** «raïm per menjar» [ALDC].

ETIM.: El DncF francès [p. 315-316] documenta el seu *rosaki* a mitjan s. XIX, com un raïm provinent de Turquia (i Egipte), i creu que es pot tractar d'un préstec del turc.[1049] També li donen la mateixa provinença ampelògrafs com l'espanyol MARCILLA [p. 293] o l'italià BALDANI [p. 34]. | De tota manera, vull deixar constància de l'existència en fr. medieval tardà d'un vi anomenat *rosette* o *rosétique*, mots derivats del fr. *rose* (< ll. ROSA), per la seva tonalitat rosada.[1050] Cf. FEW, X, 481. Per tant, no es pot descartar que ampelònims del val. meridional, com *rossete* o *rossetic*,[1051] provinguin, en el fons, dels noms de l'antic vi francès. | Sigui quin sigui el recorregut, no hi ha dubte que els ampelònims *rosseti* i *rossaqui* són mots exògens del català;[1052] però també sembla clar que, per una motivació cromàtica, han sofert un encreuament formal amb l'epítet esp. *rosa*.[1053] Així s'expliquen millor les variants amb *-a-*, com *rossati*.

1047. A Alcalà de Xivert, l'ALDC recull indistintament *rosseti* i *rossequi*. Aquesta última terminació del val. septentrional [-'seki] fa de pont entre la variant de Cat. [-'saki] i unes altres formes valencianes [-'seti, -'setik]. No crec, doncs, que *rosseti* i *rossaqui* siguin simples paònims.

1048. Segurament, una deturpació del raïm *rossati*, provocada potser per un encreuament formal amb *bruixa*; o, fins i tot, amb *ruixar*, sabent que ha estat descrit com un raïm cruixent (i, per tant, deu esquitxar).

1049. De tota manera, es tracta d'una simple suposició, basada en la importació des d'aquell país, que no aporta cap dada sobre el suposat mot turc manllevat.

1050. Modernament encara és ben famós el *vin rosé*, denominació francesa que ha estat manllevada pel català (*vi rosat*) i per l'espanyol (*vino rosado*).

1051. Tot i això, l'addició d'una oclusiva final [-k] és un fenomen freqüent en la fonètica dialectal catalana (cf. escorçac), per la qual cosa *rossetic* potser és una simple deturpació de *rosseti*.

1052. A Sarral, per ex., m'expliquen que es tracta d'una varietat importada recentment, poc arrelada a la Conca de Barberà.

1053. De fet, l'encreuament no pot ser català a causa de l'ensordiment generalitzat de la *s* intervocàlica en totes les variants (*-ss-*). Una castellanitzada variant [ro'saXe] a Cubells, segons l'ALDC, també apunta cap a la introducció espanyola.

SIN.: Cf. colló de gall; cf. pepita de oro.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **rosaki** «cepa de granos elípticos gruesos, duros, sabor muy grato. Variedad de uva tardía» [MARCILLA, 293]; «uva de mesa que no se suele vinificar. Granos gruesos de color rojizo, racimos grandes y tupidos» [ROMERO, 73]. | **rosetti** «racimos ralos; uvas blancas, duras, sabrosas» [COMENGE, 56]; «variedad blanca, de grano grueso como el moscatel, de piel fina y buena como uva de mesa» [DUso, s. *uva*]; «(Murcia) Uva de mesa» [SERRANO, 184]; «o **Rosaki**. Variedad blanca. Muy productiva. Tiene un racimo grande, suelto. La baya es elipsoidal y de buen tamaño. Color dorado» [PÉREZ, 63-64]. ◊ *FR.*: **rosaki** «(a. 1856, 1864) Raisin aux grosses grappes et très gros grains olivoïdes, tachetés de points dorés» [*ap*. DncF, 315-316]. | **rosette** «(a. 1530, 1549, 1615) Sorte de vin rouge» [FEW, X, 481]. | **rosétique** «(a. 1597, 1611, 1660) Excellent vin rouge de Gascogne» [FEW, X, 481].

267 **rupèstic** o **rupestre** *m*. DOC.: (a. 1890) «las castas de ceps americans cultivadas á Sant Pol de Mar ab més bon exit per ara, son: la *Rupestris*, pera'ls terrenos sechs, montanyosos y lleugers» [ROIG, 71].

À. DIAL.: **rupèstic** (Camallera) [ALDC]. | **rupestre** (la Torre Velilla, Aiguaviva de Bergantes) [ALDC].[1054] | **rupestric** (Alt Empordà) [PUIG, 22].

DESCR.: **rupestis** «*vitis* que produeix els vins americans de gustos desagradables» [CIURANA, 13]. | **rupestris** «cep americà» [TrL];[1055] «cep característic per la forma arrodonida de la fulla, pel color vermell de la tija i sobretot per la seva rusticitat i resistència» [PUIG, 22].

ETIM.: Tal com ha escrit un ampelògraf espanyol: «una vid criada en América, a la que los españoles llamaron "Vitis *Rupestris*", por el estado salvaje en el que se criaba y el fuerte y amargo sabor de su fruto» [DELGADO, 60].[1056]

SIN.: V. planta americana.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **rupesti**, **rupestre (loz)** «(La Rioja) Variedad híbrida de vid americana muy empleada como portainjertos» [VvR]. | **rupestri** «*Rupestris*, variedad de vid americana. Hay una falsa regresión por haberse interpretado la *-s* como morfema de plural» [ECHAIDE, 173]. | **rupestris de lot** «cepa muy vigorosa. Se aconseja para plantaciones de variedades de vinificación muy productivas» [PÉREZ, 79].

1054. El caràcter fronterer de les dues poblacions de la Franja aragonesa i aquesta forma coincident amb l'esp. *rupestre* fan suposar un manlleu a aquesta llengua.

1055. El TrL (s. *rupestris*) atorga a aquest ampelònim una àrea pancatalana (Cat. or., Cat. occ., Bal., Val.), però es tracta únicament del nom científic (< ll. RUPESTRE 'pertanyent a les roques', segons el DCVB, s. *rupestre*), desconegut per la majoria dels parlants.

1056. Segons IBAR [p. 47], l'espècie *vitis rupestris* «s'empra des de l'inici de la lluita antifil·loxèrica, és oriünda de la part meridional dels Estats Units de Nord-amèrica.»

S

268 **sabater** *m.* DOC.: (a. 1871) «Sabaté ros. Sabaté negra» [RevSI, XX, 265]. | (Mall., 1897) «Sabaters» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **sabater** (Marratxí) [TrL]; (Sineu, Montuïri, Llucmajor) [ALDC]; (Mall.) [DCVB]; (Consell, Porreres, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ].

DESCR.: **sabater** «raïms generalment blancs, amb una varietat negra» [*Die B.*, I, 257]; «classe de raïms negres, de grans prou espessos i grossets» [DCVB]; «raïm negre, gros, de grans atapeïts, no comestible, però bo per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «cepa tinta de granos gruesos; produce vinos bastos» [MARCILLA, 117]; «cep de raïms apinyats i poc productius. Fa un vi amb grau, però no val per a menjar. Gra negre, rodó, de pell forta i aspra» [FAVÀ].

ETIM.: Sembla lògic creure que l'ampelònim *sabater* ha d'estar relacionat amb el trepig, amb sabates, d'un raïm més aviat dur.[1057] Cf. premsal. | Probablement la seva aspror justificaria un premsatge amb els peus[1058] per tal d'evitar la barreja amb unes altres varietats més dolces, de més qualitat. Tot i les distàncies, potser té relació amb el *vi de peu*,[1059] esmentat el 1617 per AGUSTÍ [p. 100]: un claret de raïms negres que es premsava fora de la tina per la seva poca qualitat.

269 **salsa** *f.* À. DIAL.: **salsa** (Santa Bàrbara) [FAVÀ].

DESCR.: **raïm (de gust) de salsa**[1060]

1057. Aquesta duresa també és destacada per a una *ametlla sabatera* de Falset (segons el DCVB, s. *ametlla*). Igualment, el DCVB (s. *fava*) descriu les *faves ensabatades* com a «faves amb clovella»; per tant, ben fortes.

1058. Sense oblidar l'existència d'uns altres fruits comestibles com una *oliva sabatera* i un *bolet sabater*. Coromines també destaca el mal gust del primer i la considerable toxicitat del segon [DECat, VII, 553].

1059. DU CANGE [VIII, p. 344] ja esmenta en els s. XII i XIII un parell d'exemples llatinomedievals del *vinum pede pressum*.

1060. Crec que la referència al gust deu ser sols una precisió. Suposo que els parlants l'anomenen habitualment **raïm de salsa* (cf. maduixer).

«raïm rodó, de color roig i gra mitjà» [TrL]. | **salsa** «cep de raïms grossos i esclarissats, de cua trencadissa. Gra gros, llargarut i cruixent, de pell forta. Raïms de color blanc-daurat, dolços per a menjar, però també bons per a fer un vi fort i sec» [FAVÀ].

ETIM.: Crec que la clau d'aquest ampelònim ens la dóna un llunyà paral·lelisme fr. *salses* (*gris*), del qual l'ampelògraf ODART [p. 373] veu clar l'origen toponímic: prové de la localitat rossellonesa de *Salses*, famosa pel fet de produir el *moscat de Ribesaltes* (cf. ribot). | A partir d'aquí, l'ampelònim *salsa* del català (i el *salsa* del portuguès) s'explica com a singular analògic del topònim *Salses* (*[raïm de] Salses > [raïm de] salsa*). Posteriorment s'hauria produït una homosemitització, ja que alguns parlants han associat aquest fals singular *salsa* (del topònim ll. SALSULAS) amb la *salsa* (del ll. SALSA) i han arribat, fins i tot, a crear un *raïm de gust de salsa*.[1061] | Malgrat la similitud dels radicals, ho aprofitaré per a descartar qualsevol relació amb el *salsec* o *salcenyo* (v. salzenc).

SIN.: Segons expliquen a Santa Bàrbara, el raïm *salsa* produeix el vi *moscatell*. Per tant, hem de considerar els dos mots com a sinònims, encara que el primer faci referència al cep i al raïm, i el segon sols al vi.[1062]

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **salses gris** ou **gris de Salses** «(a. 1859) Cépage de grappes allongées, à baies légèrement oblongues et d'un gris-rouge, d'une saveur sucrée. Assez productif» [ODART, 373]. ◊ *PORT.*: **salsa** «Espécie de uva branca | (Arruda) Casta de uva» [DdeF].

270 **salzenc** *m.* DOC.: (a. 1871) «Salsench» [RevSI, XX, 265].

À. DIAL.: **salsec** (Esparreguera) [TrL, s. *raïm*]. | **salcenyo** (Llitera) [COLL, 45*]; (Sentmenat) [ALDC]. | **salzenc** (Tarragona, Gandesa, Savallà del Comtat, Guimerà) [TrL]; (Cardona, Camp de Tarragona, Gandesa, Tortosa) [DCVB]; (Urgell) [DCVB, s. *raïm*]; (Peralta de la Sal) [SISTAC, 267].[1063] | Cf. **sanlics** (Llofriu) [TrL].

DESCR.: **salcenyo** «variedad de uva» [COLL]. | **salzenc** «raïm negre i de molt bon gust. Té els grans molt grossos i forts» [TrL]; «cep i raïm roig, de gra dur i allargat» [DCVB]. | **sanlics** «raïms negres, clars de gra, dolços i bons per a fer vi» [TrL].

ETIM.: Segurament l'ampelònim *salzenc* deriva de *salze* per alguna semblança física. Sols hi veig dues possibilitats: el caràcter dret de les branques d'ambdues plantes; o bé el color grisenc, quasi blanquinós, característic de la seva escorça.[1064] La morfologia dels paral·lelismes espanyols (*salc-*) confirmaria aquest origen etimològic (< ll. SALICE 'sal-

1061. Associació desafortunada, certament, perquè hi ha infinitud de gustos segons la mena de salsa.

1062. Una situació idèntica s'acompleix a Eivissa amb el raïm *maçanet* i el vi *moscatell* (v. maçanet).

1063. Variant que SISTAC [p. 267] transcriu interdental: [sal'θe˜k]. Tot i això, aquesta forma contrasta amb la dels pobles del cantó castellanòfon de la frontera lingüística aragonesa. Allà coincideix la interdental, però amb una morfologia més pròpia de l'español: *salceño*.

1064. La GEC (s. *salze*) destaca precisament aquests trets (presents en part en el mateix nom científic): «[*Salix alba*] d'escorça grisa, de branques dretes i flexibles.»

ze'). | Pel que fa al *salcenyo* de la Llitera, sembla un préstec fronterer de l'aragonès *salceño*.[1065] | Hi afegiré també que, malgrat variants ensordides com *salsec*,[1066] no crec que hi hagi cap relació semàntica entre aquest conjunt d'ampelònims i el paònim *salsa* (v. salsa). La incompatibilitat de les descripcions i la diferenciació morfològica (sobretot de salce*nyo*) no permeten, en principi, l'assimilació. | Pel que fa a aquesta estranya grafia del *sanlics* empordanès [TrL], suposo que no és res més que un error de transcripció per **saulics*.[1067] En aquest cas derivaria, segons Coromines, de *saule* 'salze'.[1068] Encara que sempre sigui arriscat rectificar hipotètiques errades, trobo massa casualitat que un mateix fitònim s'hagi duplicat al Baix Empordà en *saulics/sanlics* (v. la nota anterior).[1069] A més, el canvi *sau-* > *san-* seria ben difícil d'explicar en la fonètica dialectal catalana.

SIN.: Un ampelògraf espanyol de finals del XIX [ABELA, 321] identifica el *salceño* d'Osca amb el *Miguel de Arcos* de Saragossa (v. miquel d'Arcos). No ho discuteixo, del moment que les meves descripcions d'ambdós ampelònims són força coincidents: raïm negre mengívol, grans grossos, llarguers i ben durs, etc.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **salceña** «(aragonés) Variedad de uva» [DPar]. | **salceño** «o Miguel de Arcos. (Huesca, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 321]; «(Sanui) Classe de raïm» [SISTAC, 267]. | **salceño blanco, salceño negro** «(Aragón, 1791) Racimo grande, de grano muy gordo con el hollejo tierno; dá buen vino» [JAVal, 34].

271 **sant Antoni** *m. ANT.* DOC.: (Cat. Nord, 1857) «san Antoni» [RENDU, I, 6*r*].[1070]

DESCR.: **sant Antoni** «raisins savoreux, à grains noirs et très-gros» [CAVOLEAU, 263]; «cépage de grains gros, ovalaires, noir-bleuâtres; grains légèrement sucrés, à peau épaisse; maturité tardive» [RENDU, I, 6*r*]; «raisin noir. Grains croquants; très-bon à manger, fait un très-bon vin. Grappes peu volumineuses» [ROUFFIA, 133].

ETIM.: Ampelònim relacionat segurament amb la festivitat de Sant Antoni (17 de gener). Evidentment,

1065. I, segons això, la variant de Sentmenat [ALDC] sols pot ser una extensió del paral·lelisme aragonès amb adaptació fonètica: [-θe > -se], però no pas morfològica (-*nyo*).

1066. Potser per una assimilació amb la sibilant sorda (*s-z* > *s-s*).

1067. Aquesta confusió gràfica entre -*n*- i -*u*- no és un cas aïllat al TrL. Per ex., hi ha també una entrada *penada* en lloc de **peuada*.

1068. Llegeixo al DECat [VII, p. 638]: «*Sàlic* "salix purpurea" [...]. En català no en sé documentació fins al Belv. i Lab. 1840, que el donen com a equivalent de *sàlzer* [...]. *Səlík* vaig sentir com a nom de planta a StPere de Ribes [...] i en el Baix Ter això encara es complica amb *saule*, on em digueren que *səwlíks* vol dir "una espècie de *saule*".» Sobre l'alternança *salze/saule*, v. també GULSOY [p. 217-219].

1069. I no dubto del parentiu lèxic, ja que no hi ha cap més paònim semblant amb aquesta característica -*s* final etimològica (< ll. SALIX [-liks]). No pas morfològica, encara que el TrL el descrigui com si fos un plural (v. *supra*).

1070. Ja apareixia el 1827 en l'obra de CAVOLEAU [p. 263], el qual feia referència a un autor del XVIII. Tot i això, la grafia emprada era afrancesada: *saint-antoine*. També el DLF situa aquest ampelònim al departament dels Pirineus Orientals.

no pas per la data de maduració,[1071] sinó perquè, tractant-se d'un raïm tardà de pell gruixuda, la seva conservació pot allargar-se fins ben passades les festes nadalenques. Això permet relacionar-lo amb uns altres ampelònims de semblant motivació cronològica, com el *raïm d'hivern*. | Descarto, en principi, la motivació toponímica perquè les poblacions que s'anomenen *Sant Antoni* o bé són petits llogarrets de muntanya (i ermites), o bé s'allunyen massa de l'àrea d'influència rossellonesa, tot i que també podria tenir un origen occità. Al cap i a la fi, alguns dialectes del Llenguadoc fan servir una variant idèntica a la catalana. Cf., per ex., *pruno de sant-Antòni*: «prune de médiocre qualité», segons el TdF (s. *pruno*).

272 **sant Jaume** o **raïm de Sant Jaume** *m.* DOC.: (a. 1871) «St. Jaume» [RevSI, XX, 265].

À. DIAL.: **de Sant Jaume** (l'Espluga de Francolí) [TrL, s. *raïm*]; (Lleida, Favara de Matarranya) [ALDC]; (Sarral, la Granada, Riudoms, Porrera, Figuerola d'Orcau) [FAVÀ]. | **jaume** (Felanitx) [ALDC]; (colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ]. | **sant Jaume** (l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Marina) [CABRERA, 53]; (Penedès) [GIRALT, 17]; (Freixenet de Segarra, Cervelló, Sant Pere de Ribes, Granyena de les Garrigues, la Torre de Fontaubella, Horta de Sant Joan) [ALDC]; (Artés, Esparreguera, Alella, el Campell, Corbera d'Ebre) [FAVÀ].

DESCR.: **jaume** «cep primerenc de raïms de taula. Gra blanc i mitjancer, de pell fina» [FAVÀ]. | **(de) sant Jaume** «varietat de raïm molt primerenc» [TrL]; «raïm blanc, rodó, de pell fina» [TrL, s. *raïm*];[1072] «vid de uva blanca» [GIRALT, 17]; «raïm de taula gros i molt primerenc. S'emparra sovint. Gra blanc-verdós, rodó i mitjà, de pell fina. Dolç per a menjar, però massa fluix per al vi» [FAVÀ].

ETIM.: Tal com escriu Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la maturació relacionada amb una festivitat: *Sant Jaume*, *jaume*» [*Mots*, 60]. | Sense arribar a l'extensió panromànica del *sant Joan*, també el *raïm de Sant Jaume* és ben estès per la Mediterrània.[1073] Ho demostren l'antigor i la variació dels paral·lelismes romànics: esp. *santiaguera*, fr. *Saint-Jacques*, it. *Sant'Jàcopo*, *santaiàcopa*.

SIN.: A Creixell de Mar i a Gandesa m'expliquen que el seu *primerenc* és un sinònim de *sant Jaume*.[1074] Un cop confrontades les descripcions, en veig prou clara la sinonímia.[1075] |

1071. Tradicionalment tots els raïms estaven ja recollits (i veremats) pel novembre: cf. sant Martí.

1072. Encara que el TrL doni dues definicions complementàries en dues entrades diferents, *Sant Jaume* i *raïm (de Sant Jaume)*, esmenta en tots dos casos la mateixa vila: l'Espluga de Francolí. El DCVB (s. *raïm*) li copiarà la segona entrada.

1073. I la denominació no es limita als raïms. En català, per ex., hi ha també la *pruna de Sant Jaume*, que «madura pel juliol», segons el DCVB (s. *pruna*).

1074. Paral·lelament, el VNav ha identificat el *tempranillo* amb l'*uva santiaguera* (← esp. *Sant Iago* 'Sant Jaume').

1075. El que ja no tinc en compte és la sinonímia proposada per TORRA (s. *raym*) el 1640: «primerench ò de Sant Iuan». Han pas-

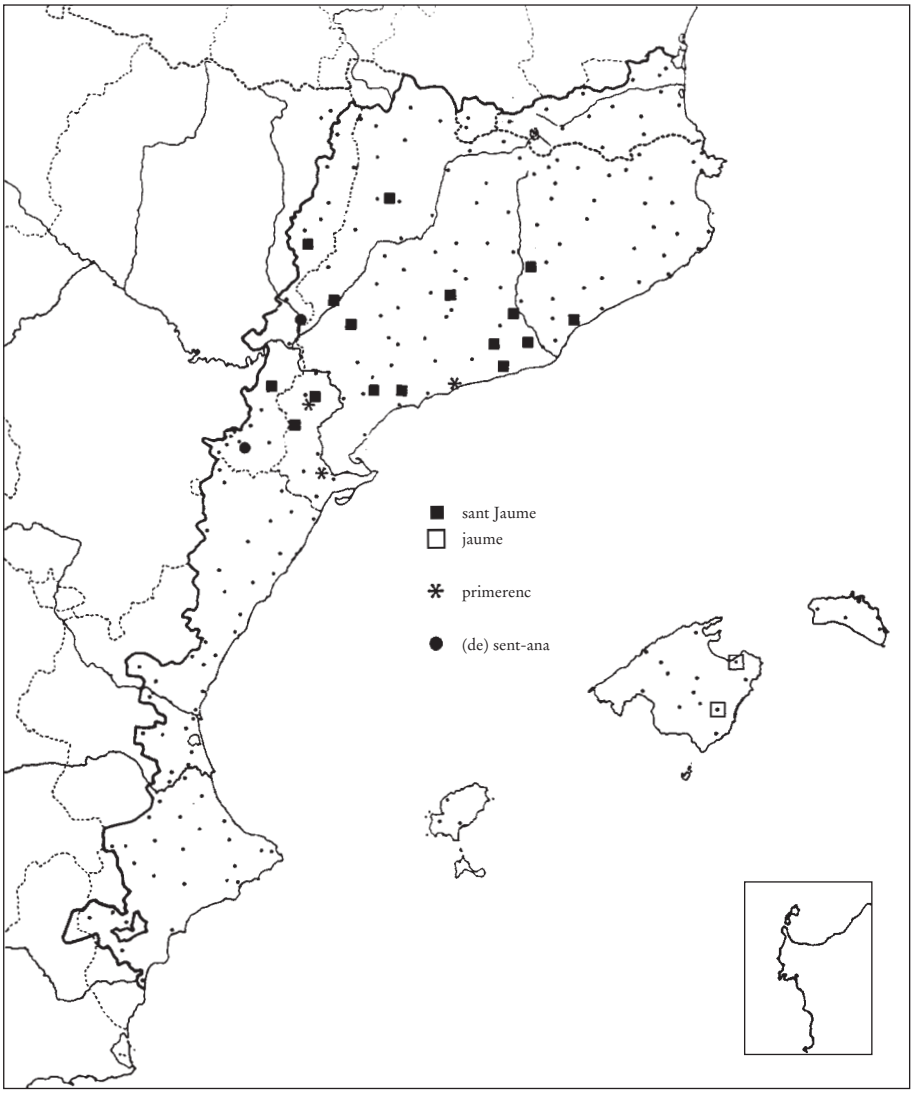

FIGURA 22. Mapa del *sant Jaume*.

Tanmateix, a la colònia de Sant Pere d'Artà, un expert informant m'explica que el seu raïm *jaume* és anomenat *magdalena* a la propera població de Manacor. A continuació, em descriu el *jaumillo* com una varietat diferenciada, tot insistint en la mida més petita del gra. | En principi, aquesta explicació es contradiu amb el que m'expliquen en una altra població mallorquina: Consell. Aquí, un conegut viticultor m'assegura que la seva *magdalena* es diu *jaumillo* a la veïna Santa Maria. D'entrada, dono per bona la diferenciació d'Artà del moment que el meu veterà informant m'aporta dues definicions diferents de les varietats respectives (*jaume* i *jaumillo*).[1076] | Ara, igual que qüestiono la geosinonímia entre *jaume* i *jaumillo*, també posaré en entredit la de *jaume* amb *magdalena*. A Felanitx, per ex., l'ALDC recull diferenciadament raïms *magdalenes* i *jaumes*.[1077] I, a la Torre de Fontaubella, a més del raïm *sant Joan*,[1078] l'ALDC també recull *sant Jaume* i *santa Madalena*. | D'entrada, no costa gaire acceptar l'existència d'una varietat, més primerenca que cap altra, que sigui quasi madura pels volts de Sant Joan (24 de juny): cf. l'etim. de sant Joan. Aquesta es diferenciaria en alguna població d'una altra varietat, un xic menys primerenca, que maduraria entre la Magdalena (22 de juliol), Sant Jaume (25 de juliol) i Santa Anna (26 de juliol).[1079] El que pot costar més de creure és que pugui haver-hi dues varietats diferents entre Santa Magdalena i Sant Jaume. | Tot i això, hi ha una possible explicació per a considerar la *magdalena* una espècie diferent del *sant Jaume*. Observo que aquesta és una varietat sense documentació antiga en català,[1080] contràriament al que passa en occità i en francès, en què és ben coneguda. Potser es tracta, en el fons, d'un altre raïm primerenc, importat cap a la segona meitat del XIX.[1081] Llavors no seria gens estrany que en algunes localitats hagués acabat desplaçant uns altres raïms primerencs, fins i tot prenent-los el nom, mentre que en unes altres localitats conviurien les

sat massa anys per a suposar que es poden mantenir les mateixes classes de raïm sense que els ampelònims s'hagin adaptat a noves varietats.

1076. L'existència d'un raïm primerenc de mida molt petita és confirmada per la presència d'uns altres diminutius a diverses poblacions catalanòfones: *joanillo*, *jaumet*, etc.

1077. També a Sarral un informant m'esmenta el *rim de Sant Jaume* i la *madalena*, encara que sols acabi descrivint el segon.

1078. En canvi, al Campell, el meu informant principal parla del raïm *sant Jaume*. Però, preguntat sobre el raïm *de Sant Joan* que havia mencionat un veí seu, m'asssegura que són simples sinònims.

1079. Així m'ho expliquen a Alella. També l'ALDC recull a Sant Pere de Ribes un raïm *sant Joan* i un altre *de Sant Jaume*.

1080. No apareix documentada fins al 1871 [RevSI, XX, 316], i encara en desconfio per la facilitat amb què aquesta publicació manlleva ampelònims forans. De fet, hi apareix esmentada sols com a variant sinonímica: «Primerenchs ó de Santa Madalena»; no m'estranyaria que fos una traducció adaptada.

1081. ROUFFIA [p. 143] ja parlava al Rosselló (a. 1866) d'una *madeleine blanche* i d'una *madeleine noire* tot aclarint que eren raïms d'importació.

diverses classes.[1082] ODART, parlant precisament del *raisin de Saint-Jacques des Pyrénées-Orientales* (o sigui, del *raïm de Sant Jaume* de la Cat. Nord), fa la reflexió següent: «[...] un ordre de raisins qui ne composent pas une même tribu, mais qui se réunissent sous une même dénomination indiquant leur précocité» [p. 335]. | Certament, Santa Magdalena, a diferència de Sant Jaume, no és una festivitat gaire destacada dins del calendari català. Una altra cosa seria el cas francès, llengua on l'ampelònim *magdelaine* ja es documenta el 1667. Igualment, en trobo en occità nombroses variants: *rasin de la Magdalena*, *madalenen* i *madalenous* (v. magdalena).[1083] | D'altra banda, una monografia recent de la Marina d'Alacant ha recollit diverses dites que confirmen el caràcter vitícola de les festivitats de Sant Jaume i de Santa Anna,[1084] així com la seva probable equivalència. V. també raïm dels sants.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **santiaguera**[1085] «o Tempranillo. (Tierra Estella) Uva temprana» [VNav]. ◊ *FR.*: **Saint-Jacques** «(a. 1667) Vigne grecque» [*ap.* CTal, 530]. ◊ *IT.*: **Sant'Jàcopo, ua santiàopa** (pis.) «(XVI sec.; a. 1729) Uva» [DEI, 3968]. | **santaiàcopa** «(XIX sec.; lucch., pis.) Uva che matura per la festa di *S. Jacopo* [25 Iuglio]» [DEI, 3334].

273 **sant Joan** o **joanenc** *m.* DOC.: (a. 1640) «Primerench ò de Sant Iuan. Uva praecia» [TORRA, s. *rahim*]. | (l'Alguer; 1700, 1764) «raim de sant Juan» [BOSCH, 370]. | (Cat., 1797) «Sanjuanas» [NAVARRO, 13]. | (Ross., 1866) «Joanench» [ROUFFIA, 136]. | (a. 1877) «Santjoans» [*ap.* VVV, 80]. | (Barcelona, 1890) «d'aquí que se l'hi dongui'l nom de *Joanench* ó *rahim de S. Joan*» [ROIG, 34].

À. DIAL.: **joanec** (Empordà) [DCVB].[1086] | **joanenc** (Empordà) [DCVB, s. *raïm*]. | **Sant Joan** (Martorell, Falset, Tremp) [TrL]; (Penedès) [GIRALT, 17]; (Sant Pere de Ribes, la Torre de Fontaubella) [ALDC]; (Alella) [FAVÀ]. | **sant joanenc** (Cotlliure) [FAVÀ].

DESCR.: **joanec** «classe de raïm blanc que madura pels volts de Sant Joan» [DCVB]. | **joanenc** «Grains d'une grosseur moyenne, ronds, dorés, juteux, d'une saveur douce et agréable, peau assez fine. Grappe un peu allongée; pédoncule ligneux.

1082. Seria el cas de la Torre de Fontaubella, on, curiosament, l'anomenen ja *santa Madalena* (a semblança del *sant Jaume* i del *sant Joan*). A la propera població de Marçà no apareix el *sant Jaume*, sols els *madalenos*; però la morfologia estrangera de l'ampelònim (*-enos* per *-ens*) també fa pensar en un préstec no gaire antic, potser del *madalenous* del Delfinat francès.

1083. Tal vegada l'origen gal (← *raisin de la madeleine*) explica per què a Torrent de Cinca sento parlar del *raïm de la madalena*.

1084. En diré un parell: «A Sant Jaume i Santa Anna, raïm en la Plana» i «Per Sant Jaume i Santa Anna, pinta el raïm i la mangrana» [CABRERA, 53].

1085. És un derivat adjectival de *Sant Iago* (< SANCTUS JACOBUS).

1086. Probablement, una variant errònia del DCVB per culpa d'una percepció deficient de la nasal velar. Contrasta amb la forma velaritzada *joanenc*, inclosa també al DCVB (s. *raïm*), més ben documentada i amb el suport d'una major freqüència morfològica de la sufixació catalana *-enc* (amb el sentit de pertinença).

Cep très-puissant, formant de belles treilles [...]. Il est très-précoce. Il a deux variétés que lui sont inférieures» [ROUFFIA, 136-137]; «bastant fruyt y serveix pera taula» [ROIG, 67]; «raïm blanc, molt primerenc, car madura pels volts de Sant Joan» [DCVB, s. *raïm*]. | **raïm de Sant Joan** «madura aviat. Serveix pera taula, y dona bona quantitat de fruyt. Rahím mitjá y fluix. Fruyt petit, daurat y molt dols» [ROIG, 34]; «varietat blanca primerenca» [BOSCH, 657]. | **Sant Joan** «raïm primerenc i blanc, de grans petits i rodons» [TrL]; «vid de uva blanca» [GIRALT, 17]; «cep molt primerenc de raïms allargats. Gra blanc, rodó i mitjà; molt dolç per a menjar» [FAVÀ]. | **santjoanes** «uvas blancas, sabrosas y delicadas» [NAVARRO, 13]; «espècie de raïm» [DAg].

ETIM.: En principi, l'etimologia del mot és prou evident. Com va escriure un expert agrònom de finals del XIX: «madura aviat, d'aquí que se l'hi dongui'l nom de *Joanench* ó *rahim de S. Joan* per venir en aquella época» [ROIG, 34].[1087] | De tota manera, al juny els raïms són encara immenjables i cal esperar-se almenys fins a mitjan juliol per a tastar-los. Com ens aclareix el VCors, s. *San Ghjuvanina* (= santjoana): «l'uva, sebenne maturi assai dopo, si chiama pure da questo giorno, col quale s'innagura l'estate, perchè è primaticcia» (cf. la nota precedent). Segurament l'existència de nombroses fruites que sí que són prou madures per Sant Joan (com la *poma de Sant Joan* [DCVB, s. *poma*], l'*albercoc de Sant Joan* [DCVB, s. *albercoc*], la *pruna de Sant Joan* [DCVB, s. *pruna*], etc.) ha pogut influir en la motivació ampelonímica a l'hora de triar el sant.[1088]

SIN.: V. batista; cf. sant Jaume.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **uba de San Juan** «(a. 1738) Cierta especie de uba pequeña mui encarnada y agria, aunque sabrosa» [DTer, s. *Uba*]. ◊ *FR.*: **de Saint Jean** «(Drôme, Ardèche) Raisin» [FEW, X, 13]. | **jouannenc** «(a. 1859) Cépage à raisins de table. Grains oblongs, de moyenne grosseur; peau mince et suc aqueux et insipide» [ODART, 335]. | **Saint Jean rouge** «(Hérault, 1835) Variété à grains noirs, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | Cf. **vin de Saint-Jehan** «(a. 1344) Vinum sancti johannis» [*ap*. DU CANGE, VIII, 345]. ◊ *IT.*: **San Ghjuvanina** «(Corsica) Specie d'uva primaticcia» [VCors]. ◊ *LL. MED.*: **S. Joannis** «(Italie, 1596) Cépage» [*ap*. CTal, 523]. ◊ *OCC.*: **janenco, jouanenco, jouanengo** «(Nice, 1886) Cépage à raisin blanc et précoce» [TdF, s. *janenco*]. | **janenco negro** «(a. 1886) Variété noire du cépage» [TdF, s. *janenco*]. | **joannen blanc** «(Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **joua-**

1087. Mig segle abans, un diccionari provençal ho matisava així per als paral·lelismes occitans: «le nom de *jouanens*, leur a été donné parce qu'ils commencent à mûrir à la saint Jean» [DPF, s. *rasin*].

1088. Entenent que aquesta translació catalana és aplicable a quasi tota la Romània, perquè els paral·lelismes són molt nombrosos: l'*uba de San Juan* espanyola, el *jouannenc* o *raisin de Saint Jean* francesos, la *San Ghjuvanina* italiana, el *janenco*, el *jouanen* i el *plan de Sant Jan* occitans, l'*axina de San Giuanni* sarda, etc.

nen «variété de raisin» [TdF, s. *janen*]. | **juanens négrés** «(Aix, 1715) Cépage» [*ap*. CTal, 535]; «Raisin précoce, à grains ronds noirs et doux» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **plan de sant Jan** «(Aix, 1715) Raisin de grains ronds et de couleur blanche» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1886) Variété de raisin» [TdF, s. *plant*]. ◊ SARD: **axina de San Giuanni** «(a. 1897) Uva da tavola molto precoce» [SCet, 45]. | **de S. Giovanne** «(a. 1780) Uve bianche. Primitiva, di grani rotondi e rari» [MANCA, 27]. | **hua de S<antu> Juanne** «(a. 1767) Varietat blanca primerenca» [BOSCH, 657-658].

274 **sant Jovet** *m*. À. DIAL.: **sant Jovet** (l'Alguer) [ALDC].

DESCR.: **sant Jovet** «raïm primerenc, de St. Joan» [ALDC].[1089]

ETIM.: Indubtable préstec italià de l'Alguer. En l'etimologia italiana, el DEI ha escrit: «*san giovéto*. Forse abbreviato da S. Giovanni di Val d'Arno il cui etnico è sangiovannese» [p. 3331]. Però THBuc no hi està d'acord: «Questa proposta [del DEI] però è sprovista di ogni fondamento, poiché non si sa né se qui sia l'origine del vitigno né se vi si produceva una qualità particolare. Problemi fondamentali pure per una eventuale derivazione dal nome proprio del santo» [p. 130]. | THBuc pot tenir tota la raó a qüestionar les propostes anteriors del DEI, però les seves solucions tampoc no són gens convincents. Especialment aquella en què tracta de relacionar el vi *sangioveto* amb la *sangue di Giove* (= sang de Júpiter) [THBuc, 132-133]. Encara que la relació entre el vi i la sang pugui semblar evident des del punt de vista religiós o poètic, no ha tingut gens d'èxit des de l'enològic.[1090]

P. ROMÀN. ◊ *IT*.: **sangiovése** «ant. **sangiovéto**, **sangioghéto**. (XVI sec.) Specie d'uva del Chianti e vitigno che la produce» [DEI, 3331]; «(*c*. 1597; sec. XVIII) Specie di vitigno di uva nera diffuso in Toscana, in Romagna e in Italia centro meridionale | (a. 1726) Specie di uva che viene prodotto dal vitigno omonimo | (a. 1722) Vino rosso che si ricava dall'uva omonima» [*ap*. THBuc, 129-130]. | Cf. **sanguvés** «(luc. nord-occ.) Qualità di uva, dal sapore un po'aspro, ma molto sugosa e adatta alla vinificazione» [THBuc, 130].

275 **saragossí** *m*. À. DIAL.: **saragossenc** (Gandesa) [TrL]. | **saragossí** (Gandesa, Freginals) [DCVB].

DESCR.: **saragossenc** «raïm negre vingut de Saragossa» [TrL]. | **saragossí** «varietat de raïm blanc, que agreja, poc gustós, procedent de Saragossa» [DCVB].

ETIM.: Ampelònims d'origen gentilici, com ja indiquen el TrL i el DCVB, que es refereixen a una varietat vinguda de *Saragossa*. | El fet que la descripció del TrL parli d'un raïm blanc i la del DCVB d'un de negre no és cap obstacle, perquè

1089. Aquesta forma italianitzant de l'ALDC contrasta amb les formes genuïnament catalanes que BOSCH [p. 620] ha documentat tot just començat el s. XVII: *raim de Sant Juan*. Sembla, doncs, que la penetració del manlleu ha estat un fenomen més modern.

1090. És una temeritat molt gran intentar emparentar un ampelònim popular amb qualsevol divinitat del panteó grecollatí (tant se val que sigui *Iovis* 'Júpiter' com Bacus).

moltes castes tenen ambdós colors. Allò que ja resulta inversemblant és que a la mateixa Gandesa facin servir dues variants morfològiques distintes. Un dels dos diccionaris deu equivocar-se, i suposo que és el TrL, ja que el morfema *-í* (d'origen aràbic) sovinteja més com a gentilici ampelonímic. | Al sud de la península Ibèrica, on la presència àrab va ser encara més influent, aquesta terminació *-í*, referida a ampelònims espanyols d'origen gentilici, hi abunda extraordinàriament: *jatibí* (< *Játiva* 'Xàtiva'), *jabí* (< *Jávea* 'Xàbia'), *ciutí* (< *Ceuta*), etc.[1091] V. també valencí.

276 **sarreal** *m.* À. DIAL.: **sarreal** (Falset) [TrL]; (Clarà) [SADURNÍ, 22].[1092]

DESCR.: **sarreal** «raïm de color negre moradenc, molt dolç, i bo per a menjar. És anyívol, produint any per altre» [TrL].

ETIM.: Ampelònim provinent de l'antic topònim *Sarreal* (< 'sa real', segons el DCVB, s. *Sarreal*). Actualment s'ha aglutinat en *Sarral* i esdevé un dels municipis més vitícoles de la denominació d'origen Conca de Barberà.[1093]

277 **sarró** *m.* À. DIAL.: **sarró** (Alcoi) [DCVB, s. *raïm*].

DESCR.: **sarró** «raïm petit, blanc i bo; madura per l'agost» [DCVB, s. *raïm*].

ETIM.: Ampelònim que sembla referir-se a una varietat de taula bona per a guardar (antigament al *sarró* 'sac de cuir per a dur-hi menjar'). Suposo que el raïm de *sarró* deu ser una classe adequada per a pansificar, per a poder-la menjar com a fruita seca.[1094]

278 **selvatà** *m.* DOC.: (a. 1871) «Salvatá» [RevSI, XX, 316]. | (Barcelona, 1890) «Salvatá. Donant abundancia de fruyt qu'es molt dur» [ROIG, 36].

À. DIAL.: **selvatà** (Sant Pol de Mar) [TrL, s. *raïm*].[1095]

DESCR.: **selvatà** «de pell consistent, per qual motíu, serveix perfectament per ésser guardat. Rahím mitjá y fluix. Fruyt mitjá, ovalat, blanch-verdós y un poc dols» [ROIG, 36].[1096]

1091. El primer, *jatibí*, extret del murcià Vgar; els dos darrers, *jabí* i *ciutí*, recollits a Andalusia (a. 1807) per ROJAS [p. 280-281]. Aquest autor, però, no n'endevina l'origen toponímic i proposa inversemblants etimologies àrabs.

1092. Suposo que quan SADURNÍ esmenta *Clarà* es refereix a un poblet agregat a la vitícola Torredembarra (Camp de Tarragona).

1093. Ho comprovo personalment quan escullo aquesta localitat per fer-hi la meva enquesta a la Conca de Barberà.

1094. Així m'ho fa pensar el DCVB (s. *figa*) quan descriu la *figa de sarró de pastor* com «de pell molt forta»; i una *figa sarrona o sarronenca*, «no gaire bona si no és seca». Cf. DECat, VII, 702. També coneixen a Mallorca una *cirera de sarró*, segons el DCVB (s. *cirera*).

1095. El TrL adapta correctament les grafies del s. XIX (*sel-* en lloc de *sal-*). Ara bé, en una obra posterior [VVV, 105], el mateix autor escriu *salvetà*. Aquesta forma no té òbviament cap explicació, llevat de la insòlita relació que mossèn Griera hi volgués veure amb el rés de la salve.

1096. Suposo que la raó per la qual ROIG escull la grafia *salvatà* deu tenir a veure amb l'associació que fa amb un raïm especialment indicat per a guardar, tal com ell mateix l'ha descrit. Malgrat la descripció i malgrat que es documenta als s. XV i XVI un *rahim de salvar* (v. raïm de salvar), la morfologia (*-atà*) dificulta seriosament que l'ampelònim del XIX en pugui ser un derivat llunyà.

ETIM.: Ampelònim que, mitjançant el gentilici, fa referència a la *Selva*, comarca veïna del Maresme, a la qual pertanyen les localitats on coneixen el *selvatà*.

279 **semantano** *m.* À. DIAL.: **semantano** (Cubells) [ALDC].

DESCR.: **semantano** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Ampelònim d'origen toponímic, encara que prou deturpat. Deu fer referència a algun cep importat de la comarca del *Somontano* (→ *semantano*), zona vinícola fronterera amb l'Aragó catalanòfon, on actualment es fan vins de qualitat (emparats per la denominació d'origen).

280 **sense gra** *m.* DOC.: (a. 1640) «Sense grans. Uva agigartos» [TORRA, s. *rahim*]. | (a. 1871) «sense gra» [RevSI, XX, 298].

À. DIAL.: **picapolla sense gra** (Calonge de Mar) [FAVÀ].

DESCR.: **picapolla sense gra** «cep de raïms mitjans que no carreguen gens els sarments. Gra blanc, mitjancer; sense pinyol. Molt dolç i bo per a menjar» [FAVÀ]. | Cf. **calop sense pinyol** «varietat de calop» [DCVB, s. *calop*].

ETIM.: Ampelònim referit a una mena de raïm amb grans sense pinyols.[1097] Sovint no és res més que l'epítet d'una subvarietat (de *calop*, de *picapoll*).[1098]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **sin hueso** «(S. Juan del Puerto, la Palma del Condado) Uva» [ROLDÁN, 142]. ◊ *FR.*: **sans pépins** «ou Raisin de Corinthe. (Franc-Comté, XVIIe s.) Cépage» [*ap.* CTal, 527].

sent-ana *f.* → raïm de Santa Anna.

281 **senyorito** *m.* À. DIAL.: **senyorito** (Castelló) [ROMERO, 74]; (Sant Mateu del Maestrat) [ALDC]; (les Useres, Torreblanca) [FAVÀ]. | **sinyoret** (Cabanes de l'Arc) [ALDC].[1099]

DESCR.: **senyorito** «cep híbrid. Vi d'alta graduació alcohòlica i intens color vermell» [*Vins*, 179]; «cep híbrid de sarments caiguts, ben carregats. Raïms molt menuts i no gens bons, però que donen al vi molt color i grau alcohòlic. Gra negre-morat, rodó i petit» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim manllevat a l'esp. *señorito* (diminutiu de *señor*).[1100] Minoritàriament ha estat adaptat al català (*sinyoret*), tot i que el barbarisme hi predomina sense adaptació lèxica. | Potser l'explicació de *senyorito* esdevé més fàcil tenint present les descripcions de ROLLAND [p. 212]: «*demozelle* ou *demoiselle* (Aunis): raisin dont les grains ont mûri sans grossir | *demi-*

1097. Cal no confondre's amb la tria lèxica de l'Empordà, on fan servir *gra* amb el sentit de 'pinyol, llavors', no pas amb el de 'gra de raïm' (= ll. UVA).

1098. Fins i tot es podria dubtar de la variant documental *sense gra* si no fos perquè els paral·lelismes romànics (esp. *sin hueso*, fr. *sans pépins*) confirmen la fàcil substantivació d'aquesta mena de compostos.

1099. En lloc de *senyoret*. Fenomen prou generalitzat en el cat. occidental, que tanca la *e-* en *i-* pel contacte palatal. Veny [*Parlars*, 92] ja ha mencionat, entre altres, *sinyor* per *senyor* i *quixals* per *queixals* (cf. queixal de llop).

1100. Tot i això, no veig clar que l'ampelònim provingui originàriament de l'espanyol si hem de jutjar per la manca de paral·lelismes en aquesta llengua.

zella (Haute-Loire): raisin à très petits grains sur un cep épuisé». Segons això, el fet que al centre de França anomenaven *demoiselle* 'senyoreta' una varietat més productiva de fulla que de fruit pot ser l'origen d'un ampelònim que ironitza sobre el baix rendiment d'un cep tan fi, tan «senyor».[1101] (Cf. planta de la reina.)

SIN.: Cf. directe.

P. ROMÀN. ◊ *OCC.*: Cf. **plant de damisello** «(Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ronds» [*ap*. DPF, s. *rasin*];[1102] «(a. 1886) Variété de raisin» [TdF, s. *plant*]. ◊ *PORT.*: Cf. **donzelynho** «(Lamego, 1531) Casta do vino de peesam de muita soma» [*ap*. CTal, 521].

282 **serra** *f*. À. DIAL.: **serra** (Eiv.) [RIBAS, s. *raïm*]; (Sant Agustí des Vedrà) [FAVÀ].[1103]

DESCR.: **serra** «varietat de reïm» [RIBAS, s. *raïm*]; «cep de raïms grossos, arrodonits i molt atapeïts. Gra negre, menut i rodó. Fa un vi amb grau» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim local que pot referir-se a la forma dentada (com de *serra*) dels seus pàmpols.[1104] Posteriorment, per metonímia, el nom de la planta s'hauria estès als fruits. Aquesta motivació semàntica coincidiria amb un altre ampelònim més explícit: el *retallat*.[1105]

283 **serverola** *f*. *ANT*. DOC.: (Val., 1854) «Serverola» [NIEVA, 63].

DESCR.: **serverola** «racimo algo claro, quebradizo. Uva redonda, un poco rojiza; abunda en mosto» [NIEVA, 63].

ETIM.: Probablement aquest raïm *serverola* es pot derivar de *servar* 'conservar'[1106] més que no pas de l'herba homònima, pròpia sols de la muntanya pirinenca.[1107] Això permetria relacionar aquest ampelònim amb el *raïm de penjar* (o *de salvar*),

1101. Hi afegeixo, encara que no calgui, que és inacceptable l'etimologia popular que apunta ROMERO [p. 79]: «de las pocas versiones [etimológicas] que me han dado, la más verosímil para mí es la que afirma que este híbrido de procedència francesa, lo trajo al Maestrazgo un señorito andaluz».

1102. El DPF ho afrancesa en *plant de demoiselle*, com és habitual entre la majoria d'ampelògrafs occitans.

1103. No veig cap raó per a preferir la grafia *cerra* (= pèl de porc), emprada per RIBAS. Aquesta implicaria una *e* tancada /'se-/, i jo a Sant Agustí vaig sentir una *e* oberta /'sɛ-/.

1104. Malauradament, la meva descripció no aclareix aquest punt, tot i que no sempre és fàcil trobar informants que diferenciïn la forma dels pàmpols. Algun, fins i tot, es vanta d'aquesta capacitat, però la majoria no s'hi veuen amb cor (tractant-se sovint de varietats arraconades dels conreus moderns).

1105. Tampoc no descarto que pugui ser un gal·licisme: del fr. *serré* 'comprimit', aplicat als raïms de grans apinyats (cf. estorell de pinyeta).

1106. En català es documenta ja des de l'any 1311 la *ceba de servar*: «la que es guarda» [*ap*. DCVB, s. *ceba*]. També Coromines esmenta per al rossellonès unes *cebes de servar* o *servadores* [DECat, VII, 857].

1107. S'ha volgut explicar el nom *herba serverola* (o *cerverola*) per l'afició que aquesta despertava en els delmats cérvols. Ho veig molt probable per a una herba de prat, però quasi impossible pel que fa a un raïm, tot i que s'ha de reconèixer que la motivació ampelonímica inclou gossos, pardals, abelles, etc. (fins i tot, els extints vells marins [= foques mediterrànies] menjaven raïms a la costa!, segons el VCors, s. *vécchju marinu*).

motivat també per la llarga conservació dels seus fruits. Si més no, aquesta motivació és ben clara per als ampelònims d'Occitània,[1108] com ja aclareixen les definicions del *servan(t)* i del *servadou* (v. *infra*).

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: Cf. **servant** «(Nîmes, 1782) Cépage à grosses grappes moyennement compactes, à gros grains sphériques, blancs et puinés, à peau épaisse, à pulpe juteuse | Du fr. du Midi, emprunté au languedocien *servan*, littéralement "qui se conserve"» [DncF, 338-339]. ◊ *OCC.*: Cf. **servadou** «(Lot-et-Garonne,1784) Cépage | (transfert du languedocien), "qui se conserve, qui dure", renvoie à la conservation que l'on pouvait faire autrefois du raisin pendant l'hivern, plutôt qu'à la longévité du cépage» [DncF, 152]. | Cf. **servan** «(a. 1886) Variété de raisin blanc, peu hâtif, à grains très gros, allongés et separés» [TdF]; «(a. 1676; Hérault, 1784) Acinos maximos habet, haec totâ hyeme servatur, unde nomen habuit» [*ap*. DncF, 339].

284 **sever** *m*. À. DIAL.: **sabès** (Montseny) [TrL]. | **sever** (l'Esquirol) [ALDC].[1109]

DESCR.: **sabès** «raïm de color vermellós» [TrL].

ETIM.: Ampelònim local, d'etimologia difícil per la manca de dades disponibles. Suposo que deu tenir a veure amb els llinatges barcelonins *Sabés* o *Sever* [DCVB], o potser amb el sant: *(sant) Sever*.[1110] | Una altra opció, encara més incerta, és que estigui relacionat amb la *ceba* (→ *ceber*).[1111] Certament, en català es poden comparar les fruites amb la ceba quan són verdes, però veig difícil que això hagi generat cap ampelònim.

285 **sitges** *m*. o **sitja** *f*. À. DIAL.: **planta sitja** (Tarragonès) [SADURNÍ, 20]. | **sitja**[1112] (Gandesa) [FAVÀ]. | **sitges** (Corbera d'Ebre) [FAVÀ].

DESCR.: **planta de sitja** «raïm negre i apinyat» [TrL, s. *lledoner*].[1113] | **sitges** «cep de raïms grossos i arrodonits. Gra gros, blanc i rodó, de pell forta. És bo per a menjar i per a conservar; també val per al vi, encara que li falti grau» [FAVÀ]. | Cf.

1108. BALDANI també ha escrit per al raïm it. *servant*, préstec modern del francès: «comunque, per il suo interesse di cultivar molto tardiva, facilmente conservabile e transportabile a distanza» [p. 48].

1109. Discrepo de la grafia del TrL (s. *sabès*) del moment que l'ALDC recull a la contrada una variant amb *e* tancada i en singular. La *-s* del TrL sembla, doncs, un simple plural: *sever(s)* [sə'βes].

1110. La pèrdua de l'epítet *sant* no seria cap obstacle, atès que trobo uns altres casos en què s'ha perdut el compost (*jaume* per *sant Jaume*, *magdalena* per *santa Magdalena*, etc.).

1111. Proposar una derivació del topònim *Seva* (no gaire llunyà ni del Montseny ni de l'Esquirol [o Santa Maria de Corcó], per cert) presenta dos obstacles insalvables. Primer, la GEC (s. *Seva*) esmenta com a gentilici *sevatà/-ana*, no pas **sever*. I, segon, es tracta d'una població de muntanya ben poc vitícola (com les dues anteriors, si fa no fa).

1112. La GCat [p. 25], obra no prou curosa, escriu una grafia accentuada *sitjà*. Suposo que es tracta d'una errada ortogràfica per *sitja*. En tot cas, no hi és l'únic «mot fantasma» pel canvi d'accent: fa el mateix amb l'ampelònim *planta* grafiant-lo «plantà».

1113. De fet, el TrL oblida incloure una entrada d'aquest ampelònim en el seu diccionari, però (s. *lledoner*) diu que aquest s'assembla a la *planta de sitja*.

malvasia de Sitges[1114] «vin excellent. Grain gros, ovoïde, tirant sur le jaune [...] n'étant pas bon à manger» [MARCÉ, 17-18]; «malvasia procedent d'aquesta localitat» [TrL].

ETIM.: Ampelònim de la Terra Alta que a Corbera d'Ebre ha mantingut la forma toponímica (*sitges*). A la veïna Gandesa, en canvi, s'ha generat un fals singular analògic mès estès: *sitja*. | Suposo que la reputació vinícola de la vila de *Sitges* (Garraf), gràcies sobretot al seu famós vi *malvesia*,[1115] explica satisfactòriament la importació del cep (i del manlleu toponímic). Això, és clar, no implica necessàriament la sinonímia entre ambdós raïms (*sitges* i *malvesia*). Els vins s'han fet tradicionalment amb barreja de diferents raïms, per molt que s'acabés imposant el nom d'una sola classe.

SIN.: Segons SADURNÍ [p. 20], del cep *lledoner* encara en diuen *planta sitja* al Tarragonès. No ho veig gens clar, perquè aquest primer cep és un conegut sinònim de la *granatxa* (v. lledoner); i, per ex., a Gandesa comprovo personalment que diferencien *vernatxa* de *sitja*. A més, aquesta sinonímia també contradiria l'observació del TrL (s. *lledoner*), segons la qual aquest és «semblant a la *planta de sitja*, però més esclarissat».

286 **subirat** o **sobirà** *m*. A. DIAL.: **sobirà** (Conca de Barberà) [PLAZA, 313]; (Cambrils) [ALDC]. | **subirat** (l'Espluga de Francolí) [TrL]; (Sarral, Riudoms) [FAVÀ]. | **subirat parent** (l'Ordal [Subirats]) [SADURNÍ, 22];[1116] (la Granada) [FAVÀ].

DESCR.: **sobirà** «raïm» [PLAZA, 313]. | **subirat** «raïm blanc» [TrL]; «uvas ambarinas con lunares. Racimos densos y alargados. Cepa de gran producción, genera vinos dulces y licorosos» [ROMERO, 73]; «cep de raïms per a vinificar malgrat la poca graduació. Poc bons per a menjar per culpa de la pell dura i de l'excés de pinyol. Grans foscos, petits i llarguers, amb una cua forta» [FAVÀ]. | **subirat negre** «cep indígena» [SADURNÍ, 20]. | **subirat parent** «varietat blanca» [CIURANA, 103]; «cep indígena, blanc, molt productiu» [SADURNÍ, 22]; «cep de raïms primerencs i llargs. De gra ros i rodó, fa un vi dolç» [FAVÀ].

ETIM.: Deixant de banda una improbable motivació antroponímica,[1117] crec que cal acceptar *subirat* com la variant més conservadora, ja que seria innecessàriament complicat explicar l'addició d'un reforç dental *-t*. | Tampoc no considero que sigui encertat pensar en un qualificatiu del tipus *sobirà*, relaciona-

1114. La fama d'aquesta localitat també ha servit perquè el normatiu DFa (s. *malvasia*) inclogui específicament la *malvesia de Sitges*.

1115. Esmento, a tall d'exemples, un parell de referències antigues: (a. 1600) «en Sitjas y Vilanova [...] excellent malvesia» [PGil, 242]; (a. 1820) «en este principado de Catalunya se hace una rica cosecha de malvasía en el territorio de Sitjes [...]. Así es que se consume no solo en la misma provincia, sino que tambien se remite á otras provincias de España, y aun al estrangero» [FCar, 229].

1116. La mateixa plana d'aquest autor penedesenc també inclou (sense concretar-ne cap localització) un raïm *parent*, amb reducció sintagmàtica.

1117. Malgrat que *Sobirà* i *Subirats*, per ex., són llinatges força estesos en català (v. les entrades corresponents del DCVB).

ble amb uns altres com *imperial* o *reial*, per a referir-se al caràcter exquisit o esponerós de les varietats respectives: cf. imperial. | La manca de documentació antiga i la recent introducció d'aquesta varietat (segons expliquen a l'ALDC els informants de Cambrils) em fan pensar en una altra hipòtesi. Crec que *subirat* és una reducció posttoponímica de *Subirats*,[1118] un dels més extensos municipis vitícoles que actualment formen part de la denominació d'origen Penedès.[1119] Els parlants de la Conca de Barberà, perduda la referència toponímica, l'haurien interpretat com un plural i n'haurien fet un singular analògic.

SIN.: Cf. fumat; cf. macabeu.

287 **sumoll** o **sumoi** *m*. DOC.: (Cat., 1797) «Sumolls» [NAVARRO, 13]. | (a. 1871) «Chimoy [...]. Saumoll. Somoi. Sumoll. Sumoy, Ximoll» [RevSI, XX, 261 i 265-266]. | (a. 1877) «Somoll» [*ap*. VVV, 80]. | (Lleida, Tarragona; 1878) «saumoll [...] sumoy» [*Estud.*, 86-87]. | (Barcelona, 1890) «Sumoll ó ximoy. Se cultiva pera ví en tots los terrenos» [ROIG, 36].

À. DIAL.: **samoi** (Móra la Nova) [ALDC].[1120] | **samoll** (Vimbodí) [ALDC].[1121] | **saumoll** (Freixenet de Segarra, Arfa) [ALDC]. | **saumoi**[1122] (Vinaixa) [ALDC]; (Sarral) [FAVÀ]. | **somoi** (Valls) [TrL]. | **somoll** (Gandesa) [DCVB].[1123] | **sumoi** (el Vendrell, Tarragona) [DCVB]; (Penedès) [GIRALT, 19]; (Aguiló, Sant Jaume Sesoliveres, Cervelló, Sant Jaume dels Domenys, Sant Pere de Ribes) [ALDC]; (Torredembarra,[1124] la Granada) [FAVÀ]. | **sumoll** (Cardona, Vallès, Barcelona) [DCVB]; (Alt Empordà) [PUIG, 25]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 146]; (Cardona, Moià, Castellfollit de Riubregós, Calaf, Vacarisses, Sentmenat) [ALDC]; (Artés, Esparreguera) [FAVÀ]. | **ximoi**[1125] (Tossa de Mar) [ALDC]; (Calonge de Mar) [FAVÀ]. | **xumoi**[1126]

1118. Probablement igual com passava amb el raïm *cambril* (← Cambrils).

1119. Unes estadístiques publicades el 1890 [ROIG, 56] ja atorgaven a Subirats el segon lloc de l'Alt Penedès pel que fa a producció anual de vi (40.000 hl, per sobre dels 30.000 hl de Sant Sadurni d'Anoia).

1120. Variant explicable per una tendència del cat. occidental a centralitzar en *a* la *o* àtona inicial. Cas equiparable al de *manestrell* (v. monastrell).

1121. Sorprèn que l'ALDC reculli raïm *samoll* a Vimbodi (en lloc de *saumoll*), perquè el DCVB (s. *cirera*) esmenta justament a Vimbodí una varietat anomenada *cirera saumella*.

1122. Variant ioditzada que, igual com el *saumoll* precedent, s'hauria diftongat a partir de la variant arcaïtzant *somoi/-oll*.

1123. Variant arcaïtzant del cat. nord-occidental, amb manteniment de la *o* [*som-*], derivada de *somoiar* segons Coromines (v. *infra*: etim.).

1124. És curiós que els cinc kilòmetres que separen Torredembarra de Creixell (poblacions del Camp de Tarragona on faig enquestes) ja provoquin variants diferenciades: *sumoi/xumoi*.

1125. Potser una interferència semàntica amb *ximat* 'vi sense bullir' ajuda a explicar l'assimilació vocàlica de *xumoi* en *ximoi*.

1126. Variants, aquesta i la precedent, explicables per la facilitat amb què els dialectes del cat. oriental palatalitzen les fricatives alveolars inicials. Puc esmentar diversos exemples dialectals: *xíndria* per *síndria*, *xuc* per *suc* o *xanglot* per *sanglot* (= singlot).

(Vallès, Marina)[1127] [DAg]; (Cànoves) [ALDC]; (Alella, Creixell de Mar) [FAVÀ].

DESCR.: **saumoi** «cep generalment negre, però amb una subvarietat de color clar» [FAVÀ]. | **somoi** «vi» [TrL]; «varietat de raïm» [DELC, s. *raïm*]. | **somolls** «raïms de gra gros i rodó» [VVV, 105]. | **sumoi** «cep de raïms llargs. Gra negre i allargat; immenjable. Fa un vi negre aspre i ferreny» [FAVÀ]. | **sumoll** «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13]; «vinos dotados de gran color. Vidueño que produce mucho fruto, bueno y tempranizo» [BCas, 24]; «se cultiva pera ví, y lleva molt y bó. Rahím un poch apretat. Fruyt mitjá, aovat, negre, dols ab asperesa» [ROIG, 36]; «espècie de raïm negre o blanc» [DAg]; «varietat de cep, i el raïm que aquell fa, que sol esser negre, de gra gros però llargarut» [DCVB]; «raïm de gra llargarut, negre, de pell prima, molt sucós, no gaire bo per a menjar ni per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «varietat de raïm negre de grans grossos i llargaruts. *Cep*» [DIEC]; «fa vi de molt grau» [ALDC]; «cep de raïms llargs. Gra gros i ovalat, d'un negre intens. Fa un vi negre no gaire apreciat» [FAVÀ]. | **ximoi** «se cultiva pera ví, y lleva molt y bó. Rahím un poch apretat. Fruyt mitjá, aovat, negre, dols ab asperesa» [ROIG, 36]; «cep de raïms per fer vi. Gra d'un negre intens, rodó i mitjancer» [FAVÀ]. | **xumoi** «mena de cep i de raïm» [DAg]; «cep de raïms llargs. Gra negre, llargarut i sucós. De pell prima i cua dura. Fa un vi aspre, fort i de molt color» [FAVÀ].

ETIM.: Coromines ha escrit sobre aquesta qüestió: «De SUB-MOLLIARE degué venir **somoiar*,[1128] en part canviat en *assomoiar* i en part dissimilat en *assomellar*, verb que, amb el sentit fonamental de 'tornar moderadament humit, només mig amarat', prengué el doble significat de 'fer eixugar en part', i de 'penetrar en saba', 'assaonar, madurar' [...]. I el derivat postverbal *sumoi* o *sumoll*» [DECat, V, 750]. | Segons això, el *sumoll* és una mena de raïm que es destacaria pel seu suc. Efectivament, tant la descripció del DCVB (s. *raïm*) com la meva del *ximoi* deixen constància del caràcter sucós d'aquesta varietat. | L'ampelònim en qüestió, un dels més estesos a la Cat. central, és sens dubte una variant pròpia i arrelada.[1129] Ho confirmen tant la notabílissima variació dialectal (*samoi*, *samoll*, *saumoll*, *saumoi*, *somoi*, *somoll*, *sumoi*, *sumoll*, *ximoi*, *xumoi*)[1130] com

1127. No crec que el DAg es refereixi a la comarca de la Marina (d'Alacant). L'àrea dialectal del *sumoi*, exclusiva del cat. central, ho fa inviable. Deu tractar-se de la «Marina» (de Barcelona), terme alternatiu a *Maresme* que he llegit en autors de principis de segle.

1128. El DCVB (s. *sumollar*) hi escriu: «fer pansir o madurar (Camp de Tarragona)». No veig encertada aquesta grafia ***sum***- del moment que atorga una variant fonètica /s**o**'moʎ/ a Gandesa (població del cat. nord-occidental on no hi ha neutralització de la *o* àtona en *u*).

1129. Aquesta vinculació amb el cat. central es fa evident pel manteniment de nombroses variants ioditzants, les quals han arribat a punts del cat. occidental on no es dóna aquest fenomen (per ex., *samoi*, a Móra la Nova).

1130. La documentació trobada no és, en canvi, tan antiga. Tot plegat es remunta a una llista d'ampelònims del 1797. D'altra banda, la

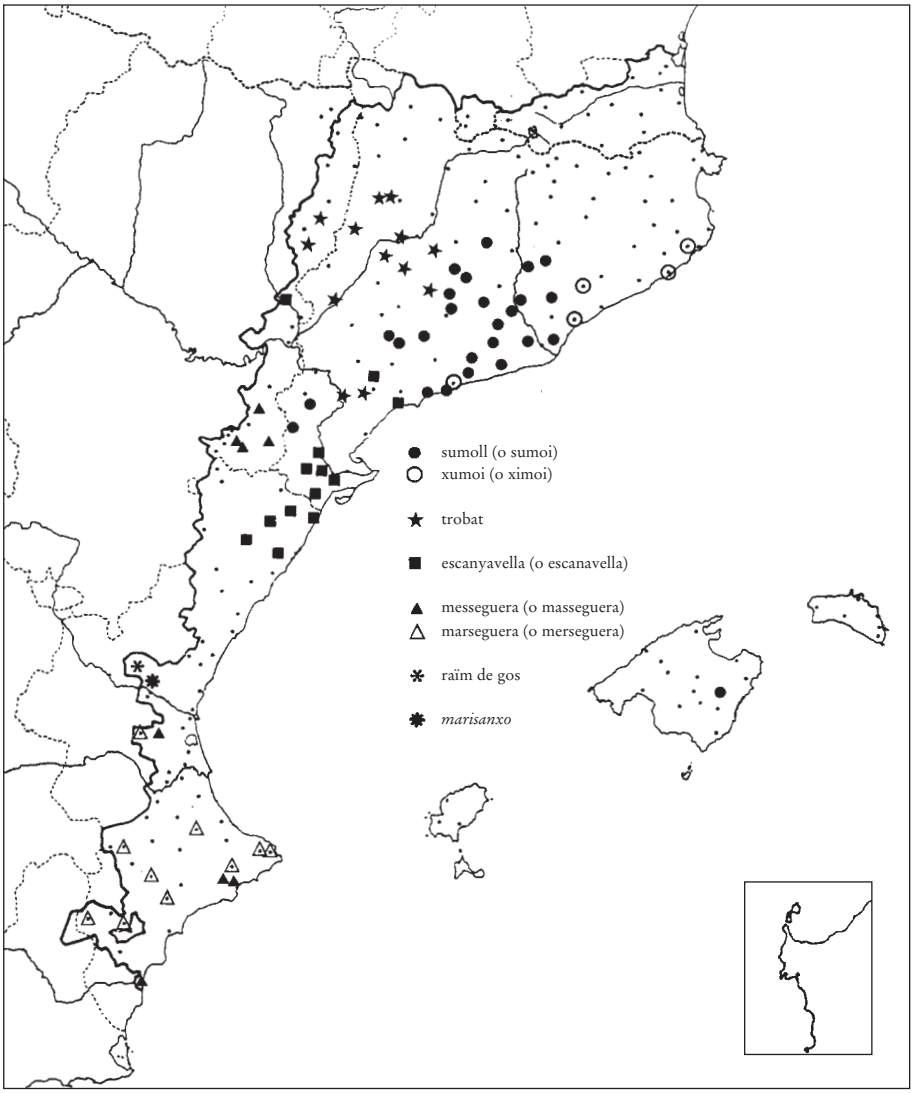

FIGURA 23. Mapa del *sumoll*.

la pràctica inexistència de paral·lelismes romànics. L'aparició d'un isolat *sumoy* en l'espanyol (v. *infra*) és un clar préstec lingüístic del català.

SIN.: Segons la GCat [p. 25]: «*messeguera*, coneguda també amb els noms d'Escanyavella, Planta borda, Escanyagós, *Sumoll blanc*». | Si analitzem les definicions d'alguna variant de *sumoll* (com, per ex., *saumoi*), es pot concloure que, encara que hi predomini la subvarietat negra, n'existeix també una de blanca. És per això que la *messeguera*, una varietat predominantment blanca,[1131] apareix mencionada com a geosinònim de *sumoll (blanc)*.[1132] | Aquesta proposta sinònimica guanya solidesa amb la cartografia de les àrees dialectals: v. messeguera. S'hi pot observar perfectament com els diferents geosinònims de *messeguera* (*sumoll*, *escanyavella*, *planta borda*, etc.) van alternant-se amb profusió al llarg de l'àrea catalanòfona, sense interferir-se a cap localitat. | En canvi, encara que el TrL (s. *sumoll*) faci equivalents els ceps *sumoll* i *picapoll*, es tracta d'una geosinonímia impossible per la superposició de les àrees dialectals. Sumant les meves enquestes i les de l'ALDC, ambdós ampelònims coincideixen a la mateixa localitat una quinzena de cops (cf. picapoll).[1133]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **sumoy** «(Olite) Variedad de uva, de grano largo» [ECHAIDE, 175].

---

puixança dialectal de *sumoll* contrasta amb el seu actual fracàs agrícola. Llegeixo en una monografia del 1990: «varietat molt conreada a Catalunya, actualment en franca recessió» [GCat, 25].

1131. Almenys a les comarques alacantines i a les de l'Ebre, segons les descripcions de les variants de *messeguera*.

1132. En aquest cas, l'epítet cromàtic potser serveix per a aclarir dubtes ampelogràfics, ja que no he trobat cap parlant que l'utilitzi.

1133. També puc mencionar, per ex., un tractat químic de la primera meitat del XIX que diferencia clarament ambdues varietats: «tal lo manifiestan los mostos de *picapol*, charelo y *sumoll*» [ROURA, 6].

T

288 **tarragoní** *m.* À. DIAL.: **tarragoní** (Tarragona, Montblanc, l'Espluga de Francolí, Tremp, Artesa de Segre) [TrL]; (Barberà) [PLAZA, 314].

DESCR.: **tarragoní** «raïm negre de gra allargat, molt semblant al *macabeu*» [TrL]; «varietat de raïm blanc» [GCat, 25]; «classe de cep i de raïm negre de gra gros» [PLAZA, 314].

ETIM.: Ampelònim de clara motivació gentilícia. L'existència dels famosos vins de Tarragona (actualment emparats per la denominació d'origen) deu haver afavorit la derivació toponímica, tal com passa en unes altres regions vinícoles mediterrànies: Alacant, Marsala, Jerez, etc.

SIN.: No tinc prou dades per a opinar sobre la sinonímia de *tarragoní* que proposa la GCat: «*pansé blanc*, conegut també per *pansé* (= *panser*), *palop*, *pansa blanca*, *tarragonins*» [p. 25].[1134]

289 **tendral** o **tendralet** *m.* DOC.: (a. 1871) «Tendral» [RevSI, XX, 266].

À. DIAL.: **tendral** (Camp de Tarragona) [DCVB]. | **tendral de planta** (Alberic) [ALDC]. | **tendralet** (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 146]; (Castellfollit de Riubregós) [ALDC]. | **tenralet** (Calaf) [ALDC].

DESCR.: **tendral** «cep que dóna un raïm de gra molt llarg i boterut, de color roig tirant al morat i de gra delicat» [DAg]; «varietat de raïm de gra molt llarguer, de color vermell moradenc, i de bona sabor» [DCVB]. | **tenralet** «raïm primerenc» [ALDC].

ETIM.: Per Veny, l'etimologia és clara: «Altres característiques del raïm poden per la base dels seus noms [...] la maturació relacionada amb la seva precocitat: *tenralet*, *tendral*» [*Mots*, 60]. Precisament, l'ALDC recull que els informants de Calaf destaquen aquest raïm com el més primerenc.[1135] | Pel que fa a

1134. Tot i que sí que he constatat que *palop* i *panser* són geosinònims (v. pansa).

1135. Segons el DCVB, una de les accepcions de *tendre* és 'novell, immadur'. També esmenta nombroses classes de fruits: la *fava tendral* (a Alcoi, s. *fava*), la *magrana tendral* (a Sueca, Cullera, Gandia, etc.; s. *magrana*) i la *pera tendral* (al País Valencià i Tortosa, s. *tendral*).

l'arcaisme *tenral*, Coromines ha escrit: «la conservació del nexe *nr*, sense epèntesi de la *-d-*, que antigament havia arribat cap al S. fins al centre del Princ., ha anat reculant cap al Nord, però encara resta d'ample a ample de la zona pirinenca i prepirinenca» [DECat, VIII, 411]. Almenys, en el camp ampelonímic, vist el diminutiu de l'Anoia, no cal encara l'adverbi «antigament».

SIN.: Segons FARELL [p. 146], el *tendralet* també seria conegut a l'Anoia com a *camatendre*.[1136]

290 **terrassenc** *m*. DOC.: (Barcelona, 1437) «tarracench» [*ap*. FERRER, 97]. | (Cat., 1869) «Tarrasenc» [BCas, 26]. | (Barcelona, 1890) «*Terrassench*. Sarments llisos, meritallos curts, nusos surtints ab molts raveixinchs, curts y pochs banyolins, fusta forta» [ROIG, 36].

À. DIAL.: **terrassenc** (Santa Eulàlia de Ronçana) [TrL]; (la Llacuna) [SADURNÍ, 22].

DESCR.: **terrassenc** «vitigno» [FERRER, 97]; «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «raïm negre, de gra rodó i de pell prima» [TrL]; «varietat de raïm negre, indígena, productiu» [SADURNÍ, 22].

ETIM.: Clar derivat gentilici, provinent de la ciutat de Terrassa (Vallès Occidental), com ja havia apuntat Griera [VVV, 105].

SIN.: V. negrelló.

291 **terret** *m*. DOC.: (a. 1877) «Terrer» [*ap*. VVV, 80].

À. DIAL.: **terret** (Girona) [TrL]; (Parestortes) [FAVÀ]. | **terret-borret** (Ross.) [GUITER, 100].

DESCR.: **terret** «raïms blancs, de grans molt apinyats i grossos. Fan el vi bo i tarden a madurar» [TrL]; «cep de raïms petits i apinyats. Gra rosat i rodó, de pell fina. Bo per a fer vi» [FAVÀ]. | **terret-borret** «raïms molt apinyats que no tenen els grans tan grossos com els de l'*aramon*. Color de mel» [GUITER, 100]. | **terret negre**[1137] «Grains ronds, assez gros, un peau croquants, juteux, très-bons à manger, fait du bon vin léger» [ROUFFIA, 132].

ETIM.: Crec que aquest *terret* septentrional deu derivar de *terra*. Suposo que el motiu de l'associació deu tenir a veure amb un cep de sarments caiguts, que s'arrosseguen per terra. Ja ho creia així Mistral, que va escriure al TdF (s. *terret*): «l'on croit être la *vitis narbonensis terrester* de Pline, dont les sarments rasaient le sol». Aquesta proposta, doncs, també permet relacionar motivacionalment l'ampelònim en qüestió amb la *gatxeta* del valencià o amb la *rastrera blanca* de l'espanyol (v. gatxeta). | D'altra banda, segons els paral·lelismes occcitans (*tarret*, *terras*, *terren*, *terret*),[1138] no hi ha dubte que el *terret* rossellonès ha estat manllevat a aquesta llengua.

P. ROMÀN. ◊ *FR*.: **terret-noir** «(Aude, Hérault, Gard, Vaucluse;

1136. Acceptar aquesta sinonímia implica, en el fons, relacionar-lo amb tota una sèrie d'ampelònims que han estat motivats pels seus peduncles tendres (cf. cuatendre).

1137. No incloc aquest ampelònim en la documentació catalana perquè el rossellonès ROUFFIA fa servir una grafia afrancesada: *terret noir*.

1138. I encara hi ha algunes altres subvarietats occitanes, com el *terret bourret* (v. borret) o el *terret escalaut* (v. pansaescaló).

1857) Grappe volumineuse; composée de grains serrés, d'une belle grosseur, ovalaires, noir-rougeâtres; grains juteux; saveur acidulée, peau épaisse. Il produit un bon vin ordinaire remarquable par sa couleur» [RENDU, I, 7*v*]; «(Languedoc, 1736) «[...] produit beaucoup» [*ap*. DncF, 352]. ◊ OCC.: **tarret** «(rouerg.) Variété de raisin noir, à grains gros, très serrés» [TdF, s. *terret*]; «(Puiss.) Variété de vin blanc» [FEW, XIII/1, 247]; «(a. 1676; Aveyron, 1784) Vitis nigrae quibus vinum rubrum conficitur» [*ap*. DncF, 292]. | **terret** «(Narbonne, 1827) Plants qui produissent les milleurs vins rouges» [CAVOLEAU, 364]; «(Aude, Hérault, Gard, Vaucluse) Cépage noir» [DLF]; «variété de raisin noir, à grains gros, très serrés» [TdF]; «(Carc.) Raisin noir à grains fermes et serrés | (Gard, 1836) Cépage rouge» [FEW, XIII/1, 247]; «(Carcassonne, 1619) Cépage productif, à grosses grappes compactes, à grains moyens, ellipsoïdes, à peau ferme, juteux» [DncF, 351-352]. | Cf. **terràs** «(Arm.) Variété de raisin rouge précoce» [DBGM]. | Cf. **terren** «variété de raisin noir, à grains gros, très serrés» [TdF, s. *terret*]. «(Vaucluse, 1639) Cépage» [*ap*. DncF, 352].

292 **tintorera** o **garnatxa tintorera** *f*. DOC.: (Garraf, 1890) «Darrerament s'han fet en aquesta comarca algunas plantacions de tintorers híbrits Petit Bouchet y *Garnatxas tintoreras*» [ROIG, 51].[1139]

À. DIAL.: **garnatxa tintorera** (Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | **granatxa tintorera** (el Vendrell, Montblanc) [TrL].[1140] | **pinturer** (Peramola) [ALDC].[1141] | **tintolera** (el Puig de Santa Maria) [ALDC].[1142] | **tintorer** (l'Espluga de Francolí, Cervera, Sant Vicenç dels Horts, Tarragona, Cervera, Guimerà, Balaguer, Tremp, Gandesa, Tortosa, Marratxí) [TrL]; (Penedès, Gandesa, Mall.) [DCVB]; (Ross.) [GUITER, 100]; (Sant Jaume dels Domenys) [ALDC]. | **tintorera** (Bocairent, Atzeneta del Maestrat) [TrL]; (val.) [LLATAS, II, 196]; (Tortosa) [DCVB]; (Sant Martí Sarroca) [SADURNÍ, 23]; (la Torre de Fontaubella, Casinos, Picassent, Montesa, Beneixama) [ALDC]; (les Useres, Llíria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Castalla) [FAVÀ]. | **tinturera** (Monòver) [FAVÀ]. | **tinturero** (Horta de Sant Joan) [ALDC].[1143] | **vernassa tintorera** (Rossell) [ALDC].[1144]

1139. Una publicació de finals del XIX [*Estud.*, 84] també comenta que entre el 1871 i el 1872 la *tintore<r>a híbrida* va ser importada a la província d'Alacant.

1140. Forma composta que en aquest cas usa la variant *granatxa*, molt estesa al Principat. En obres recents de caràcter generalista sol aparèixer el compost sota la forma *garnatxa tintorera* [*Vins*, 89; GCat, 25]. Es tracta, però, d'una tria més vinculada a una forma estandarditzada que a la realitat dialectal d'aquesta varietat: cf. garnatxa.

1141. Forma encreuada per una associació semàntica amb *pintura*, producte que dóna color, igual que la *tinta*.

1142. Forma explicable per dissimilació vocàlica de líquides (*r-r* > *l-r*).

1143. Variant de morfologia acastellanada [*-ero*]. De tota manera, aquesta forma i la precedent (*tinturera*) semblen influenciades directament pel fr. *teinturier*.

1144. Una altra variant composta, en aquest cas pròpia del val. septentrional, d'aquest híbrid de *vernassa* (v. garnatxa) i *tintorer*.

DESCR.: **garnatxa tintorera** «cepa para la obtención de vinos de color. Fruto de madurez tardía» [MARCILLA, 105]; «grans menuts, de color negre. Cep que produeix vins de molt color, de bona graduació alcohòlica» [SIMÓ, 280]; «cep de raïms petits i abundants. Gra menut, rodó i molt negre. Dóna grau al vi i, sobretot, un color fosc» [FAVÀ]. | **granatxa tintorera** «Raïm negre, de gust aspre | Híbrid de granatxa i tintorer» [TrL]. | **tintorer** «cep que dóna un raïm primerenc de color negre i gra mitjà» [DAg]; «Varietat de cep | El cep americà | Raïm molt negre que fa el vi molt fort i agrós. Serveix per a colorar el vi clar» [TrL];[1145] «raïm de grans mitjancers, poc espessos, negres, amb el suc vermell; no gaire bo per a menjar, fluix per a fer vi, però el fa de bon color» [DCVB, s. *raïm*]; «vins de grau alcohòlic mitjà, de productivitat prou considerable» [GUITER, 100]. | **tintorera** «raïm negre de gra fluix; serveix per a fer vi primerenc i dóna color negre al vi» [TrL]; «raïm del cep tintorer» [DCVB]; «grans menuts, de color negre. Cep que produeix vins de molt color, de bona graduació alcohòlica» [SIMÓ, 280]; «cep de raïms grossos i esparsos, excel·lents per a donar color i grau al vi. Gra negre, mitjancer i rodó, amb la pell gruixuda. No val per a menjar perquè és agre» [FAVÀ]. | **tinturera** «cep de raïms negres per a colorar el vi. Grans de pell forta, aspra» [FAVÀ].

ETIM.: Variants que deuen el seu nom al color negre, com de tinta, del vi que produeixen, com ja destaquen la majoria de les descripcions disponibles. | L'existència de les variants compostes s'explica per un aspecte complex de la ciència agronòmica: la hibridació, o creació de varietats noves a partir d'unes altres de ja existents. El cas del *tintorer* té a veure amb la revolució ampelològica acomplerta al Migdia francès durant el s. XIX. La *garnatxa*, noble cep quasi mil·lenari (considerat a França d'origen espanyol), va ser encreuada amb un cep francès, el *teinturier*,[1146] especialment indicat per a la coloració del vi.[1147] Així, encara que sempre parlem de la mateixa varietat híbrida, unes poblacions l'anomenen *tintorer* (catalanització del nom «patern»); i en uns altres llocs ens en diuen el nom complet: *garnatxa tintorera*. Alguna localitat, en canvi, reduí el sintagma i donà lloc al femení *tintorera*; i encara al-

1145. En principi, no faig gaire cas a la segona accepció del TrL perquè l'*americà* (v. planta americana) i l'híbrid *tintorer* no són la mateixa varietat. Cf., per ex., NDCLP (s. *tintureira*).

1146. Segons el TLF (s. *teinturier*): «*par méton*., cépage obtenu par croisement de celui-ci avec un autre cépage».

1147. Llegeixo a la RevSI [XX, p. 226]: «el *Tintorero* y sus varias combinaciones con la *Garnacha* y otras castas de raza española, son las nuevas cepas, procedentes de cruzamientos ó fecundaciones distintas verificadas en la época de sus respectivas inflorescencias [...]. El *tintorero* que es el padre común o polígamo de esa nueva tribu de vidueños, con que acaba de enriquecerse la viticultura moderna, es bastante fértil por sí, pero no lo es tanto como algunas especies de sus referidos cruzamientos; él ha transmitido á varios de sus descendientes toda la intensidad de su coloración y otros atributos».

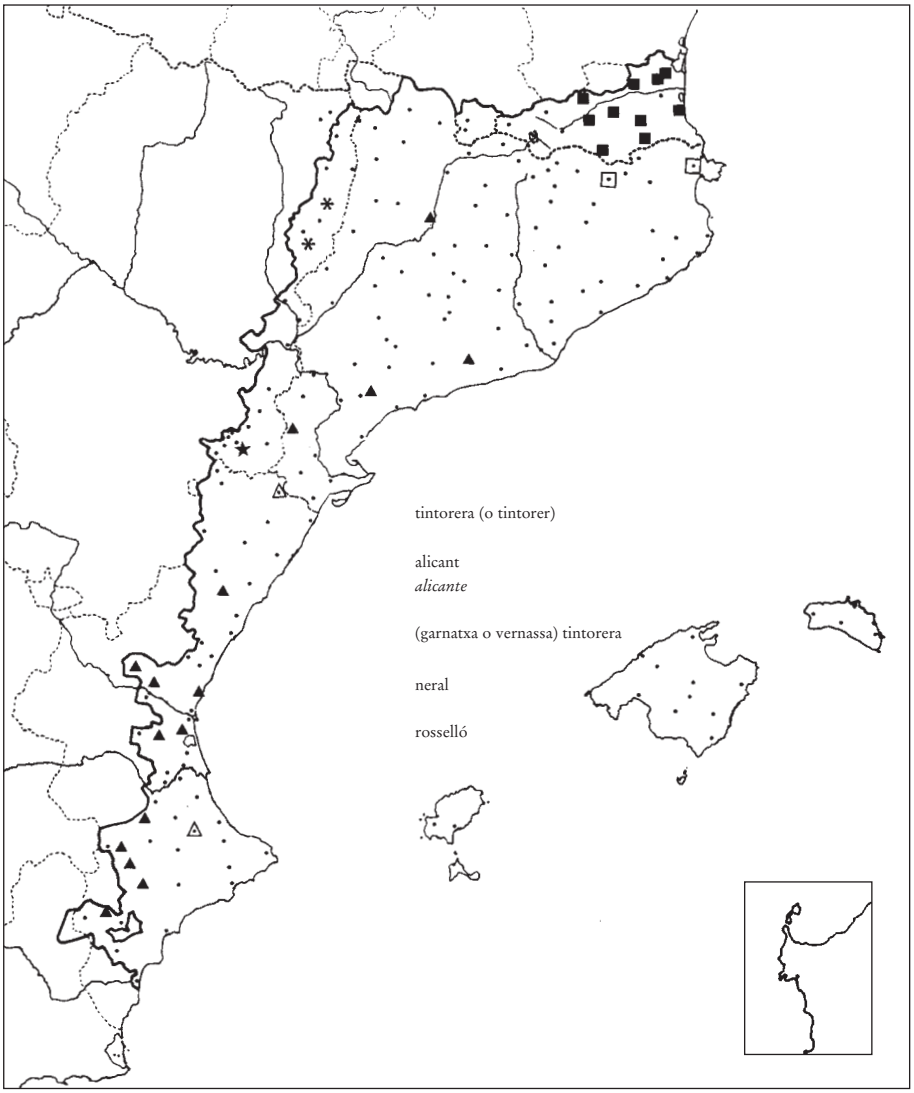

FIGURA 24. Mapa de la *tintorera*.

gunes altres el confongueren amb la *garnatxa* i provocaren certes confusions sinonímiques.[1148]

SIN.: Diverses fonts han establert la sinonímia entre *tintorera* o *garnatxa tintorera* i *alicant*: «*garnatxa tintorera*. També conegut per *Alicant*, *tintorera*» [GCat, 25]; «la *Tintorera* o *Garnatxa tintorera*» [SIMÓ, 280]; «*garnatxa tintorera*. También llamada *Alicante*» [FEIJÓO, 336] (cf. la nota precedent). | V. neral; v. rosselló.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **garnacha tintorera** (Requena) [BRIZ, 212]; «vid y uva de gran productividad, que da lugar a vinos vigorosos [...] variedad con la pulpa coloreada» [FEIJÓO, 164 i 336]. | **tintorera** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva negra que tira a roja, y se vendimia pronto» [LLATAS, II, 196]; «(Jumilla) *Vitis* estimada solo por el color que aporta a los caldos» [MORALES, 26]; «(Sax, Villena) Uva de color negro, grano pequeño» [MTor, 213]; «(Requena) Tipo de uva que tiñe y da un color y aroma característicos al vino que hace» [BRIZ, 212]. | Cf. **pintadilla** (Albacete), **pintaíllo** (Conca) «(a. 1885) Variedad de uvas» [ABELA, 323]. ◊ *FR.*: **teinturier** «(Bourg, 1827) Cépage» [CAVOLEAU, 111]; «(Jura) Grappes rouges, bien fournies de grains ronds, noirs et dont le suc est d'un carmoisi» [ODART, 244-245]; «(a. 1708) Ce raisin sert à colorer le vin en rouge foncé» [ROLLAND, 300]; «(Bordeaux, 1736) Sépage noir» [*ap*. CTal, 536]; «cépage rouge à petites grappes compactes, dont les baies contiennent une matière colorant rouge» [TLF, XVI, 4]; «(a. 1667; a. 1771) Cépage à petites grappes compactes, à petits grains, noirs, donnant un jus très coloré» [DncF, 348-349]. | **tinturié noir** «(Tarn-et-Garonne, 1784) Cépage» [*ap*. DncF, 349]. ◊ *PORT.*: **tintorera** «(Galizia) Viña de tinto» [POSADA, 242]. | **tinturão** «variedade de uva. De *tintura*» [DdeF]. | **tintureira** «variedade de uva. De *tintureiro*» [DdeF]. | **tintureiro** «espécie de uva tinta» [DdeF]; «Espécie de uva tinta, que dá muito vinho | Casta de videira europeia» [NDCLP].

293 **tir** *m*. *ANT*. DOC.: (Val., 1791) «Tir o Tiro» [JAVal, 27]. | (Val., 1854) «Tir» [NIEVA, 63].

DESCR.: **tir** «uva menuda blanca de racimo largo y claro: de hollejo tierno y carne blanda con el jugo dulce. Es buena para vino, aunque no tanto para comer» [JAVal, 27]; «racimo ralo. Uva de un grueso regular, bastante dorada, gruesa de hollejo, de sabor dulce» [NIEVA, 63].

ETIM.: Ampelònim antic, estrany i poc documentat. M'imagino que cal relacionar-lo amb el famós vi de *Tyr* de l'antiguitat.[1149] Així ho apunta, almenys, el mateix JAVal: «*Tir* ó

1148. Algun lingüista com BRIZ [II, p. 12] confon la raó del compost: «La uva *tintorera* es semejante a la *garnacha*, de tal modo que muchas veces se identifican y confunden en la voz *garnacha tintorera*.» N'hi ha d'altres, com Griera [TrL, s. *granatxa tintorera*], que ho veuen més clarament: «híbrid de *granatxa* i *tintorer*».

1149. El vi de *Tyr* és ja documentat en el s. I dC [PLINE, XIV, 48] com un dels vins orientals d'ultramar més apreciats. També el paral·lelisme italià del s. XV (*vino di Tiro*) fa referència a un vi licorós [THBuc, 73-74].

Tiro: acaso será oriundo de *Tiro*, Ciudad de Asia» [p. 27].

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **di Tiro** «(a. 1468) Vino liquoroso e molto alcolico» [*ap*. THBuc, 73-74].

294 **tortosí** *m*. DOC.: (val., 1569) «Tortosi» [LPal, 59*v*].

À. DIAL.: **tortosí** (val.) [LLATAS, II, 200]; (Benigànim, la Font de la Figuera, Beneixama) [ALDC]; (l'Alforí, Aielo de Rugat) [FAVÀ].

DESCR.: **tortosí** «uva color de paja» [LPal, 59*v*]; «raïm de vins blancs» [*Vins*, 115]; «cep de raïms mitjans i espessos, de maduració primerenca. S'usa per a fer un vi clar. Gra gros, rodó i blanc, amb la pell gruixuda» [FAVÀ].

ETIM.: Antic ampelònim valencià, referit al gentilici de la ciutat de *Tortosa*. El *tortosí* ha estat manllevat pel País Valencià castellanòfon, com demostra el paral·lelisme *tortosí* (Alt Vinalopó), sense cap adaptació morfològica.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **tortosí** «(Sax, Villena) Uva de color blanco, grano pequeño y hollejo duro y crujiente» [MTor, 213]. | **tortosino** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca» [LLATAS, II, 200]. | Cf. **tortozón**[1150] «Variedad de uva, de grano grueso y racimos grandes, de la cual se hace un vino que se conserva poco» [DRAE, s. *uva*]; «racimos poco apretados; uvas negras» [COMENGE, 65].

trapat *m*. → trepat.

295 **traveró** *m*. DOC.: (a. 1871) «trabaró [...] traveró» [RevSI, XX, 298 i 311].

À. DIAL.: **traveró** (la Granada) [FAVÀ].

DESCR.: **traveró** «raïm negre, indígena» [SADURNÍ, 23];[1151] «cep de raïms grossos. Gra gros, negrós i rodó, de pell prima. Fa un vi rosat» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim de probable origen antroponímic[1152] a partir de l'estès llinatge cat. *Traver* (o *Travera*, o *Traveria* [DCVB, X, 464]). Malgrat això, l'hipotètic morfema diminutiu *-ó* no s'acaba d'ajustar a una varietat de raïms i grans grossos.

296 **trell** *m*. À. DIAL.: **trell** (Alcanar) [TrL].

DESCR.: **trell** «raïm blanc» [TrL].

ETIM.: Forma recentment manllevada, sense cap adaptació lèxica, al fr. *treille* 'parra'. Concretament deu fer referència al *plant de la treille*, una mena de cep francès per a emparrar. Cf. parrell.

P. ROMÀN. ◊ *FR.*: **plant de la treille** «(Lyon, 1846) Raisins, d'une grosseur médiocre, allongés; ils sont fort agréables au goût; légèrement musqués, et assez sucrés» [*ap*. ODART, 210].

1150. Segons Coromines: «más oscuro todavía es el origen de *uva tortozón* [...] documenta *Aut*. en G. A. de Herrera (1513) [...] no es verosímil semántica ni morfológicamente que derive de TORTUS 'torcido', según dice la Acad.; pero también es difícil que se refiera al nombre Tortosa, lo cual no nos explicaría el final *-ón*» [DECH, II, 560].

1151. Aquest autor, de fet, fa servir la grafia *traberó*. I hi afegeix una dada sorprenent: al Pla del Penedès era conegut com a *trasqueró*.

1152. Encara que no hi descarti del tot una possible procedència forana, potser toponímica. Apuntaré, per si de cas, la localitat de Tréveray, a la vitícola comarca francesa de la Lorraine.

297 **trencatenalles** o **trencaventres** *m.* DOC.: (a. 1871) «trencaventre» [RevSI, XX, 266].

À. DIAL.: **trencatenalles** (la Codonyera) [ALDC].[1153] | **trencaventres** (Sant Vicenç dels Horts, Martorell) [TrL].[1154]

DESCR.: **trencaventres** «raïm de parra blanc, força estimat per a menjar. Té el gra fort i es guarda molt temps» [TrL].

ETIM.: Suposo que tant el *trencatenalles* del Matarranya com el *trencaventres* del Baix Llobregat fan referència a una varietat de pell forta que es pot guardar força temps.[1155] Ja ho indica alguna descripció del conjunt de paral·lelismes romànics.[1156]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **quebranta tinajas** «(Málaga, 1807) Racimos regulares. Uvas verdosas, muy carnosas, de hollejo grueso, ásperas» [ROJAS, 252]; «(Cádiz, Huelva; 1896) Racimos pocos. Uvas de punta roma; duras de desprenderse del pezón; colores rojo muy claro, negro, o dorado; sabor agridulce; crujientes [...]. Emparrados o cepas para fruta» [HIDALGO, 143-145]. | **rebienta tinajas** «(Cuevas, Timar, Alpujarra; 1807) Uvas» [ROJAS, 252]. | **rompe tinaja** «(Bollullos, Par del Condado) Uva» [ROLDÁN, 142]. | **uva de quiebra tinaja** «(aragonés) Variedad de las uvas rojas» [DBor, s. *uva*]. ◊ *PORT.*: Cf. **trincadeira**[1157] «Casta de uva preta, de película resistente | Espécie de uva branca» [DdeF]. | Cf. **trincadeira-blanca** «(Cartaxo) Casta de uva» [DdeF].

298 **trepat** o **trapat** o **trepadell** *m.* DOC.: (Val., 1776) «Era un pobrús, esgarrat com un cep de *trepadell*» [*ap.* DCVB]. | (Val., 1854) «*trepadell*» [NIEVA, 63]. | (a. 1871) «*Atrapat* [...]. *Trepat*» [RevSI, XX, 260 i 266]. | (Tarragona, 1878) «*trapat*» [*Estud.*, 87].

À. DIAL.: **atrapat** (Riudoms) [FAVÀ].[1158] | **drapat** (Rossell) [TrL]; (Traiguera) [FAVÀ].[1159] | **trapadell** (Albaida) [TrL]; (Benissa) [COMENGE, 235]. | **trapat** (l'Espluga de

1153. Variant pròpia del Matarranya, del moment que allà les gerres de conserva s'han anomenat tradicionalment *tenalles*. De tota manera, l'existència d'un paral·lelisme aragonès *uva de quiebra tinaja* podria fer pensar en un antic manlleu, adaptat lèxicament. Certament, el verb *trencar* es troba avui en desús a la comarca, substituït sistemàticament per *xafar*.

1154. El segon terme del compost pot referir-se al *ventre* com a «part més ampla i convexa d'una ampolla, gerra» [DFa].

1155. Tanmateix, he anotat que un informant d'Artés em descrivia el seu *carrega-rucs* com un 'raïm per a rebentar tines'. En aquest cas, el símil descriu un raïm molt sucós, mancat de grau alcohòlic. En conseqüència, no gens indicat per a la conservació.

1156. Per cert, si ens fixem en els paral·lelismes espanyols, podrem constatar com les variants andaluses i aragoneses construeixen els compostos amb verbs de morfologia genuïnament espanyola (*quebranta-*, *revienta-*, *rompe-* i *quiebra-*), a diferència del catalanisme ***esclafa****charre* de Múrcia, ja comentat (v. esclafagerres).

1157. Ampelònim derivat del port. *trincar* 'trencar'.

1158. Ampelònim relacionat espontàniament amb el verb *atrapar* per un informant de Riudoms. Suposo que en l'encreuament ha influït el fet que, segons uns altres informants, es tracta d'un cep de sarments amb fils embolicadissos.

1159. Variant amb la dental sonoritzada, potser per un encreuament formal amb *drap*. Encara que pugui semblar insòlit, a Llíria observo un fenomen semblant amb *estropa<d>ell*: v. *infra*.

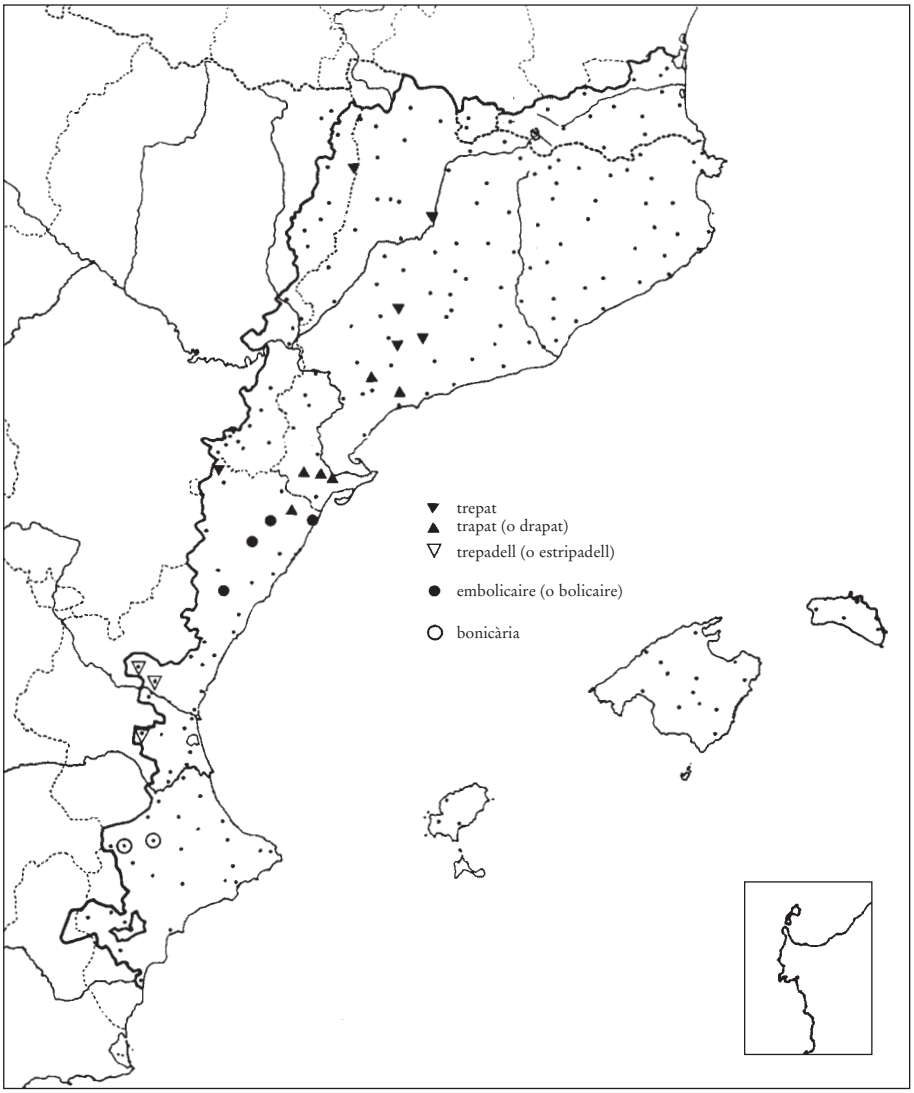

FIGURA 25. Mapa del *trepat*.

Francolí) [TrL];[1160] (Cardona, Gandesa, Tortosa) [DCVB]; (Mas de Barberans, Amposta) [ALDC]; (Porrera, Santa Bàrbara) [FAVÀ]. | **trepa(d)ell** (val.) [DCVB]; (Torís) [ALDC].[1161] | **trepat** (Tarragona, Montblanc, l'Espluga de Francolí, Savallà del Comtat, Lleida, Tortosa) [TrL]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]; (Sopeira, Peramola, Vimbodí, Sorita de Morella) [ALDC]; (Sarral, Belianes, Areny de Noguera) [FAVÀ]. | Cf. **estripaell** (Casinos) [ALDC].[1162] | Cf. **estropaell** (Llíria) [FAVÀ].[1163]

DESCR.: **atrapat** «cep de fulles retallades. Raïms negres i grossos, de grans rodons i mitjancers» [FAVÀ]. | **drapat** «vi fet de raïm drapat» [TrL]; «cep de sarments amb fils embolicadissos. Raïms tardans, grossos i atapeïts. Gra negre, mitjà i llargarut, de pell forta. Dolç per a fer vi» [FAVÀ]. | **estropadell** «cep de raïms mitjancers per a fer vi. Gra blanquinós, mitjà i rodó, amb la pell dura» [FAVÀ]. | **trapadell** «raïm blanc» [TrL]; «raïm blanc i negre per a vinificació» [SIMÓ, 331]. | **trapat** «uvas negras» [*Estud.*, 87]; «cep que dóna un raïm de color negre, gra gros i cruixent i gust dolç» [DAg]; «cep i raïm negre, de pell fina i gust molt dolç. V. *trepat*» [DCVB];[1164] «cep molt productiu de raïms apinyats i molt llargs. Gra blanc, mitjancer i arrodonit, de cua forta. De gust sucrós per a menjar, també fa bon vi» [FAVÀ]. | **trepadell** «racimo claro, largo. Uva redonda, regular, bastante dorada, rica de mosto» [NIEVA, 63]; «varietat de cep» [DCVB]. | **trepat** «raïm negre, de pell dura i de gust agrós. Cada cep fa molts raïms» [TrL]; «dóna vins amb poc aroma» [CIURANA, 161]; «Raïm gran i compacte. Gra de mida gran, rodó. Maduració tardana. Dóna mosts fins de poca graduació; molt adequat per a la producció de vins rosats» [GCat, 24]; «raïm bo per a penjar» [FARELL, 147]; «cep de raïms grossos i tardans. Grans negres i rodons, emprats per a fer vi» [FAVÀ].

ETIM.: Conjunt d'ampelònims sense cap proposta etimològica convincent. Coromines ha escrit del *trapat*: «probablement dit així perquè consta que és de 'pell molt fina' (comparació amb els vels trepats a l'antiga)» [DECat, VIII, 769].[1165] I del *trepadell*: «De *trepat* 'perforat': *tre-*

1160. Errada de Griera, que crea un doblet gràfic a l'Espluga de Francolí: *trapat/trepat*. Suposo que cal triar la segona, sobretot si tenim en compte que és la forma recollida pel mateix TrL a la resta de localitats comarcals. També l'ALDC ha recollit *trepat* a la població veïna de Vimbodí.

1161. L'ALDC recull a Torís *trepaell*, amb caiguda de la dental intervocàlica; és un fenomen que també s'observa en les variants alterades de Casinos i de Llíria.

1162. Encreuament de *trepadell* amb el verb *estripar*. Coromines ha explicat sobre el canvi *bandera trapada* > *bandera tripada*: «alterat per influència del quasi-sinònim *estripar*» [DECat, VIII, 768].

1163. Encreuament formal amb *estropall*. Un informant em comenta jocosament que no sap què deu tenir a veure el *raïm* amb l'*estropall*, detall que no deixa dubtes sobre la interferència lèxica.

1164. El DCVB (s. *trapat*) remet a *trepat*, però en aquesta nova entrada oblida esmentar cap mena de raïm.

1165. És evident que la comparació entre un raïm (tingui la pellofa que tingui) i «els vels trepats a l'antiga» és del tot inconsistent.

padell (cf. *trepat* nom de cep)» [DECat, VIII, 771]. Veny, en canvi, es limita a apuntar: «podríem aventurar que noms de raïm com *trepat* [...] remunten al respectiu cognom d'algú que va introduir el cep en qüestió» [*Mots*, 56]. | Al meu entendre, l'origen del *trepat* i del seu diminitiu *trepadell* (< *TREPADELLUM) té a veure efectivament amb el verb *trepar*, com apuntava Coromines, però amb una altra accepció: la de 'retallar'.[1166] | La motivació ampelonímica, doncs, s'explica pel caràcter retallat, quasi esgarrat,[1167] dels pàmpols d'aquest cep, tal com ja m'havien destacat a Riudoms (encara que amb la variant *atrapat*). Això permetria l'equivalència semàntica amb uns altres ampelònims més explícitis com el *pàmpol talladet*. | D'altra banda, l'alternança amb una variant *trapat* no és cap fenomen estrany. Coromines ha escrit sobre l'herba *tre-/trapadella*: «L'assimilació *e-a'-* > *a-a'-* és normal en cat. occid. (i més comparant-hi la dissimilació enfront de la tònica i el timbre de la *r*)» [DECat, VIII, 771].

SIN.: Segons un informant de Traiguera, el seu *drapat* (= *trapat*), descrit com un cep amb fils embolicadissos, és anomenat *embolicaire* a la veïna vila de la Jana. Si més no, les àrees dialectals es complementen força. | Cf. fartapobre.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **tripaella** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca» [LLATAS, II, 206].[1168]

299 **trobat** o **turbat** *m.* DOC.: (s. XVI) «se'n cull tanta abundància [...] de vins blanchs, macabeu, trobat, justuli, malvasia; de vins claret y vermell a milenàs de càrregas» [*ap.* DURAN, 229]. | (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat...» [*ap.* DAg, s. *vi*]. | (Cat., 1600) «vins blanchs [...] trobats molt bons» [PGil, 242]. | (a. 1617) «vi Trobat, de vinya de rahims Trobats» [AGUSTÍ, 94]. | (a. 1622) «per dos plats de sobresades entre lo vi trobat per a courer-les y sucre per posar-hi» [*ap.* CONDE, 45]. | (l'Alguer; 1683, 1714) «sinch budronis de turbat» [BOSCH, 371]. | (l'Alguer, 1686) «dany de pansal y trubat» [BOSCH, 371]. | (l'Alguer, 1847) «torbàt» [*ap.* CHERCHI, IV, 205]. | (a. 1871) «Trubat vermell» [RevSI, XX, 266]. | (Lleida, 1878) «trobat» [*Estud.*, 86]. | (Barcelona, 1890) «Turbat. Sembla que son verdader nom deuría ésser trobat. Contribueix ab la malvasía en la producció dels vins blanchs» [ROIG, 34].

À. DIAL.: **torbat** (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]. | **torbato** (l'Alguer) [BOSCH, 658].[1169] | **trobat** (Castell del Mas [Esparreguera]) [DAg]; (Segarra, Cat. occi-

1166. Al mateix DECat [VIII, p. 769] llegeixo: «el valencià Lamarca registrava "*trepar*: recortar" en el seu dicc. val.-cast. de 1842».

1167. Fixem-nos en la comparació valenciana del 1776: «*esgarrat* com un cep de *trepadell*» [*ap.* DCVB, s. *trepadell*].

1168. Probable manlleu català al País Valencià castellanòfon, a falta d'unes altres variants hispàniques: cf. el *estripa<d>ell* del Camp de Túria.

1169. Moderna variant italianitzada. Si el mot patrimonial català de l'Alguer havia estat manllevat per l'italià (v. *infra*: l'it. *torbato*), actualment s'esdevé l'efecte contrari: la forma exògena italiana ha substituït el genuí mot alguerès.

dental) [TrL]; (Tremp, Urgell, Solsona, Cardona, Pinós) [DCVB]; (Ribera d'Ebre) [*Enc.*, IV, 20]; Font-rubí [SADURNÍ, 23]; (Palau de Noguera, Estanya, Àger, Sanaüja, Cubells, Agramunt, Cervera, Lleida, Marçà, Móra la Nova) [ALDC]; (Vilves, Figuerola d'Orcau, el Campell) [FAVÀ]. | **turbat** (Mataró) [DAg]. | Cf. **moret-trobat** (Men.) [DAg].

DESCR.: **torbat** «mena de cep» [FARELL, 147]; «varietat d'un color groc daurat amb la pell lleugerament empolsinada [...] se'n treu un vi tèrbol» [*ap*. BOSCH, 659]. | **trobat** «vi blanch» [PGil, 242]; «viñas que producen el fruto negro» [NAVARRO, 13]; «variedad de vid vasta» [BCas, 26]; «vi de postres» [*ap*. DAg, s. *vi*]; «classe de raïm negre, molt primerenc» [TrL]; «cep de gra rodó i negre. Pell fina i molsa compacta» [JSan, 50]; «varietat de cep i de raïm de gra gros» [DCVB]; «raïm de gra negre, rodó, molt dolç» [DCVB, s. *raïm*]; «variedad con vinos de muy discreto contenido alcohólico» [*Enc.*, IV, 20]; «cep de raïms grossos i esparsos. Poc productiu, val per a fer vi i per a menjar. Gra negre, mitjà i rodó, de pell fina» [FAVÀ]. | **turbat** «pera la fabricació de moscatells. Rahím mitjá, fluix. Fruyt mitjá, blanch verdós, llargarut y un poch dols» [ROIG, 34]; «uva per fare eccelente vino da *dessert*» [SCet, 46]; «cep» [DAg]. | Cf. **moret-trobat** «mena de raïm» [DAg].

ETIM.: Veny ens dóna una informació completa d'aquesta varietat: «podríem aventurar que noms de raïm com *trobat* [...] remunten al respectiu cognom d'algú que va introduir el cep en qüestió [...] algun alguerès ha posat en relació aquest amb el seu *torbat*, nom d'un raïm (citat el 1888 per Eduard Toda) i d'un vi d'aquella ciutat catalana de Sardenya. Vet aquí algunes dificultats i la seva possible solució: 1) l'àrea actual de *trobat* és avui només nord-occidental, de Lleida cap al Pirineu (DCVB, ALDC); si la repoblació de l'Alguer es va dur a terme amb gent sobretot del litoral (tot i posteriors onades de valencians i mallorquins), es feia difícil o poc probable l'arribada del cep i del seu nom a l'Alguer; tanmateix, he pogut recollir documentació de *trobat* dels segles XVI i XVII a Girona i del XVIII al Maresme, amb la qual cosa, a més de demostrar-se l'antiguitat del mot, ressalta la seva major amplitud geogràfica de segles enrere;[1170] 2) el pas de *trobat* a *torbat* es basaria en una metàtesi, hipòtesi que topa amb obstacles, perquè, d'un costat, no afecta el verb *trobar* (que es diu [trubá]), i, de l'altre, de la variant *torbat* sembla que s'havia de passar a **tolbat*, d'acord amb l'habitud fonètica de l'alguerès de convertir les *-r* implosives en *-l* (cf. *germana* → *jalmana*, *torcar* → *tolcar*, etc.); de tota manera, el possible caràcter tardà de la metàtesi hauria pogut preservar la *-r* del canvi. El nom del vi s'ha italianitzat en *torbato*, mot introduït en el diccionari etimològic italià de Battisti-Alessio com a "sorta di vino sardo dei dintorni di Alghero", però sense donar-ne'n

1170. Puc afegir-hi, fins i tot, una varietat de blat mallorquí que també s'anomena *trobat*: «amb piquets o retxetes negres (Mancor)», segons el DCVB (s. *blat*).

l'ètim. Per omplir aquesta llacuna i malgrat algun escull fonètic, donaria com a plausible l'etimologia proposada a partir del cep català *trobat*, sobretot tenint en compte que ni l'italià ni el sard no ofereixen cap altra sortida» [*Mots*, 56-57]. | Personalment, crec que l'ampelònim *trobat* s'ha d'explicar a partir del seu origen com a epítet cromàtic del vi. En algun dels documents antics de l'ACA (exhumats per CONDE) he trobat que el *vi trobat* s'oposa exclusivament al *vi blanc* o al *vi vermell*, probable referència a una tonalitat intermèdia entre el vi blanc i el vi vermell (avui anomenat *negre*).[1171] | Etimològicament, *torbat*, sovint dissimilat en *trobat*,[1172] prové del participi del ll. cl. TURBATUS 'enterbolit'.[1173] | Aquesta hipòtesi permet enllaçar *torbat* amb una motivació cromàtica per la tonalitat tèrbola del vi. BOSCH, per ex., referint-se al raïm *torbat* alguerès, explica a peu de pàgina que els seus informants li han parlat de l'obtenció d'«un *vi tulbu* 'vi tèrbol' (= 'que no és clar'), a partir d'un most força dens, a causa de la seva tardana maduració» [p. 659]. | Així, doncs, podem afegir-hi, com a paral·lelismes antics, diversos ampelònims de l'it. (*torbian/-a*, *torbiano*, *turbièn*) i del ll. med. (*turbianum* i *trebulanum*),[1174] encara que la majoria de paral·lelismes romànics moderns hagin estat manllevats al català. En el sard, per ex., hi ha l'ampelònim *trubat iberico*, anomenat en unes altres contrades *vite catalana* [DEIDDA, 305].[1175] Igualment, el DncF [p. 356] escriu sobre el seu raïm *tourbat*: «Du fr. du Roussillon, probablement emprunté au catalan *trobat* (attesté dep. le XVIe s.).»[1176] I també d'origen català és l'actual *vino torbato* italià,[1177] i segurament també el *uva trová* del País Valencià castellanòfon (v. p. romàn.).

SIN.: LLATAS [II, p. 206] ha escrit sobre l'*uva trová* dels Serrans: «llamada también *de perro*. En algunos pueblos de estos contornos se la llama también *merseguera*». En principi, no veig cap problema a fer equivaler els ampelònims del País Valencià castellanòfon amb els catalans: *trová* = *trobat*,[1178] *uva de*

1171. O sigui aquell vi que el francesos anomenen *clairet* 'claret' o *rosé* 'rosat'.

1172. De fet, també el fr. *troubler* 'enterbolir' no és res més que una dissimilació de TURBULARE, segons el DECat [VIII, p. 575].

1173. Variant desvinculada de l'alteració que va canviar l'adjectiu clàssic TURBIDUS 'tèrbol' en *TURBULUS. Per Coromines [DECat, VIII, 575], aquest **turbulus* del ll. vulgar és l'origen del cat. *tèrbol*.

1174. Per no parlar del famós *viño turbo* gallec.

1175. De fet, la majoria d'ampelògrafs de Sardenya en destaquen l'origen català (o hispànic). Per ex., SCet, el 1897, va escriure: «vitigni che conservano il nome spagnuolo (Canonao, Turbat, Mandras, Almadras, Girò)» [p. 41]. Una cosa semblant ve a dir ANATRA [p. 542]: «sarebberi di sicura ascendenza catalana solo il nasco, il torbato e il cannonau».

1176. Personalment no tinc gaires dubtes del manlleu del moment que en català també hi ha documentada la variant *torbat*.

1177. Les diferències amb la resta de variants italianes arcaiques confirmen que aquest *torbato* és un catalanisme modern de l'italià, generat per la fama del vi *torbat* alguerès (tal com ja ha explicat Veny: v. *supra*).

1178. S'hi pot al·legar en contra, això sí, que les enquestes recents sols han recollit *trobat* en el cat. nord-occidental; però es tracta d'un ampelònim antigament molt més estès, com demostra la documentació antiga. Cf. *Mots*, 56.

perro = *raïm de gos*, *merseguera* = *messeguera*. Per completar el complex mapa sinonímic de *trobat*: v. messeguera. | La RevSI [XX, p. 314] també fa equivalents *trobat* i *cua de aboya* (= d'ovella). Malauradament, no tinc cap més indici per a confirmar aquesta sinonímia entre un ampelònim del cat. nord-occidental i un altre d'empordanès (cf. cua de moltó). | I encara cal afegir-hi aquesta explicació de FARELL [p. 147]: «l'*ull de llebre* que el produïen una mena de ceps anomenats *turbats*». En tot cas, no veig gaire clara la sinonímia pel fet que l'ALDC ha recollit a Estanya tots dos ampelònims.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **trová** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca» [LLATAS, II, 206]. ◊ *FR.*: **tourbat** «(*c.* 1895) Cépage à grosses grappes assez lâches, à grains ellipsoïdes, d'un blanc doré devenant rose moucheté» [DncF, 356]. ◊ *IT.*: **torbato** «(a. 1950) Sorta di vino sardo dei dintorni di Alghero» [DEI, 3825]. | Cf. **torbian/-a** «(a. 1525) Vin | (a. 1614) Uve che fanno generosi e ottimi vini» [*ap*. THBuc, 73 i 108]. | Cf. **torbiano** «(Bologna, 1651) Raisin blanc» [*ap*. CTal, 529]. | Cf. **tùrbien** «(metaur.) Vinum» [*ap*. DEI, 3878]. ◊ *LL. MED.*: Cf. **trebulanum** «(Italie, 1596) Cépage» [*ap*. CTal, 523]. | Cf. **turbianum** «(Friuli, 1324) Vinum» [*ap*. DEI, 3878].[1179] ◊ *SARD*: **torbádu** «(log.) Varietà di vite, d'uva bianca, e grappoli piccoli» [DES]. | **torbat** o **turbàt** «(a. 1889) Vite catalana» [CARA, 93]. | **trubat iberico**, **troubou** «Acini medi di color giallo-dorato, e polpa a sapore neutro» [DEIDDA, 305]. | **turbau**, **trobadu** «(a. 1897) Uva per fare eccelente vino da *dessert*» [SCet, 46 i 48].

1179. De fet, el DEI [p. 3878] confronta els medievalismes *turbianum* i *tùrbien* amb l'ampelònim it. *trebbiana/-o*. Personalment, crec que no hi tenen res a veure. *Turbianum* és un clar derivat de TURBIDUS, mentre que el *trebbiano* italià caldria emparentar-lo, per ex., amb *axina de tres bias* (= raïm de tres voltes) del sard: «che può maturare el frutto tre volte in un anno», segons SCet [p. 44].

U

300 **ull de llebre** *m.* DOC.: (a. 1871) «Ull de llebra. Uy de llebra» [RevSI, XX, 266].

À. DIAL.: **ull de conill** (Manresa) [TrL]. | **ull de llebre** (el Vendrell, Tarragona, l'Espluga de Francolí, Savallà del Comtat, Balaguer, Agramunt, Gandesa, Borriana, Atzeneta del Maestrat, Benassal) [TrL]; (Segarra, Urgell, Camp de Tarragona, Maestrat, Mallorca) [DCVB]; (val.) [DCVB, s. *raïm*]; (Castellfollit de Riubregós) [FARELL, 147]; (Sant Salvador de Guardiola, Aguiló, Estanya, Vimbodí) [ALDC];[1180] (Creixell de Mar, Sarral, Porrera, Gandesa) [FAVÀ]. | **ulls de llebre** (l'Espluga de Francolí) [TrL];[1181] (Calaf) [ALDC].

DESCR.: **ull de llebre** «espècie de raïm | Cep que dóna un raïm molt negre de gra mitjà que madura a l'agost» [DAg]; «raïm negre de gra gros que madura primerenc» [TrL]; «Varietat de cep i de raïm negre | Varietat de raïm blanc» [DCVB]; «raïm de color blanc groguenc amb un pic negre a l'ull, regular per a menjar i per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «granos grandes, esféricos y muy negros. Racimos compactos, largos. Cepa regular de buena productividad, con mostos dulces. Su vino resulta de gran calidad» [ROMERO, 73]; «varietat de cep i de raïm negre» [DIEC]; «cep primerenc de raïms grossos, amb sarments que s'emparren. Gra negre, gros i llargarut. De carn sucosa i pell gruixuda. Bo per a fer vi» [FAVÀ]. | **ulls de llebre** «classe de raïm» [TrL].

ETIM.: Segons la descripció del DCVB, s. *raïm*, el raïm blanc groguenc *ull de llebre* té un «pic negre a l'*ull*». Crec, doncs, que es tracta

1180. De fet, tant la RevSI com l'ALDC recullen respectivament a Mallorca i a Sant Salvador de Guardiola la iodització *ui de llebre*. El fenomen, propi del cat. oriental, és encara ben viu en el mallorquí, però ja esdevé una pronunciació marcada i arcaïtzant a Catalunya.

1181. Errada del TrL, que, s. *ull de llebre*, ja hi havia inclòs l'Espluga de Francolí. No dubto que en aquesta població puguin construir el segment en plural (*Sureda* [p. 167], per ex., també alterna a Mallorca *ull/ulls de llebre*), però és evident que no es poden mantenir dues variants diferents per a una mateixa localitat.

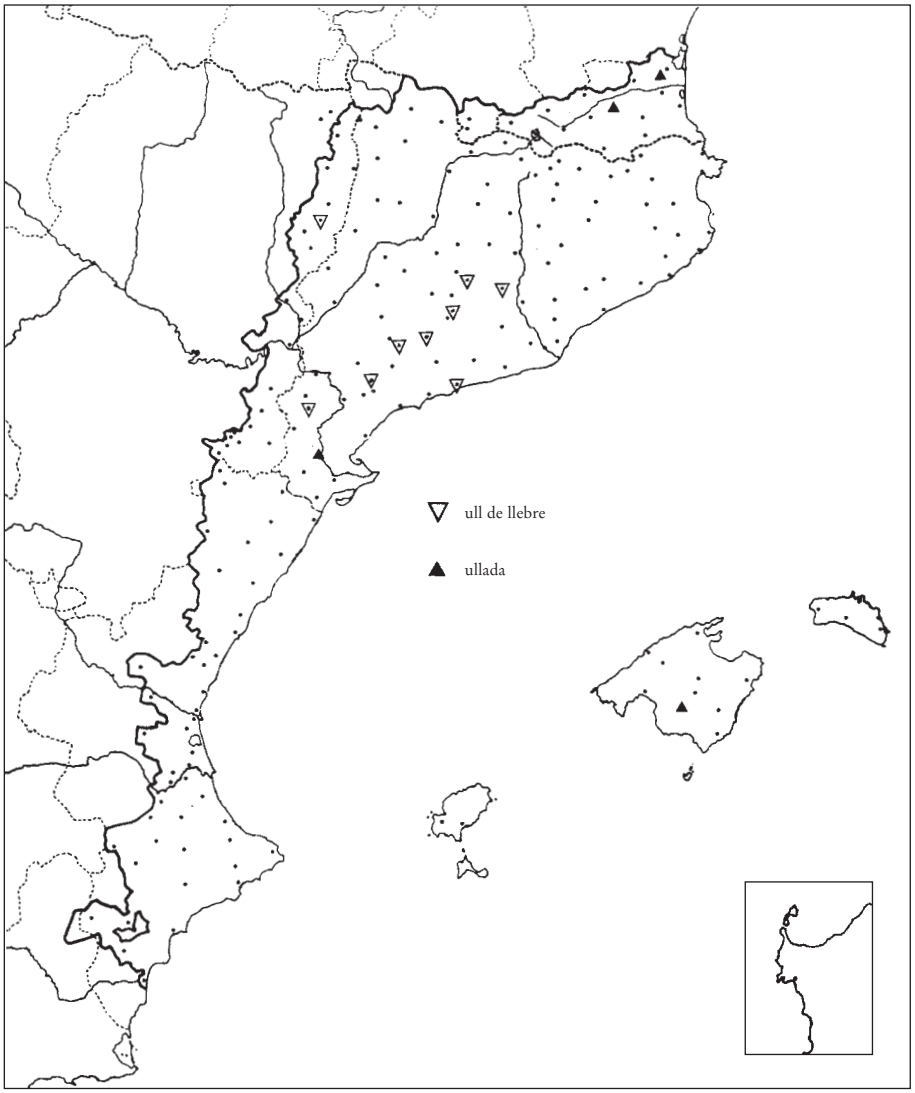

Figura 26. Mapa de l'*ull de llebre*.

de grans de raïm amb un *pic* (= taqueta) a l'*ull* (entès com a 'clotet que envolta el peduncle' [cf. clotet]). Aquesta depressió enfosquida amb què el gra s'uneix a la cua, característica d'algunes varietats clares,[1182] sembla que és la causant de l'associació semàntica amb el menut ull d'una llebre: cf. ullada. | De tota manera, el terme *ull* és d'una polisèmia molt poc escaient per a una definició lexicogràfica.[1183] I potser el DCVB (s. *raïm*) no es refereix al clotet tacat que envolta el peduncle, sinó a un gra de raïm petit.[1184]

SIN.: V. ullada; cf. trobat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **ojillo de liebre** «o palomino. (Moguer) Uva» [ROLDÁN, 134]. | **ojo de liebre** «(Lubrín, Motril; 1807)» [ROJAS, 251]; «(Lebrija; 1896) Racimos grandes. Uvas medianas; pecíolo tierno; uvas redondas; color dorado o blanco verdoso. Produce mucho y da buen fruto para vino y para fruta temprana» [HIDALGO, 127-128]; «(Moguer, Jumilla) Cepa» [COMENGE, 231]; «uvas muy sabrosas y azucaradas» [MARCILLA, 107].

301 **ull de perdiu** *m.* DOC.: (a. 1617) «aquest vi es molt saludable per lo ventrell, y aixi lo anomenan ab altre nom vi de Parteras, y de *ull de perdiu*» [AGUSTÍ, 100].

À. DIAL.: **ull de perdiu** (Gandesa, Savallà del Comtat, Mall.) [TrL]; (Sarral) [FAVÀ]. | **ullet de perdiu** (la Font de la Figuera) [ALDC].[1185]

DESCR.: **ull de perdiu** «espècie de raïm | Cep que dóna un raïm molt negre de gra mitjà que madura a l'agost» [DAg]; «raïm negre de gra menut» [TrL]; «cep de raïms per a vi, els quals fan un vi molt bo i amb grau. Gra petit i rodó, amb una varietat vermellosa i una altra de més fosca. Dolç, però amb llavors» [FAVÀ].

ETIM.: En català, la primera documentació que trobo de l'*ull de perdiu*, el 1617, fa referència a una mena de vi medicinal (v. *supra*). I no falten paral·lelismes romànics tant per a referir-se a un cep i a un raïm com per a definir una classe de vi.[1186] Pot semblar, doncs, que aquest ampelònim s'explica per la característica tonalitat rogenca (com l'ull d'una per-

1182. Aquesta pot ser la raó per la qual el DCVB (s. *ull de llebre*) descriu una subvarietat blanca i una de negra. En principi, la clara ha de de ser la més antiga, ja que la seva taca fosca en forma d'ull hauria provocat la motivació semàntica. L'origen etimològic, és clar, no és cap obstacle perquè avui dia predomini el conreu de la subvarietat fosca.

1183. Coromines ha escrit sobre això: «en l'aspecte semàntic, notem que ja eren usades en llatí la gran part dels usos figurats o metafòrics que coneixem d'aquest mot [*ull*] avui, i igualment els usos secundaris dits de coses que recorden un ull per llur posició o forma, la taca en forma d'un ull, el brot d'un arbre o d'una planta, la gema o botó d'una verdura, i compostos amb *oculus* designant noms d'algunes plantes, de pedres minerals, etc.» [DECat, VIII, 965].

1184. Tal com ho interpreta un informant de Sarral per al seu *ull de perdiu* (v. ull de perdiu).

1185. Variant diminutiva, habitual en els parlars meridionals. El diminutiu pot explicar-se tant pel caràcter menut del gra com per la petitesa de l'ull d'au a què es refereix.

1186. Em refereixo a l'*oeil de perdrix* francès, que és documentat en el s. XVII com a mena de vi i en el s. XVIII com a cep (de raïm) blanc. També m'ho fan pensar les definicions dels paral·lelismes italians. Per ex., la de *occhio di pernice rossa* (v. *infra*).

diu) que pren el seu estimat vi.[1187] Si fos així, la motivació semàntica hauria acabat estenent-se, per translació, al nom del raïm i del cep. | A la pràctica, és quasi sempre a l'inrevés: el color del raïm acaba condicionant el nom del vi, no pas al contrari, fins al punt que la majoria dels meus informants tenen problemes per a definir el color dels vins. La raó d'això és que tradicionalment el vi era una barreja de les diferents varietats, ja que l'aprofitament tradicional dels vinyets demanava plantar juntes diverses classes de ceps i ficarles totes al cup, si calia.[1188] | Ara bé, quan em parlen a Sarral de l'*ull de perdiu*, m'expliquen que l'ampelònim es justifica pel fet de tenir raïms d'*ulls* (= grans de raïm)[1189] rodons, vermellosos i menuts,[1190] talment com els d'una perdiu. Malgrat això, penso que es tracta d'una associació posterior dels parlants, com passava en el cas del vi. Més aviat crec que el terme *ull* feia referència originàriament a la 'taca fosca que envolta el peduncle': v. també ull de llebre. A sobre, paral·lelament al raïm, hi ha també en català la *figa d'ull de perdiu*: «amb un ull vermell i gros», segons el DCVB (s. *figa*).[1191] | Finalment, vull rebutjar l'etimologia de THBuc [p. 192], que, parlant del paral·lelisme it. *occhio di pernice*, apunta: «pare che sia un sinonimo per *occhio della vite*» (= ull del cep).[1192]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **ojo de gallo** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 322]; «(Navarra) Clase de vino que tiene más color que el rosado, sin llegar al tinto» [VNav]. ◊ *FR.*: **oeil de perdrix** «(Cadillac, 1736) Sépage blanc» [*ap.* CTal, 536]; «(XVIIe s.) Vin de Bourgogne léger et de teinte claire» [TLF, XII, 421]; «(Damazan, 1784) Raisin bon à manger; on le conserve tout l'hyver, le vin est d'une grande blancheur et fait doux» [*ap.* DncF, 78]. ◊ *IT.*: **occhio di pernice** «(tosc., 1871) Specie di uva e vino moscato» [DEI, 2861]; «(sec. XVIII) Vitigno che produce un'uva bianco-gialla | (Piemonte, Toscana) Vitigno che dà un'uva rossa da tavola; **occ'd'pernisa** (emil. occ.). Etimo: dal lat. OCULUS + PERDIX» [THBuc, 192]. | **occhio di pernice bianca** «vitigno che produce un'uva bianco-gialla (e il vino chiaro-forte, molto aromatico,

1187. En el cas de la perdiu, l'associació cromàtica amb el roig no sols afecta l'ull; es pot estendre a les potes (cf. cama de perdiu) i al plomatge (cf. perdigó).

1188. Tot i això, a les comarques on la vinya havia esdevingut quasi un monocultiu, sí que hi ha informants que reconeixen haver fet vins específics de les varietats de més qualitat.

1189. La identificació, com a mínim, té a veure amb una de les accepcions que aporta el DCVB (s. *ull*): «nom que, generalment amb diverses adjectivacions, es dóna a diferents animals i plantes, sia per llur petitesa, sia per la forma de les flors, etc.»

1190. El diminutiu de la Font de la Figuera (*ullet de perdiu*) ja fa pensar en un raïm petitó. Cf. perdigó, ampelònim emparentat semànticament, que també denota una varietat menuda.

1191. Clara referència al cul de la figa, per on aquesta comença a obrir-se (i ensenya la carn roja) un cop madurada. BOSCH [p. 420-421] ho ha explicat detalladament per a una *figa d'ull de perdiu* algueresa, que ja documenta en 1777.

1192. En català, *ull del cep* és 'cap de brot'. I no veig quina relació pot tenir aquesta part de la planta amb el conjunt d'ampelònims romànics que analitzo.

che se ne ricava)» [GDLI]. | **occhio di pernice nera** «vitigno che produce un'uva nera da cui si ricava un vino rosso molto alcoolico, usato per taglio di altri vini» [GDLI]. | **occhio di pernice rossa** «(anche solo *occhio di pernice*) Vitigno che produce un'uva nera da cui si ricava un vino rosso rubino di lungo invecchiamento» [GDLI]. ◊ OCC.: Cf. **oélh-de-tour** (= ull de tord) «(Gers) Espèce de raisin» [DBGM].

302 **ullada** *f*. DOC.: (val., 1569) «Ullats» [LPal, 59*v*]. | (a. 1787) «en juliol pinta el ullerol» [*ap*. CASANOVA, 147] | (val., 1851) «Ullá, ullada» [DEsc, II, 899]. | (a. 1877) «Huyada. Uiades» [*ap*. VVV, 80].

À. DIAL.: **uiada**[1193] (Llucmajor) [DAg]; (Mall.) [DCVB]. | **ullada** (Ulldecona, Llucmajor) [DCVB]; (Mall.) [DCVB, s. *vi*]; (Mall.) [*Sureda*, 167]; (Jóc) [ALDC]; (Parestortes) [FAVÀ]. | **ullada roja** (Roquetes) [ALDC].

DESCR.: **ullada** «variedad de la uva» [DEsc, II, 899]; «varietat de raïm blanc o roig, de gra gros» [DCVB];[1194] «cep de raïms per a vinificar, també bons per a menjar. Gra blanc i petit» [FAVÀ]. | **ullat** «Uvas tempranas» [LPal, 59*v*]. | Cf. **ullerol** «calidad de uva» [CASANOVA, 147].

ETIM.: Crec que la motivació d'aquest *ullada* és idèntica a la del seu geosinònim *ull de llebre*, com ja apunta el DECat: «és sinònim de *ull de llebre*; això ens mostra d'on s'ha format l'apel·latiu *ullada*» [VIII, p. 968]. | En aquest cas, a sobre, encara és més evident que es tracta d'una varietat que té els grans de raïm amb un pic fosc a la pellofa, justament al voltant del peduncle (com si fos un *ull* → *ullat*). I també són evidents l'antigor i la diversitat dels paral·lelismes romànics (esp. *ullate*; fr. *oeillade*, *oulliade*; it. llatinitzant *ugliatica*; occ. *uiado*, *ulhado*, *ulhat*, *ulhac*; port. *yllao*, *ullao*); fins al punt que, malgrat l'absència de documentació llatina, es pot aventurar l'existència d'una motivació comuna per al llatí vulgar. | Trobo poc encertades les propostes del DncF (basades en la informació del FEW) per al paral·lelisme fr. *oeillade*: «Peut-être faut-il expliquer par une métaphore assimilant l'éclat des baies du raisin à l'éclat du regard ou bien préférer [...] l'ancien provençal *ulhat* 'percé de trous, oeillé' [...] en considérant que les grains du raisin son autant de taches brillantes pareilles à des yeux» [p. 267].[1195] | No cal donar més importància al paral·lelisme gallec *yllao* (antigament *ullao*), que sembla referir-se a una mena d'epítet cromàtic, per a definir el vi claret, entre rosat i rogenc. Es tracta molt probablement d'una associació posterior: v. l'etim. de ull de perdiu.

SIN.: Segons el DAg, s. *uyada*: «Sin.: ull de llebre.» Coromines dóna per bona aquesta sinonímia amb *ullada*, gràcies sobretot a la relació semàntica (v. *supra*).

1193. Transcripció gràfica d'una forma ioditzant, extreta d'una cançó popular mallorquina.

1194. Cf. DCVB, s. *vi (d'ullada)*: «Primer vi que surt del cup quan obren el grifo.»

1195. El primer argument, basat en una metàfora sobre «l'esclat de la mirada», em sembla especialment desafortunat.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **ullate** «(Aragó, 1569) Uvas tempranas» [LPal, 59*v*];[1196] «nombre anticuado de un género de uva que hoy llaman *montonzico*» [DAn]. ◊ *FR.*: **oeillade** «Grains très-gros, ovalaires, noir-bleuâtres; grains croquants, saveur sucrée et très-agréable; peau fine; maturité précoce. Ce cépage, fournit un très-bon vin. C'est un de nos bons raisins de table» [RENDU, I, 4*v*]; «(Rhône, 1544; a. 1785) Cépage noir, à grappes moyennes, lâches, à gros grains ellipsoïdes, d'un beau noir bleuté, croquants» [DncF, 266]. | **ouillade noire** «(Gard, Hérault, 1784; Drôme, Bouches-du-Rhône, 1845) Bonne espece, le raisin est vigoreux, il rend beaucoup et de très bon vin généreux» [*ap*. DncF, 266]. | **ulliade** «(Gard, 1859) Cépage. La grappe est allongée, garnie de gros grains oblongs, à peau épaisse, d'un bleu foncé. La chair de ces grains est d'une saveur agréable. Il mûrit un peu tard. Il donne assez abondamment du vin de bonne qualité» [ODART, 148-149]; «(Bouches-du-Rhône, 1835) Variété à grains ovales, noirs | (Nîmes) Raisin noir très-hâtif, gros, grains allongés, séparés» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(Tarn, 1880) Cépage» [*ap*. DncF, 267]. | **ulliade blanche** «(Gard, 1835) Variété à grains blancs ou dorés, ovales» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. | **ulliade rouge** «(Hérault, 1835) Variété à grains ovales, noirs» [*ap*. DPF, s. *rasin*]. ◊ *IT.*: **ugliatica** «(Venise, 1633) Cépage» [*ap*. CTal, 529]. ◊ *OCC.*: **oul<l>iade** «(a. 1676) Vites nigrae quibus vinum rubrum conficitur» [*ap*. DncF, 292]. | «**uiado**, **ulhado**, **ulhat** (Roergue), **ulhac** (Tarn), (a. 1886) Variété de raisin noir à grains ovales, à peau fine» [TdF, s. *ulhado*]. | **uiado blanco** «cépage connu dans le Gard» [TdF, s. *uiado*]. | **uiado roujo** «cépage connu dans l'Hérault» [TdF, s. *uiado*]. ◊ *PORT.*: Cf. **yllao** «(en lo antiguo [Pontevedra, 1381] se llamaba *ullao*). Epíteto de vino, y es aquel vino clarete y tintillo, flojo (no blanco)» [MSar, 329].

303 **ungla de milà** *f. ANT.* DOC.: (l'Alguer, 1823) «Ungra de milà, ossia Curniola» [*ap*. BOSCH, 662].[1197] | (l'Alguer, 1825) «ungla de Milà» [BOSCH, 370].

DESCR.: **ungra de milà** «uve che sogliono generalmente conservarsi per l'inverno» [*ap*. BOSCH, 662].

ETIM.: Ampelònim que es refereix a la suposada semblança del gra de raïm amb l'ungla d'un milà. Almenys aquesta és la definició que tinc del paral·lelisme it. *unghia d'Aquila*:[1198] «acino [...] appuntito, ricurvo a mezza luna».[1199] Això permet la relació semàntica amb un

1196. Paral·lelisme ampelonímic inclòs per l'alcanyissà LPal quan cerca un sinònim aragonès del valencià *ullat*.

1197. Com fa notar BOSCH, «la doble denominació parteix de la motivació semàntica en relació amb la textura del gra del raïm: 'amb la foma de l'ungla del milà', ço és, 'que recorda la forma d'un corn, d'una banya'» [p. 662].

1198. La diferència entre el *milà* i l'*aquila* 'àliga' és en aquest cas insignificant. Tots dos són considerats ocells de presa i, per tant, es caracteritzen per la duresa de les seves urpes amb ungles corbades (cf. DCVB, s. *rapaç*).

1199. Una motivació identica, i també un gra corbat, deu tenir el raïm de taula *uña de gato*, que és un préstec espanyol al català de Favara de Matarranya [ALDC] sense cap mena d'adaptació lèxica o fonètica.

altre raïm corbat de nom ornitològic: l'*esperó de gall*. | D'altra banda, no sé si aquest *ungla de milà* alguerès és un préstec del superstrat italià, vista l'absència de paral·lelismes sards i d'altres variants catalanes.[1200]

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **unghia d'aquila** «grappolo medio. Acino medio o superiore, caratteristicamente allungato e appuntito, ricurvo a mezza luna. Polpa dolce e molto gradevole» [BALDANI, 41].

304 **urbana** *f.* À. DIAL.: **urbana** (Picassent) [ALDC].

DESCR.: **urbana** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: En principi, un ampelònim d'origen onomàstic que cal relacionar amb el llinatge meridional *Urban* [DCVB, s. *urban*]. Més difícilment seria fer-ho amb Sant Urbà, ja que aquesta festivitat (25 de maig) no pot relacionar-se encara amb la maduració dels raïms. | D'altra banda, és molt probable que el cat. *urbana* hagi estat manllevat a l'esp. meridional, llengua en què trobo documentat aquest ampelònim un segle i mig abans i també encaixa millor el femení: *uva* ***urbana***.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **urbana** «(Motril, 1807) Uva» [ROJAS, 254].

305 **utiel** *m.* À. DIAL.: **utiel** (la Font de la Figuera) [ALDC].

DESCR.: **utiel** «classe de raïm» [ALDC].

ETIM.: Provinent del topònim *Utiel*, en una comarca del País Valencià castellanòfon que es destaca pels seus extensos vinyets. De fet, les bones comunicacions d'aquesta localitat, centre exportador del vi comarcal, expliquen satisfactòriament la motivació toponímica del terme *utiel*.[1201]

SIN.: L'existència de l'estès ampelònim toponímic *requena* (v. requeno), a la mateixa comarca de la Plana d'Utiel, evidencia que *utiel* deu ser un geosinònim local.

306 **uva d'arrova** *f.* À. DIAL.: **uva (d')arrova** (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **uva d'arrova** «raïms grossos, allargats, compactes; grans de mida mitjana, rodons, de color ambarí, pell fina. Cep de gran rendiment, del qual s'obtenen vins suaus» [SIMÓ, 279]; «cep de raïms primerencs i molt apinyats, per a fer vi. Gra blanc, mitjà i rodó, amb la pell forta» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim, manllevat a l'espanyol, que deu fer referència (hiperbòlica) a un cep ben carregat de raïms pesants; com ja explicava RO-

1200. En un estudi exhaustiu de la fruita a l'Alguer, llegeixo sobre *ungla de milà*: «no he trobat aquesta denominació als tractats de botànica sarda ni als reculls lexicogràfics relatius als parlars sards, la qual cosa ens fa pensar en una denominació genuïna» [BOSCH, 662]. De tota manera, l'autor reconeix que la lexicografia moderna no recull *milà* en l'alguerès actual.

1201. Segons Piqueras: «el ferrocarril pronto acaparó la mayor parte del transporte de vino, dando lugar a la formación de verdaderos barrios de bodegas en los alrededores de cada estación: Requena, San Antonio y, muy especialmente, Utiel, dado que en esta ciudad tenía su término la vía férrea y canalizaba, además de los vinos propios del término, los de Sinarcas, Camporrobles, Caudete, Villagordo, Fuenterrobles y toda una serie de productores situados más allá del río Cabriel, en la provincia de Cuenca» [*Guía*, 186].

JAS, el 1807, per al paral·lelisme andalús *arrobal*: «de la voz española *arroba* [...] por el peso de los racimos» [p. 279]. | El motiu d'això és que l'excés de pes s'havia associat tradicionalment amb l'*arrova* (< àrab AR-ROBA 'quartal'), mesura que ultrapassava generalment els deu quilos, segons el DCVB (s. *arrova*).[1202]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **arrobal** «(Andalucía, 1807) Uvas medianas rojas, muy translucientes» [ROJAS, 126]; «(Cádiz, Málaga; 1896) Cepa delgada. Racimos apretados en la especie roja, claros en las otras. Pecíolo duro; uvas grandes, oblongas; duras, tardías, hollejo grueso. Especie para fruta muy tardía» [HIDALGO, 145-146]. | **d'arroba** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca de granos muy apretados y duros» [LLATAS, II, 205].

1202. Encara avui dia, sento a la Sorollera (Matarranya) la locució «pesa com una arrova» (= pesa molt).

307 **uveta** *f.* DOC.: (l'Alguer, 1823) «Uvetta» [*ap.* BOSCH, 620].

À. DIAL.: **uveta** (la Font de la Figuera) [ALDC].

DESCR.: **uveta** «uve bianche» [*ap.* BOSCH, 619-620].

ETIM.: Ampelònims manllevats a l'italià, llengua en què *uvetta* (diminutiu de *uva* 'raïm')[1203] ja es documenta al s. XVI. De tota manera, la descripció italiana no parla en realitat d'un ampelònim, sinó d'una classe de pansa; en català, però, el manlleu sembla haver-se especialitzat en una classe de raïm.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: Cf. **ughetta** «(genovès) Pansa de Corint» [*ap.* BOSCH, 617]. | Cf. **uvetta** «(XVI sec.) Uva passa» [DEI, 3968].[1204]

1203. Presa directament de l'italià pel que fa a la variant algueresa. També sembla manllevada la valenciana, variant segurament més recent.

1204. El DEI italià (s. *uvetta*) confronta paral·lelismes francesos del XIX (*uvelle*, a. 1842; *uvette*, a. 1872) que probablement també són manlleus italians.

V

308 **valencí** o **balancí** *m*. DOC.: (Val., 1791) «Valencí» [JAVal, 27]. | (Petrel, 1797) «valensí» [AJCav, II, 328]. | (Alacant, 1878) «valencí» [*Estud.*, 84].

À. DIAL.: **balancí** (la Pobla de Vallbona) [FAVÀ]. | **balancí negre** (Mall.) [TrL, s. *raïm*]. | **balancí real** (Casinos) [ALDC]. | **de balancí** (Picassent) [ALDC]. | **valencí** (Borriana, Bocairent, Callosa d'en Sarrià, Benissa, Pego) [TrL]; (Comtat) [DCVB]; (Benissa) [COMENGE, 235]; (la Font de la Figuera, Muro del Comtat, Beneixama, la Torre de les Maçanes, Alacant, Guardamar) [ALDC]. | **valencí blanc** (Val.) [GVal, 32]; (Pego, Tàrbena, Altea, Novelda) [ALDC]; (Castalla, Polop, Monòver) [FAVÀ]. | **valencí negre** (Benissa) [COMENGE, 235]; (Val.) [GVal, 32]; (Simat de Valldigna, l'Alqueria de la Comtessa, Pego, Tàrbena, Altea, Novelda, Crevillent) [ALDC]; (Castalla, Jesús Pobre, Polop, Monòver) [FAVÀ].

DESCR.: **balancí** «cep de raïms mitjans i esparsos. Gra blanc, mitjancer i rodó, de pellofa fina. Val per al vi» [FAVÀ]. | **balancí negre** «classe de raïm» [TrL, s. *raïm*]. | **valencí** «uva blanca de hollejo fuerte y jugo dulce [...]. Esta uva es de las mejores para guardar: tambien es buena para vino» [JAVal, 27-28]; «viñas cuyas uvas se estiman por su delicado gusto y por conservarse hasta febrero» [AJCav, II, 328]; «variedad de uva» [DMGa, s. *raim*]; «raïm blanc de gra gros i ovalat; és dolç i molt bo per a menjar» [TrL]; «varietat de raïm dolç» [DCVB]; «uva de mesa. Racimos grandes, con granos de uva elípticos, de color verde claro, con hollejo duro. Carne firme y sabor gratísimo. Conservación extraordinaria» [MARCILLA, 293]; «raïm fet per un cep gran; fa gotims grans, però poc atapeïts, i això permet que els grans es facin molt grossos; és per a menjar, té la pell molt tendra i de gra molt saborós; n'hi ha de blanc i de roig, i algú em diu que també de negre» [DECat, IX, 23]; «varietat molt tardana» [IBAR, 64]; «varietat per a taula. Penjoll allargat, poc compacte. Raïm de color blanc cerós o

negre vinós. Gra xicotet elíptic, amb pell dura i polpa cruixent» [GVal, 33]; «cep emparrat de raïms apinyats; blancs i negres. Fa un vi fort d'alta graduació» [FAVÀ]. | **valencí blanc** «racimos alargados. Uva de mesa, con granos elipsoideos, de carne crujiente y sabor delicado» [MARCILLA, 105]; «cep de raïms grossos i esparsos. Gra blanc, gros i llargarut, de pell molt dura. Raïm de taula molt dolç» [FAVÀ]. | **valencí negre** «raïm negre, de grans encara més grossos que els de la subvarietat blanca» [FAVÀ].

ETIM.: Pel DCVB, s. *valencí*, aquest nom de raïm prové d'un antic gentilici: «de l'àrab *balensí*, 'valencià'; és forma que apareix com a nom personal en el Repartiment de Mallorca (segle XIII): *Ben-Iza al-Valenci*». | El DECat [I, p. 569], però, hi posa objeccions: «En el sentit val. de 'espècie de raïm' [només en Escrig, 1851, deu ser mot de Llíria] és un altre mot, provinent de l'hisp-ar. *balansî* pròpiament 'valencià'; la grafia *valencí*, que *AlcM* troba en Enric Valor de Castalla, per a un raïm molt conreat a la rodalia de Cocentaina, és etimologitzant i no prou exacta fonèticament i històrica.» | Vull fer-hi una sèrie de precisions: llegint Coromines, sembla que es tracti d'un ampelònim molt local i poc documentat, quasi exclusiu de Llíria (al Camp de Túria).[1205] És evident, vistes la documentació precedent i l'àrea dialectal, que no és pas així.[1206] Coromines també qüestiona la grafia *valencí* (d'un autor de Castalla) en lloc de *balancí*;[1207] però, en realitat, ambdues pronunciacions conviuen a l'àrea lingüística meridional. Encara que l'original àrab fos *balansî*, com demostra l'arcaic paral·lelisme aragonès *balancía* (v. *infra*), sols en l'ALDC es recull la pronunciació /valen'si/ en una desena de localitats valencianes (esteses al llarg de les comarques de la Safor, de la Costera, del Comtat, de la Marina, de l'Alacantí i del Vinalopó). Suposo que els parlants han associat el sentit gentilici i l'han regulat llavors segons l'adjectiu modern (*balancí* × *valencià* → *valencí*). | Pel que fa a l'arcaisme *balancí*, sembla que el seu manteniment al Camp de Túria pot haver estat afavorit per una associació amb el genèric *raïm de balança*, manera tradicional d'anomenar el raïm de taula.[1208] M'ho fa pensar, per ex., la forma sintagmàtica de Picassent: raïm *de balancí* [ALDC]. | Per acabar, no oblido que Veny ha agrupat i exemplificat les diverses solucions d'aquesta su-

1205. He demanat precisament per aquest raïm a Llíria i cap informant no el recordava; però en la conversa intervenia un parlant de la veïna Pobla de Vallbona que sí que coneixia el *balanci*. També l'ALDC recull un *balancí real* a la propera població de Casinos.

1206. CABRERA [p. 41] ha escrit que a la Marina «el raïm de *valencí negre* s'introduïa en barrils, exportant-se així a l'estranger, sobretot a Anglaterra». De fet, el mot ha arrelat en francès, com demostra el manlleu *valensi* (v. *infra*).

1207. Justament a Castalla, un enquestat em descriu el *valencí* (*blanc* i *negre*).

1208. Efectivament, segons les definicions, aquesta és una de les varietats principals per a menjar com a fruita. Una publicació recent, per ex., l'anomena *valencí de taula* [GVal, 32].

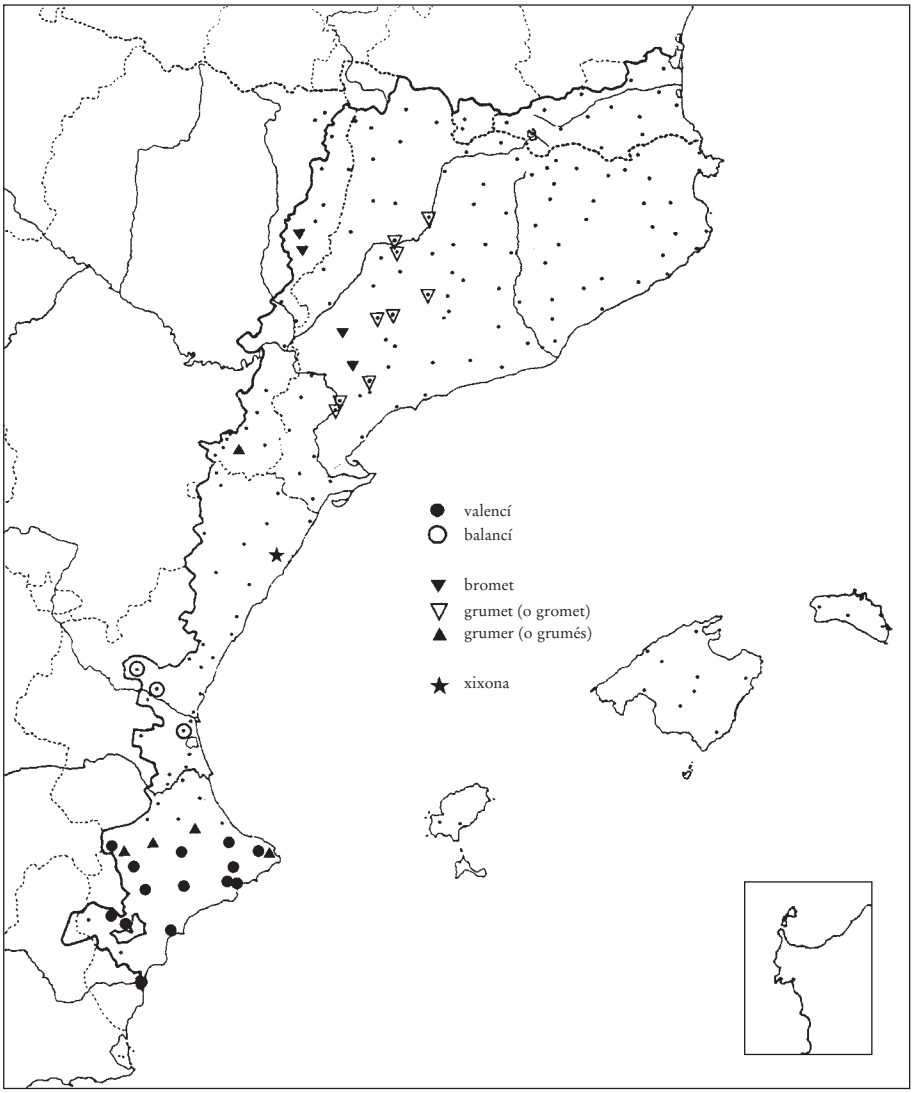

FIGURA 27. Mapa del *valencí*.

fixació aràbiga:[1209] «Aquest sufix *-í*, afegit a un tema, forma adjectius ("nisba") que adquireixen el sentit de 'relatiu a, pertinent a', amb possibilitat d'esdevenir substantius. Uns i altres poden referir-se a: *a*) gentilicis: *beduí*; *b*) gentilicis esdevinguts antropònims, cognoms o sobrenoms; *c*) varietats de plantes i vents: *valencí* 'tipus de raïm', *garbí*; *d*) productes comercials: *drap malaquí*; *e*) monedes, etc.» [*Màlica*, 183].

SIN.: Segons la GVal [p. 32], *valencí* és un sinònim de *grumet*. Certament, l'encaix a l'hora de cartografiar les respectives àrees dialectals i les semblances entre ambdues varietats fan quasi segura aquesta geosinonímia (raïms llargs de taula, amb grans grossos de pellofa forta, tardans i de bona conservació, amb dos colors tan ben diferenciats, etc.) | Tampoc no discuteixo l'equivalència entre *valencí* i *raïm de Xixona*, que proposa el DMGa, s. *raim*, sabuda la importància d'aquesta varietat de taula als vinyets alacantins (v. xixona).[1210] | L'única cosa que puc descartar és l'antiga sinonímia entre *valencí* i *palop*, proposada per JAVal [p. 27]. Almenys avui dia, la superposició d'àrees dialectals ho fa impensable: v. palop.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **balancía** «(aragonés) Uva blanca» [DPar]. | **valancí** «(Lubrín, 1807) Uva para comer» [ROJAS, 177]. | **valencí** «(Andalucía, 1807) Uvas medianas un poco oblongas blancas muy sabrosas tardias, con el hollejo delgado» [ROJAS, 177]; «(murciano) Variedad de uva blanca de hollejo tierno» [VGar, 130]; «(Orihuela) Uva» [GUILLÉN, 321]; «(Sax, Villena) Uva» [MTor, 213]. ◊ *FR.*: **valenci real** «(*c.* 1881) Raisin blanc» [*ap.* DncF, 367]. | **valensi** «cépa- ge productif, à grosses grappes, à grains ronds, d'un noir pruiné» [DncF, 366].[1211]

309 **valent** *m.* DOC.: (a. 1871) «Valens negres. Valens blanch [...]. Valent blanch» [RevSI, XX, 266 i 317]. | (Mall., 1897) «Valents» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **valent** (Mall.) [DCVB]; (Santa Agnès de Corona) [FAVÀ].[1212] | **valent negre** (Consell) [FAVÀ]. | Cf. **cruixó d'en valent** (Mall.) [DAg].

DESCR.: **cruixó d'en valent** «mena de raïm» [DAg]. | **valent** «raïms blancs i negres» [*Die B.*, I, 257]; «varietat de raïm de grans grossos i granats, del qual n'hi ha de blanc i de negre» [DCVB]; «cep molt productiu de raïms espessos. Gra blanc, rodó i mitjà, de pell gruixuda. De

1209. Tinguem present, però, les observacions de Badia: «[els àrabs] ens llegaren el sufix *-í*, que veiem en *valencí* (aplicat a una mena de raïm) i en molts gentilicis valencians, tot i que segurament hi ha hagut creuament amb *í* < INU: *alacantí*, *xativí*, *albaidí*, *ontinyentí*» [GHC, 28].

1210. Tot i això, em caldria obtenir una descripció millor d'aquest darrer ampelònim per a poder-ne estar segur.

1211. El DncF [p. 367] ja té en compte l'origen català: «Emprunt au cat. *valenci* [*sic*], lui-même de *Balensi*, nom arabe de la ville espagnole de Valencia (Veny 1994, 55)»; però confon el topònim *València* amb el gentilici *valencià*.

1212. Em sorprèn que a Sant Mateu d'Aubarca, localitat veïna de Corona, TMan [p. 103] reculli un *valeu* 'raïm per menjar'. Em pregunto si no deu ser una mala recepció per **valen<t>*.

gust poc dolç, no és gaire bo per a menjar; ni per a fer vi, per la manca de grau alcohòlic» [FAVÀ]. | **valent negre** «cep de raïms grossos i espessos, de maduració un xic primerenca. Gra negre, rodó i mitjà, de cua trencadissa. Fa un vi de poc grau» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim balear que el DCVB explica indirectament incloent-lo en una accepció de *valent*, amb el sentit de «fort, intens o molt gran».[1213] En contra del que pugui semblar (cf. la nota precedent), no s'ha de pensar en un vi fort, sinó en un raïm de pell forta, com ja confirma la meva descripció del *valent*. | Ara, tampoc no vull ignorar una hipotètica relació amb el llinatge mallorquí *Valens* o *Valent* (del nom ll. VALENTIUS, segons el DCVB, s. *valens*).[1214]

SIN.: A Santa Agnès de Corona m'expliquen que la *blanqueta* eivissenca era antigament anomenada *valent*. Això, en tot cas, només pot valer per a la subvarietat del *valent blanc*.[1215]

vedriell *m.* → verdiell.

310 **vendrell** *m.* DOC.: (Barcelona, 1885) «Vendrell» [ABELA, 326].

DESCR.: **vendrell** «variedad de uva» [ABELA, 326]; «cep de fruits tardans. Dóna vins de gran color» [IBAR, 60].

ETIM.: Ampelònim local, d'origen toponímic, provinent de la localitat penedesenca del Vendrell.

SIN.: Cf. monastrell.

311 **verdala** *f.* DOC.: (l'Alguer; 1823, 1828) «birde» [*ap.* BOSCH, 636]. | (a. 1871) «Bardalá» [RevSI, XX, 260]. | (val., 1891) «planta verdalenca» [DMGa, s. *planta*].

À. DIAL.: **verdala** (Tordera) [ALDC]. | **verdalet** (Montblanc) [TrL].

DESCR.: **planta verdalenca** «clase de uva de postres, de inferior calidad» [DMGa, s. *planta*]. | **verdalet** «raïm blanc o verdós, de gra gros i molt apinyat. És poc conreat» [TrL]. | Cf. **birde** «uve bianche» [*ap.* BOSCH, 619].

ETIM.: Ampelònims de clar origen adjectiu (derivats de *verd*). En algun cas, l'epítet *verdalenc/-a* ha esdevingut un ampelònim específic: *planta verdalenca*. Tanmateix, al llarg del llibre he esmentat uns altres ampelònims catalans (*marseguera verdalenca* [v. messeguera], *parrí verdal* [v. parrell]) i també espanyols (*jaén verdal* [v. jaén], *parrel verdal* [v. parrell]) en què *verdal* i *verdalenca* encara funcionen com a simples epítets.[1216] | Probablement, la motivació és d'origen cromàtic. Diverses definicions catalanes, com la de *verdalet*, i romàniques (*berdeu* i *verdal* en l'esp., i *verdau* en l'occ.) parlen d'un raïm verdós; però tampoc no es pot

1213. El mateix DCVB (s. *valent*) també inclou la citació següent del mallorquí: «Y llavò un bon got de vi d'aquell més valent.»

1214. Hi pot ajudar una de les variants textuals de finals del XIX: *valens blanch* (v. doc.).

1215. Cf. la sin. de blanqueta, on apunto almenys dues classes de *blanqueta*: l'una per al Rosselló (potser manllevada al francès) i l'altra per al centre del País Valencià i per a Eivissa.

1216. També trobo alguna forma romànica, equivalent a l'adjectiu *verdal* del català, que funciona com a epítet cromàtic d'un raïm. Per ex., *ugnes* ***verdaux*** / *ugnes roussanes* [Vaucluse, 1577], segons el DncF (s. *ugni*).

oblidar que el color verd s'associa generalment amb la manca de maduració. Cf., per ex., el *verdal* occità. | Pel que fa al *birde* alguerès, segons BOSCH [p. 636], es tracta «d'una denominació de procedèn-cia sarda, concretament del log. *birde* 'verd' < VIRIDIS (DES, II, 577*b*)».

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **berdeu** «(Asturias occ.) Uva de cierto color verde aún después de madura» [AVes, 303]. | **verdal** «(Granada, 1807) Racimos ralos: uvas oblongas verdes asperas. Despreciables por su sabor» [ROJAS, 116]; «(Puebla de Don Fadrique, Vélez; 1814) Cepa de muchos racimos. Uvas gordas, redondas, algo verdosas, tardías» [*ap*. COMENGE, 235-236]. | **verdal negro** «(Vélez, 1814) [...] Muchos racimos. Uvas blancas» [*ap*. COMENGE, 236]. ◊ *FR.*: **plant vert** «(Chablis, 1827) Plant qui produit vin blanc» [CAVOLEAU, 341]. ◊ *IT.*: Cf. **verdolina** «(a. 1400) Uva» [*ap*. THBuc, 199]. ◊ *OCC.*: **petit verdaud** «(Médoc) Cépage» [VIAUT, 73]. | **plant verd** «(a. 1886) Variété de raisin blanc» [TdF, s. *plant*]. | **verdal** «(Hautes-Alpes, Basses-Alpes; 1859) Grappes garnies de gros grains ellipsoïdes, bien dorés à leur maturité tardive. Bon goût [...] ses raisins se conservent longtemps, et il passe pour faire de très-bon vin» [ODART, 434-435]; «(a. 1809) Espèce» [*ap*. DncF, 341]. | **verdau** «(Aix, 1715) Vigne en treille, grappes volumineuses, à grains oblongs, verds et de consistance ferme» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(a. 1886) Variété de raisin» [TdF]; «(Avignon, 1550) Cépage» [*ap*. DncF, 363]. | **verdelet** «(Bordeaux, Cadillac; 1736) Sépage blanc» [*ap*. CTal, 536]. ◊ *PORT.*: **verdeal** «(Duoro) Variedade de uva tinta e branca, muito serôdia» [NDCLP].

312 **verdiell** o **verdil** o **vedriell** *m*. DOC.: (a. 1587) «tantes espécies de vins, que vuy dia usen, malvezia, trobat, escanyaca, machabeu, grech, verdiell...» [*ap*. DAg, s. *vi*]. | (Val., 1791) «Vedriel<l> ó Vidriel» [JAVal, 26].[1217] | (val., 1851) «vedriéll» [DEsc]. | (a. 1871) «Vidriell» [RevSI, XX, 315]. | (val., 1891) «raím de verdil» [DMGa, 1954].

À. DIAL.: **vedriell** (Fondeguilla) [ALDC]. | **verdell** (Torreblanca) [FAVÀ]. | **verdiell**[1218] (Santa Coloma de Queralt) [DAg]; (Falset, Benassal, Vinaròs, Cabanes de l'Arc) [TrL]; (Tortosa, Maestrat) [DCVB]; (Atzeneta del Maestrat) [DECat, IX, 155]; (Marçà, Alcalà de Xivert, Atzeneta del Maestrat, Cabanes de l'Arc) [ALDC]; (Porrera,[1219] Santa Bàrbara, Traiguera) [FAVÀ]. | **verdiell blanc** (Tortosa) [TrL]; (Ulldecona, Vinaròs) [ALDC]. | **verdiell negre** (Bocairent) [TrL]; (Ulldecona, Vinaròs) [ALDC]. | **verdiguell** (les Useres) [FAVÀ].[1220] | **verdil** (Val.,

1217. Certament, al País Valencià castellanòfon es coneix avui en dia el manlleu despalatalitzat *vidriel*, tot i que al Maestrat és *vidriell* (v. *infra*). No es justifica, doncs, la primera grafia despalatalitzada de JAVal; ha de ser forçosament palatal: *vedriell*.

1218. Segons el DCVB (s. *verdiell*): «probablement d'una forma llatina **viridicellu*, dim. de *viridis* 'verd'». Coromines també ho veu així [DECat, IX, 155].

1219. A Porrera, un dels meus informants simultanieja la variant *virdiell*, assimilada vocàlicament.

1220. Variant amb epèntesi d'una velar sonora antihiàtica /-g-/. Cf. el paral·lelisme esp. *verdaguilla*.

Xàtiva, Alcoi) [DCVB, s. *raïm*]; (l'Alforí, Aielo de Rugat) [FAVÀ]. | **verdilet** (Muro del Comtat) [ALDC]. | **vidriell** (Valls, Maestrat) [DCVB, s. *raïm*]. | Cf. **vidrioles** (Guimerà) [TrL].[1221]

DESCR.: **de verdil** «raïm. *Albina*» [DMGa, 1954]. | **vedriell** «color rubio, es una uva pequeña y redonda: tiene el racimo apiñado, y la pulpa y hollejo de su grano son tiernos. Esta uva es buena de comer, pero no de guarda: por sí hace buen vino» [JAVal, 16]; «variedad de la uva» [DEsc]; «especie de uva» [DMGa].[1222] | **verdell** «cep de raïms de taula blancs, de maduració tardana. Gra gros i rodó, dolç i amb la pell fina» [FAVÀ]. | **verdiell** «Vi | Raïm» [DAg]; «raïm blanc, de grans verds, petits i rodons; és molt dolç. Ve primerenc» [TrL]; «cep primerenc de raïms grossos i apinyats. Gra verdós, rodó i gros, de cua ben forta. Té un gust molt dolç i fa un vi fluix. Val també per a guardar gràcies a la seva pellofa forta» [FAVÀ]. | **verdiguell** «parres de raïms negres» [FAVÀ]. | **verdil** «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «varietat de raïm blanc, primerenc, molt atapeït. V. *verdiell*» [DCVB]; «raïm blanc, menudet, bonet, molt primerenc» [DCVB, s. *raïm*]; «cep de raïms mitjancers i primerencs. Fan un vi molt bo, amb grau alcohòlic. Gra blanc, petit i rodó» [FAVÀ]. | **verdilet** «vid de uva blanca» [GIRALT, 17]. | **vidriel** «color rubio, es una uva pequeña y redonda: tiene el racimo apiñado, y la pulpa y hollejo de su grano son tiernos. Esta uva es buena de comer, pero no de guarda: por sí hace buen vino» [JAVal, 16]; «V. *vedriell*» [DMGa]. | **vidriell** «raïm menut, blanc, primerenc, molt dolç» [DCVB, s. *raïm*]. | **vidrioles** «raïms blancs, dolços. Els ceps són molt petits, però produeixen molt» [TrL].

ETIM.: El caràcter primerenc del *verdiell*, atorgat per la majoria de les fonts, explica aquesta etimologia. Segons Veny: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] la maturació relacionada amb la seva precocitat: *verdiell*» [*Mots*, 60]. | Una demostració que el nom no pot haver estat motivat pel color verdós del gra és la presència de subvarietats fosques, com el cat. *verdiell negre*, l'esp. *verdejo negro* i el port. *verdelho rúbio*.[1223] I ho aprofito per a comentar que l'alt nombre de paral·lelismes romànics (v. *infra*), derivats del ll. VIRIDIS 'verd' més el sufix diminutiu -ICULUS (o potser *-ICELLUS), han de tenir per força un origen romànic comú. | Pel que fa a les variants catalanes, a partir d'una metàtesi de líquides, que explica la variant *vedriell* (*-rd-* > *-dr-*), es va acomplir una posterior assimilació vocàlica: *vidriell*, interferida segurament per

1221. Forma deturpada que, a més de l'encreuament amb *vidre*, hauria sofert un canvi de gènere. Cf. l'ampelònim fr. *vitraille* [*ap*. ODART, 131].

1222. Sovint el DMGa copia les definicions del DEsc, encara que no ho faci al peu de la lletra. Ho fa en l'entrada *vedriell* i en moltes més: s. *garnaja*, s. *morenillo*, s. *negrella* i s. *palop*.

1223. Rebutjo parcialment, doncs, l'explicació motivacional que dóna THBuc del *verdicchio* (i uns altres paral·lelismes italians: *verduschia*, *berdisco*, *virdischio*, *virdicchie*): «per il colore dei granelli e certi riflessi *verdoligni* del vino» [p. 199].

una associació amb l'arxilexema *vi*.[1224] | Finalment, la variant *verdil(et)* del val. meridional s'explica per despalatalització, influïda segurament per un encreuament amb l'epítet *verdal* (*verdiell* × *verdal* → *verdil*). No crec, en canvi, que s'hi hagi esdevingut cap interferència de l'espanyol; més aviat al contrari, ja que un paral·lelisme fronterer com és *vidriel* (dels Serrans) sembla un préstec català despalatalitzat. I potser també *verdil*, de l'Alt Vinalopó i de Múrcia.

SIN.: Crec que es pot acceptar la sinonímia de *verdiell* (o *verdil*) amb *picapoll* del moment que ha estat recollida per dos diccionaris, prou diferents, del tombant de segle. El Dag diu: «<verdiell>: raïm picapoll». Igualment, el suplement del DMGa valencià parla del «raím de verdil ó *picapoll*» [p. 1954]. | En aquesta geosinímia en concret, la cartografia esdevé un ajut, perquè atorga a *picapoll* una àrea septentrional i a *verdiell/verdil* una àrea meridional que pràcticament encaixen a la perfecció.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **verdaguilla** «uvas muy apiñadas, casi redondas, verdes, agrias» [COMENGE, 67]. | **verdeja** «(Málaga, 1814) Racimos apretados. Uvas menudas y verdosas, de delgado hollejo, agrias» [*ap*. COMENGE, 236]; «(Valladolid) Cepa de uva blanca para vino» [MARCILLA, 108]. | **verdejo** «(Ávila, Cáceres, Oviedo; 1885) Vidueño» [ABELA, 245]; «(Trebujena, 1896) Cepa delgada. Racimos bastantes, largos. Uvas grandes, entre doradas y verdosas; son dulces. Se emplean en la fabricación de pasas, por el tamaño de sus uvas y lo temprano que maduran» [HIDALGO, 146-147]; «(León, El Bierzo) Clase de uva colorada» [ARIAS, 128]. | **verdejo blanco** «(Valladolid) Cepa blanca para vino» [MARCILLA, 108]. | **verdejo negro** «(Segovia, Zamora; 1885) Variedad» [COMENGE, 236]. | **verdil** «(Sax, Villena) Uva de color blanco y granos pequeños, es primeriza» [MTor, 213]; «(Murcia) Uva para vinos blancos» [FEIJÓO, 350]. | **vidriel** «(Villar del Arzobispo) Variedad de uva blanca» [LLATAS, II, 215]. ◊ *FR.*: **verdaille** «espèce de cépage» [DLF]. ◊ *IT.*: **verdécchia** «(**verdecla**: XIV sec.; **verdìcchio**: XVIII sec.) Vitigno | (a. 1805) Sorta d'uva a granelli 'verdi' e piccoli» [*ap*. DEI, 4018]. | **verdello** «(Orvieto) Vitigno bianco» [THBuc, 141]. | **verdi(e)cchio** «(Marche, 1809) Vino bianco e vitigno e l'uva che produce; **virdicchie** (àpulo-bar.). [...] **verduschia** (a. 1597); **berdisco** (nap., 1627); **virdischio** (garg., 1629)» [*ap*. THBuc, 199]. ◊ *LL. MED.*: **verdecla** «o *verdiga*. (Bolognese, XIV sec.) acini molto piccoli e dà un vino un po' asprigno e non buono» [*ap*. PINI, 856]. ◊ *PORT.*: **verdeia** «vinho branco, de cor esverdeada» [NDCLP]. | **verdelho** «(Pontevedra, siglo XVIII) Uvas» [MSar, 472]; «Casta de videiras, especialmente minhotas, que produze vinho verde bastante ácido e com pouca cor | Casta de videiras, que dá uva branca» [NDCLP]; «(Galicia) Uvas blancas y negras» [DEGC, s. *uvas*]; «uva blanca. Muy sabrosa» [POSADA, 253]. | **verdelho branco**, **verdelho preto** «(Lamego, 1531)

1224. De fet, aquest ampelònim designava des de temps antic un famós vi de postres, segons Piqueras [*Vins*, 29-30].

Casta do vino de peesam de muita soma» [*ap*. CTal, 521]. | **verdelho rúbio** «(Riazón, siglo XVIII) Uvas» [MSar, 472]; «uva blanca. De racimos pequeños y muy cerrados, destaca como uva de mesa» [POSADA, 253]. ◊ *ROM*.: Cf. **verdunc** «variedad de uvas» [DER].

313 **veremeta** o **verema** *f*. DOC.: (l'Alguer; 1734, 1806) «veremas, verema» [BOSCH, 371]. | (l'Alguer; 1736, 1811, 1816) «varema» [BOSCH, 371]. | (l'Alguer, 1829) «budronis de raym de varema triada» [BOSCH, 371]. | (Val., 1791) «Verema negra» [JAVal, 30].

À. DIAL.: **ver(e)meta** (Alacant) [COMENGE, 236]; (Muro del Comtat, el Pinós de Monòver) [ALDC]; (Monòver) [FAVÀ].[1225] | **vrema** (Fondeguilla) [ALDC].

DESCR.: **verema negra** «uva gorda y redonda, de hollejo duro. Dá bastante vino de vigor» [JAVal, 30-31]. | **veremeta** «cepa de grano más bien pequeño, muy dulce y muy tinto. Racimos grandes. Vinos de elevada graduación alcohólica» [MARCILLA, 104]; «raïm negre» [ALDC]; «cep de raïms apinyats. Grans rodons, negres i mitjancers. Fan un vi negre amb força grau alcohòlic» [FAVÀ].

ETIM.: Ampelònim que fa referència a un raïm destinat a la verema,[1226] a la producció del vi (tal com passa amb un altre ampelònim: el *vinater*). Però el sentit originari, vàlid per a qualsevol raïm que anava al cup (cf. GEC, s. *raïm*), ha acabat esdevenint un ampelònim específic en el val. meridional (i en l'alguerès).[1227] Sens dubte, la metonímia es deu haver acomplert amb la varietat predominant de les que s'aboquen al cup en cada contrada.[1228] | Pel que fa a les variants *vrema* i *vermeta*, amb diferent reducció vocàlica, cito l'explicació *ad hoc* de Coromines: «Avui el substantiu és *verema* quasi pertot, però pronunciat popularment *vrema* en gran extensió [...]. En el verb *veremar*, en canvi, la síncope s'imposa a l'altra vocal en totes les formes arrizotòniques: *bermà* Bna. i Maresme, *vermar* Manacor» [DECat, IX, 259].

SIN.: Cf. monastrell.

P. ROMÀN. ◊ *IT*.: **de vennegna** (= verema) «(napoletano) Uva da vino» [VNap, s. *uva*]. | **vendémmia** «(XVI sec.) Uva | (XVIII sec.) Vino» [*ap*. DEI, 4008].

vernassa o **vernatxa** *f*. → garnatxa.

vernatxa peluda *f*. → granatxa peluda.

1225. Personalment recullo *vermeta* a Monòver, igual com fa l'ALDC al Pinós de Monòver.

1226. Els autors antics mencionen dues *veremes* bàsiques, la *blanca* i la *vermella* (modernament, *negra*). Llegeixo en un document del s. XV: «si volets fer vi de *verema blanca o vermella* cascuna per si o tota mesclada» [*ap*. RAICH, 27].

1227. BOSCH és massa taxatiu quan afirma que «el terme *verema* —sense el nucli nominal *raïm*— és sens dubte una denominació genuïna de l'alguerès» [p. 622]. La documentació valenciana de finals del XVIII i la seva actual àrea meridional ho fan, si més no, qüestionable; sense oblidar el paral·lelisme it. *vendémmia*.

1228. Tradicionalment al cup hi anaven tota mena de raïms, però hi predominaven les classes que produïen els vins més estimats: elevats de grau alcohòlic i pujats de color.

314 **vinater** *m.* DOC.: (a. 1871) «Vinaté [...]. De vi» [RevSI, XX, 266 i 294]. | (Mall., 1897) «Rem de Vi» [*Die B.*, I, 257].

À. DIAL.: **de vi** (Fraga, Altea) [ALDC]; (Aielo de Rugat, Polop) [FAVÀ]. | **vinater** (Llucmajor) [TrL]; (Mall.) [DCVB]; (Montuïri, Llucmajor, Felanitx) [ALDC]; (Consell) [FAVÀ]. | **vinoter** (Sant Llorenç des Cardassar) [FAVÀ].

DESCR.: **de vi** «raïm destinat a la preparació del vi» [*Die B.*, I, 257]; «cep de raïms mitjans, emprats per a fer vi. N'hi ha de blancs i de negres, tots de gra petit» [FAVÀ].[1229] | **vinater** «raïm que madura primerenc» [TrL]; «varietat de raïm blanc, molt dolç, primerenc, de grans atapeïts» [DCVB]; «raïm de gra blanc groguenc o rogenc, mitjancer, molt dolç i molt bo també per a fer vi» [DCVB, s. *raïm*]; «racimos no muy grandes y apretados. Variedad primeriza» [MARCILLA, 117]. | **vinoter** «cep de raïms per a fer vi. Gra negre, rodó, de pell gruixuda» [FAVÀ].

ETIM.: La raó motivacional, explicada per Veny, és ben clara: «Altres característiques del raïm poden ser la base dels seus noms [...] el destí, segons sigui raïm destinat al vi: *vinater*» [*Mots*, 60]. V. també l'etim. de verema.

SIN.: Segons la GCat [p. 25]: «*vinyater*. Conegut també per pansa valenciana [...] vinater.» No ho puc confirmar.[1230]

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: Cf. **vinoso** «(a. 1513) Veduño de uvas con racimos largos y ralos; tienen la uva muy tierna. Dan mucho vino, y de aquí tienen el nombre; es muy claro y suave» [HERRERA, 53]. ◊ *SARD*: **àxina de binu** (= raïm de vi) «vitis vinifera» [COSSU, 257].

315 **vinyater** *m.* DOC.: (Xixona, 1791) «de viña» [JAVal, 28].

À. DIAL.: **vinyater** (Val.) [*Enc.*, III, 73]; (Vallmoll) [FAVÀ].[1231]

DESCR.: **de vinya** «uva blanca de hollejo fuerte y jugo dulce. De las mejores para guardar: tambien es buena para vino» [JAVal, 27-28].

ETIM.: Noms que designaven tots els raïms produïts pels ceps de les vinyes; és a dir, tots els que no s'emparraven.[1232] Posteriorment el raïm *de vinya* (o *vinyater*)[1233] ha acabat esdevenint una classe de raïm específica, pròpia de comarques com la de Xixona (Alacantí),[1234] on predo-

1229. He anotat la definició que em donen a Polop del *raïm de vi*, on es tracta d'una varietat concreta. A Aielo de Rugat, en canvi, m'expliquen que aquest nom pot ser donat a la varietat vinífera més habitual de cada lloc. (A Jesús Pobre també sento que, de vegades, anomenen *raïm de vi* el seu *giró*.) Així, doncs, no sempre parlen d'un ampelònim concret, tal com ja fa suposar la definició precedent de *Die B*.

1230. A més, la paronímia entre *vinyater* i *vinater* tampoc no és cap indici fiable.

1231. Precisaré que, excepcionalment, no recullo el nom de *vinyater* a la població esmentada, sinó a Belianes. M'informa un pagès que havia treballat la vinya força anys a Vallmoll i que, fins i tot, va intentar adaptar aquesta varietat a Belianes (sense èxit).

1232. Un ampelògraf barceloní de finals del XIX [ROIG, 34] diferenciava el <moscatell> *de vinya* del <moscatell> *de parra*.

1233. Derivat de 'vinya'. Segons el DECat [IX, p. 254]: «modernament *vinyater* ha tendit a superposar-se a *[viny]-ader*, en harmonia amb el paronim *vinater*».

1234. El fenomen no és exclusiu del sud valencià, ni de bon tros, com demostren els paral·lelismes portuguesos (*vinhal*, *vinhão*) o corsos (*ua di vigna*).

minen els ceps emparrats, fins al punt que els ceps de vinya pertanyen quasi a una única varietat.

SIN.: V. vinater.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **ua di vigna** «(corse) vigne» [DCF, s. *ua*]. ◊ *PORT.*: **vinhal** «casta de uva. De lat. *vinealis*» [DdeF]. | **vinhão** «casta de uva» [DdeF]; «(Portugal) Casta de videira» [MASA, 4]. ◊ *SARD*: **àxina de bidda** (= raïm de vinya) «vitis vinifera» [COSSU, 257].

316 **violós** *m*. *ANT*. DOC.: (l'Alguer; 1706, 1738) «violos» [BOSCH, 372]. | (l'Alguer; 1809, 1823) «violòs, violós» [*ap*. BOSCH, 663].

DESCR.: **violós** «uve bianche» [*ap*. BOSCH, 619-620].

ETIM.: Ampelònim cromàtic que ha de ser per força un arcaisme alguerès (com també passa amb el raïm *brancal* [cf. blancal]). Em sorprèn l'absència de qualsevol mena de paral·lelisme català o sard; tant com la terminació morfològica *-ós*,[1235] poc habitual per als epítets cromàtics. | BOSCH ha escrit sobre això: «Probablement respon a una motivació semàntica relacionada amb l'aspecte cromàtic del seus grans. Així, tot i que URGIAS 1823, 11 recull aquesta varietat entre els raïms blancs, *violós* deu designar un tipus de raïm d'un blanc 'que tendeix al viola', més aviat aplicat a la pell» [p. 663-664]. | Estic totalment d'acord en la raó motivacional, però dubto que sigui cap mena de raïm blanc (per molt que una font del XIX l'esmenti sumàriament en aquesta categoria). Totes les descripcions que he trobat referides a raïms de color violat (com, per ex., el *cardenal*)[1236] associen les varietats respectives als raïms rojos, sense confondre'ls mai amb els blancs.[1237]

1235. Si es tracta, com sembla, d'un derivat de *viola* (flor VIOLA ODORATA), caldria esperar en català l'adjectiu *violat/-ada*, documentat des de l'inici del s. XVI [*ap*. DECat, IX, 293].

1236. Precisament tinc diverses descripcions romàniques d'aquest ampelònim que en destaquen el to pujat. Per ex., la de l'ampelònim esp. *cardinal* («La uva es rosada a violeta» [PÉREZ, 66]), la del fr. *cardinal* («[...] grains, rouge foncé tirant sur le violet» [DncF, 103]) i la de l'it. *cardinal* («Acino grosso, sferoidale, dal colore rossoviolaceo» [BALDANI, 18-19]).

1237. Únicament trobo aquesta mena d'adjectiu cromàtic en el francès antic. Segons CTal [p. 530], el 1667 es documenten un *corinthe blanc*, un *corinthe rouge* i un ***corinthe violet***. I segons el DncF [p. 255] el 1755 apareixen mencionats el *muscat blanc* i, per oposició, els *muscats noirs*, els *rouges* i els *violets*.

X

317 **xampanyet** *m*. À. DIAL.: **xampanyet** (Consell, colònia de Sant Pere d'Artà) [FAVÀ].

DESCR.: **xampanyet** «cep de raïms apinyats, per a menjar. Gra blanc, mitjà i rodó. De molla forta i amb un gust molt moscat» [FAVÀ].

ETIM.: Diminutiu de *xampany*,[1238] adaptació catalana del nom de la regió francesa de la *Champagne*, famosa al món sencer per la seva producció de vins escumosos de qualitat. | L'ampelònim *xampanyet* s'explica pel fet que es tracta d'una varietat especialitzada en la producció del xampany; per tant, la denominació no pot ser gaire antiga.[1239]

P. ROMÀN. ◊ *FR*.: Cf. **blanc-de-Champagne** «(a. 1859) Espèce de plant» [ODART, 28].

318 **xarel·lo** *m*. DOC.: (Sitges, 1785) «Xerello» [*ap*. MARCÉ, 104]. | (Cat., 1797) «Xerellos» [NAVARRO, 13]. | (Cat., 1869) «charelo» [BCas, 24]. | (Barcelona, 1890) «Pansa en la costa de Llevant, Xarel·lo en lo Plá de Barcelona» [ROIG, 34].

À. DIAL.: **xanelo**[1240] (Sorita de Morella) [ALDC]. | **xarel·lo** (Sant Feliu de Llobregat, Tarragona, Sant Hilari Sacalm, Llagostera, Balaguer) [TrL]; (cat. oriental) [DCVB]; (Empordà, Mall.) [DCVB, s. *raïm*]; (Penedès) [SADURNÍ, 23]; (Queralbs, Vacarisses, Cervelló, Sant Boi de Llobregat, Sant Pere de Ribes) [ALDC]; (Esparreguera, Calonge de Mar) [FAVÀ]. | **xarelo** (Santa

1238. Vull deixar constància del curiós fenomen sociolingüístic que observo amb el cat. *xampany*. Els darrers decennis, per raons legals, les caves catalanes han hagut d'etiquetar les seves ampolles amb el nom *cava*. Aquesta circumstància purament comercial, hàbilment promocionada, ha creat una consciència popular generalitzada, no exempta de xovinisme segurament, sobre la catalanitat del terme *cava* i sobre la inadequació del mot «estranger» *xampany*.

1239. El DECat [IX, p. 434] no documenta *xampany* en el català fins al 1905. Hi inclou també unes altres variants que considera inusuals: *xampanya*, *xampaineta* i *xampaina*; aquesta darrera, considerada un «vi de postre» a Tortosa.

1240. Variant que sembla una dissimilació de líquides (*r-l* > *n-l*), fenomen freqüent en català.

Eulàlia de Riuprimer, Palamós, Sant Jaume Sesoliveres, Sants [Barcelona], Sant Jaume dels Domenys, Riba-roja d'Ebre, Horta de Sant Joan) [ALDC]; (Vilajuïga, la Granada) *Fava*. | **xarelo vermell** (la Granada) [FAVÀ]. | **xareu** (Freginals) [DCVB].

DESCR.: **xarel·lo** «espèce du raisin» [MARCÉ, 104]; «vinyas que dan el fruto blanco» [NAVARRO, 13]; «planta que dá uvas siempre tardías, y vinos generalmente secos» [BCas, 24]; «se cultiva en gran escala pera ví y dona molt fruyt. Rahím gros, apretat. Fruyt rodó, blanch daurat y dols» [ROIG, 34]; «espècie de raïm i cep» [DAg]; «mena de raïm, i el vi que se'n fa» [DFa]; «raïm blanc de grans atapeïts» [DCVB]; «raïm de gra blanc, llarguer, molt saborós, i molt primerenc» [DCVB, s. *raïm*]; «vi força aromàtic. De grans esparsos i grossos» [CIURANA, 104]; «Hi ha dos tipus: el blanc i el vermell. Cep vigorós. Raïm de mida mitjana, no gaire compacte. Pell gruixuda. Vi consistent, una mica àcid» [GCat, 20];[1241] «Varietat de raïm blanc de tast dolç | Vi fet d'aquesta varietat de raïm» [DIEC]; «cep de raïms esclarissats. Gra ros, dolç i de pell prima. Fa un vi blanc amb bastant grau; també val per a penjar i es conserva en ampolles» [FAVÀ]. | **xarel·lo vermell** «cep de raïms vermells. Gra dolç, de pell prima. Fa un vi dolç de bastant grau» [FAVÀ]. | **xareu** «classe de raïm blanc procedent de França» [DCVB].

ETIM.: L'explicació cromàtica pels tons clars del vi així com la provinença italiana són indiscutibles: «*xarel·lo*, de l'it. *chiarello*,[1242] 'claret'» [DCVB]. En canvi, la variant *xareu*, segons Coromines, «deu resultar d'una transmissió del mot a través de la Provença, adaptant-s'hi la terminació it. *-ello* a la forma *-eu* que el sufix diminutiu té en provençal» [DECat, IX, 465-466]. | Ara bé, el manlleu ampelonímic no sembla gaire antic si hem de jutjar per la documentació i per la vacil·lació en la geminació (*xarelo/xarel·lo*) que encara s'esdevé en el cat. central. A sobre, en italià, tot i l'antigor del mot,[1243] no trobo cap referència a un raïm o cep. Es tracta sols d'un color de vi.

SIN.: La GCat [p. 20] presenta la sinonímia següent: «*Xarel·lo*, *Cartoixà*, *Pansal*, *Pansalet*, *Pansal blanc*, *Pansa rosa*.» A banda de la sinonímia amb *cartoixà* (v. cartoixà), aquesta revista també permet associar *xarel·lo* amb *pansal* o *pansalet* (anomenat així pel seu gra menut,[1244] en contraposició amb *pansa* o *pansot*). Cf. DECat, IX, 465. | La RevSI [XX, p. 264] també iguala «pansa roja ó xarelo», compost equivalent al *pansa ros<s>a* ja esmentat. | A banda dels sinònims genuïnament catalans, *xarel·lo* també en té d'altres d'origen

1241. Aquesta mateixa publicació esmenta també un *xarel·lo de marina* [p. 20], que no sé pas d'on deu sortir.

1242. Probablement prové d'un dialecte italià, com el genovès, que palatalitza el grup llatí CL-.

1243. Segons el DEI (s. *chiarèllo*): «[XV sec.] Vino de color 'chiaro' | Vino annacquato, vinello. Vedi *chiaretto*.»

1244. Tampoc no costaria gaire incloure aquí *pansamenut* com a probable sinònim de *pansalet* (i, per tant, de *xarel·lo*).

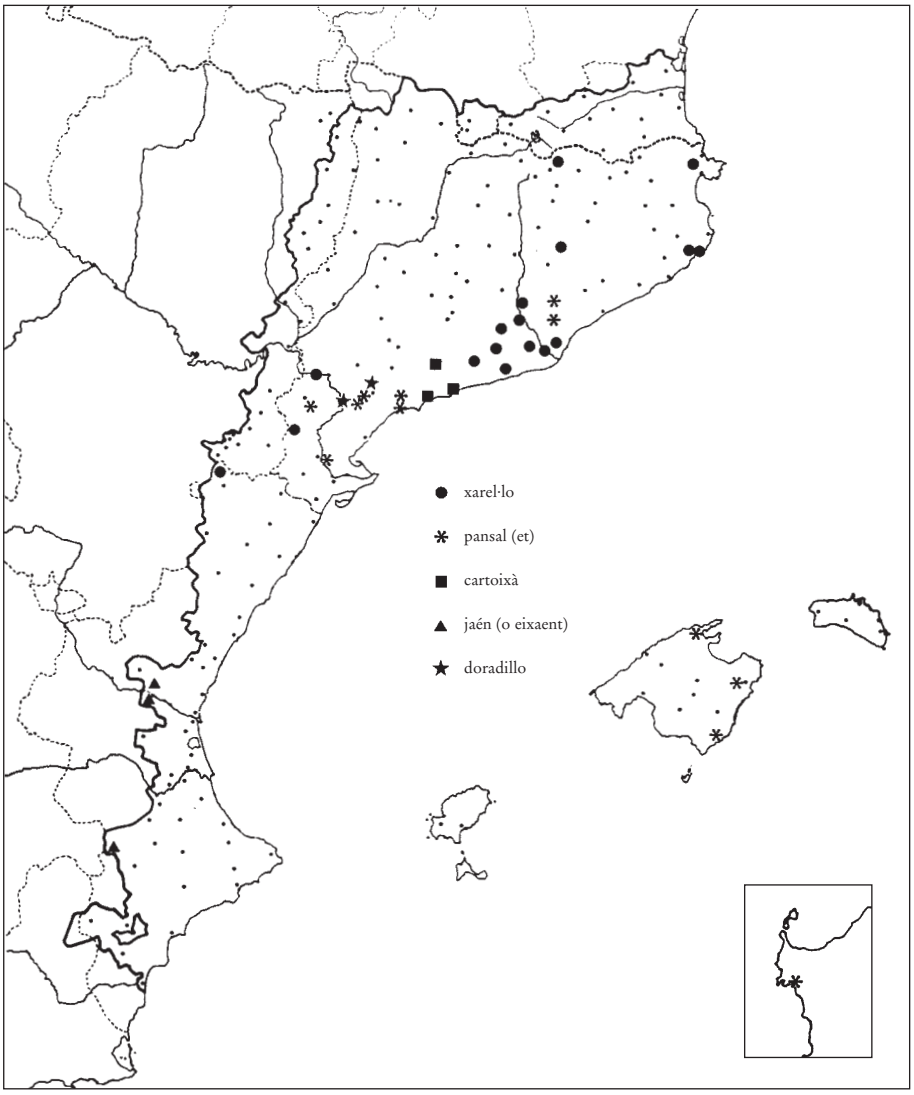

FIGURA 28. Mapa del *xarel·lo*.

espanyol, però arrelats en alguns parlars catalans. Són *doradillo* (Ribera d'Ebre) i *jaén* o *eixaent* (Vall d'Albaida, Camp de Túria i Costera). Diverses obres del XIX ja confirmaven aquestes sinonímies d'origen espanyol: «y'l rahím blanch *Jaen*, anomenat en lo pays *xarel·lo*» [ROIG, 48]; «el *Jaen* blanco ó *doradillo*,[1245] vulgo *charelo*» [BCas, 24].[1246] | Cf. dolcerell.

P. ROMÀN. ◊ *IT.*: **chiarella** «(*c.* 1505, a. 1596) Specie di vino proveniente di Cirella in provincia di Cosenza e dalla Campania; *chiarello (di Napoli)* (a. 1555). Etimo: dal toponimo *Cirella* evidentemente con influsso di it. *chiarello* 'vinello' ← lat. CLARUS per il colore e la struttura piuttosto sottile e debole del vino. → *Chiaretto*» [THBuc, 178-179]. | Cf. **chiarèllo** «(XV sec.) Vino di color 'chiaro'» [DEI, 893]. ◊ *PORT.*: **xarelho** «uva blanca» [POSADA, 254].[1247]

319 **xasselà** o **chasselas** *f.* DOC.: (a. 1871) «Chassellas de Fontainebleau» [RevSI, XX, 261].

À. DIAL.: **saixalà** (Porrera) [FAVÀ]. | **saselà** (Calonge de Mar) [FAVÀ]. | **sasselàs** (Llançà) [ALDC]. | **sasselat** (Vilajuïga) [FAVÀ]. | **xasselà** (Parestortes) [FAVÀ]. | **xasselàs** (Cotlliure) [FAVÀ]. | **xaxelas** (Ross.) [GUITER, 101].

DESCR.: **chasselas (daurada)** «raïms mitjans de grans rodons, i de pell fina, la polpa és forta» [IBAR, 62]; «ceps i raïms que servien de fruita» [PUIG, 24]; «raïm primerenc de taula, verd clar. Gra xicotet esfèric. Polpa cruixent, sucosa. Sabor ensucrat. Pell fina i resistent» [GVal, 24-25]. | **saixalà** «cep molt primerenc, de raïms de taula petits. Gra blanc, mitjà i rodó, de pell fina» [FAVÀ]. | **saselà** «cep de petits raïms de taula. Gra rodó, blanc i mitjancer, de pell fina. Val per a menjar, però és poc dolç» [FAVÀ]. | **sasselat** «cep primerenc de raïms blancs de taula» [FAVÀ]. | **xasselà(s)** «cep primerenc de raïms de taula. Gra blanc i rodó, de pell fina» [FAVÀ]. | **xaxelas** «raïms primerencs, conreats unicament per a la taula. Raïm blanc madur a finals de juliol» [GUITER, 101].

1245. També ROJAS havia certificat (a. 1809) aquesta sinonímia per a l'esp. meridional: «doradillo, sin. Jaen» [p. 182].

1246. Sent BCas un ampelògraf vallesà, aquí *vulgo* vol dir 'en català'.

1247. Aprofito la presència de *xarelho* a les llistes ampelogràfiques d'aquest autor gallec per a qüestionar una etimologia sobre el gallec *xarela* 'borratxera', al meu parer totalment desafortunada: «puede ser la voz que bajo la forma *jarela* figura en nuestro primer diccionario con el sentido de 'alborotada, respondona, descarada' copiado luego en Cuveiro, Valladares y con ortografia cambiada en *xarelo,-a* en Carré y siguientes [...]. Nada encontramos semànticamente parecido en portugués o en castellano que nos oriente sobre la cuestión. Se siente uno tentado a asociarlo con *garela* que en los diccionarios gallegos se glosa como 'perdiz en celo' y 'desvergonzada, pilla' [...]. Si las dos voces *xarela o jarela* y *garela* fuesen una misma no sería difícil de explicar el sentido de 'borrachera', ya partiendo del significado de 'ave' ya del de 'mujer descarada', pero aunque supongamos que no remonten a la misma base, no sería arriesgado partir del sentido de *jarela* para alcanzar el de embriaguez, en cuanto el vino desata las inhibiciones y libera la vergüenza y el descaro» [MSar, 134-135]. Crec que el gallec *xarela* deriva, en últim terme, de l'it. *chiarello*.

ETIM.: El DncF [p. 117] apunta que *chasselas* és probablement un mot toponímic («déonomastique») provinent de la localitat francesa de Chasselas (Saône-et-Loire);[1248] però també recorda que es tracta d'un terme controvertit.

SIN.: Segons algunes fonts modernes [GVal, 24; PÉREZ, 67], *chasselas* (*daurada*) és un sinònim de *franceset* (v. francès).[1249] | V. blanqueta.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **chasselas** «(La Rioja) Variedad híbrida de vid americana» [VvR]; «variedad con buena productividad. Los racimos son de tamaño medio, en general sueltos. Las bayas son esféricas, de tamaño medio y de un color verde claro a amarillo. Maduración temprana» [PÉREZ, 67]. | **chasselas dorada** «cepa de fructificación abundante. Racimo largo, con uvas no muy gruesas, redondas, de hollejo fino pero consistente. Pulpa carnosa blanda, dulce» [MARCILLA, 292]. ◊ *FR.*: **chasselas** «(Colmar, 1827) Bon plant» [CAVOLEAU, 278]; «raisin blanc estimé pour sa délicatesse» [DLF]; «(a. 1708, 1752; Ariège) Variété de la vigne» [*ap*. ROLLAND, 294]; «(a. 1667, 1690, 1700) Excellent & gros raisin, soit à manger, garder long-temps, à secher & à faire de bon vin [...]. Raisin fort doux, qui fait de belles grandes grapes, & le grain gris, & croquant» [*ap*. DncF, 116]. | **chasselas blanc** «(Thomery, Seine-et-Marne) Grappe splendide; grains peu serrés, très-développés, ronds, de couleur ambrée; grains croquants, très-sucrés, d'une saveur douce et fine, pellicule très-mince; maturité précoce» [RENDU, I, 33*v*]; «(a. 1755, 1771; Lot-et-Garonne, 1784) Cépage blanc de première époque, moyennement productif, à grappes moyennes, lâches, à grains moyens, sphériques, à peau fine mais résistante» [DncF, 116]. | **chasselas doré** «dit de Fontainebleau. (a. 1863, 1878) Raisin de table» [*ap*. DncF, 117]. | **chasselas noir** «(a. 1690) a les mesmes qualitez [du chasselas], il est plus rare» [*ap*. DncF, 116]. | **chasselas rose** «(Hérault, 1835) Variété à grains gris ou roses» [*ap*. DPF, s. *rasin*]; «(Tarn, 1857) Raisins d'une belle grosseur, ronds, d'une rose vif, lâches; raisins juteux d'une saveur douce et sucrée; peau résistante; maturité précoce» [RENDU, I, 34*r*]. | **chasselat** «(a. 1673) Variété de la vigne» [*ap*. ROLLAND, 294]; «(a. 1654) sont bons à faire les Vins doux & Bourus» [*ap*. DncF, 116]. | Cf. **tsachelas** «(Corrèze) Variété de la vigne» [ROLLAND, 294].[1250] ◊ *IT.*: **chasselas bianco**, **chasselas dorato** «grappolo di media grandezza. Acino di medie dimensioni o piccolo, sferoidale. S'indora a maturità; polpa succosa, dolce» [BALDANI, 24]. ◊ *PORT.*: **chasela** «(Galicia) Uvas blancas» [DEGC, s. *uvas*].

1248. Veig poc fundat l'origen alsacià que li atribueix el català IBAR [p. 62]. Per si de cas, hi afegiré que també existeix una localitat anomenada *Chasselas* al departament francès de la Charente.

1249. El problema rau en el fet que un gentilici tan generalista com és *francès* (o *franceset*) pot designar més d'una varietat. Jo mateix n'anoto dues descripcions ben diferenciades.

1250. Variant francesa que ha sofert una metàtesi consonàntica.

320 **xerès** *m.* DOC.: (men., 1869) «xeri» [VHos, 90].[1251] | (*c.* 1900) «També m'agrada es querez» [*ap. Actes*, 423].[1252]

À. DIAL.: **seré** (Parestortes) [FAVÀ]. | **serès** (Ross.) [GUITER, 99].[1253] | **xerès blanc** (Llagostera) [ALDC].

DESCR.: **seré** «cep de raïms blancs o negres. Valen per a menjar i, sobretot, per a fer vi» [FAVÀ]. | **serès** «espècie de *malvesi*» [GUITER, 99]. | **xerès** «vi generós fabricat a la ciutat de Jerez» [DFa]; «vi blanc generós originari de la ciutat de Jerez de la Frontera» [DIEC]. | **xeri** «Jerez: vino de Jerez» [DFer].

ETIM.: Provinent de la ciutat andalusa de *Jerez*, tal com apunta el DFa.[1254] El terme *xerès* no sembla una forma gaire arrelada en català amb l'excepció de Menorca,[1255] illa on els anglesos van portar el nom en el s. XVIII, però associat exclusivament amb un tipus de vi.[1256] A les localitats continentals és, en canvi, un ampelònim específic.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **jerez** «(León, El Bierzo) Clase de uva blanca» [ARIAS, 128]. ◊ *FR.*: **cherès** «(Gard, 1809) le fruit est aussi excellent à manger que le vin en est pétillant et agréable à boire» [*ap.* DncF, 377]. | **de Chères** «(a. 1781) Ce vin est délicieux» [*ap.* DncF, 377]. | **xérès, jerez** «(a. 1573) Vins de *Cherez* | Vin blanc liquoreux sec ou doux, de couleur pâle ou foncée, produit dans la région de Jerez à partir de cépages variés» [TLF, XVI, 1397]. ◊ *IT.*: **xères** «(a. 1875) Vino dell'Andalusia di *Xerez* (Jerez de la Frontera); cfr. l'ingl. *xeres* (a. 1661)» [*ap.* DEI, 4099]. ◊ *OCC.*: **cherès** «(Gard, 1859) Grappes garnies de gros grains ellipsoïdes, bien dorés à leur maturité tardive. Bon goût [...] ses raisins se conservent longtemps, et il passe pour faire de très-bon vin» [ODART, 434-435]. ◊ *PORT.*: **xerez** «Espécie de uva tinta | Vinho doce que é muito estimado, da Andaluzia» [NDCLP]; «uva blanca. Racimo redondo y bastante

1251. Els anglesos, dominadors de Menorca al llarg del s. XVIII, hi van deixar també un dels seus vins més emblemàtics: el *sherry* (← Jerez). La forma menorquina únicament ha sofert una relaxació de la vibrant [*-rri* > *-ri*].

1252. Fenomen conegut popularment com a *queada*. Segons Veny [*Actes*, 408]: «l'adaptació de la /X/ castellana en /k/ en els castellanismes traspassats al català s'ha realitzat segons el punt d'articulació: efectivament, tant l'un com l'altre fonema són d'articulació velar».

1253. Variant que s'explica, com la precedent, per una despalatalització inicial [*se-* < *xe-*]. El DncF també situa aquesta varietat al Rosselló, però usa la grafia afrancesada *xérès* [p. 377].

1254. Encara ho precisa millor el TLF francès (s. *xérès*): «De *Jerez* (*de la Frontera*), n. d'une ville d'Andalousie située au coeur d'une importante région vinicole.»

1255. ORTELLS [p. 31 i 86] inclou el *xeri* com un anglicisme desusat en la seva llista de mots anglomenorquins, però no el documenta fins al 1908. Lamentablement, aquest estudi no va tenir en compte l'abundant lexicografia menorquina del XIX: DFeb, VHos, DFer.

1256. Vi especialment estimat per ells, com demostren els intercanvis mercantils amb la regió andalusa. Segons SMITH: «Siempre fue Inglaterra el principal consumidor de los vinos jerezanos desde mediados del siglo XIV, estableciéndose un comercio formal desde principios del siglo XV, el cual cobró aún mayor importancia en el siglo XVI. Fue en este siglo cuando indudablemente estuvo en Inglaterra más de moda el vino de Jerez» [p. 24-25].

azucarado. Uva de buen sabor, de mucha producción y poca calidad. Uva gruesa y suelta» [POSADA, 242 i 254]; «o **xerés** o **xereciño.** Vino flojo, clarete» [MSar, 436]. | **xerezana** «(Galizia) Uvas blancas» [POSADA, 217].

321 **xinxós** *m.* ANT. DOC.: (men., 1869) «Rem xinxòs» [VHos, 62].[1257]

DESCR.: **xinxós** «*Heben*. Rem» [VHos, 62]; «rém. *Uva chinchosa*» [DFer].[1258]

ETIM.: Per explicar l'ampelònim menorquí *xinxós*, tindré en consideració diversos derivats balears de *xinxa*, reportats pel DECat [IX, 546]. Segons Coromines, en mallorquí i en menorquí *xinxer* té el sentit de 'gran quantitat': «perquè les xinxes sempre "abunden massa" i "moren com a xinxes"». Igualment, el nom de la planta *xinxera* s'explica per la circumstància que «fa una munió de llavoretes, comparades a la d'una magrana o d'un gotim». I encara hi afegeix el mallorquí *xinxau* amb el sentit de 'multitud, generació' [DECat, IX, 546]. | Em penso, doncs, que l'adjectiu *xinxós/-a* (← *xinxa*), aplicat també a una classe de peres menorquines,[1259] es devia aplicar originàriament a qualsevol fruita (o planta) molt productiva i ha acabat designant una classe concreta de cep (o de perera) d'alta producció. | Aprofito aquesta entrada per a fer un aclariment lexicogràfic: en dues notes al peu precedents he parlat de la còpia servil que el DFer fa del VHos. De fet, en copia tots els ampelònims menorquins (*babarrès*, *calop*, *grumés*, *grassera*, *muntona*, etc.);[1260] fins i tot un *rem de moro*, que ni tan sols no és un raïm (v. moro). Crec que això contesta prou bé la pregunta del *Panor.*:[1261] «Ferrer i Parpal tenia també models i algun cop seguia la transfusió lexical?» [p. 182].

322 **xixona** *f.* DOC.: (Val., 1797) «de Xixona» [AJCav, II, 81]. | (a. 1871) «Gijona [...] pansa de Xixona» [RevSI, XX, 261 i 264].[1262] | (val., 1891) «de Xixona» [DMGa, s. *raim*].

À. DIAL.: **seixona** (Alcalà de Xi-

1257. El DFer, que copia sistemàticament les informacions vitícoles del VHos, tanca en aquest cas l'accent obert de *xinxòs*. Malgrat les grafies (sovint estrambòtiques) d'aquesta obra secessionista, crec que aquí el canvi d'accent és encertat.

1258. La traducció rigorosa sembla que és la del VHos, perquè d'aquesta suposada *uva chinchosa* que esmenta el DFer no n'he trobat cap rastre en l'espanyol.

1259. *Die B.* ja esmenta a Menorca (a. 1897) unes *peres xinxoses* o *moscatelles* [*ap.* DCVB, s. *pera*].

1260. A sobre, amb una grafia inintel·ligible: *beberrès*, *quelòp*, *gressére*, etc. L'únic raïm que no esmenta del VHos (*rém de penjar*), l'extreu del DBel.

1261. Discrepo, per tant, de les seves afirmacions: «car els filòlegs catalans han ignorat pràcticament la seva extraordinària aportació; això és de doldre, perquè sovint és ell el primer que documenta tot un munt de mots menorquins [...]. Això no justifica la lleugeresa amb la qual la GEC ha qualificat les obres de Ferrer i Parpal com "de molt escassa qualitat filològica"» [*Panor.*, 182].

1262. Aquesta revista del s. XIX esmenta conreus del raïm *Gijona* a Sarrià [Barcelona] i a Montgat, amb una grafia que vol reflectir un cas de sonorització palatal ben estès en el cat. central.

vert) [ALDC].[1263] | **xixona** (Alcalà de Xivert) [COMENGE, 73].[1264]

DESCR.: **(de) Xixona** «variedad de uvas» [DMGa, s. *raim*]; «racimo laxo. Uvas, redondas, doradas. Hollejo delgado; el sabor de la uva es acídulo y dulce» [COMENGE, 74]; «raïm tardà» [*Vins*, 77].

ETIM.: Ampelònim referit a la localitat de *Xixona* (Alacantí), comarca coneguda per les seves panses. A finals del XVIII, AJCav [II, 81] ja en destacava la fama dels raïms tardans de taula.[1265] Modernament CABRERA [p. 41] també ha apuntat l'especialització vitícola d'aquesta contrada alacantina: «algunes àrees s'especialitzen en el raïm de taula (Xixona, Baix Vinalopó...)».

SIN.: V. valencí.

P. ROMÀN. ◊ *ESP.*: **(de) jijona** «(Murcia, 1885) Variedad de uva» [ABELA, 319]; «cepa mediana. Racimos bastantes; muy grandes; uvas obtusas; crujientes, muy carnosas, de sabor dulce remiso, algo tardías; hollejo grueso [...]. De buena conservación» [HIDALGO, 140-150]; «(a. 1814) Racimos ralos; uvas verdeamarillentas» [*ap*. COMENGE, 56].

323 **xurret** *m*. À. DIAL.: **xurret**[1266] (Casinos) [ALDC]; (Llíria) [FAVÀ].

DESCR.: **xurret** «raïms menuts, compactes; grans petits rodons, de color negre molt fort, pell grossa. Cep de baix rendiment, d'ell s'obtenen vins de gran qualitat» [SIMÓ, 279]; «cep de raïms mitjans per a fer vi o per a menjar. Gra negre, llarguet i menut, amb la pell forta» [FAVÀ].

ETIM.: Diminutiu usat com a gentilici figurat. Segons el DCVB, s. *xurro*, aquest terme s'usa en valencià per a referir-se a tot allò que prové de les terres castellanòfones de l'antic Regne de València.[1267]

SIN.: Un llaurador de la Pobla de Vallbona m'assegura que el raïm anomenat *xurret* pels de Llíria és conegut com a *monastrell* al seu poble (v. monastrell).

1263. Forma arcaïtzant, tant pel que fa a l'absència de palatalització com al manteniment de la *e* etimològica (*Se-*). Badia ha escrit sobre aquesta qüestió: «En algunes paraules, i mai sistemàticament, la s evoluciona a palatal fricativa sorda *x* (ʃ). Hom ha discutit l'atribució d'aquest procés a la peculiar articulació que la *s* tenia entre els moriscos. Aquesta influència haurà valgut en una sèrie d'antics topònims en s-, especialment quan es troben en zones plenament arabitzades» [GHC, 179-180]. D'altra banda, un diccionari valencià del s. XVIII [*Sanelo*, 222] encara recollia l'arcaisme toponímic *Xexona* traduint-lo al castellà com a *Xixona*.

1264. COMENGE [p. 236], a banda de la forma normativa *xixona*, també transcriu una grafia *xeixona* tot i que aquest cop no en concreta cap localitat.

1265. La fama va arribar almenys al sud peninsular, com demostra l'ampelònim esp. *jijona* (amb adaptació fonètica).

1266. A Menorca (a. 1869), el VHos [p. 90] parla d'un vi *xurreti* que tradueix a l'espanyol com a 'vino clarete, tintillo'. Malgrat la similitud fònica, no crec que tingui res a veure amb el *xurret* del Camp de Túria. La morfologia fa pensar que pot ser un mossarabisme: cf. el també menorquí *roseti* al DECat [VII, p. 464].

1267. El mot prové (també segons el DCVB) de l'esp. *churro*, que originàriament significava 'grosser'. De tota manera, Coromines [DECat, IX, 616-617] qüestiona qualsevol ús despectiu d'un gentilici que usen els mateixos nadius d'aquella zona.

3

ALTRE LÈXIC DE LA VINYA: LA PLANTA

És difícil trobar en català camps lèxics com el de la vinya on cadascuna de les parts de la planta, o qualsevol aspecte de la producció vitícola, rebi un nom específic;[1268] termes secundats, a més, per nombrosos geosinònims i derivats. Aquesta riquesa lingüística demostra, amb solidesa, la importància secular d'aquest conreu (o, més ben dit, d'aquesta cultura agrícola).

Certament, els apartats anteriors no han fet, llevat d'alguna observació al peu, cap mena d'anàlisi sobre el lèxic no ampelonímic de la vinya. Però potser ara caldrà fer-hi una petita selecció, especialment amb els noms que designen les parts de la planta,[1269] essencials per a entendre una de les principals motivacions semàntiques del meu apartat posterior: la fisiològica (v. *infra*).

D'entrada, pot interpretar-se que el terme bàsic per a anomenar la planta és el de *vinya* 'liana (*Vitis vinifera*) que produeix el raïm', segons el DIEC, diccionari fidel al sentit que ja atorgava el DFa en la primera accepció de *vinya*: «arbust sarmentós de la família de les vitàcies (*Vitis vinifera*)».[1270] En canvi, el DCVB

1268. Sens dubte, el lèxic de la vinya i del vi en el seu conjunt permetria diversos treballs monogràfics, tan extensos com el meu estudi d'ampelonímia o més. I vull afegir-hi que, sols per al català, hi ha nombrosos articles sobre aquest tema, tot i que cap no l'estudia globalment. Esmentaré, per exemple, un estudi lèxic de la vinya, monogràfic del Rosselló, fet per Guiter; o els estudis històrics sobre el vi al País Valencià que ha fet Piqueras (v. la bibliografia: [*Guía*] i [*Vins*]).

1269. Fora ja de les intencions d'aquest llibre, restaria encara un estudi per a veure com el lèxic de la vinya ha influït sobre la llengua general. Menciono, a tall d'exemple, alguns derivats de *cep*: el verb *ensopegar* (dialectalment, *encepegar*), literalment 'topar amb una rabassa de cep'; el substantiu *encep* 'peça de fusta on s'aguanta el canó d'una arma', derivat de *encepar* 'posar un cep' (v. DCVB, s. *encep* i s. *encepegar*); i l'adjectiu *cepat/-ada* 'persona de constitució robusta', talment com la soca d'un cep.

1270. Sorprèn, però, l'observació amb què Fabra acaba aquesta llarga accepció: «(l'individu d'aquesta espècie no sol ésser anomenat *vinya* sinó *cep*)». Sobretot després d'una descripció

(s. *vinya*) creu que «l'accepció ‖ 1 del Diccionari Fabra [...] és un pur gal·licisme sense vitalitat en la nostra llengua» (v. la nota precedent). Alcover-Moll, doncs, sols n'accepten el sentit col·lectiu: 'camp plantat de vinyes'. Coromines, tanmateix, defensa la validesa de *vinya*, encara que probablement s'excedeix en la crítica del DCVB: «és al contrari ben viu en boca dels parlants ciutadans, almenys com a alternativa estilística i aclaridora [...] per més que sigui desusat en el parlar planer de pertot i en el lèxic pagesívol de l'integrista AMAlcover, a la maníaca gal·lofòbia del qual devem aquesta com tantes altres acusacions als col·laboradors de Fabra. Cal dir que com a nom de la planta individual es diu *cep*? Però l'altre és lícit i fins i tot necessari en certs casos» [DECat, IX, 254].

Personalment, comprovo que els meus enquestats usen sempre el terme *cep* amb un sentit individual (de planta) i, en canvi, deixen el mot *vinya* per al sentit col·lectiu (de plantació).[1271] Malgrat això, cal ser conscients del caràcter arxilexemàtic del terme *vinya*, el qual no sols ha estat usat per a titular el present capítol, sinó que també serveix per a esmentar globalment la cultura 'de la vinya i del vi'.[1272]

A més, col·lectius com *vinyar* 'terreny plantat de vinyes' (o *vinyet*, o *vinyer*, o *vinyal*)[1273] demostren que, en origen, el terme *vinya* devia equivaler també a planta individual. I, per cert, no acabo d'entendre per què el DIEC exclou el mot *vinyal*, tenint-ne en compte, per exemple, la importància onomàstica (v. DCVB, s. *vinyal*), explicable segurament per una considerable extensió dialectal.

D'altra banda, hi afegiré que tota la planta, anomenada *mallol* (o *mallola*) quan es tracta d'una «vinya novella» [DIEC], rep el nom específic de *planta* en el seu estadi de 'plançó', encara que també pot tenir el sentit de 'cep', sobretot empeltat (cf. l'ampelònim planta).[1274] A les Balears, però, es prefereix el terme *parra*, que no designa necessàriament un 'cep emparrat' (com a la resta de l'àrea lingüística). Sobretot a Eivissa, per extensió, s'aplica a qualsevol mida de *cep*, donat el desús en què ha caigut aquest darrer terme.

I encara restaria el terme *raïmera*: «parra» (segons el DFa), però «vinya»

---

prèvia, ben detallada, de la planta: «de fulles peciolades, palmades, amb lòbuls dentats, flors molt petites i baies negres, violades o groguenques en raïms oposats a les fulles» [DFa, s. *vinya*].

1271. El recent LVit considera igualment que, «encara que *vinya* també sigui sinònim de *cep*, cal evitar aquesta confusió, i reservarem, doncs, el terme *vinya* només per designar el 'camp de ceps'» [p. 41].

1272. Com ja constataven els exemples del DFa (s. *vinya*), en català es diu *plantar una vinya*, *veremar la vinya*. etc.

1273. A més de les entrades *vinyeda* o *vinyetar* 'vinyet', segons el DCVB. I encara resta l'entrada *mallolada* 'vinyet', segons el DIEC.

1274. Terme que ha provocat, en català, nombrosos ampelònims: *planta nova*, *planta-la-llossa*, *planta de Pedralba*, etc. El fenomen s'estén a unes altres llengües romàniques. Esmento, per exemple, alguns paral·lelismes del francès (i de l'occità) *plant* 'planta': *plant d'Arles* [TdF, s. *plant*], *plant de Marseille* [Odart, 415], *plant de Tonnerre* [Odart, 183], etc.

(segons el DIEC).[1275] Ho detalla millor el DCVB, s. *raïmera*: «parra, planta que fa els raïms (Plana de Vic)».

Continuant amb les parts de la planta, a banda de la *soca* 'base aèria del tronc' i de la *rabassa* 'soca subterrània', cal esmentar-ne també les branques. Aquestes reben el nom específic de *sarment* (mot que alterna tots dos gèneres: masculí i femení);[1276] però el DIEC tampoc no oblida sinònims com *tòria*[1277] o com *redorta* (i *redolta*).[1278] I encara hi puc afegir que, quan aquesta branca s'enterra per a fer-la arrelar, s'anomena llavors *colgat* o *capficat* o *capficó* o *murgó* [DIEC], entre alguns altres termes.[1279]

Pel que fa a les fulles, la importància del lèxic vitícola es demostra, un cop més, amb l'existència de dos termes específics per a designar-les: *pàmpol* i *pampa* (aquest darrer usat, almenys, en el català nord-occidental i en el valencià septentrional). Però la importància també es manifesta amb l'extensió semàntica del terme *pàmpol*, aplicat igualment a la «fulla ampla i prima d'altres plantes» [DIEC].[1280]

El producte principal del cep és, indubtablement, el *raïm*: «fruita comestible de la vinya, formada per una munió de baies», segons el DIEC, s. *raïm*.[1281] Per culpa de la inexistència en català de derivats del ll. UVA 'gra de raïm', *raïm* (< ll. RACEMUS) també pot prendre aquest sentit individual de 'gra'. Hi ha, però, uns altres matisos, ja que, si es tracta sols de la 'porció d'un raïm', els parlants fan servir termes com *gotim*, *singló*[1282] o *escarràs*.[1283] I encara hi

1275. Per cert, em sorprèn la inclusió del terme *ceperó* 'cep' al DIEC. Aquest mot és una innovació respecte del DFa, però no el veig gaire clar perquè ni tan sols apareix al DCVB.

1276. Segons el LVit: «el fet que [*sarment*] també pugui ser femení ha ocasionat que, en alguns parlars, s'hagi afegit al mot la terminació morfològica del gènere, *-a*, de manera que s'ha generat el mot *sarmenta*». A la mateixa pàgina, aquest lèxic també fa menció de la variant palatalitzada *eixarment* [LVit, 37].

1277. Mot del català central, que, segons el DCVB (s. *tòria*), a Blanes pot prendre el sentit de 'vinya'. De tota manera, vull precisar que *tòria* generalment només designa els sarments enfiladissos, llargs (com de parra).

1278. Geosinònim de *sarment* al Penedès i al Camp de Tarragona. Prové del ll. RETORTA 'retorçuda', segons el DCVB (s. *redorta*).

1279. Llegeixo sobre això: «en la llengua general, aquest terme pot presentar molta variació de forma pel que fa al sufix. Així pot rebre la terminació femenina (*capficada*) o d'altres (*capficó* o *capficall*), i fins i tot se'n pot dir simplement *capficà*» [LVit, 15].

1280. El DFa (s. *pampa*) ja s'havia referit explícitament a les fulles de figuera i a les de plàtan.

1281. Encara que en algunes enquestes també senti *penjoll* com a geosinònim. I l'ALDC anota a l'Alguer el sardisme *budronis* (= raïms).

1282. A Eivissa, per exemple, un informant em menciona una varietat anomenada *monastrell de xingló* (palatalització de *singló*); però probablement té a veure amb una segona accepció de *singló*: 'raïm que resta al cep sense collir'. Cf. també l'ampelònim carinyena gotimosa.

1283. Igualment s'hi podria incloure el derivat *carràs*, encara que en aquesta entrada Fabra no es referís de manera explícita al '(gotim) de raïm': «Penjoll d'avellanes, cireres, olives, etc.» [DFa, s. *carràs*].

afegiré que es parla de *barrusca* o de *rapa* per a referir-se al «raïm despullat dels grans» [DIEC, s. *rapa*].

De tota manera, el terme *gra* genera una certa ambigüitat, ja que, quan no s'acompanya del sintagma *de raïm*, pot confondre's amb els *pinyols* o *llavors*,[1284] fins al punt que el DIEC (s. *gra*) apunta totes dues possibilitats: «Qualsevol de les baies que forma un raïm [...]. | Dit d'algunes llavors petites».[1285] Puc confirmar, per exemple, la segona accepció amb l'existència d'una subvarietat de raïm anomenada *picapolla sense gra*, o sigui 'picapolla sense llavors' (v. la meva entrada sense gra). No s'esdevé, en canvi, cap mena de confusió a les zones de Catalunya on el *gra de raïm* s'anomena *bagó*[1286] (incloent-hi Barcelona, segons el DCVB, *s. bagó*). Aquest terme no és recollit pel DIEC i caldrà segurament incloure-l'hi en noves edicions no sols per l'extensió geogràfica de *bagó*,[1287] sinó també perquè ha donat lloc a un parell de derivats inclosos al diccionari esmentat: *bagotar* i *bagot*.

A més, el peduncle de les baies, anomenat popularment *cua*, és conegut com a *punxó* a les terres de l'Ebre. Fins i tot ha donat nom a tres ampelònims: el *punxó tendre* (v. cuatendre), el *punxó gros* i el *punxó fort* (v. punxó gros), circumstància que podria avalar la inclusió de *punxó* en un diccionari general. I encara restarien força parts de la planta per analitzar: el *borró*, el *carroll*, la *pellofa* o *pellerofa*, etc.[1288]

Fins i tot les persones rebien per la seva feina vitícola noms específics com *vinyater* (o *vinyataire*), com *veremador*, com *premsaire*, etc.[1289] O com *vinyòvol*: «Persona que guarda una vinya» [DIEC], concepte que ens acosta a una època, no gaire llunyana en el temps, en què la valuosa càrrega de

1284. Segons el DIEC (s. *llavor*): «Gra que conté una llavor», explicació no gaire afortunada per culpa d'incloure el mateix terme que es defineix.

1285. Dialectalment també observo que alguns derivats de *gra*, com *granelló/-illó* [DCVB, s. *granelló*] o com *granull* [DCVB, s. *granull*], han servit per a denominar específicament els pinyolets del raïm.

1286. El LVit (s. *vigó*) s'equivoca totalment quan escriu: «tot i que existeix el geosinònim "bagó", és més recomanable usar la forma *vigó*, o bé *baia* (o *gra de raïm*) per la seva extensió d'ús» [p. 41]. En realitat, *vigó* (o *bigó*?) no apareix al DFa, ni tan sols al voluminós DCVB. Tampoc no em sembla gaire escaient la preferència del terme *baia* donat el seu caràcter cultista i forà («pres modernament del fr. *baie*», segons el DCVB, s. *baia*).

1287. Al Pallars Jussà, per exemple, uns informants de Figuerola d'Orcau em van diferenciar dues subvarietats: el *macabeu de* ***bagó*** *gros* i el *macabeu de* ***bagó*** *xic* (v. macabeu). Cf. també l'ampelònim bobó.

1288. Aviso que en aquest apartat em centro en terminologia vitivinícola inclosa als diccionaris normatius. No hi esmento, per tant, unes altres solucions dialectals, fet que multiplicaria el cabal lèxic a considerar. Un exemple escaient: com a sinònims de 'pellofa (del raïm)', el TrL situa el *pellofí* a Veciana, i el DCVB la *pelloina* a l'Empordà.

1289. Per a casos extrems d'especialització lèxica, el de Binissalem, on s'anomena *caloper* l'home «que cultiva vinya de calop [= mena de raïm]», segons el DCVB (s. *caloper*).

les vinyes havia de ser protegida de qualsevol mena de depredador (animal o humà).

Finalment hi vull afegir alguns dels moltíssims termes lèxics que hi estan relacionats: sigui amb els treballs de la vinya (com *murgonar* 'colgar sarments', o com *espampolar* 'treure pàmpols'); sigui amb els de la verema (com *esgrassotar* o *esgotimar* 'collir els agrassots'); o sigui amb les diverses tasques per a elaborar el vi (com *fonyar* 'trepitjar raïm', o com *trascolar* o *trafegar* 'transvasar el vi'). I encara resta la gran varietat d'eines i recipients per al raïm, com el *falçó* o *veremall* 'per a tallar raïms', o com el *semal* (i *semala*) o *portadora* 'per a dur-hi verema'. I m'aturo en aquest punt per no allargar-me, per exemple, amb els nombrosíssims recipients de vi: com el *cup* o *trull* o *tina* 'per a fer-hi most amb el trepig', o com la *bóta*, el *carretell* o el *vaixell* 'per a guardar-hi vi'.[1290] O amb les diverses mesures de vi, com el *barraló* 'uns trenta-dos porrons', o com el *quartí* 'quatre porrons', etc., etc.[1291]

1290. El LVit [p. 47] també ens informa que, «segons el format i la mida, hi ha diferents tipus de bótes, que reben noms específics (*tonell*, *bocoi*, *botell*, *barral*, etc.)».

1291. V. *Tècniq.* [p. 64-71] i v. *Elabor.* [p. 50-57]. Al primer article, GIRALT ens aporta un notabilíssim cabal terminològic relacionat amb la preparació del terreny i la plantació, amb les tasques i la conservació de la vinya i amb la verema. Al segon, se centra en els estris del celler, en la conservació del vi, etc. També vull mencionar el recent estudi penedesenc de SADURNÍ, que inclou vocabularis del terreny, del cep, de les feines i les eines de la vinya, i del celler [p. 13-47].

4

CLASSIFICACIÓ SEMÀNTICA

L'objectiu d'aquest apartat és classificar (per ordre alfabètic) tots els ampelònims catalans coneguts, agrupats segons la respectiva associació semàntica.[1292] Lògicament en deixo fora aquells dels quals desconec l'etimologia (i, en conseqüència, la motivació). Les diverses motivacions semàntiques provoquen canvis semàntics, generalment per metàfora o per metonímia, i això fa que també tingui en compte aquestes associacions.

En el fons, el meu objectiu no s'allunya gaire del que apuntava THBuc per a l'ampelonímia italiana: «vorrei tentare ora di mostrare dal punto semantico, che la formazione delle nostre denominazioni segue una struttura delineata abbastanza chiaramente e che il materiale lessicale veniva attinto da una molteplicità di settori della vita quotidiana e dell'ambiente naturale del viticoltore» [p. 207].

4.1. MOTIVACIÓ AGRONÒMICA

De vegades, la manera de plantar o unes altres tasques posteriors de manteniment de la planta expliquen diversos ampelònims: *barbal*, *brocada*, *canyonal* o *canonau*, *escorçac*, *escorcelló* i *forcallada* o *aforcallat*.

1292. No es tracta d'una idea original, ni tan sols en aquest camp de l'ampelonímia: tinc constància que recentment ho han fet Veny [*Mots*, 52-61] per al català, Rézeau [p. 122-123] per al francès i THBuc [p. 208-217] per a l'italià. De tota manera, cap d'ells no ha intentat una classificació general que comprengués tots els ampelònims coneguts de les llengües respectives. En la pràctica, es limiten a fer un assaig de classificació semàntica. Un cas més ambiciós es dóna en el llatí, en què André [p. 127-153] intenta d'agrupar motivacionalment bona part dels ampelònims clàssics.

4.2. MOTIVACIÓ BIOLÒGICA

4.2.1. Associació anatòmica

Sovint el llenguatge popular associa els ampelònims amb formes anatòmiques bàsiques, la majoria de les quals palesen una accentuada concepció antropomòrfica de la llengua (cap, cua, ull, etc.). N'hi ha un bon grapat: *cama de perdiu*, *cames de garsa*, *cap blanc*, *cap de colom*, *cap negre*, *colló de gall* o *botó de gall* o *ous de gall*, *cor de colom*, *cues d'ovella* o *cua de moltó*, *esperó de gall* o *pota de gall*, *mamella de vaca* o *popa de vaca*, *manuella*, *queixal de llop*, *queixal de vella*, *ull de llebre*, *ull de perdiu* i *ungla de milà*.

4.2.2. Associació botànica

No hi manquen tampoc els ampelònims originats per un fitònim. Aquesta motivació vegetal pot ser molt variada, tot i que hi predominen les associacions cromàtiques i les gustatives. Són els casos següents: *(calop) tomàti-ga*, *cirereta*, *dacsa*, *dàtil*, *fonollera*, *gira-sol*, *gra d'oliva*, *julivera*, *maduixer*, *maçanet* o *mançanilla*, *raïm d'alfàbrega*, *raïm de les figueres* i *salzenc*.

4.2.3. Associació zoològica

També l'associació amb animals serveix per a anomenar diversos noms de raïm. Generalment, les bèsties són relacionades amb varietats de bona qualitat, per les quals se senten atretes, encara que també la forma del gra (recordant un tret d'aquell animal) hi pugui influir. Només hi incloc els ampelònims exclusivament animalístics, no pas aquells que es limiten a definir parts d'aquests, ja estudiats a la motivació anatòmica. Així, doncs, puc esmentar: *abeller*, *boval*, *montònec* o *montona*, *palomino*, *pardalet*, *perdigó* i *raïm de gos*.

4.3. MOTIVACIÓ CROMÀTICA

El color és una de les motivacions més subjectives que es poden trobar.[1293] Les difuses associacions dels parlants compliquen molt qualsevol simplifica-

1293. No em sembla gens desencertat que THBuc [p. 209] parli, a la seva classificació, de «Denominazioni sulla base della percettibilità sensibile».

ció al voltant dels colors més bàsics. En principi, el blanc (amb les tonalitats més clares) i el negre (amb les més fosques) semblen les úniques referències indiscutibles.[1294] El problema es planteja, sobretot, en els matisos intermedis. Finalment, hi he establert dues categories més per facilitar la classificació: una que ocupa els tons intermedis, del verd al gris, i una altra amb els diversos matisos del roig.[1295]

4.3.1. Associació amb tons clars: del blanc al ros

Els raïms (i sovint els seus vins) que deuen el seu nom a un to més clar, des del blanc fins al ros, són: *blancal*, *blanquet* o *blanqueta*, *doradillo*, *rosseta* o *ros*, i *xarel·lo*.

4.3.2. Associació amb tons foscos: del bru al negre

Les varietats més fosques tenen el problema cromàtic de la diferenciació roig/negre, en què s'interfereixen recíprocament el color del raïm i el del seu vi. Cf. Veny [*Mots*, 57-59].[1296]

De varietats fosques o negres puc esmentar: *brunet*, *gra negre*, *llora* o *lloreta*, *morenillo*, *moreu* o *morillo*, *neral*, *negrelló* o *negrella*, i *tintorera* o *(garnatxa) tintorera*.

4.3.3. Associació amb tons intermedis: del verd al gris

Els tons de colors intermedis, des del verd fins al gris, expliquen els ampelònims següents: *callet*, *ferrana*, *fumat* i *verdala*.[1297]

1294. I, en realitat, no ho són, ja que els informants tan aviat redueixen totes les varietats a aquests dos colors antitètics com fan servir tota mena de matisos cromàtics: color *fumat*, color *moreno*, color *ros*, etc.

1295. Justament Puig [p. 23] descriu quatre subvarietats de *lledoner* a l'Alt Empordà: el *blanc*, el *gris*, el *roig* i el *negre*.

1296. Pel que sembla, el ll. vinum rubeum 'vi roig' (mantingut en unes altres llengües romàniques com l'italià o el romanès) ha acabat esdevenint *vi negre* en el català modern. La raó té a veure amb la percepció més aviat negra del color de la pellofa del raïm; potser lligada també a un canvi agronòmic de varietats, que va impulsar els raïms de més coloració per al vi.

1297. Certament, el color verd també pot considerar-se una tonalitat clara. Però encara dubto, fins i tot, de si aquest *verdala* és un matís cromàtic o una referència al grau de maduració (cf. la meva entrada verdil).

4.3.4. Associació amb tons rojos: del rosa al vermell

Les varietats roges, des del rosa fins al vermell, són: *bronzet*, *cardenal*, *encarnat*, *planta-roig*, *roget* o *roig*, *rojal* o *rojalet* o *roial*, *rossati* o *rossaqui*, i *violós*.

4.4. MOTIVACIÓ CRONOLÒGICA

Pel que fa al temps de la maduració (moment culminant del cicle agrari), un grapat d'ampelònims aporten dades cronològiques estacionals que indiquen un període de temps indeterminat, globalitzador: el mes, l'estació, etc.

Ara, la majoria d'ampelònims se centren en una data concreta, associada amb el santoral cristià. Encara que es tracti d'un dia precís, els parlants ja sobreentenen que vol representar l'època aproximada en la qual madura aquella varietat.

4.4.1. Associació estacional

Inclou un nombre reduït d'ampelònims: *juliolenc*, *planta tardana*, *primerenc* i *raïm d'hivern*.

4.4.2. Associació amb el santoral

L'associació amb els sants és motivada per una raó cronològica, no pas religiosa.[1298] He trobat els ampelònims següents: *batista*, *jaumet* o *jauminc*, *joanillo*, *macabeu* o *macameu*, *magdalena*, *mateu*, *raïm de Sant Martí*, *raïm de Santa Anna* o *sent-ana*, *raïm dels sants*, *sant Antoni*, *sant Jaume* o *raïm de Sant Jaume*, *sant Joan* o *joanenc*, i *sant Jovet*.

4.5. MOTIVACIÓ ECONÒMICA

4.5.1. Associació qualitativa

La qualitat, sigui superior o inferior, és un bon motiu perquè els parlants anomenin una varietat. Quan el raïm és de baixa qualitat, en fan esment d'u-

1298. Els pagesos fan servir el santoral com un calendari tradicional, sense aprofundir gaire la significació cristiana. Ho confirma parcialment l'oscil·lació dels graus de formalitat: des del manteniment respectuós de l'epítet (*raïm de Sant Jaume*) fins a la familiaritat dels diminutius secularitzats (*jaumet*).

na manera irònica;[1299] o bé es fixen en el valor estrictament alimentari destacant-ne sovint l'aspror: *afartabous*, *cinsó*, *escanyavella*, *escanyacà* o *escanyagossos*, *fartapobre* o *raïm de fartapobres*, *grassera*, *latzarí*, *matavells*, *nació*, *pobretó* i *raïm de pobre*.

Tanmateix, l'efecte contrari, la bona qualitat vinculada sobretot a la dolçor, ha esdevingut també una manera afortunada d'anomenar diversos raïms: *bonicària*, *dolcerell*, *dolcivera*, *imperial*, *planta bona*, *planta fina*, *planta de la reina* i *regina*.

4.5.2. Associació quantitiva

Resta encara la motivació lligada amb la productivitat; és a dir, les varietats que carreguen força el cep per la seva alta producció. O a l'inrevés: les varietats de baix rendiment.[1300] Tot plegat, són les següents: *barriadorja*, *benadic*, *carrega-rucs* o *carrega-someres*, *senyorito*, *uva d'arrova* i *xinxós*.

4.6. MOTIVACIÓ ENOLÒGICA

A priori, pot semblar que el vi provoca un alt nombre de motivacions. En realitat, però, no té gaire rendiment semàntic, ja que hi predominen totalment les associacions amb la planta o amb el seu fruit. Sols puc parlar d'una única motivació enològica (o vinícola). I, a sobre, els ampelònims en qüestió s'expliquen per motius diversos: *formigor*, *gargollassa*, *grumet* o *grumer* o *bromet*, i *trobat* o *turbat*.

4.7. MOTIVACIÓ FISIOLÒGICA

D'entrada, pot sobtar la constatació d'un fet inqüestionable: gairebé totes les parts de la planta (cep, cua, gra, llavors, pàmpols, pellofa, raïm i sarments) provoquen associacions semàntiques i generen ampelònims.

1299. A partir d'aquí, els més desvalguts (siguin animals domèstics, gent pobra o ancians) acaben caient tots dins el mateix sac d'ironia burleta.

1300. Aquestes varietats de baixa productivitat han de ser necessàriament selectes. És l'única raó que en pot justificar la pervivència agrícola.

4.7.1. Associació amb el cep

Hi ha diversos ampelònims que fan referència estricta al cep, entès com a planta: *planta* o *raïm de planta*, *planta nostra* i *planta nova*.

Sovint, però, els noms reflecteixen la duresa del cep o unes altres característiques genètiques de la planta: *bastard*, *directe*, *fustera*, *híbrid*, *pedrol*, *planta borda*, *planta forta*, *raïm de soca*, *real,* i *rupèstic* o *rupestre*.

4.7.2. Associació amb la cua

No totes les cues de raïm tenen la mateixa resistència.[1301] Els parlants en destaquen les especialment grosses i llenyoses, o bé les més tendres i fàcils d'arrencar: *colassa*, *cua-sec*, *cuatendre* i *punxó gros*.

4.7.3. Associació amb els grans de raïm

És la motivació fisiològica que explica un nombre més alt d'ampelònims, però les associacions poden ser diverses. Mencionaré, en primer lloc, l'estat del gra, sigui pel punt de maduresa o sigui per la seva duresa (o blanor) a l'hora de veremar-lo: *cruixent*, *esquiterell*, *esquitxagós*, *mollar* o *mollí*, *(pansa)tendre*, *sumoll* o *sumoi*, *tendral* o *tendralet*, *valent*, i *verdiell* o *vedriell* o *verdil*.

Sovint, també la forma o la mida d'un gra pot explicar els motius del seu nom. N'esmento els següents: *(albu-)radunis*, *bobó*, *cascavell verd*, *fogoneu*, *godella*, *gra gros*, *(pansa)menut*, *redonell* i *uveta*.

I encara resta el gust o l'olor característics que desprenen algunes varietats, fet que genera els ampelònims següents: *(calop) aiguardenter*, *(calop) moscatell*, *moscatell* o *moscat*, *moscatelló* i *raïm del gustet*.

4.7.4. Associació amb les llavors

En alguns casos, l'absència de llavors, o la seva mida prominent (més observable en les varietats translúcides), explica la motivació ampelonímica. N'he trobat tres exemples en català: *bona llavor*, *pepita* i *sense gra*.

1301. Aquest fet és més important que no sembla a l'hora de la verema. Les cues fortes fan de mal arrencar i obliguen a portar una eina tallant. Les més tendres poden caure soles i fer malbé els seus raïms.

4.7.5. Associació amb els pàmpols

El tipus de fulla també és un element a considerar a l'hora d'anomenar les varietats. La forma i l'abundor dels pàmpols expliquen els ampelònims següents: *pàmpol girat*, *pàmpol rodat* o *pampa-redó*, *pàmpol talladet* o *retallat*, *pampolat*, *serra*, i *trepat* o *trepadell* o *trapat*.

Fins i tot el borrissol, la pilositat dels pàmpols, serveix per a explicar alguns ampelònims: *borret*, *cardador*, i *granatxa peluda* o *vernatxa peluda*.

4.7.6. Associació amb la pellofa

A banda del color del gra, un bon nombre d'ampelònims prenen el nom pels pics o taques de la seva pellofa. Lògicament, acostumen a ser raïms de pellofa molt fina, sensibles a les macadures. Són els següents: *clapat*, *clotet* o *raïm del clotet*, *picapoll* o *picapolla*, *pigotós*, *rata* i *ullada*. En algun cas aïllat, la referència a la pell encara és més directa: *pelleret*.

4.7.7. Associació amb els raïms

Els raïms també serveixen per a anomenar diverses varietats, ja sigui per la forma, pel grau de compactament o per la qualitat d'aquests penjolls de raïm.[1302] En conec aquests: *argamussa*, *barba(-rossa)* o *babarrès*, *(carinyena) gotimosa*, *(estorell) de pinyeta*, *gavarro*, *grapasa*, *(pansa)escaló* i *parellada*.

4.7.8. Associació amb les sarments

Uns quants ceps deuen el seu nom a la forma de les sarments. Més d'un cop aquestes són de caràcter enfiladís, amb una marcada tendència a l'enroscament dels seus circells. Això provoca que aquesta mena de ceps siguin habitualment emparrats. També s'hi pot donar una motivació inversa a causa d'unes sarments caigudes. Tot plegat, puc esmentar els ampelònim següents: *embolicaire*, *gaiata* o *monastrell de la gaiata*, *garrut*, *gatxeta*, *isaga* i *terret*.

En unes altres ocasions és la mida d'aquestes sarments el que condiciona el nom, ja que serveix per a establir un dualisme bàsic (cep de vinya / cep emparrat): *parrell*, *trell* i *vinyater*.

1302. S'hi destaquen sobretot els *bagots* 'raïms verds' que produeixen algunes classes de ceps.

4.8. MOTIVACIÓ ONOMÀSTICA

La motivació onomàstica ja és destacada pels naturalistes llatins. Inclou els antropònims, així com els topònims i els gentilicis.

En català, l'associació antroponímica no és tan productiva com podria semblar;[1303] tot i que vull destacar la tendència a generar diminutius de nombrosos antropònims.

En canvi, una de les motivacions que més funcionen a l'hora d'anomenar una varietat és la provinença geogràfica, sigui una localitat, una regió o un país. De vegades, els parlants fan servir el topònim mateix; en un primer estadi, amb preposició, i, a la llarga, sense. Però, en unes altres ocasions, els parlants s'estimen més usar el gentilici corresponent. Tampoc no falten varietats de les quals trobo tan aviat denominacions toponímiques com gentilícies en funció de la localitat.

4.8.1. Associació antroponímica

En aquest apartat puc esmentar: *blaiet*, *domènec*, *felipet*, *ferrandella*, *macià*, *maimó*, *maria Domingo*, *marisanxo*, *messeguera*, *miquel d'Arcos*, *mondragon*, *pasqual Saló*, *pedro Jimeno*, *pep de Porta*, *planta d'en Gord*, *sever* i *urbana*.

També apareix alguna variant postantroponímica en què els parlants ja no associen l'ampelònim amb l'antropònim. Això pot provocar modificacions (o encreuaments) del llinatge originari: *arcos*, *jaqués* o *jaqué*, *marseguera* i *traveró*.

4.8.2. Associació gentilícia

A continuació, les variants gentilícies: *alicantí*, *aragonès*, *calabrès*, *carcassès (blanc)*, *castellà*, *còrcec*, *francès*, *grec*, *italià*, *lledoner*, *mancès*, *manxega*, *martorella*, *montalbana*, *(moscatell) romà*, *(pansa) valenciana*, *planta americana* o *americà*, *planta del país*, *planta valenciana* o *valencià*, *requeno*, *ribarojà*, *saragossí*, *selvatà*, *tarragoní*, *terrassenc*, *tortosí*, *valencí* i *xurret*.

Igualment, es troben variants deturpades en què els parlants deuen haver perdut el referent gentilici: *arsalí*, *balancí*, *giró* o *gironet*, *manset*, *marsellerès*, *raqueno* i *ridalenc*.

1303. Fixem-nos com d'aquesta associació hi ha almenys tres préstecs hispànics amb nom i cognom: *marisanxo* ('Mari<a> Sancho'), *maria Domingo* i *pedro Jimeno*.

4.8.3. Associació toponímica

Sens dubte, la toponímica és l'associació quantitativament més important. Afecta nombrosos topònims catalans, però també n'hi ha d'origen romànic,[1304] fins i tot d'hel·lènics. Són els següents: *aledo*, *alicant* o *alicante*, *aramon*, *arinyo*, *benicarló*, *candia*, *caranyena* o *carinyena*, *corinto*, *cornèlia*, *jaén* o *eixaent*, *lloseta*, *malvesia*, *màntua*, *massacà*, *mataró*, *morvedre*, *palop*, *planta de Quesa*, *planta de Pedralba*, *planta-la-llossa* o *llossa*, *plantamollet*, *plantamula*, *raïm d'Almeria*, *raïm de Jerusalem*, *raïm de Xella* o *(roig) de Sella*, *raïm del Bac*, *(roig) de Sant Pere*, *rosselló*, *sarreal*, *sitges*, *subirat*, *tir*, *utiel*, *vendrell*, *vernatxa* o *vernassa*, *xasselà* o *chasselas*, *xerès* i *xixona*.

Tampoc no falta aquí un nombrós apartat posttoponímic, en el qual el topònim originari ha estat notablement modificat (fins a fer-lo pràcticament incognoscible). Tinc notícia dels casos següents: *armou*, *calop*, *cambril*, *carinyana* o *caranyana*, *garnatxa* o *granatxa*, *langlade*, *mandó*, *mansella*, *manto (negro)*, *momagastro*, *morzacà*, *raïm d'airén*, *ribot*, *salsa*, *semantano*, *sitja* i *sobirà*.

4.9. MOTIVACIÓ TECNOLÒGICA

L'aprofitament tècnic o la destinació que es fa de cada varietat és una manera simple i efectiva a l'hora de generar ampelònims els parlants. Podem dividir en tres blocs aquesta destinació dels raïms: l'alimentació (ja sigui com a raïm de taula o com a pansa), la conservació i la fermentació (amb la graduació alcohòlica dels vins o amb la dels licors).

4.9.1. Associació amb l'alimentació

Hi trobem tant els raïms per a consumir com a fruita com els destinats a fer-ne panses. Puc mencionar aquests: *pansa* o *panser* o *pansal*, *raïm de balança* i *raïm de taula*.

4.9.2. Associació amb la conservació

L'associació amb la conservació recull raïms conreats per a ficar-los en ampolles, per a penjar-los o per a guardar-los durant una època de l'any. D'aquest grup puc esmentar els ampelònims següents: *botellal*, *carrellera*, *escla-*

1304. Provinents de l'espanyol, del francès, de l'italià i de l'occità.

fagerres, *raïm de penjar*, *raïm de salvar*, *sarró*, *serverola*, i *trencatenalles* o *trencaventres*.

4.9.3. Associació amb la fermentació

Del grup de raïms que deuen el seu nom a la fermentació, encara en vull fer una diferenciació: les varietats que després del cup són vinificades, i aquelles altres que són destil·lades en un alambí per a fer-ne licors. En conjunt, hi ha aquests ampelònims: *calderer*, *estorell*, *gateta*, *premsal*, *sabater*, *veremeta* o *verema*, *vinater* i *xampanyet*.

4.10. MOTIVACIÓ VÀRIA

4.10.1. Associació eclesiàstica

De vegades, una relació amb l'Església (sigui amb els seus membres, amb les seves edificacions o amb la seva litúrgia) ha servit per a derivar diversos ampelònims: *al·leluia*, *cartoixà*, *cor d'àngel*, *mamella de monja*, *monastrell* o *morastell*, *monget* i *pascali*.

4.10.2. Associació escatològica

La relació amb funcions fisiològiques també ha servit per a anomenar aquests tres raïms: *cagat*, *petador* i *pixagós*.

4.10.3. Associació ètnica

Finalment, hi ha alguns casos en què les al·lusions racials dels parlants, generalment pejoratives, serveixen per a generar ampelònims: *moràvia*, *moro* i *raïm de grans de jueu*.

5

CONCLUSIONS

El meu estudi és essencialment un recull lèxic, analitzat lingüísticament, de tots els ampelònims catalans coneguts. Mitjançant un buidatge sistemàtic, he recollit i estudiat *quatre-cents cinc noms* diferents de classes de raïms (sols hi compto les meves entrades lexicogràfiques principals, no pas la resta de variants dialectals). Ara, mentre que lingüísticament es pot parlar de més de quatre-cents ampelònims catalans, la realitat agronòmica és que amb prou feines hi ha una vuitena part de varietats viníferes.[1305] O sigui, cadascuna de les varietats pot tenir diversos noms en funció de l'associació semàntica que, subjectivament, hagin establert els parlants respectius.[1306]

Anem per parts. En l'apartat documental, la meva recerca canvia radicalment la datació d'un nombre altíssim d'ampelònims. Generalment no altero gaire la documentació medieval dels més antics, sinó que acostumo a endarrerir un o dos segles la informació sobre molts ampelònims del segle XX[1307] dels quals no hi havia cap dada fiable.

1305. Suposo que és obvi, però ho aprofito per a insistir en la diferenciació entre *ampelònim* (nom de cep o raïm) i *varietat* (classe de cep o raïm). El primer terme és estrictament lingüístic i esdevé l'objectiu absolut del meu estudi. El segon és un terme botànic l'estudi específic del qual correspon als agrònoms.

1306. GUYOT va escriure el 1861: «Il n'existe pas, en France, quarante cépages qui méritent d'être cultivés en grand pour les bons vins qu'ils produisent, et ces quarante cépages sont confondus sous quatre cents noms qu'on trouvera dans les diverses ampélographies» [p. 69]. Giralt n'augmenta el nombre: «Perfectament identificades i classificades, les varietats de cep europeu cultivades als Països Catalans amb finalitats productives passaven de la seixantena abans de la fil·loxera» [*Tècniq.*, 66].

1307. Parlar d'un o dos segles enrere té més importància històrica del que pugui semblar a primer cop d'ull. Representa documentar l'ampelònim abans de les diverses plagues del segle XIX (sobretot la fil·loxèrica) que van assolar Europa i van obligar a un canvi radical dels conreus vitícoles.

N'esmentaré una selecció que he documentat al segle XVIII: *barbal*, *blanquet*, *dolcerell*, *forcallada*, *gaiata*, *gateta*, *isaga*, *llora*, *martorella*, *pàmpol rodat*, *pansa valenciana*, *planta d'en Gord*, *planta de la reina*, *rojal* o *rojalet*, *sumoll*, *tir*, *valencí*, *xarel·lo* i *xixona*. També n'inclouré alguns que he documentat abans del segle XVII: *picapolla* (segle XV), *planta tardana* (segle XVI), *terrassenc* (segle XV), *tortosí* (segle XVI) i *ullada* (segle XVI).

Potser es troba a faltar, en aquesta tria, més dades medievals, però vull fer ressaltar que les fonts antigues són d'una gran migradesa, ja siguin literàries o lexicogràfiques. Els únics escriptors medievals que aporten alguna cosa a la documentació ampelonímica són F. Eiximenis, al *Terç del crestià* (segle XIV), on esmenta vuit vins (*calabresc*, *còrce<r>c*, *candia*, *grec*, *monastrell*, *moscatell*, *picapoll*, *vernassa*), i J. Roig, a l'*Spill o Llibre de les dones* (segle XV), on apareixen cinc ceps valencians (*boval*, *ferrandella*, *monestrell*, *muntalbana*, *negrella*) i dos vins (*moscat*, *grec*). En canvi, els diccionaris dels segles XV, XVI i XVII (de J. Esteve [a. 1498], de G. Busa [a. 1507], d'O. Pou [a. 1580], d'A. Font [a. 1637], d'A. Torra [a. 1640], de J. Lacavalleria [a. 1696], etc.) són pobríssims en aquest camp. Els més complets amb prou feines arriben a la mitja dotzena de raïms, comptant-hi també els seus vins.

En l'aspecte estrictament etimològic, tracto de molts ampelònims que no havien estat explicats abans (almenys que jo sàpiga); o bé que ho havien estat d'una manera, al meu parer, poc satisfactòria. Per ser més precís, diferenciaré les dues possibilitats. Primer, he trobat explicacions poc convincents, les quals reviso parcialment o totalment, dels ampelònims següents:[1308] *boval*, *brocada*, *callet*, *estorell*, *gorgollassa*, *isaga*, *macabeu*, *mamella de monja*, *mancès*, *mandó*, *maçanet*, *messeguera*, *montalbana*, *montònec*, *moràvia*, *palop*, *pàmpol rodat*, *pansaescaló*, *picapoll*, *trepat* i *trobat*.

Segon, no he trobat cap informació (si més no per a les variants catalanes) d'un bon grapat d'ampelònims dels quals he fet la meva pròpia proposta etimològica (i motivacional): *al·leluia*, *arsalí*, *batista*, *barbal*, *cagat*, *cardador*, *carrellera*, *dacsa*, *dolcivera*, *escorçac*, *embolicaire* o *bonicària*, *esclafagerres*, *felipet*, *forcallada*, *formigor*, *fustera*, *gaiata*, *gateta*, *gatxeta*, *gavarro*, *gira-sol*, *grapasa*, *julivera*, *langlade*, *lloseta*, *manset*, *manto (negro)*, *manuella*, *massacà*, *matavells*, *momagastro*, *mondragon*, *monget*, *moreu*, *pardalet*, *parellada*, *pedrol*, *pep de Porta*, *perdigó*, *planta d'en Gord*, *plantamula*, *planta de Quesa*, *plantamollet*, *pobretó*, *premsal*, *queixal de vella*, *raïm de gos*, *raïm de grans de jueu*, *raïm de les figueres*, *raïm de Xella*, *raïm dels sants*, *rata*, *redonell*, *ribot*, *rosseti*, *sabater*, *salsa*, *sarró*, *semantano*, *serra*, *serverola*, *sever*, *sitja*, *subirat*, *trell*, *trencatenalles*, *urbana*, *valent*, *xinxós* i *xurret*. I aquí encara

1308. I no tots són localismes: hi ha ampelònims com *boval* i *picapoll* l'àrea lingüística dels quals s'estén a quatre i cinc llengües romàniques respectivament.

hi podria afegir alguns ampelònims que no han estat explicats, potser perquè la raó etimològica era prou evident (fet molt subjectiu, és clar). Esmentaré, per exemple: *cames de garsa*, *clotet*, *(carinyena) gotimosa*, *directe*, *domènec*, *esquiterell*, *felipet*, *fonollera*, *imperial*, *joanillo*, *macià*, *mançanilla*, *mateu*, *moro*, *negrella*, *pampolat*, *pelleret*, *pigotós*, *planta fina*, *planta forta*, *planta-roig*, *raïm de pobre*, *raïm de soca*, *raïm d'hivern*, *requeno*, *roig de Sant Pere*, *roial*, *sarreal*, *ull de llebre*, *ull de perdiu*, *uva d'arrova*, *verdala* i *vinyater*.

Ho aprofito ara per a destacar que, gràcies a les enquestes inèdites de l'ALDC, o a les meves pròpies, he pogut estudiar i fixar un nombre importantíssim d'ampelònims dels quals no hi havia (o no he sabut trobar) en català cap mena d'indici documental. La llista és prou extensa:[1309] *abeller*, *arsalí*, *benadic*, *blaiet*, *bobó*, *bonicària*, *calabrès*, *calderer*, *cap de colom*, *cap negre*, *cirereta*, *clapat*, *colassa*, *directe*, *encarnat*, *felipet*, *fustera*, *gavarro*, *grapasa*, *híbrid*, *italià*, *langlade*, *manto (negro)*, *màntua*, *monget*, *pardalet*, *perdigó*, *pixagós*, *planta de Quesa*, *planta-la-llossa*, *planta nostra*, *popa de vaca*, *punxó tendre*, *queixal de vella*, *raïm de les figueres*, *raïm de Sant Martí*, *raïm de Santa Anna*, *raïm de soca*, *raïm del Bac*, *raïm del gustet*, *rata*, *redonell*, *rosselló*, *rupestre*, *sant Jovet*, *semantano*, *sitges*, *trencatenalles*, *urbana*, *utiel*, *vernatxa peluda* i *xampanyet*.

Tampoc no he renunciat a qüestionar totes les etimologies d'algunes altres llengües romàniques que no veig clares. És el cas de paral·lelismes italians com *barbèra* (v. barbal), *cannaia* (v. raïm de gos), *colombano* (v. cap de colom), *montònico* (v. montònec), *occhio di pernice* (v. ull de perdiu), *sangiovéto* (v. sant Jovet) i *sisiga* (v. isaga). De paral·lelismes lusitans com *godelho* (v. godella). De paral·lelismes francesos com *chenin* (v. raïm de gos) i *oeillade* (v. ullada). De paral·lelismes occitans com *bourret* (v. borret) i *bouteian* (v. botellal). De paral·lelismes espanyols com *palomino* (v. palomino). De paral·lelismes sards com *agracera* (v. grasser), *pascasaló* (v. pansaescaló) i *pascali* (v. pascali). I d'antics paral·lelismes llatinomedievals com *turbianum* (v. trobat).

Una altra conclusió important crec que és la gran quantitat de préstecs i de manlleus que hi ha en el camp ampelonímic. Aquest fet va ser important en l'antiguitat, i probablement encara més en la darrera centúria, com a conseqüència dels avenços agronòmics a què va obligar la fil·loxera. Diferencio els diversos manlleus que afecten el català segons la llengua de provinença, deixant de banda els manlleus geogràfics que s'acompleixen dins de la mateixa àrea catalanòfona: *cambril*, *lloseta*, *martorella*, *plantamollet*, *roig de Sella*, *sitges*, *subirat*, *tortosí*, *valencià* i *vendrell*.

1309. D'aquesta llista inèdita, més de la meitat d'ampelònims han estat «descoberts» per l'ALDC (*Atles lingüístic del domini català*). I es tracta tan sols d'una pregunta (la número 935: «classes de raïm») de les quaranta-quatre que parlen de la vinya i del vi. O de les 2.452 que formen aquesta macroenquesta del lèxic català.

En primer lloc, a causa de l'adstrat, hi ha occitanismes com *afartabous*, *benadic*, *borret*, *callet*, *cinsó*, *fogoneu*, *picapoll* i *terret*; sense oblidar els préstecs d'origen toponímic (o gentilici): *aramon*, *carcassès (blanc)*, *langlade*, *mancès*, *mandó* i *marsellerès* o *mansella*. En segon lloc, hi ha castellanismes com *beba*, *bobó*, *colassa*, *doradillo*, *manto negro*, *mondragon*, *pepita*, *raïm d'airén*, *urbana* i *uva d'arrova*. Aquí també puc destacar diversos manlleus de motivació toponímica:[1310] *aledo*, *aragonès*, *arinyo*, *carinyena* o *caranyena*, *castellà*, *jaén* o *eixaent*, *manxega* i *xerès*. Però també vull subratllar la importància dels manlleus antroponímics. Hi ha casos tan evidents com *maria Domingo*, *marisanxo*, *miquel d'Arcos* i *pedro Jimeno*. En tercer lloc, hi ha sardismes, encara que només per a l'alguerès. Puc esmentar: *albu-radunis*, *almadrà*, *birde* (v. verdala), *barriadorja*, *retallat* i *tita de vaca* (v. mamella de vaca). Tal com passa en l'occità respecte al francès, com més modern és el manlleu ampelonímic de l'Alguer, més clara és la influència del superstrat italià. N'hi ha alguns exemples clars: *angèlic* (v. cor d'àngel), *sant Jovet* i *ungla de milà*. Fins i tot observo diverses alternances diacròniques entre arcaismes de morfologia catalana i modernes adaptacions sardoitalianes: *canyonal* → *canonau*; *munastrell* → *muristel·lu*; *turbat* → *torbato*. En quart lloc, hi ha els italianismes: *barba-rossa*, *cirereta*, *montalbana*, *montònec*, *moscatelló*, *uveta* i *xarel·lo*. Puntualment també es poden detectar alguns gal·licismes, com *raïm de taula* i *ribot*; o algun lusitanisme, com *godella*.

Ara, el català no solament ha manllevat ampelònims, també n'ha exportat (fins i tot a ultramar). Són els casos següents: *boval*, *giró*, *macabeu*, *monastrell* i *trobat*. En aquest apartat destacaré especialment els préstecs catalans d'origen toponímic: *alicant*, *benicarló*, *mataró* i *morvedre*, dels quals incloc dades històriques i agronòmiques per entendre'n millor l'expansió geogràfica.[1311] Per a alguns altres topònims catalans exportats com a ampelònims, vegeu ribot, rosselló, salsa i xixona.

Uns altres manlleus catalans menors exportats a les llengües veïnes per adstrat són, per a l'espanyol: *engor* (v. planta d'en Gord), *esclafacharre* (v. esclafagerres), *gayata* (v. gaiata), *izaca* (v. isaga), *pansé* (v. panser), *parrel* (v. parrell), *sumoy* (v. sumoi), *tortosí* (v. tortosí), *tripaella* (v. trepadell) i *vidriel* (v. vedriell); per a l'occità: *lladoner pelut* (v. lledoner); i per al sard: *maimò* (v. maimó), *palòppo* (v. palop) i *pascasalò* (v. pasqual Saló).

Cal considerar també una sèrie d'ampelònims romànics que, per la seva extensió i per les diferenciades evolucions morfològiques, no poden explicar-se a partir d'un simple manlleu romànic. Més aviat fan pensar en un origen

1310. Per raons d'adstrat, Múrcia i la Manxa, però sobretot l'Aragó, són els llocs d'on arriben la majoria de préstecs espanyols antics. Per constatar-ho, en trio tres d'onomàstics: *aragonès*, *arinyo* i *carinyena*.

1311. Giralt [*Elabor.*, 57] aporta un mapa interessant dels vins dels Països Catalans coneguts a l'exterior a principis del segle XIX.

llatinovulgar comú; si més no, semàntic.[1312] Així trobo ampelònims romànics tan estesos com *blanqueta*, *brunet*, *cama de perdiu*, *canyonal*, *colló de gall* (i tots els seus eufemismes), *cruixent*, *dolcerell*, *forcallada*, *grassera*, *imperial*, *isaga*, *mamella de vaca*, *mollar*, *morillo*, *moscatell*, *negrella*, *pansa*, *planta de la reina*, *ullada*, *raïm de gos*, *raïm de Sant Martí*, *rosseta*, *sant Jaume*, *sant Joan*, *ull de perdiu*, *ullada*, *verdala* i *verdiell*.

Sovint les relacions comercials van fer circular per tota la Mediterrània occidental vins i ceps (així com els seus noms, generalment d'origen toponímic). Alguns van emprar-se sols en temps antics:[1313] *candia*, *còrcec*, *cornèlia* i *raïm de Jerusalem*. N'hi ha d'altres que encara perviuen a l'àrea lingüística catalana i a bona part de la Romània, com *malvesia* o *vernatxa*.

Observo, a més, que el català té nombrosos paral·lelismes ampelonímics amb l'italià. Suposo que aquesta relació s'explica, la majoria dels cops, gràcies als arcaismes mantinguts des de l'època de la dominació catalanoaragonesa sobre el sud d'Itàlia.[1314] N'hi ha els següents: *esperó de gall*, *grapasa*, *juliolenc*, *massacà* i *trobat*.

De vegades, trobo un nombre important de paral·lelismes sols en una àrea romànica concreta. Ho constato, per exemple, a la península Ibèrica, on apareixen diversos ampelònims ben documentats en les respectives llengües romàniques (català, espanyol i portuguès). Són els següents: *carrega-rucs*, *(calop) aiguardenter*, *cua d'ovella*, *escanyacà* i *trencatenalles*. Suposo que, en algun cas, es pot imaginar un origen semàntic comú d'un llatí vulgar regional.

Més fàcils de filiar són aquells ampelònims documentats en el llatí clàssic o que hi tenen el mateix semantisme. Puc incloure-hi per al català: l'*abeller* (en ll. APIANA), el castellanisme *palomino* (en ll. COLOMBINA),[1315] la *ferrana* (en ll. FER<R>EOLA), el *grec* (en ll. GRAECUM), l'italianisme *gra d'oliva* (en ll. OLEAGINA), el *rojal* (en ll. RUBELLIANA), etc. Normalment es tracta sols d'una derivació semàntica, però també trobo algun cas de manteniment lexical. Lògicament, es tracta de variants molt més deturpades, com el *bromet* (potser de l'hel·lenisme llatí BUMASTUS).[1316]

A banda de les influències romàniques, també els arabismes han arribat al lèxic ampelonímic català, sobretot al valencià i al balear. Puc esmentar-ne aquests: *argamussa*, *gateta*, *maçanet* o *mançanilla*, *moràvia*, *raïm d'airén* i *valencí*.

1312. Sovint l'únic obstacle per a determinar l'origen semàntic comú d'alguns paral·lelismes ampelonímics és la manca de documentació sobre les hipotètiques formes llatinovulgars.

1313. Antics almenys per al català. En unes altres llengües encara es mantenen: cf., per ex., els paral·lelismes romànics de *còrcec*.

1314. Aquesta dominació devia afavorir de manera privilegiada les relacions comercials bilaterals en tots els nivells, incloent-hi l'agrícola.

1315. Més genuïna resulta la variant de l'Aragó catalanòfon: *cap de colom*.

1316. De fet, en occità, encara pervivia a finals del segle XIX una variant més fidel: *bumèstio/-a*.

Paral·lelament, també analitzo la datació dels manlleus i poso de manifest que no tots són d'una antigor semblant.[1317] De fet, molts dels manlleus recents són ampelònims generats a finals del XIX i a principis del XX. Les seves plantes, mitjançant la hibridació, servien per a lluitar contra les plagues (criptogàmiques i fil·loxèriques) i per a millorar els rendiments vitícoles. Em refereixo als ampelònims següents: *cardinal*, *jaqués*, *planta americana*, *regina*, *rupèstic* i *tintorera*.[1318]

Tot i no tractar-se específicament d'un treball d'anàlisi lexicogràfica, la cerca sistemàtica als diccionaris m'ha permès d'observar diversos casos de transfusió lèxica,[1319] i no sols per al català: DRAE [RAEL] → DLab [Labèrnia] (v. malvesia). De vegades, un diccionari d'àmbit dialectal en copia un altre de precedent, en algun cas de manera sistemàtica: DMGa [Martí Gadea] → DEsc [Escrig] (v. verdiell). En uns altres casos, la còpia del diccionari dialectal es fa sobre un diccionari d'àmbit general: DFeb [Febrer Cardona] → DBel [Esteve-Belvitges] (v. picapoll). També passa sovint que un diccionari general en copia un altre de precedent no sempre mencionant la font: DIEC [IEC] → DCVB [Alcover-Moll] (v. escanyavella); encara que això comporti sovint errades: TrL [Griera] → DAg [Aguiló] (v. pansal), o definicions poc pertinents: DIEC → TrL (v. parrell). També passa sovint que un diccionari general n'acaba copiant un d'àmbit dialectal: DCVB → DMGa (v. clotet). Fins i tot ho fan els diccionaris normatius: DIEC → DAm [Amengual] (v. garnatxa). Igualment he detectat l'aparició de mots fantasma per falta de cura, sobretot al TrL. Per exemple, trobo: *doleivera* per *dolcivera*, *masnec* per **mansec* (v. manset) i *sanlics* per **saulics* (v. salzenc).[1320]

Finalment, vull destacar la magnitud de les incongruències que presenten nombrosos diccionaris entre l'entrada *raïm*, on n'esmenten nombroses varietats, i les respectives entrades ampelonímiques. Em centraré en dos: el TrL i el DCVB. El primer [TrL] comet tantes errades en la seva entrada *raïm*, pel fet de copiar literalment una dubtosa publicació ampelonímica del segle XIX, que val més proscriure-la (v. botellal).[1321] El segon [DCVB] dóna sovint definicions

1317. Lògicament, un ampelònim com *botellal* ha de vincular-se a la implantació progressiva de la botella com a recipient per al vi. Igualment, el (*calop*) *tomàtiga* no pot ser anterior a la implantació del tomàquet, vegetal americà que li dóna nom.

1318. Algun cop, malgrat la modernor de la varietat, el grau d'adaptació lèxica és més gran, com passa amb *maduixer*.

1319. És evident que l'anàlisi exhaustiva de les definicions ampelonímiques seria matèria d'un estudi paral·lel, però depassa les possibilitats i els interessos d'aquest treball.

1320. I encara hi puc afegir els oblits de Griera a l'hora d'accentuar algunes entrades: *jaen* per *jaén*, *jaques* per *jaqués*, etc.

1321. De fet, les errades del TrL no se cenyeixen a l'entrada *raïm*. Malauradament, les seves fonts queden del tot desvirtuades pels greus errors i les descurances comeses. Esmento, sols com a exemple, els casos en què Griera escriu dues entrades diferents per a la mateixa localitat:

diferents, de vegades contradictòries (v. alicantí; v. grec; v. forcallada; v. macabeu). A més, arriba a fer servir grafies diferents: *cuatendre/cua-tendre*, *joanec/joanenc*; i fins i tot doblets lèxics a la mateixa localitat (v. fartapobre).[1322]

Per acabar aquest apartat, recordo, com ja he dit en la introducció, que el títol (o títols) de cadascuna de les entrades és la meva proposta normativa de fixació lèxica. En alguns casos, però, les meves entrades lèxiques revisen unes altres propostes gràfiques, de vegades ben tradicionals. Proposo les revisions següents: *canyonal*, *escanyavella*, *esquitxagós*, *estorell*, *fartapobre*, *malvesia*, *miquel d'Arcos*, *monastrell*, *montònec*, *palop*, *pansaescaló* i *pedro Jimeno*.[1323]

Pel que fa a la sinonímia, potser l'esforç no m'ha donat els resultats previstos. I ho dic essent conscient d'haver representat vint-i-vuit mapes de geosinonímia ampelonímica.[1324] Sols he cartografiat els ampelònims dels quals he obtingut una àrea prou significativa i unes garanties sinonímiques suficients. A la resta d'apartats sinonímics em limito a qüestionar, o a rebutjar obertament, sinonímies de fonts diverses.[1325]

Tot seguit, destaco una vintena de sinonímies prou sòlides que apareixen cartografiades al present estudi: 1) *boval = requeno = utiel*; 2) *garnatxa = giró = lledoner*; 3) *isaga = gra gros = moscatell romà*; 4) *malvesia = fumat = grec*; 5) *mamella de vaca = esperó de gall*; 6) *monastrell = gaiata = ros = garrut = mataró = xurret = molvedre*; 7) *moscatell = maçanet = raïm del gustet = salsa*; 8) *pansa = palop = imperial*; 9) *parellada = montònec = martorella*; 10) *picapoll = verdiell*; 11) *planta = esquitxagós = moràvia*; 12) *planta nova = planta tardana = coma*; 13) *rojal = cardenal = raïm de soca*; 14) *sumoll = trobat = escanyavella = messeguera = raïm de gos = marisanxo*; 15) *sant Jaume = primerenc = sent-ana*; 16) *(garnatxa) tintorera = alicant = neral = rosselló*; 17) *trepat = embolicaire = fartapobre*; 18) *ull de llebre = ullada*; 19) *valencí = grumet = xixona*; 20) *xarel·lo = pansal = cartoixà = jaén = doradillo*.

Per tancar aquest panorama dels diferents camps lingüístics estudiats al corpus lèxic, diré que també he posat de manifest diversos fenòmens de fonè-

---

trapat/trepat, *juliolenc/juriolencs*, *sant Jaume / raïm de Sant Jaume*, *parellada/perellada*, *ull de llebre / ulls de llebre*.

1322. Són tantes les distraccions, que dubto de si es va fer una revisió final de les diverses col·laboracions.

1323. Al meu entendre, millor que no pas *canonau*, *escanyavelles*, *esquitxegós*, *esturell*, *afartapobres/-bles*, *malvasia*, *miqueldarcos*, *monestrell*, *mun-/montona*, *calop*, *pansascaló* i *pedro Jiménez*.

1324. No dubto que seria interessant, però immensament complicat i incert, intentar d'estendre les sinonímies catalanes als seus paral·lelismes romànics fent mapes panromànics.

1325. Com ha escrit un caut historiador agrícola de Sardenya: «la confusione è tale che è bene non affrontare, essendo materia, l'ampelografia, con la quale non si può andare per induzioni o pareri personali, come qualche scrittore nostrano ha fatto, ma bensì con esami comparativi ampelografici sttretamente scientifici» [Cherchi, IV, 205-206].

tica diatòpica.[1326] Sense fer-ne un recull sistemàtic, puc destacar uns quants fenòmens consonàntics: l'equivalència acústica *bo-* = *mo-* (*bomagastro* per *momagastro*, *bonastrell* per *monastrell*); l'equivalència acústica inicial *bro/bru* = *gro/gru* (*gromet* o *grumet* per *bromet*); l'addició *-t/-k* (*benedit* per *benadic*, *jauminc* per *jaumí*, *mollinc* per *mollí*, *rossetic* per *rosseti*). També, en el pla fonètic, puc incloure el canvi vocàlic *o* > *a*: *gargollassa* per *gorgollassa*, *manestrell* per *monastrell*; etc.

A continuació, hi he inclòs un apartat sobre el lèxic (no ampelonímic) de la vinya, entès com una mena d'apunt, amb exemples puntuals, de la notabilíssima riquesa lèxica d'aquesta cultura agrària. I, de passada, ho aprofito per a reflexionar sobre el tracte lexicogràfic que han rebut en català alguns dels termes principals: *vinya*, *cep*, *sarment*, *pàmpol*, *gra*, *raïm*, etc.

El darrer apartat del treball és el semàntic, on intentava una proposta de classificació motivacional vàlida per a tots els ampelònims catalans coneguts.[1327] En la pràctica, he pogut establir deu motivacions semàntiques, subdividides sovint en unes altres associacions. Són les següents: *agronòmica*, *biològica* (anatòmica, botànica i zoològica), *cromàtica* (tons clars, tons intermedis, tons foscos i tons rojos), *cronològica* (estacional i religiosa), *econòmica* (qualitativa i quantitativa), *enològica*, *fisiològica* (cep, cua, gra, llavors, pàmpols, pellofa, raïms i sarments), *onomàstica* (antroponímica, gentilícia i toponímica), *tecnològica* (alimentació, conservació i fermentació) i *vària* (eclesiàstica, escatològica i ètnica).[1328] Encara que exhaustiva, no pot entendre's com a definitiva; entre altres raons, per la mateixa subjectivitat dels camps semàntics.[1329]

De tota manera, els resultats del meu apartat semàntic, a l'hora d'associar 396 ampelònims amb les motivacions respectives, són prou globals per a permetre una anàlisi estadística fiable. Fem comptes: la motivació agronòmica, amb 7 ampelònims, representa l'1,8 % del total; la biològica, amb 43 ampelò-

1326. Especialment en aquest apartat de fonètica dialectal, remeto quasi sempre a l'obra de Joan Veny (v. la bibliografia), el lingüista que més sistemàticament ha estudiat els parlars catalans.

1327. Sols n'he deixat fora vuit ampelònims (menys del 2 % del total) dels quals no tinc cap proposta motivacional (ni etimològica, generalment).

1328. Sóc molt conscient que més d'un lexicòleg pot qüestionar la precisió d'aquests termes (per exemple, parlo d'*associació botànica* o d'*associació zoològica*; i, per tant, no faig servir tecnicismes com *associació fitonímica*, ni termes populars o semipopulars del tipus *associació animal* o *animalística*). La meva tria ha estat la següent: es tractava d'escollir preferentment un cultisme sempre que no fos un tecnicisme estrany als registres de tema general.

1329. Il·lustro aquesta complexitat amb un parell d'exemples. *Esperó de gall* pot explicar-se, en últim terme, per una motivació fisiològica: la forma llargaruda del gra. Però, d'entrada, el nom ha estat motivat per una associació biologicoanatòmica. Igualment, l'ampelònim *moro* ha estat inclòs en un apartat d'associació ètnica, tot i que també es podria incloure a la motivació cromàtica pel color negre de la pellofa.

nims, representa el 10,9 % del total (anatòmica [21: 5,3 %], botànica [14: 3,5 %] i zoològica [8: 2 %]); la cromàtica, amb 35 ampelònims, representa el 8,8 % del total (tons clars [7: 1,8 %], tons foscos [12: 3 %], tons intermedis [4: 1 %] i tons rojos [12: 3 %]; la cronològica, amb 22 ampelònims, representa el 5,6 % del total (estacional [4: 1 %] i religiós [18: 4,6 %]); l'econòmica, amb 28 ampelònims, representa el 7,1 % del total (qualitativa [21: 5,3 %] i quantitativa [7: 1,8 %]); l'enològica, amb 7 ampelònims, representa l'1,8 % del total; la fisiològica, amb 93 ampelònims, representa el 23,5 % del total (cep [15: 3,8 %], cua [4: 1 %], gra [29: 7,3 %], llavors [3: 0,8 %], pàmpols [14: 3,5 %], pellofa [9: 2,3 %], raïms [9: 2,3 %] i sarments [10: 2,5 %]); l'onomàstica, amb 124 ampelònims, representa el 31,3 % del total (antroponímica [22: 5,6 %], gentilícia [38: 9,6 %] i toponímica [64: 16,2 %]); la tecnològica, amb 23 ampelònims, representa el 5,8 % del total (alimentació [6: 1,5 %], conservació [8: 2 %] i fermentació [9: 2,3 %]); i la motivació *vària*, amb 14 ampelònims, representa el 3,5 % del total (eclesiàstica [8: 2 %], escatològica [3: 0,8 %] i ètnica [3: 0,8 %]).

Analitzats els percentatges, s'hi observa una primera conclusió sorprenent. En la motivació dels ampelònims té molta més importància la motivació fisiològica (parts del cep i del raïm) que no pas la motivació enològica (o sigui del vi, producte vitícola per excel·lència). Una segona conclusió important és l'alt rendiment de la motivació onomàstica (especialment dels noms geogràfics:[1330] topònims i gentilicis), la qual representa pràcticament la tercera part del total d'ampelònims associats.

Metodològicament, el meu treball tracta en tot moment d'aportar perspectives noves, considerant molt clarament que només d'una manera pluridisciplinària es poden esclarir les etimologies més críptiques. Això inclou en aquest cas concret, a banda de la perspectiva romànica global, una incursió en el camp de l'enologia, en el de la història, en el de l'agronomia i, fins i tot, en el de les ciències naturals. De fet, en tinc un exemple ben clar. No tindria sentit estudiar els noms dels raïms i oblidar la possible translació nominal a uns altres productes agrícoles.[1331] Encara que sovint ho faci a peu de pàgina, he documentat coincidències lèxiques amb bona part de les fruites, les hortalisses, els cereals i alguns altres productes mengívols dels camps catalans: albercocs, ametlles, avellanes, blats, bolets, carabasses, cebes, cireres, codonys, cols, enciams, faves, fesols, figues, garrofes, llimes, magranes, melons, mongetes, naps,

1330. De fet, resulta un exemple immillorable del tarannà «viatger» de les vinyes mediterrànies (i dels seus ampelònims).

1331. En alguns casos ha estat gràcies a un altre fruit de nom igual que he pogut confirmar la meva etimologia per al raïm; per exemple, en el cas de la *figa d'ull de perdiu* (v. ull de perdiu), en el de la *mongeta fogoneu* (v. fogoneu), en el del *nap boal* (v. boval), en el de l'*oliva sabatera* (v. sabater), etc.

olives, panissos, pebres, peres, pèsols, pomes, préssecs, prunes, taronges, tomàquets, etc.

Per acabar, una reflexió lingüisticosimbòlica: si inexhaurible és el cabal lèxic d'una llengua, també ho és (en proporció) el cabal d'un camp lèxic, per específic que sigui. Intentant d'abraçar-lo, ens fem una mica més conscients de la saviesa popular i de la immensa memòria col·lectiva de la nostra —de qualsevol— llengua. Resulta evident que en català no es troben tots els ampelònims romànics possibles[1332] ni tot el ventall de possibles motivacions semàntiques, com no es poden trobar de manera exclusiva en cap llengua. Però entendre les que hi ha, i sobretot per què hi són, és una bona manera de copsar la idiosincràsia de qualsevol —de la nostra— comunitat de parlants.

1332. Tot i això, el nombre total d'ampelònims consignats esdevé impressionant. Al diccionari he inclòs unes 850 variants catalanes del segle XX, sense comptar les formes més dubtoses, a banda d'unes 650 grafies de documentació anterior (encara que quasi el 20 % semblin simples diferències ortogràfiques). Pel que fa als apartats de paral·lelismes romànics, hi he inclòs més de 1.500 variants gràfiques diferents.

6

BIBLIOGRAFIA

6.1. MONOGRAFIES VITIVINÍCOLES: ENOLOGIA, HISTÒRIA, ETC.

Abela y Sainz de Andino, E. (1885). *El libro del viticultor: Breve resumen de las prácticas más útiles para cultivar las viñas y fabricar buenos vinos: Producción y comercio vinícola: Clasificación y sinonimia de las vides*. Madrid.

Amiel, Cristiane (1985). *Les fruits de la vigne: Représentations de l'environnement naturel en Languedoc*. París.

Anatra, Bruno (1986). «La vite e il vino in Sardegna tra basso-medioevo et età moderna». A: *Món Mediterrani: Jornades sobre la Viticultura de la Conca Mediterrània*. Diputació de Tarragona: Universitat de Barcelona, p. 536-545.

Baldani, Enrico [*et al.*] (1981). *L'uva da tavola*. Reda.

BCas = Castellet, Buenaventura (1869). *Viticultura y enología españolas o Tratado sobre el cultivo de la vid y los vinos de España*. [Terrassa?]

Cabrera, Rosario (1992). *El conreu de la vinya i l'elaboració de la pansa a la comarca de la Marina*. Alacant.

Cau, P.; Segreti, A. (1995). «Il vino e i vigneti nel Sassarese (secoli xiv-xx)». A: *V Settimana della Cultura Scientifica*. Università degli Studi di Sassari: Ministerio dei Beni Culturali e Ambientali, p. 53-60.

Cavoleau, M. (1827). *Oenologie française, ou Statistique de tous les vignobles et de toutes les boissons vineuses et spiritueuses de la France*. París.

Ciurana, Jaume (1980). *Els vins de Catalunya*. Barcelona.

Comenge, Miguel (1942). *La vid y los vinos españoles*. Madrid.

Deidda, Piero (1994). «La vite». A: *Patrimonio genetico di specie arboree da frutto: Le vecchie varietà della Sardegna*. Sàsser, p. 279-308.

Delgado, Carlos (1985). *El libro del vino*. Madrid.

Duyker, Hubert (1985). *Grands vins du Rhône et du Midi*. París.

Enc. = *Enciclopedia del vino. Enología, viticultura y cata* (1987). Vol. III-IV. Barcelona.

Estud. = *Estudio sobre la exposición vinícola nacional de 1877* (1878). Madrid.

FCar = Carbonell y Bravo, F. (1820). *Arte de hacer y conservar el vino, con una noticia acerca la fabricación del vinagre*. Barcelona.

FEIJÓO, Ino (1987). *Vinos y cavas de España*. Barcelona.
FELIPO ORTS, A. (1986). «Producción, consumo y control del vino en el litoral valenciano durante el siglo XVII». A: *Món Mediterrani: Jornades sobre la Viticultura de la Conca Mediterrània*. Diputació de Tarragona: Universitat de Barcelona, p. 612-616.
GªMa = GARCÍA, M. J.; MARTÍN, J. F. (1986). «Situación actual del viñedo en Canarias». A: *Món Mediterrani: Jornades sobre la Viticultura de la Conca Mediterrània*. Diputació de Tarragona: Universitat de Barcelona, p. 132-140.
GCat = GENERALITAT DE CATALUNYA (1990). *El conreu de la vinya a Catalunya*. Barcelona.
GIRALT, Emili. *III. Variedades de la vid cultivadas en el Panadés*, p. 15-19. [Inèdit mecanografiat]
Guía = PIQUERAS, Juan (1986). *Historia y guía de los vinos valencianos*. València.
GUYOT, Jules (1861). *Culture de la vigne et vinification*. París.
GVal = GENERALITAT VALENCIANA (1992). *El raïm de taula*. València.
HIDALGO TABLADA, J. (1896). *Tratado del cultivo de la vid en España*. Madrid.
IBAR, Leandre (1986). *El llibre dels vins de Catalunya*. Barcelona.
LGal = GALOPPINI, Laura (1990). «Vino e guerra: previsioni per il rifornimento di una campagna militare contro il Regno di Granada (1329)». A: *Vinyes i vins: Mil anys d'història (Actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària)*. Vol. I. Vilafranca del Penedès, p. 443-460.
MAgr = MINISTERIO DE AGRICULTURA (1978). *Vides de la Rioja*. Madrid.
MARCÉ, Abbé (1785). *Essai sur la manière de recueillir les denrées de la Province de Roussillon à moindres frais; de les amélioer, ainsi que les terres; et sur les autres avantages qu'elle pourrait retirer*. Perpinyà.
MARCILLA, Juan (1942). *Tratado práctico de viticultura y enología españolas*. Madrid.
MASA, Antón (1989). «As castés, os híbridos, as variedades autóctonas e os inxertos». *Cadernos a Nosa Terra,* núm. 1, p. 4-8.
MORALES GIL, A. (1976). *La vid y el vino en la zona Jumilla*. Múrcia.
NAVARRO MAS Y MARQUET, J. (1797). *Memoria sobre la viña, su plantación, propagación, reparación, conservación, enfermedades, accidentes, cultivo y vendimia en el Principado de Cataluña*. Barcelona.
NIEVA, José Mª de (1854). *Manual del cosechero de vinos, ó nuevo método de hacer el vino mas fuerte e licoroso, y de mayor graduacion*. 4a ed. Madrid.
ODART, comte (1859). *Ampélographie universelle ou traité des cépages les plus estimés dans tous les vignobles de quelque renom*. París; Tours.
PÉREZ CAMACHO, F. (1992). *La uva de mesa*. Madrid.
PINI, Antonio I. (1974). «La viticoltura italiana nel medioevo». *Studi Medievali* [Spoleto], núm. XV, p. 795-884.
POSADA, Xosé (1982). *Manual de los vinos y aguardientes de Galicia*. Madrid.
PUIG I VAYREDA, E. (1990). *Vins i cellers. 19 diàlegs apassionats amb els pàmpols de l'Empordà*. Figueres.
RENDU, Victor (1857). *Ampélographie française comprenant la statistique, la description des meilleurs cépages, l'analyse chimique du sol et les procédés de culture et de vinification des principaux vignobles de la France*. París. 2 v.

ROIG ARMENGOL, R. (1890). *Memoria acompanyatoria al mapa regional vinícola de la Provincia de Barcelona*. Barcelona.
ROJAS CLEMENTE, S. (1807). *Ensayo sobre las variedades de la vid común que vegetan en Andalucía*. Madrid.
ROMERO MAS, G. (1984). *El vino en Castellón*. Sant Rafael del Maestrat.
ROSES, S.; ROSES, J. L. (1987). «Los vinos de Baleares». A: *Enciclopedia del vino. Enología, viticultura y cata*. Vol. III. Barcelona, p. 32-33.
ROUFFIA, Côme (1866). «Ampélographie du Roussillon». *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales* [Perpinyà], núm. XIV.
ROURA, José (1839). *Memoria sobre los vinos y su destilacion; y sobre los aceites*. Barcelona.
SCet = CETTOLINI, Sante (1897). «Elenco delle principali uve sarde». *Italia Enologica* [Càller], núm. 14, p. 39-50.
SERRANO MARTÍNEZ, J. M. (1986). «Distribución espacial y coyuntura del cultivo de la vid en la región de Murcia». A: *Món Mediterrani: Jornades sobre la Viticultura de la Conca Mediterrània*. Diputació de Tarragona: Universitat de Barcelona, p. 174-189.
SIMÓ, Vicente (1980). *Nuestros vinos*. València.
SORÀ, Sebastià (1839). *Metodo breu y sensill del modo com se ha de fer el vi bo y de duracio y que se puga transportar a diferens climas en seguretat*. Palma de Mallorca.
TMan = MANONELLES, Toni (1994). «El vi». A: *VI Quadern del Taller d'Estudis de l'Hàbitat Pitiús*. Eivissa.
TORRES, Miquel A. (1987). *Els vins del Penedès*. Barcelona.
TRENCHS, Josep (1990): «El vi a la Taula Reial: documents per al seu estudi a l'època del Rei Cerimoniós.» A: *Vinyes i vins: Mil anys d'història (Actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària)*. Vol. I. Vilafranca del Penedès, p. 343-365.
TRIBÓ I TRAVERIA, G. (1990). «Els emparrats del Baix Llobregat i la producció de vi grec». A: *Vinyes i vins: Mil anys d'història (Actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària)*. Vol. I. Vilafranca del Penedès, p. 381-392.
VIALA, P.; VERMOREL, V. (1901-1910). *Traité général de viticulture. Ampélographie*. París. 7 v.
Vins = PIQUERAS, Juan (1983). *Els vins valencians*. Universitat de València.
VODRET, A.; FARRIS, G. A. (1995). «La vitivinicoltura sarda in epoca contemporanea». A: *V Settimana della Cultura Scientifica*. Università degli Studi di Sassari: Ministerio dei Beni Culturali e Ambientali, p. 9-18.

6.2. ALTRES MONOGRAFIES AGRÀRIES

AGUSTÍ, Miquel (1617). *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril*. Barcelona.
AJCav = CAVANILLES, Antonio J. (1797). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Saragossa. 2 v. [Ed. de 1958]
Die B. = LUDWIG SALVATOR, Erzherzog (1897). *Die Balearen geschildert in Wort und Bild*. Würzburg; Leipzig.

BIDWELL, Charles T. (1997). *Les illes Balears*. Palma de Mallorca. [Trad. de R. Plasència i A. Nadal]
BONET, Antoni (1997). *Menorca pagesa*. Maó.
CERDÀ, Pere A. (1910). *Agricultura pràctica regional*. Palma de Mallorca.
CHERCHI PABA, F. (1974-1977). *Evoluzione storica dell'attività industriale agricola caccia e pesca in Sardegna*. Càller. 4 v.
CONDE, Rafael (1988). «Fonts per a l'estudi del consum alimentari: fonts de l'Arxiu de la Corona d'Aragó». A: *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Barcelona, p. 27-50.
CONSELL SUPERIOR D'INVESTIGACIONS CIENTÍFIQUES. INSTITUCIÓ MILÀ I FONTANALS (1988). *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Barcelona.
COSSU, Amatore (1978). *Flora pratica sarda illustrata*. Sàsser.
CUPANI, Francisco (1696). *Hortus catholicus*. Nàpols.
ESTIENNE, C.; LIEBAULT, J. (1622). *L'agriculture et maison rustique*. Lió.
HERNANDO, Josep (1988). «Els moralistes i l'alimentació a la Baixa Edat Mitjana». A: *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Barcelona, p. 271-293.
HERRERA, G. Alonso de (1513). *Obra de agricultura.* Madrid. (Biblioteca de Autores Españoles; 235) [Ed. de 1970]
JAVal = VALCÁRCEL, Joseph A. (1791). *Agricultura general (y gobierno de la casa de campo)*. Vol. VIII. València.
LCol = COLUMELLA, Lucius J. M. (1977). *On agriculture*. Vol. I. Cambridge; Londres. [Ed. de H. B. Ash]
MANCA DELL'ARCA, Andrea (1780). *Agricoltura di Sardegna*. Nàpols.
PGil = IGLÉSIES, Josep (1949). *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona.
PLINE L'ANCIEN (1958). *Histoire naturelle*. Vol. XIV. París. [Ed. de J. André]
RAICH I ESCURSELL, R. M. (1978). *L'agricultura a Catalunya a través d'un manuscrit del segle XV*. Universitat de Barcelona. [Tesina]
RevSI = *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro* [Barcelona], núm. XVIII-LXXX (1869-1931).
RIERA I SANS, J. (1988). «La conflictivitat de l'alimentació dels jueus medievals». A: *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Barcelona, p. 295-311.
ROLLAND, Eugène (1900). *Flore populaire ou Histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folk-lore*. Vol. III. París.
SERRES, Olivier de (1600). *Le theatre d'Agriculture et Mesnage des champs*. París.
Sureda = LUIS SALVADOR, Archiduque (1959). *Las Baleares*. Palma de Mallorca. [Trad. de L. Sureda]

6.3. ESTUDIS LINGÜÍSTICS VITIVINÍCOLES

ANDRÉ, Jacques (1952). «Contribution au vocabulaire de la viticulture: les noms de cépages». *Revue des Études Latines* [París], núm. XXX, p. 126-156.
ARIAS BLANCO, M. (1983). «Palabras y cosas de la viticultura (I)». *Tierras de León* [Diputación Provincial de León], núm. 51, p. 117-130.

AVes = Vespertino, Antonio (1979). «El léxico de la vid en el occidente de Asturias». A: *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach*. Vol. IV. Universidad de Oviedo, p. 295-318.

Billiard, Raymond (1913). *La vigne dans l'antiquité*. Lió.

Biville, Frédérique (1993). «La réception des hellénismes dans le lexique phytonymique latin (d'après Pline, *Histoire naturelle*)». A: *Actes du colloque international «Les phytonymes grecs et latins»*. Université de Nice: Sophia Antipolis, p. 47-61.

Bosch, Andreu (1997). *Edició dels registres d'estimes de fruita de la* Barracelleria *a l'Alguer durant el primer terç del XIX. Estudi dels noms de la fruita*. Universitat de Barcelona. [Tesina]

Briz Gómez, E. A. (1981). *Contribución al estudio del habla de la comarca Requena-Utiel: El léxico de la vid*. València. [Tesina]

CTal = Tallavignes, Charles (1910). «Histoire de l'ampélographie». A: *Traité général de viticulture. Ampélographie*. Vol. I. París, p. 505-626.

DncF = Rézeau, Pierre (1997). *Le dictionnaire des noms de cépages de France. Histoire et étymologie*. París.

Echaide, Ana Mª (1969). «Léxico de la viticultura en Olite (Navarra)». *Príncipe de Viana* [Pamplona], núm. 114-115, p. 147-178.

EGhi = Ghirlanda, Elio (1956). «La terminologia viticola nei dialetti della Svizzera Italiana». *Romanica Helvetica* [Berna], núm. 61.

Elabor. = Giralt, Emili (1980). «L'elaboració del vi abans de la fil·loxera». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 30, p. 50-57.

Fruyt, M. (1993). «Les procédés de désignation dans les noms de plantes en latin». A: *Actes du colloque international «Les phytonymes grecs et latins»*. Université de Nice: Sophia Antipolis.

Gignoux, Louis (1902). *La terminologie du vigneron dans les patois de la Suisse Romande*. Halle.

Guiter, Enric (1952): «Vocabulari de la cultura de la vinya al Rosselló». *Anales del Instituto de Lingüística de Cuyo* [Mendoza], núm. 5, p. 83-132.

Henry, Albert (1986). «Vernache, garnache, grenache». *Revue de Linguistique Romane* [Estrasburg], núm. 50, p. 517-526.

Kircher-Durand, Chantal (1993): «La dérivation suffixale dans les désignations de vignes a partir du livre xiv de l'*Histoire naturelle* de Pline». A: *Actes du colloque international «Les phytonymes grecs et latins»*. Université de Nice: Sophia Antipolis, p. 207-222.

LVit = Rull, Xavier (1997). *Lèxic bàsic d'enologia i viticultura*. Universitat Rovira i Virgili, Servei Lingüístic.

Mots = Veny, Joan (1991). *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona.

PAeb = Aebischer, Paul (1959). «Élucubrations bachiques et étymologiques sur les noms des vieux cépages valaisans». A: *Les propos de l'Ordre de la Channe*. Vol. 2. Savièse, p. 1-32.

Rézeau, Pierre (1992). «Pour une étude historique et étymologique des noms des cépages en français». *Cahiers de Lexicologie*, núm. 60 (I), p. 115-129.

Roldán, Antonio (1966). *La cultura de la viña en la región del Condado: Contribución léxica a la geografia dialectal*. Madrid.

SADURNÍ I VALLÈS, P. (1996). *Vocabulari del vinyater penedesenc*. Institut d'Estudis Penedesencs.

SALMON, Gilbert (1977). «Que reste-t-il du lexique régional de la vigne recueilli jadis en Lyonnais par Puitspelu?». *Travaux de Linguistique et de Littérature.* Vol. XV, núm. 1. Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg, p. 161-190.

SMITH, L.; CASAS, J. M. (1981). *Cambios semánticos en el léxico vitivinícola de Jerez*. Publicaciones de la Universidad de Sevilla.

Tècniq. = GIRALT, Emili (1980). «Les tècniques de la viticultura anterior a la fil·loxera». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 31, p. 64-71.

THBuc = HOHNERLEIN-BUCHINGER, Thomas (1996). «Per un sublessico vitivinicolo. La storia materiale e linguistica di alcuni nomi di viti e vini italiani». *Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie* [Tübingen], núm. 274.

VIAUT, Alain (1992). *Flor de vinha: en Médoc, paroles d'oc du vignoble à Saint-Estèphe*. Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitanie.

VvR = RECUENCO, Pedro (1963). *Vocabulario vitivinícola riojano*. Logronyo.

VVV = GRIERA, Antoni (1965). *La vinya. La verema. El vi*. Barcelona.

6.4. ALTRES ESTUDIS LINGÜÍSTICS (O LITERARIS)

Actes = VENY, Joan (1993). «Fortuna del fenomen /X/ en català: visió històrica de la "queada"». A: *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. II. Barcelona, p. 405-436.

Alac. = COLOMINA I CASTANYER, J. (1985). *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Diputació Provincial d'Alacant.

Aprox. = COLOMINA I CASTANYER J. (1993). «Aproximació a l'antroponímia murciana d'origen català. Un capítol poc conegut dins de la història de la llengua catalana». A: *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. II. Barcelona, p. 355-383.

Bolerany = VENY, Joan (1989). «L'equivalència acústica B = G en català: els casos de BOLERANY 'remolí' i BOIXAC 'galdiró'». A: *Miscel·lània Joan Bastardas/1.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XVIII), p. 101-127.

CASANOVA, Emili (1999). «La variació lingüística del valencià al segle XVIII a través de Joan Antoni Mayans (1718-1801)». *Cabdells* [Oliva], núm. 1, p. 129-149.

Dialect. = VENY, Joan (1993). *Dialectologia filològica: Transfusió lèxica: Llengua escrita i dialectalismes*. Barcelona.

DURAN, Eulàlia (1984). *Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les grandeses de Tarragona»*. Barcelona.

EXIMENIS, Francesc. *Terç del crestià*. Barcelona. [Ed. de 1929]

FERRER I MALLOL, M. T. (1994): «Nicolau de Mediona. Un notaio a Barcellona nel secolo XV». *Napoli Nobilissima: Rivista di Arti Figurative, Archeologia e Urbanistica* [Nàpols], núm. XXXIII, fasc. III-IV, p. 89-100.

GARGALLO GIL, J. E. (1994). *Les llengües romàniques. Tot un món lingüístic fet de romanços*. Barcelona.
Geoling. = VENY, Joan (1978). *Estudis de geolingüística catalana*. Barcelona.
GHC = BADIA I MARGARIT, A. M. (1984). *Gramàtica històrica catalana*. València.
GULSOY, Joseph (1993). *Estudis de gramàtica històrica*. València; Barcelona.
JSan = SANTAMARIA, Joan (1935). *Visions de Mallorca*. Barcelona.
LUNA, Xavier (1982). *El vocalisme del català a la zona de transició central-septentrional (Alt Empordà)*. Universitat Autònoma de Barcelona.
Màlica = VENY, Joan (1988). «¿De *Màlica* a les figues melenquines?». A: *Studia in honorem prof. M. de Riquer*. Barcelona, p. 177-194.
MASCARÓ, Joan (1984). «Aramon-aramònic: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara». *Estudis Universitaris Catalans* [Barcelona], vol. XXVI, p. 123-129.
Merita = VENY, Joan (1986). «L'ètim de *Merita* 'fredeluga' entre l'arabisme i l'onomatopeia». A: *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XII), p. 37-61.
Métodos = WARTBURG, Walter von (1951). *Problemas y métodos de la lingüística*. Madrid.
MORAN I OCERINJAUREGUI, J. (1994). «Notes sobre la confluència de V i B en català». A: *Treballs de lingüística històrica catalana*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 25-41.
MSar = SARMIENTO, Martín (1973). *Catálogo de voces y frases de la lengua gallega*. Universidad de Salamanca. [Ed. de J. L. Pensado]
ORTELLS, V.; CAMPOS, X. (1983). *Els anglicismes de Menorca: Estudi històric i etimològic*. Palma de Mallorca.
Panor. = COLÓN, G.; SOBERANAS, A. J. (1991). *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*. Barcelona.
Parlars = VENY, Joan (1987). *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca.
Petarc = VENY, Joan (1985). «Etimologia ictionímica. El català *petarc*, crenilabrus scina». A: *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae*. Vitòria, p. 753-761.
PLAZA ARQUÉ, C. (1996). *La parla de la Conca de Barberà*. Diputació de Tarragona.
PONSODA, Juan J. (1992). *La llengua catalana a Cocentaina al segle XIII segons el llibre de la Cort de Justícia*. Universitat d'Alacant.
RAFEL I FONTANALS, J. (1981). *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*. Universitat de Barcelona.
REL = VENY, Joan (1994). «La importación del fonema /X/ en catalán». *Revista Española de Lingüística*, núm. 24, vol. 1, p. 1-19.
ROHLFS, Gerhard (1969). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Vol. III: *Sintassi e formazione delle parole*. Torí.
SÁNCHEZ ADELL, J. (1994). «Toponimia rural de Castellón de la Plana en la Edad Media (siglos XIV-XV)». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* [Castelló de la Plana], vol. LXX, p. 517-600.
TODA, Eduard (1888). *Un poble català d'Itàlia: L'Alguer*. Barcelona.
valMB = COLOMINA I CASTANYER, J. (1991). *El valencià de la Marina Baixa*. València.

6.5. LEXICOGRAFIA CATALANA: DICCIONARIS, VOCABULARIS, ETC.

ALDC = *Atles lingüístic del domini català*. Institut d'Estudis Catalans: Universitat de Barcelona. [En curs de publicació]

Badia, A. M.; Pons, L.; Veny, J. (1993). *Atles lingüístic del domini català. Qüestionari*. Barcelona.

Blanc, Miquel (1994). *Garba: Mil paraules de Calaceit*. Barcelona.

Busa = Colón G.; Soberanas, A. J. (1987). *El «Diccionario latín-catalán y catalán-latín» de Elio Antonio de Nebrija y Gabriel Busa. Barcelona, 1507*. Barcelona.

Coll y Altabás, B. (1908). «El habla de la Litera». A: *Diccionario de voces aragonesas*. Saragossa. [Apèndix]

DAg = *Diccionari Aguiló* (1915-1934). Barcelona. 8 v.

DAlg = Sanna, Josep (1988). *Diccionari català de l'Alguer*. Barcelona; l'Alguer.

DAm = Amengual, Juan J. (1858-1878). *Nuevo diccionario mallorquín-castellano-latín*. Palma de Mallorca.

DBel = Esteve, J.; Belvitges, J.; Juglà, A. (1803). *Diccionario catalán-castellano-latino*. Barcelona.

DCVB = Alcover, A. M.; Moll, F. de B. (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca. 10 v.

DECat = Coromines, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona. 9 v.

DELC = *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana* (1934). Barcelona. 4 v.

DEsc = Escrig, Josep (1851). *Diccionario valenciano-castellano*. València. 2 v.

DFa = Fabra, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona.

DFeb = Febrer i Cardona, A. *Diccionári menorquí, español, francês y llatí*. [Menorca, *c*. 1830] [Manuscrit inèdit]

DFer = Ferrer y Parpal, J. (1883-1887). *Diccionario menorquín-castellano*. Maó.

DFig = Figuera, Pere A. (1840). *Diccionari mallorquí-castellà*. Palma de Mallorca.

DIEC = Institut d'Estudis Catalans (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona; Palma de Mallorca; València.

DLab = Labèrnia, Pere (1839-1840). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona. 2 v.

DMGa = Martí y Gadea, J. (1891). *Novísimo diccionario general valenciano-castellano*. València.

DRos = Ros, Carles (1764). *Diccionario valenciano-castellano*. València.

DSau = Saura, Jaume A. (1883). *Novíssim diccionari manual de las llenguas catalana-castellana*. Barcelona.

Farell i Domingo, J. (1994). *Castellfollit de Riubregós. Toponímia i vocabulari de la vila i el terme*. Barcelona.

GEC = *Gran enciclopèdia catalana* (1969-1980). Barcelona. 15 v.

Gual Camarena, M. (1968). *Vocabulario del comercio medieval*. Tarragona.

JLac = Lacavalleria, Juan (1696). *Gazophilacium catalano-latinum*. Barcelona.

LPal = Palmireno, Lorenzo (1569). *Vocabulario del humanista*. València.

Onomast. = Coromines, Joan (1994 i s.). *Onomasticon Cataloniae: Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona.

Pou, Onofre (1580). *Thesaurus puerilis*. Barcelona.

PzCab = Pérez-Cabrero, Arturo (1909). *Ibiza. Arte, arqueología, agricultura, comercio, costumbres, historia, industria, topografía. Guía del turista*. Barcelona. [Amb apèndix de vocabulari]
Quintana, Artur (1976-1980). «El parlar de la Codonyera. Resultats d'unes enquestes». (Estudis Romànics; XVII), p. 1-253.
Ribas, Enric (1991). *Aportació pitiüsa al DCVB*. Eivissa.
Sanelo = Gulsoy, Joseph (1964). *El diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo: Edición, estudio de fuentes y lexicología*. Castelló de la Plana.
Sistac i Vicén, R. (1993). *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*. Institut d'Estudis Catalans.
Torra, Pere (1640). *Thesaurus verborum ac phrasium*. Barcelona.
VHos = Hospitaler, José (1869). *Vocabulario castellano-menorquín y viceversa*. Maó.

6.6. ALTRA LEXICOGRAFIA ROMÀNICA

ALEANR = Alvar, M.; Llorente, A.; Buesa, T. (1979-1980). *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*. Madrid. 12 v.
Asín Palacios, M. (1943). *Glosario de voces romances registradas por un botánico anónimo hispano-musulmán (siglos XI-XII)*. Madrid; Granada.
Aut. = Real Academia Española (1726-1739). *Diccionario de la lengua castellana, llamado de autoridades*. Madrid.
Cara, Alberto (1889). *Vocabolarietto botanico sardo-italiano*. Càller.
DAn = Andolz, Rafael (1977): *Diccionario aragonés*. Saragossa.
DBGM = Palay, Simin (1932). *Dictionnaire du béarnais et du gascon modernes*. Pau.
DBor = Borao, Jerónimo (1908). *Diccionario de voces aragonesas*. Saragossa.
DCF = Ceccaldi, Mathieu (1988). *Dictionnaire corse-français: Pieve d'Evisa*. París.
DdeF = Figueiredo, Cãndido de (1936). *Dicionário da língua portuguesa*. 5a ed. Lisboa. 2 v.
DECH = Corominas, J.; Pascual, J. A. (1979-1983). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid. 6 v.
DEGC = Rodríguez González, E. (1961). *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. Vigo. 3 v.
DEI = Battisti, C.; Alessio, G. (1950-1957). *Dizionario etimologico italiano*. Florència. 5 v.
DELP = Machado, José P. (1952). *Dicionário etimológico da língua portuguesa*. Lisboa. 5 v.
DER = Cioranescu, Alejandro (1958). *Diccionario etimológico rumano*. Universidad de La Laguna.
DES = Wagner, Max L. (1960-1964). *Dizionario etimologico sardo*. Heidelberg. 3 v.
DGI = Casacci, Giovanni (1984). *Dizionario genovese-italiano*. Sala Bolognese.
DHLE = Real Academia Española (1972 i s.). *Diccionario histórico de la lengua española*. Madrid.
DISC = Lepori, Antonio (1988). *Dizionario italiano sardo campidanese*. Càller.
DLF = Littré, Paul-E. (1871-1887). *Dictionnaire de la langue française*. París. 6 v.

DLP = Academia das Ciéncias de Lisboa (1976). *Dicionário da lingua portuguesa*. Lisboa.
DLRM = Academia Republicii Populare Romîne (1958). *Dictionarul limbii romîne moderne*. Bucarest.
DOF = Alibert, Louis (1966). *Dictionnaire occitan-français: D'après les parlers languedociens*. Tolosa de Llenguadoc.
DPar = Pardo Asso, J. (1938). *Nuevo diccionario etimológico aragonés*. Saragossa.
DPF = Honnorat, S. J. (1846-1847). *Dictionnaire provençal-français ou Dictionnaire de la langue d'oc ancienne et moderne suivi d'un vocabulaire français-provençal*. Marsella. [Ed. de 1971]
DRAE = Real Academia Española (1984). *Diccionario de la lengua española*. 20a ed. Madrid. 2 v.
DSI = Porru, Vissentu (1866). *Dizionariu sardu-italianu*. Casteddu.
DTer = Terreros, Esteban de (1738). *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes y sus correspondencias en las tres lenguas francesa latina é italiana*. Madrid.
Du Cange, Domino (1883-1887). *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort.
DUso = Moliner, María (1982). *Diccionario de uso del español*. Madrid. 2 v.
FEW = Wartburg, Walter von (1922 i s.). *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. Bonn; Basilea.
GDLI = Battaglia, Salvatore (1961 i s.). *Grande dizionario della lingua italiana*. Torí.
Gloss. = Bassols de Climent, M.; Bastardas, J. (1960-1985). *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae*. Vol. I. Barcelona.
Guillén García, J. (1974). *El habla de Orihuela*. Diputació Provincial d'Alacant.
LEI = Pfister, Max (1979 i s.). *Lexico etimologico italiano*. Wiesbaden.
Llatas, Vicente (1959). *El habla de Villar del Arzobispo y su comarca*. Diputació Provincial de València.
Michel, Andreas (1996). *Vocabolario critico degli ispanismi siciliani*. Palerm.
MTor = Torreblanca Espinosa, M. (1976). *El habla de Villena y su comarca*. Diputació Provincial d'Alacant.
NDCLP = Morais Silva, A. de (1961). *Novo dicionário compacto da lingua portuguesa*. [S. ll.]. 5 v.
NDU = Külh, Ursula (1993). *Nuevo diccionario de americanismos*. Vol. III: *Nuevo diccionario de uruguayismos*. Santa Fe de Bogotà.
RDW = Tiktin, H. (1925). *Rumänisch-deutschés wörterbuch*. Bucarest.
TdF = Mistral, Frédéric (1878-1886). *Lou tresor dou felibrige ou Dictionnaire provençal-français*. Ais de Provença. 2 v. [Ed. de 1968]
TLE = Covarrubias, Sebastián de (1611). *Tesoro de la lengua castellana o española*. Madrid. [Ed. de M. de Riquer]
TLF = *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960)* (1971-1993). París. 16 v.
TrL = Griera, Antoni (1935-1947). *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona. 14 v.
VCors = Falcucci, F. D. (1915). *Vocabolario dei dialetti, geografia e costumi della Corsica*. Càller.

VdLI = Instituto della Enciclopedia Italiana (1991). *Vocabolario della lingua italiana*. Roma. 5 v.
VGar = García Soriano, J. (1932). *Vocabulario del dialecto murciano*. Madrid.
VIG = Sardo, Mario (1994). *Vocabolario italiano-gallurese*. Càller.
VNav = Iribarren, José M. (1984). *Vocabulario navarro*. Pamplona.
VNap = Andreoli, Raffaele (1993). *Vocabolario napoletano-italiano*. Nàpols.
VSvi = Sganzani, Silvio (1952-1970). *Vocabulario dei dialetti della Svizzera italiana.* Lugano.

7

GLOSSARI[1333]

1333. El número que, darrere la coma, acompanya les variants següents no correspon a la pàgina del llibre, sinó a la numeració que precedeix cadascuna de les meves entrades lexicogràfiques (de l'1 a la 323).

A

abeier 1
abeillane 1
abejar 1
abejera 1
abelhal 1
abelhano 1
abelhas 1
abelhè 1
abelhèi 1
abelheiro 1
abelleiro 1
abeller 1; § 4.2.3
abeller negre 1
abihano 1
abihié 1
achina de angelos 65
achina de Gerusalemme 240
adsarím 135
afarta pobles 93
afartabellacos 93
afartabous 2; § 4.5.1
afartagossos 157
afartapobles 93
afartapobres 93
affumé 102
aforcallat 99; § 4.1
aghinangelos 65
agibi 186
agracera 121
agramon 10
agramussa 12
agranyena 51
agranyena gotimosa 52
agrassera 121
aguardentera 38
agudelho 114
agudenho 114
agudet 114
agudilla 114
agudillo 114
aifabeguí 233
airén 232
alacant 5
alacantí 6
alamón 10
albilla 1
albina 312
albrudunis 3
albumannu 179
albu-radunis 3; § 4.7.3
alcayate 104
aledo 4; § 4.8.3
aledo real 256
aleluia 7
aleluier 7
aleluya 7
alfabeguí 233
alicambuixer 5
alican 5
alicant 5; § 4.8.3
alicant boixer 5
alicant-bouchet 5
alicante 5; § 4.8.3
alicante bouschet 5
alicante-vermelho 5
alicantí 6; § 4.8.2
alicànti 5
alilcante 5
al·leluia 7; § 4.10.1
al·leluia blanca 7
al·leluia negra 7
almadrá 8
almadrà 8
almadras 8
almandras 8
almandrau 8
almería 234
alòppu 181
alzibil 135
amananzal 140
ambolicaire 81
ambulicaire 81
americà 208; § 4.8.2
americana 208
ameriquèn 208
angela 65
angèla 65

angèlic 65
angelica 65
angélico 65
angelina 65
angiola 65
angla(s) 134
anglar(s) 134
aparellada 192
apianes 1
appesòrgias 242
aragonés 9
aragonès 9; § 4.8.2
aragonés blanco 9
aragonés tinto 9
aragonesa 9
aragonesa blanca 9
aragonesa negra 9
aragounés 9
aramó 10
aramò(n) 10
aramom 10
aramon 10; § 4.8.3
aramón 10
aramon blanc 10
aramón francés 10
aramont 10
aramoun 10
aramoun blanc 10
aramunt 10
arbequí 29
arbumánnu 3
arburadunis 3
arco 11
arcos 11; § 4.8.1
argamussa 12; § 4.7.7
ariño 13
arinyo 13; § 4.8.3
armon 10
armou 10; § 4.8.3
arratelau 184
arretagiàu 184
arretallàu 184
arriadolza 17
arribauto 259
arritellau 184
arrobal 306
arrouya 261
arsalí 14; § 4.8.2
aruredunis 3
arvudunis 3
ascanavella 84
ascanavella àstiga 84
ascanyavella 84
asclafajades 85
assadoulo-bouié 2
atomatada 39
atrapat 298
atzarim 135
aulivéa 116
aulivella 116
auliveto blanquo 116
aulivetos 116
avinyonet 29
axina angiolus 65
axina de àngiulus 65
àxina de bidda 315
àxina de binu 314
axina de ceresia 59
axina de Gerusalem 240
axina de Girusalemi 240
àxina de mesa 248
axina de pòberus 243
axina de San Giuanni 273
àxina de santu Perdu 262
axina de tres bias 299
àxina grega 122
àxina grussa 117
axina niedda 118
aygras 121

B

baba-rossa 16
babanès 16
babarrès 16; § 4.7.7
babarrossa 16
baberrès 16
balancí 308; § 4.8.2
balancí negre 308
balancí real 256; 308
balancía 308
balba-rossa 16
banadu 21
barba rosa de Italia 16
barba russa 16
barbal 15; § 4.1
barballera 15
barbarossa 16
barba-rossa 16; § 4.7.7
barbarou 16
barbarous 16
barbarous negre 16
barbarous rous 16
barbaroussa 16
barbaroux 16
barbarrès 16
barbarrusse 16
barbarúsu 16
barbera 15
barbéra 15
barberoux 16
barbés 15
bardalá 311
barbiròssa 16
bargiu 113
bariadorgia 17
barriadolza 17
barriadorgia 17
barriadorgia niedda 17
barriadorja 17; § 4.5.2
barriadroxia 17
bastard 18; § 4.7.1
bastardeira 18
bastardillo 18
bastardinho 18
bastardo 18
bastardo blanco 18
bastardo negro 18
bastardo-branco 18
bastardo-roxo 18
bastardu 18
bâtarde 18
batista 19; § 4.4.2
bavarrès 16

beba 20
bebo 20
bebu 20
beier negre 1
benadic 21; § 4.5.2
benadu 21
bèn-adus 21
benedit 21
beni carlo 22
benicarlo 22
benicarló 22; § 4.8.3
benicarlós 22
berbeghina 168
berdeu 311
berdisco 312
bernassa 107
beva 20
bianchedda 25
bianchet 25
biancheta 25
bianchétto 25
bianchiuo 25
biancolella 25
bide americana 208
birde 311
blaiet 23; § 4.8.1
blanc 25
blanc de Jerusalem 240
blanc fumet 102
blanc mansé 148
blancal 24; § 4.3.1
blanc-de-Champagne 317
blanchette 25
blancmansais 148
blanquet 25; § 4.3.1
blanquét 25
blanqueta 25; § 4.3.1
blanqueta blanca 25
blanqueta roja 25
blanqueto 25
blanquette 25
blanquette blanque 25
blanquette rouge 25
blanquilla 25
blanquiroja 102
blantxie 25
boal 30
boal blanco 30
boal pardo 30
boal-de-alicante 30
boal-roxo 30
boal-tinto 30
bobal 30
bobal blanco 30
bobal negro 30
bobalet de Requena 30
bobó 26; § 4.7.3
bodelló 29
bogal 30
bois droit 103
bois dur 103
bolicaire 81
bomagastro 163
bom-bedro 173
bom-vedro 173
bona llavó 27
bona llavor 27; § 4.7.4
bonas llabós 27
bonas llavors 27
bonastrell 164
bones llavors 27
bonicaire 81
bonicària 81; § 4.5.1
borret 28; § 4.7.5
borrut 28
botaiol 29
botallol 29
botayal 29
botayol 29
botelheira 29
botellal 29; § 4.9.2
botellat 29
boto de gall 63
botó de gall 63; § 4.2.1
botó de gat 63
botón de gallo 63
botón de gallo negro 63
botón de gato 63
bourre longue 28
bourret 28
bourru 28
bouteian 29
bouteillan 29
bouvette 30
bovadal 30
boval 30; § 4.2.3
boval blanc 30
boval negre 30
bovàle 30
bovale grande 30
bovale mannu 30
bovale peticco 30
bovaleddu 30
bovalet de Requena 30
bovali 30
bovali de Spannya 30
bovàli mànnu 30
bovali pitticu 30
branca da reina 212
brancal 24
brocada 31; § 4.1
brocada blanca 31
bromet 123; § 4.6
bronzet 32; § 4.3.4
broumèstio 123
broumet 123
brounet 33
bru 33
bruixati 266
brumarie 123
brumariu 123
brumasta 123
brumasto 123
brumbesta 123
brumer 123
brumesta 123
brumèsta 123
brumesta bianca 123
brumesta nera 123
brumeste 123
brumestia 123
brumèstio 123
brumèsto 123
brumestre(s) 123
brun 33

brun gros 33
brun fourcat 99
brunello 33
bruneret 33
brunet 33; § 4.3.2
bruno 33
bumasta 123
bumasti 123
bumasto 123
bumèstio 123
burdu 210
burral 53
burret 28
buto de gaill 63
butò de gall 63
buttuna di gaddu 63
buttuna di gattu 63

C

cadernal 50
cagalona 34
cagarrizo 34
cagat 34; § 4.10.2
cagat femella 34
cagat mascle 34
cagazal 34
cagliunart 44
cagnina 238
cagnolari 44
cagnonale 44
cagnovali 44
cagnulari 44
cagnunal 44
caixal de llop 230
calabrés 35
calabrès 35; § 4.8.2
calabresc(h) 35
calabrese 35
calabresu/-a 35
calábria 35
calavrist 35
caldareddu 36
caldelas 36
calderer 36; § 4.9.3
calignado 51
calignano 51
callet 37; § 4.3.3
callunari 44
calop 181; § 4.8.3
calop aiguardenter 38; § 4.7.3
calop blanc 181
calop d'esperó de gall 88
calop de cireretes 59
calop de malvasia 38
calop imperial 125
calop mollàs 162
calop moscatell 38; § 4.7.3
calop moscatell negre 38
calop negre 181
calop rosat 181
calop sense pinyol 280
calop tomàtiga 39; § 4.2.2
calop vermell 181
calop vermêy 181
calots 181
cama de garsa 42
cama de perdiu 40; § 4.2.1
camas de garsa 42
camatendre 72
cama-tendre 72
cambril 41; § 4.8.3
cames de garsa 42; § 4.2.1
canaiuòla 238
canaiuòlo 238
cananeu 44
candia 43; § 4.8.3
candiòtto 43
canin forte 238
canina 238
cannaglia 44
cannaia 44
cannaiola 44
cannonadu 44
cannonatu 44
cannonau 44
canonao 44
canonau 44; § 4.1
canucula 238
canyonal 44; § 4.1
cap blanc 45; § 4.2.1
cap de colom 46; § 4.2.1
cap negre 47; § 4.2.1
caragnane 51
carañena 51
caranyana 51; § 4.8.3
caranyana blanca 51
caranyana negra 51
caranyena 51; § 4.8.3
carcajola 17
carcajolo nero 17
carcassés 48
carcassès blanc 48; § 4.8.2
carcassounés 48
cardador 49; § 4.7.5
cardaor 49
cardenal 50; § 4.3.4
cardenilla 50
cardinal 50
carignan 51
carignan blanc 51
carignan noir 51
carignano 51
carignanu 51
cariñena 51
cariñena blanca 51
carinhena 51
carinyana 51; § 4.8.3
carinyana blanca 51
carinyana negra 51
carinyena 51; § 4.8.3
carinyena gotimosa 52; § 4.7.7
carló 22
carlón 22
carnàccia 107
carrega 53
carrega-besta 53
carrega-burro 53
carregaburros 53
carrega-ruc(h) 53
carrega-rucs 53; § 4.5.2
carrega-somer 53

carrega-someres 53; § 4.5.2
carrega-sumers 53
carrellera 54; § 4.9.2
cartoixà 55; § 4.10.1
cartotxà 55
cartuchá 55
cartuixá 55
cartuxá 55
cascabelona 56
cascavell verd 56; § 4.7.3
casol 29
castelhana 57
castellà 57; § 4.8.2
castellana 57
castellana blanca 57
castellano 57
castellano negro 57
castilha 57
catalan 5
ceinsó 58
cencivera 78
cerasuolo 59
cerceal 83
cerra 282
charelo 318
chasela 319
chasselas 319; § 4.8.3
chasselas bianco 319
chasselas blanc 319
chasselas daurada 319
chasselas dorada 319
chasselas dorato 319
chasselas doré 319
chasselas noir 319
chasselas rose 319
chasselat 319
chassellas de Fontainebleau 319
chella 249
chelva 249
chenin 238
cherès 320
chiarella 318
chiarèllo 318
chiarello di Napoli 318
chiaretto di Mataró 158
chimoy 287
chironet 113
cilla 48
cinq-saou 58
cinq-saous 58
cinq-sauts 58
cinsau 58
cinsault 58
cinsault de l'Hérault 58
cinsaut 58
cinsó 58; § 4.5.1
cinzal 58
cinzão 58
cirereta 59; § 4.2.2
ciriegiuolo 59
ciutí 275
clapat 60; § 4.7.6
cloquet 61
clotet 61; § 4.7.6
cluixent 70
clujidera 70
coda di volpe 168
codivarta 72
cogioni de galo 63
coió de gall 63
cojón de gato 63
colassa 62; § 4.7.2
colassa blanca 62
colassa negra 62
colhão-de-galo 63
colhom de galo 63
colló de gall 63; § 4.2.1
colló de gat 63
collón de gato 63
collons de gall 63
colombal 46
colombana 46
colombano 46
colombina/-o 46
columbinae 46
columbinum 46
coma 64
compañón de gato 63
confitura 29
conxivera 29
coq 204
cor d'àngel 65; § 4.10.1
cor de colom 66; § 4.2.1
coração-de-galo 66
corazón de gallo 66
corbeau 202
corçac 86
còrcec 67; § 4.8.2
corcello 87
corcelló 87
corcerch 67
corcesco 67
corinthe 68
corinthe blanc 316
corinthe rouge 316
corinthe violet 316
corinthien 68
corinthium 68
corinto 68; § 4.8.3
corinyana 51
corneià 69
cornelia 69
cornèlia 69; § 4.8.3
corsa 67
còrsega 67
còrsica 67
corsicque 67
còrso 67
cortoixà 55
cortotxà 55
corzu grussu 67
couflo-bouié 2
coulombau 46
coupado 184
cranaccia 107
crapicheddu 70
criñana 51
crinyana 51
croquant 70
crouchent 70
cruchinet 70
cruixent 70; § 4.7.3
cruixent blanc 70
cruixidell 70

cruixó 70
cruixó d'en valent 309
cruixó d'en vermell 70
cruixó d'esperó de gall 88
cruixó de senyal de gall 63
crujidera 70
crujillón 70
cruscan 70
crussènt 70
cua d'avoia 73
cua d'ovella 73
cua de guilla 29
cua de moltó 73; § 4.2.1
cua tendre 72
cuas de aboya 73
cuasec 71
cua-sec 71; § 4.7.2
cua-tendra 72
cuatendre 72; § 4.7.2
cues d'avoia 73
cues d'ovella 73; § 4.2.1
culroig 29
curniola 303
cursach 86
cutunat 3

D

d'airent 232
d'alican 5
d'Alicante 5
d'arroba 306
d'esperó de gall 88
dacsa 74; § 4.2.2
daidescu d'Itàlia 29
dàtil 75; § 4.2.2
datileña 75
datilera 75
datilillo 75
dattier 75
daurat 80
daxa 74
de aguardiente 38
de Arcos 11
de balancí 308
de botó de gall 63
de brumés 123
de cambril 41
de casa en lluna 237
de Cherès 320
de clotet 61
de colgar 242
de cor d'àngel 65
de cuelga 242
de dolcivera 78
de fartapobres 93
de forcallada 99
de garnatxa 107
de gateta 109
de geronet 113
de giró 113
de gos 238
de gra gros 117
de grans de jueu 239
de grumer 123
de Jerusalem 240
de la Madalena 143
de la Magdelaine 143
de Malvasie 145
de mamella de vaca 147
de manduixa 142
de Mantoue 151
de marseguera 161
de messeguera 161
de Molvedre 173
de pasa 186
de planta 207
de planta fina 216
de planta nova 219
de planta vermella 207
de popa de bou 147
de popa de vaca 147
de queixal de llop 230
de roget 261
de S. Giovanne 273
de Saint Jean 273
de Sant Jaume 272
de Santa Anna 246
de Santa Madalena 143
de sent-ana 246
de teta de vaca 147
de tripó de gall 63
de tripó de gat 63
de vennegna 313
de verdil 312
de Vernaça 107
de vernacia 107
de vernacium 107
de vi 314
de vinya 315
de Xella 249
de Xixona 322
dedo-de-dama 152
dedos de doncella 152
del Bac 250
del clotet 61
delloner 136
dent de llop 230
dent-du-loup 230
di S. Anna 246
di san Martino 245
di Tiro 293
directe 76; § 4.7.1
directe blanc 76
directe francès 76
directo 76
direttissima 76
dit de donzella 152
doçal 77
doçal-branco 77
doçar 77
doiradinha 80
doirado 80
dolcerell 77; § 4.5.1
dolcivera 78; § 4.5.1
doleivera 78
domenc 79
domènec 79; § 4.8.1
domenech 79
domeny 79
dominga 79; 154
donzelynho 281
doradilla 80
doradillo 80; § 4.3.1

doradiño 80
douçannelle 77
doucinelle noire 77
doucinello 77
doulsareill 77
douradinha 80
dourado 80
drapat 298
duceddu 77
ducicillu 77
dulzal 77
dulzar 77
dulzor 77
dumech 79
duraze femelle 34
duraze mâle 34

E

edo 4
eixaent 128; § 4.8.3
embeca 29
embolicaire 81; § 4.7.8
emperial 125
encarnada 82
encarnado sin hueso 82
encarnat 82; § 4.3.4
enfariné 49
enfumé 102
engor 211
engor basta 211
engor fina 211
errales 29
escala 188
escana bella 84
escaña vellas 84
escanadella 84
escanavella 84
escanya gos 83
escanyaca 83
escanyacà 83; § 4.5.1
escanyagossos 83; § 4.5.1
escanyavella 84; § 4.5.1
escanyavelles 84
escatxigós 90
escaxigós 90
esclafacharre 85
esclafacherri(s) 85
esclafagerra 85
esclafagerres 85; § 4.9.2
esclatagerres 85
escorçac 86; § 4.1
escorcelló 87; § 4.1
escursac 86
escursag 86
esgana can 83
esgana-cão 83
esmadrà 8
esmirna 29
esparraller 29
esperó de gall 88; § 4.2.1
esperons de gall 88
esquinça-robes 29
esquiterell 89; § 4.7.3
esquitxador 90
esquitxa-gos 90
esquitxagós 90; § 4.7.3
esquitxagossos 90
esquitxós 90
estorell 91; § 4.9.3
estorell calderer 36
estorell de pinyeta 92; § 4.7.7
estorell lluent 91
estripaell 298
estropadell 298
estropaell 298
esturell 91

F

fagoneu 97
farnous 28
farta pobles 93
fartapobre 93; § 4.5.1
fartapobres 93
felanitxer 29
felipet 94; § 4.8.1
fenollera 98
fernandella 96
ferra 95
ferrà 95
ferral 95
ferral-branco 95
ferrana 95; § 4.3.3
ferrandel 96
ferrandella 96; § 4.8.1
ferrão 95
ferrar 95
ferrar blanco 95
ferreal 95
ferrendella 96
ferreola 95
ferrol 95
feuille ronde 183
feuille-blanche 49
fina 216
fogoneres 29
fogonetxo 29
fogoneu 97; § 4.7.3
fogoneu francès 97
folha redonda 183
folha-de-figueira 241
folhal 185
fonollera 98; § 4.2.2
forcadella 99
forcallá 99
forcallà 99
forcallada 99; § 4.1
forcallada blanca 99
forcallada negra 99
forcallar 99
forcallat 99
forcallat blanc 99
forcallat blanca 153
forcallat negre 99
forcallat tinta 99
forcella 99
forcelluta 99
forenses 236
formenté 161
formicaro 100
formigo 100

formigó 100
formigor 100; § 4.6
forqueta 99
forro-negro 151
francès 101; § 4.8.2
franceset 101
frâula 142
fresa 142
fromental blanc 161
fromental noir 161
fromenté 161
fromenté blanc 161
fromenteau 161
fromentier 161
froumenteuil 161
full de julivert 133
fumat 102; § 4.3.3
fumosa 102
fumusa russa 102
fumusa vranca 102
fustera 103; § 4.7.1

G

gagliòppa 181
gagliòppo 181
gagliouppe 181
gaiata 104; § 4.7.8
gajòppe 181
galera 105
gallera 204
gallet 37
gallétto 204
gallo 204
galop 181
galoppe napolitanu 181
galoppe sardu 181
galòppo 181
galòppu 181
galopu 181
gardaré 3
gargollassa 106; § 4.6
gargollosa 106
garnáccia 107
garnace 107
garnacha 107
garnacha blanca 107
garnacha encarnada 107
garnacha roja 107
garnacha tintorera 292
garnache 107
garnacho 107
garnacho blanco 107
garnacho tinto 107
garnachu 107
garnaja 107
garnatja 107
garnatjo 107
garnatx 107
garnatxa 107; § 4.8.3
garnatxa blanc 107
garnatxa blanca 107
garnatxa borda 210
garnatxa negra 107
garnatxa peluda 119
garnatxa rossa 107
garnatxa tintorera 292; § 4.3.2
garnatxera 107
garnatxera blanca 107
garnatxera roja 107
garnatxo 107
garnatxó 107
garnatxo blanc 107
garnatxó blanc 107
garnatxo negre 107
garricadorza 17
garrigue 48
garrilla 108
garró 115
garrut 108; § 4.7.8
gateta 109; § 4.9.3
gateta blanca 109
gateta negra 109
gatxeta 110; § 4.7.8
gavarro 101; § 4.7.7
gayata 104
gemellarum 192
gerosolemitana 240
gerusalemi 240
ghjacarina 238
giacomino 130
gijona 322
giqué 129
gira-sol 112; § 4.2.2
girat 182
giró 113; § 4.8.2
girò 113
girò arrubiu 113
girò barzu 113
giró boval 30; 113
giró de Spagna 113
girò negra 113
girò nieddu 113
girò vargiu 113
girone comune 113
girone di Spagna 113
gironet 113; § 4.8.2
gironi 113
giugliese 132
goarnassa 107
godelha 114
godelho 114
godella 114; § 4.7.3
godello 114
godelo 114
godenho 114
godilho 114
golòppe 181
golòppo 181
gorch 211
gordal 117
gordala 117
gordaria 117
gordera 117
gorg 211
gorgollassa 106
gornaccia 107
goron 115
gorró 115
gorru 115
gounflo-bouié 2
gourdoux 117
gra d'oliva 116; § 4.2.2

gra de oliva 116
grà de uliva 116
gra gros 117; § 4.7.3
gra negre 118; § 4.3.2
gra rodó 254
graeco 122
graecula 122
graecum 122
gramunt 10
gran negro 118
granáccia 107
granacha 107
granache 107
granacho 107
granachu 107
granatja 107
granatja blanc/-a 107
granatja gris 107
granatja negra/-e 107
granáttsa 107
granatxa 107; § 4.8.3
granatxa blanca 107
granatxa negra 107
granatxa peluda 119; § 4.7.5
granatxa tintorera 292
granatxe 107
granatxo 107
granazza 107
granazzo 107
granyena 51
grapasa 120; § 4.7.7
graposa 120
grappèla 120
grappósa 120
grappu 120
grapput 120
grassella 121
grasser 121
grassera 121; § 4.5.1
gre 122
grec 122; § 4.8.2
grec blanc 145
grec groc 145
grec rose 122
greca 122
greca fimminina 168
grecani 122
greco 122
grecque 122
grecu 122
grecu masculini 168
grego 122
gregu nieddu 122
grenache 107
grenache blanc 107
grenache gris 107
grenache noir 107
grenacho 107
greque 122
grèu 122
gribot 259
gris de Salses 269
grixera 3
grolleau 202
gromet 123
gromet blanc 123
gromet negre 123
gros mansenc 148
gros marcillin 150
gros mollar 162
gros noir 5
gros pascal 194
grossara 117
grossenc 29
grumé 123
grumer 123; § 4.6
grumer blanc 123
grumer moscatell 123
grumer negre 123
grumés 123
grumessos 123
grumet 123; § 4.6
grumet blanc 123
grumet negre 123
guarnaccia 107
guarnaccia niura 107
guarnaccia vranca 107
guarnascia 107
guarnatxa 107
guarnazinum 107
guarnazza 107
guernascia 107
guisaga 126
gurumer 123

H

heben 321
herradilla 96
herrant 95
herrial 95
híbrid 124; § 4.7.1
híbrido 124
híbrido blanco 124
hua de Santu Juanne 273
huevo de gallo 63
huió 29
huyada 302

I

iaga 126
ibedo 124
ibedro 124
imperial 125; § 4.5.1
imperiale 125
inzolia impiriali 125
irvido 124
isaga 126; § 4.7.8
italià 127; § 4.8.2
itàlia 127
iuliatica 132
izaca 126
izaga 126

J

jabí 275
jaca 129
jacobin noir 130
jacquez 129
jaen 128

jaén 128; § 4.8.3
jaén blanco 128
jaén negro 128
jaén verdal 128
jaenas 128
jain 128
janenco 273
janenco negro 273
jaque 129
jaqué 129; § 4.8.1
jaques 129
jaqués 129; § 4.8.1
jaspejat 205
jasserano 29
jatibí 275
jaume 272
jaumet 130; § 4.4.2
jaumí 130
jaumillo 130
jauminc 130; § 4.4.2
jaumis 130
jerez 320
jijona 322
joanec 273
joanenc 273; § 4.4.2
joanet 131
joanillo 131; § 4.4.2
joannen blanc 273
joão-domingos 154
jouanen 273
jouanenco 273
jouanengo 273
jouannenc 273
juanens négrés 273
juanillo 131
juliolenc 132; § 4.4.1
julivera 133; § 4.2.2
jumillo 130
juminc 130
juriolenc 132
justuli 139

L

lairen 181
lairén 232
laluier 7
laluyé 7
lambrusco 29
lanata 119
langlade 134; § 4.8.3
la-planta 207
latzarí 135; § 4.5.1
lauzarín 135
layren blanca 232
layren negra 232
lazari 135
lazarinu 135
lazary 135
lazzarì 135
lazzarinu 135
ledo 4
legno duro 103
licanto 5
listán 29
lladoner 136
lladoner pelut 119; 136
llambrusca 29
llarén 232
lledoner 136; § 4.8.2
lledoner blanc 136
lledoner gris 136
lledoner negre 136
lledoner pelut 119; 136
lledoner roig 136
lledoner vermell 136
llistà 29
llodener 136
llora 137; § 4.3.2
lloreta 137; § 4.3.2
lloseta 138; § 4.8.3
llossa 222; § 4.8.3
llossano 222
llossero 222
lugiaria 132
luglenchis 132
lugliatica 132
luglienga 132
luiatica 132

M

maçã 140
macabeo 139
macabèo 139
macabeu 139; § 4.4.2
macabèu 139
macabeu blanc 139
macabeu de gra petit 139
macabeu del bagó gros 139
macabeu del bagó xic 139
macabeu del gra gros 139
macabeu del terreno 139
macabeu fi 139
macabeu roig 139
macabeu valencià 139
macadeu 139
macameu 139; § 4.4.2
maçanal 140
maçanet 140; § 4.2.2
maccabeo 139
machabeu 139
macià 141; § 4.8.1
madalenen 143
madaleno 143
madalenous 143
madeleine blanche 272
madeleine noire 272
maduixa 142
maduixer 142; § 4.2.2
magdalena 143; § 4.4.2
magdalens 143
maimó 144; § 4.8.1
maimò 144
maimons blanchs 144
malasissa 3
mallorquí 29
malmazìa 145
malobosìo 145
maluasia 145
maluezia 145

malvagia 145
malvagìa di Piemonte 38
malvaria 145
malvarits 145
malvascìa 145
malvasia 145
malvasía 145
malvasia borda 145
malvasia candiae 43
malvasia de Banyalbufar 145
malvasia de Sitges 285
malvasia fosca 145
malvasia fumada 145
malvasía morada 145
malvasia-fina 145
malvasia-grossa 145
malvasia-miúda 145
malvasia-tinta 145
malvasia-vermelha 145
malvaxia 145
malvesí 145
malvesia 145; § 4.8.3
malvesía 145
malvesia blanca 145
malvesia de Sitges 285
malvesia roja 145
malvesia rossa 145
malvesìo 145
malvessia 145
malvesy 145
malvezia 145
malvoisie 145
malvoisie blanche 145
malvoisie grise 145
malvoisie rose 145
malvoisie rouge 145
malvoisien 145
mamella de monja 146; § 4.10.1
mamella de vaca 147; § 4.2.1
mamelles de vaca 147
mamelleta de monja 146
mamelle-vaca 147
mamians 29
mançaneta 140
mançanilla 140; § 4.2.2
mancès 148; § 4.8.2
mancesa 148
manchega 153
mancin 148
mandó 149; § 4.8.3
mandós 149
mandras bianca 8
mandras niedda 8
manduixer 142
manestrell 164
mansa 148
mansanilla 140
mansé 148
mansec 148
manseix 148
mansella 150; § 4.8.3
mansellerès 150
mansen 148
mansenc 148
manseng noir 148
mansengoû 148
mansengue 148
mansés 148
manset 148; § 4.8.2
mansin 148
mantagastro 163
manto negre 151
manto negro 151; § 4.8.3
mantònic aspre 168
mantònic fi 168
mantonico 168
mantonicu fimmineddu 168
mantonicu masculu 168
mantonicu niuru 168
mantonicu vrancu 168
màntua 151; § 4.8.3
mantuo 151
mantúo 151
mantúo morado 151
manuella 152; § 4.2.1
manxega 153; § 4.8.2
manza 148
manzanilla 140
manzésu 148
marceille 150
marcelhe 150
margot blanc 48
maria Domingo 154; § 4.8.1
maria-gomes 155
marisancho 155
marisanxo 155; § 4.8.1
marizancho 155
marmasìa 145
marmaxia 145
marmaziu 145
marmumusìe 145
marnésie 145
marnesìo 145
marseguera 161; § 4.8.1
marseguera fumada 161
marseguera verdalenca 161
marsellais 150
marsellera 150
marsellerès 150; § 4.8.2
marsighiana 150
marsigliana bianca 150
marsigliana nera 150
marsilianum 150
martim 245
martinen(c) 245
martino 245
martorella 156; § 4.8.2
martoreya 156
marva 145
marvascia 145
marvasia 145
marvesìo 145
marvoisier 145
marvoisin 145
marvoueisìo 145
marzuela 161
masadera 161
masaguera 161
maselhenc 150
masnec 148

massacà 157; § 4.8.3
massanet 140
masseguera 161
masset 148
massetanum 148
mataro 158
mataró 158; § 4.8.3
mataró de gaiatet 104
mataró ros 158
matarona 158
matavells 159; § 4.5.1
materò 158
materot 158
mateu 160; § 4.4.2
matinié 228
matinier 228
maurillon 171
mauvesié 145
mauvesìo 145
maymó 144
mayorquin 29
mazzacane 157
meldierco 11
melvasia 145
mendó 149
mennavacca 147
mennavacca bianca 147
menzía fema 34
menzía macho 34
merlot 202
merseguera 161
meseguera 161
messeguera 161; § 4.8.1
meunier 49
miguel d'Arco 11
miguel de Arcos 11
miguel del Arco 11
minna di vacca 147
miquel d'Arcos 11; § 4.8.1
miqueldárcos 11
moc de gall 93
moirisco 212
molar 162
molar-grosso 162
molarinha 162
moll 162
mollà 162
mollar 162; § 4.7.3
mollar blanco 162
mollar negro 162
mollard 162
mollaret 162
mollarinc 162
mollaró 162
mollerassa 29
mollerinc 162
mollí 162; § 4.7.3
mollinc 162
moltonac(h) 168
molviedro 173
momagastro 163; § 4.8.3
monastel 164
monastell 164
monastéll 164
monasteou 164
monastrel 164
monastrell 164; § 4.10.1
monastrell de la gaiata 104; § 4.7.8
monastrell de la gueiata 104
monastrell de xingló § 3
monastrell fort 164
monastrell menudo 164
monastrell moll 164
monastrell ros 164
mondragó 165
mondragon 165; § 4.8.1
mondragón 165
monegrillo 170
monestel 164
monestrel 164
monestrell 164
monestrells blanchs 164
monget 166; § 4.10.1
monica 113
monistéll 164
monistréll 164
monstelo 164
montalbán 167
montalbana 167; § 4.8.2
montalbano 167
montalvana 167
montanna 168
montano 168
montona 168; § 4.2.3
montonach 168
montònec 168; § 4.2.3
montonec(h) 168
montònega 168
montonego 168
montonenc(h) 168
montònic 168
montònico 168
montonicum 168
montonzico 168
montúa 151
montúo 151
monvedro 173
mora 172
morabia 169
moràbia 169
moraga 29
moraita 169
morapio 169
morastel 164
morastell 164; § 4.10.1
morastell de gra gros 164
morastella 164
morastil 164
morastrell 164
morastrell de la gaiateta 104
morastrella 164
morastrelló 164
moravia 169
moràvia 169; § 4.10.3
moravita 169
moreggiano 171
moreillons 171
morellino 171
morelló 171
morenill 170
morenillo 170; § 4.3.2
morenillo blanco 170
moret 172

moret-bàmbol 172
moreto 172
moret-trobat 299
moreu 171; § 4.3.2
morillo 171; § 4.3.2
morillo de Climent 171
morillon 171
morillon noir 171
morinillo 170
moristel 164
moristello 164
moro 172; § 4.10.3
morrastell 164
morrastell blanco 164
morsacà 157
mortoreia 156
mortorella 156
morvède 173
morvedre 173; § 4.8.3
morvégué 173
morvèque 173
morzacà 157; § 4.8.3
moscadeddu biancu 174
moscadèl 174
moscadella 174
moscadellata 38
moscadèllo 174
moscadellone 176
moscado 174
moscarella 174
moscat 174; § 4.7.3
moscàt 174
moscat blanc 174
moscat bromat 174
moscat bròmec 174
moscat de gra petit 174
moscat de taula 174
moscat juriolenc 132
moscat negre 174
moscat noir 174
moscat rodó 174
moscat vermell 174
moscatel 174
moscatèl 174
moscatel blanco 174
moscatel branco 174
moscatel gordo 174
moscatel gorrón 115
moscatel menudo 174
moscatel romano 175
moscatel rosado 174
moscatel roxo 174
moscatel tinto 174
moscatell 174; § 4.7.3
moscatèll 174
moscatell blanc 174
moscatell de color 174
moscatell de gra negre 118
moscatell de gra petit 174
moscatell italià 127
moscatell mescat 174
moscatell negre 174
moscatell roig 174
moscatell romà 175; § 4.8.2
moscatella 174
moscatellato 174
moscatellet 174
moscatellétto 174
moscatelló 176; § 4.7.3
moscatèllo 174
moscatellón 176
moscatellóne 176
moscatelón 176
moscatelòn 176
moscato 174
moscato bianco 174
moscato giallo 174
moscato passito 174
moschadelli 174
moschêt 174
mouillave 162
moulard 162
moulas 162
mounastèl 164
mounesten 164
mouràs 172
mourastel 164
mourastèu 164
moure 172
mourelet 171
mouren 172
mourestèl 164
mourestil 164
mourvèbre 173
mourvede 173
mourvédou 173
mourvedre 173
mourvegue 173
mourvese 173
mouscatèu 174
móuvergue 173
moyret noir 172
mula 224
mullinch blanch 162
mullinch negre 162
multonachs 168
mulviedro 173
munastrell 164
muntalbana 167
muntona 168
muntuónico 168
munustèl 164
murastrell 164
muristèddu 164
muristella 164
muristelloni 164
muristèllu 164
muristel·lu 164
murviedro 173
murviero 173
musac 29
muscá róudgé 174
muscadé 174
muscadeau 174
muscadèddu 174
muscadeddu nieddu 174
muscadel 174
muscadeliero 174
muscadella 174
muscadélla 174
muscadelle 174
muscadello 174
muscadellone 176
muscadellu 174

muscadellu nieddu 174
muscadellu ruju 174
muscadeou 174
muscadet 174
muscadèu 174
muscadèu blanc 174
muscadèu negre 174
muscadine 174
muscarella 174
muscarellona 176
muscat 174
muscat à gros grain 175
muscat à petit grain 174
muscat blanc 174
muscat d'Alexandrie 240
muscat de Jérusalem 240
muscat de Ribezalte 259
muscat de Ribos-Autos 259
muscat grè 175
muscat negre 174
muscat noir 174
muscat romá 175
muscat romain 175
muscat rouge 174
muscatael 174
muscatallo 176
muscatalò 176
muscatéa 174
muscatédda 174
muscateddoni 176
muscatèddu 174
muscateddu niuru 174
muscateddu vrancu 174
muscategliò 176
muscateill blanch 174
muscateiro 174
muscateliera 174
muscateliero 174
muscatell 174
muscatella 174
muscatello 174
muscatellò 176
muscatèllo 174
muscatellu 174
muscatellún 176
muscatellus 174
muscatèlo 174
muscatèu 174
muscatiddoni 176
muscatiero 174
muscau 174
musquette 174
mutlló 162
muviero 173

N

nació 177; § 4.5.1
nadal 29
nasal 29
navarre 16
negrainha 178
negral 179
negralejo 179
negra-moira 172
negrão 179
negre 179
negre de planta 207
negrella 178; § 4.3.2
negrèlla 178
negrelló 178; § 4.3.2
negret 109
negret de gateta 109
negreto 109
negrétto 109
negreyó 178
negrilla 178
negrillo 178
négrillon noir 178
negrina 178
negrinho 178
negron 118
neirèt 109
neral 179; § 4.3.2
nerault 179
neraut 179
nerella 179
nerèllo 179
neret 109
nerétto/-a 109
niedda moddi 162
niedda nostra 218
niedda salva 244
nièdda-mòra 172
nieddèdda 109
nieddu mannu 179
nieddu porcu 3
nieddu porchinu 64
nighèdda bèra 178
niureddu 178
niureddu mizzanu 178
noirault 179
noiraut 179
noireau 179

O

occ'd'pernisa 301
occhio di pernice 301
occhio di pernice bianca 301
occhio di pernice nera 301
occhio di pernice rossa 301
oeil de perdrix 301
oeillade 302
oélh-de-tour 301
ojillo de liebre 300
ojo de gallo 301
ojo de liebre 300
oleagina 116
olivea 116
olivedda 116
olivella 116
olivetta 116
olivette 116
olivette blanche 116
olivetto 116
orgollassa 106
ou de gall 63
ouillade noire 302
ouliade 302
oulivén 116

oulivetto blanco 116
oulivetto negro 116
ous de gall 63; § 4.2.1
overa de gallina 63

P

país 215
pajarera 191
pajarete 191
pajariega 191
palat 181
palle di gatto 63
palob 181
palombina 180
palombino 180
palomí 180
palomilla 180
palomillo 180
palomina 180
palomino 180; § 4.2.3
palomino de Jerez 180
palomino negro 180
palop 181; § 4.8.3
palòp 181
palop blanc 181
palop cirer 59
palop llonc 181
palop mollar 162
palop napolità 181
palop negre 181
palop rudó 181
palop vermell 181
palòppo 181
palot 181
palumbina 180
pampagirat 182
pampanal 185
pampanera 185
pampaneta 185
pampa-redó 183; § 4.7.5
pampa-redon 183
pampegat 185
pampe-redona 183
pampinu 185
pamplugat 185
pàmpol girat 182; § 4.7.5
pampol retallat 184
pàmpol rodat 183; § 4.7.5
pámpol rodó 183
pàmpol rosat 183
pàmpol talladet 184; § 4.7.5
pampolat 185; § 4.7.5
pampolera 185
pampolrosat 183
pancé 186
pancualsalom 195
panpegat 185
pansa 186; § 4.9.1
pansà 186
pansa alicantina 6
pansa blanca 186
pansa catalana 186
pansa de Xixona 322
pansa del país 186
pansa del terreno 186
pansa manut 189
pansa moscatell 186
pansa muscatallana 186
pansa negra 186
pansa rodona 186
pansa roia 186
pansa roja 186
pansa rossa 186
pansa tendra 190
pansa valenciana 187; § 4.8.2
pansa vermella 186
pansaescaló 188; § 4.7.7
pansal 186; § 4.9.1
pansal blanch 186
pansal-negra 186
pansale nieddu 186
pansalet 186
pansali 186
pansall 186
pansallet 186
pansamenut 189; § 4.7.3
pansascaló 188
pansa-scaló 188
pansascolò 188
pansatendre 190; § 4.7.3
panse 186
pansé 186
pansé blanc 186
panse jaune 186
panse musquée 186
pansé negro 186
panse précoce 190
pansé valencià 187
panser 186; § 4.9.1
pansér 186
pansera 186
panso 186
pansol 186
pansonet 186
pansot 186
panzalcalò 188
panzale 186
panzalscarò 188
panzascaló 188
pardalet 191; § 4.2.3
parellà 192
parellada 192; § 4.7.7
parellada blanca 168
parent 286
parral blanch 193
parralet 193
parraleta 193
parrallina 193
parreira-da-velha 231
parrel 193
parrel negro 193
parrel verdal 193
parrell 193; § 4.7.8
parréll 193
parrell curt 193
parrell negro 193
parrell verdal 193
parrella 193
parrella menuda 193
parrellet 193
parrellina 193

parrí verdal 193
parrilha 193
pasa 186
pasascaló 188
pascà di Salò 195
pascal 194
pascal di Cagliari 194
pascal noir 194
pascale 194
pascale algheresu 194
pascali 194; § 4.10.1
pascansaló 195
pascaou 194
pascari 194
pascau 194
pascau blanc 194
pascau negre 194
pascoal-gomes 194
pascualsalom 195
pasera blanca 186
pasera verde 186
pasqual Saló 195; § 4.8.1
pasquale 194
pasquansaló 195
passale 186
pàssara 186
passarelle 68
passareto 186
passe musquée 186
pàssera 186
passeretta 186
passerina 186
passolina 186
pastoret 29
pata de perdiz 40
paterò 158
pè de pèrdi 40
pé de pomba 180
pe tavula 248
pecorino 168
pèd-de-gau 88
pèd-de-jau 88
pèd-de-perdis 40
pe-de-perdiz 40
pedral 197
pedro Jiménez 196
pedro Jimeno 196; § 4.8.1
pedro Ximénez 196
pedrojiménez 196
pedrol 197; § 4.7.1
pèd-rouge 225
pedro-ximenes 196
pelleret 198; § 4.7.6
pelosella 119
peloseta 119
peloso 119
pelosotta 119
pendoulau 242
pep de Porta 199; § 4.8.1
peperiquando 200
pepe-vaca 147
pepita 201; § 4.7.4
pepita de oro 201
pepitas de oro 201
perdigó 202; § 4.2.3
pere Giménez 196
pergolese 193
pergolése 193
pergolóna 193
pergolóne 193
pergulana 193
pernatxa 107
perníza 202
pero Jimen 196
pero Jimenez 196
perrera 238
perruna 238
perruno 238
petador 203; § 4.10.2
petit bouschet 6
petit brun 33
petit mansenc 148
petit mollar 162
petit piquat 204
petit verdaud 311
petit-plant-doré 80
picaelpelo 204
pical 204
pical-poio 204
pical-polho 204
pica-olho 204
picao-pollo 204
picapol 204
pica-polho 204
picapoll 204; § 4.7.6
picapòll 204
picapoll blanc 204
picapoll de gra petit 204
picapoll negre 204
picapoll nigri 204
picapoll petit 204
picapoll romà 204
picapolla 204; § 4.7.6
picapolla grisa 204
picapolla negra 204
picapolla rodonell 254
picapolla sense gra 280
picapoùt 204
picapulla 204
picardant 100
piccapoule 204
pico-poul 204
pico-poul bourret 28
pico-poul negre 204
pico-poulié 204
pico-pouliè 204
pico-poulo 204
picpoul 204
picquepole 204
pied noire 207
pied perdrix 40
pied-de-perdrix 40
piedirosso 225
pied-rouge 225
pigallat 205
pignerol 92
pignòlo 92
pignoulet 92
pignuòlo 92
pigotós 205; § 4.7.6
pilusa 119
pimpiniera 185
pineau 92
pinot 92
pinheira 92

pintadilla 292
pintaíllo 292
pinturer 292
piquant Paul 204
piquapol 204
pique-pouigt 204
piquepoul 204
pique-poul gris 204
pique-poule 204
piquepoulh 204
piquepout 204
pixagós 206; § 4.10.2
plan de sant Jan 273
plan du roy 212
plant abouriou 228
plant americà 208
plant d'Arles § 3
plant de clair de lune 237
plant de damisello 281
plant de demoiselle 281
plant de la treille 296
plant de Marseille 150
plant de roi 212
plant de Tonnerre § 3
plant doré 80
plant du pauvre 243
plant du Roussillon 264
plant fourchu 99
plant pascau 194
plant rouge 225
plant verd 311
plant vert 311
planta 207; § 4.7.1
planta americana 208; § 4.8.2
planta angort 211
planta blanca 207
planta bona 209; § 4.5.1
planta borda 210; § 4.7.1
planta castellana 57
planta d'engor 211
planta d'en Gord 211; § 4.8.1
planta d'en Gort 211
planta de Angora 211
planta de gos 238
planta de engor 211
planta de engorch 211
planta de engorp 211
planta de la reina 212; § 4.5.1
planta de la reyna 212
planta de Mula 224
planta de Pedralba 213; § 4.8.3
planta de Quesa 214; § 4.8.3
planta de rey 212
planta de sitja 285
planta de València 221
planta del país 215; § 4.8.2
planta del terreno 215
planta dengost 211
planta engolp 211
planta fina 216; § 4.5.1
planta forta 217; § 4.7.1
planta negra 207
planta nostra 218; § 4.7.1
planta nova 219; § 4.7.1
planta nòva 219
planta novo 219
planta sitja 285
planta tardana 220; § 4.4.1
planta valenciana 221; § 4.8.2
planta verdalenca 311
planta-i-mula 224
planta-i-rei 212
planta-la-llossa 222; § 4.8.3
plantamollet 223; § 4.8.3
plantamula 224; § 4.8.3
plantangol 211
planta-nova 219
planta-roig 225; § 4.3.4
plantes de monja 146
planteta 207
plantier 207
plant-marsihés 150
plants gentils 216
pobretó 226; § 4.5.1
polop dulce 181
pombal 180
pòmpol tallaet 184
popa de gata 147
popa de vaca 147; § 4.2.1
popavaques 147
popes de vaca 147
pota de gall 88; § 4.2.1
pota de perdiu 40
pouppe d'aze 147
praecoquae 228
praecox 228
pránta 207
précoce 228
précoce blanc 228
prellada 192
premeirouge 228
prèmice 228
premsal 227; § 4.9.3
premsal negre 227
premser 227
primarench 228
primerenc 228; § 4.4.1
prunesta 123
punxó fort 229
punxó gros 229; § 4.7.2
punxó tendre 72

Q

quebranta tinajas 297
queixal de gos 230
queixal de llop 230; § 4.2.1
queixal de vella 231; § 4.2.1
queixals de llop 230
querez 320
queue tendre 72
queuefort 229
quigat 34
quille de coq 204
quixal de gos 230
quixal de vella 231

R

rabo de cordeiro 73
rabo de cordero 73
rabo de ovelha 73
radagliàdu 184
rageno 257
rahim de penjar 242
rahim de S. Joan 273
rahims de salvar 244
raim angelich 65
raïm d'airén 232; § 4.8.3
raïm d'alfàbrega 233; § 4.2.2
raïm d'Almeria 234; § 4.8.3
raïm d'hivern 235; § 4.4.1
raïm de balança 236; § 4.9.1
raïm de casa en lluna 237
raïm de fartapobres 93; § 4.5.1
raïm de gos 238; § 4.2.3
raïm de grans de jueu 239; § 4.10.3
raïm de gust d'alfàbrega 233
raim de jerosalem 240
raïm de Jerusalem 240; § 4.8.3
raïm de la festa major 252
raïm de la reina 212
raïm de les figueres 241; § 4.2.2
raïm de maduixa 233
raïm de pansa 186
raim de pengiar 242
raïm de penjar 242; § 4.9.2
raïm de plaça 236
raïm de planta 207; § 4.7.1
raïm de pobre 243; § 4.5.1
raïm de salsa 269
raïm de salvar 244; § 4.9.2
raïm de Sant Jaume 272; § 4.4.2
raïm de Sant Joan 273
raim de Sant Juan 273
raïm de Sant Martí 245; § 4.4.2
raïm de Santa Anna 246; § 4.4.2
raïm de Sella 249
raïm de soca 247; § 4.7.1
raïm de tall 236
raïm de taula 248; § 4.9.1
raïm de Xella 249; § 4.8.3
raïm del Bac 250; § 4.8.3
raïm del clotet 61; § 4.7.6
raïm del gustet 251; § 4.7.3
raïm dels sants 252; § 4.4.2
raisin d'hiver 235
raisin de Corinthe 68
raisin de la Magdeleine 143
raisin de la Palestine 240
raisin de qaresme 194
raisin de table 248
raisin du pauvre 243
raquena 257
raqueno 257; § 4.8.2
rasì cagnìu 238
rasim de la magdalena 143
rasin de Courinto 68
rasset 265
rastrera blanca 110
rata 253; § 4.7.6
ratagliàdu 184
ratallat 184
ratallat blanc 184
ratallat negra 184
rater 253
rateta 253
raym d'ivern 235
raym de penjar 242
raym de salvar 244
real 256; § 4.7.1
rebienta tinajas 297
rechigliàu 184
redagladu 184
redonda 183
redondal 183; 254
redonell 254; § 4.7.3
regeno 257
regeno boval 30; 257
regeno fi 257
regina 255; § 4.5.1
regina dei vigneti 255
regina vineti 255
rehim de frésses 142
reial 256
reïm de gos 238
reïm de soca 247
reina de les vinyes 255
reine des vinyes 255
rem de balanza 236
rém de penjar 242
rem de vi 314
rem xinxòs 321
requena 257
requenarí 257
requení 257
requeno 257; § 4.8.2
requeno boval 257
retagliàdu 184
retagliàtu 184
retallat 184; § 4.7.5
retallàu 184
retazzadu 184
retellàu 184
retigliàu 184
riba-rojà 258; § 4.8.2
ribarojal 258
ribauto 259
ribo-Auto 259
ribos Altos 259
ribos-Autos 259
ribot 259; § 4.8.3
ribot de Valdomá 259
ribot gavatxo 259
ribote 259
ridalenc 260; § 4.8.2
rim de les figueres 241
rim de pansa 186
rim de pobre 243
rin de pansa 186
rin gres 122
ritagliadu 184

rittadatu 184
ribiere 48
riveyrench 48
rochal de Chella 249
rochalin 263
rochelle 263
rochelle menue 263
roget 261; § 4.3.4
roget de Chelva 249
rognon de coq 204
roial 263; § 4.3.4
roialet 263
roig 261; § 4.3.4
roig de la Costa 262
roig de Sant Pere 262; § 4.8.3
roig de Sella 249; § 4.8.3
roig fort 261
roiget 261
roijal 263
roijalet 263
rojal 263; § 4.3.4
rojalet 263; § 4.3.4
romà 175
romain 175
rompe tinaja 297
ros 265; § 4.3.1
rosaki(s) 266
rosétique 266
rosette 266
rosetti 266
rossaqui 266; § 4.3.4
rossati 266; § 4.3.4
rosselló 264; § 4.8.3
rossequi 266
rosset 265
rosseta 265; § 4.3.1
rossete 266
rosseti 266
rossetic 266
rossetta 265
rossetto 265
rossite 265
rostet 265
roudaïre 183
rouge du pays 215; 261
rouget 261
rouiau 263
roujal 263
roujau 263
rousseto 265
roussette 265
roussihoun 264
roussilhou 264
roxo 261
royal 263
royal noir 263
rubella 263
rubelliana 263
rubiliana 263
rüdj-pllâ 225
ruffiac femelle 34
ruffiac mâle 34
rupesti 267
rupèstic 267; § 4.7.1
rupestis 267
rupestre 267; § 4.7.1
rupestre loz 267
rupestri 267
rupestric 267
rupestris 267
rupestris de lot 267

S

S. Joannis 273
sabaté negra 268
sabaté ros 268
sabater 268; § 4.9.3
sabès 284
sabor de maduixa 142
sabuc 29
sadoulo-bouié 2
saint Jean rouge 273
saint-antoine 271
saint-Jacques 272
saint-Martin 245
saint-Pierre 262
saint-Pierre noir 262
saixalà 319
salceña 270
salceño 270
salceño blanco 270
salceño negro 270
salcenyo 270
salsa 269; § 4.8.3
salsec 270
salsench 270
salses gris 269
salvatá 278
salvetà 278
salzenc 270; § 4.2.2
samoi 287
samoll 287
samsó 58
san Antoni 271
san Ghjuvanina 131; 273
san Martini 245
sancolombana 46
sangioghéto 274
sangiovése 274
sangiovéto 274
sanguvés 274
sanjuanas 273
sanlics 270
sanmaddalenino 143
sans pépins 280
sant Antoni 271; § 4.4.2
sant Iuan 273
sant'Jàcopo 272
sant Jaume 272; § 4.4.2
sant Joan 273; § 4.4.2
sant joanenc 273
sant Jovet 274; § 4.4.2
santa Madalena 143
santaiàcopa 272
santiaguera 272
santjoanes 273
santjoans 273
santu Pascale 194
saragossenc 275
saragossí 275; § 4.8.2
sarreal 276; § 4.8.3
sarró 277; § 4.9.2

saselà 319
sasselàs 319
sasselat 319
saulics 270
saulo-bouie 2
saumoi 287
saumoll 287
sazza bovus 2
scanniola 83
seixona 322
selvatà 278; § 4.8.2
semantano 267; § 4.8.3
sense gra 280; § 4.7.4
sense grans 280
sent-ana 246; § 4.4.2
senyal de gall 63
senyorito 281; § 4.5.2
seré 320
serès 320
serra 282; § 4.7.5
servadou 283
servan 283
servant 283
serverola 283; § 4.9.2
simsó 58
sever 284; § 4.8.1
sin hueso 280
sinsâou 58
sinyoret 281
sisaga 126
sitges 285; § 4.8.3
sitja 285; § 4.8.3
sobirà 286; § 4.8.3
somoi 287
somoll 287
sparpalhade 193
sperone di gallo 88
subirat 286; § 4.8.3
subirat negre 286
subirat parent 286
sultanina 68
sumoi 287; § 4.7.3
sumoll 287; § 4.7.3
sumoy 287

T

talòpo 181
talòppo 181
taloppu 181
tardana 220
tardarié 220
tardarier 220
tardío 220
tardourié 220
taròpu 181
tarracench 290
tarragoní 288; § 4.8.2
tarrasenc 290
tarret 291
tauié 248
taulè 248
taulèi 248
taulié 248
tauliè 248
taulier 248
taurié 248
teinturier 292
teinturier du Cher 5
temprana 228
tempranilla 228
tempranillo 228
tendral 289; § 4.7.3
tendral de planta 289
tendralet 289; § 4.7.3
tenralet 289
teoulier 248
terràs 291
terrassenc 290; § 4.8.2
terré-bourret 28
terren 291
terrer 291
terret 291; § 4.7.8
terret negre 291
terret-borret 28; 291
terret-bourret 28
terret-escalaut 188
terret-noir 291
teste d'oiselet 46
testicule de gau 63
teta de burra 147
teta de cabra 147
teta de monja 146
tetas de vaca 147
tête de nègre 47
tête noire 47
tetu de baka 147
tinta apiñada 92
tinta horquillada 99
tinta-dos-pobres 243
tinta-fina 216
tinta-francesa 101
tinta-imperial 125
tinta-molar 162
tintolera 292
tintorea híbrida 292
tintorer 292
tintorera 292; § 4.3.2
tintorero 292
tinturão 292
tintureira 292
tintureiro 292
tinturera 292
tinturero 292
tinturié noir 292
tir 293; § 4.8.3
tiro 293
tita de vac(c)a 147
tîta vacii 147
tita-vacei 147
titta de bàcca 147
titta vacchina 147
tittavàcchina 147
tittibákkina 147
tittona 147
tolòppo 181
torbádu 299
torbat 299
torbato 299
torbian/-a 299
torbiano 299
torrontés 34
tortosí 294; § 4.8.2
tortosino 294
tortozón 294

tourbat 299
trabaró 295
traberó 295
trapadell 298
trapat 298; § 4.7.5
trasqueró 295
traveró 295; § 4.8.1
trebbiana/-o 299
trebulanum 299
trell 296; § 4.7.8
trencatenalles 297; § 4.9.2
trencaventre 297
trencaventres 297; § 4.9.2
trepadell 298; § 4.7.5
trepaell 298
trepat 298; § 4.7.5
trincadeira 297
trincadeira-blanca 297
tripaella 298
tripes de frare 29
tripó de gall 63
tripó de gat 63
trobadu 299
trobat 299; § 4.6
tronquière 247
troubou 299
trová 299
trubat 299
trubat iberico 299
trubat vermell 299
tsachelas 319
turbat 299; § 4.6
turbàt 299
turbau 299
turbianum 299
tùrbien 299

U

ua barriatògghja 17
ua caricagghjóla 17
ua d'angeli 65
ua de Candia 43
ua de santu Pietru 262
ua dell'angeli 65
ua di vigna 315
ua fràvola 142
ua moscà 174
ua moscada 174
ua moscadèla 174
ua moscata 174
ua moscatel 174
ua muristédda 164
ua muscadela 174
ua oseleta 191
ua oselina 191
ua rosseta 265
ua santiàopa 272
uba canilla 238
uba de San Juan 273
uccellino 191
uga americana 208
uga moscadela 174
uga moscadlón 176
uga moscatella 174
uga muscatela 174
uga orcellinna 191
uga pásqua 194
uga russeta 265
ughetta 307
ugliatica 302
ugnes roussanes 311
ugnes verdaux 311
uiada 302
uiado 302
uiado blanco 302
uiado roujo 302
ulhac 302
ulhado 302
ulhat 302
ull de conill 300
ull de llebra 300
ull de llebre 300; § 4.2.1
ull de perdiu 301; § 4.2.1
ullada 302; § 4.7.6
ullada roja 302
ullao 302
ullat 302
ullate 302
ullerol 302
ullet de perdiu 301
ulliade 302
ulliade blanche 302
ulliade rouge 302
ulls de llebre 300
uña de gato 303
unghia d'aquila 303
ungla de milà 303; § 4.2.1
urbana 304; § 4.8.1
utiel 305; § 4.8.3
uva cagalera 34
uva chinchosa 321
uva colgadera 242
uva d'arrova 306; § 4.5.2
uva de anghelos 65
uva de oro 80; 201
uva de perro 238
uva de quiebra tinaja 297
uva de rey 212
uva de reyna 212
uva di Almeria 234
uva di Corinto 68
uva di Gerusalemme 240
uva fallanghina 152
uva fràgola 142
uva fràvula 142
uva gallétta 168
uva grossaria 117
uva moscatel 174
uva moscatela 174
uva moscatlon 176
uva p'appennere 242
uva redagliada 184
uva tralucente 184
uva-de-cão 238
uva-de-rei 212
uva-do-inferno 235
uva-do-inverno 235
uva-gorda 117
uva-maçã 140
uva-rei 212
uva-rey 212
uve mescuatìe 174
uve mescuteóne 176

uve ollates 85
uvelle 307
uveta 307; § 4.7.3
uvetta 307
uvette 307
uy de llebra 300

V

valancí 308
valencí 308; § 4.8.2
valencí blanc 308
valencí de taula 308
valencí negre 308
valenci real 308
valencià 221; § 4.8.2
valenciá blanch 221
valenciá negra 221
valenciana 221
valenciano blanco 221
valens blanch 309
valens negres 309
valensi 308
valensí 308
valent 309; § 4.7.3
valent blanch 309
valent negre 309
valeu 309
varema 313
vargia 113
vargiu 113
varnaccia 107
varnazza 107
varvarrussa 16
vedriel 312
vedriell 312; § 4.7.3
vendémmia 313
vendrell 310; § 4.8.3
verdaguilla 312
verdaille 312
verdal 311
verdal del país 215
verdal negro 311
verdala 311; § 4.3.3
verdalet 311
verdau 311
verdea 46
verdeal 311
verdécchia 312
verdecla 312
verdeia 312
verdeja 312
verdejo 312
verdejo blanco 312
verdejo negro 312
verdelet 311
verdelho 312
verdelho branco 312
verdelho preto 312
verdelho rúbio 312
verdell 312
verdello 312
verdìcchio 312
verdiecchio 312
verdiell 312; § 4.7.3
verdiell blanc 312
verdiell negre 312
verdiguell 312
verdil 312; § 4.7.3
verdilet 312
verdischio 312
verdolina 311
verdunc 312
verduschia 312
verema 313; § 4.9.3
verema negra 313
veremeta 313; § 4.9.3
vermeta 313
vernaça 107
vernaccia 107
vernáccia 107
vernaccia nera 107
vernaccìna 107
vernacciuola 107
vernace 107
vernacha 107
vernache 107
vernachinum 107
vernacia 107
vernacie 107
vernaciole 107
vernasa 107
vernassa 107; § 4.8.3
vernassa blanca 107
vernassa negra 107
vernassa rossa 107
vernassa tintorera 292
vernáttsa 107
vernatxa 107; § 4.8.3
vernatxa blanca 107
vernatxa de pampa borruda 119
vernatxa negra 107
vernatxa peluda 119; § 4.7.5
vernatxe 107
vernatxol 107
vernazole 107
vernazza 107
vernàzza 107
vernazzina 107
vernazzola 107
vespaiolo 1
vesparola 1
vespolina/-o 1
vespoulina 1
vi de parteras 301
vi de peu 268
vid bianchàte 25
vid moscatèle 174
vid negratt 109
vid palòmbe 180
vid palombite 180
vid rossett 265
vidriel 312
vidriell 312
vidrioles 312
vin de chaudière 36
vin de l'anglado 134
vin de Saint-Jehan 273
vinaté 314
vinater 314; § 4.9.3
vine muschète 174
vinha de enforcado 99
vinhal 315

vinhão 315
vinoso 314
vinoter 314
vinum jaquesium 129
vinum pede pressum 268
vinyater 315; § 4.7.8
violós 316; § 4.3.4
violòs 316
virdicchie 312
virdiell 312
virdischio 312
vispalora 1
visparola 1
vitraille 312
vizaga 126
vlencià 221
vo d'muscatéll 174
volpola 168
vovi de galo 63
vrema 313

X

xampanyet 317; § 4.9.3
xanella 318
xanelo 318
xaquez 129
xaralassa 29
xarelho 318
xarel·lo 318; § 4.3.1
xarel·lo de marina 318
xarel·lo vermell 318
xarelo 318
xareu 318
xasselà 319; § 4.8.3
xasselàs 319
xaxelas 319
xeixona 322
xereciño 320
xerello 318
xerés 320
xerès 320; § 4.8.3
xères 320
xérès 320
xerès blanc 320
xerez 320
xerezana 320
xeri 320
ximoi 287
ximoll 287
ximoy 287
xinxós 321; § 4.5.2
xinxòs 321
xixona 322; § 4.8.3
xoaniño 131
xumoi 287
xurret 323; § 4.8.2

Y

yllao 302

Z

zibibbo 176
zirone 113
zirone bàrzu 113
zirone di Spagna 113
zirone rùyu 113
zisaga 126
zisiga 126
zizaga 126
zizza de vacca 147

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS

MCMVII